

РАГКАВН

ΠΑΝΤΑ

18

Rizo-Rangali

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Εὐγένιος ὈΫος Καρναβὴς

ΑΠΑΝΤΑ

ΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

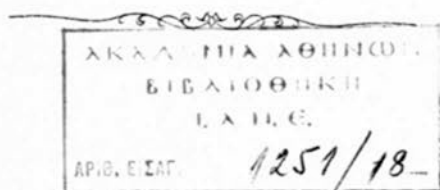
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ

ΤΟΥ

ΡΑΓΚΑΒΗ

ΤΟΜΟΣ III'

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1888

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ ΤΟΥ ΡΑΓΚΑΒΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1888

Ο ΛΟΓΟΣ

Εἰ μὴ τιθέασαι τὰς Ἀθήνας στέλεχος εἶ.

Λύσιππ. ἐν Δικαιόρχ. Α, 5.

Ὅτε πρὸ τριακονταετίας ἐπεδήμησα κατὰ πρῶτον εἰς τὰς Ἀθήνας, εὔρον αὐτὰς ἄμορφον σωρὸν συντριμμάτων, καὶ μεταξὺ ἐρειπίων νέων, βεβηλούντων τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, πενιχράς τινας καλύδας ἀνερπομένας εἰς τῆς Ἀκροπόλεως τὰ πλευρά, καὶ ὡς γονυπετούσας ἐνώπιον τῶν περισωθέντων λειψάνων τῆς ἀρχαίας μεγαλειότητος· εὔρον ἵπποστάσιον τὸ Θησεῖον καὶ ἀσβεστοκάμινον τὸ Ὀλυμπιεῖον, καὶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐφ' ἧς νῦν ἰστάμεθα, εὔρον ῥακενδύτην Ὀθωμανὸν βόσκοντα τὰς ἰσχνάς του καμήλους, καὶ πανταχοῦ ἐρήμωσιν καὶ καταστροφῇ, τὰς λειτουργοὺς ταύτας καὶ τὰς ὁπαδοὺς τῆς δουλείας.

Ἐξ ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἐαρινῇ φαιδρὸν πλῆθος, εἰς οὗ τὰ βλέμματα ἠκτινοβολεῖ ἡ νέα ζωή, ἀνῆρχετο ἑορτασίμως πρὸς εὐρεῖαν οἰκίαν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, διότι ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἡ τῶν γενεθλίων οὔσα καὶ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Μεγαλειοτάτου ἡμῶν Βασιλέως, ἐπανηγυρίζετο μεγαλοπρεπέστατα καὶ δημοτελέστατα διὰ τῆς πρώτης ἰδρύσεως τοῦ Πανεπιστημείου, ἐγειρομένου εἰς ναὸν πνευματικῆς κοινωνίας καὶ ἀδελφότητος αἰσθημάτων καὶ ἀγωγῆς πᾶσι τοῖς Ἑλλησι καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοδόξοις. Μικρὸν δ' ἔτι, καὶ ἡ βασιλικὴ δαφιλεία, ὡς καὶ ἡ τῶν Πανελλήνων φιλοτιμία, διεκόσμησαν ταῖς παλιννο-

στούσαις Μούσαις τὸ λαμπρὸν τοῦτο μέγαρον, ἐν ᾧ σήμερον ἐορτάζομεν τὴν εἰκοστὴν τετάρτην ἐπάνοδον τῆς ἐν τῷ ἐθνικῷ βίῳ τοσοῦτον ἐπισήμου ἐκείνης ἡμέρας.

Ἐπειδὴ δ' ἔθος ἀκαδημαϊκὸν ἐπεκράτησε νὰ πανηγυρίζεται αὕτη διὰ τινος ἀπὸ τούτου τοῦ βήματος ἀγορεύσεως, ἥς ἡ ὑπόθεσις ἐπιτρέπεται τῇ τοῦ ἀγορεύοντος ἐκλογῇ, ἔστω μοι, ἀφ' οὗ ἐμνήσθην τῆς οἰκτρᾶς ὀψεως ἣν παρίστα ἐν ἡμέραις δουλείας ἡ ποτὲ κλεινὴ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, νὰ ἐκθέσω διὰ βραχέων ὁποῖα τις ἦν αὕτη ἐν γένει ὅτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔλαμπε πρώτη καὶ ἐνδοξοτάτῃ μεταξὺ τῶν πόλεων. Ναὶ μὲν, σήμερον ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς ἐλευθερίας ἀνακύπτει ἐκ τῶν ἐρειπίων, καὶ τὴν ἀμρρῖαν αὐτῆς διαδέχονται σεμνοὶ ναοί, ὠραῖαι οἰκίαι, ὁδοὶ εὐθύτομοι, καὶ ἐν εὐσκίοις κήποις ἡ ἀηδὼν πάλιν κελαδεῖ πρὸς τὸ ῥόδον, καὶ ἐν γένει πρὸς καλλωπισμὸν αὐτῆς συναμιλλᾶται ἡ ἀνατολικὴ τῆς φύσεως καὶ τοῦ κλίματος καλλονὴ μετὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς εὐρυθμίας. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς εὐνομίας εἰς νέαν ἀναγεννᾶται μορφήν, καὶ ἐξαλείφονται ὅσῃμέραι τὰ ἔγνη τῶν συμφορῶν καὶ τῶν ἐξολοθρευέσεων, κινδυνεύουσι νὰ συναπολεσθῶσι καὶ πολλὰ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ἔγνη, καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι νὰ ἐξαφανισθῶσιν ὑπὸ τὸν μανδύαν τοῦ πολιτισμοῦ πολὺ μᾶλλον, ἢ ὅτε ἐκάλυπτε τὸν σεβαστὸν αὐτῶν σκελετὸν στρῶμα κόνιος καὶ συντριμμάτων τῶν βαρβάρων αἰώνων. Διὰ τοῦτο, ἐνῷ ὁ νέος βίος ἀπαιτεῖ καὶ ἐπιφέρει ἀλλοιώσεις ἐπ' ἀλλοιώσεων, καὶ ἀληθῶς νέας ἀπεργάζεται τὰς Ἀθήνας (1), μικρὰ τις ἐκδρομὴ εἰς τὰς ἀρχαίας ἐκείνας, οὐχὶ μετ' ἀζιώσεων γινόμενη ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας, ἥτις ἤθελε καταστήσει αὐτὴν μακροτέραν ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν, καὶ ὀχλη-

(1) Novae Athenae, ἐπιγρ. τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Ἀδριανοῦ.

ροτέραν τῇ ὁμηγύρει, ἀλλὰ μόνον εἰς πρόχειρον διέγερσιν ἀναμνήσεων, κοινῶν μὲν βεβαίως, πάντοτε ὁμῶς ὠφελίμων καὶ προσφιλῶν, ἴσως τύχῃ ἐπεικῶν ἀκροατῶν, ἀφορώντων μᾶλλον εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ θεάματος ἢ εἰς τὴν ἀτεχνίαν τοῦ ξεναγοῦ.

Καὶ δὴ ἀνέλθωμεν ἐκ τοῦ Πειραιῶς, τὸ Ἀλίπεδον διελάσαντες, καὶ παρὰ τὸ Μακρὸν πορευόμενοι τεῖχος, οὐχὶ πάντως τὸ *Φαληρικόν*, τὸ τῆς ὁδοῦ ἡμῶν ἀρεστώς, καὶ ἀπὸ Λυσάνδρου οὐδέποτε ἀνοικοδομηθέν, οὐδ' αὐτὸ τὸ *Νότιον* ἢ *Διὰ μέσου* καλούμενον, ὃ προσέθηκεν ὁ Περικλῆς, μηδὲ τὴν δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ βορείου τείχους διέλθωμεν, διότι οὐ μόνον στερούμεθα τῆς καλῆς τοῦ πεδίου θέας, ἀλλὰ καὶ φθάνομεν εἰς τὰς ἀνοδίας τῶν *Μελιτίδων* ἢ τῶν *Ἰππάδων* πυλῶν, ἂν καλῶς ἀπομνημονεύω τὸ ὄνομα, ὧν ἀνάντης ἢ πρόσθαις καὶ ἵπποις μόνον οὐχὶ δὲ καὶ τῷ ἡμέτερῳ δίφρῳ βατή, ἢ εἰς τὰς δυσχωρίας μεταξὺ Μουσείου καὶ Πνυκὸς ἢ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ λόφου τῶν *Νυμφῶν*. Ἡ ὁδὸς ἡμῶν παρατείνει τὸ βόρειον ἢ ἐξωθεν τεῖχος, κατ' αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν τῆς νῦν Πειραικῆς. Προσελθόντες δὲ τῷ περιβόλῳ τῆς πόλεως, ἂν ἐξακολουθήσωμεν εὐθὺς πρὸς βορρᾶν, ἀφικνούμεθα εἰς τὸ *Δίπυλον*, τὰς *Ἱερὰς* ἢ *Θριασίας* πύλας, ἔνθα σήμερον ἢ σχεδὸν ὁμώνυμος *Ἀγία Τριάς*. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπισημοτέρα τῶν εἰσόδων τῆς πόλεως, ἀλλ' ἄπεστιν ἡμῶν, καὶ προσέτι ἐκτιθέμεθα παρ' αὐτὴν εἰς ἀσέμνων γυναικῶν δυσφήμους συναντήσεις. Κάμψωμεν μᾶλλον πρὸς δεξιὰ, καὶ ἐντεῦθεν τοῦ *Ἑπταχάλκου*, τοῦ πετρώδους λοφιδίου, ἐφ' οὗ ἴστατο ἄλλοτε τὸ μνημεῖον τοῦ *Χαλκόδοτος*, ἴσταται δὲ νῦν ἡ ἐκκλησία τοῦ *Χαλκουρίου*, μεταξὺ τοῦ στρογγύλου πύργου καὶ τοῦ λαξευτοῦ βράχου, ὅστις εἶχεν ἐπίθεμα τὸν τοῦ *Πραξιτέλους* ἔππῳ

ἐφρেষτηκότα στρατιώτην, ἴσως τὸν κοσμοῦντα σήμερον τὴν Κυριναλείαν πλατεῖαν τῆς Ῥώμης, ὑπερβῶμεν τοὺς οὐχὶ λίαν ἀνωμάλους ἐσχάτους πρόποδας τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, καὶ ἡ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν λόφον αὐτὸν ἀνοιγομένη πύλη ἐστὶν ἡ Πειραικὴ.

Εἰσελθόντες δέ, μὴ χρονοτριβήσωμεν περὶ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, τὸ περιέχον σκευὴ εἰς παρασκευὴν τῶν πομπῶν, δι' ὃ καὶ εἰς ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Παρασκευῆς μετεποιήθη ὕστερον, μηδὲ περὶ τὸν τῆς Δήμητρος ναόν, ὅστις, διὰ τὸ αὐτόθι ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος, καθιερώθη ἔπειτα τῷ ἀγίῳ Νικολάῳ, Ποσειδῶνι τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ σπεύσωμεν πρὸς τι ὕψωμα, «ὡς ἂν ἡμῖν ἐκ περιωπῆς καταφανῇ πάντα ἢ τὰ ἐν τῇ πόλει» (2), καὶ γενικὴν τινα λάβωμεν τῆς συνόλου ἐπόψεως ἔννοιαν. Ἰδοὺ πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν λόφος πρὸς ὃν ἄγουσι στοὰι ἀλλήλας ἐκδεχόμεναι. Διαβάντες διὰ τῶν δύο παραλλήλων τούτων, τῆς Βασιλείου καὶ τῆς τοῦ Ἐλευθερίου Διός, ὧν τὴν πρώτην ἴσως διεδέχθη ὁ ἅγιος Ἡλίας, προσέχοντες δὲ μὴ ἀρυπνήσωμεν τὰς σεμνὰς Εὐμενίδας, αἵτινες ῥέγγουσιν εἰς τοῦτο τὸ βάραθρον, ἀναβῶμεν τὸν ὑπερτείνοντα ἀπότομον ὄχλον, τὸν περιώνυμον Πάγον τοῦ Ἀρεως, οὗ καὶ βλέπομεν κατὰ τοὺς πρόποδας τὸν Ναόν.

Μεγαλοπρεπῶς ἀναπαύεται ὑφ' ἡμᾶς ἡ πόλις εἰς τοὺς κόλπους καταφύτου πεδίου. Τὸν ὀρίζοντα αὐτῆς περικλείουσιν, εἰς διαυγῇ διαγραφόμενοι οὐρανόν, καὶ εἰς στιλπνὴν ἀτμοσφαῖραν λουόμενοι, ὁ μελισσοτρόφος Ὑμητὸς πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς δυσμὰς ὁ Κορυδαλὸς καὶ ὁ Αἰγάλεως, βαθμηδὸν ὑψούμενος μέχρι τῶν ἀποτόμων κορυφῶν τοῦ Πάρνηθος, ὧν μία, ἡ περιφερὴς ἐκείνη καὶ μεμονωμένη, ἐστὶν

(2) Δουκ. Ἀλ. 12'.

ἡ Φυλὴ, μεγαλώνυμος βωμὸς τῆς ἐλευθερίας. Πρὸς Βορρᾶν δ' ὀρίζει τὴν θεῖαν μακρὰν μὲν ὁ καλλιμάρμαρος Βρυλλησός, σχῆμα ἔχων βασιλικῆς σκηνῆς ἀναπεπταμένης, ἐγγύτερον δ' ἡ σειρὰ τοῦ Λυκαβητοῦ μετὰ τῆς ὀξείας ἄκρας τοῦ Ἀρχέσιμου, ἣν στέφει ὁ βωμὸς τοῦ Ἀρχεσμίου Διός, καὶ πρὸς μεσημβρίαν συγγεῖται μετὰ τοῦ κυανοῦ οὐρανοῦ ἡ κυανὴ θάλασσα, τὸ εὐρὺ στάδιον τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων. Ὑπὸ δὲ τοὺς πόδας ἡμῶν ἡ πόλις, τροχοειδής, κατὰ τὸν χρησμόν, περιβάλλει τὴν Ἀκρόπολιν κύκλῳ, ὡς ὀμφαλὸν ἐν ἀσπίδι, ἔχουσα περίμετρον δυναμένην, μεθ' ὧν τῶν ὀχυρωματικῶν αὐτῆς ἐλιγμῶν, νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς ἐξ ἀπλῆς ὀψεως εἰκάσαι, εἰς τεσσαράκοντα πέντε περίπου στάδια, καὶ παριστᾷ λαβύρινθον οἰκιῶν, καὶ ἐργαστηρίων, καὶ στοῶν, καὶ ναῶν, καὶ παντοίων οἰκοδομημάτων, εἰς μυριάδα δυναμένων ν' ἀριθμηθῶσι. Τίς ἐν αὐτοῖς θέλει μᾶς δεῖξει τὴν οἰκίαν τοῦ Θεμιστοκλέους, τὴν οἰκίαν τοῦ Μιλτιάδου; Ἀφανεῖς αὗται συγγέονται μεταξὺ τῶν πολλῶν, κατ' οὐδὲν αὐτῶν σεμνότεραι οὔσαι. Ὅσαι δὲ λαμπρότεραι φαίνονται καὶ αὐτῶν τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, ταύτας ἀνεγείρουσιν ἀλαζόνες ὀψίπλουτοι, ἐκ τῶν τὰ κοινὰ καρπουμένων (3). Φαίνεται δ' ἐν γένει κακῶς ἐφόρμωτομημένη ἡ πόλις, διὰ τὴν τοῦ σχεδίου αὐτῆς ἀρχαιότητα, δι' ἣν καὶ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐκ τῆς ἀποστάσεως ταύτης καὶ τὰς γενικωτέρας διαιρέσεις αὐτῆς.

Πρὸς τ' ἀριστερὰ ἐκεῖ, καὶ βορείως τῆς Πειραικῆς πύλης δι' ἧς εἰσῆλθομεν, ἰδοὺ κατὰ τὴν Ἀγίαν Τριάδα τὸ πολυτελὲς Δίπυλον, διαίρουσιν τὸν Ἐξω τοῦ Ἐσω Κεραμει-

(3) Δημ. Ὀλυμπ. Γ. ι'. — Εὐκλ. Διάκ. — Κ. Ἀριστοκρ. 1, 2. — Π. Συντάξ. IB. — Ἀριστοτ. Ὀρν.

κοῦ· ἐντεῦθεν δ' αὐτοῦ δρόμος εὐρύς, ἔχων ἐκατέρωθεν ἐργαστήρια καὶ στοάς, διευθύνεται πρὸς τῆς πόλεως τ' ἀνατολικά, διασχίζων τὴν ἀγοράν. Παρ' αὐτὸ δὲ τὸ Δίπυλον ὑποφαίνεται, νομίζω, καὶ ἑτέρα Πύλη, ἐπίσης ἄγουσα πρὸς τὸ πολυάνδριον τοῦ Ἐξω Κεραμεικοῦ, καὶ ἴσως εἰσὶν αὗται αἱ Ἑριαῖαι, ἣ πύλαι τῶν τάφων. Πέριξ δ' ἡμῶν τρὸς δυσμὰς τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ πυκνὴ συνοικία αὕτη ἐστὶν ἡ *Μελίτη*, ἐπὶ τῶν λόφων καὶ πέραν αὐτῶν ἀπλουμένη, μέχρι τῆς ὑπὸ τὸ Μουσεῖον *Κοίλης* ἐκείνης ὁδοῦ, εἰς ἣν ἀνοίγονται αἱ Μελιτίδες Πύλαι, καὶ ἣν δοξάζουσιν οἱ τάφοι τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Θουκυδίδου. Τὸ δὲ λοιπὸν τῆς πόλεως ἀποκρύπτει ἡμῖν ἐνταῦθα οὐ ἰστάμεθα ἡ Ἀκρόπολις, παρακωλύουσα ἡμᾶς ν' ἀσπασθῶμεν μετὰ σεβασμοῦ τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Μουσείου κοιλάδα, ἥτις, ἂν δὲν τὴν παραγνωρίζωμεν, ἐστὶν ὁ Κολλυτός, ἡ γενέθλιος συνοικία τοῦ Πλάτωνος, εἰς ἣν κατῴκει καὶ ὁ Τίμων (4), πρὶν ἢ μισανθρώπως κλεισθῇ εἰς τὸ ἔρημον πυργίον ἐν Ὑμητῷ. Νομίζω δ' ὅτι ἐπέκεινα βλέπω ἐκτεινομένην μέχρι τοῦ Ὀλυμπιεῖου καὶ τῶν παρ' αὐτὸ *Αἰγαίων* καὶ *Ἰτωνίδων* πυλῶν, τὴν κώμην τῶν Κυδαθηναίων, ἔνθα πλεῖστα εἰσὶ μεταλλουργεῖα, ἴσως τὸ μαχαιροποιεῖον τοῦ Δημοσθένους, καὶ τὸ ἀσπιδοπηγεῖον τοῦ Ἀπολλοδώρου, καὶ τοῦ Τιμάργου τὸ ἀργυρεῖον, ὧν λείψανον ἡ ὑπὸ τὰς οἰκίας αὐτόθι ἀνορυττομένη συχνὴ μετάλλων σκωρία. Βορειότερον δὲ τῶν Κυδαθηναίων ἐκτείνεται ἡ *Διόμεια*, ἥτις διὰ τῶν *Διομείων* πυλῶν, κατὰ τοὺς κήπους τῶν Ἀνακτόρων διχοτομουμένη, χωρεῖ ἐκτὸς τῆς πόλεως μέχρι τοῦ Κυνυσάργους, κατὰ τοὺς Ἀσωμάτους.

Ἄλλ' ἐν ᾧ τ' ἀπέχοντα οὕτω τηλεσκοποῦμεν, τίνες εἰ-

(4) Λουκ. Τιμ. 7.

σιν οὗτοι οἱ πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν τὴν λαξευτὴν κλίμακα ἀνιόντες, ἄνδρες σεμνοὶ τὴν ἀναβολὴν, τὴν ὄψιν μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐπίσημοι; Ἄ! ναί, ἰστάμεθα ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου κατὰ πᾶσαν τὴν ἀρχαιότητα δικαστηρίου τῶν φοινικῶν, παρ' ᾧ καὶ Θεοὶ δίκας ὑπέσχον, καὶ καθ' οὗ οὐδεὶς ποτε, καὶ καταδικαζόμενος, ὡς ἀδικηθεὶς ἐξάνεστη(5). Οἱ δ' ἄνδρες οὗτοι εἰσὶν οἱ δικασταί, οὐχὶ ἐκ τῶν ἐξακισχιλίων Ἑλιαστῶν, οἵτινες κλήρῳ αἵρετοί, διανέμονται καθ' ἐκάστην εἰς τὰ δέκα πολιτικά δικαστήρια, τὸ Παλ-λάδιον, τὸ Δελφίνιον, τὸ Πρυτανεῖον(6), τὸ Τρίγωνον, τὸ Παράβυστον, τὸ Βατραχιοῦν, τὸ Φοινικιοῦν, τὸ Ἐπίλυ-κον, τὸ Μετίχιον, καὶ τὸ ἐν Φρεαττύϊ τοῦ Πειραιῶς, ἀλλ' οἱ τὴν ἄνω Βουλὴν ἀπαρτίζοντες, οἷς μετὰ δόκιμον τῶν δη-μοσίων διοίκησιν ἰσόβιον ἐδόθη τοῦτο τὸ γέρας(7), ὡς καὶ τὸ μέγα ἐκεῖνο, τοῦ ἐφορᾶν τὴν ὑπ' ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ἀκριβῆ τῶν νόμων ἐκτέλεσιν(8). Ἰδοὺ αὐτοί· ἀφ' οὗ ἀνέβη-σαν, ἀντὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ εὐτελὲς καὶ πηλοστεγὲς τοῦτο οἶκημα(9), ἐν ᾧ συνεδριάζουσιν ὡς Βουλὴ, ἐλθόντες κατα-λαμβάνουσι σοβαρῶς τὰς ἐδράς ἐφ' ὑπαίθρου τοῦ βράχου, διότι οὐδ' ὅσιον οὐδὲ πρέπον οἱ καθαροὶ οὗτοι τὰς χεῖρας νὰ συγκάθηνται ὁμορόφιοι τοῖς αὐθένταις καὶ ἀνθρωπίνῳ αἵματι μολυνθεῖσιν(10). Οἱ δ' αὐτοῖς ἐπόμενοι δύο ἐκεῖνοι, οἱ ὠχροὶ καὶ τεταραγμένοι, εἰσὶν οἱ διάδικοι, διότι αὕτη ἐστὶ φοινικῆς δίκης κυρία ἡμέρα. Προσαχθέντες δ' ἐκαθέσθησαν καὶ αὐτοὶ

(5) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. κβ'. κγ'.

(6) Πaus. Α, 28.—Πολυδ. Η, 121.—Σχολ. Ἀριστοφ. Πλ. 278. Σφ. 1105.—Σουίδ. λ. Βακτηρία.—Bekker, Anecd. gr. I, σ. 220.

(7) Ὑπόθ. Δημ. κ. Ἀνδροτ.

(8) Ψήφ. Τισαμ. ἐν Ἀνδοκ. π. μυστ. κβ'.—Πλούτ. Σόλ. ΙΘ.

(9) Vittr. II, 1.

(10) Ἀντιφ. π. Ἡρώδ. φ. γ'.—Πολδ. Η, 10, 110.

ἐπὶ δύο λίθων ἀργῶν, τοῦ λίθου τῆς ὑβρεως καὶ τοῦ λίθου τῆς ἀναιδείας, καὶ ἐτέθησαν ἐμπρὸς τῶν δικαστῶν οἱ δύο τῆς ψηφοφορίας καθίσκοι, ὅτε ἀπολλὺς καὶ ὁ ἀπολύων (11). Σιγᾶτε λεῶ! Ἐστεμμένος προβαίνει ὁ ἱερεὺς, καὶ φοβεράν θυσίαν ἐπιτελεῖ, ἀράς ταῖς ὑποχθονίοις Ἐρινυνσί (12) κατὰ τῶν ἐπιόρκων προφέρων. Ἀμα δ' ὁ Γραμματεὺς ἀνέγνω τὰς ἀντιγραφάς (13), τοῦ μὲν ἐγκαλοῦντος, τοῦ δ' ἀντιδιᾷσχυριζομένου, ἄτρομος ἀναπηδᾷ ὁ διώκων, καὶ θέτων τὸν πόδα ἐπὶ τῶν ἔτι σπαιρόντων τομίῳ τοῦ κάπρου, τοῦ κριοῦ καὶ τοῦ ταύρου, ὁμνυσιν ἐπὶ ἀπωλείᾳ ἑαυτοῦ, τῶν παίδων καὶ τῆς οἰκίας του περὶ τῆς τοῦ ἀντιδίκου του ἐνοχῆς (14), καὶ θαρβράλέως εἰσιὼν τὴν εὐθεΐαν (15), προσάγει μάρτυρας, προκαλεῖβάσανον τῶν δούλων τοῦ ἐναγομένου (16), ἐξάγει τὰς ἀποδείξεις ἐκ τοῦ ἐχίνου εἰς ὃν εἶχε σφραγίσει αὐτὰς ἢ ἀνάκρισις (17), καὶ ἄνευ ὕδατος δοκιμαζόμενος (18), διότι ἡ δίκη περὶ κακώσεως (19), κεραυνοβολεῖ ἐπὶ μακρὰν ὥραν τὸν ἀντίπαλον διὰ ῥύμης φλογερῶν λόγων, καὶ ἀπαιτεῖ αἶμα ἀνθ' αἵματος, διᾷσχυριζόμενος ὅτι τὸ θῦμα ἐκπνέον δὲν ἐσυγχώρησε τὸν φονέα του (20). Τεθορυβημένος καὶ ὑποτρέμων ἐγείρεται μετ' αὐτὸν ὁ κατηγορούμενος, καὶ τινὰς λέξεις δυσ-

(11) Φρόννιχ. ἐν Ἀρπ. καὶ Σουῖδ.

(12) Δεῖν κ. Δημ. ιδ'.

(13) Δημ. κ. Στεφ. ια'.

(14) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. κδ'.

(15) Πολυδ. Η, 57. — Δημ. κ. Στεφ. ψευδομ. Α, γ'. — Ἀρποκρ. — Ὑπόθ. Δημ. κ. Φορμ.

(16) Ἰσακ. π. Κίρων. κλ. δ'. — Ἀντιφ. π. Χορ. η'.

(17) Δημ. κ. Βουπ. γ'. κ. Στεφ. γ'. ιβ'. ιδ'. κ. Εὐεργ. ε'. — Σχλ. Ἀριστρ. Σρ. 1436.

(18) Αἰσχ. κ. Κτησ. νς'. κτλ.

(19) Ἀρπ. 161.

(20) Δημ. κ. Εὐεργ. πη'. Μινησ. κδ'.

νοήτως τραυλίσας, παραδίδωσι τὸν λόγον εἰς συνήγορον(21), ὅστις διὰ παραγραφῶν(22), ἀντωμοσιῶν καὶ διαμαρτυριῶν(23), καὶ διὰ παντὸς εἰδους ἐνστάσεων, προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴν οὐσίαν τῆς δίκης. Μάταιος ἀγών, ὅστις διεγείρει μόνον τὴν δυσπιστίαν τῶν δικαστῶν, καὶ παρασκευάζει αὐτοὺς εὐμενεστέρους εἰς τὸν ὕστερον τοῦ διώκοντος λόγον(24), περιλήψιν ὄντα τοῦ προτέρου, καὶ ἀνασκευῆν τῶν σαθρῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἀντιδίκου. Ὁ δ' ἐναγόμενος, τί λοιπὸν ἔγινε; Πῶς δὲν ἀνίσταται καὶ αὐτὸς εἰς δευτερολογίαν; Ἰδοὺ ἐκεῖ τὸν κίνδυνον ἐπιγινούς, ἐτράπη αὐθορμήτως εἰς ἐκουσίαν φυγῇν.

Ἀφήσωμεν αὐτὸν φεύγοντα, διότι οὐδεὶς, οὐδ' αὐτοὶ οἱ δικασταὶ δικαιоοῦνται νὰ τὸν κωλύσωσιν ὅταν φύγῃ πρὶν τὸ δευτερον ἀγορεύσῃ(25), καὶ ἀποβλέψωμεν πρὸς τοῦ λόφου τοὺς πρόποδας, ἔνθα μέγα πλῆθος συνέδρυσεν, ἐκ τοῦ ἔξω Κεραμεικοῦ προερχόμενον, καὶ μύρτου κλάδους ἔχον διὰ χειρῶν(26). Ποῖον παράδοξον θέαμα! Ναὺς εἶν' ἐκεῖνη ἡ μετ' ἀλαλαγμῶν καὶ παιάνων προπεμπομένη διὰ τῆς πόλεως; Ἀναχθεῖσα κάτωθεν τοῦ Ἀρείου Πάγου, οὗ ἦν ἡγκυροβολημένη, ἐλαύνεται χιλία κώπη διὰ τῶν ὁδῶν, καὶ τὸν ἄνυδρον πλοῦν αὐτῆς βοηθεῖ κολπούμενον κροκωτὸν ἱστίον πεποικιλμένον. Ναί, τὸ ἱστίον τοῦτο ἐστὶν ὁ νέος πέπλος τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ τοῦ ξένου τούτου μηχανήματος ἀναγόμενος, διότι σήμερον τελοῦνται τὰ Παναθη-

(21) Αἰσχ. π. προπρῶ. νῆ'. κ. Κτησ. νῆ'.

(22) Πολυδ. Η, 57.

(23) Λυσ. κ. Παγκλ. δ'. — Ἀρπ. — Σουίδ.

(24) Δημ. κ. Ἀφῶδ. Β. α'.

(25) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. κδ'.

(26) Θουκ. ΣΤ, 17.

νια, σήμερον ἐστὶν ἡ εἰκοστὴ ὁγδόη Ἑκατομβαιῶνος(27). Οἱ ἄρχοντες(28) περιστοιγίζουσιν ἐν πομπῇ τὸ τῶν Ἐργαστινῶν(29) εὐσεβὲς φιλοτέχνημα, καὶ παρακολουθοῦσιν αὐτὸ γυναικες καὶ παρθένοι βελόκοι, φέρουσιν τὰ σκεύη τῶν θυσιῶν(30)· μετ' αὐτάς δ' ἔπονται αἱ τῶν μετοίκων γυναῖκες, ἐν ὑπηρετίδων μέρει τὰ σκιάδια καὶ τὰς ὑδρίας πεφορτισμέναι(31). Εὖρωστοι θύουσι ὀδηγοῦσι τὰ λιπαρὰ ἱερεῖα(32), ἃ ἔπεμψε τῇ μητροπόλει ἡ υἱική τῶν ἀποίκων φιλοστοργία(33), καὶ ἄλλοι φέρουσιν ἐν σκάραις τὰ ὄψα καὶ τὰ τραγάλια, καὶ ἐν ἀμπορεῦσι τὸν οἶνον(34), διὰ τὴν ἐκ τῶν κρεῶν τῆς θυσιᾶς ἐστίασιν· ἀύληται δὲ καὶ κιθαρισταὶ(35) καὶ αἰδοὶ θαλλοφόροι(36) προπορεύονται τῶν ἐν ταῖς διφρηλασίαις στεφανωθέντων(37) τεθρίππων(38), καὶ παντὸς τοῦ πλήθους τῶν ἐφίππων(39) καὶ πεζῶν πανηγυριστῶν(40).

Εἰς τὰς τάξεις τούτων ἀναμιγνέσας, παρακολουθήσωμεν τὴν πομπήν· ἡ μᾶλλον, ἐν ᾗ αὕτη βάρη ἡ γυναικί, ἴδωμεν ἐπὶ στιγμὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ὥρατον ἐκεῖνον ναὸν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος πρὸς τ' ἀριστερὰ ἡμῶν ἐν Σκαμβωνιδῶν.

(27) Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τίμ.

(28) Τ' ἀνάγλυφα τοῦ ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Brit. Mus. 18, 21, 22.

(29) Ἡσύχ. λ. Ἐργαστίναι.

(30) B. M. 17, 23.

(31) B. M. 17, 24, καὶ ἐν ἐν Ἑλλάδι.

(32) B. M. 25, 84, 87. καὶ 2 Τμ. ἐν Ἑλλάδι.

(33) Σχολ. Ἀριστοτ. Νεφ.

(34) B. M. 25, καὶ 2 Τμ. ἐν Ἑλλ.

(35) 1 Τμ. ἐν Ἑλλ.

(36) B. M. 28 καὶ ἐν Τμ. ἐν Ἑλλ.

(37) Ἀριστοτ. Εἰρ. 899. — Ἀθῆν. Β, 154.

(38) B. M. 25, 28, 30, 31, 78, 82.

(39) B. M. 32, 34, 77 καὶ 1 Τμ. ἐν Ἑλλ.

(40) 1 Τμ. ἐν Ἑλλ.

Πῶς; διστάζει ὁ ἀρχαιδίφης ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν αὐτῷ τὸ Θησεῖον; Ἴδου ἔξωθεν ἐν ζωηραῖς γλυφαῖς παριστώμενοι οἱ ἄθλοι τοῦ ἥρωος, καὶ οἱ τοῦ συναγωνιστοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους· ἰδοὺ δὲ καὶ ἔσω οἱ τοῖχοι διὰ τύκου κατὰστικτοί, ὥς ἀπῆται τὸ χρίσμα ἐφ' οὗ ἦσαν αἱ περίφημοι γραφαὶ τοῦ Μίκωνος καὶ τοῦ Πολυγνώτου. Ἴδου τέλος εἰς μικρὰν ἀποστασιν, ὥς καὶ ὁ Περιηγητὴς μαρτυρεῖ, τὸ τοῦ Πτολεμαίου γυμνάσιον, τὸ περὶ τὸ Βρυσάκιον ἀρτίως ἀνασκαφέν μετὰ τῶν ἐπιφοδομημένων αὐτῷ βυζαντινῶν κτιρίων, καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτοῦ οἱ θεᾶς ἄξιοι, ὥς καὶ ὁ Πausanias λέγει αὐτούς, καὶ ἰδιόβρυθοι οὗτοι Ἑρμαῖ, κολοσσοὶ ὀριόποδες, εἰς τετραγώνους προσκείμενοι χίονας. Τίνες δ' ἄρα εἰσὶν οἱ πενιχροὶ οὗτοι τὴν ἐνδυμασίαν, οἱ καθήμενοι εἰς τὸ περιστύλιον τοῦ ναοῦ; Πῶς βλέπουσι μακρυνομένην τὴν πομπὴν καὶ δὲν τὴν παρακολουθοῦσιν; Εἰσὶ δοῦλοι, ὥς εἰς ἄσυλον ἐνταῦθα φυγόντες τὴν σκληρότητα δεσποτῶν ἀπηνῶν, καὶ ἀπαιτοῦντες νὰ μεταπραθῶσιν εἰς ἄλλους, καθ' ἃ, χαριζόμενος αὐτοῖς, ἐπιτρέπει ὁ νόμος.

Ἄλλ' ἡμεῖς, μὴ ἔχοντες τοὺς αὐτοὺς λόγους ὅπως μὴ ἀποσπασθῶμεν ἀπὸ τοῦ Θησείου, δράμωμεν κατόπιν τῶν πομπευόντων, οἵτινες τὴν Βασίλειον παραλλάξαντες, εἰσέδυσαν ἤδη πρὸς ἑω εἰς τὸν Κεραμεικόν. Ὁ ναὸς οὗτος ὃν βλέπομεν δεξιῶς ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τὸν Κεραμεικόν, ἐστὶν ὁ τοῦ Ἡραίστου, ὁ δὲ μετ' αὐτόν, ἀφίδρυμα τῆς ἐν Κήποις Οὐρανίας Ἀφροδίτης. Εἰς αὐτόν ταύτην τὴν νύκτα κατήλθον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως αἱ Ἀρρήγροροι διὰ τῆς ὑπογείου ἐκείνης διόδου, καὶ κατέθεσαν αὐτόθι τὰ μυστηριώδη κανᾶ, ἀντ' αὐτῶν ἄλλα τῇ Πολιάδι ἀνακομίσασαι.

Ἄλλ' ἰδοὺ ἡμεῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ταύτην μᾶς ἀναγγέλλει ὁ χαλκοῦς οὗτος Ἑρμῆς, ὁ εὐγραμμος, ὁ εὐπερίγραφος,

ὁ ἀγοραῖος ἐπιλεγόμενος, καὶ ἡ παρ' αὐτῷ Πύλη, ἣν ἀνήγειραν οἱ Ἀθηναῖοι, νικήσαντες τὸν Κάσσανδρον ἐν ἵππομαχίᾳ, καὶ καθ' ἧς, φαίνεται. τὸ παράδειγμα ὠκοδόμησαν μετὰ ταῦτα ἐκ δωρεῶν τοῦ Καίσαρος καὶ Αὐγούστου, τὴν οὐ μακρὰν ἐκεῖθεν καθιερωθεῖσαν τῇ Ἀρχηγέτῃδι Ἀθηνᾷ, ἣτις διατηρεῖται ὑπὸ τὴν οὐχὶ ἀκατάλληλον ἐπωνυμίαν Πύλης τῆς ἀγορᾶς.

Ἡ μικρὸν ἀπέχουσα δ' αὕτη στοά ἐστίν ἡ Ποικίλη βεβαίως. « Προσέλθωμεν οὖν τῇ διαοίᾳ καὶ εἰς τὴν στοάν τὴν Ποικίλην. Ἀπάντων γὰρ ἡμῖν τῶν καλῶν ἔργων τὰ ὑπομνήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀνάκειται » (41). Οὐδ' ἐσμὲν μόνοι ἐντὸς αὐτῆς· πολλοὶ ἄνδρες πληροῦσιν αὐτήν, περιπατοῦντες ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν στηλῶν τῆς. Ἀλλ' αὐτοὶ ὀλίγον φαίνονται προσέχοντες εἰς τὰ θαυμάσια τῆς τέχνης, τὰ κοσμοῦντα τοὺς τοίχους αὐτῆς, εἰς τοῦ Μίκωνος τὰς μεγαλογραφίας, αἵτινες νέαν δόξαν προσέθηκान εἰς τοὺς ἐνδόξους θριάμβους τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Ἀμαζόνων καὶ τῶν Περσῶν (42), εἰς τοῦ Πολυγνώτου τὴν ζωγραφικὴν Ἰλιάδα, ἐφάμιλλον τῆς ποιητικῆς κατὰ κάλλος καὶ ὕψος. Συνδιαλέγονται δὲ σπουδαίως, καὶ ἐρευνῶσι τὰ περὶ φύσεως τοῦ Θεοῦ καὶ προσορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κηρύττουσι τὴν ἀρετὴν ὑπέρτατον ἀγαθόν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν ἀπαλλαγὴν ὑπερτάτην σοφίαν (43). Χαίρετε, ὦ γενναῖοι τοῦ Ζήνωνος ὀπαδοί! Αἱ εὐγενεῖς ὑμῶν μελέται θέτουσι τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς λαοῖς τὴν πρώτην καὶ βεβαιωτάτην τῆς ἐλευθερίας κρηπίδα, διότι οὐδεὶς ἐστὶ τῶν ἄλλων ἐλευθέρως, ἐὰν ᾗ ἐαυτοῦ δοῦλος. Ἀλλὰ σήμερον καλεῖ ἡμᾶς προ-

(41) Λουκ. Ζ. Τραγῶδ. 33.

(42) Αἰλ. κ. Κτησ. ν α'.

(43) Ἰδ. Ἀρέαν. Ἐγγ. Ἐπικτ. καὶ Διατρ.—Μερκ. Αὐρ.—Σενέκ. κλ.

βαίνουσα ἡ πομπή, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὰ ἐμβριθῆ σας φιλοσοφήματα. Ἐς αὔριον τὰ σπουδαῖα!

Εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην, ἣν ἐκατέρωθεν κοσμοῦσιν Ἑρμαῖ, ἀνθρήματα ἰδιωτῶν καὶ ἀρχόντων, θαυμάσωμεν τὸ ζωηρὸν θέαμα χιλιάδων θεατῶν, σεσωρευμένων ἐφ' ὑψηλῶν ἱκρίων, ὧν τινὰ ἀλαζονικῶς καὶ τοὺς Ἑρμαῖς ὑπερκίρουσι. Παρ' αὐτὴν ἐκτείνεται ἡ *Μακρὰ Στοά*, τὸ δ' ὀπισθεν τῆς στοᾶς ὑψηλὸν τοῦτο μέρος, ἐφ' οὗ ἱδρυνταὶ οἱ *Τυραννοκτόνοι*, καὶ ἀφ' οὗ, κατὰ τὸ Ἀνακείμενον καὶ τὸ πέρας τοῦ Κεραμικοῦ, ἄρχεται ἡ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἄνοδος, ἐστὶν ὁ Ἀγοραῖος *Κολωνός*· οἱ δ' ἐπ' αὐτοῦ ἱστάμενοι, κατὰ συστήματα συνεσπειρωμένοι, καὶ ἐκ τοῦ ἐνδύματος πτωχοὶ τινες φαίνόμενοι καὶ ἀποχειροβίωτοι, εἰσὶν ἐργάτης λαός, ἐκ τῶν δῆμων συνελθόντες, καὶ περιμένοντες μίσθωσιν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀποβλέπουσι συνεχῶς εἰς τὸ σκιαθηρικὸν καὶ ὑδραυλικὸν τοῦτο ὥρολόγιον, ὃ ἐφιλοτέχνησεν ὁ Μέτων ἐπὶ Περικλέους κατ' αὐτὸ τὸ χεῖλος τοῦ Κολωνοῦ, καὶ ὃ ἐπ' Αὐγούστου ἀπειμιμήσατο κατὰ τὸ ἄλλο πέρας τῆς ἀγορᾶς ὁ ἐν Κυβήρῃστινῃς Ἀνδρόνικος, τελειοποιήσας αὐτὸ εἰς μνημεῖον κατὰκοσμον.

Κατὰ δὲ τὸ κέντρον τῆς Ἀγορᾶς ποία κίνησις καὶ ποία ζωή! Εἰς τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς πέρας ἀνήγειρεν ὁ Ἀδριανὸς πολυτελεστάτας στοᾶς, ναοὺς καὶ βιβλιοθήκας, ὄλην Ἀδριανούπολιν, ἧς σώζεται ὁ περίβολος μετὰ κιόνων φρυγίου λίθου. Πανταχοῦ δ' οἱ ἀγοράζοντες, ἢ περιφέρονται ὑπὸ τὰς πλατάνους ἃς ὁ Κίμων ἐρύτευσεν, ἢ, μεταξὺ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἀγαλμάτων (44) κάθηνται ἐπὶ τῶν λιθίνων ἐδρῶν (45), ἢ πληροῦσι τὰ κουρεῖα καὶ τὰ μυροπω-

(44) Δουσ. Ζ. Τραγωδ. 16.

(45) Δημ. κ. Ἀριστογ. κδ'. — Δουσ. π. Ἀδων. σ'. κτλ.

λεῖα (46), συνήθεις τῶν ἀργῶν διατριβάς, πρὸ τῆς μεσημβρίας μάλιστα, πληθούσης τῆς ἀγορᾶς (47). Οἱ ἐν τῷ κουρείῳ τούτῳ τῷ παρὰ τοῖς Ἑρμαῖς, εἰς Δεκελίδας, Πλαταιεῖς δ' οἱ παρὰ τὸν χλωρὸν τυρόν (48), καὶ οὐ μακρὰν αὐτῶν ἐστὶ τῶν Χολαργέων ὁ κύκλος, ἐξῆς δὲ τὰ σκεύη, καὶ τὰ σκόροδα, καὶ τὰ κρόμυνα, καὶ ὁ λιθανωτός, καὶ τὰ ἀρώματα, καὶ τὰ γέλη, καὶ οἱ λοιποὶ ὅλοι τῶν ὠνίων κύκλοι, καὶ αἱ σκηναί, καὶ πανταχοῦ πέριξ ἡμῶν θόρυβος, καὶ κραυγαί· «Πρίῳ ἔλαιον, πρίῳ ὄξος, πρίῳ ἄνθρακας, πρίῳ ἄρτους! (49) Προσοχὴ μὴ ἀνατρέψωμεν τὸ φορτίον τῆς ἀρτοπώλιδος, καὶ μᾶς ὑβρίσῃ ἡ λοιδώρος (50), ἥ μᾶς ἐγκαλέσ' εἰς τοὺς ἀγορανόμους (51). Ἐλθωμεν μᾶλλον εἰς τὰς μυρσίνας, πρὸς τὴν καλὴν στεφανοπλόκον (52), ἥτις ἐρυθρίᾳ, χαριεστέρα τῶν ῥόδων τῆς, ὅταν ἀποβλέπῃ ἐρωτικῶς πρὸς αὐτὴν ὁ γείτων αὐτῆς ὀρνιθοπώλης, μεταξὺ φυτῶν τὰς κίχλας ὅπως φαίνονται λιπαραί, καὶ διὰ πτερῶν ἐκ τῆς ῥινὸς κατ' ὀρμαθοὺς συνείρων τοὺς σπίνους, οὓς πωλεῖ ἐπτά εἰς τὸν ὀβολόν (53). Παρ' αὐτοῖς κάθηται καὶ εὐγενέστερος βιομήχανος, ὁ κιθαρωδὸς ἐκεῖνος, ὅστις χαίρει ὅτι ἡ ἐμπειρία του τοσούτους περὶ αὐτὸν συνάγει ἀκροατάς· ἀλλ' ὁ κώδων ψοφεῖ ὁ ἀναγγέλλων ὅτι ἀνοίγονται τὰ ἰχθυοπωλεῖα, καὶ πάντες κατέλιπον τὸν κιθαρωδόν, διότι τοῦτο ἐνταῦθα περιέμενον τὸ σημεῖον πάντες, ἐκτὸς ἐνός, ὅστις, — ἦτον ἄρα

(46) Ξεν. Ἀπομν. Α, 1. — Σωιδ. Πληθ. ἀγ. — Περὶ πλ. ἀγ.

(47) Λυσ. κ. Παγκλ. α'.

(48) Αὐτ. 6'.

(49) Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 34.

(50) Αὐτ. Βάτρ. 857.

(51) Αὐτ. Σφ. 1406.

(52) Αὐτ. Θεσμοφ. 448.

(53) Αὐτ. Ὀρν. 1076.

ὁ μόνος φιλόμουςος ἐν αὐτοῖς; — Ὅχι! ἦτον ὁ μόνος κωφός, καὶ δὲν ἤκουσε τὴν κροῦσιν τοῦ κώδωνος (54).

Μετὰ τῶν ἄλλων ἀνάγκη νὰ ἐγκαταλείψωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν παρὰγνωρίζομενον τρόφιμον τῶν Μουσῶν, διότι ἡ κεφαλὴ τῆς πομπῆς φθᾶσα παρήλλαξεν ἤδη τὸ Ἑλευσίνιον, μετὰ τὸ ἔσχατον πέρας τῆς ἀγορᾶς, οὐ πολὺ ἀπέχον τῆς θέσεως καθ' ἣν ἡ μικρὰ Μητρόπολις πολλὰ διατηρεῖ ἐντετειγισμένα Ἑλευσινιακὰ ἀνάγλυφα.

Ἄν ἦν ἄλλη ἡμέρα ἦττον ἐπίσημος, καὶ πρὸ πάντων ἂν ἦν μετὰ τὴν ἕκτην πρυτανείαν, ἴσως θὰ εὐρίσκομεν διὰ σπινθιδῶν κεκλεισμένην τὴν ἀγοράν (55). Ὁ ὄχλος θὰ συνέβρει ἐπίσης, ἀλλά, κατὰ φυλάς διακρούμενος, διὰ δέκα εἰς τὸ σπινθιδῶμα ἠνεωγμένων πυλῶν, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀγορασμὸν ἢ πανήγυριν. Γέρων ῥακενδύτης ἀπαντᾷ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀντιοχίδος ἀνδρὰ τὴν ὄψιν ἐπίσημον, καὶ προτείνων αὐτῷ ὄστρακον, « γράψον, τῷ λέγει, ἐνταῦθα τὸ ὄνομα Ἀριστείδης ». — « Καὶ τί ἔχεις πρὸς τὸν Ἀριστείδην; » ἐρωτᾷ ἐκεῖνος, ἰλαρῶς μειδιῶν — « Ἐνοχλοῦμαι νὰ τὸν ἀκούω πάντοτε δίκαιον ». Καὶ γράφει ὁ Ἀριστείδης, καὶ τὸ ὄστρακον εἰς τὸν σωρὸν μετὰ τῶν ἄλλων ῥιφθέν, ἀποτελεῖ τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν τῶν ἐξακισχιλίων. Ἀπέρχεται, ὦ δίκαιε, εἰς παραμυθίαν τοῦ φθόνου τῶν μικρῶν ἀντιπάλων σου (56), ἀπέρχεται εὐλογῶν τὴν πατρίδα ἣτις σὲ ἀποβάλλει, καὶ διδάσκων δι' εὐγενοῦς παραδείγματος, ὅτι ὁ χρηστὸς ἀνὴρ ἀσκεῖ τὴν ἀρετὴν δι' ἑαυτήν, οὐχὶ διὰ τὸν μισθὸν τῆς.

Ἐν τούτοις δ' ἡ ναῦς ἢ τὸν πέπλον φέρουσα, παραμείψασα μετὰ τὸ Ἑλευσίνιον τὸν οὐ μακρὰν κείμενον ναὸν τῆς

(54) Περὶ Ἰάσου, Στρεβ. ΙΔ, 2.

(55) Λεξ. Ρητ. λ. Κυρία. — Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 852.

(56) Πλούτ. Θεμιστ. 22.

Είλειθυίας ἢ Ἑλευθοῦς, τὴν νῦν ἐκκλησίαν ἀγίου Ἑλευθερίου ἢ Γοργοπίκου, στρέφεται ἐφ' ἐκυτῆς, καὶ διὰ τῶν ὑψηλοτέρων προιοῦσα τῆς πόλεως, διέρχεται πρὸ τοῦ Πρυτανείου, καὶ ὑπὸ τὰς Μακρὰς Πέτρας, τὴν βόρειον ταύτην τῆς Ἀκροπόλεως ὁρῶν, εἶτα δ' ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀγραύλου, τὸ Ἀνακείον, τὸ Πελασγικόν, καὶ δεξιῶς μὲν ἀφιεῖτα τὴν Θόλον, ἧς ἀνωτέρω ἴστανται τὰ ἀγάλματα τῶν Ἐπωρεύων, ἡρώων τῶν δέκα φυλῶν, τὸ Βουλευτήριον τῶν πεντακοσίων, τὸ εἰς κοινὸν ἀρχεῖον προωρισμένον Μητροῶν, ἐν ᾧ κυλίνει ὁ Διογένης τὸν πίθον του, καὶ τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος τὸν παρὰ τὸ περισχοίνισμα τῶν δώδεκα Θεῶν, ἀριστερῶς δέ, τὰ δύο ἄντρα, τὸ τοῦ Παρὸς καὶ τὸ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ἐλλιμενίζεται τέλος ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον, ἔνθα ἡ πομπή, τὸν πέπλον μόνον λαβοῦσα, ἀνέρχεται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἵνα καταθέσῃ αὐτὸν εἰς τὰ γόνατα τῆς πολιούχου Θεᾶς.

Ἴδου τὰ Προπύλαια ταῦτα, ἡ πολυτελὴς πεντάπυλος εἰσοδος, ἡ διαδεχθεῖσα τὴν τῶν Πελασγῶν Ἐννεάπυλον, καὶ δεξιῶς μὲν, ἐπὶ τοῦ πύργου, ἔχουσα τὸν ὠραῖον ναῖσκον, παρ' ᾧ ἡ Νίκη, μετὰ τὸν ἐν Μαραθῶνι θρίαμβον, ἀπέθεσε τὰ πτερά της, ἀριστερῶς δέ τὸ οἶκημα τὸ περιέχον ἔργα μεγάλων ζωγράφων. Οὐδὲν προτεῖχισμα ἀποκρύπτει τὴν τῶν δωρίων καὶ ἰωνίων στοῶν αὐτῆς ἐναρμόνιον εὐκοσμίαν. Αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηνῶν, ὀργισθεῖσαι ποτὲ ὅτι οἱ σύζυγοι αὐτῶν προσεῖχον περισσότερον εἰς τὸν πόλεμον παρὰ εἰς αὐτάς, ὑψωσαν κατ' αὐτῶν σημαίαν ἐπαναστάσεως, καὶ κατέλαβον τὴν Ἀκρόπολιν. Μάτην ἡγωνίζοντο οἱ ἄνδρες νὰ ἐκπολιορκήσωσιν αὐτάς διὰ πυρπολήσεως τῶν πυλῶν, διότι γενναίως ἡμύνοντο, Ἀχελώους ὕδατος αὐτῶν καταχέουσαι. Ὁ Κινησίας ὅμως, εἷς τῶν πολιορκη-

των, ἐπὶ πολὺ δὲν ἀντέσχεν εἰς τὴν αὐστηρότητα τοῦ πολεμικοῦ νόμου, καὶ ἐλθὼν ἐκάλεσε πρὸ τῶν πυλῶν τὴν καλὴν Μυρρίνην, καὶ ἐζήτει διαλλαγὴν, καὶ τῇ ἐπρότεινε νὰ δραπετεύσωσιν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Πανός, τὸ ὑπὸ τὰ Προπύλαια. Ἡ ἀστεία αὕτη τοῦ κωμικοῦ ἐπίνοια θὰ ἦν ἀδύνατος, ἂν ἔξωθεν τῶν Προπυλαίων ὑπῆρχε καὶ ἄλλος περὶβολος. Ἡ πολυτελής δ' ἀναβάθρα, περὶ ἧς οὐδὲν μνημεῖον ἢ συγγραφῆως χωρίον τῆς κλασικῆς ἐποχῆς μαρτυρεῖ, ὠκοδομήθη ἐπὶ Ῥοιμιτάλκου ἄρχοντος, ὑπὸ Αὐγούστου καὶ Ἀγρίππα, ὧν τ' ἀγάλματα ἀνῆγειρεν ὁ δῆμος ἐυγνωμονῶν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ἄνοδον ὑψηλοῦ τούτου βάθρου, τοῦ ἄλλοτε ἄλλους ἀνδριάντας φέροντος, ἴσως τοὺς τῶν υἱῶν τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ χαλκοῦν προσέτι νόμισμα κόψας εἰς μνήμην τῆς κατασκευῆς αὐτῆς. Ὁκοδόμησε δὲ τὰ Προπύλαια ὁ Μνησιεκλῆς ἐν πέντε ἔτεσιν, ἀντὶ δώδεκα ἑκατομμυρίων δραχμῶν (57).

Ἄλλ' ἡ πομπὴ ἀναβαίνει.

«Ὅψεσθε δέ· Καὶ γὰρ ἀνοιγομένων ψόφος ἤδη τῶν Προπυλαίων» (58).

Ἴδετε τὴν θανμαστὴν καὶ πολυῦμιον ἄκραν (59), ἣτις ἐφαμύλλως τῇ φύσει κοσμηθεῖσα ὑπὸ τῆς τέχνης, ἔστι πᾶσα ἱερὰ (60), πᾶσα ἀναθημάτων καὶ ἀγαλμάτων ἀνάπλεως, αὕτη ἄγαλμα καὶ ἀνάθημα τοῖς Θεοῖς (61). Οἱ Πελασγοὶ πρῶτοι τὴν ἰσοπέδωσαν καὶ ἐτείχισαν, διὸ καὶ ἀρ' οὗ ἔτι ὁ Κίμων ἀνῶκοδόμησε τὸ νότιον αὐτῆς τεῖχος, παρέμεινε τῷ βυρείῳ ἢ ἐπωνυμίᾳ τοῦ Πελασγικοῦ, καίτοι μετὰ τὰ Μη-

(57) Ἀρπ. λ. Προπύλαια ταῦτα.

(58) Ἀριστοφ. Ἰππ. 1326.

(59) Αὐτ.

(60) Δημ. Πρὸς τοὺς Ῥομ.

(61) Ἀριστοφ. Παναθην. σ. 149.

δικὰ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους διὰ παντοίων λίθων ἐν σπουδῇ ἐπισκευασθέντι. Ποία ἔκπληξις τοῖς ὁρώσι, ποία θαύματα ἔνθα ἂν τὸ βλέμμα στραφῇ! Ἀδύνατον νὰ ἐπιθεωρήσωμεν, οὐδὲ καὶ νὰ ἰδῶμεν, πάντα τ' ἀναρίθμητα ταῦτα ἀριστουργήματα, ἃ παρήγαγε τῆς τέχνης ἡ ὑψηλοτάτη ἔμπνευσις καὶ τὸ καθαρώτατον αἶσθημα. Ἀλλὰ πῶς ἐν βλέμμα καὶ νὰ μὴ ῥίψωμεν εἰς τὸν Προπύλαιον τοῦτον Ἑρμῆν καὶ τὰς σεμνὰς τούτας Χάριτας; Ὁ γλύπτης αὐτῶν ἦν αὐτὸς ὁ Σωκράτης, ὅστις ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως τοῦ ὑπερτάτου καλοῦ, ὑψώθη εἰς τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔννοιαν. Παρ' αὐταῖς ἴσταται ἡ Κλειδοῦχος Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου, καὶ ἐντὸς τῶν Πυλῶν ἡ χαλκῇ Λέαινα, μνημεῖον πατριωτικῆς ἀρετῆς καὶ γυναικείου ἡρωϊσμοῦ. Τούτην τὴν χαλκῇ Ἀθηνᾶν, ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν στήλην τῆς ἔσω στοᾶς, ἀνῆγειρεν ὁ Περικλῆς, εὐχαριστήριον τῇ Θεᾷ, ἣν ἐπωνόμασεν Ὑγείαν, διότι κατ' ὄναρ τῷ ἐδίδαξε πῶς νὰ ἰάνῃ ἓνα τῶν οἰκοδόμων τῶν Προπυλαίων, ἐκ τῆς ὁροφῆς αὐτῶν πεσόντα καὶ συντριβέντα. Εἰς τοῦ Κρησίλου τὸν χαλκοῦν ἐκείνον Διῦτρεφῆ, τὸν κατατετοξευμένον, διακρίνονται τὰ τελευταῖα ἔχνη τῆς σθεννυμένης ζωῆς (62). Πρὸς τὰ δεξιὰ δ' ὁ μέγας χαλκοῦς ἵππος, ἐξ οὗ φαίνονται προκύπτοντες ὀπλοφόροι, ἐστὶν ὁ Δούριος, ἀνάθημα μὲν Χαιρεδήμου τοῦ υἱοῦ Εὐαγγέλου, οἰκέτου τοῦ Περικλέους, ἔργον δὲ Στρογγυλίωνος· πρὸς τ' ἀριστερὰ δέ, τὸ μέγα χαλκοῦν τέθριππον ἀνετέθη εἰς μνήμην τοῦ πρώτου μεγάλου πολεμικοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατορθώματος. Ποῖον δὲ θαῦμα καλλιτεχνίας καὶ χαλκοπτικῆς ἡ κολοσσιαία αὕτη Ἀθηνᾶ, ἡ τεσσαρακοντάπηχυς, ἥς ἡ αἰχμὴ καὶ ὁ λόφος προσλάμπουσιν ὑπὲρ τὸν Παρθενῶνα τοῖς καταπλέουσιν

ἐκ Σουνίου, ἥς δὲ τὸ ἀρειμάνιον ἦθος καὶ ἡ προτεταμένη ἀσπίς ἐμποιοῦσι τρόμον τοῖς κατὰ τῆς πόλεως ἐπερχομένοις ἐχθροῖς! Αὕτη ἐστὶ τοῦ Φειδίου ἡ *Πρόμαχος*, ἡ ἐκ τῆς ἀποταμιευθείσης δεκάτης τῶν ἐν Μαραθῶνι λαφύρων κατασκευασθεῖσα. Τὴν μακρὰν δ' ἐκείνην τῶν συμπλεγμάτων σειράν, τὴν κοσμοῦσαν τὸ Κιμώνιον τεῖχος ὑπὲρ τὸ Θέατρον διὰ περστικῆς τῶν μαχῶν κατὰ τῶν Γηγάντων, τῶν Ἀμαζόνων, τῶν Περσῶν καὶ τῶν Γαλατῶν, προσήνεγκε δῶρον ταῖς Ἀθήναις ὁ μεγαλοπρεπὴς Ἀτταλος.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν λαμπρῶν καὶ μυρίων τούτων ἔργων τῆς γλυπτικῆς ἀποσπᾷ τὴν προσοχὴν ἡμῶν τὸ θαυμάσιον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μεγαλοῦργημα, ὁ Παρθενών, ὅστις στέφει τὴν Ἀκρόπολιν ὡς ἡ Ἀκρόπολις στέφει τὴν πόλιν. Ὁ Ἴκτινος ὠκοδόμησεν αὐτόν, ἀξίαν κατοικίαν τῆς περιφήμου χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου, καὶ οὐδέποτε ἡ τέχνη παρήγαγέ τι ἐράμιλλον ἢ τοῦ ναοῦ τούτου ἢ τοῦ ἐνιδρυμένου ἀγάλματος. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Προπυλαίων ἔστι πρὸ πάντων καταπληκτικὴ, διότι, ὑπερέχων αὐτῶν καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν κιόνων αὐτῶν, παρίστησιν ἡμῖν συγχρόνως, ἐν ᾧ εἰσερχόμεθα, τὴν ἀνάπτυξιν δύο πλευρῶν, μεθ' ὅλου τοῦ πλοῦτου τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ τῶν γλυφῶν αὐτῶν. Συμπληροῦν δὲ τὴν μεγαλοπρεπὴ θέαν, ἐκτείνει πρὸς τ' ἀριστερὰ ἐπίσης δύο πλευρὰς τὸ διὰ Καρυατίδων, δι' ἰωνικῶν κιόνων καὶ διὰ χαριεστάτων ἀνθεμίων περιπτῶς κεκοσμημένον Ἐρεχθεῖον, ναὸς διπλοῦς, τὸ σεβασμιώτατον καὶ ἀρχαιότατον τῶν ἐγγχωρίων ἱερῶν, θέατρον τῆς ἔριδος μεταξὺ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς γῶρας, περιέχον καὶ τοῦ μὲν τὸ φρέαρ καὶ τὰ τῆς θείας τριαίνης ἔχνη, καὶ τῆς δὲ τὴν ἐλαίαν, προμήτορα πάντων τῶν ἐλαιῶνων τῆς Ἀττικῆς, καὶ προσέτι

τὸ οὐρανόθεν πετὸν ἔδος τῆς Πολιάδος, καὶ τοὺς τάφους τῶν γηγενῶν Ἑρεχθέως καὶ Κέκροπος.

Ἄλλ' αἱ θυσίαι ἐπερατώθησαν, καὶ παρεδόθη ὁ πέπλος τῇ ἱερείᾳ. Τὸ τῆς Βραχυρωνίας Ἀρτέμιδος ἀφίδρυμα, τὸ πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, ναὸς δὲ οὐ μέγας, οὐδὲν ἔχει νᾶ μᾶς ἀναγκαιότησι. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὀπίσω τοῦ Παρθενῶνος περιφεροῦς ἐκείνου ναΐσκου τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου, ὡς ἔργου δουλικῶν ἡμερῶν, καὶ προϊόντος ταπεινωθέντος φρονήματος, ἀποτρέψωμεν μᾶλλον τὰς ὄψεις.

Ἀφ' οὗ λοιπόν, τῆς πομπῆς ἀπελθούσης, ἔρημος ἔμεινεν ἡ Ἀκρόπολις, καταλίπωμεν αὐτὴν καὶ ἡμεῖς. Ἄν δὲ, πρὸ τῶν ἱερῶν τῆς Γῆς καὶ Χλόης, τῆς Παρθένου Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ διαβάντες, προσαναβῶμεν τὴν κορυφὴν τοῦ Μουσείου, ἔνθα ἐτάφη Ἀντίγονος ὁ Φιλόπαππος, ὁ ἔκγονος τοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐκθρονισθέντος βασιλέως τῆς Κομμαγενῆς, ἔξομεν χαρμόσυνον θέαμα, ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ἡ νύξ, τὸν ἔξω Κεραμεικὸν ὅλον διατρεχόμενον ὡς ὑπὸ χιλιάδων διαττόντων ἀστέρων, ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Προμηθέως ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ μέχρι τοῦ Διπύλου, διότι εἰς συμπλήρωσιν τῆς πανηγύρεως τελεῖται αὐτόθι νυκτερινὴ λαμπαδηδρομία (63).

Ἄλλ' ἂν θέλωμεν νᾶ ἰδῶμεν καὶ τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα ὑπὲρ τὸν Λυκαβητόν, ὡς ὁ Μέτων τὸν ἔβλεπεν (64), ἀναβῶμεν ἄμ' ἑῷ τὸν ἐν Μελίτῃ ὑψηλὸν (65) ἀλλ' ὀμαλὸν ἐκεῖνον λόφον, τὸν προσελθὼν τῷ Μουσείῳ καὶ τῇ ἀγορᾷ πρὸς τὴν Πειραικὴν πύλην (66), τὸν μόνον δ' ἀγορῶντα συγχρό-

(63) Ἀρπ. — Σουλδ. — Ἡσύχ. — Φώτ. — Φαδορ. λ. Λαμπαδηδρομία. — Bekk. Anecd. gr. I. σ. 277.

(64) Φλόχ. ἐν Σουλδ. λ. Μέτων.

(65) Πλούτ. Νικ. Ζ. — Ἀριστοφ. Ἰππ. 312 κτλ.

(66) Πλούτ. Θησ. ΚΖ. — Θειμ. ΙΘ.

νωσ πρὸς τὰ Προπύλαια, τὴν θάλασσαν καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον(67). Τίς ἦν οὗτος ὁ πλήρης λάκκων, πιθακνίων καὶ οἰκοπέδων; Ἴδου προσκρούει ὁ ποῦς ἡμῶν εἰς ἐνεπίγραφον λίθον, φέροντα ἐν ἀρχαίοις γράμμασι τὰς λέξεις· «Ὁρος Πυκνός». Εἰς ταύτην τὴν κορυφὴν συνεπυκνοῦτο τὸ πάλαι ὁ δῆμος, ἀρ' ὅτου, ὑπὸ Κλεισθένους ἴσως, ἐκ τῆς ἀγορᾶς μετηνέχθη αὐτόθι ἡ ἐκκλησίαι. Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς κατέστρεψε τὸ ἀρελῶς μεγαλοπρεπὲς τοῦτο ἀνάκτορον τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου, ὀχυρῶν τὴν πόλιν, καὶ διήγαγε τὸ τεῖχος αὐτῆς δι' αὐτοῦ τοῦ τόπου τῶν συνελεύσεων, εὐθὺς ὀπίσω τοῦ βήματος. Ἐσπευσεν ὁμῶς νὰ διασκευάσῃ ἕτερον βῆμα, τοῦ πρώτου ἐπιφανέστερον, ἰσοπεδώσας τὴν ὑπ' αὐτὸ κλιτύν, τοὺς ὀγκῶδεις λίθους, οὓς ἐξῆγε λατομῶν τὸ χωρίον, εἰς ἔρεισμα τῆς νέας πλατείας μεταχειρισθεῖς, καὶ ἐξ αὐτοφυοῦς βράχου τὸ μέγα βῆμα λαξεύσας, ὡς οἰωνιζόμενος ἄσειστον τὴν κρηπίδα τῆς τοῦ λόγου ἐλευθερίας. Ὅτε δ' οἱ μεταγενέστεροι εἶδον δύο βήματα, τὸ μὲν ἄνω, καὶ ἐπιβλέπον τὴν θάλασσαν μετὰ τὴν τοῦ τεύχους κατάπτωσιν, τὸ δὲ κάτω, καὶ ἀποβλέπον πρὸς τὴν ξηράν, ἐμυθολόγησαν τότε ὅτι οἱ Τριάκοντα ἀπέστρεψαν αὐτὸ ἀπὸ τῆς θέας τῆς εὐρείας θαλάσσης, ἥτις ἠῦρυνε καὶ ἐξῆρε τῶν Ἀθηναίων τὸ φρόνημα, καὶ ἐξέκαie παρ' αὐτοῖς τὸν ἔμφυτον ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας. Ἐλεγον δὲ ταῦτα, ὡς ἂν ἦν δυνατὸν ἐκ τοῦ ἄνω βήματος νὰ ἐφαίνετο ἡ θάλασσα ἐν ὅσῳ τὸ τεῖχος διήρχετο ὀπίσω αὐτοῦ, ἢ ὡς ἂν ἦν ἀναγκαῖον εἰς τ' ἀληθῆ ἐγκλήματα τῶν αἰμοδόρων ἐκείνων τυράννων νὰ προστεθῶσι καὶ ἕτερα φανταστά, ὅπως καταστήσωσι τὴν μνήμην αὐτῶν ἀποτρόπαιον.

(67) Λουκ. Δίς κατηγ. 9. — Ἀρπ. λ. Προπύλαια ταῦτα. — Αἰσχ. Πρπρσθ. κε'. — Ἀριστοτ. Ἰππ. 812. — Πλούτ. Θειμ. αὐτ.

Ἄλλοτε ἦν ὁ βράχος οὗτος τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς οἰκουμένης. Ὅταν ἤρρετο σημεῖον ἐν τῇ ἀγορᾷ (68) καὶ ἐκηρύττετο ἐκκλησίαι, ἔσπευδεν ἐνταῦθα ὁ δῆμος ὁ κυανο-
 τρώξ (69), τὸ μεμιλωμένον φεύγων σχοινίον (70), ἡ μάλ-
 λον ἐπιθυμῶν τὸ τριώβολον (71), καὶ κατελάμβανε θέσεις
 ἐπὶ τῶν πετρῶν (72), τὸ πρῶτον ξύλον τοῖς Πρυτάνεσι
 καταλείπων (73). Ἀμα δ' ὁ κήρυξ, τὸ καθάρσιον ὕδωρ
 περιαγαγὼν (74), ἤρχετο εἰς τὸν Ἰππατον Δία, ὅστις ἦν
 ἰδρυμένος παρὰ τὸ βῆμα (75), καὶ ἀρὰς εἰπὼν κατὰ τῶν
 πονηρῶν καὶ τῶν δωροδόκων (76), ἠρώτα « τίς ἀγορεύειν
 βούλεται », τότε φωνὴ βροντώδης ἀντήχει ἀπὸ τοῦ βήμα-
 τος, πόλεμον ἢ εἰρήνην τοῖς Ἑλλησιν ἐπισηύουσα, καὶ ὑπέ-
 φρισκε τὸ ἀκροώμενον πλῆθος, ὡς ὁ πόντος ὑπὸ πνεύμα
 ἀνέμου (77), καὶ ἐκινεῖτο ἡ Ἑλλάς, καὶ ἔτεινον τὸ οὖς τὰ
 ἔθνη, ὧν ἡ τύχη ἐνταῦθα ἐκρίνετο. Ἄλλ' ἐπῆλθον ἡμέραι
 καθ' ἃς ἔρημος ἦν ἡ Πνύξ, καὶ βωβὸς ἔμεινεν οὗτος ὁ λίθος,
 μέχρις οὗ ἐθέριμανεν αὐτὸν αὖθις ἡ πρώτη τῆς νέας ἐλευ-
 θερίας ἀκτίς, καί, ὡς εἰς τὸν τοῦ Μέμνονος, ἀπέδωκεν αὐτῷ
 τὴν φωνήν.

Ἐν ᾧ δ' ἐνταῦθα κρατεῖ τοῦ βήματος (78) ἡ πολιτικὴ
 σπουδαιολογία, ἐκεῖ νοτίως ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν χρησμοδοτεῖ

(68) Ἀριστο. Θεισμοφ. 278, μετὰ Σχολ.

(69) Αὐτ. Ἰππ. 41.

(70) Αὐτ. Ἀχαρν. 22, μετὰ Σχολ. — Πολυδ. Η, 102.

(71) Ἀριστοφ. Ἑκκλ. 284, 315, 414.

(72) Αὐτ. Ἰππ. 783.

(73) Αὐτ. Ἀχαρν. 27.

(74) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. ζ'.

(75) C. I. N. 495-506.

(76) Δεῖν. κ. Ἀρισταρχ. ζ'.

(77) Δημ. Περυσβ. νγ'.

(78) Ἀριστοφ. Εἰρ. 679.

ἡ τοῦ δράματος Μοῦσα, οὐχὶ ἔνθα κάμπτονται αἱ συχναὶ ἐκεῖναι ἀψίδες τοῦ Ὁδείου, ὃ ὁ βαθύπλουτος Ἡρώδης ἀνήγειρε τῇ μνήμῃ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Τηγίλλης, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν στοάν τοῦ Εὐμένους καὶ τὰς Λίμνας, ἐν αἷς περὶ τὸ νῦν Νοσοκομεῖον ἦν τὸ Ἀθηναῖον, περιέχον χρυσελεφάντινον τὸν Διόνυσον, περίφημον ἔργον τοῦ Ἀλκαμένους. Ἐνταῦθα κατὰ χρόνους τακτοῦς, ἰδίως δ' ἐπὶ τῶν μεγάλων Διονυσιακῶν ἑορτῶν, συρρέουσιν ἔωθεν (79) αἱ τρεῖς μυριάδες τῶν Ἀθηναίων (80), καὶ οὐ μόνον οἱ πολῖται, οἵτινες, τὸ Θεατρικὸν διώβολον λαβόντες (81), δίδουσιν αὐτὸ τῷ θεατρῶνῃ εἰς εἰσιτήρια, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ξένοι ἐρχόμενοι τότε νὰ προσφέρωσι ταῖς Ἀθήναις τὸν φόρον τῆς ὑποταγῆς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ αὐτῶν (82). Ἦδη καταλαμβάνονται τὰ ἐδῶλια, καὶ ἐπὶ μαλακῶν προσκεραλαίων (83) καθέζονται οἱ μὲν ἄρχοντες μετὰ τῶν ξένων πρέσβειων εἰς τὰς πρώτας κερκίδας (84), οἱ πολῖται καὶ αἱ πολίτιδες ἐν ταῖς μέσαις (85), οἱ δὲ λοιποὶ ξένοι εἰς τὰς τελευταίας (86), καὶ οἱ δοῦλοι ἴστανται ὀρθοὶ εἰς τὴν ὑπεράνω τοῦ κοίλου στοάν. Ὁ Χορὸς ἤδη προχωρεῖ ὑπορχούμενος, καὶ ἄδων περικυκλοῖ τὴν Θυμέλην. Ἡ αὐλαία καταβιβάζεται. Ἐνδοξος ἡμέρα διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν! Ἀπὸ καθόρου ὁμιλοῦσι τῶν Θεῶν τὴν γλῶσσαν τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ ἐρμηνεῖς αὐτῶν εἰσὶν ὁ βαθὺς Σοφοκλῆς, ὁ τρυφερὸς Εὐριπίδης, ὁ δρι-

(79) Ἀριστοφ. Ὀρν. 784. — Αἰσχ. κ. Κτησ. κα'.

(80) Πλάτ. Συμπ. 4, Πιθανῶς ὅχι ὅλοι ὁμοῦ.

(81) Οὔλπ. εἰς Δημ. Ὀλυμπ. Α, α'.

(82) Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 510. 650, μετὰ Σχολ. — Ἰσοκρ. π. Εἰρήν. 29.

(83) Αἰσχ. κ. Κτησ. κα'. — Περικλ. λη'. — Θεόφρ. Χαρ. Β.

(84) Αἰσχ. κ. Κτησ. αὐτ. — Ἀριστοφ. Ἰππ. 704.

(85) Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 23, μετὰ Σχολ.

(86) Πολυδ. Θ, 44.

μὺς Ἀριστοφάνης. Ἐφ' ἡμέρας τινὰς (87) διήρκει ἡ εὐγενὴς αὕτη τῶν ὑψίστων ἐμπνεύσεων σταδιοδρομία, ἥς ἄλλα εἰσὶν αἱ πάντων τῶν λαῶν χειροκροτήσεις, καὶ δόξα δι' αἰώνων ἀθάνατος. Μεγάλῃ δὲ μάλιστα ἡ χαρὰ τοῦ χορηγοῦ, ὅστις ἰδίᾳ δαπάνῃ συνήγαγε καὶ ἐδίδαξε τὸν χορὸν τοῦ νικήσαντος δράματος, διότι ἡ νίκη κυρίως εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται, καὶ εἰς αὐτὸν δίδεται τὸ ὑλικὸν αὐτῆς βραβεῖον, ὁ Τρίπους. Τοῦτον αὐτὸς πρὸς τιμὴν ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς φυλῆς ἣ ἀνήκει καὶ ὑπὲρ ἥς ἐδαπάνησεν, ἀνατίθησι τοῖς Θεοῖς ἐπὶ περιφανοῦς τινος βάσεως, ἣ πολλάκις καὶ ὄλου ναῖσκου δίδωσι σχῆμα καὶ διαστάσεις (88). Οὕτως ἐπὶ Ἀλεξάνδρου διεκόσμησεν ὁ Θράσυλλος εἰς περικαλλῆς μνημεῖον τὸ σπήλαιον τοῦτο τὸ ὑπὲρ τὸ Θέατρον, καὶ ἕτεροι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀνήγειραν τοὺς ὑπὲρ τὸ σπήλαιον δύο κίονας, καὶ ὁ Λυσικράτης τὸ χαριέστατον ἐκεῖνο στρογγύλον ναῖδιον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς τὸ Πρυτανεῖον, ἥτις ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν κοσμοῦντων αὐτὴν τοιούτων μνημείων ὠνομάσθη ὁδὸς τῶν Τριπόδων.

Δι' αὐτῆς ἀπέρχονται οἱ πλεῖστοι τῶν θεατῶν πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἡμεῖς πορευθῶμεν τὴν πρὸς τὴν Ἐννεάκρουνον, τὴν πηγὴν ἣν ἐκόσμησαν οἱ Πεισιστρατίδαι ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἥτις δὲ πρὶν, καὶ μετὰ τὴν ἀκμὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἐλέγετο καὶ εἰσέτι λέγεται Καλιβρόη. Καὶ πέραν μὲν αὐτῆς βλέπομεν ἐπὶ τῶν λόφων τὸν ναὸν τῆς Εὐκλείας, τὸν τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Τριπολέμου· ἐντεῦθεν δὲ τὸ Ὠδεῖον, ὃ ὠκοδόμησεν ὁ Περικλῆς ἐκ τῶν ξύλων, ὡς ἐπιστεύετο, τοῦ Περσικοῦ στόλου, τῶν ἐκθρασθέντων εἰς τὴν παραλίαν, πολυέδρον καὶ πολύστυλον μετὰ

(87) Πλούτ. Εἰ προσδ. πολιτ. Γ. — Αὐτ. π. φυγ. I.

(88) Αὐτ. Νικ. Γ.

περιφεροῦς ὁροφῆς, κατὰ τὸ σχῆμα μάλιστα τῆς τοῦ Ξέρξου σκηνῆς, διὰ λόγους ἀκουστικούς. Ἀλλ' ἀντὶ πρὸς ταῦτα, στραφῶμεν μᾶλλον πρὸς τὸν παρκαείμενον περίβολον τοῦ Ὀλυμπίου, τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου διπεριπτέρου ναοῦ, εἰς οὗ τὴν οἰκοδομὴν τοσοῦτοι αἰῶνες συνετέλεσαν, καὶ τοσοῦτοι συνέδραμον ἡγεμόνες, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δευκαλίωνος μέχρις Ἀδριανοῦ (89). Ἀποφύγωμεν ὁμῶς τὴν ἀλαζόνα ταύτην πύλην, ἐρ' ἥς ὁ Ῥωμαῖος οὗτος διὰ τινὰ μικροφιλότιμα δῶρα ἀξιοὶ μετὰ κόμπου νὰ ἐξώσῃ τὸν Θησέα ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ νὰ σφετερισθῇ τὰς μεγάλας σελίδας τῆς ἱστορίας των. Ἐξέλθωμεν μᾶλλον τῆς πόλεως παρὰ τὸ Πύθιον ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ἰλισσοῦ, καὶ παρὰ τὸ Δελφίνιον, τὸ δικαστήριον τῶν ἐνδίκων φόνων ἀπέναντι τῆς Θεάτρου πολυτελεστέρας ἐκείνης χαράδρας, ἥτις ἦν τὸ στάδιον τὸ Παναθηναϊκόν. Ὁ Λυκοῦργος διεσκεύασεν αὐτὸ πρῶτος τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι, μετὰ ταῦτα δὲ διεκόσμησεν αὐτὸ πλουσιώτατα Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, δαπανήσας ἐκεῖ τὸ πλεῖστον τῆς Πεντελικῆς λατομίας.

Δροσεραὶ εἰσὶ κατὰ τὴν δεῖλην αἱ ὄχλαι τοῦ Ἰλισσοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας ὥρατος διαπρέπει ἐρ' ὑψηλοῦ ὁ ναὸς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος. Προσκαρβῶμεν τὸν ῥοδὸν περιδιαβάζοντες, καὶ πρὸς τῷ βωμῷ τούτῳ εὐξώμεθα ταῖς Μούσαις, ἵσως ἐπινεύσει αὐτῶν ἐντύχωμεν ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφὴ ἐκείνην πλάτανον τῷ Σωκράτῃ μετὰ τοῦ Φαίδρου παρὰ τὸν εὖοσμον ἄγνον ἐπὶ τῆς πόης καθήμενον, τοὺς γυμνοὺς πόδας εἰς τὸ δροσερὸν ὑδάτιον λούοντα (90), καὶ ἐν ἀφελείᾳ λόγῳ τὰ ὑψηλότερα τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς διδάγματα ἀρηγούμενον.

(89) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 11. — Vitruv. VII, Praef. — Παυσ. Α, 18.

(90) Πλάτ. Φαίδρ. σ. 229, 230. — Μάξ. Τύρ. 24, 4.

Ἄλλὰ μεταξύ βαδίζοντες ἀφίχθημεν κατὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν περίπου σχολήν. Τὸν παρακείμενον μέγαν τοῦτον περίβολον τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος διεκόσμησαν ὁ Πεισίστρατος, ὁ Περικλῆς, καὶ ἔσχατος ὁ Λυκοῦργος, εἰς πολυτελὲς γυμνάσιον ἀσκήσεων στρατιωτικῶν καὶ σωματικῶν, καὶ εἰς αὐτοῦ τοὺς τερπνοὺς περιπάτους ὁ μέγας Ἀριστοτέλης ἐνασκεῖ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὑψῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ὕλης εἰς τὰ αὔλα, ἀπὸ τῶν ὑστέρων εἰς τὰ πρότερα, ἀπὸ τῆς πλάσεως εἰς τὸν πλάστην.

Τοῖς περιπατητικοῖς ὁμῶς συγγενόμενοι, μὴ ὀκνήσωμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν περίπατον. Εἰς τὸ σύνδενδρον τοῦτο χωρίον, τὸ ὑπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἰσοκράτους, ἀναγνωρίζομεν τὸ *Κυρόσαργες*, γυμνάσιον καὶ αὐτό, ἐν ᾧ ἀσκοῦνται οἱ νόθοι, ἀλλὰ νόθοι ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς, οἱ ἡμιπολιταὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐν ᾧ φιλοσοφοῦσιν οἱ οὐχ ἥττον νόθοι τῆς Σωκρατικῆς σοφίης θιασῶται, οἱ μετὰ τὸν Ἀντισθένη τὴν λατρείαν τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας μέχρι τῆς κυνικῆς ἐκφραυλίσαντες ἀναιδεΐας. Τὸ χωρίον τοῦτο, ἱερὸν ἄλλοτε τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἥρωος τῆς σωματικῆς δυνάμεως, μετεποιήθη εἰς Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων, ὅτε καὶ τὸ δλον θρήσκευμα ἀπὸ ὕλικου ὑψώθη εἰς αὔλον. Ἐνταῦθα, ἐπανερχόμενοι τροπαιοῦχοι ἐκ Μαραθῶνος ἐστρατοπέδευσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως καλύπτωσι διὰ ξηρᾶς τὴν πόλιν, καὶ ἐπιβλέπωσιν ἐξ ὕψους τὸ Φάληρον, πρὸς ὃ ἔπλεεν ὁ στόλος τῶν Μήδων.

Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἤθελε φέρει ἡμᾶς εἰς τοὺς ἐν Ἀλωπεκῇ ὠραίους Κήπους τῆς Ἀφροδίτης, ὧν κατὰ μέρος διετηρήθη ἐν τοῖς Ἀγγελοκήποις καὶ ἡ καλλονὴ καὶ τὸ ὄνομα. Ἄλλ' ἂν, πρὸς δυσμὰς στραφέντες, ὑπὸ τὰς δεινδοστοιχίας τῆς λεωφόρου τοῦ Πανεπιστημείου καὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Σταδίου, «πορευθῶμεν ἐκ Λυκείου εὐθὺς τῆς Ἀκαδημίας τὴν ἔξω τείχους ὑπ'»

αὐτὸ τὸ τεῖχος»(91), θέλομεν, ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ Σωκράτους κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν βαίνοντες(92), ἀριχθῇ μέχρι τέλους εἰς τοὺς δύο γυμνοὺς γηλόρους, ὧν ὁ μὲν ἀφιέρωται ταῖς *Εὐμενίσιν*, ὁ δὲ τῷ *Ἰππίῳ Ποσειδῶνι*(93), δοξασθεὶς διὰ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Οἰδίπου, καὶ μάλιστα διὰ τῆς Μούσης τοῦ Σοφοκλέους. Τὸ δ' ὀπίσω αὐτῶν τερπνὸν καὶ σύμφυτον ἐκεῖνο ἄλσος(94), ὁ κῆπος τοῦ Ἐκαδήμου, διετήρησε μέχρις ἡμῶν τὸ περίφημον αὐτοῦ ὄνομα δι' ὅλων τῶν αἰώνων τοῦ σκότους καὶ τῆς δουλείας. Ἐκεῖ, μετὰ τῶν βωμῶν τῆς Ἀθηνᾶς, τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἑρωτος(95), ὑπὸ τὰς εὐσκότους πλατάνους, καὶ παρὰ τοῦ Κηριστοῦ τὰς αὐπνους καὶ νομάδας ῥοὰς(96), ἀνὴρ πολίης, διὰ τοῦ φλογεροῦ βλέμματός καὶ διὰ τῆς χειρὸς δεικνύων τὸν οὐρανόν, ἐξηγεῖ εἰς ἐνθουσιῶσαν ὁμήγουριν, διὰ φωνῆς ἧς ἡ γλυκύτης ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν τῆς ἀηδόνης, τὴν πλάσιν διὰ τοῦ πλάστου, τὰ ὕστερα διὰ τῶν προτέρων, καὶ κηρύττει μόνην ἀλήθειαν τὴν ἰδέαν, τὰ δ' ὄντα σκιὰς αὐτῆς καὶ εἰκόνας, καὶ διὰ τῆς προφητικῆς ἐμπνεύσεως τῆς μεγαλοφυΐας διαβλέπει ὑποφώσκουσιν τὴν πρώτην αὐγὴν τῆς πολυφώτου ἡμέρας, ἥτις μετ' αἰῶνας μέλλει δι' ἀποκαλύψεως νὰ ἐπιλάμψῃ ἐπὶ τὴν γῆν. Ἡ Ἀκαδημία καὶ τὸ Λύκειον, ὡς κεῖνται εἰς τὰ δύο ἀντίθετα ἄκρα τοῦ κύκλου τῆς πόλεως, οὕτω κατέχουσι καὶ τὰ δύο πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, καὶ αἱ διδασκαλαὶ αὐτῶν ἀλλήλας συμπληροῦσαι, διὰ τῆς πράξεως τὴν θεωρίαν, τὴν πείραν διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, ἀπαρτίζουσι τὸν χρυσοῦν κύκλον τῆς ὑπερτάτης ἀλη-

(91) Πλάτ. Λύσ. 1.

(92) Πλάτ. Λύσις, 1.

(93) Σοφοκλ. Οἶδ. ἐν Κολ. 55. — Πaus. Α, 30.

(94) Σοφ. αὐτ. — Διογ. Λ. Γ, 7.

(95) Paus. Α, 30. — Σχολ. Σοφ. Οἶδ. ἐν Κολ. 57.

(96) Σοφ. αὐτ. 674.

θείας, πρὸς οὗ τὴν περιφέρειαν τείνουσιν ὡς ἀκτῖνες πάντα τῆς γῆς τὰ φιλοσοφήματα.

Ποῖοι χρόνοι καὶ ποῖα θαύματα! Ὅπου στραφῶμεν, φιλόσοφοι συζητοῦσι τὰς ἀνωτάτας θεωρίας ὧν ποτε ἐπελήφθη ἀνθρώπινος νοῦς, πολιτικοὶ ἄνδρες μεγαλύνουσι δι' ἄρετῆς καὶ συνέσεως τὴν πατρίδα, στρατηγοὶ δοξάζουσιν αὐτήν, συγγραφεῖς εὐρίσκουσιν ἐν τῷ λόγῳ τὸ ἄκρον ὄριον τοῦ καλοῦ, καλλιτέχναι δικαιωνίζουσιν αὐτοῦ τὸν τύπον ἐν χροιαῖς, ἐν λίθῳ καὶ ἐν μετάλλῳ· καὶ τοσοῦτον ἀναρίθμητα πυκνοῦνται τ' ἀριστουργήματα, ὥστε «Ὁ δὴ δύναμαι δηλῶσαι καθ' ἐν ἑκάστον. Ἡ γὰρ Ἀττικὴ Θεῶν ἐστὶ κτίσμα καὶ προγόνων ἡρώων» (84).

Τοιαύτη, ὡς ἐν ἀμυδροτάτῳ φωτογραφηματι, ἦν τῆς πόλεως ταύτης ἡ παλαιὰ καὶ ἐξέκτιστος ὄψις. «Αἰδ' εἴς' Ἀθηναίαν, Θεσέως ἡ πρὶν πόλις» (85). Βεβαίως ἂν ἀπὸ τοῦ φωταυγοῦς ἐκείνου θεάματος στρέψωμεν τεθαμβωμένον τὸ βλέμμα εἰς τὰ πέριξ ἡμῶν, θέλουσι μᾶς φανῇ σκοτεινὰ καὶ εὐτελεῖ τὰ παρόντα· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι μικρὸν ἔτι ἀπέχομεν τῆς ὑσπληγγος τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἡμῶν. Ὑπάρχει δ' ἴσως καὶ ἕτερον τὸ βραδύνον τὴν πρόοδον, ὅτι οὐκ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ ἐν διακαεῖ πίστει μετὰ τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου λέγοντες· «οὐ γὰρ ἔχομεν ὥδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (86). Διὰ ταῦτα οὕτε δίκαιον, τὰ νῦν πρὸς τὰ τότε παραβάλλοντες, νὰ καταβαλλώμεθα ὑπὸ δυσθυμίας, οὕτε ἔμψρον καταβαλλόμενοι νὰ ὀκνῶμεν. Τὰ μεγαλεῖα τῶν ἐθνῶν δὲν αὐτοσχεδιάζονται, οὐδ' ἀπόνως ἐπιτυγχάνονται. Μακρὰν μὲν ἔτι ἀπέχομεν τῆς ἀνθηρᾶς τῶν προγόνων ἀκμῆς, ἀλλὰ δι' ἡρωϊκῶν ἀγώνων κεκτήμεθα

(84) Ἡγῆσ. ἐν Στρεβ. 396.

(85) Ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ.

(86) Παύλου πρὸς Ἑβρ. ΙΓ, 14.

τὸ σπέρμα ἐξ οὗ βλαστάνει ἡ ἀνθησις. Ἡ ἐλευθερία ἡμῶν ἐρριζώθη εἰς αἶμα μαρτύρων, καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ θρόνου καὶ τῆς εὐνομίας δύναται νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ θαύματα τῶν παλαιῶν ἡμερῶν. Ταύτην καὶ τὴν ἐλπίδα ἀποτυποῖ κυρίως ἡ σήμερον τελουμένη μνήμη τῆς ιδρύσεως τοῦ Πανεπιστημείου, διότι τὸ Πανεπιστημεῖον ἔστιν ἡμῖν τοῦ μέλλοντος τὸ ταμεῖον καὶ ἡ πρωτίστη ἐγγύησις. Ἐξ αὐτοῦ ἐκρέουσι τὰ ζωοπάροχα τῆς παιδείας νόματα, ὧν ἄνευ ἡ γνησία ἐλευθερία ταχέως μαραίνεται· ἐν αὐτῷ παρασκευάζονται καὶ ἀσχοῦνται ἄξιοι αὐτῆς λειτουργοί, καὶ ἐν αὐτῷ αἱρεται τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας τὸ φρόνημα εἰς τὸ ὕψος τῶν παραδειγμάτων τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν ἐνδόξοις μάχαις ἀπέδειξαν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπώλεσαν τὴν τῶν προγόνων ἀνδρίαν. Ὑμῖν δέ, ὦ νέοι τρόφιμοι τοῦ Πανελληνίου τούτου διανοητικοῦ ἐστιχτορίου, ὑμῖν ἐναπόκειται, ὅταν σχολάζῃ ἡ τῶν πολέμων σημαία, ν' ἀποδείξητε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φρὴν, καλῶς καὶ δεόντως καλλιεργουμένη, δύναται ἐπίσης νὰ ἐπαναδείξῃ καὶ τὰς μεγάλας τῶν προγόνων ἀστυκὰς ἀρετάς. «Ἔστιν ὑμῖν . . . τοὺς προγόνους, οὓς ἐπαινεῖτε δικαίως, ἔργῳ μιμεῖσθαι. Καὶ γάρ, εἰ μὴ τὰς μάχας, μηδὲ τὰς στρατείας, μηδὲ τοὺς κινδύνους, ἐν οἷς ἦσαν ἐκεῖνοι λαμπροί, ἐν τοῖς νῦν συμβαίνει μιμεῖσθαι καιροῖς, . . . ἀλλὰ τὸ γ' εὖ φρονεῖν αὐτῶν μιμεῖσθε. Τούτου γὰρ πανταχοῦ χρεία» (87). Ταῦτα σᾶς ἐπαναλαμβάνω μετὰ τοῦ μεγαλοφώνου τῆς ἀρχαιότητος ῥήτορος, διότι ὡς ἡ ἐν μάχαις ἀνδρία, οὕτω καὶ ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἀρετὴ μεγαλύνει καὶ δοξάζει τὰ ἔθνη· καὶ ἂν οὐδετέρων ὀλιγορήσωμεν, οὐδὲν κωλύει νὰ ἐλπίσωμεν μέλλον τοῦ παρελθόντος ἐφάμιλλον.

(87) Δημοσθ. π. Περσέ. ρθ'.

B

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ἀλλὰ γὰρ ἐς πλῆθος ἐμπίπτων
τῶν περὶ τῆς πόλεως ταύτης ὕμνου-
μένων τε καὶ διαδογμένων, ὁκνῶ
πλεονάζειν, μὴ συμβῇ τῆς προθέ-
σεως ἐκπεσεῖν τὴν γραφὴν.

ΕΤΡΑΒ. Θ, I, 16.

Οὐδεμία ὑπῆρξε πόλις τῆς ἀρχαιότητος περὶ ἧς καὶ ἐν ἡ
τοσαῦτα ἐγράφησαν, ὥς αἱ Ἀθηναίαι καὶ ὁμοῦς ἡ τοπογραφία
αὐτῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὥς εἰσέτι ἀνεξακρίβωτος, καὶ εἰς
πολλὰ τῶν πρωτίστων αὐτῆς σημείων σκότει περιβεβλη-
μένα, ὃ ἠΰξησαν μᾶλλον ἢ ὅτι διεσκέδασαν πολλάκις αἱ εἰ-
κασίαι τῶν νεωτέρων, πρὸ πάντων δ' αἱ προτεινόμεναι κατὰ
θεωρίας μὴ στηριζόμενας εἰς ἀκριβῆ αὐτοψίαν.

Ταύτης κυρίως ἐπιμεληθεὶς, ἐκτίθημι καὶ τὰς κατωτέρω
ἐμὰς δόξας, οὐχὶ τοῖς ἀντιπρονοῦσιν ἀμφισβητῶν, ὅπερ θὰ
ἐξέτεινε τὰς σημειώσεις ταύτας εἰς ἀσκόπους μακρηγορίας,
ἀλλὰ περιοριζόμενος εἰς ὅσα νομίζω ἔχοντα δύναμιν ἀπο-
δεικτικὴν.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων ὑπάρχει, ὥς γνωστόν, εἰς μάλιστα

πολύτιμος ὁδηγὸς ἐν Ἀθήναις, ὁ Παυσανίας (1), ὁ ἐκ Καισαρίας τῆς Καππαδοκίας, περιελθὼν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλα τοῦ ἀρχαίου κόσμου κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δευτέρας μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Αὐτοκράτορος Μ. Αὐρηλίου. Ὑπὸ τούτου τὴν ὁδηγίαν ὁρεῖλομεν καὶ ἡμεῖς κυρίως νὰ τεθῶμεν, ὡς ἔπραζεν πάντες οἱ περὶ τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν πραγματευθέντες.

Τρία τινὰ ὁμῶς πρέπει εὐθὺς ἀρχόμενοι νὰ παρατηρήσωμεν· τὸ μὲν, ὅτι ὁ περιηγητὴς δὲν μνημονεύει, πολλοὺ γε καὶ δεῖ, πάντων τῶν τότε τὴν ἑνδοξὸν πόλιν κοσμοῦντων μνημείων καὶ οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ πιθανῶς μόνων τῶν ὅσα ὁ ἴδιος ἐπεσκέφθη· τὸ δὲ ὅτι, καθ' ὃ πρὸς εἰδότες γράφων, δὲν ἐκφράζεται πάντοτε μετὰ τῆς διὰ τοὺς τῶν τότε ἀδαεῖς ἀπαιτουμένης ἀκριβολογίας· καὶ τὸ τρίτον ὅτι, ἐν Ἀθήναις πολλὰς βεβαίως διατρίψας ἡμέρας, οὔτε, ὡς ἐκ τῶν περιγραφῶν αὐτοῦ συμπεραίνεται, τὴν ὅλην αὐτῶν ἐπίσκεψιν διὰ μιᾶς ἐπεράτωσεν, οὔτε κατὰ γραμμὴν συνεχῆ περιῆλθεν αὐτάς, ἀλλ' ἀκολουθῶν τὰς διαφορὰς, σκολιὰς καὶ νῦν ἀγνώστους τῶν ὁδῶν διευθύνσεις, καὶ πολλάκις διακόπτων τὴν περιοδεῖάν του, καὶ πάλιν αὐτῆς ἀρχόμενος.

(1) Παυσαν., Ἀττικ. Α - ΚΘ.

Α

Παυσανίου ἐκδρομαί.

α.

Πύλν δι' ἧς εἰσῆλθε (Παυσ. Ἀττ. Α, 3. Β, 9. 4),

Διὰ θαλάσσης ἀριχθεὶς ὁ περιηγητής, καὶ ταχὺ βλέμμα ῥίψας εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνιχίαν (1), ἀνῆλθε παρακολουθῶν τὰ Μακρὰ τεῖχη (2), ἐρείπια ἤδη τότε, καὶ ὧν ἐλάχιστα ἔχνη φαίνονται εἰσέτι κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς σημερινῆς ἀμαξιτοῦ, τῆς ἀγούσης εἰς Ἀθήνας ἐκ Πειραιῶς, πλείονα δ' ἐσώζοντο πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῆς.

Οὕτως ἀρικνεῖται πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως (3). Ἀλλὰ τίνων πυλῶν;

Τῶν Μακρῶν τειχῶν τὸ δυτικὸν ἀπέληγεν, ὡς τὰ ἔχνη δεικνύουσι καὶ ὡς ἡ ὀχυρωματικὴ ἀπαιτεῖ, εἰς τοὺς ἀποτόμους λόφους τοὺς νοτιοδυτικῶς χωροῦντας τῆς Ἀκροπόλεως. Πιθανὸν δὲ δὲν φαίνεται, ἐντὸς αὐτῶν, ὅτε ὑρίσταντο, νὰ ἐνεκλείετο ἡ ἀπὸ τοῦ λιμένος εἰς τὴν πόλιν ἄγουσα ἐμπορικὴ λεωφόρος, ἡ ἀμαξιτὸς ἀναμφιβόλως ἥς μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν (4), ἴσως ἡ αὐτὴ ἦν ὁ Προπέρτιος λέγει Θησείαν (5), οὐδ' ἀνεῖργετο πάντως εἰς τὰς ἀνοδίας τῶν λόφων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκάμπετο ἐπὶ τοῦ ὀμαλοῦ περὶ τοὺς

(1) Παυσ. Ἀττ. Α, 2-4.

(2) Αὔτ. Β, 2.

(3) Αὔτ. 3.

(4) Ἑλλην. Β, 4, 10.

(5) Β:Ἑλ. Γ, Eleg. XXI, στ. 23.

πρόποδας αὐτῶν, ἀπολήγουσα εἰς τῆς πόλεως τὸν περίβολον.

Ἡ σχεδὸν βεβαία αὕτη ὑπόθεσις ἄγει ἡμᾶς εἰς τοῦ περιβόλου τὰ δυτικά, ἔνθα, πλὴν ἴσως καὶ ἄλλων ἐλασσόνων, δύο ἠνοίγοντο ἐπίσημοι πύλαι, τὸ Δίπυλον, καὶ ἡ περὶ ἧς λέγει ὁ Πλούταρχος (6)· « Πύλαι. . . ἄς νῦν » (δηλαδή οὐχὶ ἐπὶ Θησέως, περὶ οὗ ὁμιλεῖ) « Πειραϊκάς ὀνομάζουσι ».

Καὶ ἐπόμενον μὲν ἦν Πειραικαὶ νὰ καλῶνται αἱ εἰς ἃς ἀπέληγεν ἡ ἐκ Πειραιῶς ὁδός· ἔπρεπε δὲ νὰ κεῖνται ἔνθα ἀναμφισβητήτως ἦν τῆς ὁδοῦ ταύτης τὸ πέρας, ἥτοι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦ περιβόλου τὸ ἀμέσως βορείως τοῖς λόφοις ἐπόμενον, ἐν ᾧ τούτου πολὺ βορειότερον ἦν τὸ Δίπυλον, καθ' ὃ φέρον εἰς τὴν ὁδὸν τὴν πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, ἥτις συγχρόνως καὶ ἱερὰ ἐλέγετο, ἔνεκα τῆς δι' αὐτῆς διαπορευομένης πομπῆς τῶν Ἐλευσινίων (7), ἐξ οὗ τὸ Δίπυλον καὶ ἱερὰ πύλη προσηγορεύετο (8). Ὁ δὲ Πλούταρχος καὶ Θριασίας λέγει τὰς πύλας ταύτας, ἐν τούτοις (9)· « Ταῖς ἂν Ἀθηναίους παρὰ τὰς Θριασίας πύλας, αἱ νῦν Δίπυλον ὀνομάζονται ». Ἐκκλοῦντο δ' οὕτω, διότι Θριάσιον ἐλέγετο τὸ περὶ τὴν Ἐλευσίνα πεδῖον, ὃ ἡ πομπὴ διεπορεύετο.

Ἡνοίγετο δὲ τὸ Δίπυλον συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὡς μαρτυροῦσιν ὅ τε Λουκιανός (10)· « Ἀπὸ τοῦ Διπύλου... εἰς Ἀκαδημίαν ἀπίντων », καὶ ὁ Τ. Λίβιος (11)· « A Dipylo accessis. . . porta. . . in Academiae gymnasium ferens », καὶ ὁ Κικέρων (12)· « Sex a Dipylo

(6) Β. Θησ. ΚΖ.

(7) Παυσ. Ἀττ. ΛΣΤ, 2. — Ἀρπ. λ. Ἱερὰ ὁδός.

(8) Πλούτ. Β. Σύλλ. ΙΔ.

(9) Β. Περικλ. Α.

(10) Σκύθ.

(11) XXI, 24.

(12) De fin. V, 1.

stadia confecimus tum venissimus in Academia... patia ».

Ἡ δ' Ἀκαδημία ἦν πρὸς βορᾶν τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, κατὰ τὰ Σεπόλια, εἰς τὴν θέσιν ἣτις καὶ τὸ ὄνομα ἔτι διατηρεῖ, ἐλαφρῶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου εἰς « Καθήμια » παραθράν, μετὰ ποιητικῆς δὲ χάριτος καὶ τοπογραφικῆς ἀκριβοῦς περιγράφεται ὑπὸ Σοφοκλέους (13) οἷα ἔτι καὶ νῦν γοητεύει τὰς ὄψεις, κατάρυτος καὶ κατάρρυτος, νοτίως τῶν μόνων ἐν τῷ πεδίῳ ὑψουμένων δύο λόφων τοῦ Ἰππίου Κολωνοῦ (14), καὶ τοῦ λόφου τῶν Εὐμερίδων (14). Ἐπὶ τοῦ τελευταίου δὲ τούτου σῶζεται ἐρείπιον παρεκκλησίου καθιερωμένου τοῖς « ἀγίοις Ἀκινδύνοις », κατὰ τόν, ὡς συνήθως παρὰ τοῖς νεωτέροις, τὴν ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν ἀναπολοῦντα εὐφημισμὸν.

Ἐκεῖτο λοιπὸν τὸ Δίπυλον πολὺ βορειότερον τῆς Πειραικῆς πύλης, ἐκεῖ ἔνθα πολλὰ καὶ ἀξιώλογα αὐτοῦ λείψανα ἀνεσκάφησαν, καὶ ἔνθα ἡ παρὰ κειμένη Ἀγία Τριάς μετὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν ἀρχαίων τάφων, διετήρησε, φαίνεται, παρηφαρμένον τῶν Θριασίων τὸ ὄνομα. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ εἰσηλθὴν ὁ Παυσανίας, ὡς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ πύλης τόσον βορειότερον κειμένης τῆς ὁδοῦ δι' ἣς ἀνέβη, ἀλλὰ, τὸ πιθανώτερον, διῆλθε διὰ τῆς Πειραικῆς. Κατὰ Πλούταρχον (16), ὁ Σύλλας, ὅτε ἐπολιόρκει τὰς Ἀθήνας, ἀναγνώρισας ὅτι μέρος τοῦ περιβόλου, τὸ μᾶλλον ἀλώσιμον, ἔμενεν ἐξ ἀμελείας ἀρύλακτον, προσέβαλε, καὶ κυριεύσας κατέσκαψε καὶ συνωμάλυνε « τὸ μετὰ τῆς Πειραικῆς Πύλης καὶ τῆς Ἱερᾶς », καὶ ἐκεῖθεν

(13) Οἶδ. ἐν Κολ. 668.

(14) Ἀρπ. — Πολυδ. Ζ, 132 f. — Παυσ. Ἀττ. Λ, 4.

(15) Σοφ. Αὐτ. 40. 42.

(16) Β. Σὺλλ. ΙΔ.

εισήλχθεν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ τοῦτο λοιπὸν ἐστὶ βεβαία μαρτυρία ὅτι τὸ Δίπυλον ἦν ἄλλο τῆς Πειραικῆς πύλης, ἢν ὁμολογουμένως διῆλθεν ὁ Πανυσανίας. Καὶ δι' ἐτέρων δὲ γνωρισμάτων τὴν πύλην ταύτην χαρακτηρίζει ὁ περιηγητής, λέγων ὅτι «οὐ πόρρω αὐτῆς ἦν τάφος . . . ἐπίθημα ἔχων στρατιώτην ἵππῳ παρεστηκότα», ἔργον Πραξιτέλους(17), καὶ ὅτι «εἰσελθόντων» ἦν «οἰκοδόμημα ἐς παρασκευὴν τῶν πομπῶν»(18), δηλαδή τῆς τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων Παναθηναίων, «καὶ πλησίον ναὸς Δήμητρος», ὁ παρ' ᾧ ἐτελοῦντο τὰ μικρὰ ἐν Μελίτῃ μυστήρια(19), καὶ «οὐ πόρρω... Ποσειδῶν ἐφ' ἵππου». Καὶ ὁ Πλούταρχος(20) ἀναφέρει «τὴν πλατεῖαν τὴν φέρουσαν εἰς τὰς πύλας παρὰ τὸ Χαλκίδοντος ἡρώον, ἧς νῦν Πειραικὰς ὀνομάζουσιν»· καὶ ἦν τοῦτο τὸ Ἡρώον ὃ καὶ Ἑπταίχαικον(21) ἐκαλεῖτο.

ὑπὸ τὸν βόρειον λοιπὸν πρόποδα τοῦ λόφου τοῦ ἀστεροσκοπείου ἢ τῶν Νυμφῶν, ὡς κατ' ἐπιγραφὴν ἐκεῖ σωζομένην ἐκλήθη, ἐρευνήσας εὗρον καταφανῆ τότε, —νομίζω δ' ὅτι σήμερον εἰσὶν ἥττον ὀρθά, —ἔχνη ἀρχαίης ὁδοῦ, στρεφομένης πρὸς τὸν περίβολον, γνωστὸν καὶ αὐτὸν ἐνταῦθα ἐκ σωζομένων λειψάνων. Ἐνθα δὲ περίπου ἔπρεπε νὰ τέμνη αὐτὸν ἡ ὁδός, ὑπάρχει, δεξιῶς μὲν τῷ εἰσιόντι, ἐρείπιον πύργου στρογγύλου, ἐμφαίνοντος πιθανὴν πύλην ὑπαρξίν, ἀριστερῶς δέ, εἰς τινα ἀπόστασιν, βάθρον κυβικόν, ἐκ τοῦ βράχου λελαξευμένον, πιθανώτατα τὸ βάθρον τοῦ ἵππου καὶ στρατιώτου τοῦ Πραξιτέλους. Ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου εἰσὶ σήμερον τὰ δημόσια σφαγεῖα φκοδομημένα.

(17) Αὔτ. Β, 3.

(18) Αὔτ. 4.

(19) Σχολ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 501.

(20) Β. Θησ. ΚΖ.

(21) Πλούτ. Β. Σύλλ. ΙΔ.

Ὀλίγον δὲ βορειανατολικώτερον ὑπῆρχον πλησίον ἀλλήλων, ἐκλιπόντα σήμερον, ἐρείπια δύο ἐκκλησιδίων, ἀφιερωμένων εἰς τὴν μνήμην, τὸ μὲν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τὸ δὲ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ὧν τὸ πρῶτον δύναιται, κατὰ τὴν ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι, μάλιστα δ' ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ γνωστοτάτως ἐπικρατοῦσαν ἔξιν τοῦ ἀφιερῶν τὰ ἱερὰ τῶν ἀρχαίων θεοτήτων εἰς ἁγίους συγγενεῖς ἐκείναις κατὰ τὴν λατρείαν ἢ τὴν ἐπωνυμίαν, νὰ εἰκασθῇ ὅτι κατέλαβε τὸν ἱερὸν χώρον τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ δὲ τὸν τοῦ οἰκοδομήματος « εἰς παρασκευὴν τῶν πομπῶν », ὁ καθ' ἕτερον χωρίον τοῦ Παυσανίου (22), τῷ ὄντι ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον ἔκειτο, διότι « πλησίον » αὐτοῦ ἐδείκνυτο « νὰς ποιηθεῖσα εἰς τὴν τῶν Παναθηναίων πομπήν », ἀποτεθειμένη ἀναμριβόλως πρὸς τὸ Πομπεῖον. Παρὰ τούτοις δ' ἦν πρὸς καὶ ὁ νὰς τῆς Δήμητρος.

Τούτων δὲ βορείως, ἐπὶ βράχου ἔχοντος νύμφας ἢ κοιλώματα ἀρχαῖα ἐγγεγλυμμένα, ἴσταται ἐκκλησιδίον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, Χαλκούρι ἐπινομαζόμενον, βεβαίως οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ τοῦ Χαλκόδοκτος, κατὰ μικρὰν τῆς ἐπωνυμίας παραλλαγὴν. Καὶ ἀρίσταται μὲν αὐτὸ ὀλιγώτερον τοῦ Διπύλου ἢ τῆς ἡν ἐκλαμβάνω ὡς τὴν Πειραικὴν πύλην· ἀλλὰ μετὰ ταύτης κοινωνεῖ δι' ἐπιπέδου πλατείας, ἐν ᾗ ἀπ' ἐκείνου χωρίζεται δι' ἀποτόμου κλιτύος.

Κατὰ πάντα λοιπὸν τὰ τὴν Πειραικὴν πύλην ἀφ' ὧν ἀρχαῖα χωρία, καὶ τὰ μετ' αὐτῆς τοπογραφικῶς συνδεόμενα μνημεῖα, δὲν ἐδύνάτο αὕτη νὰ κεῖται οὔτε νοτιώτερον τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, ὅθεν θὰ ἔφερεν εἰς στενώματα καὶ εἰς ἀνοδίας, οὔτε πολὺ βορειότερον αὐτοῦ, ὅτε θὰ ἦν ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ πρὸς βορὰν καὶ τοῦ λόφου τοῦ Θησείου, καὶ

ἐπομένως θὰ συνέπιπτε μετὰ τοῦ Διπύλου. Ὅπισω δὲ τῆς θέσεως ἣν νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσω αὐτῇ, ἡνοίγετο, εἰς τὸν ἐπὶ Τουρκοκρατίας συσταλέντα περίβολον, ἡ νέα Πύλη ἢ λεγομένη « τοῦ Δράκου », ἤτοι τοῦ Πειραιῶς, διότι τότε οὕτως, ὡς γνωστόν, ἐκαλεῖτο ὁ λιμὴν, ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁχθῆς ποτὲ ἰδρυμένου λιθίνου λέοντος, ὃν ὁ Μοροζίνης ἀπέκομισεν εἰς Βενετίαν.

6.

Πρώτη ὁδὸς τοῦ Πausανίου (Πaus. Ἀττ. Β, 4).

Ἄλλ' ἂν καὶ ἄλλη ἀπητεῖτο ἀπόδειξις ὅτι ὁ Πausανίας δὲν διῆλθε διὰ τοῦ Διπύλου, ταύτην παρέχουσι τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα ἐν τῇ πόλει· διότι « εἰσελθὼν », λέγει ὅτι « στοὰί εἰσὶν ἀπὸ τῶν Πυλῶν εἰς τὸν Κεραμεικόν » (1). Αἱ πύλαι ἐπομένως δι' ὧν εἰσῆλθε δὲν ἦσαν ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐν ᾧ τὸ ὅτι ἐν αὐτῷ ἦν τὸ *Δίπυλον* μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ (2)· « Ἐν τῷ Κεραμεικῷ πρὸς τῷ Διπύλῳ ». Ἦν δὲ διπλοῦς ὁ Κεραμεικός (3), ὁ ἔσω, ἐντὸς τοῦ Διπύλου (4), καὶ ὁ ἔξω, « τὸ κάλλιστον προάστειον » κατὰ Θουκυδίδην (5), χρησιμεῖον καὶ εἰς ἐνταφιασμὸν τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων (6), ὧν πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι τάφοι ἀνεσκάφησαν παρὰ τῇ παρακειμένῃ ἐκκλησίᾳ, ἣτις, παραφθορᾷ ἴσως τῆς φωνῆς *Θριασίας*, Ἀγία Τριάς ἐπεκλήθη.

Ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Πausανίας ἀπὸ τῆς Πειραιῆς πύλης εἰς τὸν Κεραμεικόν, καὶ εὐτυχῶς δύναται σήμερον νὰ

(1) Β, 4.

(2) Ἐταιρ. Διάλ. Μετίσσο. καὶ Βάκχου.

(3) Ἀρποκρ. Σουίδ. λ. Κεραμ.

(4) Πλούτ. Β. Σὺλλ. 1Δ.

(5) Β, 34. Ἰδ. καὶ ΣΤ, 57. — Πλάτ. Παρμενίδ. 127^b.

(6) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 769.

ὀρισθῇ τὸ σημεῖον πρὸς ὃ διηυθύνθη. Πρὸς αὐτὸν χωρῶν ἀπήντησε δύο στοάς, ὧν « ἡ ἐτέρα » περιεῖχε, πλὴν γυμνασίου τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυτίωνος, αὐτὴν ἐκείνην ἐν ἣ κατηγορήθησαν ὅτι παρώδησάν ποτε τὰ Ἐλευσίνια νέοι ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων οἰκογενειῶν, καὶ ῥητῶς καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης (7)· καὶ τούτου κτῆμα λέγει μάλιστα τὴν οἰκίαν ὁ Πλούταρχος (8). Ἀφιερῶθη δ' αὕτη μετὰ ταῦτα, ἴσως μετὰ τὴν βεβήλωσιν, καὶ μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου τὴν φυγὴν, τῷ Μελοπομένῳ Διονύσῳ, πιθανῶς εἰς ἐξιλέωσιν, ὡς γενομένης τῆς βεβηλώσεως ἐν πότῳ καὶ κώμῳ, καὶ περιεῖχεν « ἀγάλμα », δηλαδὴ σύμπλεγμα « Ἀθηνᾶς Παιωνίας, Διός, Μνημοσύνης, Μουσῶν καὶ Ἀπόλλωνος Μουσηγέτου, ἀνάθημα καὶ ἔργον Εὐβουλίδου ».

Τοῦ Εὐβουλίδου τούτου μνημονεύει ὁ Παυσανίας καὶ ἀλλαχοῦ (9), λέγων περὶ ἀγάλματος Ἑρμοῦ παρὰ Φενεάταις· « Τοῦτο ἐποίησεν ἀνὴρ Ἀθηναῖος, Εὐχειρ ὁ Εὐβουλίδου », καὶ οὐχ ἥττον γνωρίζει αὐτὸν καὶ ὁ Πλίνιος (10). Ταῦτα δὲ τὰ χωρία συνδυάσας ὁ Βοίχχιος (11) μετ' ἐπιγραφῆς χρόνων ῥωμαϊκῶν, εὐρεθείσης ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ οὕτως ἐχούσης· « Εὐχειρ καὶ Εὐβουλίδης Κρωπίδαι ἐποίησαν », συμπεραίνει ὀρθῶς ὅτι ἐπὶ Ῥωμαίων (12) ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις οἰκογένεια καλλιτεχνῶν, ἐν ἣ ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν διεδέχοντο ἀλλήλως τὰ ὀνόματα Εὐχειρ καὶ Εὐβουλίδης, καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ὅτι ἦν τὸ σύμπλεγμα τὸ κοσμήσαν τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυτίωνος, πολὺ μετὰ τὴν αὐ-

(7) Θουκ. ΣΤ, 28. — Ἀνδοκ. π. μυωτ. δ'. Ἐκδ. Δούκα.

(8) Β. Ἀλκιβ. ΚΒ.

(9) Ἀρχαῖ. ΙΔ, 7.

(10) H. N. XXXIV, 19. 20. 31.

(11) Böckh, C. I. G. Ἀρ. 666 καὶ T. A, Σελ. 948.

(12) Ἰδ. Fr. Thiersch, Epoch. d. Bild. Kunst, Σελ. 127, ἔκδ. Β.

τῆς καθιέρωσιν. Ἐπικυροὶ δὲ τὴν ὑπαρξιν τῆς οἰκογενείας ταύτης καὶ ἐτέρα ἐπιγραφή(13), ἐπίσης χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἐν ᾗ εἷς ἐκ πολλῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀναγραφέντων ἐπιμελητῶν καλεῖται « Εὐβουλίδης Εὐχειρος Κρωπίδης », καὶ ἔστιν ἴσως ὁ αὐτὸς τῷ ἡμετέρῳ γλύπτῃ.

Μέρος μεγάλου βάρους ἐνεπιγράφου, μετὰ πολλῶν τεμαχίων ἀγαλμάτων Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, εὐρέθη οὐ πολὺ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν, τιθεμένων τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Τράϊβερ κατὰ τὸ δυτικὸν πέρας τῆς σημερινῆς Ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ, μετὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων. Ἡ δ' ἐπιγραφή, καὶ αὐτὴ χρόνων Ῥωμαϊκῶν, φέρει « . . . χειρος Κρωπίδης ἐποίησεν », ὃ ὁ Ῥόσς (14) συνεπλήρωσε κατὰ τ' ἀνωτέρω εἰς « Εὐβουλίδης Εὐχειρος Κρωπίδης ἐποίησε », καὶ ἀνεγνώρισεν ὀρθότατα, ὡς σήμερον συνορῶ, —εἰ καὶ ἄλλοτε, ἐκ μονομεροῦς ἐπόψεως, εἶχον ἀμφισβητῆσαι τοῦτο, —ἐν τῷ μνημείῳ τὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυτίωνος κοσμήσαν κατὰ Παυσανίαν.

Ἐχομεν λοιπόν, ὡς τὴν ἀρχήν, κατὰ τὴν Πειραϊκὴν πύλην, μεταξὺ τοῦ πύργου καὶ τοῦ σφαγείου, οὕτω καί, περὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων ἐντὸς τοῦ Κεραμεικοῦ, ἢ εἰς αὐτοῦ τὰ ὅρια, ἐπέκεινα τῆς « ἐτέρας » στοᾶς, τὸ πέρας τῆς πρώτης πορείας τοῦ Παυσανίου.

Υ.

Δευτέρα ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (Γ, 1-4. Ε, 1. Η, 4).

Ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου τοῦ Κεραμεικοῦ χωρῶν ὁ περιηγητὴς πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἀπαντᾷ πρὸς « τὰ

(13) Ἀρχ. Ἐφημ. Ἀρ. 3760.

(14) L. Ross, Le monument d'Euboulidés.

δεξιά », ἀλλ' ἄγνωστον εἰς τίνα ἀπόστασιν, τὴν Βασίλειον στοάν (1), ἧς « πλησίον » ἦσαν μετ' ἄλλων ἀνδριάντων καὶ ὁ τοῦ Κόνωνος, καὶ ὁ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τιμοθέου, οἱ κατὰ Κορνήλιον Νέπωτα (2) ἰδρυμένοι ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἐν ᾧ καὶ ἕτεροι ἐστήθησαν αὐτοῖς ἐν τῇ Ἀκροπόλει (3). Ἐκ τούτου ἐπεταὶ ὅτι καὶ ἡ Βασίλειος ἦν ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἡ δ' Ἀγορὰ ἐν τῷ Κερκμεικῷ, καὶ οὐ μακρὰν τοῦ δυτικοῦ πέρατος τῆς Ἑρμαῖκῆς ὁδοῦ, οὐχὶ δ' ἔνθα ἄλλοι ἀλλαχοῦ τῶν νεωτέρων αὐτὴν μετέθεσαν, τινὲς ὡς καὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐκαλεῖτο δὲ Βασίλειος ἡ στοὰ ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος Βασιλέως, ὅστις προέστατο τοῦ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ δικαστηρίου (4), καθεζομένου πολλάκις καὶ ἐν αὐτῇ (5), ἐξ οὗ δύνатаи νὰ συμπερανθῇ ὅτι ἡ στοὰ δὲν ἀπεῖχεν ἴσως πολὺ τοῦ λόφου. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ διεδέχθη αὐτὴν ἡ μεταξὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ λόφου τοῦ Θησείου κειμένη καὶ ἀρχαία ἔχνη διατηροῦσα ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλίου, ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ παραφθαρέντος τοῦ ὀνόματος Βασίλειος εἰς Ἀῖς Ἡλίας (Ἅγιος Ἡλίας). Τὴν θέσιν ταύτην φαίνεται ἐπικυροῦν καὶ χωρίον ἐπιστολῆς τοῦ Ψ. Αἰσχίνου (Δ, 3), καθ' ὃ πρὸ « τῆς Βασιλείου » ἰδρυτο ὁ ἀνδριὰς τοῦ Πινδάρου, ὃν ὁ Παυσανίας λέγει ἱστάμενον παρὰ τῷ Ναῷ τοῦ Ἄρεως, τοῦ, ὡς κατωτέρω εἰκάζομεν, παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον κειμένου,

« Ὅπισθεν » δὲ τῆς Βασιλείου στοᾶς ἀπήντησεν ὁ περιηγητῆς ἐτέραν, ἔχουσαν ζωγραφίας, πιθανῶς τὴν αὐτὴν ἦν

(1) Γ, 1.

(2) Timoth. II.

(3) Ἀρχ. Ἐφημ. Ἀριθ. 2704. 3598.

(4) Πολυδ. Η, 10.

(5) Δημοσθ. κ. Ἀριστάρχ. Σ. 376 Rsk.

ἄλλοι τοῦ Ἑλευθερίου Διὸς καλοῦσι, καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος(6) λέγει « πλησίον », ἕτεροι δὲ γραμματικοὶ(7) « παραλήλως » τῇ Βασιλείῳ κειμένην. Ἐκαλεῖτο δ' αὕτη διὰ τὸ μετὰ τῶν δύο στοῶν ἰδρυμένον ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ. Καθ' ἣν δ' ἔφρεν ἐπιγραφὴν(8), ἐκαλεῖτο προσέτι καὶ τοῦ Σωτήρος Διός, εἰς μνήμην τῆς ἀπελευθερώσεως ἢ σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν Περσῶν οἰκοδομηθεῖσα (κατὰ Δίδυμον ἐν Ἀρποκρατίωνι). Καὶ τοῦ μὲν « ὀπισθεν » ἡ σημασία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διευθύνσεως ἣν εἶχεν ἡ Βασιλειος, ἢ ἴσως δηλοῖ ἀπλῶς καὶ τ' ἀνατολικώτερα, διότι τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐθεώρουν ὡς τὰ ὀπισθεν αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι(9), ἐξαιρέσει ὅτι « ἔμπροσθεν » λέγει ὁ Ἡρόδοτος (II, 53) τὸ βόρειον τῆς πόλεως, ἀναφορικῶς ὅμως πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐπιγραφὰς φέρουσαι « καταθέτω παρὰ τὸν Δία τὸν Ἑλευθέριον »(10), καὶ « στησαι πρὸς τῇ στοᾷ τοῦ Διός »(11), εὐρέθησαν βορείως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀποδεικνύουσαι ὅτι οὐ λίαν μακρὰν ἐκεῖθεν, ἀνατολικῶς τῆς θέσεως εἰς ἣν ἐκλαμβάνομεν τὴν Βασιλειον στοάν, (12) ἔκειτο ἡ τοῦ Ἑλευθερίου Διός.

Ἐκεῖθεν δὲ μεταβαίνει ὁ Παυσανίας εἰς τὸ « Μητρὸς Θεῶν ἱερὸν » ἢ *Μητροῶν*, ὃ εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου βαράθρου(13), καὶ παρ' ᾧ κατῴκει ὁ

(6) Ὀδυσσ. Α, 395.

(7) Ἀρποκρ. — Σουίδ.

(8) Ἡσύχ. — Ἰδ. Ἰσοκρ. Θ, 57. — Ἀρποκρ. — Σουίδ.

(9) Αἰσχίν. Α, 97.

(10) Ἀρχαιολ. Σύλλογ. Β, 1852, Ἀρ. 62.

(11) Αὐτ. Ἀρ. 64, στ. 28.

(12) Ἰδ. Ath. Christ. 97. 115. Moms. 15.

(13) Σουίδ. λ. Μητραγῦρτης. — Φώτ.

Διογένης ἐν τῷ πίθῳ αὐτοῦ (14). Ἦν δὲ καὶ τὸ Μητρώον ἐν τῇ Ἀγορᾷ, διότι, ὡς διηγεῖται ὁ Αἰσχίνης (15), «ὁ Πιττάλκης ἔρχεται γυμνὸς εἰς τὴν Ἀγοράν, καὶ καθίζει ἐπὶ τὸν βωμὸν τὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν».

Ὁ Μακαρίτης Πιττάκης βεβαιοῖ (16), ὅτι ἐν τῷ ὑπὸ τὸν βορειοδυτικὸν πρόποδα τῆς Ἀκροπόλεως κειμένῳ ἑρειπίῳ τῆς ἐκκληρίας Ὑπαπαντῆς ἀνέγνω ἐπιγραφὰς ἀποδεικνύσας ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο τὸ Μητρώον, καὶ περὶ μιᾶς ἐξ αὐτῶν δι᾽χυρίσθη μετὰ ταῦτα (17) ὅτι ἦν ἐντετειχισμένη εἰς τὴν παραστάδα τῆς θύρας οἰκίας τινός, τῆς τοῦ Ν. Ἰωαννίδου, ἀλλ' ὅτι ἔκτοτε κατεστράφη, ὡς ὁμοίως λέγει ἀφανῇ γενομένην καὶ ἄλλην ἣν εἶχε ἰδεῖ, ὡς βεβαιοῖ, κατὰ τὸ 1836 μεταξὺ τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ τῆς Ἀγίας Ἀννης (18). Καὶ ἐγὼ μὲν, ἄλλας ἐπιγραφὰς ἀναγνοὺς παρὰ τῇ Ὑπαπαντῇ, ταύτας οὔτε εἶδον, οὐδὲ παρὰ τινος ἤκουσα ὅστις εἶδεν αὐτάς, ὥστε δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ θετικῶς περὶ τῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, καθ' ὅσον μάλιστα ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων γινώσκω ὅτι τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαιοδίδου τούτου ἡπάτα οὐ σπανίως ἢ ἀτομικῇ αὐτοῦ πεποιθήσις περὶ τῆς θέσεως τῶν μνημείων. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως ὅτι ἐνταυθα ποῦ ἔκειτο τὸ Μητρώον δὲν φαίνεται ἀδικοιολόγητος, καθ' ὅσον καὶ τὸ ἀρχαῖον Βάραρθρον, ἐπ' οὗ λέγεται οἰκοδομηθὲν, πιθανολογεῖ θέσιν ὁπωσοῦν ὑψηλὴν.

«Πλησίον» δὲ τοῦ Μητρώου εἶδεν ὁ Πausanias τὸ Βουλευτήριον τῶν Πεντακoshiῶν, συνεχὲς μετ' ἐκείνου κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις εἰς τοῦτο τὸ χωρίον

(14) Διογ. Λαέρτ. ΣΤ, 23.

(15) Κ. Κτησιφ. 187. — Ἰδ. καὶ Ψ Πλάτ. Β, Γ. Ρ. 84, 2^α.

(16) Anc. Ath. Σ. 78. — Ἰδ. καὶ Rangabé, Ant. Hell. II, N. 1155. 1156.

(17) Ἀρχαιολ. Ἐφημ.

(18) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 2820.

τοῦ ῥήτορος (19) « Ἐν τοίνυν τῷ Μητρώῳ παρὰ τῷ Βουλευτηρίῳ », παρατηρεῖ· « Μέρος τοῦ Βουλευτηρίου ἐποίησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ Μητρώον ». Τῆς Ὑπαπαντῆς ὀλίγον βορειοδυτικώτερον, εἰς τὸ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀγορασθὲν καὶ ἀνασκαφὲν γήπεδον Ψωμᾶ, εὐρέθησαν καὶ ἐρείπια οὐ μικρά, καὶ πάμπολλοι ἐπιγραφαὶ ἐκεῖ συβρίφθεισαι, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν παρακειμένων δημοσίων οἰκοδομημάτων. Συχνὰ δὲ μνημονεύουσι καὶ τοῦ Βουλευτηρίου, ὥστε ἐκεῖ που ἦν βεβαίως αὐτό (20). Τούτων δὲ τῶν ἐπιγραφῶν μία, φέρουσα· « καὶ στῆσαι παρὰ τὸν Δία τὸν Ἐλευθέριον », καὶ τοι ἴσως ἐνταῦθα μετενεχθεῖσα, ἀποδεικνύει ὅμως καὶ τὴν οὐ μεγάλην ἐντεῦθεν ἀπόστασιν τῶν δύο στοῶν, τῆς τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς καὶ τῆς Βασιλείου.

Τοῦ Βουλευτηρίου δὲ « πλησίον » ἦν ἡ *Θόλος* (21), ἡ καὶ *Σκιάς* λεγομένη (22), ἐν ᾗ ἔθυσον καὶ εἰστιῶντο οἱ Πρυτάνεις (23)· καὶ ταύτης « ἀνωτέρω » ἴσταντο τὰ ἀγάλματα τῶν Ἐπωνύμων τῶν φυλῶν ἡρώων, παρὰ τῷ Πρυτανείῳ (24), « ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ », ὡς λέγει τοῦ Δημοσθένους ὁ σχολιαστὴς (25), διότι ἐκεῖ ἀνηρτῶντο πρὸς κοινὴν γνῶσιν τὰ προτεινόμενα εἰς συζήτησιν νομοσχέδια.

« Μετὰ δὲ τοὺς Ἐπωνύμους » λέγει ὁ περιηγητὴς (26) ὅτι « ἔστι καὶ *Δημοσθένης* », χωρὶς ὅμως νὰ ὀρίσῃ ποῦ ὁ

(19) K. Kτησ. 187. — Ἰδ. καὶ Ψ Πλούτ. B. I. P. 84, 2^ο. — Φώτ. — Σουίδ. λ. Μητραγύρτ.

(20) Ἰδ. Ἐπιγρ. ἀνεκδ. ἐκδοθ. ὑπὸ Ἀρχ. Συλλόγου, 1851. — Rang. Ant. Hell. II. Ἀρ. 381.

(21) Πaus. Ἀττ. E, 1.

(22) Σουίδ. λ. Σκιάς.

(23) Πολυδ. A, 8, 15. — Ἀμμών. ἐν Ἀρποκρ. λ. Θόλος.

(24) Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 1183.

(25) K, 9, 4.

(26) H, 4.

δὲ τοῦ Δημοσθένους βιογράφος μαρτυρεῖ ὅτι ἴστατο « ἐν τῇ Ἀγορᾷ », πρὸς ὃ συνάδει καὶ τὸ τοῦ Πλουτάρχου (27), ὅτι « παραπέφυκεν οὐ μεγάλη πλάτανος », διότι τὴν Ἀγορὰν εἶχε καταφυτεύσει πλατάνοις ὁ Κίμων. Προσέτι δὲ λέγει ὁ Ψ Πλούταρχος (28) ὅτι ὁ Δημοσθένης ἴστατο « πλησίον τοῦ περισχοινίσματος καὶ τοῦ βωμοῦ τῶν δώδεκα Θεῶν », ἥτοι τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ περιβόλου ἐν ᾧ τοῖς δώδεκα Θεοῖς ἱδρύσε βωμὸν ὁ Πεισίστρατος (29). ὁ δὲ Παυσανίας « στοὰν » λέγει τῶν δώδεκα Θεῶν γραφᾶς ἔχουσαν, « ὀπισθεν » τῆς τοῦ Ἐλευθερίου Διός (30).

Ἐκ τούτων τοπογραφικῶς πιθανώτατον φαίνεται ὅτι τοὺς δώδεκα Θεοὺς διεδέχθησαν οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, ἐν τῇ βορειοδυτικῶς τῆς Ὑπαπαντῆς κειμένη ἐκκλησίᾳ, ἣτις καὶ ἀρχαῖα λείψανα περιέχει. Πλησίον δὲ τοῦ ναοῦ τῶν εἰς Θεῶν ἴστατο καὶ ὁ Πατρῷος Ἀπόλλων, πιθανῶς αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα.

Τοῦ ἀνδριάντος δὲ τοῦ Δημοσθένους « πλησίον » ἦν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀρεως, πιθανῶς κάτω, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ Ἀρείου Πάγου, ἴσως κατὰ τὸν Ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην· καὶ τούτου « οὐ μακρὰν » ἦσαν οἱ ἀνδριάντες τῶν Τυραννοκτόνων Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, οὓς ὁ Ἀντήνωρ ἐποίησε. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν ὁ Ἀθήναιος (31): « Καὶ νῦν κεῖνται Ἀθήνησιν ἐν Κεραμεικῷ αἱ εἰκόνες, ἧς ἀνιμεν εἰς τὴν πόλιν, καταντικρὺ μάλιστα τοῦ Μητροῦ ». Πόλιν δὲ λέγων, ἐννοεῖ τὴν Ἀκρόπολιν (32).

(27) Β. Δημοσθ. ΛΑ.

(28) Β. Ψ. Ρ. 847^a.

(29) Θουκυδ. ΣΤ, 54.

(30) ΙΑ, 3.

(31) Ἀνέδ. Γ, 16, 8.

(32) Θουκυδ. Β. 15.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἀρμοδίου ἔχομεν καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (33). « Ἐς τὴν Ἀγορὰν καθήσω, κατὰ στήσασα παρ' Ἀρμοδίῳ . . . », περὶ δ' Ἀριστογείτονος μαρτυρεῖ ὁ Λουκιανός (34). « Καὶ νῦν ἔστηκε χαλκοῦς ἐν τῇ Ἀγορᾷ », ὅπερ ἐπικυροῖ καὶ τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ψ. Πλουτάρχου (35). « Στήσαι αὐτοῦ τὸν δῆμον χαλκῆν εἰκόνα ἐν Ἀγορᾷ, πλήν εἴ που ὁ νόμος ἀπαγορεύει μὴ ἰστᾶναι », σαφηνιζόμενον διὰ τῆς ἐπομένης ἐπιγραφῆς (36). « Εἰκόνα στήσαι... ἐν Ἀγορᾷ, πλήν παρ' Ἀρμοδίῳ καὶ Ἀριστογείτονι ». Δηλοῖ δὲ τοῦ Ἀρριανοῦ τὸ « ἢ ἀνιμεν ἐς τὴν πόλιν » (τὴν Ἀκρόπολιν), προφανῶς οὐχὶ τὸ σημεῖον τῆς τελευταίας ἀνάδου εἰς τὰ Προπύλαια, ἀλλὰ μᾶλλον καθ' ὃ ἄρχεται ἀνισῶσα ἡ χαράδρα ἢ μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου· διότι ἀπαράδεκτον ἐστὶν ὅτι ἡ Ἀγορά, ἐν ἣ τὰ ἀγάλματα ἴσταντο, ἐχώρει καὶ ἐντὸς τοῦ ὑψηλοῦ καὶ δυσπροσίτου στενώματος.

Ὁ Πausanías λοιπὸν ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ Πολυτίωνος, κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων, ἐχώρησεν ἀνατολικῶς τοῦ λόφου τοῦ Θησείου πρὸς τὴν Βασίλειον στοάν, ἔνθα ἐστὶν ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφῆτου Ἡλίου, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Μητροῶν, ὑπὸ τὴν Ὑπαπαντήν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν Βουλευτήριον, ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Ψωμᾶ, μετὰ τῆς Θόλου, ὅθεν πρὸ τῶν Ἐπωνύμων διαβάς, κατήλθεν εἰς τὸ τέμενος τῶν δώδεκα Θεῶν, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀποστόλων, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν χαράδραν τὴν μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου προσναβὰς, ἀπήντησε τὸν ναὸν τοῦ Ἀρεως, καὶ τοὺς ἀνδριάντας τῶν Τυραννοκτόρων ἐν τῇ Ὀρχήστρᾳ.

(33) Ἑκκλ. 681.

(34) Παράσ. 48.

(35) B. I. P. 852d.

(36) Rang. Ant. Hell. II, 565.

δ.

Τετάρτη ὁδὸς τοῦ Πausanίου (ΙΔ, 5. 6. ΙΕ, 1.

ΙΣΤ, 1. ΙΖ, 1. 2).

Τὴν τρίτην τοῦ περιηγητοῦ ὁδὸν ὑπερπηδῶν πρὸς τὸ παρόν, ὡς ἀνέκουσαν εἰς ἐκδρομὴν πρὸς ἄλλο μέρος τῆς πόλεως καὶ τῆς περιχώρου (1), παρακολουθῶ αὐτὸν κατὰ τὴν τετάρτην, ἀρχομένην αὖθις ἀπὸ τῆς Βασιλείου στοᾶς (2), ἐν πάσῃ πιθανότητι ἀπὸ τοῦ μέρους ἔνθα διεσταυροῦντο τέσσαρες ὁδοὶ καὶ ἴστατο ὁ τετρακέφαλος (3) Ἑρμῆς τοῦ Τελεσαρχίδου (4). Φυσικῶς δ' ἐχώρουν αἱ ὁδοὶ αὗται, ἡ μὲν ἐκ βορρᾶ, τοῦ Διπύλου καὶ τοῦ μνημείου τοῦ Εὐβουλίδου, ὅθεν προῆλθεν ὁ Πausanίας, πρὸς νότον καὶ τὴν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἄνοδον, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἐκ δυσμῶν καὶ τῆς Πειραικῆς πύλης· ὅθεν ὁ Ἑρμῆς ἴστατο ἴσως ἔνθα ἐστημειώθη ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Προβαίνει δὲ τὴν φορὰν ταύτην ὁ περιηγητὴς « ὑπὲρ » τὴν στοᾶν (τὴν Βασίλειον) καὶ τὸν Κεραμεικόν, διὰ τῆς προθέσεως ἐμφαίνων πάντως μέρη οὐ μόνον ἐκτὸς ἤδη τοῦ Κεραμεικοῦ κείμενα, ἀλλὰ καὶ ὑψηλότερον αὐτοῦ, πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, καθ' ὅσον τὸ πρῶτον σημεῖον ὁ ἀπαντᾷ ἐστὶν ὁ ναὸς τοῦ Ἡφαιστοῦ, ὁ καὶ Ἀθηνᾶς ἄγαλμα περιέχων, περὶ οὗ ὁ Πλάτων (5)· « Τὰ δ' ἐπάνω τὸ μάχιμον γένος... περὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἡφαιστοῦ ἱερὸν κατωκίχειν ».

(1) Πaus. Ἀττ. Η, 6.

(2) ΙΔ, 5.

(3) Ἡσύχ.—Φώτ. Λεξ. λ. Ἑρμ. τετρακέφ.—Ἐπίγραμμα ἐν Ἀνθολ. Βροδ. Παράρτ. Σ, 13.

(4) Λεξ. Ῥητ.—Ἰδ. καὶ Bekk. Anecd. gr. I, 316, 22.

(5) Κριτίας, 112^b.

Καὶ λέγει μὲν ταῦτα περὶ τῆς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ὑποτι-
θεμένης ὀψείως τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἤδη ἡ ὑπόθε-
σις ὅτι ὑφίστατο ἔκτοτε τὸ Ἑφαιστεῖον ἀποδεικνύει τὴν ἐφ'
ὑψηλοῦ θέσιν αὐτοῦ. Καὶ παρ' αὐτῷ ἦσαν καὶ « τὰ Χαλκῆ,
ὄνομα τόπου ὅπου ὁ χαλκὸς πιπράσκεται. Πιπράσκεται δὲ
ὅπου τὸ Ἑφαιστεῖον » (6).

« Πλησίον » δὲ τοῦ Ἑφαιστείου εἶδεν ὁ Παυσανίας τὸ
ιερόν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης(7). Ἀλλαχοῦ που ὁ αὐτὸς
συγγραφεύς(8), ἀφηγηθεὶς περὶ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναοῦ
τῆς Πολιάδος, προστίθεις· « Ἔστι δὲ περίβολος ἐν τῇ
πόλει τῆς καλουμένης ἐν Κήποις Ἀφροδίτης οὐ πόρρω καὶ
δι' αὐτοῦ κἀθοδος ὑπόγαιος αὐτομάτη. Ταύτη κατίασιν αἱ
Παρθένοι. Κάτω μὲν δὴ τὰ φερόμενα λείπουσι. . . » Τὸ
χωρίον τοῦτο ἐγένετο παντοίων ἐξηγήσεων θέμα, καὶ ὑπό-
τινων ὑπελήφθη ὅτι οἱ Κῆποι ἦσαν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθη-
νῶν, ὑπ' ἄλλων, δεχομένων αὐτοὺς ἐν τοῖς Ἀγγελοκή-
ποις, ὅτι αἱ παρθένοι (αἱ ἀρρήφόροι) διήρχοντο ὑπογείως ἀπὸ
τῆς Ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ ἀπωτάτου ἐκείνου χωρίου.
Ἄλλ' ὑπάρχει ἐρμηνεία ἀμφοτέρων πιθανωτέρα. Ἡ ἐν Κή-
ποις Ἀφροδίτη ἦν Οὐρανία καὶ ἐκείνη(9), καὶ ὁ εἰς τὸ
ἄγαλμα αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀλκαμένους συνεργασθεὶς Φει-
δίας(10) λέγεται ὑπὸ Παυσανίου(11) κατασκευάσας καὶ τὸ
ἐν τῇ πόλει τῆς Οὐρανίας. Αὕτη λοιπὸν ἴσως ἦν ἐκείνης
ἀφίδρυμα, εἰς ὃ αἱ ἀρρήφόροι κατήρχοντο. Ὑπάρχει δὲ μέ-
χρι τοῦδε ἡ « ὑπόγαιος κἀθοδος ἡ αὐτομάτη », « οὐ πόρρω »

(6) Λεξ. Ῥητορ. — Ἰδ. καὶ Bekk. Anecd. gr. I, 316, 23.

(7) ΙΔ, 6.

(8) ΚΖ, 4.

(9) Παυσ. Ἀττ. ΙΘ, 4. — Δοσκ. Εἰκ. Η.

(10) Plin. H. N. XXXVI, 5.

(11) ΙΔ, 6.

δυτικῶς τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος. Αἱ λέξεις δὲ τοῦ Παυσανίου, ὑποστιγμῆς τιθεμένης πρὸ τοῦ « οὐ πόρρω », ἢ ἀντὶ « οὐ πόρρω καὶ δι' αὐτοῦ » γραφομένου « οὐ πόρρω δ' αὐτοῦ », φαίνονται κατ' ἀκριβῆ ἐξήγησιν αἰνιττόμεναι περίβολον τῆς Ἀφροδίτης ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ καθόδον δι' αὐτοῦ, τὴν τῷ ὄντι ὕρισταταμένην. Ἰσως δ' ἦν ὁ περιβολος περιτετειχισμένος τις μικρὸς χώρος παρὰ τὸ ἄνω στόμιον τῆς καθόδου, ἀνήκων καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης μεθ' οὗ ἐκοινωνεῖ. Ὡστε ἔπεται, ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ὁ παρακείμενος αὐτῷ τοῦ Ἡφαιστού, νῦν ἔκειντο εἰς τὰ ὑψηλὰ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ οὗτος δυτικώτερον ἐκείνου, διότι, ἐκ δυσμῶν ἐρχόμενος ὁ Παυσανίας, πρῶτον αὐτοῦ μνημονεύει.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς Βασιλείου ἐξελθὼν τοῦ Κεραμικοῦ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν δύο τούτων ἱερῶν, καταβαίνει εἰς αὐτὸν πάλιν ὁ Παυσανίας, ἵνα καὶ ἄλλα ἰδῇ ἐν τῇ Ἀγορᾷ, καὶ διερχόμενος πρὸ τοῦ χαλκοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ καλουμένου Ἀγοραίου (12), καὶ « Πύλης, πλησίον », βαίνει (« ἰοῦσι ») πρὸς στοᾶν τὴν Ποικίλην, τὴν καὶ Πεισιανάκτιον καλουμένην (13), οὐδὲν λέγων περὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἢ τῆς ἀποστάσεως. Ὅτι ὁμοίως ἔκειτο ἐν τῇ Ἀγορᾷ μακθάνομεν παρὰ τοῦ Αἰσχίνου, λέγοντος (14): « Προσέλθετε οὖν τῇ διανοίᾳ καὶ εἰς τὴν στοᾶν τὴν Ποικίλην. Ἀπάντων γὰρ ἡμῖν τῶν καλῶν ἔργων τὰ ὑπομνήματα ἐν τῇ Ἀγορᾷ ἀπόκεινται ». Ἦν δὲ πρὸ τῆς στοᾶς ἰδρυμένος καὶ ἀνδριάς Σόλωνος (15),

(12) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 297. — Ἡσύχ. λ. Ἀγορ. Ἑρμ.

(13) ΙΕ, 1. — Διογ. Λαέρτ. Ζ, 5. — Πλούτ. Β. Κίμ. Ε. — Σουίδ. Φοίτ. λ. Στοά.

(14) Κ. Κτησ. σ. 136.

(15) Παυσ. ΙΣΤ, 1.

ὄν ἐπίσης ἐν τῇ Ἀγορᾷ τιθέασιν ὁ τε Δημοσθένης (16) καὶ ὁ Αἰλιανός (17). Κατὰ Λουκιανόν δὲ (18) ἦν ἡ στοὰ ἐν τῷ Κεραμειῳ, διότι ἡ Φιλοσοφία, ἐπανερχομένη ἐξ Ἀκαδημίας, περιμένεται ἐν τῷ Κεραμειῳ, ἵνα περιπατήσῃ ἐν τῇ Ποικίλῃ. Ἦν δὲ πλησίον καὶ τῆς Μελίτης, διότι ὁ Λουκιανός λέγει (19) τὸ ἐν τῇ Μελίτῃ Μελανίππειον κείμενον «μικρὸν ὑπὲρ τὴν Ποικίλην» καὶ προσέτι παρέκειτο τῇ Βασιλείῳ, διότι καὶ Ἀρποκρατίωνα (20). «Ἀπὸ τῆς Ποικίλης καὶ τῆς Βασιλέως στοᾶς εἰσὶν οἱ Ἑρμαῖ».

Ἦσαν δὲ καὶ οἱ Ἑρμαῖ οὗτοι ἂν οὐχὶ ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἀλλὰ πάντως παρ' αὐτῇ, καὶ καὶ ἐν τῶν περάτων αὐτῆς, κατὰ ταῦτα τοῦ Ξενοφώντος (21). «Ἐν τῇ Ἀγορᾷ... ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν, κύκλῳ περὶ τὴν Ἀγοράν... περιελάνουσι». Ἴσως δ' ἦσαν οἱ αὐτοὶ τῇ στοᾷ τῶν Ἑρμῶν, ἧς ποιεῖται μνείαν ὁ Αἰσχίνης ἐν τούτοις (22). «Τρεῖς λιθίνους Ἑρμᾶς στήσαι ἐν τῇ στοᾷ τῇ τῶν Ἑρμῶν». Ταύτης δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθένους μνημονεύει (23), ἀλλ' ἀνακριβῶς, λέγων. «Τρεῖς ἦσαν Ἀθήνησι στοαί· ἡ μὲν ἐκαλεῖτο Βασιλείος, ἡ δὲ τῶν Ἑρμῶν, ἡ δὲ Πεισιανάκτιος». Τὴν πρὸς τὴν ἀγοράν δὲ σχέσιν τῶν Ἑρμῶν ἀποδεικνύουσι καὶ ἄλλα συγγραφέων χωρία, οἷον τὸ περὶ Σωκράτους, ὅτι «τάς διατριβάς ἐποιεῖτο πρὸς ταῖς τραπεζαῖς καὶ πρὸς τοῖς Ἑρμαῖς» (24), τοῦ Λυσίου λέγον-

(16) Κ. Ἀριστάρχ.

(17) Π. Γ. 16.

(18) Ἀλιευ. Τ. 8. Σ. 129. Ἐκδ. 2 Γερ.

(19) Νεω. 13. — Ἰδ. Πλούτ. Β. Θησ. Η. — Ἀρποκρ.

(20) Μνησικλ. ἢ Καλλιερ. ἐν Ἀρποκρ. λ. Ἑρμαῖ.

(21) Ἰππαρχ. Γ. 2.

(22) Κ. Κτησ. Ν.

(23) Κ. 112. — Ἰδ. καὶ Ἀρποκρ. Λ. Στοά.

(24) Θεοδώρ. Θεραπευτ. ΙΒ. — Πορφύρ. Β. Σωκρ.

τος(25) ὅτι οἱ Δεκαλιεῖς διέτριβον « ἐπὶ τὸ κουρεῖον τὸ παρὰ τοὺς Ἑρμαῖς ».

ὑπὸ τὸν λόφον τοῦ Θησείου, εἰς οὐ μεγάλην ἀπόστασιν ἀνατολικῶς, παρὰ τῇ νῦν καλουμένη ὁδῷ ἐπωρῦμων, βορειῶς δὲ τῆς ἐκκλησίας τῆς Βλασταροῦς, ἴστανται, μέρος πρὶν μέρος δ' ἐσχάτως ἀνασκαφέντες, εἰς σειρὰν πρὸς ἑω χωροῦσαν, τρεῖς κολοσιαῖοι Ἑρμαῖ, ἔχοντες τὸ κάτω ἡμισυ οὐχί, ὡς συνήθως, εἰς τετράγωνον στήλην ἀπλῶς ἀποληγόν, ἀλλὰ, κατὰ μετατροπὴν τοῦ ρυθμοῦ τῶν Ἑρμῶν, τὰ μέλη τοῦ σώματος λίαν προεχόντως ἀναγεγλυμμένα ἐπὶ τῆς στήλης. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἀνευρεθείς, ὡς ἔχων ὄφεις ἀντὶ ποδῶν, ἐξελήφθη ὡς ὁ Ἑρεχθεύς, καὶ ἡ θέσις ἐν ᾗ ἴστατο ἐν χώρᾳ ὡς ἡ τῶν Ἑπωρῦμων, καὶ τοι μὴ καλῶς ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν πορείαν τοῦ Πανυσανίου. Ἄλλ' ἀφ' οὗ τὸ αὐτὸ σχῆμα εὐρέθησαν ἔχοντες καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀνασκαφέντες, προφανὲς ἐγένετο ὅτι εἰσὶν Ἑρμαῖ εἰς μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικὴν εὐκοσμίαν ἐξεργασμένοι, ἢ στοὰ τῶν Ἑρμῶν, πιθανῶς, ὡς εἶπομεν, ἢ αὐτὴ τοῖς καὶ ἀπλῶς Ἑρμαῖς λεγομένοις. Καὶ ἂν, ὡς τινὲς τεχνογνώσται ἐνόμισαν ὅτι ἀνεγνώρισαν, τ' ἀγάλματα ταῦτα θεωρηθῶσιν ὡς ἐργασίας μεταγενεστέρας, οὐδὲν φυσικώτερον ἢ ὅτι αὐτὴν τὴν στοὰν τῶν Ἑρμῶν ἐκόσμησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν μετὰ τὰῦτα χρόνοις διὰ τῶν κολοσιαίων Ἑρμῶν τούτων. Παράδοξον θὰ ᾔητο τὸ ἐναντίον, καὶ ὅτι οὐδεὶς τῶν μεταγενεστέρων θὰ ἐμνημόνευε τοῦ μεγαλεπρεπεστάτου τούτου οἰκοδομήματος, ἂν ᾗν ἄλλο τῆς γνωστῆς στοᾶς.

Τῶν Ἑρμῶν λοιπὸν ὄντων ἐνταῦθα, ἡ Ποικίλη ᾗν οὐ μακράν που αὐτῶν καὶ τῆς Βασιλείου, καὶ πρὸ αὐτῆς ὁ Ἄγο-

ραῖος Ἑρμῆς μετὰ τῆς Πύλης κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀφροδισίου κατὰβάσιν.

Ὁ Πausανίας δὲ οὐδεμίαν μναίαν ποιεῖται τῆς στοᾶς τῶν Ἑρμῶν, ἀλλὰ, μετὰ τὴν *Ποικίλην*, μνημονεύει τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ κειμένου βωμοῦ τοῦ Ἑλέου (26), καὶ εἶτα ἀναφέρει, ἐκτὸς πλέον αὐτῆς, « ἀλλ' οὐ πολὺ αὐτῆς ἀπέχον », « παρὰ τῷ Θησείῳ » δὲ κείμενον, τὸ *Γυμνάσιον* τοῦ *Πτολεμαίου*, τὸ καὶ βιβλιοθήκην περιέχον, κατ' ἐπιγραφὴν. Ἦν δὲ τοῦτο ἔτι ἐντὸς τοῦ Κεραικοῦ, διότι ὁ Πausανίας εἶδεν ἐν αὐτῷ τὸ ἄγαλμα τοῦ Χρυσίππου, ὁ ἐν τῷ Κεραικῷ λέγουσιν ἀνατεθειμένον ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (27) καὶ ὁ Κικέρων (28). Κατὰ Στουάρτον (29), ἐπιγραφὴ (30), εὑρεθεῖσα εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τῆς Φανερωμένης, ἐστὶν ἀναθηματικὴ ἀγάλματος Πτολεμαίου τοῦ Ἰόδα, οὗ λέγει ὁ Πausανίας ὅτι ὁ ἀνδριάς ἀνέκειτο ἐν τῷ Γυμνασίῳ. Ἦν δ' ἡ Φανερωμένη, ἡ ἄλλως λεγομένη ἐκκλησία Πυργιωτισσα, ἐν ᾗ εὑρέθησαν ἀρτίως πολλαὶ ἐρηβικαὶ ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν ἡ μία φέρει « ἐν Πτολεμαίῳ », καὶ ἄλλη « στῆσαι ἐν Ἀγορᾷ ». Ἐκ τούτων συμπεραίνεται ὅτι τὸ Πτολεμαεῖον ἔκειτο ἐκεῖ μὲν πλησίον, ἀλλὰ δυτικώτερον, καθ' ὃ ἐκτὸς ἤδη ὢν τῆς Ἀγορᾶς.

Μόνον δ' ἐν τούτῳ τῷ Γυμνασίῳ ἀναφέρει ὁ Πausανίας « Ἑρμᾶς λιθίνους . . . θέας ἀξίους », καὶ οὗτοι πιθανώτατα ἦσαν οὐχὶ ἄλλοι τῶν ἀνασκαφέντων, περὶ ὧν ἀνωτέρω, συνεχόμενοι μετὰ τοῦ γυμνασίου, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐκεῖ

(26) IZ, 1.

(27) Ἐν Χρυσίππ. Z, 182.

(28) De fin. I, 11.

(29) Antiq. of Athens. vol. III, 1.

(30) Bæekh, C. I. Ἀρ. 360.

καὶ ἐπιγραφή ἀνεσκάφη(31) πολλάκις τοῦ Πτολεμαίου μνημονεύουσα.

Ἐν τοῖς αὐτοῖς δ' ἐρείπιοις τῆς Φανερωμένης ἢ Πυργιωτίσσης μακρὸν ἐπιστύλιον φέρει μεγάλοις γράμμασι τὴν ἐπιγραφήν· « Βασιλεὺς Ἀττάλος Βασιλ(έως Ἀττάλου) καὶ (Βασιλίσσης) Ἀπολλων(ίδος) », ὥστε ἐκεῖ ἦν καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου(32) ἐν τῷ Κεραμειῷ μνημονευομένη Στοὰ τοῦ Ἀττάλου, οὕτω κληθεῖσα εἴτε διότι ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου ὠκοδομήθη, εἴτε μόνον διότι περιεῖχε τοὺς κολοσσούς τοῦ Ἀττάλου καὶ τοῦ Εὐμένους, οἵτινες μεταγενεστέρως Ἀντίνοιο μετεγράφησαν(33)· καὶ πιθανώτατα συνείχοντο ἡ Ἀττάλειος στοὰ καὶ τὸ Πτολεμαῖον γυμνάσιον.

Τὸ δὲ Θησεῖον ἐστὶν ἡ γνωστὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, σωζόμενον σχεδὸν ἀκέραιον, καὶ αἱ περὶ τῆς ταυτότητος αὐτοῦ ἀποδείξεις εἰσὶ πολὺ ἰσχυρώτεραι τῶν εἰς ἃς στηρισχθεὶς ὁ Λ. Ῥόσς(34) ἠθέλησε νὰ κυρώσῃ τὴν γνώμην τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος Κυριακοῦ(35), ὅτι τὸ σωζόμενον οἰκοδόμημα ἐστὶν ὁ ναὸς τοῦ Ἀρεως. Δύο ἐπιγραφαὶ (C. I. Att. II, 403, 404), κατὰ τοῦ « Βορέα τὴν βρύσιν » πρό τινων ἐτῶν ἀνασκαφεῖσαι, καὶ περὶ ἀφιερωμάτων εἰς τὸ « τοῦ Ἰατροῦ ἡρώον » πραγματευόμεναι, ὡς καὶ ἑτέρα ἐπίσης ἐκεῖ εὑρεθεῖσα, καὶ φέρουσα· « Ἱεροποιοὶ ἀνέθεσαν τῷ Θησεῖ », (Id. Rang. Ant. Hell. II. 1059), ἐδύναντο νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἡ ἰσχυρώτερα ἀπόδειξις κατὰ τῆς θέσεως τοῦ Θησείου εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, διότι, ὡς ἐκ συνδυασμοῦ χωρίων τοῦ Δημοσθένους (IH, 129.-10, 249) καὶ τοῦ

(31) 2 Γεν. Συνελ. τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1868, Σ. 7, ἐπ.

(32) E, 212 f.

(33) Πλούτ. Β. Ἀντων. Ξ.

(34) Λ. Ῥόσς, Τὸ Θησεῖον καὶ ὁ Ν. τοῦ Ἀρεως. Ἀθ. 1838.

(35) Cyriacus, ἐν ἔτει 1447. Σ. XIII.

Ἀπολλωνίου (Βίος Αἰσχίν.), τὸ Θησεῖον φαίνεται ὅτι ἐγεινίαζε τῷ ἡρώῳ εἰκείνῳ. Ἀλλ' οὐδὲν ἀποδεικνύει ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ἐκεῖ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θέσιν.

Τὸ δὲ ὅτι, κατὰ Πλούταρχον(36), τὸ Θησεῖον ἔκειτο « ἐν μέσῃ τῇ πόλει » δὲν φαίνεται ἐνστάσις ἀποχρῶσα, διότι ἰκανῶς ἀφρεστὸς τῶν Πυλῶν, καὶ ἐγγύτατα δὲ τῆς Ἀγορᾶς, ἐδύνατο οὕτω νὰ χαρακτηρισθῇ.

Πρὸ παντὸς ὅμως εἶδόμεν ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἀρεως ἦν μεταξὺ καὶ πλησίον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν Τυραννοκτόνων, ἐν τῇ Ἀγορᾷ, παρὰ τὴν ἀνοδὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἄρα βεβαίως οὐχὶ ὅπου ἴσταται τὸ ὑφ' ἡμῶν ὡς Θησεῖον ἀναγνωρίζομενον. Προσέτι δὲ καθιερώθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἤθισται κατὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ νέου θρησκευματος, εἰς τὸν ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν χαρακτηρὰ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ Θησέως ἀναπολοῦντα νεαρόν καὶ τερατοκτόνον ἅγιον Γεώργιον. Καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους δ' αἰῶνας ἦν ὡς Θησεῖον γνωστὸς ὁ ναός(37), ἐν ᾧ, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐσφαλμένως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ οὕτως ἐπωνόμασεν αὐτὸν ὁ λαός, φυσικώτερον θὰ ἦν ν' ἀπέδιδεν αὐτὸν εἰς τινὰ τῶν ἐπισημοτέρων καὶ συνήθως ἐν ναοῖς λατρευομένων θεοτήτων. Ὑπὲρ τοῦ Θησείου δ' εὐγλωττῶς ὁμιλεῖ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἐπικόσμησις, παριστῶσα ἐν δυσι ζωοφόροις καὶ δέκα μετόπαις(38) ἄλλα πρὸ πάντων Θησέως, ἀλλὰ καὶ Ἡρακλέους, διότι ὁ ἀττικὸς μῦθος ὡς συν-αθλητὰς ἐθεώρει καὶ συνεταύτιζε τοὺς δύο ἥρωας(39), καὶ ὁ Θησεὺς ἦν ἄλλος Ἡρακλῆς διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Τινὲς

(36) Β. Θησ. ΛΣΤ.

(37) Babin (1631). — Anonyme ἐν Laborde (σύγχρονος τοῦ Babin). — Guillet, Σ. 251.

(38) Ραγκ. Ἰστ. Ἀρχ. Καλλιτεχν. Τ. Α, (Ἀπαντα Τ. ΙΓ) Σ. 323.

(39) Πλούτ. Β. Θησ.

δὲ τῶν τὴν ταυτότητα τοῦ Θησειοῦ ἀμφισβητούντων, ἐστηρίχθησαν καὶ εἰς τὸ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ δυτικὸν ἐκοσμεῖτο δι' ἀγαλμάτων, καὶ ἡρμηνεύσαν τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ἦν οὗτος ναὸς Θεοῦ καὶ οὐχὶ ἥρωος, στηριζόμενοι εἰς σχόλιόν τι (Σχόλ. εἰς Πινδ. Ἰσθμ. Γ, 118), καθ' ὃ δὴθεν τὸ ἡρώον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τ' ἀγάλματα πρὸς δυσμὰς. Ἀλλὰ τὸ σχόλιον ἐκεῖνο λέγει μόνον· «*Ἐθος πρὸς δυσμὰς ἱερουργεῖν τοῖς ἥρωσι, κατὰ τὰς ἀνατολὰς τοῖς θεοῖς*», περὶ δὲ κοσμημάτων τῶν αἰτωμάτων οὐδὲν ἀναφέρει, καὶ ἐν τῷ Θησειῷ ἔφερεν αὐτὰ τὸ ἀνατολικὸν πρόσωπον καὶ οὐχὶ τὸ δυτικόν, πιθανῶς διότι ἦν τὸ πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀγορὰν ἐστραμμένον.

Ὁ δ' ἕτερος λόγος, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ Ἀθηνᾶς εὐρέθη ἐπιγραφή φέρουσα ἐν ἄλλοις «*ἱεροποιοὶ ἀνέθεσαν τῷ Θησεῖ*» (Ant. Hell. 1059) μικρὰν ἔχει τοπογραφικὴν σημασίαν.

Κυρίως ὅμως πάντα δισταγμὸν αἶρει ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ ναοῦ, ἀκριβῶς ἀνταποκρινομένη εἰς τοῦ Παυσανίου τὴν περιγραφὴν, καθ' ἣν (40) τὸ Θησεῖον εἶχε τοὺς τρεῖς τοίχους ἐντὸς κεκοσμημένους μεγαλογραφίαις τοῦ Πολυγνώτου καὶ Μίκωνος, παριστώσαις ἔργα Θησέως, Ἀμαζονομαχίαν καὶ Κενταυρομαχίαν. Ἀλλὰ τοῦ σωζομένου ναοῦ οἱ τοῖχοι, μέχρι μὲν ὕψους ὃ περίπου ποδῶν εἰσὶν ἐντελῶς λεῖτοι, ἐκεῖθεν δὲ μέχρις ἄνω, ὑποχωροῦντες εἰς βάθος ὀλίγων γραμμῶν, εἰπὶ πυκνῶς κατὰστικτοί, καὶ πολὺ κανονικώτερον ἢ ἂν ἡ στίξις ἦν τῶν χρόνων τῆς εἰς ἐκκλησίαν μετασκευῆς αὐτοῦ. Διατηροῦνται δὲ καὶ ἐνιαχοῦ ἐπ' αὐτῶν ἔχνη λεπτοῦ καὶ στερεοῦ ἐπιχρίσματος, προφανῶς εἰς τὴν ἐπιζωγράφησιν χρησιμεύσαντος.

Τὴν ταυτότητα λοιπὸν τοῦ Θησειοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας

τοῦ Ἀγ. Γεωργίου θεωρῶ ὡς ἀμφισβητήσεως ἀνεπίδεκτον.

Ἡ πρὸς αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ἀφροδισίου καὶ διὰ τῆς Ἀγορᾶς κάθοδος τοῦ Παυσανίου ἐδύνατο ἴσως νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ Πύλη ἦν ἀπὴντησε παρὰ τῷ Ἀγοραίῳ Ἑρμῇ (41) ἣν ἡ σωζομένη καὶ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πύλη τῆς Ἀγορᾶς. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπαράδεκτον, καθ' ὅσον ὑπ' ἄλλων (42) ἐκείνη λέγεται Πυλῖς· καὶ αὐτὸς δ' ὁ Παυσανίας, ἂν εἶχε διέλθει πρὸ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου μνημείου, δὲν θ' ἀνέφερεν αὐτὸ οὕτω μονολεξεί. Πλὴν δὲ τούτου. ὁ περιηγητὴς λέγει· « Ἐπεστι δὲ οἱ τρόπαιον Ἀθηναίων ἐπιπομαχία κρητησάντων . . . Πλείσταρχον », τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κασσάνδρου. Ἄν δὲ τὸ « οἱ » ἀναρέρηται, ὡς πιθανόν, οὐχὶ εἰς τὴν παρὰ τῇ Πύλῃ στοάν, ἀλλ' εἰς τὴν πύλην αὐτήν, τότε, ὅσος καὶ ἂν ἦν ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Παυσανίου, ὡς ἐξ—ἴσως προσποιητῆς—ἀγνοίας ἐνίοτε γλυπτικὰς παραστάσεις Ῥωμαίων ἀποδιδόντος εἰς Ἑλληνας, δύσκολον τῷ ἦν νὰ ὑπερίδῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ μνημείου, οὗ ἄλλως τε καὶ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ρυθμὸς ἐλέγχει ἔργον τῶν πρώτων χρόνων τῶν Αὐτοκρατόρων.

Εἰς τὴν διαγώνιον τοῦ Παυσανίου διεύθυνσιν διὰ τῆς Ἀγορᾶς ἀποβλέψας ὁ Στουάρτος (43), ὡς Ποικίλην ἐξέλαβε τὴν βορειότερον τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς σωζομένην ὠραίαν Κορινθιακὴν κιονοστοιχίαν· ἀλλ' ἀντιπαρετήρησαν ὁ Λεῖκ καὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῆς ἐστὶ Ῥωμαϊκὴ, ἐν ᾧ τὴν Ποικίλην ὠκοδόμησε Πεισιάνναξ, ὁ γαμβρὸς τοῦ Κίμωνος (44), καὶ ὀρθῶς εἶδον ἐν τῇ προκειμένῃ,

(41) IE, 1.

(42) Ἰσαῖος ΣΤ, 20. — Ἀρποκρ. — Φιλόχωρ. Σελ. 48. 49. — Ἡσύχ.

(43) Antiq. of Athens. Vol. I, Ch. V. — Vol. III, Σ. 3.

(44) Πλούτ. Β. Κίμ. Δ. — Διογ. Λαέρτ. Ζ, 5.

συνεχιζομένη μετὰ τοῦ μεγάλου βορείως καὶ ἀνατολικῶς αὐτῆς ἐκτεινομένου περιτοιχίσματος, ἐν ἐκ τῶν δύο «ἐπιφανεστάτων» οἰκοδομημάτων ἃ καταριθμεῖ ὁ Πausανίας (45) μετὰ τῶν ὑπ' Ἀδριανοῦ ἀνεγερθέντων, τῆς Βιβλιοθήκης, ἐχούσης 120 κίονας φρυγίου λίθου, ἢ τοῦ Γυμνασίου, ὃ ἐκόσμου 100 κίονες «λίθου τοῦ τῶν Λιδύων», ἴσως ἀμφοτέρων περιλαμβανομένων εἰς τὸ μέγα τετράγωνον.

Ὡστε τὰ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausανίου ἐν τῇ Ἀγορᾷ κείμενα οἰκοδομήματα ἦσαν αἱ στοὰὶ Βασίλειος, Ἐλευθέριος, Ποικίλη, προσέτι ἡ Πύλη ἢ Πυλὶς, τὸ Μητρῶον ἀπέναντι τῶν Τυραννοκτόνων μετὰ τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τῆς Θόλου, παρὰ τοῖς Ἑπωνύμοις, τὸ ἱερὸν τῶν Δώδεκα Θεῶν παρὰ τῷ ἀνδριάντι τοῦ Δημοσθένους, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄρεως.

Ἐκ τοῦ ἐπομένου δὲ χωρίου τοῦ Στράβωνος (46)· «Ἀπὸ τῆς Ἀθήνησιν Ἑρετρίας, ἡ νῦν ἐστὶν ἀγορά», συνδυασθέντος μεθ' ἑτέρου τοῦ Ἀπολλοδώρου (47), ἀναφέροντος «ἀρχαίαν Ἀγοράν», πολλὰ ἐγράφησαν περὶ μεταθέσεως, ἐκτάσεως ἢ συστολῆς τῆς Ἀγορᾶς ἐν Ἀθήναις· ἀλλὰ προδήλως ὁ μὲν Ἀπολλώδωρος αἰνίττεται διὰ τῆς λέξεως «ἀγορά» τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, πρὶν ἢ μετατεθῇ εἰς τὴν Πνύκα, ὃ δὲ Στράβων λέγει ὅτι ὅπου «νῦν» ἐστὶν ἡ Ἀγορά ἐν Ἀθήναις, ὑπάρχει μέρος καλούμενον Ἑρέτρια, ὡς ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἄλλων πόλεων φερώνυμα μέρη, οἷον Ἀργείων (48), διότι ἴσως ἐκεῖ συνή-

(45) IH, 9.

(46) I, 447. Ἰδ. καὶ 445.

(47) Ἐν Ἀρποκρ. λ. Πάνδημος. — Ἰδ. κατωτ. θ. (13).

(48) Ἡσύχ. λ. Ἀγορά.

θως τῶν πόλεων ἐκεῖνων κάτοικοι περιήρχοντο πρὸς ἀγοράς καὶ πωλήσεις. Τὸ δὲ « νῦν » οὐδόλως σημαίνει ὅτι ὅπου ἦν ἐπὶ Στράβωνος δὲν ἦν καὶ πρὶν ἡ Ἀγορά, διότι ὁ ὀλίγον μετ' αὐτὸν γράφων Παυσανίας εὐρίσκει αὐτὴν ἔτι ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐκεῖ ἔνθα αὐτῆς μνημονεύουσι τῶν κλασικῶν χρόνων οἱ συγγραφεῖς.

Κατὰ τὰ ρηθέντα ἐπομένως πρέπει νὰ ὁρισθῇ ἡ Ἀγορά ὡς ἐκτεινομένη βορειοδυτικῶς μέχρι τῆς στοᾶς τῶν Ἑρμῶν, κατωτέρω τῆς Βλασταροῦς, ἐκτὸς ὅμως ἀφιεῖσα τὸ Γυμνάσιον τοῦ Πτολεμαίου. Καὶ οὕτως ἐννοεῖται ὅτι, ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Σύλλα, κατὰ Πλούταρχον(49), « ὁ περὶ τὴν Ἀγορὰν φόνος ἐπέσχε πάντα τὸν ἐντὸς τοῦ Διπύλου Κεραμεικόν », διότι τὸ αἷμα κατεπλημμύρησε τὸ ὑπὸ τὴν Ἀγορὰν ταπεινότερον μέρος τοῦ Κεραμεικοῦ. Πρὸς τότον δ' ἀρικνεῖτο μέχρι τῶν Τυραννοκτόνων, πρὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Πρὸς ἀνατολὰς πρέπει νὰ ἐξετείνετο τοῦλάχιστον μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς, διότι, εἰ καὶ αὕτη, καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν, ἦν ἡ τῶν πρώτων Αὐτοκρατόρων ἀνατεθειμένη τῇ Ἀρχηγέτιδι Ἀθηνᾷ, ἡ ἐν χώρᾳ μένουσα στήλη παρ' αὐτῇ, ἡ ψήρισμα τοῦ Ἀδριανοῦ περιέχουσα περὶ φορολογίας τοῦ ἐλαίου(50), ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πύλη ἦν ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἢ πρὸ αὐτῆς, εἴτε ὡς ἀπὸς κοσμοῦσα τὴν κεντρικὴν αὐτῆς ὁδόν, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς διευθυνομένην, εἴτε ὡς εἰσόδος ἐκ τῆς Ἀγορᾶς εἰς τὸ τετράγωνον τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ὅσον οἱ μέσοι αὐτῆς κίονες μᾶλλον τῶν παρακειμένων ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενοι, ἐμφαίνουσι δίοδον. Πιθανολογεῖ δὲ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν καὶ ἡ ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης παρατεινο-

(49) Β. Σὺλλ. ΙΔ.

(50) Bæckh, C. I. Ἀρ. 365.

μένη μεγαλοπρεπής κορινθιακή στοά, περὶ ἧς ἀνωτέρω(43). Ταύτης δ' ὁ τοῖχος κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ πέρας ὀρθογωνίως κάμπτων πρὸς ἀνατολάς, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα πρὸς νότον, παρακολουθεῖ ἐφ' ἱκανὸν τὴν νῦν Αἰολικὴν ὁδόν. Εἰς ὑπόγειον δὲ ἰδιωτικῆς οἰκίας, νοτιοδυτικώτερον τοῦ πύργου τοῦ Κυρρῆστου, σειρὰ μεγάλων κιόνων κορινθιακῶν, ἐν χώρᾳ ἱσταμένη, φαίνεται οὔσα ἐξακολουθήσεις τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἣτις περατοῖ τὸ τετράγωνον, κατέχον ἐνταῦθα ἡ ὀρίζον τὸ ἀνατολικὸν πέρας τῆς Ἀγορᾶς, εἰς δ' ἐπὶ τῆς καταπτώσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Τουρκοκρατίας περιεστάλη ἡ νῦν ὑπάρχουσα. Ἀπίθανον δὲ δὲν φαίνεται ὁ Ἀδριανὸς νὰ ἐξέτεινε μέχρις ἐνταῦθα τὴν ἀγορὰν πρὸς ἀνατολάς, εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν προσθεὶς τὸ τετράγωνον τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ οἰκοδομημάτων.

Ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως τῆς μέχρις ἐνταῦθα ἐκτάσεως τῆς Ἀγορᾶς πρὸ τῶν οἰκοδομῶν τοῦ Ἀδριανοῦ συνηγορεῖ καὶ ἡ θέσις τοῦ Πύργου ὃν ἀνήγειρεν ἐπὶ Αὐγουστοῦ Ἀνδρόνικος ὁ ἐκ Κυρρῆστινῆς(51), καὶ ὅστις ἐν ἐπιγραφῇ μεταγενεστέρᾳ τοῦ Πομπηίου(52), ὡς « οἰκία ἡ λεγομένη Κυρρῆστου » μνημονεύεται. Ἦν δὲ λαμπρὸς ἀνεμοδείκτης καὶ συγχρόνως ὥρολόγιον, δεικνύον μέχρι τοῦ νῦν τὰς ἀρχαίας ὥρας διὰ τῶν σιδηρῶν γνωμόνων οὓς προσήρμωσεν αὐτῷ μετ' ἐμβριθῆ μελέτην ὁ μακαρίτης Παλάσκας, οἵτινες ὁμῶς ἔκτοτε δυστυχῶς ἡμελήθησαν. Διὰ δὲ τὰς ἀνηλίους ἡμέρας καὶ διὰ τὴν νύκτα, ἦν τὸ οἰκοδόμημα ἐντὸς διεσκευασμένον εἰς ὑδραυλικὸν ὥρολόγιον, εἰς δ' διωχέτευεν ἀψιδωτὸν ὑδραγωγεῖον, τὸ ἐν μέρει διατηρούμενον, τῆς Κλεψύδρας τὸ ὕδωρ, καίτοι νομιζόμενον παρὰ τῶν ἀρχαίων ὅτι

(51) Varro, de re rustie. III, 5. — Vitr. I, 6. — Ἀριστφ. Ὁρν. 1694.

(52) Ἀρχ. Ἐφ. Ἐτ. 1884, Σελ. 166. Στ. 54.

ἔρρει εἰς Φάληρον (53). Προφανῶς δ' ὠρμήθη εἰς τὴν οἰκοδομὴν ταύτην ὁ Ἀνδρόνικος ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων ἐξ ὧν ἐν νέοις χρόνοις ὁ Λόρδος Ἐλγιν εἰς τὸ νὰ προικίσῃ τὴν ἐπὶ Τούρκων ἀγορὰν διὰ τοῦ ἄρτι κατεδαφισθέντος ὥρολογίου του.

Πιθανῶς ἄρα ἡ Ἀγορὰ ἐξετείνετο ἀρχαιότερον μέχρι τοῦ Πύργου τοῦ Κυβρήστου, ἢ πλησίον αὐτοῦ, τὴν σημερινὴν Αἰολικὴν ὁδὸν περίπου ὅριον ἔχουσα. Κατέλαβον δὲ μετὰ ταῦτα τὸ πέρας αὐτῆς αἱ μεγάλαι οἰκοδομαὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, αἵτινες ὅμως οὐδὲν λέγει ὅτι δὲν περιέκλειον μέρος αὐτῆς. Ἀνατολικώτερον, εἰς τινα οἰκίαν Ξάνθη, μεταξὺ τοῦ Πύργου τοῦ Κυβρήστου καὶ τῶν Τριπόδων, εὐρέθη ἐπιγραφή φέρουσα «στῆσαι ἐν Ἀγορᾷ» (54)· ἀλλ' ἐπειδὴ ἦν εἰς ὀχύρωμα ἐντετειχισμένη μετ' ἄλλων πολλῶν, οὐδόλως ἀποδεικνύει ὅτι μέχρις ἐκεῖ ἡ ἀγορὰ ἐξετείνετο.

Κατὰ Πλούταρχον (55), ὁ Κίμων κατεφύτευσε πλατάνοις τὴν Ἀγοράν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἦν βεβαίως ἡ ἦν εἰδομεν (56) φυομένην παρὰ τοῦ Δημοσθένους τὸν Ἀνδριάντα, ἴσως ἡ αὐτὴ ἦς μνημονεύει καὶ ὁ Πολυδεύκης. Ἐκ τῆς ρίζης δὲ μιᾶς αὐτῶν ἔφυ πάντως ὁ γηραιὸς κορμός, εἰς οὗ τὸν κατὰξηρον φλοιὸν ἔθαλλε πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ὀψιγενῆς κλάδος ἐν τῇ νῦν Ἀγορᾷ, νοτιοδυτικῶς τοῦ ὥρολογίου τοῦ Ἐλγινος, ἀφανισθεὶς ἔκτοτε ἐξ ἀσυγγνώστου παραμειλήσεως. Εἰς τὴν ἄνυδρον πόλιν τῶν Ἀθηνῶν δυσκόλως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἄλλην εἶχε τὴν καταγωγὴν τὸ πανάρχαιον τοῦτο δένδρον.

(53) Ἡσύχ. λ. Κλεψύδρα καὶ Κλεψύβρυτον.

(54) Ἀρχ. Ἐρ. Ἔτ. 1860, Ἀρ. 4108.

(55) Β. Κίμ. ΙΓ. — Ἀριστοτ. Ἀποσπ. 13. Γεωργ.

(56) Σελ. 50.

Περιελάμβανε δὲ πᾶσαν τὴν ἀγορὰν ὁ ἔσω Κεραμεικός, διότι οὐδὲν μέρος αὐτῆς ἐκτὸς αὐτοῦ κείμενον μαρτυρεῖται· ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ πέραν αὐτῆς, καθότι βορειοδυτικῶς μὲν ἀφικνεῖτο μέχρι τοῦ Διπύλου, διαιρουντος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἔξω Κεραμεικοῦ δυτικῶς· ἀλλὰ βορείως καὶ ἰσως καὶ ἀνατολικῶς συνέπιπτον τὰ ὅρια αὐτοῦ μετὰ τῶν τῆς Ἀγορᾶς, καθ' ὅσον οὐδεμία γνωστὴ μαρτυρία περιλαμβάνει εἰς αὐτὸν οἶον ὀήποτε τῶν οἰκοδομημάτων ὅσα ἔκειντο ἀνατολικώτερον τοῦ τετραγώνου τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ πύργου τοῦ Κυρρῆστου.

ε.

Πέμπτη ὁδὸς τοῦ Πausανίου (IH, 1-5).

Καὶ αὖθις ἄνευ τοπικοῦ συνδέσμου ἀναφέρει ὁ Pausanias (1) τὸ ἱερὸν τῶν Διοσκουέων, καὶ « ὑπὲρ αὐτό », τὸ τέμενος τῆς Ἀγραύλου, περὶ οὗ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθένους λέγει (2) ὅτι ἦν « περὶ τὰ Προπύλαια ». Ὁ δ' Ἡρόδοτος, ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεως τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Μήδων, διηγεῖται (3) ὅτι « ἔμπροσθε πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπισθε δὲ τῶν πυλέων καὶ τῆς ἀνόδου . . . ἀνέβησάν τινες κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς . . . Ἀγραύλου, καὶ τοι περ ἀποκρήμνου ἐόντος τοῦ χώρου ». Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Pausanias λέγει (4), ὅτι ἡ Ἀγραυλος καὶ ἡ Ἑρση κατεκρημνίσθησαν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, « ἔνθα ἦν μάλιστα ἀπότομον », καὶ καθ' ὃ ἐπανέβησαν καὶ οἱ Μῆδοι, ὅτε κατέκτησαν τὴν Ἀκρόπολιν.

(1) IH, 1.

(2) Θ, 363.

(3) H, 53.

(4) IH, 2.

Τὸ αὐτὸ δὲ μέρος ἡνίττετο βεβαίως καὶ ὁ Εὐριπίδης. ψάλλων (5) ὅτι χορεύουσιν « αἱ τρίγονοι Ἀγραύλου κόραι », δηλαδή ἡ Ἀγραυλος μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς, εἰς « πέτραν παραυλίζουσιν ταῖς μυχώδεσι μακραῖς »· διότι *Μακραι Πέτραι* ἐκαλοῦντο οἱ βόρειοι βράχοι τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ ταῦτα τοῦ αὐτοῦ δράματος (6)· « Προσθόβρους πέτρας Παλλάδος, ὑπ' ὄχθῳ τῆς Ἀθηναίων χθονὸς Μακρὰς καλοῦσι »· καὶ (7) « Κεκροπίας πέτρας, πρόσθοβρον ἄντρον, ἃς Μακρὰς κικλήσκομεν »· καὶ κατωτέρω (8), « Κέκροπος ἐς ἄντρα καὶ Μακρὰς περιφερεῖς ».

Ἐξάγεται λοιπὸν ἐκ τούτων ἀσφαλέςτατα, ὅτι τὸ Ἀγραύλιον ἦν ἄντρον, κείμενον μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς Μακρὰς ἢ βορείας πέτρας τῆς Ἀκροπόλεως, ὀπίσω, ἤτοι ἀνατολικώτερον, τῶν Προπυλαίων. Εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπάρχουσι δύο σπηλαιοὶ πλησίον ἀλλήλων, ἀρχαῖα ἱχνη φέροντα καὶ πρὸς βορρᾶν ἀφορῶντα. Ἀλλὰ ταῦτα, ὡς κατωτέρω δειχθήσεται, εἰσὶ τὸ τοῦ Πανὸς καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος· τὸ δὲ τῆς Ἀγραύλου ἦν βεβαίως τὸ ἔτι ἀνατολικώτερον κείμενον, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς καθόδου τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης.

Τὸ δ' ὑπὸ τὸ Ἀγραύλιον κείμενον Διοσκούριον, « ἱερὸν οὗ νῦν οἱ μισθοφοροῦντες δοῦλοι ἐστᾶσι » (9), ἐλέγετο καὶ Ἀνακείον (10), διότι οἱ Διόσκουροι ἐκαλοῦντο καὶ Ἀνακες. Κατὰ Πολύαινον (11), θέλων ὁ Πεισίστρατος ν' ἀφο-

(5) Ἰων, 507.

(6) Στ. 11-13.

(7) Στ. 953-954.

(8) Στ. 1413.

(9) Bekk, Anecd. gr. I, 212.

(10) Λουκ. Ἀλ. Τ. Γ. Σελ. 159, Ἐκδ. 2 Γερ.

(11) Στρατηγ. Α, 21.

πλίσση τοὺς Ἀθηναίους, ἐτοφίσατο, συγκαλέσας αὐτοὺς εἰς ταύτην τὴν θέσιν, νὰ τοῖς ὁμιλῇ ταπεινῇ τῇ φωνῇ, ὥστε αὐτοί, μὴ ἀκούοντες, τῷ ἐζήτησαν νὰ μεταβῇ εἰς τὰ, πλησίον ἄρα κείμενα, Προπύλαια, καὶ ἐκεῖθεν νὰ τοῖς ἀγορεύσῃ ἀπ' ὕψους· τότε δέ, λαβὼν τὰ ὅπλα ἃ αὐτοὶ εἶχον ἀφήσει ὀπίσω, κατέθετο αὐτὰ ἐν ἀσφαλεῖ εἰς τὸ Ἀγραύλιον.

Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ χωρίου, καὶ ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ, ἀπαριθμοῦντος τὰ σημεῖα ἀπ' ὧν οἱ φιλόσοφοι ἀναρρίχωνται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (10), ἐξάγεται ὅτι εἰς τὰς ὑπορείας αὐτῆς ἦν τὸ Ἀνακείμεν. Κατωτέρω καὶ ἀπέναντι τοῦ σπηλαίου ὃ ἀναγνωρίζομεν ὡς τὸ τῆς Ἀγραύλου σώζεται τειχίον ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Σεραφεῖμ, ἀρχαῖα λείψανα, μέχρις ἐσχάτων ἐκεῖ διατηρηθέντα, περιέχον, καί, τὸ κυριώτερον, προτομὴν ἵππου. Ἄνῃκε δὲ τόσῳ πιθανώτερον οὗτος εἰς τὸν γλυπτικὸν κόσμον τοῦ Ἀνακείου, καθ' ὅσον ἐπόμενον ἦν ὁ ναὸς τῶν Διοσκούρων νὰ μετεποιήθῃ εἰς ἐκκλησίαν τῶν συγγενῶν αὐτοῖς Ἀρχαγγέλων. Ὁ δὲ περίβολος αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐξετείνετο καὶ κατωτέρω, εἰς τὸ ἐπίπεδον, διότι, κατ' Ἀνδοκίδην (12), εἰς αὐτὸν συνήλθον διὰ νυκτὸς οἱ ἵππεῖς.

Κατὰ τὴν ἐκδρομὴν λοιπὸν ταύτην προὔχῳρει ὁ Πausanias ὑπὸ τὴν βορείαν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως. Κατ' αὐτὴν δ' ἀπαντᾷ τὸ παρὰ τοῖς Ἐπωνύμοις κείμενον (13) *Πρυτανεῖον* (14) « πλησίον » τοῦ Ἀγραυλίου, βεβαίως ἀνατολικώτερον (15), διότι ἐκεῖθεν, ὡς ῥηθήσεται, χωρεῖ ἀμέσως πρὸς τῆς πόλεως τὰς ἀνατολάς. « Ὅπισθεν » δ' αὐτοῦ ὑπῆρ-

(12) Π. Μυστ. Σ. 23 R.

(13) Ἀνωτ. γ, σ. 50.

(14) IH, 3.

(15) στ. — Παυσ. K, 1.

χεν ἑκτασις γῆς Λιμοῦ πεδῖον καλουμένη (16), καὶ τῷ Ἀπόλλωνι ἐν ἀνάγκαις λιμοῦ ἀφιερωθεῖσα. Δηλοῖ δὲ πάντως τὸ « ὀπισθεν », ὡς συνήθως (17), τ' ἀνατολικώτερα, ἐνταῦθα δὲ τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον πρὸς ἐκεῖ ὑπῆρχε μᾶλλον ἑκτασις διὰ « πεδῖον », ἥτοι ἀκατοίκητον χωρον.

Νοτίως τῆς νῦν ὁδοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ. εἰς ἀπόστασιν τινα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὠρολογίου τοῦ Κυρρήστου, καὶ ὀπίσω τῆς οἰκίας Γάσπαρη, περὶ ἅγιον Δημήτριον τὸν Κατηφόρην, τοῖχος ἀρχαῖος σωζόμενος ἐξελήφθη ὑπὸ τινων ὡς ὁ τοῦ Πρυτανείου. Ἀλλ' ἡ θέσις αὕτη οὐδόλως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ Πausanίου « πλησίον τοῦ Ἀγραυλίου », καὶ ἀνασκαφεῖσα, ἀπεδείχθη ἐκ πολυαριθμῶν ἐφηβικῶν ἐπιγραφῶν αἵτινες εἰς φῶς ἤχθησαν, ὅτι ἦν τὸ γυμνάσιον τὸ καλούμενον Διογένειον (18). Τὸ δὲ Πρυτανεῖον ἔπρεπε νὰ κεῖται πολὺ νοτιώτερον καὶ πλησιέστερον τῷ Ἀγραυλίῳ, ἴσως κατὰ τὴν ἐκκλησίαν περίπου τῆς Χρυσοκαστριωτίσσης, ἢ τὴν τοῦ Προδρόμου, λεγομένην Μαγκούτη (19).

Χωρεῖ δ' ἐκεῖθεν ὁ Πausanίας οὐχὶ πρὸς τὰ νότια, περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἢ πρὸς τ' ἀνατολικά, ἀλλ', ὡς λέγει (20), « πρὸς τὰ κάτω », ἐνταῦθα τῆς πόλεως τὰ βορειοανατολικά, καὶ ἐπισκέπτεται τὸ Σεραπεῖον, παρ' ᾧ ἐλέγετο τὸ πρῶτον συναντηθεὶς ὁ Θησεὺς μετὰ τοῦ Πειρίθου (21), καὶ τούτου πλησίον ἀπαντᾷ τὸν ναόν τῆς Εἰλειθυίας (22). Τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Κλειδήμου (23)· « Τὰ ἄνω τοῦ Εἰλισ-

(16) Ζηνόδ. Δ, 93. — Ἡσύχ. λ. Λιμ. πεδ.

(17) Ἰδ. ἄνωτ. γ, Σελ. 48.

(18) Πολυδ. Ι, 60. — Ἡσύχ. λ. Διογενίδης.

(19) Mommsen, Ath. Christ. 9. 6.

(20) ΙΗ, 4.

(21) Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Θησ. Α.

(22) ΙΗ, 5.

(23) Bekk, Aned. gr. 326.

σοῦ πρὸς Ἀγορὰν Εἰλειθυία», θὰ ἐξέτεινε τὴν Ἀγορὰν μέχρι ταύτης τῆς θέσεως πολὺ πρὸς ἀνατολάς· ἀλλ' ἂν ὅτου ἐν τῷ Διονυσιακῷ Θεάτρῳ ἀνεσκάφη ἔδρα φέρουσα ἐπιγραφὴν· «Εἰλειθυίας ἐν Ἀγραις», κατὰ διάκρισιν ἄλλου ἱεροῦ αὐτῆς ἀλλοχτοῦ βεβαίως κειμένου, προφανὲς μένει ὅτι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Κλειδήμου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν ναὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμενον, καὶ τὸ «πρὸς ἀγορὰν» ὅτι πρέπει τόσῳ μᾶλλον νὰ διορθωθῇ «πρὸς Ἀγραν», καθ' ὅσον περὶ Ἀγρας ὁλόκληρον τὸ τεμάχιονπραγματεύεται.

Ἐπιγραφαὶ σωζόμεναι, ἐν αἷς γίνεται μνεία τοῦ Σεραιπείου (24), ἐδύναντο ἀσφαλῆ νὰ πορίσωσι συμπεράσματα περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ τοῦ ἐτέρου, ἂν ἀκριβῶς ἦν γνωστὸς ὁ τόπος τῆς αὐτῶν εὐρέσεως. Ὁ περὶ αὐτῶν μαρτυρῶν Πιττάκης, εἰς ὃν πολλάκις συνέβαινε τὰς ἰδίας εἰκασίας νὰ ἐκλαμβάνη καὶ μεταδίδῃ ὡς θετικὰς πληροφορίας, λέγει περὶ μιᾶς ἐξ αὐτῶν ὅτι ἀνεσκάφη ἐν ἐρεϊπίῳ ἐκκλησίᾳς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τίνος, ὑπὸ τοὺς βορείους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, περιλαμβάνοντι καὶ γλυπτικὸν τμήμα μεγάλης βοός. Ἀλλοχτοῦ δὲ (25) ὀνομάζει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Δουβέργαινας, κειμένην ὑπὸ τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως (26). Ἀλλὰ μίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶδεν ἀκριβῆς παρατηρητής, ὁ Λ. Ῥόσς, ἐξαγομένην τῆς γῆς παρὰ τὴν ἐκκλησίαν Γοργόπικον, κειμένην πολὺ βορειότερον τῆς Δουβέργαινας· πλὴν δ' ἐκείνου, εἶδον ἐγὼ αὐτὸς ἐπιγραφὴν μνημονεύουσαν τῆς

(24) Rang. Ant. Hell. II, 1094. 1097. 2361. — Ἀρχ. Ἐφημ. Ἀριθ. 1813.

(25) Ἀρχ. Ἐφ. 821, Σελ. 599.

(26) Momms. Ath. Christ. 73.

Είλειθυίς (27) εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν ἀνασκαφῇ εὐρεθεῖσαν, καὶ οὐ μακρὰν αὐτῆς καὶ ἀρχαῖκόν ἀνάγλυφον, τῆς αὐτῆς Θεᾶς παράστασιν· ὥστε ἐκεῖ που κατὰ πάντα τὰ διδόμενα καταβάς, ἀπήντησεν ὁ περιηγητὴς τοὺς δύο ναοὺς.

Ἡ ἐκκλησίᾳ Γοργόπικο ἔστι καθιερωμένη τῷ Ἀγίῳ Ἐλευθερίῳ, πληρέστατα ἀντικαταστήσαντι εἰς τὴν πίστιν τῶν νεωτέρων Ἀθηναίων τὴν τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν ἀρχαίαν Εἰλειθυίαν, ἣτις καὶ Ἐλευθῶ ἐλέγετο, καὶ δεχομένην προσκυνήσεις καὶ προσφορὰς τῶν ἐγγύων γυναικῶν διὰ τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Οὐδεμίαν ἐπομένως ἐπιδέχεται ἀμφισβολίαν ὅτι ἡ ἐκκλησίᾳ Γοργόπικο διεδέχθη τὸν ναὸν τῆς Εἰλειθυίας, καὶ ἐστὶν ὠκοδομημένη ἐπὶ τῆς θέσεως ἐκείνου, ἐκ τῶν λειψάνων αὐτοῦ τε καὶ τοῦ οὐ μακρὰν κειμένου Ἐλευσινίου.

Τὸ δὲ τῷ τῆς Εἰλειθυίας ναῷ παρακείμενον Σεράπιον ἦν, σχεδὸν βεβαίως ἢ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν τοῦ Γοργοπικού νοτιανατολικῶς ἀπέχουσα καὶ ἐν ἐρειπίοις κειμένη ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου καὶ τῆς Ἀγίας Φιλοθέας, ἐν ὁδῷ « Φιλοθέης » (γρ. Φιλοθέας), ἣτις ἀνασκαφεῖσα, εὐρέθη βαίνουσα ἐπὶ βάσεων μικροῦ ἀρχαίου ναοῦ.

Ὁφείλω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ χάρτῃ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς Εἰλειθυίας καὶ τοῦ Σεραπίου, κατὰ λάθος σημειωθέντα νοτιώτερον, πρέπει νὰ μετατεθῶσιν εἰς τὸ Γοργόπικον καὶ τὴν Ἀγίαν Φιλοθέαν.

(27) Antig. Hell. II, 1061.

(28) Nomms. 151. 148.

Γ.

Ἐβδόμῃ ὁδῷ τοῦ Πausανίου (K, 1-3).

Μετὰ τὸ πέρας τῆς πέμπτης αὐτοῦ ἐκδρομῆς, μεταβαίνει ὁ Πausανίας ἐκτὸς τῆς πόλεως, πρὸς τ' ἀνατολικά(1). Πρὶν δ' ἢ αὐτὸν ἐκεῖ παρακολουθήσωμεν, ἔλθωμεν αὖθις μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ *Πρυτανεῖον* (2), ὅθεν ἤδη πορεύεται οὐχὶ τὴν πρὸς βορρᾶν πλέον, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν *Τριπόδων* εἰς τὸ *Θέατρον*.

Τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἔλαβεν ἡ ὁδὸς ἐκ τοῦ ὅτι ἐπ' αὐτῆς, κατὰ Πausανίαν, ἦσαν « ναοὶ Θεῶν . . . (οὐ) μεγάλοι, καὶ σφίσις ἐφιστήχασι τρίποδες χαλκοῖ », τ' ἀναθηματικά μνημεῖα τῶν θεατρικῶν νικῶν, ὧν ἐν καὶ σώζεται, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν μνημείου τοῦ *Λυσικράτους*, καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν, περιφερές, Κορινθίου ρυθμοῦ, ἀνεγερθὲν ἐν Ὀλ. 110, 6', ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος διέβη εἰς Ἀσίαν (3), κοινῶς δὲ λεγόμενον « Φανάρι τοῦ Διογένους », ἡ τοῦ « Δημοσθένους ».

Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης ἐπωνυμίας ἴσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ σχέσις τις τῆς θέσεως ταύτης μετὰ τοῦ *Δημοσθένους*, ὅτι φερ' εἰπεῖν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα τὸ γνωστὸν *μαχαιροποιεῖον* τοῦ ῥήτορος(4), ἴσως μετὰ τοῦ ἀσπιδοπηγείου τοῦ Ἀπολλοδώρου (5), καὶ τοῦ ἀργυρείου τοῦ Τιμάρχου (6),

(1) IH, 6.

(2) K, 1.

(3) Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. Α, 21.

(4) Δημοσθ. κ. Ἀφῶδ. Α, 15.

(5) Δημοσθ. κ. Φορμ. Α.

(6) Λίτχ. κ. Τιμάρχ. ΛΑ. — Στρωμκτ.

διότι κατὰ ταῦτα τῆς πόλεως, εἰς τὴν νῦν καλουμένην « Πλάκα », ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς πρὶν πατρικῆς μου οἰκίας καὶ τῆς πρὶν τοῦ Κ. Παπαρῥηγοπούλου, καὶ μέχρι πρὸς τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον, ἄφθονοι ἀνασκάπτονται σκωρίαί εἰς ἱκανὸν βάθος, τὴν ὑπαρξὶν ἀρχαίων μεταλλουργικῶν ἐργοστασίων εἰς τὰ μέρη ταῦτα πιθανολογοῦσχι.

Εὐρέθη δὲ μετὰξὺ τοῦ μνημείου τούτου καὶ τοῦ Θεάτρου μεγάλη λιθίνη βάσις, Διόνυσον καὶ Νίκας ἔχουσα ἐπιγεγλυμμένα, καὶ προσέτι ὑπάρχει βορειότερον τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (ἢ καὶ ἐπὶ πολὺ ὑπῆρχε], διότι ἀγνοῶ ποῦ ἔκτοτε καὶ ἡ βάσις καὶ αὐτὸ μετετέθησαν), μέγα τμήμα καὶ ἐτέρου ὁμοίου χορηγικοῦ μνημείου, εἴτε ἐν χώρᾳ, εἴτε τοῦλάχιστον οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ θέσεως, ἐν τῇ μικρᾷ παρόδῳ τῇ χωρούσῃ νοτίως τῆς οἰκίας Φινλέυ δυτικῶς δὲ τῆς νῦν ὁδοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ καλουμένη « Ὁδὸς σχολείου » ! (7).

Ὁ ἐν τῷ προπαρελθόντι αἰῶνι γράφων Γάλλος μοναχὸς Barnabé διέκρινε τὰ δύο μνημεῖα, λέγων τὸ Φανάρι τοῦ Δημοσθένους κείμενον ἐν τῷ δυτικῷ μοναστηρίῳ, οὗ ἐρείπια σώζονται ἔτι· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους. Τὸ δ' ἄλλο καλεῖ Φανάρι τοῦ Διογένους, « κείμενον εἰς ἄλλην ὁδὸν » καὶ μὴ ὃν « οὔτε ἐπίσης καλῶς διατετηρημένον, οὔτε ἐπίσης ὡραῖον ». Καὶ ὁ Guillet λέγει τοῦτο « πλησίον ὃν τοῦ μοναστηρίου, χρησιμεῖον εἰς δεξαμενὴν καὶ βρύσιν, καὶ ἔχον σχῆμα ἀναλογίου », δι' ὃ καὶ ὡς λέγει, ἔφερε τοῦτο τὸ ὄνομα, ἀναλόγιον, ἀρχαιότερον. Προστίθητι δ' ὅτι « ἐπὶ κορυφῆς ἔφερε φιάλην, λύχνου σχῆμα ἔχουσαν ». Ὁ δὲ Spohn μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμε-

(7) Ἐπὶ τοῦ χάρτου δὲν ἐσημειώθησαν τὰ νέα ὀνόματα τῶν ὁδῶν, διότι, ὅτε ἐχαράχθη αὐτός, τὰ ὑπέθετον, καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἤλπιζον, μόνον προσωρινά.

ρῶν του τὸ μνημεῖον τοῦτο ἦν ἤδη κατεστραμμένον. Τούτου λοιπὸν λείψανον ἐστὶ βεβαίως τὸ παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Φινλέυ.

Ἐκ τούτων ἀκριβῶς ὀρίζεται ἡ θέσις καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων, χωρούσης κύκλῳ περὶ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπὸ τοῦ Πρυτανείου μέχρι τοῦ Θεάτρου, καὶ ἦν αὕτη, κατ' Ἀθῆναιον (8), εἰς τῶν κυριωτέρων περιπάτων τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Τοῦ δὲ Θεάτρου ἦν πάντοτε μὲν, μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων, καταφάνες, καίτοι ὑπὸ γῆν βαθέως κεχωσμένον, τὸ γενικὸν ἡμικυκλικὸν σχῆμα, ἀλλὰ τέλος ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν ἐντελῶς τὸ μέγα αὐτοῦ ἐρείπιον.

« Πρὸς τῷ Θεάτρῳ » δὲ λέγει ὁ Παυσανίας (9) τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου, τὸ καὶ Ληναῖον (10) καλούμενον, καὶ περιέχον τὸ περίφημον χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ἔργον τοῦ Ἀλκαμέδου. Ἐκεῖτο δ' ἐν Λίμναις (11), ἃς « δῆμον Ἀττικῆς » λέγει ἐσφαλμένως ὁ σχολιαστὴς τοῦ Καλλιμάχου (12), ὅστις καὶ συγχέει αὐτὰς πρὸς τὰς Μεσσηνιακάς. Ἀλλως τε δὲ « δῆμον » λέγει, οὐχ ἤττον ἐσφαλμένως, ὁ Στέφανος καὶ αὐτὸ τὸ Ληναῖον. Ἦσαν δὲ βεβαίως αἱ Λίμναι τὸ ταπεινὸν χωρίον, τὸ μεταξὺ τοῦ Μουσείου καὶ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐντὸς τοῦ τείχους, ἀλλ' ἴσως καὶ πέραν αὐτοῦ ἐκτεινόμενον, ἐπιδεκτικὸν δ' ἐπὶ πολυομβρίας νὰ κατακλύζεται καὶ λιμνάζῃ.

Τοῦ Διονύσου λοιπὸν τὸ ἱερὸν ἦν νοτίως τοῦ Θεάτρου,

(8) IB, 542, f.

(9) K, 2. — Ἰδ. Πλούτ. Β. Νικ. Γ. — Vittr. V, 9. — Μαρτ. Β. Πρόκλ. 29.

(10) Ἡσύχ. λ. ἐπὶ Ληναίῳ.

(11) Θουκυδ. Β, 15. — Ἀριστοτ. Βάτρ. 217 καὶ Σχολ. — Ἀπολλόδ. κ. Νεαίρ. — Ἀθῆν. ΙΑ, 3. — Ἀρποκρ. — Στ. Βυζ. λ. Λίμναι.

(12) Εἰς Ὑμν. Ἀρτέμ. Ε, 172. — Στ. Βυζ.

ἀλλὰ κείμενον πλησίον αὐτοῦ, διότι ὁ Βιτρούδιος(13) καταριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν τῷ Θεάτρῳ παρακειμένων οἰκοδομῶν, εἰς αἷς ἐν ὥρᾳ βροχῆς ἐδύναντο νὰ καταφύγωσιν ἐκ τοῦ ὑπαίθρου κοίλου οἱ θεαταί. Καὶ κατ' Ἀνδοκίδην δὲ(14), ἀπὸ τοῦ προπυλαίου αὐτοῦ βλέπει ὁ Διοκλείδης, καὶ εἰς τῆς πανσελήνου τὸ φῶς ἀναγνωρίζει, τοὺς ἀπὸ τοῦ Ὁδείου πρὸς τὴν ὀρχήστραν τοῦ Θεάτρου χωροῦντας συνωμότας. Ὡστε ἴσως τὰ ψηφιδωτὰ ἐδάφη τ' ἀνασκαφέντα ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, καὶ ἐν τοῖς ὑπογείοις αὐτοῦ σωζόμενα, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μεταγενεστέρα, πιθανῶς ῥωμαϊκῇ, διακόσμησις τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀθηναίου ἢ τοῦ προπυλαίου αὐτοῦ· ὁ δὲ περίβολος οὐδὲν κωλύει νὰ ἐξετείνετο μέχρις οὗ ἴσταται ἐν τοῖς ἀγροῖς κιόνιον ἐκ χρόνων Ὁθωμανικῶν ἐπὶ λειψάνων ἀρχαίων τοίχων.

« Πλησίον δὲ τοῦ τε ἱεροῦ τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Θεάτρου » ἀναφέρει ὁ Παυσανίας(15) « κατασκευάσμα », ἥτοι ιδιότροπόν τι οἰκοδόμημα, ποιηθέν, ὡς ἐλέγετο, τὸ πρῶτον « εἰς μίμησιν τῆς τοῦ Ξέρξου σκηνῆς », πυρποληθέν δ' ὑπὸ Σύλλα, καὶ κατόπιν πάλιν ἀνοικοδομηθέν. Ἔστι δὲ βεβαίως αὐτὸ οὗ καὶ ἀλλαχοῦ(16), ἀφ' οὗ ἀφηγήθη περὶ τῶν Τυραννοκτόνων, ποιεῖται μνείαν, ἀποκαλῶν αὐτὸ Ὁδεῖον, καὶ λέγων αὐτὸ κείμενον πλησίον τῆς Ἐννεακρούνου.

Τινὲς τῶν νεωτέρων(17), μίαν καὶ συνεχῆ ἐκλαμβάνοντες τοῦ Παυσανίου τὴν ἐκδρομὴν, ἐζήτησαν τὸ Ὁδεῖον, ἐπομένως καὶ τὴν Ἐννεάκρουνον, εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς

(13) V, 9.

(14) Π. Μυστ. Α, 38.

(15) K, 3.

(16) H, 6. — ΙΔ, 1.

(17) Wheler. Σ. 383. — Stuart, T. II, σ. V.

Ἀκροπόλεως, ἣ ἔπου δῆποτε τῆς Ἀγορᾶς· ἄλλοι δὲ (18) παρεδέχθησαν τρία Ὠδεῖα, ἐν ᾧ ὁ Ξενοφῶν (19) καὶ ὁ Στράβων (20) τὸ Ὠδεῖον ἀναφέρουσιν ὡς ἐν καὶ μόνον, καὶ οὗτος λέγει αὐτὸ οἰκοδόμημα « ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ». Ἀλλ' ἡ θέσις τῆς Ἑννεακρούνου δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Καλλιῤῥόη καλουμένη, πρὶν ἢ ἐποικοδομηθεῖσα διασκευασθῇ μετ' ἐννέα κρουῶν ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν (21), ἐπανέλαθεν, ἀφ' οὗτου ἀπώλεσε τὸν ἀρχιτεκτονικὸν ἐκεῖνον κόσμον, καὶ μέχρι τοῦδε διατηρεῖ τὴν ἀρχαίαν τῆς Καλλιῤῥόης ἐπωνυμίαν, διαμείνας βεβαίως καὶ διὰ πάσης τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ. Οἱ φυσικοὶ αὐτῆς κρουνοὶ εἰσὶ καὶ ἤδη καταφανεῖς, ἀνοιγόμενοι ἐν τῷ καθέτω βράχῳ, ὅστις διατέμνει ἓνα τῶν βραχιόνων τοῦ Ἰλισσοῦ, καὶ τὸ πότιμον ὕδωρ αὐτῆς θὰ προέρρῃ καὶ σήμερον πρὸς ὄφελος καὶ κόσμον τῆς πόλεως, ἂν ἀπεκομίζετο τὸ βαθὺ πρὸ τῆς πηγῆς σωρευθὲν καὶ αὐτὴν ἀπορρόφων χῶμα. Ἡ δὲ θέσις αὐτῆς ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, νοτίως αὐτοῦ καὶ νοτιανατολικῶς τῆς Ἀκροπόλεως, ἐστὶν ἀκριβῶς ἢ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῇ ἀποδιδομένη. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης (22) μνημονεύει αὐτῆς μετὰ τῶν Λιμνῶν καὶ τοῦ Ὀλυμπίου· ὁ δ' Ἡρόδοτος (22) διηγεῖται ὅτι ἐξ Ὑμητοῦ ὤρων οἱ Πελασγοὶ κατὰ τῶν παίδων τῶν Ἀθηναίων, ἐρχομένων ν' ἀρυσθῶσιν ὕδωρ ἐκ τῆς Ἑννεακρούνου· ὁ Ἱεροκλῆς δὲ μνημονεύει, κατὰ Ταραντῖνον (23), περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ « ναοῦ τοῦ Διὸς πλησίον τῆς Ἑννεακρού-

(18) Leake, Topogr. v. Ath. Uebers. Σ. 184.

(19) Ἑλλην. Β, 4.

(20) Σελ. 396.

(21) Θουκυδ. Β, 15. — Ἑτυμ. Μ. λ. Ἑννέακρ.

(22) ΣΤ, 137.

(23) Ἱππιατρ. Προσίμ.

νου »· καὶ αὐτὸς δ' ὁ κωμικὸς Κρατῖνος (24), φαίνεται εἰς τὴν τοπογραφικὴν σχέσιν τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς κρήνης ἀφορῶν, ὅτε γλευάζῃ τινὰ ὡς ἔχοντα « δωδεκάχρουνον στόμα » καὶ « Ἰλιστὸν ἐν φάρυγγι ».

Ὁρισμένης λοιπὸν οὔσης τῆς θέσεως τῆς Ἑννεακρού-νου, τὸ Ὁδεῖον πρέπει νὰ ζητηθῇ, κατὰ τὰ δύο χωρία τοῦ Πausανίου « πλησίον » αὐτῆς καὶ τοῦ Θεάτρου καὶ τοῦ Διονυσίου. Ὁ δὲ Βιτρούβιος λέγει· « Exeuntibus e theatro sinistra parte Odeium ». Ἀριστερῶς δὲ τοῖς ἐξιούσι τοῦ Θεάτρου δηλοῖ βορειανατολικῶς αὐτοῦ, διότι βεβαίως τοῦ Θεάτρου ἡ εἴσοδος καὶ ἔξοδος ἦν κατὰ τὴν πρὸς τὴν πόλιν καὶ οὐχὶ τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐστραμμένην πλευράν. Ἐκεῖ δ' ὀρίζει αὐτὸ καὶ τὸ προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἀνδοκίδου (14), διότι ὁ Διοκλείδης εἶδε τοὺς συνωμότας ἀπὸ τοῦ Ὁδείου πρὸς τὴν ὀρχήστραν τοῦ Θεάτρου « καταβαίνον-τας », ὅπερ μόνον περὶ πρρερχομένων ἐκ τῶν νοτιανατολικῶν προσόδων τῆς Ἀκροπόλεως δύναται νὰ ῥηθῇ· ὥστε ἐνταῦθα, καὶ οὐχί, ὡς ὑπὸ τῶν πλείστων ὑπετέθη, ὑπὸ τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον πρέπει νὰ ἔκειτο τὸ Ὁδεῖον.

Ἀληθὲς ὅτι ἐκεῖ ἐρείπια δὲν εὐρέθησαν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐδ' ἐζητήθησαν δι' ἐπιμόνου ἀνασκαφῆς· δεύτερον ὅμως, δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ ὅτι τὸ Ὁδεῖον ἦν ξύλινον. Κατὰ Πλούταρχον (25) δὲ ἦν « ἐντὸς πολυέδρον καὶ πολύστυλον, τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς καὶ κάταντες, ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον », ὥστε ἦν κυκλοτερές, βεβαίως ἕνεκα λόγων ἀκουστικῶν λαθὼν τοῦτο τὸ σχῆμα, ὃ μετὰ ταῦτα παρήγαγε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὠκοδομήθη κατὰ μίμησιν τῆς σκῆ-

(24) Ἀπόσπ. ἐν Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. στ. 523. — Ἰδ. καὶ Τζέτζ. Η, 184. — Σουίδ. λ. Δωδεκάχρουνος.

(25) Β. Περικλ. ΙΓ.

νῆς τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν περσικῶν ναυαγίων, καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ὃν οἱ σύγχρονοι κωμικοί, ὡς *σχουνοκέφαλον* χλευάζοντες, ἔλεγον φέροντα ἀντὶ τοῦ κράνους τὸ Ὠδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου. Ὁ ὑπὲρ τινὰ καὶ ἄλλον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἔμπειρος Βιτρούβιος λέγει περὶ αὐτοῦ (13): «*Quod Athenis Pericles columnis lapideis disposuit naviumque malis et antenis e spoliis persicis pertextuit*». Πλὴν λοιπὸν τῶν πολλῶν λιθίνων κιόνων οἵτινες ἐστήριζον τὴν ὀροφὴν, τὸ ἐπίλοιπον Ὠδεῖον ἦν ξύλινον, καὶ τὰ ξύλα αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ σκηνοειδοῦς σχήματος τῆς οἰκοδομῆς, ἐξελάμβανεν ἡ κοινὴ πρόληψις ὡς ληφθέντα ἐκ τῶν ναυαγίων τοῦ Περσικοῦ στόλου, δι' ὃ καὶ νεώτεροι ἐκδύονται (26) παρήχθησαν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀναχρονισμοῦ, εἰς τὸ ν' ἀντικαταστήσωσι τὸν Θεμιστοκλῆ ἀντὶ τοῦ Περικλέους εἰς τὸ χωρίον τοῦ Βιτρούβιου! Οὕσα δὲ ξυλίνη ἡ οἰκοδομή, ἐπυρπολήθη ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Σύλλα, κατὰ μὲν Παυσανίαν (14) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολιορκητοῦ, κατ' Ἀππιανὸν ὅμως (27), ὅστις φαίνεται ἀκριβέστερα λέγων, ὑπὸ τοῦ ἀμυνομένου ὑπὲρ τῆς πόλεως Ἀριστίωνος, «*ἵνα μὴ ἐτοιμοῖς ξύλοις ὁ Σύλλας ἔχοι τὴν Ἀκρόπολιν ἐνοχλεῖν*», ὅπερ ἀποδεικνύει καὶ τὴν γειτνίασιν τοῦ Ὠδείου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Τὸ δὲ πυρποληθὲν ἀνωκοδόμησε πάλιν ἐπὶ Ῥωμαίων ὁ Βασιλεὺς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαζάνης (28). Ἄν δ' ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου λεγόμενον (29), ὅτι «*Ὠδεῖον, τόπος ἐν ᾧ, πρὶν τὸ θέατρον κατασκευασθῆναι, οἱ ῥαψῳδοὶ καὶ οἱ κιθαρῳδοὶ ἡγωνίζοντο*», πρέπει νὰ παρα-

(26) Schneider.

(27) Μιθριδ. 38.

(28) Bœckh, C. I. Ἀρ. 357.

(29) Λ. Ὠδεῖον.

δεχθῶμεν ὅτι, ἐξ ἀρχαιοτέρων χρόνων ἤδη ὑπάρχον, μετοικοδομήθη μόνον κατὰ νέον σχέδιον ἐπὶ Περικλέους, διότι τὸ Θέατρον, εἰ καὶ μόνον ἐπὶ Λυκούργου, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐντελῶς κατηρτίσθη (30), προϋπάρχεν ὅμως βεβαίως ἐν πλήρει χρήσει, τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ ἀρξαμένης μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῶν ἱκρίων ἐπὶ Πρατίνῃ, ἐν Ὀλ. 70, α(31), ἤτοι 31 ἔτη πρὶν ἢ ὁ Περικλῆς ἀρξηται πολιτευόμενος (32).

ζ.

Τρίτη ὁδὸς τοῦ Πausανίου (H, 6. ΙΔ, 1).

Ἀφ' οὗ μέχρι τῶν Τυραννοκτόνων καὶ τοῦ Μητρώου ἀνέβη ὁ Πausανίας, εἰδομεν ὅτι ἀφηγεῖται περὶ ἐκδρομῆς κατ' ἄλλην διεύθυνσιν, ἥς ἀπέστημεν τότε, ἵνα μὴ διακόψωμεν τὴν συνέχειαν τῆς περιγραφῆς τῶν κατὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Ἀφίχθόντες δὲ ἤδη μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ σημεῖον μεθ' οὗ αὕτη τοπογραφικῶς συνέχεται, ἀκολουθοῦμεν αὐτὸν περαιτέρω κατ' ἔχονος.

Ἀπὸ τοῦ Ὠδείου (1) μεταβάς εἰς τὴν Ἐννεάκρουνον (2), ἀπαντᾷ, « ὑπὲρ τὴν κρήνην », ναοὺς τῆς *Δήμητρος καὶ Κόρης* καὶ τοῦ *Τριπτολέμου*. Ἡ δ' « ὑπὲρ » οὐδὲν ἐνταῦθα ἄλλο δύναται νὰ δηλοῖ ἢ τὸ ἐπέκεινα, διότι δυτικῶς τῆς κρήνης ἵσταται τὸ Ὀλυμπιεῖον, καὶ θέσις δι' ἄλλους ναοὺς ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει. Ἡ φράσις τοῦ Πausανίου· « Ὁ μὲν *Δήμητρος καὶ Κόρης*, ἐν δὲ τῷ *Τριπτολέμου* ἐστὶν ἄγαλμα »

(30) Πaus. ΚΘ, 16. — Ψ Πλούτ. Β. Γ. Λυκούργ.

(31) Σουίδ. λ. Αἰγείρου θέα.

(32) Id. Clinton, Fast. Hell. Μετάφρ. C. G. Krüger, Σ. 38, ἔτ. 469.

(1) H, 6.

(2) ΙΔ, 1.

φαίνεται ἀτελής, διορθωτέα ἴσως· «ἐν δ' αὐτῷ», τοῦ «μὲν» ἔχοντος ἀπόδοσιν εἰς τὸ «ἔτι δὲ» ἐν ΙΔ, 4, ὡς πολλάκις συμβαίνει εἰς τὸ ὕψος αὐτοῦ. Κατὰ τοῦτο λοιπόν, ἐνταῦθα δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ ναὸς τοῦ Τριπολέμου, ἀλλὰ μόνον τῆς Δήμητρος, περιέχων ἐκεῖνου ἄγαλμα, καθ' ὅσον καὶ ἐπάγει ὁ Παυσανίας· «Πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ δέ, ἔνθα καὶ τοῦ Τριπολέμου τὸ ἄγαλμα».

Τοῦ ναοῦ τούτου ἡ θέσις ἦν ἴσως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ νοτίως τοῦ σταδίου ὑψουμένου λόφου ὅπου καὶ ἀρχαῖα σώζονται λείψανα.

«Ἔτι δ' ἀπωτέρω» ἀπαντᾷ (2) τὸν εἰς μνήμην τῶν μηδικῶν θριάμβων ἀνεγερθέντα ναὸν τῆς Εὐκλείας, πιθανῶς τῆς Ἀρτέμιδος οὕτως ἐπονομαζομένης (4). Ἐπειδὴ δὲ τὸ «ἀπωτέρω» δὲν ὀρίζει διεύθυνσιν, οὐδὲν κωλύει νὰ ᾔην οὗτος τὸ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πέραν τῆς Ἐννεακρόνου σωζόμενον Ἰωνικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰς ἐκκλησίαν Παναγίας τῆς Βραχυτίσσης μεταφιερωθὲν (5), παραμεληθὲν δ' ἀφ' ὅτου ὁ Μαρκήσιος Νοϊντέλος, ἐν ἔτει 1674, ἐτέλεσεν ἐν αὐτῷ καθολικὴν λειτουργίαν, καὶ ἔκτοτε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαφανισθὲν.

Ὁ μακ. Πιττάκης, δημοσιεύσας ἐπιγραφὴν (6) ἐν ἣ ἀνέγνω, ὡς γράφει, «Εὐκλεία καὶ Εὐνοία ἀνέθηκεν», διέσχυρίσθη ὅτι εὔρεν αὐτὴν ἐν τῇ καταστραφείσῃ ἐκκλησίᾳ τῆς ὁσίας Ἀγαθοκλείας, ἥτις ἄρα συμπεραίνει ὅτι ἦν ὁ ναὸς τῆς Εὐκλείας. Καὶ ἐκ δευτέρου δ' ἐπέμεινεν (7) ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ ἐκκλησία Ἀγαθοκλείας, ἐκλιποῦσα ἔκτοτε· ἀλλὰ λέ-

(3) ΙΔ, 4.

(4) Πaus. Βοιωτ. ΙΖ, 1. — Πλούτ. Β. Ἀριστ. Κ. — Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 4, 2.

(5) Stuart, T. I. Κερ. 2.

(6) Ἰδ. Rang. Ant. Hell. II, 1089.

(7) Ἀρχ. Ἑρ. 2686.

γει αὐτὴν ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ὥστε οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἴλισσοῦ ἰδρυμένου ναοῦ τῆς Εὐκλείας. Πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξέδωκεν (8) ὀρθῶς τὴν ἐπιγραφὴν, φέρουσιν » Εὐκλείας καὶ Εὐνομίας », ἀλλὰ δὲν ὀρίζει τὸ μέρος ὅπου εὐρέθη.

η.

Ἔκτῃ ὁδῷ τοῦ Πausανίου (IH, 6. 1Θ, 1-7).

Μετὰ δὲ τὴν ἀνωτέρω ἐκδρομὴν, περιελθὼν ὁ Πausanίας ὅσα τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀκροπόλεως εἶδομεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὁδῷ (δ), ἐπανέρχεται καὶ πάλιν περὶ τὸν Ἴλισσόν, εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός (1), ὃν ἐμυθολογεῖτο ὅτι ὁ Δευκαλίων εἶχε πρῶτος ἀνεγείρει (2), δι' ὃ ἐκεῖ που ἐδείκνυντο ὅτε τούτου τάφος καὶ τὸ χάσμα γῆς δι' οὗ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλυσμοῦ εἶχε δῆθεν ἀπορρέυσει (3). Ἀλλὰ, κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας (4), ἐθεμελίωσε τὸν ναὸν ὁ Πεισίστρατος καὶ ἐπεράτωσεν ὁ Ἀδριανός, δοὺς αὐτῷ περὶ ὀβολὸν τεσσάρων σταδίων. Γνωστὸν δ' ἐστὶν αὐτοῦ τὸ μέγα ἐρείπιον, τὸ δικαιολογοῦν τὴν θαυμαστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Δικαιάρχου (4), ὡς « κατὰ πληξὶν ἔχον τὴν τῆς οἰκοδομῆς ὑπογραφὴν », καὶ κείμενον εἰς ἡν θέσιν μνημονεύουσιν αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι (5). Γνωστὸν ἐστὶν ὅτι ἔχει κορινθιακὸν τὸν ρυθμόν. Ἐνομιζέτο δὲ πάντοτε δεκάστυλος ὁ ναός· ἀλλ' ὁ

(8) Ἔτ. 1884. Σελ. 160. Στ. 52.

(1) IH, 6.

(2) Αὐτ. 8.

(3) Αὐτ. 7.

(4) Σελ. 4, Huds.

(5) Θουκυδ. Β, 15.—Ἰεροκλ. Ἱππιατρ. Προοίμ.—Vitruv. VII, Προοίμ. 15.

Δορισφέλδ, καὶ τοῦ Πενρόζ αἱ ἀνασκαφαί, ἀπέδειξαν αὐτὸν ὀκτάστυλον, ἔχοντα ἀνὰ 17 κίονας εἰς ἐκάστην πλευράν, εἰς ἐκάτερον δὲ τῶν προσώπων τριπλὴν κιόνων σειράν. Ἐν τῷ περιβόλῳ δ' αὐτοῦ περιελαμβάνετο καὶ ναὸς Κρόνου καὶ Ῥέας (6), καὶ παρ' αὐτῷ ἦν καὶ ἕτερον ἱερόν, τῆς Γῆς Ὀλυμπίας (7).

« Μετὰ δὲ τὸ Ὀλυμπιεῖον » καὶ « πλησίον » αὐτοῦ, τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ πρὸς βορρᾶν παρακολουθῶν ὁ Πausanίας, εἶδε τὸ « ἀγάλμα τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος » (8), καὶ « ἱερόν τοῦ Δελφίνου Ἀπόλλωνος ». Τοῦ πρώτου μνημονεύει καὶ ὁ Θουκυδίδης, « ἱερόν Πύθιον » αὐτὸ καλῶν (9), καὶ ἀλλαχοῦ λέγων (10) ὅτι αὐτόθι ἀνέθηκε βωμὸν ὁ Πεισίστρατος, καὶ προσθέτων· « Τὸ δ' ἐν Πυθίου καὶ νῦν δηλὸν ἐστὶ ἀμυδροῖς γράμμασι λέγον τάδε· » Μνήμα τό δε ἥς ἀρχῆς Πεισίστρατος Ἰππίου υἱὸς θῆκεν Ἀπόλλωνος Πυθίου ἐν τεμένει « ». Εὐτυχῶς δ' ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ὀλίγον μόνον βεβλαμμένη, ἐν τῇ παρακειμένῃ τῷ Ὀλυμπιεῖῳ νήσῳ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἔνθα ἦν ἐπομένως τὸ Πύθιον. Τὸ δὲ Δελφίνιον, ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δήμητρος ἰδρυθὲν ὑπ' Αἰγέως (11), καὶ ὡς ἡ τούτου ἀρχαιοτάτη κατοικία θεωρούμενον, χρησιμεῖον δὲ καὶ ὡς δικαστήριον τῶν ἀψύχων ἐγκληματικῶν ἐργαλειῶν (12), ἦν ἐπόμενον ὅτι ἔκειτο οὐ μακρὰν ἐκείθεν.

Προχωρῶν δ' ὁ Πausanίας, ἀφίχθη εἰς « τὸ χωρίον ὃ Κή-

(6) Πaus. Ἀττ. 7.

(7) Κατωτ. Β. ζ.

(8) ΙΘ, 1.

(9) Β, 15.

(10) ΣΤ, 54.

(11) Πολυδ. Η, 10.

(12) Πaus. Ἀττ. ΚΗ, 11.

ποὺς ὀνομάζουσι, καὶ τὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ναόν », ἣν λέγει τῶν Μοιρῶν πρεσβυτάτην (13). Ἀντιστοιχεῖ δ' εἰς τὴν λέξιν « χωρίον » ἐνταῦθα ἡ ἔκφρασις τοῦ Πλινίου περὶ τῶν Κήπων (14), ὅτι ἔκειντο extra muros, καὶ πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς ἐστὶ σήμερον ὅτι ἡ θέσις αὐτῶν ἦν ἡ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα σχεδὸν διατηρήσασα ἐν τῇ ἐπωνυμίᾳ τῶν Ἀγγελοκήπων, δι' ἀντικαταστάσεως τῶν Ἀγγέλων ἀντὶ τῆς Ἀφροδίτης. Μετεποιεῖται δ' αὕτη εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ εἰς Ἀμπελοκήπους, κατὰ παραφθοράν ἐνταῦθα καὶ τῆς λέξεως Ἀλωπεκὴ, ἣτις ἦν τὸ ὄνομα τοῦ δήμου τοῦ τοῦς Κήπους περιλαμβάνοντος. Οὕτως ἐπιγραφή (15) σώζεται μνημονεύουσα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Ἀλωπεκῇ. Ὁ δ' Αἰσχίνης λέγει (16) τὸ χωρίον τοῦτο ἑνδεκα ἢ δώδεκα στάδια μόνον τῆς πόλεως ἀφ' ἑσθῶς, καὶ ὁ Ἡρόδοτος (17), κείμενον πρὸς τὸ Κυνόσαργες. Εἰς ἐρείπιον ἐκκλησίας, οὗ ἡ θέσις ἀκριβῶς εἰς τὰς μαρτυρίας ταύτας ἀνταποκρίνεται, περιέχον δὲ πολλὰ ἀρχαῖα λείψανα μετὰ παλαιᾶς καὶ ἰσχυρᾶς μύρτου παραφυσμένης, ἀνασκαφὰς διατάξασα ἢ ποτὲ βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως Καρολίνα, ἀνεῦρε, μεταξὺ ἄλλων, καὶ δύο λιθίνας περιστεράς καὶ ἔρωτα ἡκρωτηριασμένον, ὅπως ἀποδείξει ὅτι ἐκεῖ ἦν τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἱερόν. Ἦν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ ἄγαλμα περίφημον ἔργον τοῦ Ἀλκαμέδου, εἰς ὃ ἐλέγετο συνεργασθεὶς καὶ ὁ Φειδίας (18).

Μετὰ τοῦς Κήπους δ' ἐπισκέπτεται ὁ περιηγητὴς τὸ

(13) IΘ, 2.

(14) H. N. XXXVI, 5.

(15) Bæekh, C. I. Ἀρ. 395.

(16) K. Τιμάρχ. Σ. 14. Ἐκδ. Στιφ.

(17) E, 63.

(18) Pl. H. N. XXXVI, 5, 4.

Ἡρακλέους ἱερὸν, τὸ καλούμενον *Κυνόσαργες* (19). Καὶ ποῦ μὲν δὲν λέγει· ἀλλ' ἂν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, τότε ἀπήντησεν αὐτὸ πιθανῶς ἐπιστρέφων, δηλαδὴ νοτίως τῶν Κήπων, διότι τούτων πέραν ἄρχεται ἡ πεδιάς, ἥτις δὲν ἀνῆκε πλέον εἰς τὰ προάστεια. Καὶ τῷ ὄντι Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὡς γυμνάσιον αὐτὸ χαρακτηρίζων, τὸ εἰς ὃ ἐγυμνάζοντο οἱ νόθοι καὶ ἐδίδασκεν ὁ κυνικὸς Ἀντισθένης, λέγει αὐτὸ (20) « μικρὸν ἄπωθεν τῶν πυλῶν » κείμενον, ὁ Πλούταρχος (21) « ἔξω τῶν Πυλῶν », ὁ Εὐστάθιος (22) « ἔξω τοῦ ἄστεος », ὁ Λίβιος (23) « circa urbem »· ὁ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος χαρακτηρίζει ἀνακριδῶς ὡς « δῆμον » αὐτό. *Διομεία* δ' ἐκαλεῖτο ἡ πύλη, ἥς πέραν ἔκειτο (24), ἐκ τοῦ Διόμου, ὅστις ἔθυσσε πρῶτος ἐνταῦθα τῷ Ἡρακλεῖ (25), διαιρουσα τὸ ἔσω τοῦ ἔξω μέρους τοῦ δήμου τῶν Διομιέων.

Παρὰ Πλάτωνι (26), εἰς τὸ Κυνόσαργες ἀπὸ τῆς πόλεως χωρῶν ὁ Σωκράτης, πορεύεται παρὰ τὸν Ἰλισσόν· καθ' Ἡρόδοτον δέ (27), ἐπανερχόμενοι νικηταὶ οἱ Μαραθωνομάχοι, ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ Κυνόταργες, ὃν ἐπομένως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν, καὶ εἰς θέσιν ἐξ ἧς ἐδύναντο νὰ ἐπιβλέπωσι τὴν πόλιν καὶ τοὺς λιμένας. Ἦν δ' « ἐπὶ τοῦ λόφου ἐν ἀριστερᾷ » παρ' αὐτῷ ὁ τάφος τοῦ Ἰσοκράτους (28).

Ταῦτα πάντα συνάδουσιν εἰς προσδιορισμὸν τῆς θέσεως

(19) ΙΘ. 3.

(20) ΣΤ, 13.

(21) Β. Θεμιστ. Α.

(22) Ὀδυσσ. Σ. 1747. 8.

(23) T. Liv. XXXI, 24, 17.

(24) Στεφ. Βυζ. λ. Κυνόσαργες. — Ἡσύχ. λ. Δημιάσι.

(25) Πaus. ΙΘ, 3. — Ἡσύχ. — Σουίδ. — Στ. Βυζ.

(26) Φαίδρ. Σελ. 2296.

(27) ΣΤ, 116.

(28) Ψ Πλούτ. Β. I. P. Ἰσοκρ. 838^b.

τοῦ Κυνοσάργους κατὰ τὸ ἀρχαῖα λείψανα διατηροῦν μοναστήριον τῶν Ἀσωμάτων, μεταξὺ τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τοῦ Ἀγχέσμου, τοῦ μόνου κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη λόφου εἰς οὗ τοὺς πρόποδας « ἐν ἀριστερᾷ », ἦτοι δυτικῶς τῷ ἐκ τῆς πόλεως προσιέντι, ἦν ὁ τάφος τοῦ Ἰσοκράτους. Κατὰ τὴν συνήθη δ' ἀναλογίαν τῆς ἀφιερώσεως τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν νέαν λατρείαν, τὸν Ἡρακλῆν, ἥρωα καὶ παραστάτην τῆς σωματικῆς δυνάμεως, διεδέχθησαν ἐν τῇ αὐτῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις, οἱ ἄγγελοι. Καὶ τὴν ταυτότητα τῆς θέσεως μετὰ τοῦ Κυνοσάργους ἐπικυροῖ προσέτι καὶ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή ἐν αὐτῇ εὑρεθεῖσα.

Ἐπομένως δὲ μνημονεύει ὁ Πausanias (29) τοῦ Λυκαίου, ἱεροῦ τοῦ Λυκαίου Ἀπόλλωνος, οἰκοδομηθέντος ὑπὸ Πεισιστράτου καὶ ὑπὸ Περικλέους, καταφυτευθέντος ὑπὸ Λυκούργου, καὶ χρησιμεύοντος καὶ εἰς γυμνάσιον, καὶ εἰς δικαστήριον τοῦ Πολεμάρχου, καὶ εἰς διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν περιπατητικῶν (30). Καὶ θέσιν μὲν δὲν λέγει αὐτοῦ ὁ περιηγητής· ἀλλὰ προδήλως ἀπαντᾷ αὐτὸ ἀκολουθῶν τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τῶν Κήπων πρὸς τὴν πόλιν. Ὅτι δ' οὕτως ἔκειτο, προκύπτει καὶ ἐκ παντοίων μαρτυριῶν, οἷον τῆς τοῦ Στράβωνος (31), λέγοντος τὸν Ἰλισσὸν ῥέοντα « ἐκ τῶν . . . ὑπὲρ τοῦ Λυκαίου μερῶν », τοῦ Ξενοφῶντος (32), καθ' ὃν αἱ πολιιορκητικαὶ μηχαναὶ ἔμελλον νὰ προσαχθῶσι κατὰ τῆς πόλεως « κατὰ

(29) ΙΘ, 4.

(30) Ξενοφ. Ἰππαρχ. I, 1, 6. — Ψ Πλούτ. Β. I. Ῥ. Λυκοῦργ. — Cic. Acad. Quest. I, 4. — Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 353. — Μάξ. Τύρ. ΚΔ, 4. — Ἡσύχ. — Ἀρποκρ. Σουῖδ. λ. Λύκειον. λ. Ἀρχων.

(31) Θ, 480.

(32) Ἑλλ. Β, 4, 27.

τὸν ἐκ Λυκείου δρόμον », καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν τοῖς γυμνασίοις αὐτῶν (33), « ὅταν διελαύνοιεν ἐν Λυκείῳ », ὥφειλον νὰ τρέχωσι παρατεταγμένοι μέχρις οὗ « ὑπερβάλωσι τὸ κεφάλαιον τοῦ ἀντιπροσώπου Θεάτρου », ἤτοι τὴν κορυφὴν τοῦ ἀπέναντι κειμένου Σταδίου (34), ὅτε ἐδύναντο νὰ ἐξακολουθῶσι τὴν πορείαν βραδέως « ἐς τὸ κάταντες », ἤτοι εἰς τὴν νοτίως τοῦ Σταδίου πρὸς τὸν Ἰλισσὸν κατιοῦσαν ὁδόν· καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Πλάτωνος (35), παρ' ᾧ ὁ Σωκράτης, πορευόμενος « ἐξ Ἀκαδημίας εὐθὺς Λυκείου τὴν ἔξω τεῖχος ὑπ' αὐτὸ τὸ τεῖχος », βλέπει « παλαιστράν νεωστὶ ὠκοδομημένην », αὐτὴν τὴν τοῦ Λυκείου, « κατὰ τὴν Πυλίδαν », μικρὰν τῆς πόλεως πύλιν, ὅπου ἦν ἡ « Πάνοπος κρήνη ».

Τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως ἔχνη ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν νέαν ὁδὸν Σταδίου. Εὐθεία λοιπὸν γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας (36) ὑπὲρ αὐτά, τέμνει τὸν Ἰλισσὸν περίπου ἔνθα οὗτος συμπίπτει μετὰ τοῦ Ἡριδανοῦ (37), τοῦ ἐκ τοῦ Ὑμητοῦ καὶ τῆς Καισαριανῆς ῥέοντος παραποταμίου, καὶ ἐκεῖ που πρέπει νὰ ἦν τὸ Λύκειον, κατωτέρω τῆς νέας γεφύρας τῆς Δουκίσσης, ἔνθα θάλλει μεγάλη λεύκη, διαδεχθεῖσα τὴν φυτεῖαν τοῦ Λυκούργου, καὶ ἀντικαταστήσασα τὴν καλλίφυλλον πλάτανον (38), πλησίον δὲ τῆς « Πάνοπος πηγῆς ψυχροῦ ὕδατος » (39), παρ' ἧς ἐφίλει ὁ Σωκράτης νὰ καθῆται, καὶ ἦν καὶ ὁ Στράβων ὡς « πλησίον ῥέουσιν τοῦ Λυκείου » ἀναφέρει (40). Ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρε-

(33) Ἰππαρχ. Γ, 2.

(34) Ἰδ. κατωτ. Σελ. 90, σημ. 54 καὶ 55.

(35) Λυσ. 203^a.

(36) Ἰδ. Ἀτωτ. Α, α.

(37) Παυσ. ΙΘ, 6. — Ἰδ. Στράβ. 397. — Φώτ. εἰς Παυσ.

(38) Πλάτ. Φαῖδρ. Σ. 229. Ἐκδ. Στ. — Θεοφρ. Φ. Τ. Α, 11.

(39) Λυσ. Β, Σελ. 203^a. — Ἠσύχ. λ. Πάνωψ.

(40) Σελ. 397. 400.

θείσης παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Νικοδήμου (41), καὶ μνεῖαν ποιομένης ἐπιμελητοῦ τινος τοῦ Λυκείου, ἠθέλησάν τινες παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην νὰ θέσωσι τὸ Λύκειον, καὶ αὐτὴν « Λυκοδήμου » ἀντὶ « Νικοδήμου » νὰ μετονομάσωσιν. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω προφανῶς προκύπτει ὅτι οὐδεμία τοπογραφικὴ σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς θέσεως ταύτης καὶ τῆς τοῦ Λυκείου.

Σειρὰν ἐπομένως συνεχῇ ἱερῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπετέλουν τὸ Λύκειον, τὸ Δελφίνιον καὶ τὸ Πύθιον, μετὰ καὶ τοῦ Βωμοῦ τῶν Μουσῶν, μεταξὺ Κυνοσάργους καὶ Ὀλυμπίου, ἴσως διότι ἦσαν τὸ ἀνατολικώτερον τῆς πόλεως ὄριον.

Μνημονεύσας δὲ τοῦ Ἰλισσοῦ ὁ Παυσανίας, ὃν Εἰλισσὸν γράφει, καὶ τοῦ Ἡριδανοῦ, διηγεῖται (42) ὅτι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ πρώτου ἤρπασε τὴν Ὠρεΐθυσιν ὁ Βορέας, δι' ὃ καὶ βωμὸς τοῦ Βορέου (43) ἐκείσε ἰδρῦθη, προσθέτων ὅτι « ἐπ' αὐτῷ ἐστὶ καὶ βωμὸς τῶν *Εἰλισσιάδων Μουσῶν* ».

« Διαβὰς » δ' ἐνταῦθα τὸν ποταμὸν (44) βορειότερον τοῦ μέρους καθ' ὃ εἶχε διαβῆ αὐτὸν παρὰ τῇ Ἐννεακροῦνῳ (45), ἀπαντᾷ τὸ χωρίον Ἀγρας, μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγροτέρας, ἣ, κατὰ Πλάτων (46) Ἀγραιάς Ἀρτέμιδος, καὶ κατόπιν τὸ Στάδιον.

Τὸν βωμὸν εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν ἠρπάγη ἡ Ὠρεΐθυια λέγει ὁ Πλάτων (26) ὅτι ἤγειραν οἱ Ἀθηναῖοι κάτωθεν (ἤτοι πρὸς νότον) τῆς πλατάνου, ἣ τοῦ Λυκείου, « ὅσον δὺ' ἢ τρία

(41) Bæekh, C. I. Ἀρ. 466.

(42) IΘ, 6.

(43) Πλάτ. Φαῖδρ. 229b. — Cic. de Leg. I, 1, 3. — Ἰδ. Ἡρόδ. Ζ, 189.

(44) IΘ, 7.

(45) Ἀνωτ. ζ. Σημ. 2. — Παυσ. ΙΔ, 1.

(46) Ἰδ. Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 361. — Bekker, An. gr. I, 326.

στάδια», ἤτοι περίπου 450 μέτρα, «ἢ πρὸς τὸ τῆς Ἀγο-
τέρας διαβαίνομεν», περίπου λοιπὸν ὑπὸ τὴν νοτιανατο-
λικὴν γωνίαν τοῦ Βασιλικοῦ κήπου· καὶ ἐπομένως ὁ ναὸς
τῆς Ἀρτέμιδος τῆς ἐν Ἀγραις ἦν πιθανῶς ἔνθα τὸ ἀρχαία
λείψανα διατηροῦν ἐρείπιον παρεκκλησίου τοῦ «Ἐσταυρω-
μένου Πέτρου», πλησίον καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ Σταδίου.

Ὑπῆρχε δ' ἐν Ἀγραις καὶ ἱερὸν τῆς Μητρὸς Θεῶν (47).
ὥστε τὸ ἐπόμενον χωρίον (48)· «Κρόνιον, τέμενος, τὸ παρὰ
τὸ νῦν Ὀλύμπιον μέχρι τοῦ Μητρώου τοῦ ἐν Ἀγορᾷ»,
εὐστόχως διωρθώθη ὑπὸ Wachsmuth εἰς «τοῦ ἐν Ἀγορᾷ»,
ἢ «ἐν Ἀγρας» κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, διότι ἀπαράδεκτον
θεωρῶ ὅτι ὑπῆρχε τέμενος ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπίου ἐκτεινόμε-
νον μέχρι τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Κρονίου (6), ἂν ἔκειτο
νοτίως τοῦ Ὀλυμπίου, ἐδύνατο νὰ συνορεύῃ μετὰ τῆς
περιοχῆς τοῦ ἐν Ἀγραις Μητρώου, κειμένου ἴσως ἀνατο-
λικῶς τοῦ ἐν ἐρείπιοις παρεκκλησίου τῆς ἀγίας Μαρίνης,
ὁ ὁ Λεῖκ (49) ἐξέλαθεν ὡς διαδεχθὲν τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς
Εὐκλείας (50).

Εἰς τὸν βωμὸν δὲ τῶν Μουσῶν πιθανῶς ἀναφέρεται ἐπι-
γραφὴ φέρουσα· «Ὅρος Μουσῶν κήπου» (51), καὶ εὑρε-
θεῖσα εἰς τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τῆς Πλατείας τῆς
κληθείσης τοῦ Συντάγματος, κατὰ τὴν διατομὴν αὐτῆς
μετὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, παρὰ τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωαννοπούλου,
ἀκεραία διατηρουμένη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μου-
σείου. Ὁ μακ. Πιττάκης, ἀλλαχοῦ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφη-

(47) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 2253, στ. 22.

(48) Bekk. Anecd. gr. 273. — Curt Wachsmuth, Stadt Athen Σ. 227.

(49) Topogr. of Ath. Σ. 251.

(50) Ἀνωτ. ζ. Σ. 81.

(51) Ἀρχ. Ἐφ. 1862, Ἀρ. 115. — Ἰδ. καὶ Ἀρ. 3668.

μερίδος (52), ἐδημοσίευσε καὶ ἄλλην ἐπιγραφὴν φέρουσιν
 «Ὁρος Κ. . . », καί, καθ' ἃ λέγει, εὐρεθεῖσαν περίπου εἰς
 τ' αὐτὰ μέρη, ὀλίγον τι βορειοδυτικώτερον. Ἐκ τούτων ἐξά-
 γεται ὅτι εἰς τὸν βωμὸν τῶν Μουσῶν ἦν καὶ μέγας κήπος
 προσηρτημένος, τέμενος ἱερὸν, πιθανώτατα τὸ κατ' ἄλλην
 ἐπιγραφὴν (53) ἔχον εἰσόδημα 521 Δραχ. ἐτησίως, καὶ ὅτι
 ἐπομένως μέχρι τούτου ἔφθανε καὶ τὸ τεῖχος. Ἀγνοῶ ὅμως
 ἂν ἡ δευτέρα τῶν ἐπιγραφῶν, ἦν ἐζήτησα, ἀλλ' οὐδαμοῦ
 ἀπῆντησα, ἐστὶν ἄλλο τι ἢ ἐκ παραδρομῆς ἡκρωτηριασμένη
 τῆς πρώτης ἀναδημοσίευσιν.

Τὸ δὲ Στάδιον κατὰ πρῶτον Λυκοῦργος ὁ Λυκόφρονος
 «ἐπεπέδωσε καὶ ἐκρηπιδώσεν» (54) ἐν τῇ χαράδρᾳ, ἀντὶ
 τοῦ πρὶν κειμένου ἐπὶ τοῦ ἐλώδους ἐδάφους τοῦ δήμου
 τῶν Ἐχελιδῶν (55), μετὰ πέντε δ' ἑκατονταετηρίδας ἐπέ-
 στρωσεν Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς διὰ μαρμαρίνων βαθμίδων,
 εἰς ἃς ὁ Πausanias μετὰ θαυμαστικῆς ὑπερβολῆς λέγει ὅτι
 κατηνάλωσε «τὸ πολὺ τῆς λιθοτομίας τῆς Πεντέλης».
 Γυμνωθὲν δὲ τοῦ λιθίνου αὐτοῦ κόσμου, σώζεται ἔτι ὀλό-
 κληρον, καὶ ἡ ἐν τῷ μυχῷ αὐτοῦ ὑπόγειος σύριγξ ἐστὶν
 ἴσως τῶν χρόνων καθ' οὓς ὁ Ἀδριανός, συμφώνως πρὸς τὰ
 ῥωμαϊκὰ ἦθι, ἐβεβήλωσεν αὐτὸ διὰ θηριομαχιῶν (56). Εἰς
 δὲ τὴν κορυφὴν τῶν δύο πλευρῶν αὐτοῦ ὀρῶνται ἔτι ἐρεί-
 πια, τὸ μὲν τοῦ ναοῦ τῆς Τύχης (57), τὸ δὲ τοῦ τάφου τοῦ
 Ἡρόδου (58).

Ἐλέγετο δὲ τὸ Στάδιον τοῦτο Παναθηναϊκόν, διότι ἐν-

(25) Ἀρ. 3269.

(53) Rang. Ant. Hell. II, 2253, στ. 18.

(54) Ψ Πλούτ. Β. Ι. 'Ρ. Λυκοῦργ.

(55) Στ. Βυζ.

(56) Spartian. in Hadrian. XVIII.

(57) Φιλόστρ. Ἡρώδ. Ε.

ταῦθα ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες κατὰ τὰ Παναθηναῖα. Ἐν Ξενοφῶντι δὲ (58) καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ὀλ. 112, γ (59) λέγεται *Θέατρον* τὸ σύνολον τῶν μαρμαρίνων αὐτοῦ ἐδωλίων, καὶ ἐτέρα (60) ἀναφέρει αὐτοῦ τὰς ὑσπληγας ἢ ἀφειτηρίας.

θ.

Ὀγδόη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (KA, 4-6. KB, 1-3).

Τὸν Παυσανίαν εἰδομεν ἀνωτέρω (τ) μεταβάντα ἀπὸ τοῦ Πρυτανείου εἰς τὸ Θέατρον, τὸ Ληναῖον καὶ τὸ Ὠδεῖον, καὶ ἐκεῖθεν ὑπὲρ τὴν Ἐννεάκρουνον παρηκολουθήσαμεν αὐτὸν (ζ καὶ η) κατὰ τὰς δύο ὁχθας τοῦ Ἰλισσοῦ.

Ἐκ τοῦ Θεάτρου ἐκ νέου ὁρμώμενος(1), μνημονεύει ὑπὲρ αὐτὸ τοῦ ἐν τῷ βράχῳ καὶ νῦν ὁρωμένου σπηλαίου, ὑπὸ *Θρασύλλου* ἐπὶ Ἀλεξάνδρου εἰς χορηγικὸν μνημεῖον διακοσμηθέντος(2), καὶ περιέχοντος ἀγάλματα τῶν Νιοβιδῶν. Ὑπὲρ αὐτὸ δ' ἐκρέματο, κατὰ τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπίχρυστος κεφαλὴ *Μεδούσης*, ὑπ' Ἀντιόχου ἀνατεθεῖσα(3).

Εἶτα δέ, πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως χωρῶν, ἀπαντᾷ, μετὰ τὸν τάφον τοῦ *Κάλλω* (4) ἢ *Τάλλω* (5), γλύπτου, ἀνεψιοῦ τοῦ *Δαιδάλου*, τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ(6),

(58) Ἰππαρχ. Γ, 2.

(59) C. I. Att. II, 176. — Ἀρχ. Ἐφ. 3453.

(60) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1884. Σελ. 166. Στ. 50.

(1) KA, 4. 5.

(2) Bœckh, C. I. 224.

(3) Παυσ. Ἠλιακ. Α, 1B, 2.

(4) KA, 6.

(5) Διόδ. Δ, 76. — Ἀππιαν. Ἀλ. 42. — Ἀπολλόδ. Γ, 15.

(6) KA, 7. — Ἰδ. καὶ C. I. Att. II, 480, b. — Ἀθην. Ε, 527.

«θέας ἄξιον», καὶ οὐ ἐπίσημα ἐρείπια ἀνευρέθησαν ἐν ἀνασκαφαῖς, περιέχοντα καὶ φρέαρ. Εἰς τούτου τὸν πυθμένα ἴσως νὰ ῥέῃ ἡ μνημονευομένη κρήνη παρ' ἣ ὁ Ἄρης ἐφόνευσε τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος Ἀλιφρόθιον, καὶ περὶ τῆς διηγείται ὁ Πλίνιος (7) ὅτι ἐξέβαλεν εἰς τὸ Φάληρον. Τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἐκ ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἴσως τῶν τοῦ Ἡρώδου, περίβολος, κατὰ μέγα μέρος σωζόμενος, ἐξελαμβάνετο μέχρι τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ἡ Στοὰ τοῦ Εὐμένους, ἧς ὁ Βιτρούβιος μνημονεύει (8), ὡς ἐνὸς τῶν τριῶν καταφυγίων τῶν Ἀθηναίων ὅταν βροχὴ κατελάμβανεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν θεατρικῶν παραστάσεων, τῶν ἄλλων δύο ὄντων τοῦ Ὠδείου καὶ τοῦ Διονυσίου. Ἀλλ' ἀλλαγῶς (9) ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει· «Post cenam. . . porticus, — ut. . . suni Athenis porticus Eumeniae ad Thatrum, Patrisque-Liberis fanum», ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι ἡ Εὐμένιος Στοὰ ἦν οὐχὶ παραπλευρῶς καὶ δυτικῶς, ἀλλ' ὀπίσω καὶ νοτίως τοῦ Θεάτρου.

Ἐξακολουθῶν δὲ τὴν πρὸς τὰ Προπύλαια, διέρχεται πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Θέμιδος (10), ἧς ἐμπρὸς ἦν τὸ μνημεῖον τοῦ Ἰππολύτου, καὶ ἀπηγγηθεὶς περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου Ἀφροδίτης καὶ τῆς Πειθοῦς, διέρχεται πρὸ τῶν ἱερῶν τῆς Κουροτρόφου Γῆς καὶ τῆς Χλόης, καὶ ἀναβαίνει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Τῆς Ἀφροδίτης τὸν ναὸν ὠκοδόμησε, κατὰ τὸν περιηγητὴν, ὁ Θησεύς, εἰς μνήμην τῆς εἰς μίαν πόλιν συνοικήσεως τῶν δῆμων τῆς Ἀττικῆς (11), ἐξ οὗ ἡ ἐπωνυμία. Καθ' ἑτέραν παράδοσιν (Ἀρποκρ. Πάνδ. Ἀφρ.) ἤγειρεν αὐ-

(7) N. H. II, 8.

(8) Proem. V, 9.

(9) I, 9.

(10) KB, 1.

(11) Αὐτ. 3. — Ἀπολλοῦ. ἐν Ἀρποκρ.

τὸν ὁ Σόλων ἐκ φόρων ἐταιρικῶν· κατὰ δὲ τὴν τῶν ποιη-
τῶν (12), ἡ Φαίδρα, διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἔρωτα,
δι' ὃ καὶ ὁ Ἰππολύτιος (13), ἢ ἐφ' Ἰππολύτῳ (14) Ἀφρο-
δίτης προσέτι ἐλέγετο. Ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἰππολύτου ἀφορ-
μὴν λαβὼν ὁ Παυσανίας, καὶ διηγηθεὶς τὰ κατ' αὐτὸν καὶ
τὴν Φαίδραν, προστίθῃσιν, ἄνευ ὀρισμοῦ θέσεως, ἀπλῶς
ὅτι ὁ Θησεύς, ἀφ' οὗ ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συνέλθωσιν
εἰς μίαν πόλιν, ἐπέβαλεν αὐτοῖς νὰ σέβωνται τὴν Πάνδη-
μον Ἀφροδίτην καὶ τὴν Πειθῶ. Ἡ θέσις ὅμως τοῦ ναοῦ
συμπεραίνεται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, καθ' ὃν (12) ἡ Φαίδρα ἀνή-
γειρε « παρ' αὐτὴν τὴν πέτραν τῆς Παλλάδος », ἐννοεῖται
τὴν Ἀκρόπολιν (15), ναὸν τῆς Κύπριδος « κατόψιον γῆς
τῆς δε », ἥτοι ἐκ τῆς Τροιζηνίας φαινόμενον. Ἐκ νότου
λοιπὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ὁ Παυσανίας χωρῶν, ἦν ἐπό-
μενον ἐνταῦθα ν' ἀπαντήσῃ τὸν τῆς Πανδήμου ναόν.

Ἄλλ' ὅμως ὁ Ἀπολλόδορος λέγει (16)· « Πάνδημον...
Ἀθήνησι κληθῆναι τὴν ἀριδρυθεῖσαν παρὰ τὴν ἀρχαίαν
Ἀγοράν, διὰ τὸ ἐνταῦθα πάντα τὸν δῆμον συνάγεσθαι τὸ
παλαιὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἃς ἐκάλουν ἀγοράς ». Καὶ ὅτι
μὲν ἡ Ἀγορὰ ἀνῆρχετο μέχρι τῶν Προπυλαίων καὶ ἐπέ-
κεινα ἔτι, πρὸς νότον, ἔνθα, κατὰ τ' ἀνωτέρω ἵστατο ὁ
ναός, καὶ ὅτι ἐκεῖ ἦν τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, (ἡ
ἀρχαία ἀγορὰ) οὐδὲ πιθανὸν ἐστὶν οὐδ' ὑπὸ τινος μαρτυρεῖ-
ται. Ἄλλ' ἡ λέξις « ἀριδρυθεῖσα », ἥ χρῆται ὁ Ἀπολλό-
δορος, ἐπιδέχεται τὴν ἐξήγησιν ὅτι τὸ ἐν τῇ Ἀγορᾷ ἱερὸν

(12) Εὐριπ. Ἰππόλ. στ. 29.

(13) Σχολ. εἰς Εὐριπ. Αὐτ.

(14) Εὐριπ. Αὐτ. 32.

(15) Διοδ. Δ, 62.

(16) Ἐν Ἀρπ. λ. Πάνδημος. Ἰδ. Ἀνωτ. δ, σ. 54.

τὴν ἐτέρου « ἀφίδρυμα », ὥστε ὑπὸ μὲν τὰ Προπύλαια νὰ ὑπῆρχε πανάρχαιον ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης Ἰσπολυτίας προσαγορευόμενον καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Φαίδραν, ἐν δὲ τῇ Ἀγορᾷ ἀφίδρυμα τούτου, διὰ τὸν ἕτερον τῶν λόγων οὗς οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τῆς Παρθήμου ἐπικληθέν. Εὐνόητον δὲ θὰ ᾖ ὅτι ὁ Πausanίας, πρὸ τοῦ ἐνὸς διερχόμενος, ἀφορμὴν λαμβάνει ἵνα μνησθῇ τοῦ ἐτέρου, τοῦ ἐπισημοτέρου διὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Θησέως ἐνέργειαν, ὃ εἶχεν ἰδεῖ ἐν τῇ Ἀγορᾷ.

Ἄν δὲ πλὴν τούτων τῶν δύο ἱερῶν καὶ τοῦ τῆς Οὐρανίας (17), ὑπῆρξε καὶ ἄλλος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἐν Ἀθήναις κατὰ τινα ἐπιγραφὴν (18) ὑποτιθεμένην ὅτι εὐρέθη παρὰ τὴν Μητρόπολιν, ἀμφίβολον, διότι ἀβέβαιος φαίνεται ἡ ὑπαρξίς τῆς ἐπιγραφῆς.

Τῆς δὲ Κουροτρόφου Γῆς καὶ τῆς Δήμητρος Χλόης τὰ ἱερά (19), — ἢ, κατὰ Pausaniam, πιθανῶς ὀρθότερον « τὸ ἱερόν », κοινόν, ἀμφοτέρων τ' ἀγάλματα περιέχον, — ἦσαν πάντως πλησιέστατα τῆς εἰσόδου· διότι ὁ μὲν σχολιαστὴς τοῦ Σοφοκλέους (20) λέγει τὸ ἱερόν τῆς Εὐχλόου Δήμητρος « πρὸς τῇ Ἀκροπόλει », κατὰ δὲ Σουίδαν, ἔθυσεν ὁ Ἐριχθόνιος, χάριν ἀποδιδούς διὰ τὰ τροφεῖα, τῇ Κουροτρόφῃ Γῇ, « ἐν Ἀκροπόλει », καὶ παρ' Ἀριστοφάνει (21), ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὠχυρωμένων γυναικῶν ἡ Μυρρίνα βλέπει καὶ δεικνύει προσερχόμενον εἰς τὰ Προπύλαια, καὶ ἤδη ὑπ' αὐτά, τὸν ἄνδρα τῆς Κινησίαν « παρὰ τὸ τῆς

(17) Ἀνωτ. δ. σ. 54.

(18) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 1063.

(19) Ἰδ. καὶ Σουίδ. λ. Κουροτρ. — Ἡσύχ. ὅμ. — Πρόκλος ἐν Σχολ. Πλάτ. Τιμ. 4.

(20) Εἰς Οἶδ. ἐν Κολ. Στ. 1600.

(21) Λυσιστρ. Στ. 331, ἐπ.

Χλόης». Κατὰ Πιπτάκην (22), ἐπιγραφή φέρουσα « Δήμητρι Εὐχλόῃ » εὐρέθη ἐντετειγισμένη νοτίως που ὑπὸ τὸ βάθρον τῆς Ἀπτέρου Νίκης, καὶ ἄλλας τῆς Κουροτρόφου Γῆς (23) εἶδεν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ἀγνώστους μὲν εἰς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ ὑφ' ἐτέρων μνημονευομένας (24).

Δύο κοιλώματα ἢ νύμφαι, πλησίον ἀλλήλων σωζόμεναι κατὰ τὸ δυτικὸν πρόσωπον τοῦ βάθρου τῆς Ἀπτέρου Νίκης, φαίνονται ὡς ἂν περιείχον ἀγάλματα, καὶ πιθανὸν ἐνταῦθα νὰ ἴσταντο τὰ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Γῆς, καὶ πρὸ αὐτῶν ἔκτασις τις νὰ ᾔην τὸ ἱερὸν αὐτῶν τέμενος.

Ἐν δὲ τῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης κειμένων ἐπισημοτάτων οἰκοδομημάτων ἀποσιωπᾶ ἐνταῦθα ὁ Πausανίας, τὸ Ῥοδεῖον ἢ Θέατρον ὃ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἀνήγειρεν εἰς μνήμην τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ῥηγίλλης, καὶ οὗ σώζεται τὸ περιφανὲς ἐρείπιον παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀναπληροῖ ὁμοῦ καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἔλλειψιν ἀλλαγῶν (25), λέγων ὅτι ὅτε ἐπεσκέπτετο τὰς Ἀθῆνας, ἡ οἰκοδομὴ δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι.

ι.

Δεκάτη ὁδὸς τοῦ Pausaniou (KH, 4-6).

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνης τῆς κάτω πόλεως προτιμῶ νὰ μὴ εἰσέλθω εἰσέτι μετὰ τοῦ Pausaniou εἰς τὴν

(22) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 1321.

(23) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 221. 1830.

(24) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 1083. 2370.—Lebas, *vog. archéol. Inser.* 273.—C. I. Ath. III, 411.

(25) Ἀρχαι. K, 3.

Ἀκρόπολιν, καὶ πρὸ τούτου νὰ παρακολουθήσω αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξόδου του (1).

Εὐθὺς ὑπὸ τὰ Προπύλαια ἀπαντᾷ « πηγὴν ὕδατος . . . καὶ πλησίον Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἐν σπηλαίῳ καὶ Πανός ».

Τῆς πηγῆς μνημονεύει καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Λυσιστρατῇ (2), ὅπου ὁ Κινησίας προτρέπει τὴν Μυρρίνην νὰ εἰσέλθῃ εἰς « τὸ τοῦ Πανός », καὶ μετὰ ταῦτα νὰ λουσθῇ ἐν « τῇ Κλεψύδρᾳ ». Καλεῖ δ' αὐτὴν « Κλεψύδραν » καὶ ὁ Ἡσύχιος (3), λέγων ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτῆς, πηγάζον « ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐλέγετο καὶ *Κλεψύρρυτον* », διότι « ἐφέρετο ὑπὸ γῆν ἐπὶ σταδίους εἴκοσι »· καὶ ἀλλαχοῦ (4) προστίθουσιν ὅτι ἐξέρρει « εἰς τὸν Φαληρικὸν δῆμον », καὶ ὅτι « πρότερον *Ἐμπεδῶ* ὠνομάζετο », τὴν ἐπὶ κλήσιν ταύτην λαβοῦσα ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι ἐνομίζετο (5) ὅτι, ἀρχομένων τῶν ἐτησίων, ἐπληροῦτο, παυομένων δ' ἐστήρευε ». Διηγείτο δ' ὁ Ἰστρὸς (6), ὅτι « ἡματωμένη φιάλη, πεσοῦσα ἐν αὐτῇ, ὥρθη ἐν τῷ Φαληρικῷ, ἀπέχοντι σταδίους εἴκοσι ». *Κλεψύδρα* δ' ὠνομάζετο εἴτε ἕνεκα τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου ὑπογείου αὐτῆς ῥοῦ, εἴτε διὰ τὸ ὑπ' αὐτῆς κινούμενον ὠρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου, ἧ καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ που ἄλλο αὐτοῦ ἀρχαιότερον, καὶ ἐκ τῆς ἐπικλήσεως ἐμυθεύθη ὁ ὑπόγειος ῥοῦς.

Ῥεῖι δὲ καὶ σήμερον ἔτι ἡ πηγὴ αὕτη ἐν φρέατι, ὃ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως περιετείχισεν ἐν προμαχώνι ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῶν προπόδων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὸ φρέαρ, ὡς ἀγίασμα, ἐγκλείεται

(1) ΚΗ, 4.

(2) Στ. 913. — Ἰδ. καὶ 335, 347, 911.

(3) Λ. Κλεψύρρυτος.

(4) Λ. Κλεψύδρα.

(5) Σχολ. Ἀριστοφ. Ὀρν. Στ. 1691.

(6) Αὐτ.

ἐν ἐκκλησιδίῳ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, εἰς ὃ φέρει ἀρχαία ἐπισκευασθεῖσα καταβάθρα ἐκ βαθμίδων 69.

Τὸ δ' « ἐν σπηλαίῳ » ἱερὸν τοῦ Πανός, ὃ εἶδομεν(2) μνημονευόμενον ὑπ' Ἀριστοφάνους, ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου ἐν τούτοις(7). « Πανὸς θακῆματα καὶ προαυλίζουσα πέτρα μυχώδεσι Μακράς », καὶ κατωτέρω(8). « Κεχροπίας πέτρας, ἃς Μακρὰς κικλήσκουσιν . . . ἔνθα Πανὸς ἄδυτα καὶ βωμοὶ πέλας ». Καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ(9) λέγεται ἔχων ὁ Πᾶν « τὴν ὑπὸ τῇ Ἀκροπόλει σπήλυγκα . . . μικρὸν ὑπὸ τοῦ Πελασγικοῦ ».

Πρὸ τινων ἐτῶν, εὐθύς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ προμαχῶνος τοῦ Ὀδυσσεῶς ἀνεσκάφησαν ἐν τῷ καθέτῳ βράχῳ τῆς Ἀκροπόλεως δύο ἄντρα συνεχῆ, ὧν τὸ δυτικώτερον σώζει καὶ νύμφας ἀναθημάτων καὶ ἄλλα ἔγνη ἱεροῦ. Τοῦτο ἦν, σχεδὸν βεβαίως, τὸ τοῦ Πανός, τὸ δ' ἕτερον τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἃν, ὅπερ δυσπαράδεκτον, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δὲν ἦν καθιερωμένον εἰς ἀμφοτέρας τὰς θεότητας. Ὁ Γερμανὸς Gœtling ἐνόμισεν ὅτι εἶδεν ἐν τῷ πρώτῳ ἐπὶ τοῦ βράχου ἐγκεχαραγμένα τὰ γράμματα ΠΟΛ (Ἀπόλλωνος), ἃ ὅμως οὐδεὶς ἄλλος ποτὲ εἶδεν.

Ἐκεῖθεν δὲ μεταβαίνει ὁ Παυσανίας εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον(10), κληθέντ' αὖτως (ἄρειον, ἤτοι φοινικὸν) βεβαίως διότι ἐπ' αὐτοῦ ἦν ἀνέκαθεν τὸ φοινικὸν δικαστήριον· κατὰ δὲ τὸν περιηγητὴν(11), διότι πρῶτος εἰς αὐτὸν ἐδικάσθη ὁ Ἄρης, ὡς φονεύσας Ἀλιβρόθιον τὸν τοῦ Ποσειδῶνος,

(7) Ἰων, Στ. 296.

(8) Στ. 953.

(9) Δις κατηγ.

(10) ΚΗ, 5.

(11) Αὐτ. — Ἰδ. καὶ Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. 641, 26. Rsk.

καὶ κατ' Αἰσχύλον (12), ἐκ τοῦ ὅτι αἱ Ἀμαζόνες, καταλαβοῦσαι καὶ ὀχυρώσασαι τὸν λόφον, ἵνα ἐκπολιορκήσωσι τὴν Ἀκρόπολιν, « ὅτε τὴν πόλιν ἀντεπύργωσαν » ἔθυσαν εἰς τὸν Ἄρην. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει αὐτὸν (13) κείμενον « σχεδὸν ἐπὶ τὸ καταντίον τῆς Ἀκροπόλεως », ὡς καί, κατὰ Λουκιανόν (9), βλέπει ὁ Πᾶν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ τὴν Δίκην ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ προσομιλεῖ αὐτῇ « ὡς γείτονι ». Αἱ μαρτυρίαι αὗται χαρακτηρίζουσι θετικώτατα ὡς Ἀρειὸν Πάγον τὸν λόφον τὸν ἀμέσως δυτικῶς πρὸ τῶν Προπυλαίων ὑψούμενον, ὅστις καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἔχνη ἐν τῷ βράχῳ διατηρεῖ· εἰς τὴν νοτίαν δ' αὐτοῦ κλιτὺν κλίμαξ ἐλλελαξευμένη, ἔφερε πάντως εἰς τὸ ὕπαιθρον (14) δικαστήριον καὶ εἰς τοὺς « ἀργούς » (ἀντὶ « ἀργυροῦς », ὡς φέρει τὸ χειρόγραφον τοῦ Παυσανίου) λίθους » (15), ἐφ' ὧν ἐκάθηντο οἱ ἀντίδικοι.

Κυροὶ δὲ τῆς θέσεως τὸ ἀναμφισβήτητον καὶ τὸ ὅτι « πλησίον » τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ Παυσανίας λέγει (16) τὸ Ἱερὸν τῶν Σεμνῶν Θεῶν ἢ τῶν Ἐριννύων, ἃς χαρακτηρίζει ὡς « Θεὰς ὑπογαίους ». Ὁ δὲ Δείναρχος τίθησι τὰς Σεμνάς Θεὰς « ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ » (17). Σπήλαιον κατὰ τὴν βόρειον τοῦ λόφου πλευράν, ἐν μέρει ὑπὸ μεγάλου καταπεσόντος βράχου συγχλωσθέν, ἐστὶν ἀναμφιβόλως τοῦτο τῶν Ἐριννύων τὸ ἱερὸν.

Εἰς τοῦτο καταφυγόντες, ἀπεσφάγησαν οἱ ἐπὶ τοῦ Κυ-

(12) Εὐμεν. 688. — Εὐστάθ. εἰς Διον. Περιηγ. — Ἐτ. Μ. Α. Ἄρ. Πάγος.

(13) Η, 52.

(14) Πολυδ. Η, 10.

(15) ΚΗ, 5. — Ἰδ. καὶ Bekker. Siebelis, Goldhogen.

(16) ΚΗ, 6.

(17) Κ. Δημοσθ. Σ. 35 Rsk.

λωνίου ἄγους ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καταβάντες ἰκέται (18), δι' ὃ καὶ μνημεῖον ἐξαγνισμοῦ φαίνεται ὅτι ἵδρυται ἐκεῖ, κληθὲν *Κυλῶνιον*, ὡς ἐπιτυχῶς διωρθώθη τὸ λελανθασμένον *Κυδῶνιον* (19).

« Πλησίον » δ' εἰς τὸν Ἀρειον Πάγον ἦν προσωρμισμένη ἡ « *ραῦς* » ἡ ποιηθεῖσα εἰς τὴν τῶν Παναθηναίων πομπήν (20).

Ἐντεῦθεν δὲ τέλος μεταβαίνει ὁ Παυσανίας εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τοὺς ἔξω δήμους, ἀριστάμενος τῆς πόλεως, εἰς οὓς μὴ ἔχοντες νὰ τὸν συνοδεύσωμεν, ἐπιστρέφομεν, πρὶν τὸν ἐγκαταλείψωμεν, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετ' αὐτοῦ.

ια.

Ἐνάτη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (KB, 4 - KH, 4).

Ἡ Ἀκρόπολις.

Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, « ἐντὸς τῶν πυλῶν » πρέπει ν' ἀπήντησεν ὁ Παυσανίας, χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύει αὐτοῦ, τὸ *Ἱερὸν τοῦ Ἡσυχίου* (1), κείμενον ἐνταῦθα, παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον, διότι οἱ τοῦ ἥρωος τούτου ἀπόγονοι καὶ ἐπώνυμοι Ἡσυχίδαι ἦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν ὑπὸ τὸν λόφον λατρευομένων Σεμνῶν Θεῶν.

Ἡ δ' Ἀκρόπολις, κατὰ τὸ κέντρον ὑψουμένη τῆς πόλεως, ὥστε καὶ ὡς « ὀμφαλὸς » αὐτῆς χαρακτηρίζεται (2),

(18) Πλούτ. Β. Σόλ. IB. — Θουκυδ. Α, 126. — Παυσαν. Ἀχαΐκ. KE, 1. — Σχολ. Ἀριστοτ. Ἰππ. 447.

(19) Σχολ. Σοφ. Οἰδ. ἐν Κολ. 489.

(20) Παυσ. Ἀττ. ΚΘ, 1.

(1) Σχολ. Σοφοκλ. Οἰδ. ἐν Κολ. — Ἰδ. καὶ Σχολ. Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 188.

(2) Κατωτ. Β, 6.

ἐπιλέγεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ « Παλλάδος ὄχθος » (3), « Ἀθήνας σκόπελος » (4), « Κολωνὸς Παλλάδος » (5). Ταύτην δ' ἡ πόλις « κατεκόσμησε τοῖς τῶν ἔργων ὑπομνήμασι, καὶ τῷ τῆς φύσεως κάλλει, καὶ τὸ παρὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς τέχνης ἐφάμιλλον προσέθηκεν, ὥστ' εἶναι πᾶσαν ἀντ' ἀναθήματος, μᾶλλον δὲ ἀντ' ἀγάλματος » (6).

Περὶ τοῦ τειχισμοῦ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκφράζεται ὁ Παυσανίας (7) ἀναχρονιστικῶς πῶς ὡς ἔπεται· « Τῇ δὲ Ἀκροπόλει, πλὴν ὅσων Κίμων ὠκοδόμησεν αὐτῆς ὁ Μιλτιάδου, περιβαλεῖν τὸ λοιπὸν λέγεται τοῦ τείχους Πελασγούς, οἰκήσαντας τότε ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν »· καὶ μνημονεύει καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκοδόμων, Ἀγρόλα καὶ Ὑπερβίου. Ἀλλ' ὁ Κλειόδημος λέγει περὶ τῶν Πελασγῶν (8), ὅτι « ἡπέδιζον τὴν Ἀκρόπολιν, περιέβαλλον δὲ *Ἐννεάπυλον* τὸ *Πελασγικόν* »· πρὸς ὃ συμφωνεῖ καὶ τὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως (9)· « Τοὺς Πελασγούς . . . Ἀθηναίους τὸ τεῖχος τὸ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν περιβαλεῖν ».

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων καταδείκνυται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον τοῖς Πελασγοῖς, φυλῇ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλληνικῶν, τὴν ἐπιπέδωσιν τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸν περιτειχισμόν αὐτῆς πάσης· ὥστε ἴσως καὶ πᾶν τὸ φρούριον ἐννοεῖ ὁ Ἡρόδοτος, διηγούμενος (10) ὅτι τοὺς Πεισιστρατίδας ἐπολιόρκησεν ὁ Κλεομένης « ἐν τῷ Πελασγικῷ

(3) Εὐριπ. Ἴων, Ε, 12.

(4) Αὐτ. 1434. 1478.

(5) Ἰμέρ. Λόγ. Γ', 12.

(6) Ἀριστείδ. Παναθην. Τ. Ι, Σελ. 268, Ἐκδ. Canter.

(7) ΚΗ, 3.

(8) Ἐν Σουίδ. λ. Ἀπεδα.

(9) Α, 28. — Ἰδ. καὶ Ἐκατ. ἐν Ἡροδότ. ΣΤ, 137.

(10) Ε, 64.

τείχει». Ἐν ταῖς ἀρτίως γενομέναις ἀνασκαφαῖς τοῦ Πελασγικοῦ τούτου τειχισμοῦ εὐρέθη ἐπίσημον μέρος πρὸς ἀνατολάς, ἐμπρὸς ἢ δυτικώτερον τοῦ ἐπίσης σωζομένου Κιμωνίου. Ἀλλὰ μέχρι τῶν Μηδικῶν, κατ' αὐτὸν τὸν Ἡρόδοτον (11), ἡ Ἀκρόπολις ἦν « ῥηχῶ » τετειχισμένη, πιθανῶς διότι ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, εἰς τοῦ βράχου τὸ ἀπρόσβατον πεποιθότες οἱ Ἀθηναῖοι, παρημέλησαν τὰ ἀρχαῖα τεῖχη πολλαχοῦ καταρρέυσαντα. Τότε δ' οἱ ὑπέρμαχοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ τὴν φράζωσιν διὰ ξύλων. Οἱ δὲ Πέρσαι, εἰσελάσαντες, κατεδάρισαν « εἴ που τι ὀρθὸν ἦν τῶν τειχέων » (12), καί, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν, « ἐκ τοῦ περιβόλου βραχέα εἰστήκει », κατὰ Θουκυδίδην (13), ὅστις ὁμιλεῖ μὲν κυρίως περὶ τοῦ περιβόλου τῆς κάτω πόλεως, ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐξαίρει καὶ τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἐκ τοῦ κινδύνου δ' ὃν εἶχε διατρέξει ἡ πόλις καὶ ἡ Ἑλλάς διδάχθεις ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅτε εἶδεν ἐπικείμενον τὸν ἐκ τῶν Λακεδαιμονίων κίνδυνον, ἔσπευσε, τὴν προσοχὴν αὐτῶν διεκφεύγων, ἐν Ὀλ. 75, 6', ν' ἀνοικοδομήσῃ τὰ τεῖχη. Εἴτε δὲ διότι μᾶλλον κατεστραμμένον εὗρε τὸ βόρειον τεῖχος, δι' οὗ εἶχον εἰσελάσει οἱ Πέρσαι, εἴτε θεωρῶν τὸ νότιον ὡς ἥττον ἐκτεθειμένον ταῖς προσβολαῖς τῶν ἀπὸ τῆς στερεᾶς ὀρμωμένων ἐχθρῶν, καὶ ὡς ἀσφαλέστερον διὰ τὸ λίαν ἀπότομον τῶν νοτίων βράχων τῆς Ἀκροπόλεως, περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ὀχύρωσιν τοῦ πρὸς βορρᾶν, τοῦ ὑπὲρ τὰς *Μακρὰς Πέτρας* (14) καὶ ὑπὲρ τὸ ἴσως ὠχυρωμένον χωρίον, τὸ καλούμενον *Πελασγικόν* (15), ὑπὸ τὸ

(11) Z, 142. — H, 55.

(12) Ἡρόδ. Θ, 18.

(13) A, 89.

(14) Ἰδ. ἀνωτ. σ. 68.

(15) Θουκυδ. B, 17. — Λουκιαν. Δις κατηγορ. Θ. — Ἰδ. κατωτ. B, 6.

σπήλαιον τοῦ Πανός, καθ' ὃ ἀρχαίαν ἔδραν δηθεν τῶν Πελασγῶν, ἢ μάλλον διότι, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ μέχρι τῶν Περσικῶν, ἐνταῦθα ἐπιμελῶς διετηρήθη τὸ κατὰ τὰς λοιπὰς διευθύνσεις τὸ πλεῖστον καταρρέυσαν ἀρχαῖον πελασγικὸν τεῖχος, ἕνεκα τοῦ ὅτι ἡ πρὸς βορρᾶν κλιτὺς ἐφαίνετο μάλλον εὐανάβατος τῶν λοιπῶν· ἐξ οὗ καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην τὸ ὄνομα.

Ὁ Θουκυδίδης, περὶ τῆς τότε ὀχυρώσεως τῆς κάτω πόλεως ὁμιλῶν (16), διηγεῖται ὅτι « ἡ οἰκοδομία κατὰ σπουδὴν ἐγένετο, πολλαὶ τε στήλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν ». Αὐτὸ δὲ τοῦτο ὁρᾶται καὶ εἰς τὸ νῦν σωζόμενον βόρειον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ὃ καὶ τρίγλυφοι καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα, ἴσως ἐκ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων πυρποληθέντων ὑπὸ τῶν Περσῶν, εἰσὶν ἐντετειχισμένα.

Μετά τινα δ' ἔτη, ὅτε, περὶ Ὀλ. 80, δ(17), ὁ Κίμων ἐκ τῶν ἐξ Εὐρυμέδοντος λαφύρων κατεκόσμησε τὰς Ἀθήνας, τότε καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως μεριμνῶν, ἤγειρε πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν τότε εἶτε ἀνοχύρωτον εἶτε ἀτελῶς ὀχυρωμένην νοτίαν ὄφρυν τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἐπονομασθὲν *Κιμώνιον* τεῖχος (18), οὗ τὰ σωζόμενα μέρη, ἰδίως πρὸς ἀνατολὰς, εἰσὶν ἐφάμιλλα τῶν τειχῶν δι' ὧν ὁ αὐτὸς ὠχύρωσε τὸν Πειραιᾶ, τοσοῦτον παγίων, ὥστε ἐπ' αὐτῶν « δύο ἄμαξαι ἐναντία τοὺς λίθους ἐπηγον » (19). Ἐπὶ τούτου τοῦ νοτίου τείχους ἐστήθη μετὰ

(16) Α, 93.

(17) Θουκυδ. Α, 107.

(18) Πλούτ. Β. Κίμ. ΙΓ. — Πaus. ΚΗ, 3. — Πολέμων χ. Ἐρατοsth. ἐν Σχολ. Σοφοκλ. Οἰδ. ἐν Κολ. Στ. 489.

(19) Θουκυδ. Α, 95.

ταῦτα, ὑπὲρ τὸ Θέατρον, τὸ ὑπ' Ἀττάλου τῇ πόλει προσε-
νεχθὲν μέγα σύμπλεγμα, τὸ παριστῶν τὴν Γιγαντομα-
χίαν (20), καὶ ἀναμφιδόλως ἀναλογίαν ἔχον πρὸς τὸν ἐν
Περγάμῳ ἀνασκαφέντα γλυπτικὸν κόσμον τοῦ μεγάλου
βωμοῦ, τὸν σήμερον εἰς τὸ ἐν Βερολίῳ Μουσεῖον κατα-
τεθειμένον.

Τὸ δ' Ἐννεάπυλον, ἃν ἦν ἡ μόνη πανάρχαιος εἴσοδος
τῆς Ἀκροπόλεως, ἔπρεπε νὰ κεῖται πρὸς δυσμὰς, διότι
κατὰ πᾶν ἄλλο μέρος ἡ Ἀκρόπολις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπρόσ-
βατος (21). Ἀλλ' ὡς εἶδομεν (8), ὁ Κλεόδημος λέγει ὅτι οἱ
Πελασγοὶ ἰσοπεδόσαντες τὴν Ἀκρόπολιν «περιέβαλον ἐν-
νεάπυλον τὸ Πελασγικόν», δι' ἧς ἐκφράσεως φαίνεται ὡς
αἰνιττόμενος πάντα τὸν τοῦ φρουρίου περίβολον. Τοῦτο δὲ
φαίνεται καὶ τὸ πιθανώτατον, διότι κατὰ τὰς τελευταίας
ἀνασκαφὰς εὐρέθη βορειανατολικῶς τοῦ Ἐρεχθείου λα-
ξευτὴ κλίμαξ ἐκ βαθμίδων 23 τῶν παναρχαίων χρόνων.
Ἐνταῦθα λοιπὸν πρέπει νὰ ἦτο μία πύλη, ἄλλη δὲ πιθα-
νῶς κατὰ τὴν ἄλλην σωζομένην κάθοδον, τὴν πρὸς τοῦ
Ἐρεχθείου τὰ βορειοδυτικά, καὶ ἴσως καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ,
μὴ εὐρεθεῖσαι εἰσέτι. Ὡς δὲ πεντάπυλα ἦσαν τὰ μετὰ ταῦτα
Προπύλαια (22), ἴσως καὶ τοῦ Πελασγικοῦ ἡ πρὸς δυσμὰς
εἴσοδος, ὡς ἡ κυριωτάτη καὶ εὐρυτάτη, νὰ εἶχε καὶ αὐτὴ
πύλας πλείονας τῆς μιᾶς, ἴσως πέντε ἐπίσης, οὐχὶ ὅμως
τὴν μίαν ἐνδοτέρω τῆς ἄλλης, διότι τοιούτων πυλῶν ἄλ-
λεπαλλήλων οὐδὲν ἔχνος σώζεται, ἀλλ' εἰς μίαν σειράν,
ἧς διατηροῦνται λείψανα παρὰ τὴν νότιον τῶν Προπυλαίων
πλευράν, ἀποτελοῦντα μετ' αὐτῆς ἀμβλείαν γωνίαν, οἷαν

(20) Πaus. KE, 2. — Πλούτ. Β. Ἀντων. Ε.

(21) Πaus. KB, 4.

(22) Ἰδ. καὶ Ἀρποκρ. λ. «Προπύλαια ταῦτα».

ἀποτελεῖ καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ Ναοῦ τῆς Νίκης, καὶ ἀποδεικνύντα ὅτι ἡ ἀρχαία, τῶν νῦν ὑφισταμένων Προπυλαίων προηγηθεῖσα εἰσοδος, ἦν μᾶλλον πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένη. Ὅπισθω δὲ τῶν λειψάνων τούτων σώζεται καὶ μέρος ὀγκῶδες τοίχου ἐξ ἀργῶν λίθων, ἐναπομεῖναν ἴσως ἐκ τῆς πελασγικῆς ὀχυρώσεως τῆς εἰσόδου, καὶ κλεῖον τὸ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ Κιμωνίου τείχους μετρίχιμον.

Ἡ μεταγενεστέρα δὲ διεύθυνσις ἐδόθη, φαίνεται, τοῖς Προπυλαίοις ὑπὸ Μνησικλέους, τοῦ ἀρχιτέκτονος αὐτῶν, ἵνα ἡ θαυμασία εἰσοδος ᾗ μᾶλλον ἐστραμμένη κατὰ τὸν μέγαν ἄξωνα τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ὁ εἰσιὼν ἔχῃ ἀπέναντι αὐτοῦ ἀρμονικῶς κείμενα τὰ δύο μεγαλουργήματα τῆς νεωδομίας, τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸ Ἑρεχθεῖον, καὶ δὴ τοῦ μὲν τὴν βορειοδυτικὴν τοῦ δὲ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, καὶ ἐπομένως ἐκάστου ἀνὰ δύο πλευρὰς μεγαλοπρεπῶς εἰς τὴν δρᾶσιν ἀναπτυσσομένης.

Ἐκόσμουν δὲ τὰ Προπύλαια διαπρεπῆ τεχνουργήματα, οἷον ἡ χαλκῇ Λέαινα, ἡ εἰς μνήμην τῆς γενναίας συνεργοῦ τῶν τυραννοκτόνων στηθεῖσα (23), καὶ τοῦ Σωκράτους τὰ γλυπτικὰ ἔργα, αἱ Χάριτες καὶ ὁ Ἑρμῆς ὁ ἀμύητος (24).

Ἦν δ' ἡ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τελευταία ἄνοδος τοσοῦτον ἀνάντης, ὥστε ἅμαξα ν' ἀναβῇ αὐτὴν δὲν ἐδύνάτο, καὶ μόνον ἴσως ὀλίγα ἐλαφρὰ ἄρματα τῆς πομπῆς ἀνεβιβάζοντο διὰ χειρῶν βοηθείας, ἐν ᾧ ἡ ἐπὶ τροχῶν βαίνουσα ναῦς, ἡ παναθηναϊκὴ, ἔμενεν, ὡς εἶδομεν (1, Σελ. 99), τούτου ἕνεκα βεβαίως, κάτω παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ τὸ Πομπεῖον, τοῦ πέπλου μόνου ἄνω κομιζομένου. Σή-

(23) Πολύαιν. Η, 45.

(24) Σχολ. Ἀριστοτ. Νεφ. 773. — Παυσ. Ἀττ. Θ, 35. — ΚΒ, 81. — Α, 22. — ΡΙ. XXXVI, 32. — Ἀρχ. Ἐφ. Ἐτ. 1862. Ἀρ. 93.

μερον ἐν τῷ γυμνῷ βράχῳ τοῦ ἐδάφους οὐδὲν ἔχνος φαίνεται τροχιᾶς, ἀλλὰ μόνον συχναὶ ἐγκάρσιοι καὶ παράλληλοι ἐντομαί, εἰς ἃς νὰ ἐνδᾶκνωσιν αἱ ὀπλαὶ τῶν ἵππων τῶν συμπομπευόντων ἱππέων. Τοιαῦται δὲ πολὺ βαθύτεραι, καὶ ἐκ τοῦ χρόνου προφανῶς ἔτι μᾶλλον κοιλωθεῖσαι, φαίνονται ὑπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βάρους τῆς Νίκης, ἔνθα ἐπομένως διήρχετο τμήμα τῆς ἐλικοειδοῦς ἀνιούσης ὁδοῦ.

Μικρὸν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀνεσκάφη, κατὰ τὴν ἀνοδὸν ταύτην, εὐρεῖα καὶ μακρὰ μαρμαρίνη ἀναβάθρα, ἣν τινες ἐξέλαβον ὡς ὑπὸ τῶν Φλωρεντίνων Δουκῶν οἰκοδομηθεῖσαν, ὅτε οὗτοι μετεσκεύασαν τὰ Προπύλαια εἰς μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν κατοικίαν. Ἀλλὰ τοιούτων πολυτελῶν οἰκοδομῶν οὐδὲν ἕτερον ἀφῆκαν οὗτοι παράδειγμα. Καὶ ναὶ μὲν ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μνημονεύεται αὕτη ἡ ἀναβάθρα, ἀλλ' εἰκονίζεται ἐπὶ νομίσματος χρόνων ῥωμαϊκῶν (25), καὶ ὡς αὐτοῖς ἀνήκουσα μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ ταυτοχρόνου ἐπιγραφῆς (26) ἐκεῖ που εὐρεθείσης καὶ φερούσης· « Ἐφ' ὧν καὶ τὸ ἔργον τῆς Ἀναβάσεως ἐγένετο », καὶ ὑφ' ἑτέρας (27), καθ' ἣν τὸ κάτω τῆς ἀναβάθρας ἐκτίσθη « μετὰ Ῥοιμιτάλκην », τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα τοῦ ἔτους 27 π. Χ. Καὶ μικρὰ δὲ κλίμαξ, ἥς ἀρχὴ σώζεται κατὰ τὸ χεῖλος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ βάρους τῆς Νίκης, χωρὶς νὰ φθάνη μέχρι τῶν βαθμίδων τῆς ἀναβάθρας, ἐκοινώνει, ὡς φαίνεται, μετὰ τῆς κυριωτέρας ἀνόδου.

Κατὰ τ' ἀριστερὰ δὲ τοῖς ἀνιούσιν, εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς βορείας τῶν Προπυλαίων πλευρᾶς, ἵσταται βάθρον ἐκ λίθου Ὑμητίου, ἀνισοδόμου ῥυθμοῦ, 27' τὸ ὕψος

(25) *Is. Leake, Topogr. of Ath. Vol. I, Pl. I, 1.

(26) Ross, Demen Σελ. 36, Ἀρ. 10.

(27) Εὐστρατιάδ. Ἐπιγρ. Ἀνέκδ. Φυλλάδ. Β, ἔτ. 1852, Ἀρ. 10.

καὶ 15' εἰς τετράγωνον τὴν βάσιν ἔχον. Ἐφερε δὲ τοῦτο ἄλλοτε δύο ἱππεῖς, περὶ ὧν ὁ Παυσανίας (28) διστάζει ἂν δὲν παριστῶσι τοὺς υἱοὺς τοῦ Ξενοφώντος, εἴτε μὴ προσέξας εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ἐπὶ τοῦ μνημείου, καθ' ἣν αὐτὸ ἦν τῷ Ἀγρίππᾳ ἀνατεθειμένον, εἴτε ἰδὼν ἐπ' αὐτοῦ ἀγάλματα ἀρχαιότερα, ἐκεῖ μετατεθέντα καὶ μεταγραφέντα. Τοῦ βάθρου τούτου ὁ ἄξων τέμνει τῷ ὄντι γωνιαίως τὸν τῆς ἀναβάθρας, ὅπερ ἀρχαιότερον ἐκείνης ἀποδεικνύει αὐτό, καὶ πιθανολογεῖ τὸ ἐπὶ Παυσανίου πιστευόμενον, ὅτι ἔφερον ἰσως ποτὲ ἐρίππους ἀνδριάντας τῶν υἱῶν τοῦ Ξενοφώντος.

Κατωτέρω (δυτικώτερον) τῆς ἀναβάθρας ταύτης ὁ Γάλλος Beulé, ἀνασκάψας Πύλην ἐν τῷ ἐξωτερικῷ περιτειχίσματι τῆς Ἀκροπόλεως, ἐξέλαβε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὴν ὡς τὴν ἐξωτάτην καὶ πρώτην ἀρχαίαν εἴσοδον τοῦ φρουρίου. Ἀλλὰ περὶ τοιαύτης ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων τι λέγεται, καὶ ἐξ ἐναντίας τ' ἀνωτέρω (29) μνημονευθέντα χωρία ἀποδεικνύουσιν ἀδύνατον αὐτῆς τὴν ὑπαρξιν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ τεῖχος μετὰ πύλης ἀπλῆς ἐνταῦθα θ' ἀντέβαινε εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ὀχυρωματικῆς, καθ' οὓς παρ' ἐκάστη πύλῃ φρουρίου, πολλῶ δὲ μᾶλλον παρὰ τῇ μόνῃ εἰσόδῳ τῆς Ἀκροπόλεως, ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχεν, ὡς προμαχών, πύργος πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ προσβάλλοντι, διότι τῶν ὀπλιτῶν, τὴν ἀσπίδα ἐχόντων εἰς τὴν ἀριστεράν, ἡ δεξιὰ πλευρὰ ἦν ἀσθενὴς καὶ τρωτή. Τοιοῦτος δὲ πύργος διὰ τὰ Προπύλαια, μέγας καὶ ἰσχυρός, ἦν τὸ βάθρον τῆς Ἀπτερου Νίκης, δι' ὃ καὶ Ἐπιπυργιδία προσηγορεύετο ἢ ἐκεῖ ἰδρυμένη Ἐκάτη τοῦ Ἀλκαμένους (30), καὶ αὕτη ἡ Ἀρ-

(28) KB, 4.

(21) 6, Ἀριστοφ. Λυσιστρ. Στ. 335, 347, 911, 913.

(30) Παυσ. Κορινθ. Α, 2.

τεμεις(31), ἥτις ἴσως ἦν οὐχὶ ἄλλη τῆς Ἑκάτης, διότι, κατ' Ἀθήναιον(32), καὶ ἡ Ἀρτεμις παρίστατο ἔστιν ὅτε τρικέφαλος· καὶ εἶχεν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἱερέα μετὰ τῶν παρχαιμένων, πιθανῶς εἰς τὸ τεῖχος τοῦ προμαχώνος, ἡ πύργου, τῆς προστάσεως ταύτης τῶν Προπυλαίων ἐρειδομένων Χαρίτων (24).

Ἀλλὰ πλὴν τούτων, σύγκειται ἡ ἀνασκαφεῖσα πύλη καὶ ἐκ τεμαχίων ἀρχιτεκτονικῶν, ἐξ ἄλλων οἰκοδομῶν ἀτάκτως συναρμολογηθέντων, οἷον τριγλῦφων ὑπὲρ ὁδόντας, καὶ ἐν τῷ τείχει εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἔτι χρόνων, τινὲς ἀντιστρόφως ἐντετειχισμένοι· ὥστε ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀμφιβολίας ἀνήκουσι τεῖχος καὶ πύλη εἰς πολὺ μεταγενέστερον ὀχυρωματικὸν ἔργον, ἴσως τὸν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ τειχισμόν (33), ἂν οὐχὶ καὶ τὸν ἐπὶ τῶν Φράγκων.

Ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος δὲ βάρους ἡ πύργου δυτικῶς τῆς νοτίας τῶν Προπυλαίων πτέρυγος, ἀνεσκάφη, μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ἐρειπίοις κείμενος ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τῆς τὰ πτερὰ αὐτῆς κατεθείσης μετὰ τὰς περσικὰς νίκας, καὶ ἰδρυμένος εἰς τὴν θέσιν, ἀφ' ἧς ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Αἰγεὺς κατεσκόπευε τὴν θάλασσαν ἵνα ἰδῇ τὸν Θησέα ἐκ Κρήτης ἐπανερχόμενον.

Ἡ δὲ βορείᾳ τῶν Προπυλαίων πτέρυξ περιέχει δωμάτιον μέγα, τετράγωνον, βεβαίως τὸ ὃ ὁ Παυσανίας καλεῖ «οἶκημα ἔχον γραφάς» (34), ἔργα τοῦ Πολυγνώτου καὶ ἄλλων ζωγράφων.

(31) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1862, Ἀρ. 93.

(32) Δ, 168.

(33) Ζώσιμ. Α, 29. — Ζωναρ. ΙΒ, 23.

(34) ΚΒ, 6.

Τῷ εἰσιόντι δὲ δεξιῶς, ὑπὸ τὸν τελευταῖον πρὸς νότον χίονα τῆς ἐσωτερικῆς τῶν Προπυλαίων στοᾶς, σώζεται ἔτι ἐν χώρᾳ ἐνεπίγραφον τὸ ἀρχαῖον βάθρον τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς(35), καὶ ὀλίγον ἐνδοτέρῳ διατηρεῖτο μέχρι πρό τινων ἐτῶν, ἀγνοῶ ποῦ ἔκτοτε μετατεθέν, ἐκ δύο δὲ τεμαχίων συγκεῖμενον, μέγα βάθρον τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνακειμένου Δουρίου ἵππου τοῦ Στρογγυλίωνος(36), καὶ περίξ ἐκεῖ οὐκ ὀλίγα λείψανα τῶν πολυπληθῶν, ἄλλοτε τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἀκροπόλεως καλυπτόντων, μαρτυρουμένων ἢ ἀμαρτύρων ἀναθημάτων.

Ἀνκτολικώτερον δὲ τοῦ Δουρίου ἵππου, σωζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια μνημείου ἰωνικοῦ εἰκάζονται ἀνήκοντα τῷ ἱερῷ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος(37), ἧς τὸ ἄγαλμα ὁ Ὀρέστης ἐλέγετο κομίσας ἐκ Ταυρίδος, καὶ ἥτις ἰδίως ἐλατρεύετο ἐν τῷ δήμῳ Βραυρωνι τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Πιττάκης ὁμοῦς λέγει(38), ὅτι ἐπιγραφή μνημονεύουσα τοῦ ἱεροῦ τούτου εἶχεν εὑρεθῇ « βορείως τῶν Προπυλαίων », ὅπου, μετὰ τῆς Πινακοθήκης καὶ τοῦ βορείου τείχους τοῦ περιβόλου ὑφίστανται τῷ ὄντι λείψανα ἐλέγχοντα τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίας οἰκοδομῆς. Ἄν αὕτη ᾗν τὸ ἱερὸν τῆς Βραυρωνίας, τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἐρείπια, τὰ μετὰ τῶν Προπυλαίων καὶ Παρθενῶνος, ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὸ τῆς Ἀθηνᾶς Ἐργάνης(39), προστάτιδος τῶν γυναικείων ἔργων, οὗ δύο εὑρέθησαν ἐπιγραφαί, ἡ μὲν οὐ μακρὰν τῆς θέσεως ταύτης, νοτιοδυ-

(35) Πaus. ΚΓ, 5. — Πλούτ. Β. Περικλ. ΙΓ. — Rang. Ant. Hell. I, Ἀρ. 43.

(36) Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ὀρν. 1128. — Rang. Ant. Hell. I, 41.

(37) Πaus. ΚΓ, 5.

(38) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 3368.

(39) Πaus. ΚΔ, 3.

τικῶς τοῦ Παρθενῶνος (40), ἡ δὲ τοῦ Ἐρεχθείου ἀνατολικῶς (41).

Τὴν κορυφὴν δὲ τῆς Ἀκροπόλεως στεφανοῖ ὁ Παρθενῶν, αἰρόμενος ὑπὲρ τὰ Προπύλαια καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν κίονων αὐτῶν, καὶ τὴν εἴσοδον ἔχων, ὡς συνήθως οἱ Ἕλληνικοὶ ναοὶ (42), πρὸς ἀνατολὰς. Διηρεῖτο δ' εἰς τὸ Ἐκατόμπεδον καλούμενον, τὸν κυρίως ναὸν μετὰ τοῦ προνάου πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τὴν εἴσοδον, ἐγκλείοντα τὸ χρυσελέφαντινον ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου ἐν ὑποδιαίρεσει ἥτις καὶ ἰδίως Παρθενῶν ἐλέγετο, καὶ εἰς τὸν Ὀπισθόδομον, τὴν δυτικὴν αἵθουσαν, ἐν ᾗ ἦν τὸ ἱερόν καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον κατατεθειμένον. Ἐπικάθηται δ' ὁ ναὸς ἐπὶ βήθρου κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὀλίγον ἀνωμάλως προέχοντος, ἐξ οὗ καὶ ὑπετέθη ὅτι ἀνῆκεν εἰς ναὸν ἀρχαιότερον, ὑπὸ τῶν Περσῶν πυρποληθέντα, ἐκεῖνον δὲ ὁ Ἡσύχιος λέγει κατὰ πεντήκοντα πόδας βραχύτερον (43) τοῦ Παρθενῶνος. Ἀλλ' ἀπίθανος δὲν φαίνεται καὶ ἡ εἰκασία, ὅτι ταῦτα λέγων, αἰνίττεται μᾶλλον τὸν πανάρχαιον ναὸν τῆς Πολιάδος.

Ἰσταται δ' οὗτος βορείως καὶ κατωτέρω τοῦ Παρθενῶνος, Ἐρεχθεῖον προσέτι καλούμενος. Περὶ αὐτοῦ ἀλλαχοῦ γράψας ἐν ἐκτάσει (44), ἀρκοῦμαι λέγων ἐνταῦθα, ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν θεωρῶ αὐτὸν μὴ διαφέροντα τῶν λοιπῶν μεγάλων ναῶν, πλὴν καθ' ὅσον ἀπῆτει ἡ διαφορὰ τῆς ἰσοπεδώσεως. Συνέκειτο ἐπομένως, ὡς φρονῶ, καὶ αὐτὸς ἐκ δύο διαιρέσεων, ὧν ἡ ἀνατολικὴ ἦν ὁ κυρίως ναὸς τῆς

(40) Ἀρχ. Ἐφ. 347.

(41) Αὐτ. Ἀρ. 316.

(42) Πλούτ. Β. Νούμ. Α.

(43) Α. Ἐκατόμπεδος.

(44) Rang. Tempel des Erechth. ἐν Ὑπομν. Ἀρχ. Ἐταιρ. Βερολ. 1883.

Πολιάδος, ἐκτεινομένης τῆς ἐπωνυμίας καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς, ἡ δὲ δυτικὴ, τὸ Πανδρόσιον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοῦ Παρθενῶνος τὸν Ὀπισθόδομον, καὶ ἐγκλείειν τὸν τάφον τοῦ Κέκροπος καὶ τὸν τοῦ Ἐρεχθέως, καὶ προσέτι τὰ δύο τεκμήρια τῆς πάλης τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τὴν « πᾶγκυφον ἐλαίαν », καὶ τὰ ἔχνη τῆς Τριαίνης μετὰ τῆς Ἐρεχθίδος θαλάσσης, ἥτις ὁμως, ἂν ποτε ὑπῆρξε, δὲν ἀνευρέθη. Ὡκοδομήθη δ' ὁ ναὸς ἔνθα ἦν ὁ ἀρχαιότερος, ὁ ὑπὸ τῶν Περσῶν πυρποληθείς, οὗ ἔχνη ἀρτίως ἀνεσκάφησαν, τοῦ νῦν ναοῦ ὀλίγον ὑψηλότερον ἢ νοτιώτερον, ἐπὶ ἐπιπέδου ἐδάφους κείμενα. Εἶχε δὲ καὶ ἐκεῖνος, ὡς ἐκ τῶν λειψάνων αὐτοῦ φαίνεται, τρεῖς διαιρέσεις, ἴσως τὸν πρόναον ἀνατολικῶς, τὸν κυρίως ναὸν δίχα κατὰ μῆκος διατεμνόμενον, πιθανῶς διὰ δύο ἀγάλματα, τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὸν ὀπισθόδομον δυτικῶς, καὶ ἦν ὁωρίου ρυθμοῦ, ὡς δεικνύουσι τμήματα κιονοκράνων εὑρεθέντα, καὶ περίπτερος. Ἴσως ὁμως τὸ περιστύλιον ἐστὶ μεταγενέστερον τῆς ἐπιλοίπου οἰκοδομῆς, διότι ἐκεῖνου μὲν τὰ θεμέλια εἰσὶν ἐκ κυανοῦ τιτανολίθου τῆς Ἀκροπόλεως, ταύτης δὲ ἐκ πώρου Πειραικοῦ. Ὡς λόγος δὲ δι' ὃν ὡς θέσις τοῦ νεωτέρου ναοῦ δὲν ἐξελέγη αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ τοῦ ἀρχαίου, ἀλλ' ὀλίγον τι βορειότερον, πρέπει, νομίζω, νὰ ἐκληφθῇ, ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ ἠθέλησαν νὰ περιλάβωσι καὶ τὰ εἰς τὸν περίβολον μόνον τοῦ ἀρχαίου περιεχόμενα ἱερὰ καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα, τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς τὸ φρέαρ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ προσέτι τοὺς τάφους τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τοῦ Κέκροπος, κείμενα πρὶν ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῶν εἰς τὸν ναὸν παρακειμένων ἢ αὐτὸν περιλαμβανόντων ἀνακτόρων τοῦ Ἐρεχθέως, ὧν μνημονεύει καὶ ὁ Ὅμηρος (« δόμου

Ἐρεχθῆος ») (45). Τούτων ἀρχαῖκὰ λείψανα, ὅμοια πρὸς τὰ ἐν Τύρινθι καὶ ἐν Μυκῆναις, ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς μετὰ τῶν τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ.

Ἐνταῦθα δέ που, περὶ τὸν ναὸν τοῦτον, ἦσαν καὶ οἱ βωμοὶ τῆς Αἰδοῦς καὶ τῆς Ἀφελείας (46).

Δυτικῶς δὲ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, εἰς ἀπόστασιν ὡς 50 μέτρων ἀφ' ἑκατέρου, τετράγωνον ἐπίπεδον ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένον, ἔχει ἐν τῷ κέντρῳ ὀπὴν τετραγωνικὴν, ἐν ᾗ εὐρέθη λίθινος κῦβος ἐνηρμοσμένος, ὅστις διατηρεῖται ἐν χώρᾳ ἐπὶ τῆς ὀπῆς ἥτις συνεχώσθη καὶ ἐστὶν ἀφανής. Ἐνταῦθα ἵστατο προφανῶς τὸ βᾶθρον τῆς χαλκῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, μεγαλουργήματος τοῦ Φειδίου (47), ἥς ἡ αἰχμὴ καὶ τοῦ κράνους ὁ λόφος ἦσαν σύνοπτα, ὑπὲρ τὴν στέγην τοῦ Παρθενῶνος, τοῖς καταπλέουσιν ἐκ Σουνίου.

Τοῦ Παρθενῶνος δ' ὀπίσω ἱδρυσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ταπεινώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος, ναὸν κυκλωτερῆ, οὗ δύο σώζονται μεγάλα ἐνεπίγραφα ἐπιστύλια (48), λέγοντα ὅτι ἦν ἀνατεθειμένος τῇ Θεᾷ Ῥώμῃ καὶ τῷ Σεβαστῷ, συμφώνως πρὸς τὴν τούτου διάταξιν οὐδεμία νὰ γίνηται αὐτῷ ἀνάθεσις μὴ συγχρόνως μνημονεύουσα καὶ τῆς Ῥώμης (49).

Βορείως δὲ τοῦ Παρθενῶνος, εἰς 9 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς 7^{ης} στήλης μετὰ τὴν δυτικὴν γωνιάαν, ἀναγινώσκεται ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένη ἐπιγραφή φέρουσα· « Γῆς καρποφόρου, κατὰ μαντείαν ». Ἐκεῖ ἄρα ἵστατο ὁ ἐν Ἀκρο-

(45) Ὁδ. Η, 81.

(46) Ἡσύχ. — Σουλδ. — Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 1239, 29.

(47) Πaus. ΚΗ, 2. — Δημοσθ. Περσέβ. § 272. — Σχ. εἰς Δημοσθ. κ. Ἀνδρoτ, Σελ. 597 Rsk. — Ζήσιμ. Ε, 6.

(48) Bæekh, C. I. Ἀρ. 478.

(49) Suet. Aug. LII.

πόλει βωμὸς τῆς Γῆς, ἣν ὁ Σουίδα^ς καὶ Κουροτρόφον λέγει, ἴσως συγγέων αὐτὴν μετὰ τῆς τῶν Προπυλαίων.

Ἀναφέρεται δὲ προσέτι ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ Νεωκόριον (50), ἐμφαίνον ὅμως πιθανῶς οὐχὶ μνημεῖον αὐτοτελές, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν παρὰ τῷ ναῷ κατοικίαν τῶν νεωκόρων. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ μνημονευόμεναι χαλκοθήκη (51) καὶ σκευοθήκη (5) ἦσαν βεβαίως μέρη ἢ παραρτήματα ταμείων εἰς ἐναπόθεσιν, ἡ μὲν τῶν χαλκῶν, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν ἱερῶν σκευῶν, πλὴν τῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν, ἅτινα ἦσαν ἐν τοῖς ναοῖς ἐμπρὸς ἐκτεθειμένα, εἰς πολυτελεῖα αὐτῶν κόσμησιν.

B

Τὰ παραλειφθέντα ὑπὸ Παυσανίου.

α

Ἀγοραῖος Κολωνός.

Ἵνα ὅμως ὅσον ἐνδέχεται πλήρη ἔχωμεν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν τὴν εἰκόνα, ἀνάγκη καὶ ἄλλα τινὰ τῶν μερῶν καὶ μνημείων αὐτῶν νὰ ἐπισκεφθῶμεν, περὶ ὧν ὁ Παυσανίας σιγᾷ.

(50) Rang. Ant. Hell. II, 858, Στ. 9.

(51) Ἀρχ. Ἐφ. 948, Στ. 17. — 3340, Στ. 13, 19, 24. — Ἰδ. καὶ Ἀθην. B, 19.

(52) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 1356, καὶ ἀλλαχοῦ.

Οὕτω τὰς ἐν τῇ Ἀγορᾷ θέσεις ἀπκριθμῶν, δὲν ὀνομάζει τὸν Ἀγοραῖον Κολωνόν, ὃν ὁ Πολυδεύκης λέγει (1) « ἐν τῇ Ἀγορᾷ », ὁ δ' Ἀρποκρατίων (2), μᾶλλον ἀκριβολογῶν, « ὅτι ἐστὶ πλησίον τῆς Ἀγορᾶς ». Ἡ ἐπωνυμία ἐμφαίνει ὑψωμα· ἀλλ' ὑψώματα πλησίον τῆς Ἀγορᾶς, ἂν αὕτη εἶχεν ἦν (ἐν Α, δ. σ. 64) τῇ ὑπεθέσαμεν θέσιν, εἰς βορείως μὲν οἱ πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως, δυτικῶς δ' οἱ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Προστίθῃσι δ' ὁ Ἀρποκρατίων ὅτι ὁ Κολωνὸς ἦν « πλησίον τῆς Ἀγορᾶς, ἔνθα τὸ Ἡφαιστεῖον καὶ Εὐρυσάκειον ἐστίν ». Καὶ τὸ μὲν Ἡφαιστεῖον εἶδομεν ἀνωτέρω (Α, δ. σ. 55) κείμενον παρὰ τὸ Ἀφροδίσιον ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι ὁ Κολωνὸς ἦν περὶ τὴν γωνίαν τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Ὡς δὲ πρὸς τὸ ἕτερον γνῶρισμα, τὸ Εὐρυσάκειον, συνομολογεῖται τὴν γειτνίασιν καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Σοφοκλέους (3), λέγων τὸν Κολωνὸν « πρὸς τῷ Εὐρυσακείῳ », καὶ ὁ Πολυδεύκης (1), « παρ' αὐτῷ ». Ἀρα βεβαίως οὐδὲν τὸ κοινὸν εἶχε τὸ Εὐρυσάκειον πρὸς τὸν πολὺ βορειοτέρως, περὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀδριανοῦ, κείμενον χώρον, ὅστις σήμερον « Βρυσάκειον » καλεῖται, οὐχί, ὡς ὑπελάμβανεν ὁ μακαρίτης Πιπτάκης, κατὰ μετωνυμίαν ἐκ τοῦ ἀρχαίου Εὐρυσακίου, ἀλλὰ κατὰ τινὰ ἐκεῖ κειμένην καὶ ξηρανθεῖσαν βρύσιν. Μαρτυρεῖται δὲ προσέτι τὸ μνημεῖον τοῦτο ὅτι ἔκειτο « ἐν Μελίτῃ » (4), καὶ ἦν ἱερὸν τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἴαντος Εὐρυ-

(1) Ζ, 132 f.

(2) Α. Κολωνίται.

(3) Ὑπόθ. Β. Σοφοκλ. Οἰδ. Κολ. Σελ. 16, 10 Dind.

(4) Ἀρποκρ. — Σουίδ.

σάκους, ὅστις, κατὰ Πλούταρχον(5) « κατώκησεν . . . ἐν Μελίτῃ ». Ὁ Ἀριστοφάνης λέγων ἐν Ὀρνισι(6)· « Μέτων, ὃν οἶδεν Ἑλλάς ἡ Κολωνός », ὑπελήφθη αἰνιττόμενος ὅτι ἐν Κολωνῷ ὦναι ὁ Μέτων, ὥστε, κατὰ τὸ ἐν Αἰλιανῷ(7)· « Μέτων τὴν συνοικίαν τὴν ἐαυτοῦ κατέπρησεν. Ἐγεινία δ' αὕτη τῇ Ποικίλῃ », ἢ ἐν τῇ Ἀγορᾷ Ποικίλῃ ἔπρεπε νὰ κεῖται πλησίον τοῦ Κολωνοῦ. Ὑπάρχει δ' εἰς τὸν ἄνω(6) στίχον τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ σχόλιον συγκεχυμένον καὶ παρεφθαρμένον, ἔχον οὕτω· « Μή ποτε οὖν τὸ χωρίον, φασί τινες, ἐκεῖνο ἐπάνω παραλαμβάνεται καὶ ἡ Πνύξ, Κολωνός ἐστὶν ὁ ἕτερος, ὁ μίσθιος λεγόμενος· οὕτω μέρος τι νῦν σύνηθες γέγονε τὸν Κολωνὸν καλεῖν, τὸ ὀπισθεν τῆς Μακρᾶς Στοᾶς. Ἀλλ' οὐκ ἔστι. Μελίτῃ γὰρ ἅπαν ἐκεῖνο, ὡς ἐν τοῖς ὀρισμοῖς γέγραπται τῆς πόλεως ». Καὶ διορθωτέον μὲν ἴσως, ὡς τινες ἐπρότειναν(8) . . . ἐπάνω ἢ περιλαμβάνεται » . . . ἢ « ἅπαν ὧ περι . . . »· ἀλλ' ὅπως δῆποτε, ἐξάγεται ἐξ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀγοραῖος Κολωνός ἔκειτο οὐχὶ ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐπομένως οὐδ' ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν τῇ Μελίτῃ· καὶ ἂν τὸ « ἐπάνω » ἔχῃ καλῶς, συμφωνεῖ πρὸς τὴν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐμψαινομένην θέσιν ἐφ' ὑψηλοῦ. Ἡ δ' ἐπωνυμία ὀρεῖλεται εἰς τὸ ὅτι ὑπερέκειτο τῇ Ἀγορᾷ, δι' ὃ καὶ σκιαθηρικὸν ὠρολόγιον ἔστησεν εἰς χρῆσιν τῶν ἀγοραζόντων ὁ Μέτων ἐπ' αὐτοῦ(9), καὶ ἐκεῖ συνήρχοντο καὶ οἱ ἐργάται οἱ μίσθωσιν ζητοῦντες, « οἱ μισθωτοὶ » ἢ « μισθαρνοῦντες »(10), οὓς καὶ « Κολωνίτας » λέγει ὁ

(5) Β. Σδλ. I.

(6) Στ. 997.

(7) Π. I. IG, 12.

(8) Forchhammer κλ.

(9) Σουίδ. λ. Μέτων. — Σχδλ. εἰς Ἀριστοφ. Ὀρν. 997.

(10) Πολυδ, Z, 132 f.

Ἀρποκρατίων(11), « ἐπειδὴ παρὰ τῷ Κολωνῷ εἰστήκησαν, ὅς ἐστὶ πλησίον τῆς Ἀγορᾶς ». Ἐν ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις τοῦ Ἀριστοφάνους λέγει ἡ Πραξαγόρα(12) ὅτι θέλει κληρώσει πάντας τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, καὶ πέμψει αὐτοὺς εἰς τὰ μέρη ὅπου δειπνήσουσι, « τοὺς ἐκ τοῦ Βῆτ' ἐπὶ τὴν στοάν . . . τὴν Βασιλείον . . . » τὸ δὲ Θῆτ' εἰς τὴν παρὰ ταύτην », ἃ ἐξηγεῖ ὁ σχολιαστής· « τοὺς μισθωτοὺς εἰς τὸ Θησεῖον, ἐπειδὴ πάλιν ἀπὸ τοῦ Θῆτα ἄρχεται ». Ἐκ τούτου φαίνεται προκύπτειν ὅτι ὁ Κολωνός, ἂν δὲν ᾗτον τοῦ Θησείου ὁ λόφος, παρέκειτο ὁμως, ἢ πρὸς τὸν Ἀρειὸν Πάγον παρέκτασις αὐτοῦ ὦν, ὥστε καὶ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ συνερχομένους Θῆτας καὶ μισθωτοὺς νὰ πέμπῃ ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τὸ Θησεῖον, εἰς δειπνήσιν, ἔνθα κατέφρευγον οἱ ἀπ' ἀδίκων δεσποτῶν δραπετεύοντες δοῦλοι(13).

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι σχολίῳ εἰς Ἀριστοφάνην(14) λέγεται ὁ Κολωνός κείμενος « ὀπισθεν τῆς Μακρᾶς στοᾶς », ἧς οὐδόλως μνημονεύει ὁ Πausanias. Ὅτι ὁμως αὕτη ἔκειτο ἐν τῷ Κεραμεικῷ, μαρτυρεῖ ἐπιγραφὴ(15) φέρουσα « (Πρὸ τῆς) ἐν Κεραμεικῷ Μακρᾶς Σ(τοᾶς) »· ὥστε πιθανῶς παρετείνετο παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Κολωνοῦ, καὶ ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἄλλο δὲ σχόλιον(16) λέγει τὴν Μακρὰν τὴν αὐτὴν τῇ Ποικίλῃ, ὅπερ, καὶ ἂν μὴ ἀκριβές, φέρει καὶ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ἀπεῖχεν ἐκεῖ-

(11) Ἀρποκρ. λ. Κολωνίται. — Ἡσύχ. λ. Ὁψ' ἡλθες.

(12) Στ. 685.

(13) Πλούτ. Θησ. ΛΣΤ. — Πολυδ. (9).

(14) Σχόλ. εἰς Ὅρν. στ. 997.

(15) Φιλίστωρ, Β, Σ. 14.

(16) Σχόλ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 501.

νης. Ἐγειννιάζε δ' ἄλλως τε ἡ Ποικίλη, ὡς εἶδομεν, κατ' Αἰλιανόν (17), καὶ τῇ Μελίτῃ, περὶ ἧς κατωτέρω (γ).

6.

Ἐν τῷ Κεραμεικῷ.

Δύο ἀρχαῖα χωρία ἔχουσιν οὐ μικρὰν σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν ἐπισήμων τινῶν θέσεων τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ὁ Ξενοφῶν, ἐν τῷ Ἱππαρχικῷ (1), ὡς στρατιωτικὴν ἀσκήσιν συνίστησιν ὅπως οἱ ἵππεις, παρατεταγμένοι « ἐν τῇ Ἀγορᾷ, . . . ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν, κύκλῳ περὶ τὴν Ἀγορὰν . . . περιελαύνουσιν », καὶ ἐμπρὸς πάντων τῶν ἐπ' αὐτῆς ἱερῶν ἱστάμενοι, τιμὰς αὐτοῖς ἀποδίδωσιν· « Ἐπειδὴν δὲ πάλιν πρὸς τοῖς Ἑρμαῖς γένωνται περιεληλακότες, ἐνταῦθα καλὸν μοι δοκεῖ εἶναι . . . ἀνιέναι τοὺς ἵππους μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου ».

Ἐντεῦθεν ἐξάγεται προδήλως ὅτι οἱ Ἑρμαῖ ἴσταντο εἰς τὸ δυτικὸν πέρας τῆς Ἀγορᾶς, ἔνθα ἤδη (Α, δ, σ. 56) αὐτοὺς ὑπελάβομεν, διότι ἡ ἵππικὴ ἴλη, τὴν ἀγορὰν κύκλῳ περιελθοῦσα (2), καὶ εἰς αὐτοὺς πάλιν ἐπανακάμψασα, πρέπει ἐκεῖθεν ἀπὸ ῥυτῆρος (« ἀριέναι »), ἄρα κατ' εὐθεΐαν, νὰ ὁρμήσῃ πρὸς τὸ Ἐλευσίνιον, ἀνατολικῶς.

Τὸ δ' ἕτερον χωρίον ἐστὶ τοῦ Φιλοστράτου (3), ἀφηγουμένου περὶ τῆς ὁδοῦ ἣν κατὰ τὰ Μεγάλαια Παναθηναῖα ἤχο-

(17) Ὡς ἀνωτ. (7). Π. Ἰστ. ΙΓ, 12.

(1) Ἱππαρχ. Γ, 2.

(2) Ἰδ. Εὐριπ. Ὀρέστ. 907.

(3) Εἰς Ἡρόδ. Ε, σελ. 550. — Ἰδ. καὶ Ἡλιόδ. Αἰθιοπ. Α, 10.

λούθει ἡ πομπή, φέρουσα τὴν *ναῦν*, ἀρ' ἧς ὡς ἰστίον ἐκρέματο ὁ τὸν ἀρχαῖον ἀντικαθιστῶν νέος κατάστικτος (4) ἱερὸς πέπλος τῆς Παλλάδος (5). Ἡ πομπή παρεσκευάζετο ἐν τῷ ἔξῳ Κεραμεικῷ (6)· ἀλλὰ τὴν *ναῦν*, λέγει εἰς πεφυσημένον πῶς ὕψος ὁ Φιλόστρατος, « οὐχ ὑποζυγίων ἀγόντων, ἀλλ' ὑπογείοις μηχαναῖς ἐπολισθαίνουσιν, ἐκ Κεραμεικοῦ δ' ἄρᾳσαν χιλιά κώπη, ἀρεῖναι ἐπὶ τὸ Ἐλευσίνιον, καὶ περιβαλοῦσαν αὐτό, παραμειψαί τὸ Κεραμεικόν, κομιζομένην τε παρὰ τὸ Πύθιον, ἐλθεῖν ἢ νῦν ὥρμισται ». Ὅτι δὲ « τὴν πομπὴν διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ ἐποιοῦν μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου », λέγει καὶ ὁ Σουΐδας (7).

Κατ' ἄλλας δὲ μαρτυρίας, διὰ τοῦ Διπύλου εἰσελθοῦσα (8), ἐχώρει ἡ πομπή κατ' ἀρχὰς διὰ τῶν Ἑρμῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀθηναίου (9), ὅτι ἀπόγονός τις Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἔστησε « πρὸς τοῖς Ἑρμαῖς » ἱκρίον ὑψηλότερον αὐτῶν, ἐν' ἀπ' αὐτοῦ Ἀρισταγόρα, ἡ φίλη του ἰδῆ τὴν παριοῦσαν Παναθηναϊκὴν πομπήν.

Ἐκεῖθεν δ' ἡ *ναῦς* ἐκομίζετο πρὸς τὸ Ἐλευσίνιον « διὰ μέσου τοῦ δρόμου (10), ὃς εὐθυτενής τε καὶ λεῖος καταβαίνων ἀνωθεν, σγίξει τὰς ἐκατέρωθεν αὐτῷ παρατεταμένας στοάς » (8). Ἡ εὐθεῖα λοιπὸν καὶ εὐρεῖα ὁδός, ἥτις ὡς Δρόμος ἐχαρακτηρίζετο, ἔφερεν ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν εἰς τὸ

(4) Εὐριπ. Ἐκεί. 461. — Ἀριστοφ. Ἰππ. 563 καὶ Σχολ. — Πλάτ. Εὐθύφρ. Σ. 6, St. — Πλούτ. Β. Δημητρ. ΙΑ. — Προκλ. εἰς Πλάτ. Τιμ. Σχολ. 1.

(5) Ἰδ. καὶ Ἡλιοδ. Αἰθιοπ. Α, 10. — Ἀριστοφ. Εἰρ. 419 Σχολ.

(6) Θουκ. ΣΤ, 57.

(7) Δ. Πέπλος. — Ἰδ. καὶ Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 22. 566. — Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 2257. Σελ. 1168.

(8) Ἱμέριος, Λόγ. Γ, 12.

(9) Δ. 16S.

(10) Ἰδ. καὶ Ἀριστ. Παναθ. 306. — Ψ Πλούτ. Β. Ἱ. Ῥ. Λυκοῦργ. καὶ Ψήφ. Γ. — T. Liv. XXXI, 24.

Πελαγον

Ἐλευσίνιον, καὶ ἦν ἀναμρισθητήτως αὕτη ἐκείνη δι' ἧς συνεβούλευεν ὁ Ξενοφῶν τὴν ἐπιδεικτικὴν διέλασιν τοῦ ἱππικοῦ.

Ἄλλ' ἡ πορεία αὕτη τῆς τε Ἰλῆς καὶ τῆς πομπῆς ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν εὐθὺς τοῦ Ἐλευσινίου, καὶ ἡ ταύτης ἐπιστροφή πρὸς τοῦ Πελασγικοῦ καὶ τοῦ Πυθίου, παρέσχον ἀφορμὴν εἰς ἀντιθέτους εἰκασίας. Καὶ τινὲς μὲν τῶν ἐρμηνευτῶν, παραδεχόμενοι τὸ Ἐλευσίνιον πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, κατὰ Πausanίαν (11), ὑποθέτουσι μέχρις ἐκεῖ ἐλαύνουσαν τὴν Ἰλιν καὶ προβαίνουσαν τὴν πομπήν· ἄλλοι δέ, βεβιασμένην δίδοντες ἐρμηνείαν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Πausanίου, ἵνα πλησιάσωσι τῷ Πυθίῳ τὸ Ἐλευσίνιον, ἔθηκαν τοῦτο εἰς τὸ σπήλαιον τὸ ἐν τῷ ἀνατολικῷ βράχῳ τῆς Ἀκροπόλεως νῦν ὁρώμενον, καὶ ἄλλοι μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἰλισσοῦ.

Ὅτι τοῦ Ἰμερίου τὸ « ἄνωθεν » (8) δὲν ἐννοεῖ τὰ ὕψη τὰ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς ἃ, ἂν ἐκεῖ τὸ Ἐλευσίνιον ἔκειτο, τὸ ἱππικὸν δὲν θὰ προσανέβαιnen, ἐστὶ προφανές, καὶ οὐδεὶς διίσχυρίσθη τὸ ἐναντίον. Δηλοῖ δὲ μόνον τὸ ἐλαφρῶς ἄναντες τοῦ ἐδάφους τῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἐνταῦθα που πρέπει νὰ ἦν τὸ τέρμα τῆς πορείας αὐτῶν, τὸ Ἐλευσίνιον, οὐχὶ δ' ὑπὲρ τὸν Ἰλισσόν, διότι οὐδ' ὑπὲρ αὐτὸν θὰ ἤλαυνον οἱ ἱππεῖς « εἰς τάχος », κατὰ Ξενοφῶντα (3), καθ' ὅσον θὰ ἔπρεπε νὰ διαβῶσιν ἀναγκαίως διὰ γεφύρας, ἧς ἄλλως τε οὐδεμία γίνεται μνεῖα, καὶ πιθανῶς καὶ διὰ πύλης ἀγούσης ἐκτὸς τῶν τειχῶν. Οὐδὲ θὰ ἐμνημόνευον δὲ ὁ Φιλόχωρος καὶ ὁ Σουῖδας ἐπανειλημμένως μόνου τοῦ Κεραμικοῦ ὡς διαπορευομένου ὑπὸ τῆς πομπῆς, διότι ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀρχιθῇ αὕτη πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, καὶ δι' ἄλλου δήμου ἢ τμήματος τῆς πόλεως ἔπρεπε νὰ διέλθῃ.

(11) ΙΔ, 1.

Τὸ ὅτι δὲ τὸ Ἑλευσίνιον τοῦτο, τὸ ὡς τέρμα λεγόμενον τῶν ἐκδρομῶν, ἔκειτο ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ, οὐδόλως προσκρούει εἰς τὰ τοῦ Παυσανίου· διότι μνημονεύσας οὗτος, ὑπὲρ τὴν Ἐννεάκρουνον, τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης (11), ἀρηγεῖται τὰ κατὰ τὸν μῦθον τοῦ Τριπολέμου μετὰ τινων ἀποσιωπήσεων, καὶ λέγει κατωτέρω (12)· «Πρόσω δὲ ἰέναι με ὠρμημένον τοῦδε τοῦ λόγου, καὶ ὁπόσου ἐξήγησιν ἔχει τὸ Ἀθήνησιν ἱερόν, καλούμενον δὲ Ἑλευσίνιον, ἐπέσχεν ὄψις ὀνειράτος». Ἄν διὰ τοῦ ὀνόματος «Ἑλευσίνιον» ἐνδοίε τὸ ἐν Ἀγραις ἱερόν, θὰ τὸ ἔλεγεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς· καὶ ἴσως μάλιστα εἶπε τὸ «Ἀθήνησι» κατ' ἀντιδιαστολήν οὐχὶ τοῦ ἐν Ἑλευσίνι, ἀλλὰ τοῦ ἐν Ἀγραις. Εἰκάζω δ' ὅτι, περὶ τῶν Ἑλευσινίων μύθων πραγματευόμενος, λέγει ὅτι, ὡς ἀποσιωπᾷ, προκειμένου περὶ Τριπολέμου, τὸν περὶ Διόπης, οὕτω δὲν θέλει νὰ ἐκθέσῃ καὶ τὰς λοιπὰς παραδόσεις, τὰς συνδεομένας μετὰ τοῦ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν Ἑλευσινίου.

Ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως δὲ τοιούτου ἱεροῦ ἐν τῇ πόλει φαίνεται συνηγοροῦν καὶ τὸ χωρίον ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης διηγείται (13) περὶ τῶν προσφύγων εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Λακεδαιμονίων, ὅτι «οἱ πολλοὶ τὰ τε ἔρημα τῆς πόλεως ὥκησαν καὶ τὰ ἱερά καὶ τὰ ἡρώα πάντα, πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἑλευσινίου, καὶ εἴ τι ἄλλο βεβαίως κλειστὸν ἦν». Κατώκησαν λοιπὸν πάντα τὰ ὀχυρά, τὰ «βεβαίως κλειστά», πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἑλευσινίου, ὅπερ, ἂν ἔκειτο πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ ὡς τὸ ὑπὸ Παυσανίου μνημονευόμενον ἱερόν τῆς Δήμητρος, οὔτε μέ-

(12) ΙΔ, 3.

(13) Β, 17.

ρος τῆς πόλεως θὰ ἦν οὔτε ὀχυρόν, καθ' ὃ μὴ ὄν φρούριον. Ἄλλως τε « ὑπὸ τῇ Ἀκροπόλει » λέγει κείμενον τὸ Ἐλευσίνιον καὶ ὁ Κλήμης (14), καὶ ὁ Ἀρνόδιος (15) « Civitati subjectum ».

Μαρτυρεῖ δ' Ἐλευσινίου ὑπαρξιν ἐν τῇ πόλει καὶ τὸ ὥραϊον ἐλευσινιακὸν ἀνάγλυφον τὸ ἐντετειχισμένον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Γοργοπίκου (16), ὃ οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος εἶνα διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναϊδίου τούτου μετακομισθῇ ἐξ Ἐλευσίνος ἢ καὶ ἐκ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ, ἀλλ' ἐλήφθη βεβαίως ἐκ παρακειμένου τινὸς ἐρειπίου. Κατὰ τὸν γειτνιαζόντα τῷ Γοργοπίκῳ ἅγιον Νικόλαον, τὴν σημερινὴν Μητρόπολιν, εὐρέθη ἐπιγραφή (17) φέρουσα· « Θεοῦ καὶ Κόρης . . . Ἱεροφάντ . . . στήσαι », καὶ ἑτέρα φέρουσα « Ἐλευσίνιον ὑπὸ τῇ πόλει » (18), ἐν τῷ περιδῶλῳ Ἀγίου Δημητρίου τοῦ Κατηφόρη. Ὡστε φαίνεται ὅτι τὸ ἐν τῇ πόλει Ἐλευσίνιον ἦν ἐνταυθα πού, μεταξὺ τῆς Γοργοπίκου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἥτις καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος οὐχὶ ἀπίθανον νὰ μετωνομάσθῃ(*), βεβαίως δὲ οὐχὶ νοτιώτερον τοῦ πύργου τοῦ Κυρῆρηστου, οὗ ὀπίσω τὸ ἔδαφος αἵρεται καὶ διατέμενεται καὶ ὑπὸ τοῦ ὕδραγωγείου τῆς Κλεψύδρας. Πιστευτότερον δ' ἐστὶ ἐν τούτῳ μᾶλλον ἢ ἐν τῷ ἐν Ἀγραις ἱερῷ τῆς Δήμητρος συνήρχετο ἡ Βουλὴ ἀπὸ τοῦ Βουλευτηρίου, κατὰ νόμον τοῦ Σόλωνος, ἅπαξ τοῦ ἔτους, τῇ ἐπιούσῃ τῶν Ἐλευσινίων (19).

(14) Προτρεπτ. Σελ. 13, Sylb.

(15) Adv. gent. Σελ. 193, Maire.

(16) K. Bötticher, ἐν Philologus, T. XXII.

(17) C. I. 405.

(18) Φιλόστρ. Β, Σελ. 238.

(19) Λυσ. κ. Ἀνδοκ. Δ. — Ἀνδοκ. π. Μυστ. Α. — Rang. Ant. Hell. II, Ἀριθ. 469.

(*) Σημ. Ἐπὶ τοῦ Χάρτου λελανθασμένως ἐσημειώθησαν τὸ Ἐλευσί-

Ἐνταῦθα λοιπὸν κειμένου τοῦ Ἑλευσινίου, φυσική ἐστὶν ἢ μέχρις αὐτοῦ κατ' εὐθείαν « ἄρεσις » τῶν ἵππων ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, καὶ ἡ πανηγυρική πορεία τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, καὶ οὗτος ἔσται ὁ μνημονεύμενος Δρόμος, ὅστις οὕτως ἔξει ἑκτασιν δύο σταδίων.

Ἡ δὲ περαιτέρω πορεία τῆς πομπῆς κατὰ Φιλόστρατον (5) οὐδὲν ἔχει τὸ δυσεξήγητον. Τὸ Πελασγικὸν δ' « παρήμειβεν » ἄρ' οὐ ἐστρέφετο περὶ τὸ Ἑλευσίνιον, ἦν, ὡς εἶδομεν (20), τὸ βόρειον ἢ μᾶλλον βορειοδυτικὸν τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ὑπερκείμενον τῷ σπηλαίῳ τοῦ Πανός (21)· προσέτι καὶ ὑπ' αὐτό τις ἑκτασις ὠχυρωμένη ἢ μή, ἥτις, κατὰ Πausανίαν, ὑπετίθετο ὅτι κατ' ἀρχὰς ὤκειτο ὑπὸ τῶν Πελασγῶν. Τούτου καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης λέγων (13)· « Τό τε Πελασγικὸν καλούμενον, τὸ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ὃ καὶ ἐπάρατόν τι ἦν μὴ οἰκεῖν, καὶ τι τοῦ Πυθικοῦ μαντείου ἀκροτελεύτιον τοιόνδε διεκώλυε λέγον ὡς » τὸ Πελασγικὸν ἀργὸν ἄμεινον «· ὁμως ὑπὸ τῆς παραχρῆμα ἀνάγκης ἐξωκλήθη ». Καὶ ὁ Πολυδεύκης λέγει περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης (22)· « Πάρεδροι παρεφύλαττον μὴ τις ἐντὸς τοῦ Πελασγικοῦ κείρει καὶ κατὰ πλεόν ἐξορύττει, καὶ τῷ ἄρχοντι παρεδίδοσαν ».

Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἀπαγόρευσις εἶχε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀχυρωματικὸν σκοπὸν, ἵνα μὴ διὰ καλλιεργείας καὶ οἰκοδομῶν εὐπροσβατώτερα γίνωνται τὰ τεῖχη τῆς Ἀκροπόλεως. Ἦν δὲ καὶ ἄλλως τὸ μέρος δυσκαλλιέργητον, καθ' ὃ ὅλως βραχῶδες, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ

νιον καὶ ὁ Ναὸς τῆς Εἰλυθείας νοτιοδυτικώτερον τῆς ἀποδιδομένης αὐτοῖς θέσεως.

(20) Α, Σελ. ια'.

(21) Paus. Ἀττ. ΚΗ. 3. 2.—Δουκιαν. δις κανηγ. 9.

(22) H, 101. — Ἰδ. καὶ Ἑπιγρ. Bullet. d. Corresp. Hellén. IV, 224f.

Λουκιανού(23), καθ' ὃν ὁ Παρῤῥησιάρχης, καθήμενος « ἐπ' ἄκρου τοῦ τειχίου » τῆς Ἀκροπόλεως, ρίπτει τὴν ὀρμιάν του εἰς τὸ Πελασγικόν, ὡς « τοὺς λίθους ἀλιεύσειν » διανοούμενος. Εἰς τὸ ἄγκιστρον δ' αὐτοῦ συλλαμβάνεται εἷς φιλόσοφος « λιγνεύων περὶ τὰς πέτρας, ἔνθα λήσειν ἥλπισεν ὑποδεδυκώς ».

Τινές, ιδίως ὁ Welckor(24), ἐξέλαβον τὸ Πελασγικόν ὡς ἰδιαιτέρον φρούριον, καὶ ἔθεσαν αὐτὸ εἰς τὴν Πνύκα ἢ ἀλλαχοῦ, ὅπου δυσκόλως θὰ ἔφθανε τοῦ Παρῤῥησιάδου ἡ ὀρμιὰ, δι' ἐκχυρισθέντες ὅτι τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως ἐκαλεῖτο Πελαργικόν. Ἀρύονται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους(25), ὅστις προφανέστατα μετεποίησε παίζων τὸ ὄνομα πρὸς χρῆσιν τῶν Ὀρνίθων του. Ἡ δὲ καὶ παρὰ τισι τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων(26) χρῆσις τοῦ ὀνόματος ὑπὸ τοῦτο τὸ σχῆμα ὀφείλεται βεβαίως εἰς παρεξήγησιν σχολιαστῶν, γραμματικῶν ἢ ἀντιγραφῶν, εἴτε καὶ συγγραφέων, ὡς σπουδαίαν καὶ αὐτῶν ἐκλαθόντων τοῦ Ἀριστοφάνους τὴν ἀστείότητα.

Ἐκ τοῦ Ἐλευσινίου λοιπὸν προελθοῦσα ἡ πομπή, διήρχετο ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πρὸ τοῦ Πελασγικοῦ· ἀλλ' ἐκπληξιν καὶ σύγχυσιν ἰδεῶν ἐπέφερε τὸ ὅτι μετὰ ταῦτα λέγει αὐτὴν ὁ Φιλόστρατος « κομιζομένην παρὰ τὸ Πύθιον ».

Τὴν ἐξήγησιν νομίζω ἀπλήν. Τοῦ Φιλοστράτου τὸ Πύθιον ἐστὶν οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ παρὰ τὸ τοῦ Πανός, καὶ οὐδόλως τὸ κατὰ τὴν ὄχθην, ἢ

(23) Ἀλιευ. Τ. Γ. Σελ. 166. Ἐκδ. 2 Γερ.

(24) Die Pnyx. Abhand. d. Acad. zu Berlin, 1852. Σελ. 312.

(25) Ὀρν. 832.

(26) Σχολ. Ἀριστοφ. Αὐτόθ. — Ἀριστοφ. ἐν Σχολ. Ἀριστοφ. Λυσ. 1153. — Καλλιμ. Ἀποσπ. 253. — Φώτ. Λεξ. Ῥητ. 299. — Ἐτομ. Μ. 659, 12.

μᾶλλον ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ Ἰλισσοῦ « ἄγχιμα » ἢ « ἱερὸν » τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος (27). Τὰ ἐπίθετα τῶν Θεῶν, ὅταν ἦσαν γενικά, ὡς τὸ τοῦ Πυθίου διὰ τὸν Ἀπόλλωνα, δὲν εἶχον ἀναγκαίως τοπικὸν χαρακτήρα. Οὕτως ὁ Ζεὺς ἐλέγετο Σωτήρ καὶ ἐν τῇ Ἀγορᾷ, καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ ἐν Πειραιεῖ, Βουλαῖος, οὐ μόνον ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἣτις εὑρέθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (28). Περὶ δὲ τοῦ Πυθίου ῥητῶς μαρτυρεῖ τοῦτο ὁ Ἀρποκρατίων (29), καὶ προσαποδεικνύει καὶ ἐπιγραφή (30) φέρουσα τὸ ἐπίθετον τοῦτο, καὶ εὑρεθεῖσα, κατὰ Πιττάκην (31), παρὰ τὸν Πύργον τοῦ Κυβρήστου. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει (32) ἐν τῷ Πυθίῳ « καλὸν ἀνάθημα Ἀριστοκράτους τοῦ Σκελίου », τοῦ φίλου τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐνὸς τῶν καταδικασθέντων ναυάρχων μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίαν. Ἐπιγραφή δ' εὑρεθεῖσα παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς φαίνεται ὅτι ἦν τὸ βᾶθρον τούτου τοῦ ἀναθήματος. Καὶ ὅτε μὲν αὐτὸς ἐξέδωκα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην (33), ἐνόμιζον αὐτὴν κατέχουσιν τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν· ἀλλ' ὁ Πιττάκης πληροφορεῖ (34) ὅτι μετετέθη ἐκεῖ ἐξ ἐλαιοτριβείου παρακειμένου, εἰς ὃ ἐχρησίμευεν εἰς κρηπίδα τῆς μηχανῆς, καὶ πολὺ πιθανώτερον ἐστὶν ὅτι κατεκυλίσθη ἐκ τοῦ ἄντρου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ ὅτι ἀνεδιβάσθη καὶ μετεκομίσθη ὁ μέγας λίθινος ὄγκος ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἰλισσόν.

(27) Ἀνωτ. Α, η, Σελ. 95.

(28) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1860, Ἀρ. 3810.

(29) Λ. Πατρῶς Ἀπόλλων.

(30) Bœckh, C. I. Ἀρ. 465. — Rang. Ant. Hell. II, 1040.

(31) Ἀρχ. Ἐφ. 3772. Σελ. 1439. — Ἐπιγρ. τ. πλ. ἀνέκθ. 1860. Ἀρ. 75. Σελ. 30.

(32) Ἐν Γοργ.

(33) Rang. Ant. Hell. I, Ἀρ. 341.

(34) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 1123.

Οὕτω λοιπόν, μετὰ τὸ Πελασγικὸν βαίνει ἡ πομπὴ ὑπὸ τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔχον ἴσως ὑπ' αὐτὸ καὶ ἱερὸν τέμενος, καὶ ἐλθοῦσα ἐνκαποτίθησι τὴν ναὺν « ἣ νῦν ὠρμίσται », ἥτοι ὑπὸ τὸν Ἀρειὸν Πάγον, κατὰ Παυσανίαν (35), ὅπου, λαβοῦσα τὸν πέπλον, φέρει αὐτὸν ἄνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

γ.

Μελίτη.

Ὅτι ἡ Μελίτη, μετὰ τοῦ μέρους αὐτῆς ἀποτελοῦντος Κολωνοῦ, ἔκειτο ὑψηλότερον τῆς Ἀγορᾶς, φαίνεται μαρτυροῦν τὸ ἀνωτέρω (B, α. Σελ. 114) μνημονευθὲν σχόλιον εἰς Ἀριστοφάνην (1), καὶ προσέτι ἐξάγεται ἐκ χωρίου τοῦ Δημοσθένους (2), καθ' ὃ ἐκ τοῦ Λεωκορίου παρῆλθέ τις εἰς τὴν Μελίτην « ἄνω ». Ἐκεῖτο δὲ τὸ Λεωκόριον ἐν τῷ ἔσω Κεραμεικῷ, καί, κατὰ τὸ ἀνωτέρω χωρίον, ἐν τῇ Ἀγορᾷ, καὶ παρ' αὐτῷ διηυθετοῦντο διάφορα τῆς Παναθηναϊκῆς πομπῆς (3)· ὥστε πιθανῶς μεταξὺ τοῦ Διπύλου, οὗ ἔξωθεν αὕτη παρεσκευάζετο καὶ δι' οὗ διήλαντε, καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου παρ' ᾧ ἦν ἡ ναὺς προσωρμισμένη, ἴσως περίπου κατὰ τὸν ἅγιον Φίλιππον. Ὅτι δ' ἡ Μελίτη ἦν τῆς Ἀγορᾶς πλησίον, λέγει ῥητῶς ὁ Πλάτων ἐν τούτοις (4)· « Ἄρτι γὰρ ἐνθένδε (ἐξ Ἀγορᾶς) οἴχεται (Ἀντιφῶν). Οἶκεῖ δὲ ἐγ-

(35) KΘ, 1.

(1) Ὅρν. 997.

(2) Εἰς Κόν. 1258, R.

(3) Θουκ. Α, 20. ΣΓ, 57. — Ἰδ. καὶ Στρῶ. Σ. 396 — Αἰλιαν. Π. Ι. IB, 28. — Ἀριστ. Παναθην. Τ. Α. Σελ. 206. — Cic. de nat. D. III, 19. — Λιβάν. 27. — Ἀλκίφρ. Γ, 5, 1. — Θεοφίλ. Ἐπιστ. 12. — Ἀρποκρ.

(4) Παρμεν. 126*

γύς, ἐν Μελίτῃ». Κατὰ δὲ τὸ ῥηθὲν σχόλιον, περιελάμβανε καὶ τὴν Πνύκα.

Μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἀρχαιοδιφῶν ἡμρισθήτησάν τινες τὴν ταυτότητα τῆς θέσεως τῆς Πνυκός. Πρὸ πάντων δ' ὁ σοφὸς καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς Βέλκερ (5) διεσχυρίσθη ὅτι ὁ τέως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωστὸς λόφος ἦν τὸ Πελασγικόν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ βῆμα ὁ βωμὸς τοῦ Ὑψίστου Διός. Τὴν δὲ τῆς Πνυκός ἐπωνυμίαν ὑπελάμβανεν ὅτι ἀπέδωκε πρῶτος εἰς τὸ χωρίον ὁ Chandler, ἐν ᾧ, κατ' ἀρχαίαν ἀνάμνησιν πάντως, καὶ ὁ κοινὸς τῶν Ἀθηνῶν λαὸς ἐκάλει αὐτὸ πάντοτε « Σκάλαν τοῦ Δημοσθένους ».

Διὰ μακρῶν ἀλλαγῶν (6) τοὺς λόγους ἐκθεῖς τοὺς ἀποδεικνύοντας τῆς γνώμης ταύτης τὸ ἀνυπόστατον, παραπέμπω ἐκεῖ, ἀρκούμενος ἐνταῦθα εἰς τῶν κυριωτέρων τὴν ἀνακεφαλαίωσιν.

Ὁ πρῶτος ἐστὶν ὅτι ἡ Πνὺξ ἦν πετρώδης θέσις καὶ ὑψηλὴ, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐκφράσεις· « ἀναβαίνειν ἐς ἐκκλησίαν », « ὁ δῆμος ἄνω καθῆστο » (7), « ἀπὸ τῶν πετρῶν ἄνωθεν » (8). Εἰς ἐκκλησίας δὲ προωρισμένη τοῦ δήμου, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἔκτασιν ἱκανὴν ἵνα περιλαμβάνῃ αὐτάς. Κατὰ διαφόρους δὲ συγγραφεῖς ἔκειτο παρὰ τῇ Ἀκροπόλει (9), καὶ παρὰ τῷ Μουσεῖῳ ἢ λόφῳ τοῦ Φιλοπάππου (10), καὶ ἀπέδλεπεν ἐνταυτῷ πρὸς τὰ Προπύλαια (11), τὸν Ἀ-

(5) Welcker, Der Festaltar des höchsten Zeus. Act. d. Acad. d. Wissensch. v. Berlin, 1852. Σελ. 267-339

(6) Rang. Ant. Hell. Ἀρ. 889, Σελ. 579-586.

(7) Δημοσθ.

(8) Ἀριστοτ. Ἰππ. 312. — Ἰδ. καὶ Σχόλ. εἰς Αἰσχιν. κ. Τιμάρχ. 81.

(9) Πολυδ. Η, 10.

(10) Πλούτ. Β. Θησ. ΚΖ.

(11) Ἀρποκρ. λ. Προπύλαια ταῦτα. — Αἰσχίν. Περσέβ. Σελ. 253.

ρειον Πάγον (12) καὶ τὴν θάλασσαν (13). Ἀλλὰ θεσις, τὰς ιδιότητας ταύτας πάσας συνδέουσα, οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει περὶ τὰς Ἀθήνας, πλὴν τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Πνυκός.

Πλὴν τούτου, ἐπὶ τοῦ λόφου εὐρέθη, πλησίον ὁπῆς ἐν ἧ ἄλλοτε ἦν ἐμπεπηγμένη, πλάξ φέρουσα ἀρχαίκοις γράμμασι τὴν ἐπιγραφὴν (6)· «Ὁρος Πυκνός», ἥτοι Πνυκός (14), καὶ διατηρεῖται ἡ πλάξ ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, καθηλωμένη εἰς πώριον λίθον, οὗ τὸ ἕτερον ἡμισυ σώζεται ἐτι ὁρατὸν ἐντὸς τῆς ὁπῆς (15).

Τοῦ δὲ Κ. Βελκέρου οἱ κυριώτεροι λόγοι εἰσὶ·

α'. Ὅτι ἐπὶ τοῦ καθέτου βράχου, παρὰ τὸ βῆμα, ὁ Α. Ἀβερδὴν εἶχεν εὖρει τὰς ἐτι σωζομένας μικρὰς νύμφας, καὶ κατὰ γῆς ἐξ αὐτῶν καταπεσόντα μαρμάρινα ἀναθηματικά πινάκια χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἐπιγεγραμμένα εἰς «Δία Ῥύσιον» (16).

Ἀλλὰ γνωστὸν ὅτι αἱ πολιτικαὶ συνελεύσεις ἐν Ἀθήναις προστάτην εἶχον τὸν Δία, οὗ ἄγαλμα ἦν ἰδρυμένον πρὸ τοῦ Βουλευτηρίου, καὶ θυσία ἐτελεῖτο αὐτῷ, *Βουλαίῳ* ἐπικαλουμένῳ, ἐν ἀρχῇ (17), *Σωτῆρι* δ' ἐν τέλει τοῦ ἔτους (18). Ὑπῆρχε δὲ καὶ Ἀγοραῖος Ζεὺς (19), ἰδρυμένος «ἐν τῇ

(12) Δουκ. Δίς κατηγ. 9.

(13) Ἀριστοτ. Ἰππ. 812. — Πλούτ. Β. Θεμιστοκλ. ΙΘ.

(14) Στέφ. Βυζ. λ. Πνός. — Θουκ. Η. 97. — Δημοσθ. Σελ. 244. — Ἀθην. Ε, Σελ. 215. — Αἰσχίν. κ. Τιμάρχ. 276, 8, 1. Κ. Κτησ. 390, 34 ἐν τισι τῶν χειρῶν.

(15) Ἀρχ. Ἐρ. Ἀρ. 1290.

(16) Bœckh. C. I. Ἀρ. 435-506.

(17) Ἰσαῖος κ. Χορεύτ. 13. — Δημοσθ. κ. Μειδ. 32. Π. Πρπρσδ. — Οὐλπ. αὐτ. — Σουλδ. λ. Εἰσιτήρια.

(18) Πλούτ. Β. Δημοσθ. ΚΖ. — Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 793. 794.

(19) Ἀριστοτ. Ἰππ. 410. 500. — Αἰσχύλ. Εὐμ. 918. — Εὐριπ. Ἡρακλ. 70. — Bekk. An. gr. Σελ. 338.

Ἄγορᾶ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ » (20). Ὅτε λοιπὸν ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῆς Ἄγορᾶς μετετέθη εἰς τὴν Πνύκα, ἰδρύθη καὶ ὁ Ἄγοραῖος οὗτος Ζεὺς ἐκεῖ, ὡς ἦν ἐπόμενον (21), καὶ αὐτῷ ἀπετείνοντο αἱ εὐχαὶ καὶ ἄρα κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐκάστης συνεδριάσεως (22). τὸ δ' ἄγαλμα αὐτοῦ ἐστήθη εἰς τὴν νύμφην τὴν ἀνατολικῶς τοῦ βήματος λελαξευμένην, ἐν ᾧ, ἂν τὸ βῆμα ἦν βωμός, θά ἴστατο ἐμπρὸς τοῦ ἀγάλματος καὶ οὐχὶ παραπλεύρως αὐτῷ. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ὁ δῆμος, ἀναπαυτικώτερον εὐρίσκων νὰ συνέρχηται εἰς τὸ Θέατρον καὶ εἰς τὰς στοάς, παρημέλησε βαθμηδὸν τὴν Πνύκα, καὶ εἰς αὐτὴν συνήρχετο μόνον ὅταν εἶχε στρατηγὸν νὰ ἐκλέξη (23), τότε τὸ ἔρημον μεῖναν ἄγαλμα ἐγένετο τόσῳ σεβαστότερον, καὶ φυσικὸν ἦν, ἀντὶ τοῦ μὴ πλέον εἰς αὐτὸ ἐφαρμοζομένου ἐπιθέτου τοῦ Βουλαίου ἢ Ἀγοραίου, νὰ ἐπικρατήσῃ ἄλλο γενικώτερον, καὶ δὴ τὸ γενικώτατον καὶ ἀνώτατον πάντων, τὸ τοῦ Διὸς Ὑψίστου, τὸ ἄλλως τε ἀποδιδόμενον τῷ Θεῷ καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει (24), συγχρόνως μετὰ τῶν τοῦ Ὑπάτου (25), Σωτῆρος (26), καὶ Πολιέως (27). Εἰς τὸν ἀνατολικὸν πρόποδα ἑνὸς τῶν ὑπὸ τὴν Πνύκα λόφων, παρὰ τὴν ὁδόν, ἀναγινώσκεται ἀρχαίοις γράμμασιν ἐν τῷ βράχῳ κεχραγμένη ἡ ἐπιγραφή « Ὅρος Διός », διότι φυσικὸν ἦν, ἂν ἐπὶ κορυφῆς ἴστατο ὁ Ζεὺς, εἴτε Βουλαῖος, εἴτε Ἀγοραῖος, αὐτοῦ ἱερὸς νὰ ἐθεωρεῖτο ὁ λόφος, καὶ ἡ

(20) Σχόλ. εἰς Ἀριστοτ. Ἰππ. 410.

(21) Πλούτ. Β. Σόλ. Α. — Ἀρποκρ. λ. Πάνδημος.

(22) Δείναρχ. κ. Ἀρισταγ.

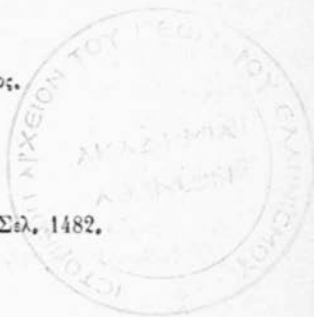
(23) Ἡσίχ. λ. Πνύξ.

(24) Rang. Ant. Hell. II, 2362.

(25) Πaus. Ἀττ. ΚΣΤ, 6.

(26) Ἀριστοτ. Πλούτ. 1193. — Λεωκρ. κ. Λυκ. Σελ. 1482.

(27) Πaus. Ἀττ. ΚΔ, 4, ΚΗ, 11.

αὐτῷ ἀφιερωμένη εὐρεία περιοχὴ μέχρι τοῦ σημείου τοῦτου νὰ ἐξετείνετο βορειανατολικῶς.

Ὁ δὲ λόγος δι' ὃν ὁ Βέλκερ ἡσπᾶσθη τὴν ὑπὸ τοῦ Οὐλερίχου τὸ πρῶτον προταθεῖσαν γνώμην (28), ὅτι ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς Πνυκὸς ἦν τὸ Πελασγικόν, ἐστὶν ὁ κυκλωτερὴς καὶ δὴθεν κυκλώπιος ἢ Πελασγικὸς τοῖχος, ὁ τὸ βῆμα πρὸς βορρᾶν περιβάλλων. Ἄλλ' οὗτος πᾶν ἄλλο ἐστὶν ἢ Πελασγικὸς τὸν ρυθμόν· ἀνήκει δ' εἰς πολὺ μεταγενεστέρων χρόνων τειχοδομίαν, ἐντελῶς ὅμοιος ὢν πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἰκοδομηθὲν καὶ κατὰ μέρος σωζόμενον τεῖχος τῆς Δεκελίας, ἧτοι ὀλίγας καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἔχων τὰς γραμμὰς τῆς λιθοδομίας τὰς ἀπὸ τῆς καθέτου ἢ τῆς ὀριζοντίου ἀποκλινούσας. Τὸ δὲ μέγεθος τῶν λίθων, τῶν πλείστων δεκαποδισίων, ἐστὶν εὐεξήγητον· διότι ἐπιτοπίως λατομηθέντες, εἶχον ὀλίγα μόνον βημᾶτα περαιτέρω νὰ κυλισθῶσι πρὸς οἰκοδόμησιν.

Ἐπὶ Κλεισθένους, ὅτε εἰκάζεται ὅτι ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου μετετέθη ἐκ τῆς Ἀγορᾶς εἰς τὴν Πνύκα, ἐλαξεύθη εἰς ταύτης τὴν κορυφὴν εἰς βράχος εἰς βῆμα, ὁ καὶ νῦν κατὰ μέρος σωζόμενος. Ἄλλ' ὅτε, μετὰ τὰ Μηδικά, περιτείχισε τὴν πόλιν ὁ Θεμιστοκλῆς (29), κατήγαγεν οὗτος, ὡς δεικνύουσι τὰ σωζόμενα ἔχνη, τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς τεῖχος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου, καί, διὰ λόγους ὀχυρωματικούς, ἠναγκάσθη νὰ διαβιδάσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῆς ῥάχιος τῆς Πνυκὸς, ἔνθα πολλὰ λείψανα αὐτοῦ σώζονται, καὶ ἀκριβῶς ὀπίσω τοῦ ἀρχαίου βήματος. Ἄλλ' ἐξίλεων τὸν δῆμον, καὶ ἵνα μὴ στερήσῃ αὐτὸν τοῦ συνήθους χώρου τῶν συνελεύσεων, παρεσκεύασεν ἕτερον ὀλίγον

(28) Ulrichs, Reise, II, 209.

(29) Πλούτ. Β. Θεμιστ. ΙΘ.

κατωτέρω, πρὸς βορρᾶν τοῦ διχοτομηθέντος, διὰ προχώματος τὴν ἀνώμαλον ἐπιπεδώσας κλιτύν, καὶ τὸ χῶμα στηρίζας διὰ τοῦ ἡμικυκλικοῦ κρηπιδώματος, εὐρύνας δὲ προσέτι τὸν χῶρον τῶν συνελεύσεων δι' ἀποκοπῆς τῶν βράχων, καὶ χρήσιν αὐτῶν ποιησάμενος εἰς οἰκοδομὴν τῆς κρηπίδος. Ἐνα ὁμῶς τῶν βράχων τούτων διετήρησεν ἄτμητον, καὶ κατελάξευσεν αὐτὸν εἰς κυβικὸν βῆμα, πολὺ μεῖζον καὶ ἐπιφανέστερον τοῦ ἀρχαίου, ἀλλὰ «κατὰ τὴν παλαιὰν ἀπλότητα, οὐκ ἐς Θεάτρου πολυπραγμοσύνην» (30), μετὰ τῶν ἀναγκαίων βαθμίδων πρὸς ἀνάβασιν καὶ κατάβασιν τῶν ἀγορευόντων. Ἐκαλεῖτο δὲ φερωνύμως λίθος (31) τὸ βῆμα τοῦτο. Ἐχον δ' ἀκροατήριον πρὸς βορρᾶν, καὶ κείμενον αὐτὸ ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος, ἦν ἀπεστραμμένον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ δὲν εἶχεν ἄποψιν εἰς αὐτήν, ἐν ᾧ τὸ ἀρχαῖον, ἰδρυμένον ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ἔβλεπε τοὺς λιμένας πρὶν ἢ ὀπίσω αὐτοῦ διέλθῃ τῆς πόλεως ὁ περίβολος. Ἐντεῦθεν βεβαίως προέκυψεν ἡ ἐσφαλμένη δόξα, ἣν ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (32), ὅτι δῆθεν οἱ Τριάκοντα ἀπέστρεψαν τὸ βῆμα ἀπὸ τῆς θαλάσσης, πιστεύοντες ὅτι ἡ θεὰ αὐτῆς ἐξῆρε τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ εἰς δημοκρατίαν.

Τοῦ τειχισμοῦ δ' ἐκείνου τοῦ Θεμιστοκλέους πιθανῶς λείψανον ἦν καὶ τὸ ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων μνημονευόμενον «τεῖχος τὸ ἐν τῇ Πνυκί» (33), ὃ τινες τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν ἐξέλαβον ὡς ἀνεγερθὲν δῆθεν ἵνα παρέχῃ σκιὰν τοῖς ἐκκλησιαζομένοις, συμπεράναντες τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Χορὸς ἐν ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις τοῦ Ἀριστο-

(30) Πολυδ. Η, 132.

(31) Ἀριστοφ. Εἰρ. 682. Σχολ. — Bekk. An. gr. 277, 28.

(32) Β. Θεμιστ. ΙΘ.

(33) Φιλόχωρ· ἐν Σουλδ. λ. Μέτων,

φάνους (34) λέγει πρὸς τὰς γυναῖκας ὅτε πλησιάζωσιν εἰς τὴν Πνύκx, καὶ πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς αὐτήν, νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν σκιάν « πρὸς τὸ τειχίον ». Ἀλλὰ τοῦτο καὶ δι' οἷον δῆποτε τειχίον τῶν πέριξ οἰκιῶν δύναται νὰ ἐννοηθῇ. Ἡ ὑπαρξίς οἰκιῶν ἐν τῇ Πνυκὶ συνάδει πρὸς τῶν συγγραφέων τὰς μαρτυρίας (35). Ἀλλὰ τὸ κατοικοῦμενον μέρος ἦν βεβαίως τὸ μὴ χρησιμεῦον εἰς τὰς συνεδριάσεις. Καὶ τῷ ὄντι, πρὸς τὰ νότια τοῦ λόφου καὶ τὰ ὀπίσω τοῦ βήματος καὶ τοῦ τείχους, πᾶσα ἡ ἔκτασις ἐστὶν ἔτι πλήρης τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευομένων *λίπκων* καὶ *πιθακνίων*, καὶ θεμελίων οἰκῶν ἐν τοῖς βράχοις λελαξευμένων, διότι βραχῶδες ἐστὶν ἐκεῖ πᾶν τὸ ἔδαφος.

Εἰς τὰς προταθείσας εἰκασίας ὅτι αὗται ἦσαν οἰκήσεις ἀρχαίων Πελασγῶν, ἐξ Ἀσίας ἐλθόντων, καὶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην οἰκησάντων ὡς πλησιεστέραν καὶ κατόψιον τῆς θαλάσσης, ἀντίκειται ἡ ὑπὸ συγγραφέων μαρτυρουμένη παράδοσις ὅτι οἱ Πελασγοὶ ὤκουν ὑπὸ τὸν Ὑμητόν (36), καὶ ἀπλουστέρα μοὶ φαίνεται ἡ ἐξήγησις, ὅτι ἐν ἀσφαλεῖ ἐνταῦθα παρὰ τὴν πόλιν καὶ μεταξὺ τῶν Μακρῶν τειχῶν κατῴκουν πολλαὶ οἰκογένειαι, καὶ μάλιστα αὐτῶν τῶν τὰ τείχῃ φρουρούντων· μετὰ ταῦτα δέ, ὅτε ἡ ἀνάγκη ἐξέλιπεν, ἢ καθ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς ἡλαττοῦτο, ἐγκατέλιπον τὴν δύσβατον καὶ ἀπόκεντρον θέσιν, συμπυκνούμεναι μᾶλλον περὶ τὴν ἀγοράν.

Ἐν ταύτῃ τῇ θέσει κειμένη ἡ Πνύξ, περιελαμβάνετο ἐντὸς τῆς Μελίτης, ἣτις ἐξετείνετο καὶ ἀνατολικώτερον, καὶ

(34) Στ. 496.

(35) Ἀριστοφ. Αὐτ. 491. 243. — Ἰππ. 792. — Αἰσχίν. κ. Τιμάρχ. 81.

(36) Ἡρόδ. ΣΤ, 137.

ἐπὶ τοῦ Κολωνοῦ καὶ τοῦ Εὐρυσακείου (37), ἄρα βεβαίως χωροῦσα καὶ ὑπὲρ τὸν Ἄρειον Πάγον.

Τὸν λόφον τοῦ Θητείου ὁμῶς δὲν φαίνεται ὅτι ἡ Μελίτη περιέκλειε πλέον, διότι παρ' αὐτὸ εὐρέθη ἐπιγραφή (38) ἀναφέρονσα τὴν Ἀγορὰν καὶ τὸν δῆμον τῶν Σκαμβονιδῶν, ὅστις ἦν ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει (39). Ἐστὶ δὲ τούτου καὶ ὁδὸς γνωστὴ, Μύρμηκος ἀτραπὸς καλουμένη, κατὰ τὸν ἥρωα Μύρμηκα (40), χωροῦσα ἴσως παρὰ τὸ τεῖχος μέχρι τοῦ Διπύλου, ἃν οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐπιγραφή τις (41) φέρουσα· « Θριασίη πρὸς τῷ Μύρμηκι ».

Περιεῖχε δὲ καὶ διάφορα ἱερὰ καὶ μνημεῖα ἡ Μελίτη, ὧν ἡ θέσις ἀκριβέστερον δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐκ γνωστῶν διδομένων.

Ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἦν τὸ τοῦ Ἀλεξικάκου ἢ καὶ Μαστιγίου καὶ Μήλωνος λεγομένου Ἡρακλέους (42), οὗ τὸ ἄγαλμα, ποιηθὲν ὑπ' Ἀγελάδα, τοῦ διδασκάλου τοῦ Φειδίου, ἀφιερῶθη πολὺ μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν μέγαν λοιμὸν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (43). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐτελοῦντο τὰ μικρὰ μυστήρια· ὥστε πιθανώτατα ἐγειννίαζε τῷ παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευομένῳ (44) τῆς Δήμητρος, ἐν ᾧ ἐμυθήθη ὁ Ἡρακλῆς.

Ἐν Μελίτῃ ἦν καὶ τὸ Μελανίππειον, ἱερὸν τοῦ υἱοῦ

(37) Ἰδ. Ἀνωτ. Β, α, Σελ. 113.

(38) Bæekh, C. I. 70.

(39) Rang. Ant. Hell. I, Ἀρ. 56. 57. Σελ. 63.

(40) Ἡσύχ. — Φώτ.

(41) Ἀρχ. Ἐφ. Φυλλάδ. ΙΔ, Ἀρ. 415.

(42) Σχολ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 501. — Ἡσύχ. — Ζηνόδ. Ε, 22. — Τρέτα. Χιλ. Η, 192. — Σουίδ. λ. Γελάδας.

(43) Ἰδ. Ρογκ. Ἰστ. ἀρχ. Καλλιτ. Τόμ. Α, Σελ. 135.

(44) Ἀνωτ. Α, α, Σελ. 42.

τοῦ Θησέως (45), ὃ ὁ Λουκιανὸς λέγει (46) κείμενον « μι-
κρὸν ὑπὲρ τὴν Ποικίλην ».

Ἐν αὐτῇ ἔκειτο καὶ ὁ *Μελιτέων οἶκος*, ἐν ᾧ ἐγυμνά-
ζοντο οἱ Διονυσιακοὶ τεχνῖται (47), ἡ ἡθοποιοί.

Κατώκουν δ' ἐν Μελίτῃ καὶ ὁ Φωκίων (48), καὶ ὁ Θεμι-
στοκλῆς, οὗ ἡ οἰκία ἦν « οὗ νῦν τὰ σώματα τῶν θανατου-
μένων οἱ δῆμιοι προβάλλουσι, καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τοὺς βρό-
χους τῶν ἀπαγχομένων καὶ καθαιρεθέντων ἐκφέρουσι » (48),
βεβαίως παρὰ τὸ βάραθρον, « χάσμα φρεατῶδες καὶ σκο-
τεινόν » (50), « εἰς ὃ τοὺς ἐπὶ θανάτῳ καταγινωσθέντας ἐνέ-
βαλλον » (51). Καὶ ἄλλοτε μὲν ἔκειτο τοῦτο ὅπου μετὰ
ταῦτα τὸ Μητρῶον ᾠκοδομήθη· εἶτα δ' ἐκεῖ συγχωσθέν (52),
μετετέθη εἰς τὸν δῆμον *Κειριαδῶν*, οὗ διατηρεῖται μὲν τὸ
ὄνομα ἐν ἐπιγραφαῖς, ἀλλ' ὑπ' οὐδενὸς μαρτυρεῖται ἡ θέσις.

Ἦν δὲ τὸ βάραθρον κατὰ τὴν ἐκ Πειραιῶς ὁδόν, μετὰ τὸ
βόρειον μακρὸν τεῖχος, καὶ πιθανῶς κατὰ τοὺς σπηλαιώδεις
κρημνοὺς τῶν δυτικῶν ὑπορειῶν τῆς Πνυχὸς καὶ τοῦ Ἀστε-
ροσκοπείου. Ἐκεῖ που ἦν καὶ ἡ οἰκία τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ
ὁ ναὸς ὃν αὐτὸς ἐκεῖ ἀνήγειρε τῇ Ἀρτέμιδι, ἀποκαλέσας αὐ-
τὴν Ἀριστοβούλην, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι συνεβούλευσε τοῖς
Ἀθηναίοις νὰ ναυμαχήσωσι κατὰ τὴν Σαλαμῖνα (53).

Ὑπῆρχε δέ, φαίνεται, καὶ Ἀγορὰ ἐν Μελίτῃ, ἂν ὀρθῇ

(45) Ἀρποκρ. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Θησ. Η.

(46) Νεω. 13.

(47) Ἡσύχ.

(48) Πλούτ. Β. Φωκ. ΙΗ.

(49) Πλούτ. Β. Θεμιστ. ΚΒ.

(50) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλούτ. 431.

(51) Bekk. Anecd. gr. I, 219, 11.

(52) Φώτ. — Σουλδ. Μητραγύρτης.

(53) Πλούτ. π. Κακοηθ. Ἡροδότ.

ἡ ἀνάγνωσις « Ὅρο(ς ἀγο)ρᾶς Μελ(ι)τ(έ)ων », ἐπιγραφῆς(54) εὐρεθείσης εἰς τὰ θεμέλια τοῦ περιβόλου τοῦ Ὁθωμανικοῦ νεκροταφείου, ὃ ἦν ἄλλοτε μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου(55), εἰς θέσιν μέχρις ἧς ἐκλαμβάνομεν τὴν Μελίτην ἐκτεινομένην.

Μελιτίδες πύλαι δ' ἐλέγετο μία τῶν πυλῶν τῆς πόλεως(56), καὶ ἠνοίγετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣτις *Κοίλη* ἐκαλεῖτο, καὶ ἐφ' ἧς, ἐκτὸς τῶν πυλῶν, ἔκειντο ὁ τάφος τοῦ Θουκυδίδου(57) καὶ τὰ μνήματα τοῦ ἐν Μελίτῃ οἰκοῦντος(58) συγγενοῦς αὐτῷ Κίμωνος(59). Ἦν δὲ πιθανώτατα ἡ *Κοίλη*, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς εἰκάσαι, ἡ μεταξὺ τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Πνυκὸς στενωπός, καὶ αἱ Μελιτίδες πύλαι πρέπει νὰ ἠνοίγοντο περὶ Ἅγιον Δημήτριον τὸν Βομβαρδάρην, καὶ ἴσως τὰ Κιμώνια μνήματα ἦσαν ὁ διπλοῦς, ἐκτὸς τῶν πυλῶν κείμενος καὶ ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένος τάφος, ὅστις ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις θὰ μετεγράφη εἰς τινα Ζώσιμον, κατὰ τὸ ἐπ' αὐτῶν ἀναγινωσκόμενον ὄνομα. Εἰς τὸν ὅρισμὸν τῆς θέσεως ταύτης ἀντιβαίνει χωρίον τοῦ Αἰλιανοῦ(60), καθ' ὃ ὁ Μιλτιάδης ἔθαψεν ἐν τῷ Κεραμειῳ τρεῖς ἵππους Ὀλυμπιονίκας, οἵτινες, καθ' Ἡρόδοτον(59), ἐτάφησαν ἀπέναντι τοῦ τάφου τοῦ Κίμωνος, « πρὸ τοῦ ἄστερος, πέρην τῆς διὰ Κοίλης καλουμένης ὁδοῦ ». Ἀλλά, καὶ ἂν μεταξὺ τῆς Μελίτης, εἰς ἣν ἀπέληγεν ἡ

(54) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 891.

(55) Ἀρχ. Ἐφ. 2750.

(56) Μαρκ. Βλ. Θουκυδ. 17.

(57) Αὐτ. 32. 55. — Παυσ. ΚΓ, 9. — Πλούταρχ. Β. Κίμ. Δ. — Βιογρ. Θουκυδ. 1-10.

(58) Δίδυμ. παρ' Αἰλιαν. Ἀριστ. ἐν ὑποθ. Κίμ. — Ἰδ. καὶ Πλάτ. Πολ. 439^ο. — Πολυδ. Θ, 10. — Ἀνών. βιογρ. Σεκκούνδου Φιλολογ. XVII, 152.

(59) Ἡρόδ. ΣΤ, 103. — Μαρκ. Βλ. 17. — Πλούτ. Β. Κίμ. Δ.

(60) Π. Ζ. Ἰστ. IB, 40.

Κοίλη καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ, εἰς ὃν οἱ ἵπποι ἐτάφησαν, δὲν παρενέπιπτον οἱ Σκαμβωνίδαι, ὡς ἀνωτέρω, οὐδεμία ὁδὸς ἐκεῖ ἐκ τῶν ἀγουσῶν πρὸς τὸ Κεραμεικὸν θὰ ἐκαλεῖτο εὐλόγως *Κοίλη*, καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ λόφου τοῦ Θησείου ἡ πρώτη ἀπαντωμένη ἐστὶν ἡδὴ ἡ Πειραϊκὴ. Δὲν ἐναπολείπεται λοιπὸν ἄλλη ὑπόθεσις, ἥ ὅτι ὁ Αἰλιανὸς ἠπατήθη, παραχθείς ἐκ τοῦ ὅτι ἤξευρε τὸν Κεραμεικὸν ὡς τὸν κυρίως τόπον ἐνταφιασμοῦ.

Γ.

Κολλυτός.

Τῇ Μελίτῃ συνώρειεν ἡ συνοικία τῆς πόλεως *Κολλυτός*, καὶ φαίνεται ὅτι καὶ στήλῃ ὄρου ἴστατο μεταξὺ ἀμφοτέρων, φέρουσα ἐπιγραφὴν· «Τουτὶ μὲν ἐστὶ Κολλυτός, τουτὶ δὲ Μελίτη» (1). Ἀνατολικῶς τῆς Μελίτης δὲν ἐδύνατο νὰ ἐκτείνηται ὁ Κολλυτός, διότι ἐκεῖ ἦν ὁ Κεραμεικός, οὐδὲ δυτικῶς, διότι ἡ Μελίτη ἐχώρει μέχρι τοῦ τείχους, ἔχουσα τὰς Μελιτίδας πύλας. Ἐπρεπεν ἄρα ἀναγκαιῶς νὰ κεῖται ἡ νοτιανατολικῶς, ἢ βορειανατολικῶς αὐτῆς. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει θὰ κατεῖχε τὴν γωνίαν τὴν μεταξὺ τῆς Μελίτης καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ, περιλαμβάνων τὸ Θησεῖον καὶ τὸ Πτολεμαῖον, περὶ ὧν δὲν μαρτυρεῖται εἰς τίνα συνοικίαν ἀνῆκον. Ἐν τοιαύτῃ δ' ὑποθέσει ἡ *Κοίλη* θὰ ἦν ἡ διὰ τῆς χαράδρας μεταξὺ τῆς Πνυκὸς καὶ τοῦ Ἀστεροσκοπείου χωροῦσα, καὶ ἐκεῖ θὰ ἔκειντο αἱ Μελιτίδες Πύλαι.

Ἀλλὰ, μεταξὺ Κεραμεικοῦ καὶ Μελίτης εἶδομεν ἀνω-

(1) Ἐρατοσθ. ἐν Στράβ. 65. — Στράβ. 66.

τέρω ὅτι πιθανῶς παρενέπιπτον οἱ Σκαμβωνίδαι. Προσέτι δὲ λέγει περὶ Κολλυτοῦ ὁ Ἰμέριος (2), ὅτι « στενωπὸς τις ἦν οὕτω καλούμενος, ἐν μεσαιτάτῳ τῆς πόλεως, δήμου μὲν ἔχων ἐπωνυμίαν, ἀγορᾶς δὲ χρεῖα τιμώμενος ». Ἄλλ' ὁ λόφος τοῦ Θησείου, καὶ τὰ περὶ αὐτόν, « στενωπὸς » δὲν δύνανται νὰ κληθῶσιν, οὐδ' ἔκειντο « ἐν μεσαιτάτῳ τῆς πόλεως », ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὸ πέρας αὐτῆς. Ἡ πιθανωτέρα λοιπὸν θέσις διὰ τὸν Κολλυτὸν μοι φαίνεται οὕσα ἡ κοιλὰς ἡ μεταξὺ Μουσείου καὶ Ἀκροπόλεως, στενωπὸς λεγομένη ἐν τῇ ἐπιτετηδευμένῃ γλώσσῃ τοῦ Ἰμερίου. Ἐπειδὴ δ' ἀπὸ τῆς κεντρικῆς Ἀγορᾶς ἦν ἀποκεχωρισμένη, ἐγεινιάζε δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ, φυσικὸν ἦν ὅτι ὠρίζετο καὶ « εἰς ἀγορᾶς χρεῖαν », ἥτοι ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἀγορά, πιθανῶς αὐτὴ ἡ « ἐν Μελίτῃ », μεταξὺ τῶν δύο συνοικιῶν, ὡς ὑπῆρχον ἀγοραί καὶ εἰς ἄλλας τῶν ἀποκέντρων συνοικιῶν τῆς πόλεως. Διὰ δὲ τοῦ « ἐν τῷ μεσαιτάτῳ τῆς πόλεως » ἴσως ὁ Ἰμέριος ἤθελεν ἐμφαντικῶς νὰ εἴπῃ « ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ». Ὅτι δὲ τὰ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως ἦσαν κατωκημένα, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ χρησιμοῦ τοῦ λέγοντος αὐτὴν « τροχοειδῆ » (3), ἐκ τῶν λεγόντων τὴν Ἀκρόπολιν « ὀμφαλὸν τῆς πόλεως » (4), ἐκ τοῦ Στράβωνος (5), καθ' ὃν ἡ Ἀκρόπολις ἦν « Πέτρα ἐν πεδίῳ, περιοικουμένη κύκλῳ », καὶ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου (6), ἐκεῖ παρὰδεχομένου τ' ἀρχαιοτάτα ἱερά. Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο τοῦ Πλουτάρχου (7) « Οὐδὲ γὰρ Ἀθηναῖοι πάντες

(2) Ἐν Φωτ. Μυριόδ. 375b.

(3) Ἡρόδ. Ζ, 190.

(4) Πίνδ. Ἀποσπ. Γ. — Ἀριστέιδ. Παναθην. Α. — Στέφ. Βυζ. Θ, 396.

(5) Θ, 396.

Β, 15.

(7) Π. Φυγ. ΣΤ, 101.

κατοικοῦσι Κολλυτόν, οὐδὲ Κορίνθιοι Κράνιον, οὐδὲ Πι-
τάνην Λάκωνες », φαίνεται καὶ αὐτὸ αἰνιττόμενον ὅτι ὁ
Κολλυτὸς ἦν ἐπίσημος ἀρχικὴ τῆς πόλεως συνοικία.

Τινὲς ἐνταῦθα, πρὸς μεσημβρίαν, παραδέχονται καὶ τὴν
θέσιν τοῦ ἐν τῇ πόλει (8) δήμου τῶν *Κυδαθηναίων*, συν-
δυάζοντες τὸ ἄνω (6) χωρίον τοῦ Θουκυδίδου μετὰ τῆς ση-
μασίας τοῦ ὀνόματος, ὡς ἐμφαίνοντος τοὺς ἐνδοξοτέρους ἢ
εὐγενεστέρους τῶν Ἀθηναίων. Ἄν ἔχῃσι δίκαιον, ἴσως τὸ
Κυδαθήναιον εἶπετο τῷ Κολλυτῷ πρὸς ἀνατολάς.

Καὶ ἡ μαρτυρία δὲ τοῦ Αἰσχίνου, λέγοντος (9)· « Ἐν
τοῖς κατ' ἀργοὺς Διονυσίαις, κωμωδῶν ὄντων ἐν Κολλυτῷ »,
ἐνδείκνυσι θέσιν οὐκ ἀπέχουσιν τῶν ἀγρῶν οὗ ἐτελοῦντο
τὰ Διονύσια, καὶ τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου· καὶ τὸ τοῦ Δη-
μοσθένους (10)· « ἐν Κολλυτῷ ποτε Οἰνόμαχον κακῶς ὑπο-
κρινόμενος », μαρτυρεῖ ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐνταῦθα Θέατρον,
ἴσως « κωμωδῶν », καὶ οὐκ ἀπιθάνως εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ
ἀνήγειρεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Ἡρώδης τὸ Ὁδεῖον
αὐτοῦ.

ε.

Διόμεια.

Ἄλλη δὲ μεγάλη συνοικία, καὶ συγχρόνως δῆμος τῶν
Ἀθηνῶν, ἦν ἡ *Διόμεια*, διηρημένη πιθανῶς εἰς ἐντὸς καὶ
ἐκτὸς. Ἐχει δὲ τὴν θέσιν τὸ ἐκτὸς μέρος ἀκριβῶς γνωστὴν,

(8) Σχολ. Πλάτ. Συμπόσ. 173b. — Ἀρπακρ. — Σουῖδ. — Στ. Βυζ. — Ἡσύχ.
— Φώτ. — Σχολ. Ἀριστείδ.

(9) Α, 157.

(10) ΙΗ, 180.

διότι ἐν αὐτῇ, ἐκτὸς τῆς πόλεως ἔκειτο τὸ *Κυνόσαργες*(1). Ἐξετείνετο ἐπομένως εἰς τῶν Ἀθηναίων τὰ βορειανατολικά, κατερχομένη νοτίως ἴσως μέχρι τοῦ Κυδαθηναίου ἢ τοῦ Κολλυτοῦ, καθ' ὅσον καὶ ὁ ἥρωες Δίομος, οὗ ἐπώνυμος ἦν ὁ δῆμος, ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Κολλυτοῦ(2).

Ἐκ τοῦ ἐπομένου χωρίου τοῦ Πλουτάρχου(3)· « Ἄρα οὖν ξένοι καὶ ἀπόλιδες ἦσαν Ἀθηναίων οἱ μεταστάντες ἐκ Μελίτης εἰς Διομείαν, ὅπου καὶ μῆνα Μεταγεινιῶνα καὶ θυσίαν ἐπώνυμον ἄγουσι τοῦ μετοικισμοῦ τὰ Μεταγείτνια », ἐνόμισάν τινες ἀναγκαῖον νὰ συμπεράνωσιν ὅτι ἡ Μελίτη ἐγεινία τῇ Διομείᾳ, ὅπερ πάντα θ' ἀνέτρεπε τὰ τοπογραφικὰ διδόμενα, μεταθέτον τὴν Μελίτην μετὰ τῆς Πνυχὸς καὶ τῆς Κοίλης ἀνατολικῶς τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὸν Κολλυτὸν εἰς γωνίαν κατὰ τὴν βορείαν περιφέρειαν μεταξὺ αὐτῶν.

Περὶ τούτου ὁμοῦς οὐδόλως φαίνεται ὅτι ἐπρόκειτο παρὰ Πλουτάρχῳ, ὅστις μόνον λέγει ὅτι μετηνάστευσάν ποτε εἰς Διομείαν κάτοικοί τινες τῆς Μελίτης, — τινές, οὐχὶ πάντες, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ Μελίτη ἔμεινε κατοικουμένη, — καὶ οὗτοι ἤγον Μεταγείτνια ὡς θυσίαν ἐπώνυμον τοῦ μετοικισμοῦ. Μετοικεσία δ' ἦν προφανῶς περιττή, ἂν συνείχοντο αἱ δύο συνοικίαι ἐν χώρῳ πεδινῷ. Ἡ λέξις δὲ γεινίασις ἐδήλου ἀπλῶς ὅτι δὲν ἀπείχον ἀλλήλων, καθ' ὃ οὔσαι μόνον εἰς ἀπόστασιν τῆς διαμέτρου τῆς πόλεως.

Οὐκ ἀπιθάνως δ' ἦσαν οἱ ἐκ Μελίτης μεταναστεύσαντες οἱ περὶ ὧν ἀνωτέρω(4) διελάβομεν, οἱ ἐν τοῖς αὐτοῖς οἰκοπέδοις

(1) Ἀνωτ. Α, η. Σελ. 85. — Στ. Βυζ. λ. Κυνόσαργες. — Ἀθῆν. ΙΔ, 604α.
— Ἀρκοκρ. — Σχολ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 651.

(2) Ἡρωδ. Καθ. Προσωδ. Σελ. 921, 14. Ἔκδ. Lenz.

(3) Π. Φυγ. ΣΤ, 601.

(4) Β, γ, Σελ. 130.

καὶ πιθακνίοις » παρὰ τὴν Πνύκα πρὶν οἰκοῦντες, εὐρόντες δέ, ὅτε ἡ πόλις ἀνεπτύχθη καὶ τακτικώτερον διεσκευάσθη, ἢ καὶ ὅτε κατέλαβε τὴν Πνύκα ἡ ἐκκλησία, ὅτι ἐν τῇ εὐρυχωρίᾳ ἀνατολικῶς ἀνετώτερον θὰ κατῴκουν ἢ ἐν τοῖς δυσβάτοις στενωποῖς οὓς τέως κατεῖχον.

Γ.

Ἀδριανούπολις.

Μεταξὺ τοῦ παρὰ τῷ Ἰλισσῷ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχει, ὡς γνωστόν, ἡ μαρμαρόκτιστος Πύλη, ἡ φέρουσα κατὰ τὸν θριγκὸν τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τριμέτροις ἰαμβικοῖς, ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς ὀψews· « Αἰδ' εἰς Ἀθῆναι, Θησεῶς ἡ πρὶν πόλις », ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς· « Αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ κ' οὐ Θησεῶς πόλις ». Ἄν εἰς ταύτας ἀναφέρηται τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ σχολιαστοῦ(1)· « Ὁ Ἀδριανὸς ἐλθὼν, καὶ μεῖζονα ποιήσας τὸν περίβολον, ἔνθα μὲν ἦν προτοῦ τεῖχος τὸ παλαιόν, ἔγραψε· « Τοῦτο ὁ Θησεὺς ἔκτισε καὶ οὐκ Ἀδριανός », ἀποδεικνύει μὲν πόσον ἀνακριθεὶς καὶ ὀλίγον ἀξιόπιστοι εἰσὶν ἐνίοτε οἱ σχολιασταί, ἀλλ' ἴσως συγχρόνως μαρτυρεῖ καὶ ὅτι νοτιανατολικῶς ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἐξετείνετο μέχρι τοῦ σημείου καθ' ὃ ἀνήγειρε τὴν Πύλην ὁ Ἀδριανός, ἐκτείνας τὸ τεῖχος μέχρις ἀνατολικῶς τοῦ Ὀλυμπίου, καὶ περιλαβὼν καὶ αὐτό, καὶ βεβαίως καὶ ἱκανὴν ἄλλην ἔκτασιν μετ' αὐτοῦ, ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν νεωτέρων δ' ἡρμῆνευσάν τινες τὰς ἐπιγραφὰς

(1) Σχόλ. εἰς Ἀριστείδ. Παναθην. Α, σελ. 149.

οὕτως, ὅτι ἡ μὲν, τὴν πρὸς δυσμὰς ἐκτεινομένην πόλιν λέγει τῷ εἰσιόντι ὅτι ἦν ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Θησέως, ἡ δέ, τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἑκτασιν, ὅτι ἦν ἡ πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν ἐπικαλοῦνται τὸν Σπαρτιανόν, λέγοντα περὶ Ἀδριανοῦ (2). « Cum titulos in operibus non amaret (?), multas civitates Hadrianopoles apellavit et ipsam Carthaginem et Athenarum partem ».

Ἀλλὰ τὸ « πρὶν » τῆς ἐπιγραφῆς οὐδόλως δηλοῖ τὴν ἀρχαίαν, ἀλλ' ἐστὶν ἀναφορικόν, ἀπαιτοῦν ἀπόδοσιν, ἣν παρέχει ὁ δεύτερος στίχος. Θὰ ἦν δὲ καὶ ἐσφαλμένος ὁ δεύτερος οὗτος, ἔχων « Αἰδ' εἰσὶ πόλις Ἀδριανοῦ », ἀντὶ « ἡδ' ἐστ' Ἀδριανοῦ πόλις ». Ὁρθότερα λοιπὸν φαίνεται ἡ ἐξήγησις ὅτι ἀμφότεροι οἱ στίχοι ἀναφέρονται εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ μὲν λέγει ὅτι « αὗται εἰσὶν αἱ Ἀθηναίαι, αἵτινες πρὶν ἦσαν πόλις τοῦ Θησέως », ὁ δὲ ὅτι « αὗται (αἱ Ἀθηναίαι) εἰσὶν οὐχὶ πλέον πόλις τοῦ Θησέως, ἀλλὰ τοῦ Ἀδριανοῦ ».

Ἐν σωζομένῃ ἐπιγραφῇ, ἥτις ἀνήκεν εἰς τὸ ὑπὸ τὸν Ἀγχεσμον ὑδραγωγεῖον, τὸ θεμελιωθὲν ὑπ' Ἀδριανοῦ, λέγεται « Aquæductum in novis Athenis, cœptum a divo Hadriano patre suo, consummavit dedicavitque ». Περὶ αὐτοῦ εἶπον τινὲς ὅτι ἦν προωρισμένον διὰ τὴν περὶ τὸ Ὀλυμπεῖον συνοικίαν, καὶ ὅτι αὕτη ἦν αἱ νέαι Ἀθηναίαι καὶ πρὸς κύρωσιν τούτου ὑποθέτουσι λάθος ἢ σύγχυσιν εἰς τὸν Στέφανον τὸν Βυζάντιον, ἢ τὸν ὑπ' αὐτοῦ παρατιθέμενον Φλέγωνα ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ (3). « Ὀλυμπεῖον, τόπος ἐν Δήλῳ, ὃν κτήσαντες Ἀθηναῖοι χρήμασιν Ἀδριανοῦ, νέας Ἀθήνας Ἀδριανὰς ἐκάλεσαν », καὶ διατείνονται ὅτι τὴν Δῆλον εἶπεν ὁ συγγραφεὺς ἀντὶ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ'

(2) In Hadr. XX.

(3) Δ. Ὀλυμπεῖον.

ἐκτός τοῦ ὅτι ἐπισφαλῆς φαίνεται ἡ μέθοδος τοῦ ἐκλαμβάνειν ὡς λεληνθασμένα τ' ἀρχαῖα κείμενα ὁσάκις ἐνοχλοῦσι τὰς ἡμετέρας θεωρίας, παρατηρητέον ὅτι τὸ Ὀλυμπιεῖον δὲν ἐκτίσθη χρήμασιν Ἀδριανοῦ, ἀλλ' ἀπὸ Πεισιστράτου ἀρξάμενον, ἐπερατώθη μόνον ὑπ' αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὸ ὑδραγωγεῖον δέ, παράδοξον θὰ ᾔην ἂν εἶχεν οἰκοδομήσει αὐτὸ ὁ Ἀδριανὸς διὰ τὸ μόνον ὕδατος μὴ στερούμενον μέρος τῶν Ἀθηναίων, καθ' ὃ γειτνιάζον τῷ Ἰλισσῷ, καταλείπων τὴν λοιπὴν πόλιν, ἣν ἡγάπα καὶ ἐπροστάτευεν, εἰς τὴν πιέζουσιν αὐτὴν λειψυδρίαν.

Πιθκνότερον ὅμως πολὺ θὰ ᾔην Ἀδριανούπολις νὰ ἐπικληθῇ οὐχὶ τὸ μέρος καθ' ὃ ὁ Ἀδριανὸς συνεπλήρωσε τὸν πρὸ αἰώνων οἰκοδομούμενον ναόν, ἀλλ' ἡ *pars Athenarum* ὅπου ἀνήγειρε τὰ « ἐπιφανέστατα » (4) αὐτοῦ οἰκοδομήματα, τὴν χρυσῶ καὶ ἀλαβάστρῳ καὶ ἀγάλμασι καὶ γραφαῖς κατὰκοσμον βιβλιοθήκην, καὶ τὸ γυμνάσιον ἐν μέσῃ τῇ Ἀγορᾷ, καὶ τὸ κοινὸν τῶν θεῶν ἱερόν, « ἐν ᾧ καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς βαρβαρικῆς χώρας ἀναθήματα ἐπέγραψε » (5), ἴσως καὶ τὸν ναὸν τοῦ Παν-ελληνίου Διὸς (6), καὶ πολλὰ ἐπεσκεύασεν (7)· ὥστε καὶ ἐκεῖ ἔστησαν αὐτῷ ἀνδριάντα οἱ Ἀθηναῖοι δι' ὅσα τὴν πόλιν αὐτῶν εὐηργέτησε (8).

Πέριξ δὲ τοῦ Ὀλυμπιείου οὐ μόνον ἐρείπια κατοικιῶν σχεδὸν δὲν ὑφίστανται, ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφὴ ἐπικήδειος εὐ-

(4) Πaus. Ἀττ. ΙΗ, 9.

(5) Πaus. Ἀττ. ΙΕ, 5.

(6) Πaus. Ἀττ. ΙΗ, 9. — Ξερῖλιν. ΞΘ, 16. — Ἐπιγρ. ἐν Ἀρχ. Ἐρ. Ἀρ. 2131.

(7) Σύγκελλ. Σ. 660. — Κασσιόδ. Χρον. — Harm. Contrast. Chron. — Εὐσέβ.

(8) Πaus. Ἀττ. Γ, 2.

ρέθη(9) ἀποδεικνύουσα ὅτι, τοῦλάχιστον βεβαίως ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, ἡ θέσις αὕτη ἦν ἐκτὸς τῆς πόλεως.

Κατὰ ταῦτα λοιπόν, πιθανώτερον μοι φαίνεται, ἂν μέρος τῶν Ἀθηνῶν ἐκλήθη *νέαι Ἀθῆναι* ἢ Ἀθῆναι Ἀδριανοῦ, ὅτι τοῦτο θὰ ἦν μᾶλλον τὸ τῶν ἰδρυμάτων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Ὡς πόλιν δ' Ἀδριανοῦ ἐπέγραψαν ἐπὶ τῆς Πύλης τῆς ἐγερθείσης παρὰ τὸν ναὸν αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ εὐγνωμοσύνης ἢ δουλοφροσύνης τὴν πόλιν τῶν· ἀλλ' ἡ κοινὴ συνήθεια καὶ ἡ ἱστορία διετήρησαν ἐπικρατὲς τὸ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας δόξης καθιερωθὲν ὄνομα.

ζ.

Ἀθηνῶν περίβολος καὶ πύλαι.

Τὸν ὅλον περίβολον τῶν Ἀθηνῶν, οἷος ἐκτίσθη μετὰ τὰ Μηδικά, « μείζων » τοῦ προτέρου(1), λέγει Δίων ὁ Χρυσόστομος(2) διακοσίων σταδίων μετὰ τῶν Μακρῶν τειχῶν, ἀλλ' ἀκριβέστερον ὁ Θουκυδίδης(3) σταδίων 43 « τὸ φυλασσόμενον ». Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἐξηγῶν ὁ σχολιαστής(4), ὑπολογίζει εἰς ἐξήκοντα σταδίους τὸν ὅλον περίβολον, τὸ δ' « ἀφύλακτον » τὸ μετὰ τῶν Μακρῶν τειχῶν, εἰς 17 στάδια, ὅπερ ὅμως κατὰ πολὺ ὑπερβαίνει τοῦ ἐδάφους τὰς διαστάσεις, καὶ ὑποτεθεῖ περιλαμβάνον τὸ πλεῖστον τῆς νοτίας τοῦ περιόλου πλευρᾶς, ἀπὸ τῆς Πνυκός, ὅπου ἔληγε τὸ βόρειον μακρὸν τεῖχος, μέχρις ἀνατολικῶς τοῦ Μουσείου,

(9) Rang. Ant. Hell. I, 'Ap. 6.

(1) Θουκυδ. Α, 93.

(2) ΣΤ, 6.

(3) Β, 13, 7.

(4) Αὐτ. — Ἰδ. καὶ Ἀριστοδ. Ε, 3.

δπου βεβαίως ἐπερατοῦτο τὸ Φαληρικόν, συνυπολογιζομένων προσέτι καὶ τῶν ἀναβάσεων καὶ καταβάσεων καὶ τῶν λοιπῶν ὀχυρωματικῶν τομῶν τῶν γραμμῶν.

Ἡ ἐπέκτασις τοῦ περιβόλου ἐπέκεινα τοῦ Ὀλυμπίου ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Στράδωνος (5): « ἐν τῷ τείχει τῷ μεταξὺ τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου », οὐδὲ μακρόθεν ἀρκεῖ εἰς ἀντιστοιχίαν τῶν διαστάσεων πρὸς τὰς ὑπὸ Θουκυδίδου ὀριζομένας. Ὁ Λεῖκ, πρὸς ἐπίλυσιν τῆς δυσχερείας ἀναβιβάζει πρὸς βορρᾶν τὸν περιβόλον μέχρι τῶν ὑπορειῶν τοῦ Ἀγγέσμου, εἰς ὃ οὐδαμῶς ἀπάδει ὁ λέγει ὁ Πλάτων (6), ὅτι ὁ Σωκράτης ἐβάδιζεν « ἐξ Ἀκαδημίας εὐθὺ Λυκείου τὴν ἔξω τείχους ὑπ' αὐτὸ τὸ τεῖχος »· ἄλλοι δὲ καὶ πέραν προσέτι τοῦ Ἰλισσοῦ ἐξέτειναν τὰ τεῖχη, ὅπου ὅμως οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον αὐτῶν ἵχνος φαίνεται, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ἀπαντῶνται τοιαῦτα δυτικῶς τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ. Τινὲς τέλος τῶν συγχρόνων ἀρχαιολόγων ἀποκρούουσι τὴν περὶ τοῦ « ἀφυλάκτου » σημείωσιν τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ, ὡς ὅλως ἀστήρικτον.

Ὡς ἐκτὸς τοῦ περιβόλου κείμενον πρέπει νὰ θεωρηθῇ πᾶν μέρος περιέχον τάφους, διότι ὑπῆρχε θρησκευτικὴ ἀπαγόρευσις τοῦ ἐνταφιάζειν ἐν τῇ πόλει (7), καὶ μόνον κατ' ἐξαίρεσιν ἐτάφη ἐντὸς αὐτῆς ἡ θηγάτηρ τοῦ Ἡρώδου Παναθηναίς (8).

Ἰχνη δὲ τῶν ἀρχαίων τειχῶν, πιθανῶς τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς μετὰ τὰ μηδικὰ ὀχυρώσεως, τινὰ ὅμως ἴσως καὶ μεταγενεστέρων χρόνων, καὶ ῥωμαϊκῶν, εἰςὶ πολλαχοῦ κατα-

(5) Θ, 401.

(6) Λυσ. 203.

(7) Cic. Ep. adv. Fernil. IV, 12, 3.

(8) Φιλύστρ. Β. σοφ. Β, 1, 10.

φανῇ, οἷον εἰς τὴν κορυφὴν καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν δυτικὴν κλιτὺν τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου, ἤτοι τοῦ Μουσείου. Κατὰ Παυσανίαν (9)· « Ἔστιν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἀρχαίου τὸ Μουσεῖον . . . ὃ δὲ Δημήτριος τειχίσας κατεῖχε τὸν λόφον τοῦτον ». Ἄλλ' εἰς τὴν ἐφήμερον ἐπὶ Δημητρίου ὀχύρωσιν δὲν ἀνήκουσι τὰ σωζόμενα λείψανα, οὐ μόνον διότι σύγκεινται ἐκ μεγάλων καὶ ἐπιμελῶς τετμημένων λίθων, ὡς πρὸς μόνιμον ἔργον, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅσον ἐξακολουθοῦσι προσκαταβαίνοντα πρὸς τὴν Πνύκα καὶ διερχόμενα ὀπίσω τοῦ παλαιοῦ βήματος· ὥστε βεβαίως ἀπετέλουν μέρος τοῦ ὃν ὁ Παυσανίας ὀνομάζει « παλαιοῦ περιβόλου ».

Ἀπὸ δὲ τοῦ βήματος χωροῦσι τὰ ἔχνη πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Πνυχός, μέχρι περὶ τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν, καὶ ἐκεῖθεν, εἰς ἀπόστασιν 250 μέτρων περίπου, κάμπτουσι πρὸς βορρᾶν, διέρχονται δυτικῶς τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Χαλκούρη· καὶ περαιτέρω, βορειανατολικῶς, κατὰ τὴν σημερινὴν Τράπεζαν, πρὸς τὸ βόρειον πέρας τῆς ὁδοῦ τοῦ Αἰόλου, ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἔτεσί τινα ἐν ἀνασκαφαῖς.

Ἀνατολικῶς δὲ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου, κατὰ τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ, φαίνεται καταδῆλως ἐξακολουθῶν ὁ περίβολος, καὶ, διευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἰλισσόν, διέρχεται ἐκτὸς τοῦ Ὀλυμπίου, ὡς δεικνύουσιν ἐλάχιστά τινα ἔχνη νοτίως καὶ νοτιανατολικῶς αὐτοῦ, καὶ ὡς μάλιστα ἀποδεικνύει ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος (10), ὅτι ἡ « ἐσχάρα τοῦ Ἀστραπιαίου Διὸς » κεῖται « ἐν τῷ τείχει, μεταξὺ τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου », ὧν τὸ πρῶτον ἡξέυρο-

(9) Ἀττ. ΚΕ, 6.

(10) Θ, Σελ. 404.

μεν (11) ὅτι ἔκειτο ἔξω τῶν τειχῶν, ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ Ἰλισσοῦ.

Ἀνωτέρω δέ, μεταξὺ τοῦ κοιμητηρίου τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τοῦ Ζαππαίου ὑπάρχουσι μικρὰ μὲν, ἀλλ' εὐδιάγνωστα ἔχνη. Καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ Βασιλικοῦ κήπου, τέμνοντα τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν αὐτοῦ, φαίνονται καὶ ἕτερα ἔχνη τειχῶν, χωροῦντα βορειοδυτικῶς. Ἄλλ' οὐδὲν ἐστὶ τὸ ἀποδεικνύον ὅτι ταῦτα ἀνήκον εἰς τῆς πόλεως τὸν περίβολον καὶ δὲν ἦσαν ἴσως μᾶλλον μέρος περιτειγίσματος πλουσίας τινὸς οἰκίας ιδιωτικῆς, εἰς ἣν δύναται ν' ἀποδοθῇ καὶ τὸ ἐν τῷ Βασιλικῷ κήπῳ εὐρεθὲν ψηφιδωτὸν ἔδαφος δεξαμενῆς. Λίαν δὲ πιθανῶς θὰ ᾔην αὕτη ἡ τοῦ Ἀττικοῦ, (Τίτου Ποστελσουτοῦ), πρὸς ὃν γράφων ὁ Κικέρων, τῷ λέγει· «*Athenis non longe a tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo sustulerit*», τὴν θέσιν ἐνδεικνύων καθ' ἣν ἡρπάγη ἡ Ὀρίθυια, καὶ ἱδρυτο ὁ βωμὸς τοῦ Βορέου (12). Κατὰ τὴν σημερινὴν «ὁδὸν Σταδίου», ἀνατολικώτερον τῆς ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ἀνεσκάφησαν ἔχνη τείλους, ἃ πρέπει ν' ἀνήκον εἰς τὸν ἀρχαῖον περίβολον, διότι κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, ἔτι μᾶλλον πρὸς ἀνατολὰς, εὐρέθη ὠραία ἐπίγλυφος καὶ ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη ἐπιτάφιος κάλπη, τοῖς κλασικοῖς χρόνοις ἀνήκουσα, καὶ ἤδη παρὰ τῷ Κ. Κωνστ. Κωστῇ διατηρουμένη.

Ὅτι δὲ τόσον ὀλίγα διετηρήθησαν ἔχνη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ περιβόλου πλευράν, καὶ ταῦτα μᾶλλον εἰς κρηπίδωματα ὅπου λοφίσκοι ἐγείρονται ὀπίσω αὐτῶν, εἰς δὲ τὴν βορείαν ὅτι οὐδὲν ἀπαντᾶται δεικνύον ποῦ αὕτη διήρ-

(11) Ἀνωτ. Α, η. Σελ. 83.

(12) Ἀνωτ. Α, η, Σελ. 88.

χετο ἐστὶν ἀνεξήγητον, διότι κατὰ Πλίνιον(13) καὶ Βιτρού-
βιον(14), πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς, ἦτοι πρὸς τὰ δύο ταῖς
ἐχθρικάς προσβολαῖς ἦττον ἐκτεθειμένα μέρη, τὰ τεῖχη
τοῦ περιβόλου τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν πλίνθινα.

Πύλαι δὲ τῆς πόλεως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων
αἱ ἐπόμεναι·

Ἡ *Πειραική*, ἃς ὠρίσαμεν ἀνωτέρω (Α, α, Σελ. 40).

Τὸ *Δίπυλον*, καλούμενον καὶ *Κεραμεικαὶ πύλαι*, διότι
παρενέπιπτον μεταξὺ τῶν δύο Κεραμεικῶν, καὶ *ιερά πύλη*
καὶ *Θριάσιαι*, διότι ἀπ' αὐτῆς ἤρχιζεν ἡ ἱερὰ ὁδός, δι' ἧς ἡ
ἐλευσινιακὴ πομπὴ ἐχώρει εἰς Ἐλενσῖνα διὰ τοῦ Θριασίου
πεδίου, καὶ *Δημιᾶδες πύλαι*, διότι παρ' αὐταῖς ἴσταντο αἱ
δημόσιαι γυναικες(15). Εἰς τούτου εἶδομεν τὴν θέσιν σω-
ζόμενα σπουδαῖα αὐτῶν ἐρείπια, ὅπου ἡ ἐκκλησίᾳ Ἀγία
Τριάς (Α, β, Σελ. 44).

Αἱ *Μελιτίδες* πύλαι, ἐπὶ τῆς κοίτης ἀνοιγόμεναι, ἃς
ἀνωτέρω (Β, γ. Σελ. 133) ἐξελάβομεν κειμένας κατὰ τὸν
Ἀγιον Δημήτριον τὸν Βομβαρδάρην, μεταξὺ Πνυχὸς καὶ
Μουσείου.

Αἱ *Ἰππάδες*, ἀνήκουσαι πιθανῶς, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὀνόμα-
τος εἰκάσαι, εἰς θέσιν διέπνευομένην μόνον καὶ οὐχὶ ἀμα-
ξιτήν, οἶον ἐν τῇ κοιλάδι τῇ μεταξὺ τῆς Πνυχὸς καὶ τοῦ
λόφου τῶν Νυμφῶν. Ἦν δὲ παρ' αὐταῖς ὁ τάφος τοῦ Ὑπε-
ρίδου(16), δι' ὃ ὁ Λεῖκ ἐκλαμβάνει αὐτὰς ὡς παρὰ τὸ Δί-
πυλον κειμένας, καὶ ἐπωνύμους τοῦ ἐν τῷ Κεραμεικῷ κει-

(13) H. N. II, 8. — XXXV, 14.

(14) II, 8, 7.

(15) Ἡσύχ. λ. Δημιᾶσι. — Α. Κεραμεικός. — Σουίδ. — Σχολ. εἰς Ἀριστοφ.
Ἰππ. 769.

(16) Ψ Πλούτ. Β. Ἰ. Ρ. Ὑπερίδης. Τ. XII, Σελ. 271, Ἐκδ. Hutten.

μένου τόπου, τοῦ καλουμένου τῶν Ἰππέων (17). Ἄλλ' ὁ μὲν τάφος οὐδὲν ἀποδεικνύει, διότι καὶ ἄλλων πυλῶν ἐκτός, οἷον τῶν Μελιτιδῶν, τῶν Διομεύων (18), ὑπῆρχον τάφοι. Οὐδόλως δ' ἐστὶ πιθανὸν νὰ ὑπῆρχον εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν τέσσαρες πύλαι, ἡ Πειραιϊκὴ, τὸ Δίπυλον, αἱ Ἰππάδες καὶ ἡ ἐπομένη.

Ἡ Ἡρία ἢ Ἡριαία, ἥτις ἦν ἰδίως ὠρισμένη διὰ τὴν ἐκφορὰν τῶν νεκρῶν (19), βεβαίως ἵνα μὴ ταράττωσιν αἱ κηδεῖαι τὴν συνήθη συγκοινωνίαν καὶ μὴ ταράττωνται ὑπ' αὐτῆς· ὥστε ἔπρεπε νὰ κεῖνται παρὰ τῷ Διπύλῳ· καὶ τῷ ὄντι ἀριστερῶς ἢ νοτίως αὐτοῦ ἀνεσκάφησαν αὐτῶν τὰ ἐρείπια. Ἴσως δ' ἦν ἡ αὐτὴ τῇ « Πυλίδι », ἥς μνημονεύει ὁ Ἰσαῖος (Στ. 30) πρὸς τῷ Κεραμεικῷ· « Ἡ ἐν Κεραμεικῷ συνοικία ἡ παρὰ τὴν Πυλίδα, οὗ ὁ οἶνος ὦνιος ».

Ἡ Ἀχαρνικὴ πύλη, ἐπὶ τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν κόμην Ἀχαρνάς, τὴν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Φυλῆς κειμένην (20), τὸ σημερινὸν Μενίδι. Ἦν ἄρα εἰς τῆς πόλεως τὰ βορειοδυτικά, ὅπου περίπου σήμερον λήγει ἡ ὁδὸς τοῦ Αἰόλου καὶ ἄρχεται ἡ τῶν Πατησίων.

Αἱ Διομειαὶ πύλαι, μεταξὺ τῆς ἔσω καὶ ἔξω Διομείας, ἔκειντο εἰς τὰ βορειανατολικά τῆς πόλεως οὐ μακρὰν τῶν σημερινῶν ἀνακτόρων, κατὰ τὴν ἐπὶ τῶν Τούρκων λεγόμενην Βουβουνίστραν πύλην.

Αἱ Διοχάρους πύλαι ἦσαν παρὰ τὸ Λύκειον, ἀπέναντι τοῦ σημείου καθ' ὃ ὁ Ἐριδανὸς ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἰλισ-

(17) Φιλόστρ. ἐν Φιλαγρ. Σελ. 58. Ἐκδ. Olear.

(18) Ἀλκίφρ. Γ, 51, 4.

(19) Ἐτ. Μ. λ. Ἡρία. Adnot. Sylb. — Ἀρποκρ. λ. Ἡρία. — Ὁμ. Ἰλ. Ψ, 126. — Δημοσθ. κ. Εὐδουλ. 16. — Δείναρχ. κ. Ἀριστογ.

(20) Διόδ. ΙΔ, 32.

σόν (21), ἐξ οὗ ἴσως πρέπει νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ἐν τῷ Βασιλικῷ κήπῳ σωζόμενα ἔχνη ἀρχαίων τειχῶν εἰσὶ μεταγενεστέρως, ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅτε εἶχε περισταλεῖ τῆς πόλεως ὁ περίβολος. Ἐπεταὶ δ' ἐκ τούτου ἐπίσης ὅτι αἱ Διοχάρους πύλαι ἔκειντο οὐχὶ μὲν μακρὰν, ἀλλὰ βορειότερον τῶν Διομείων. Κατ' ἐπιγραφὴν δέ (22), φαίνεται ὅτι ἔκαλοῦντο μᾶλλον « αἱ πύλαι αἱ παρὰ τὸ Διοχάρους τεῖχος », καὶ ἦν παρ' αὐταῖς τέλμα ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἴσως τὸ τοῦ Σωκράτους ὑδάτιον (23), ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει παρὰ τὰ χεῖλη τοῦ Ἰλισσοῦ, ὅπου τὸ ἔδαφος ἐδύνατο νὰ ᾖ τελματῶδες.

Πύλη ὑπῆρχε πρὸς τῷ Λυκείῳ καὶ παρὰ τὴν κρήνην τοῦ Πάροπος (Ἀνωτ. Α, η, Σελ. 57), ἀνοιχθεῖσα πιθανῶς πρὸς ὕδρευσιν ἐξ αὐτῆς, παρὰ ταῖς Πύλαις τοῦ Διοχάρους.

Αἱ Ἰωνίαι πύλαι ἔκειντο, κατὰ Πλάτωνα (24), πρὸς τῇ Ἀμαζονίδι στήλῃ. Περὶ ταύτης δὲ λέγει ὁ Παυσανίας (25) ὅτι « κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἐς Ἀθήνας ἐκ Φαλήρου... ἐσελθόντων εἰς τὴν πόλιν, ἐστὶν Ἀντιόπης μνημα Ἀμαζόνος ». Καὶ ὁ Πλούταρχος (26) γνωρίζει τὴν στήλην παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Γῆς τῆς Ὀλυμπίας, πλησίον τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὁ δ' Αἰσχίνης (27) ὀνομάζει τὴν θέσιν « ὀπισθεν τῆς πόλεως »· ὥστε ἦν ἡ πύλη ὅπου, οὐ μακρὰν τοῦ Ὀλυμπίου, νοτιοδυτικῶς δ' αὐτοῦ, ἡ Φαληρικὴ ὁδὸς τέμνει τὴν ἐν μέρει σωζομένην νότιον τοῦ περιβόλου γραμμὴν, καὶ

(21) Στράβ. Σελ. 397.

(22) Rang. Ant. Hell. II, Ἀριθ. 879.

(23) Πλάτ. Λυσ.

(24) Ἀξίολ. Σελ. 364, Ἐκδ. Steph.

(25) Ἀττ. Α, 2.

(26) Β. Θησ. ΚΖ.

(27) Α, 97.

ἰχνη αὐτῆς εὐρέθησαν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς. Ταύτη δ' ἀνήκει πιθανῶς καὶ ὁ ἐν αὐτόθι εὐρεθείσῃ ἐπιγραφῇ (28) μνημονευόμενος « Πύργος ».

Αἱ δ' Αἰγεῖται πύλαι ἢ τοῦ Αἰγέως, ἔκειντο νοτιανατολικῶς τῆς πόλεως, παρὰ τὸ Δελφίνιον (29), καὶ ἦσαν ἴσως αἱ φέρουσαι πρὸς τὸ στάδιον.

Ὁ Στουάρτ καὶ Ρεβέρτ (30) λέγουσιν ὅτι εἶδον πύλην παρὰ τὴν Καλιφόρην, ἧς ὅμως ἰχνος δὲν σώζεται, καὶ ἣτις ὑπὸ συγγραφέων δὲν μαρτυρεῖται.

Τὴν δ' οὕτω τετειχισμένην πόλιν συνέλαβε τὴν ιδέαν ὁ Κίμων νὰ συνδέσῃ εἰς ἓν φρούριον μετὰ τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἐχάραξε τὰ Μακρὰ τεῖχη, θεμελιώσας αὐτὰ ἐν τῷ ἐλώδει πεδίῳ, τῷ Ἀλιπέδῳ (31), μετὰ τὴν ἐν Οἰνοφύτοις μάχην, κατ' Ὀλυμπιάδα 80, δ, « τό τε Φάληρον δὲ καὶ τὸ ἐς Πειραιᾶ » (32). Καὶ τὸ μὲν, ἐχώρει πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὸν ἐν Φαλήρῳ Ἅγιον Γεώργιον, τοῦ δὲ τὴν διεύθυνσιν δεικνύουσι τὰ ὀλίγα ἔτι ἐναπολειπόμενα λείψανα, παρὰ τὴν νέαν Πειραικὴν ὁδόν, ἀφ' οὗ πολλὰ κατεστράφησαν ἐπὶ τῆς κατασκευῆς αὐτῆς.

Μετὰ ταῦτα δ' ὁ Περικλῆς, τὴν μεγάλην βεβαίως βλέπων καὶ δυσφύλακτον ἀπόστασιν μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν, ἐπεχείρησε τὴν οἰκοδομὴν ἄλλου τρίτου μεταξὺ αὐτῶν (33), ὁ Διὰ μέσου τεῖχος ἐκλήθη (34), καὶ οὗ λείψνα σώζονται κατὰ τοὺς ἀμπελῶνας τοὺς νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς

(28) C. I. Att. 'Αρ. 982.

(29) Πλούτ. Β. Θησ. IB.

(30) II, Σελ. 83. 192.

(31) Ἀρποκρ.

(32) Θουκυδ. Α, 107.

(33) Πλούτ. Β. Περικλ. IG.

(34) Πλάτ. Γοργ. Σελ. 655.—Θουκ. Β, 13.—Ἀρποκρ. λ. Διὰ μέσου τεῖχος.

τὴν θάλασσαν παρκατεινομένους. Δεικνύουσι δ' αὐτὰ ὅτι τὸ μὲν βόρειον τεῖχος ἀπέληγεν εἰς τὰ δεξιὰ, δυτικῶς, τοῦ Πειραιικοῦ ἰσθμοῦ, τὸ δὲ διὰ μέσου ἀνατολικῶς αὐτοῦ.

Πρὸς τὴν πόλιν δέ, τὸ μὲν Φαληρικὸν ἤρχιζε πιθανῶς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ῥάχιος τοῦ Μουσείου, ὡς τοῦ κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη μόνου ὀχυροῦ σημείου, τὰ δὲ δύο ἕτερα εἰς τὰ ὑψώματα ἐκατέρωθεν τῆς φάραγγος ἣτις πρὸς νότον χωρεῖ ὀπίσω τῆς Πνυκός, καὶ εἶχον μεταξὺ αὐτῶν ἅς ὑπεθέσαμεν Μελιτιίδας πύλας. Ὁχυρωματικῶς ὅμως ἀπαράδεκτον δὲν φαίνεται, ὅτι τὸ βόρειον, κατὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, παρεξέκλινεν ἴσως πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τῶν λόφων μέχρι τοῦ Ἀστεροσκοπείου, ὥστε καὶ ὅτε ποτὲ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πάντες οἱ μάχιμοι διετάχθησαν νὰ συνέλθωσιν εἰς κεντρικὰ σημεῖα, οἱ ἐντὸς τῶν Μακρῶν τειχῶν κατοικοῦντες συνεκλήθησαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Θησείου (35), ἣτις οὕτω μακρὰν αὐτῶν δὲν θ' ἀπέτρεχε, δὲν ἐνεκλείετο ὅμως καὶ ἐν αὐτοῖς· διότι, προκειμένης τότε εἰσβολῆς τῶν Θηβαίων, οἵτινες ἤρχοντο διὰ ξηρᾶς ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν, τὰ Μακρὰ τεῖχη δὲν ἠπειλοῦντο, οὐδ' εἶχον ἀνάγκην φρουρᾶς.

Ἀφ' οὗ δὲ κατεδαφίσθησαν τὰ Μακρὰ τεῖχη ὑπὸ Λυσάνδρου (36), ἀνωκοδόμησε πάλιν αὐτά, τὰ δύο Πειραιικά τοῦλάχιστον, ὁ Κόνων μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ ναυμαχίαν, ἐν Ὀλ. 96, γ (37).

(35) Ἀνδοκ. π. Μυστ. Σελ. 23, R.

(36) Ξεν. Ἑλ. Β, 2. — Λυσ. κ. Ἀγοράτ. Σ. 453, R. — Ἀνδοκ. π. Εἰρην. Λακ. Σ. 94. — Διόδ. ΙΓ, 107. — Πλούτ. Β. Λυσάνδρ. ΙΔ.

(37) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 82. 92. Ι, 12. — Iδ. καὶ Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 771.

η.

Ἔτερα χωρία παραλειφθέντα.

Τὸ *Βουλευτήριον* τῶν *τεχνιτῶν* ἦν παρὰ τὸ *Δίπυλον* (1), περιλαμβάνον ἐν τῷ τεμένει αὐτοῦ καὶ τὴν *κοινὴν ἐστίαν* (2).

Ἵερκωμόσιον ἐκαλεῖτο θέσις τις παρὰ τῷ *Θησείῳ* (3).

ἽΟρχήστρα, τὸ δάπεδον ἧ ἡ πλατεῖα ἐφ' ἧς ἴσταντο τὰ ἀγάλματα τῶν *Τυραννοκτόνων* ἐν τῇ ἀγορᾷ (4).

Εὐδανέμων βωμός, ἰδρυμένος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δαπέδου μετὰ τῶν *Τυραννοκτόνων* (5).

Ἐπίσης δ' ἐν τῇ Ἀγορᾷ ἔκειτο καὶ τὸ *ιερόν τοῦ Αἰακοῦ* (6), ὃ *Αἰακόντιον* καλεῖ ὁ *Ἡσύχιος*.

Στοὰ *Θρακῶν* ὑπῆρχε τις ἐν τῷ *Κεραμειῳ* (7), ἀλλ' ἄγνωστος ἄλλως ἢ θέσις αὐτῆς.

Ἐν τῷ *Κεραμειῳ* μνημονεύεται καὶ τὸ *Ἀγριππαῖον* ἢ *Θέατρον τοῦ Ἀγρίππα* (8).

Τὸ *Βουκόλιον* ἢ *Βουκολεῖον* ἦν παρὰ τῷ *Πρυτανείῳ* (9), ἔδρα τοῦ ἄρχοντος *Βασιλέως*. Εἰς μέρος δ' αὐτοῦ καλούμενον *Βασιλεῖον* (10) συνεδρίαζον οἱ *Φυλοδασιλεῖς*.

(1) Φιλόστρ. Β. Σοφ. Β, 83.

(2) Ἀθήν. Ε, 49. — Ἰδ. Ἀρχ. Ἐφ. 1860, Ἀρ. 4041.

(3) Πλούτ. Β. Θησ. ΚΖ.

(4) Τιμ. Λεξ. Πλατ. λ. Ὀρχήστρα. — Φώτ. ὅμ.

(5) Ἀρρίαν. Ἀνάβ. Γ, 16, 8. — Διον. Ἀλικ. Δείναρχ. 11. — Ἡσύχ. λ. Εὐδαν.

(6) Ἡρωδιαν. Ε, 89.

(7) Ἀρποκρ. λ. Ἐρμαῖ.

(8) Φιλόστρ. Β. Σοφιστ. Β, 5, 3. — 8, 2.

(9) Bekk. An. gr. I, 449.

(10) Πολυδ. Η, 111. — Σουῖδ. λ. Ἀρχων.

Τῆς *Ἡρας* ναὸς ἔκειτο, φαίνεται, ἀνατολικῶς τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους, κατ' ἐπιγραφὴν εὐρεθεῖσαν μεταξὺ ἐπισήμων ἐρειπίων ἐκεῖ ἐν ἐλαιοτριβείῳ.

Ἀποτροπαίου Διὸς « ἐσχάρα » ἡ βωμὸς ὑπῆρχεν ἐν τῷ τείχει τῆς πόλεως, μεταξὺ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τοῦ Πυθίου (11).

Τὸ *Παλλάδιον*, τέμενος βεβαίως τῆς Ἀθηνᾶς, μνημονεύεται ὑπὸ Πλουτάρχου (12) μετὰ τοῦ Λυκείου καὶ τοῦ Ἀρδηττοῦ, καὶ ἐχρησίμευε καὶ εἰς Δικαστήριον (13). Κατὰ Πιττάκην (14) ἐπιγραφὴ φέρουσα « Διὸς ἐν Παλλαδίῳ » εὐρέθη βορείως τοῦ Πύργου τοῦ Κυρρῆστου.

Τὸ δὲ *Φερεφάτιον* ἡ ναὸς τῆς Περσεφόνης, δὲν ἀπεῖχε πολὺ τοῦ Λεωκορίου (15), ἣν ἄρα ἐν τῷ ἔσω Κεραμεικῷ.

Γ

Χωρία ὑπὸ συγγραφέων μαρτυρούμενα,
ἀλλ' ἀγνώστου θέσεως.

Ἱερὰ ἐν Ἀθήναις, ὧν ἡ θέσις ἄδηλος, μνημονεύονται προσέτι ὑπὸ διαφόρων.

Τὸ *Αἰγεῖον* ἡ τοῦ *Αἰγέως* (1), κείμενον ἴσως, ὡς ἐκ τῆς ταυτωνυμίας εἰκάσαι, παρὰ τὰς Αἰγείας Πύλας καὶ τὸ Δελφίνιον.

(11) Στρβ. Θ, 404.

(12) Β, Θησ. ΚΓ.

(13) Αἰλιαν. Π. Ἰ. Ε, 15. — Πολυδ. Η, 118-120. — Παυσ. Ἀττ. ΚΗ, 9. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ, 13, 2.

(14) Ant. Hell. 819.

(15) Δημοσθ. Εἰς Κόν. 1258, R.

(1) Ἀρποκρ. Σουλδ. λ. Αἰγεῖον.

Τὸ Φορβάντιον(2), ἱερὸν τοῦ ὑπ' Ἐρεχθέως φονευθέντος Βασιλέως τῶν Κουρητῶν.

Ὁ Στεφανηφόρος(3).

Ὁ Καλαμίτης(4), περὶ οὗ ἴσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ὄνομα ἔμεινε σχεδὸν ἀπαράφθορον εἰς τοῦ « Καλαμιώ-του τὴν Βρύσιν ». Λέγει δ' ὁ Ἡσύχιος τὸν Καλαμίτην « ἤρωα τῷ Ἡλίσίῳ πλησίον »· ἀλλ' ἐν Δημοσθένει αἱ ἐκδόσεις φέρουσι « Κλησίῳ ».

Τὸ Ὠρῶν ἱερὸν περιεῖχε βωμὸν Ὀρθίου Διονύσου καὶ Νυμφῶν(5). Ἦν ἄρα ἴσως τὸ ἐπὶ τοῦ κατωτέρω (Δ) μνημονευομένου Λόφου τῶν Νυμφῶν ἰδρυμένον.

Τὸ τέμενος τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων ἐνέκλειεν ἄγαλμα τοῦ Ἰουδαίου ἀρχιερέως Ὑρκαροῦ(6).

Τὸ ἱερὸν τοῦ Μηνυτοῦ Ἡρακλέους ἰδρύθη ὑπὸ Σοφοκλέους τῷ ἡμιθέῳ, ὡς μηνύσαντι αὐτῷ ποῦ ἦν κεκρυμμένον χρυσοῦν τι ἀνάθημα κλαπέν ἐκ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ(7).

Μνημονεύονται ἐπίσης καὶ τὰ ἀγνώστου θέσεως ἱερὰ τῆς Αὐσιζώνου Ἀρτέμιδος(8), τοῦ Ἡγεμονίου Ἑρμοῦ(9), τῆς Ψιθύρου Ἀφροδίτης, καὶ Ἑρωτος, καὶ Ἑρμοῦ ψιθυριστῶν(10), καὶ τὸ Ἑρμοῦ τοῦ Φαλανθέως, κατὰ τὸ Φάλανθον, ὄρος τῆς Ἀρκαδίας(11), δυτικῶς τῆς πύλης τῆς Ἀγορᾶς.

(2) Ἀνδοκ. π. Μυστηρ. Σελ. 20. — Ἀνδρόν. ἐν Ἀρποκρ. λ. Φορβάντιον.

(3) Ἀρποκρ. λ. Στεφανηφ.

(4) Δημοσθ. π. Στεφ. Σελ. 270.

(5) Φιλόχωρ. ἐν Ἀθην. Β, 2.

(6) Ἰώσηπ. Ἰουδ. ἀρχαιότ. Δ, 16.

(7) Σχόλ. εἰς Σοφ. β'ον. — Cic. de divin. I, 25. — Ἡσύχ. λ. Μηνυτής.

(8) Σχόλ. εἰς Ἀπολλών. Πρόδ. Α, 288.

(9) Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 1160.

(10) Δημοσθ. κ. Νεαίρ. 1258. — Ἀρποκρ. λ. Ψιθυριστής.

(11) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 1826. Σελ. 1010.

Πολιτικὸν προσδιορισμὸν, τὰς συνελεύσεις τῶν Φρατριῶν, εἶχον τὰ Φράτρια, δώδεκα ὄντα, ταῖς φρατρίαις ἰσάριθμα, καὶ περιέχοντα ἀγάλματα Διὸς Φρατρίου καὶ Ἀθηνᾶς Φρατρίας (12).

Τὸ Μητιοχεῖον, φερώνυμον τοῦ ἀρχιτέκτονος αὐτοῦ, ἐχρησίμευεν ὡς δικαστήριον (13).

Τὸ Θεσμοφορεῖον ἦν ἡ δίαίτια τῶν παρθένων τῶν παρασκευαζομένων ἵνα μετὰσχῶσι τῆς τελετῆς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ὡς Θεσμοφοριάζουσai (14).

Τὸ Ἀργυροκοπεῖον ἦν κατάστημα ἐν ᾧ εἰς νόμισμα ἐκόπτετο τοῦ Λαυρίου ὁ ἄργυρος (15), ἴσως αὐτὸ τὸ ἀργυρεῖον τοῦ Τιμάρχου. (Ἰδ. Α, 7, Σελ. 73).

Εἰς τὸ Παρασίτιον κατέθετον οἱ λεγόμενοι « Παράσιτοι » τῶν ἱερῶν σίτων τὰς ἀπαρχάς (16).

Ἡρώς ἢ Ἡρῶν ἐπὶ Βλαύτῃ ἦν θέσις καθ' ἣν ἀγάλμα ἡρώδς τινος ἱδρυτο πλησίον λιθίνης ἐμβάδος, ἀναθήματος ὑποδηματοποιοῦ (17). Ὁ Κ. Πιπτάκης βεβαιοῖ ὅτι εὑρεν « ἱερὸν Βλαύτης » μνημονευόμενον εἰς δύο ἐπιγραφάς (18), καὶ ἐξ αὐτῶν θέλει νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἔκειτο ὅπου ἡ ἐκκλησία ἢ « Βλασταροῦ », ἥς τὸ ὄνομα ἐκ τῆς « Βλαύτης » δῆθεν παρεφθάρη. Τὰς ἐπιγραφάς ὁμῶς ταύτας ἐγὼ καὶ οὐδέποτε εἶδον ἢ εὔρον. Μνημονεύεται ὁμῶς « σηκὸς

(12) Πολυδ. Α, 1.

(13) Φώτ. Λεξ. λ. Μητιοχεῖον. — Ἡσύχ. λ. Μητι(ό)χου τέμενος. — Πολυδ. Η, 121.

(14) Ἡσύχ. λ. Πρυτανεῖον.

(15) Ἀντιφών, ἐν Ἀρποκρ. λ. Ἀργυροκοπεῖον.

(16) Πολυδ. ΣΤ, 35. — Ἀθην. ΣΤ, Σελ. 235, c. d.

(17) Πολυδ. Ζ, 87. — Ἡσύχ. λ. Βλαύτη.

(18) Ἀρχ. Ἐφ. 1830. 1834.

Βλαύτης » ἐν ἐπιγραφῇ εὐρεθείσῃ παρὰ τῇ εἰσόδῳ τῆς Ἀκροπόλεως (19).

Ὑπῆρχε δέ που καὶ τὶς Θησαυρός, ἐπισήμους εἰκόνας ἐγκλείων (20).

Τὸ δὲ Βουζύγιον, ἐπώνυμον τοῦ ἥρωος τοῦ πρώτου βόας εἰς ἄροτρον ζεύξαντος, λέγεται γενικῶς ὑπὸ Πλουτάρχου (21) « κείμενον ὑπὸ τὴν πόλιν ».

Μνημεῖον δ' Ἴππου καὶ Κόρης ἱστατό που, ἐξηγούμενον ὡς παριστῶν δῆθεν ἄρχοντά τινα Ἴππομένην καλούμενον, πρὸς τὴν ἰδίαν θυγατέρα εἰς βορὰν λιμώττοντος ἵππου (22).

Καὶ Παλαῖστραι δὲ μνημονεύονται, ἡ τοῦ Σιβυρτίου (23), ἡ τοῦ Ἴπποκράτους (24) καὶ ἡ τοῦ Ταυρέου (25), περὶ ἧς λέγει ὁ Πλάτων ὅτι ἦν « καταντικρὺ τοῦ τῆς Βασιλικῆς ἱεροῦ ». Ἀλλὰ Βασιλικῆς ἱερὸν ἐστὶν ἄγνωστον καὶ ἀκατανόητον, καὶ βεβαίως γραπτέον Βασίλης (26), ὡς καὶ ἐν τινὶ ἀξιολόγῳ ἀττικῇ ἐπιγραφῇ, κατὰ τὸ δεξιὸν χεῖλος τοῦ Ἰλισσοῦ εὐρεθείσῃ, φέρεται « ἱερὸν Κόδρου καὶ Νηλέως » (τοῦ υἱοῦ τοῦ Κόδρου) « καὶ Βατίλης » (27). Ἦν δὲ τοῦτο τοῦ Κόδρου τὸ ἱερὸν, τὸ καὶ Κόδρου πέσημα λεγόμενον, ἰδρυθὲν ὅπου ἐλέγετο ὅτι ἔπεσεν ὁ Κόδρος θυμᾷ εὐγενοῦς πατριωτισμοῦ, ὅτ' ἐπετέθη κατὰ τῶν Δωριέων, δεξιῶς τοῦ

(19) C. I. Att. II, 411.

(20) Ἡσύχ. λ. Θησαυρός. — Ἀρποκρ. λ. Πολύγνωτος.

(21) Γαμ. Παραγγ. 42.

(22) Ἡρακλ. Ποντ. π. Πολιτ. Σ. 3, "Εκδ. Kœl. — Σουίδ. λ. Ἴππομέν. — Φώτ. λ. Παρ' Ἴππον. — Λεξ. Ῥητ. 295, 12.

(23) Πλούτ. Β. Ἀλκ. Γ.

(24) Ψ Πλούτ. Β. Ἰ. Ῥ. Ἴσοκρ. Τ. IB, Σελ. 239, "Εκδ. Huften.

(25) Πλάτ. Χαρμ. Σελ. 153, α, "Εκδ. St.

(26) Ἡσύχ. λ. Βασίλη. — Στ. Βυζ. λ. Ἀγάμεια.

(27) Ἀρχ. Ἐφ. "Ετ. 1884. Σελ. 162.

Ἰλισσοῦ, κατὰ Πανυσανίαν(28), εἰς ἣν θέσιν περίπου εὐρέθη καὶ ἡ ἐπιγραφή. Τῆς θέσεως δὲ ταύτης ἀπέναντι, ἴσως εἰς τ' ἀντιπέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, ἦν ἡ *Ταυρέου Παλαίστρα*.

Λέσχαι δὲ λέγονται ὑπάρξασαι ἐν Ἀθήναις τριακόσαι ἐξήκοντα, ἐν αἷς κατὰ τὰς ψυχρὰς χειμερινὰς νύκτας εὕρισκον καταφύγιον οἱ πτωχοί(29).

Ἡ ῥυμοτομία τῆς πόλεως ἦν ἀρχαία, καὶ τούτου ἕνεκα ἀτελὴς(30). Ὀνόματα ἰδιαιτέρα φαίνεται ὅτι σπανίως εἶχον τῆς πόλεως αἱ ὁδοί. Τούτων τινὲς τῶν εὐρυτέρων ὠνομάζοντο δρόμος, ὡς ἦν ἡ προμνημονευθεῖσα (B, α, Σελ. 117), ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν ἀναβαίνουσα εὐθὺς μέχρι τοῦ Ἑλευσινίου, καὶ ἄλλη ἀπὸ τοῦ Λυκείου πρὸς τὸ Στάδιον χωροῦσα(31).

Ἐν τῷ Κεραμειῷ δ' ὑπῆρχεν ἡ *Τρίοδος*, διακλαδευομένη κατὰ τὸ σημεῖον εἰς ὃ ἴστατο ὁ Ἑρμῆς ὁ τετρακέφαλος(32).

Τὴν ἀτραπὸν *Μύρμηκος* εἶδομεν ἀνωτέρω(33). Ἑτέρα δὲ ὁδὸς μνημονεύεται ὡς *τρίτη ῥύμη*(34), καὶ ἄλλαι διεκρίνοντο διὰ τῶν παρ' αὐταῖς βιομηχανικῶν καταστημάτων, οἷον τὰ *Χαλκᾶ*(35), τῶν *Ἑρμογλυφείων*(36) καὶ τῶν *κιβωτοποιῶν*(37).

Ὑπῆρχε δὲ καὶ τις ὁδὸς καλουμένη *Ἑστία* ἴσως *Ἑστίας*,

(28) Ἀττ. ΙΘ, 6. — Λυκ. κ. Λεωκρ. 86.

(29) Πρόκλ. Εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ. Β.

(30) Δικαίαρχ. Β. Ἑλλ. Σελ. 485.

(31) Ξενοφ. Ἰππαρχ. Γ, 2.

(32) Ἰδ. Ἀνωτ. Α, 8, Σελ. 53.

(33) Β, γ, Σελ. 131.

(34) Πολυδ. Θ, 38.

(35) Ἀνωτ. Α, 8, Σελ. 54.

(36) Πλούτ. π. δαιμον. Σωκρ. 1.

(37) Αὐτ.

παρὰ τῇ Ἀργύλῃ(38), προαπτεῖω, ὡς φαίνεται. τῶν Ἀθη-
νῶν. Ἦν δὲ τοῦτο διπλοῦν, « καθύπερθεν καὶ ὑπένερ-
θεν » (39), ὥστε φαίνεται ὅτι ἔκειτο πλησίον ὑψώματος, πι-
θανῶς ὑπὸ τὸν Ἀγχεσμον, βορείως τῆς πόλεως. Καὶ ὑπὲρ
ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν ἦν ἰδρυμένος Ἑρμῆς τρικέφαλος, ὁ
τοῦ Προκλείδου, δεικνύων τὰς τῶν ὁδῶν διευθύνσεις (40).

Εἰς τὰ ὑψηλὰ δὲ τῆς πόλεως, κατὰ τὴν ῥίζαν τοῦ βρά-
χου τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ πρὸς βορρᾶν τοῦλάχιστον, φαί-
νεται ὅτι ὑπῆρχε περίπατος, διότι ἐφ' ἐνὸς τῶν βορειανα-
τολικῶν βράχων ἀναγινώσκεται ἐπιγραφή· « Τοῦ περιπάτου
περίοδος Γ πόδες ΓΔΙΙΙ », ἀναγνώστέα πιθανῶς· « περίο-
δος πέμπτῃ, πόδες (ΓΔΙΙΙ), ἦτοι 513.

Οἰκίας δὲ περιεῖχεν ἡ πόλις περὶ τὰς μυρίας (41).

Τῆς δ' Ἀγορᾶς, τῆς τε κεντρικῆς, ὡς καὶ πάσης ἄλλης
τῶν ἐν Ἀθήναις, οἷον τῆς τῶν Χολαργέων (42), πᾶσα ἡ
περιφέρεια, ἥ ἴσως καὶ ἕκαστον τμήμα αὐτῆς, ἐλέγετο Κύ-
κλος (43). Τὰ δὲ διάφορα τμήματα διεκρίνοντο, τινὰ μὲν
διὰ τοπικῶν ὀνομάτων τῶν ἐκεῖ συνήθως, πολλάκις ἐν σκη-
ναῖς (44), πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων, οἷον Ἀγορὰ Ἑρέ-
τρια, Ἀγορὰ Ἀργείων (45)· ἄλλα δὲ κατὰ τὰ πωλούμενα
ὦνια, οἷον Ἀγορὰ ἀλφίτων, ἱματιόπωλις ἢ σπειρόπωλις
(παλαιῶν ἐνδυμάτων) (46), ἰχθυόπωλις (47), μεθ' ὑποδιαί-

(38) Ἀλκίφρ. Ἐπιστ. Γ, 43, δ.

(39) Ross. Demen. Σελ. 5.

(40) Σουῖδ. — Ἀρποκρ. λ. Τρικέφαλος.

(41) Ξενοφ. Ἀπομν. Γ, 6, 14.

(42) Ἐπιγρ.

(43) Πολυδ. Ζ, 11-18. — Ἡσύχ. λ. Κύκλος.

(44) Ἀρποκρ. λ. Τὰ Πυθοδώρου. — Λ. Σκηνῖται.

(45) Ἀνωτ. Α, 6, Σελ. 63.

(46) Πολυδ. Ζ, 78.

(47) Ψ Πλούτ. Β. Ἰ. Ρ. Ὑπερίδ. Τ. ΙΒ. Σελ. 272. Ἐκδ. Hult.

ρέσεων « ἐς τοῦτον, ἐς τὰ μῦρα, ἐς τὸν χλωρὸν τυρόν », κτλ. (48). Ἡ δὲ γυναικεία Ἀγορά (49) ἦν βεβαίως τὸ μέρος ὅπου ἐπωλοῦντο τὰ ταῖς γυναιξὶ χρήσιμα. Θεῶν δ' Ἀγορά (50), εἴτε καθ' ἑαυτὴν ὑπάρχουσα, εἴτε μέρος ἀποτελοῦσα τῆς κεντρικῆς Ἀγορᾶς, ἦν ἡ εἰς ἣν ἐπωλοῦντο τὰ τῶν Θεῶν ἀγαλμάτια.

Πλὴν τῆς κεντρικῆς δ' ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι ἀγοραί ἐν Ἀθήναις, ὡς εἶδομεν τὴν τῶν Μελιτέων (51), καὶ τὴν τοῦ Κολυττοῦ (52), αἷς προσθετέα καὶ ἡ τῶν Κερκώπων (53), παρὰ τῷ δικαστηρίῳ τῇ Ἡλιαίᾳ, ἀγνώστου ἄλλως θέσεως, ἐκτὸς ὅτι ἐν χωρίῳ τινι (54) λέγεται κειμένη ἡ Ἡλιαία « κάτω, ἐν κοίλῳ τινι τόπῳ », ἦν δὲ « ἐπάνω δικαστήριον ». Ἄν τοῦτο ἦν τὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἴσως ἔκειτο ἡ Ἡλιαία ἐν τῷ κοίλῳ, τῷ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Πνυκός, ὅπου ἦν, ἡ μετὰ ταῦτα ἀνέβη, ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα Κέρκωπα, ἕνεκα τῆς κακῆς φήμης τοῦ φέροντός ποτε αὐτὸ λαοῦ περὶ τὴν Ἐρεσον, ἐπεκράτησε νὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς τὸ τῶν κλεπτῶν καὶ ἀπαταιῶνων, δύναται ἴσως ἡ Ἀγορὰ αὕτη νὰ ὑποτεθῇ ὠρισμένη εἰς πώλησιν τῶν ἀδεσπότην κλοπιμαίων.

(48) Εὐπολῖς ἐν Πολυδ. Θ, 47.

(49) Πολυδ. I, 18. — Θεοφρ. χαρακτ. II. κολακ. B, 4.

(50) Ἀριστέιδ. Κυζικ. T. I, Σελ. 418. Ἐκδ. Cant. — Αὐτ. Ἀθην. Σ. 30.

— Ἡσύχ. λ. Θεῶν Ἀγορά.

(51) B, γ, Σελ. 132.

(52) B, δ, Σελ. 135.

(53) Ἡσύχ. λ. Ἀγ. Κερκ.

(54) Bekker, Anecd. gr. I, 253.

Δ

Υψώματα.

Εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἶδομεν περιλαμβανόμενα ὑψώματα, πλὴν τῶν ὑπορειῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν Πνύκα καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἐν Μελίτῃ, τὸν Κολωνόν, μεταξύ, ὡς φαίνεται, Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου, τὸν λόφον τοῦ Θησείου, πιθανῶς ἐν Σκαμβωνιδῶν, καὶ τέλος τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου, ὑπερκείμενον τῆς κοιλάδος ἣν ἐξέλαβον ὡς τὸν Κολλυτόν, καὶ περιλαμβανόμενον κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ ἐντὸς τοῦ ὠχυρωμένου περιβόλου. Ὅτι δὲ τὸ νότιον αὐτοῦ ἦν ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀποδεικνύουσι καὶ οἱ κατὰ τοὺς πρόποδας αὐτοῦ ἐν τῷ βράχῳ ἐσκαμμένοι τάφοι, ἐν ᾧ εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένην πλευρὰν οὐδεὶς τάφος ἀπαντᾷται.

Ὁ ὑψηλὸς οὗτος λόφος ἐκαλεῖτο *Μουσεῖον*, διότι ἐκεῖ, ὡς ἐφρόνουσι οἱ Ἀθηναῖοι (1), εἶχε ζήσει καὶ ταφῇ ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς Μουσαῖος. Διατηρεῖται δ' ἐν μέρει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, ἐπίγλυφον καὶ ἐνεπίγραφον, τὸ μνημα «ἀνδρὸς Σύρου», ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, Ἀντιόχου τοῦ Φιλοπάππου κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν.

Ἄλλος δὲ λόφος, ὁμοίως ὡς τὸ Μουσεῖον, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων φαίνεται, κατὰ τὸ ἥμισυ δι' ὠχυρωματικούς λόγους περιληφθεὶς εἰς τὸν περίβολον, τοῦ τείχους ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀνερχομένου μέχρι τῆς κορυφῆς καὶ κατερχομένου ἐπὶ τῆς ἐτέρας, ἐστὶν ὁ παρὰ τὰς

(2) Παυσ. Ἀττ. ΚΕ, 8.

Πειραικάς πύλας, ὅστις ἔνεκα ἐπιγραφῆς ἐγκεχαραγμένης ἐφ' ἑνὸς τῶν βράχων τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, σήμερον Λόφος τῶν Νυμφῶν καλεῖται. Τοιαύτη ἐπωνυμία ὁμῶς ὑπ' οὐδενὸς μνημονεύεται τῶν ἀρχαίων, καὶ παράδοξον φαίνεται νὰ ᾔην παρ' Ἀθηναίοις ὅλως ἀνώνυμον σύμπτωμα τοῦ ἐδάφους τόσον ἐπίσημον καὶ τόσον πλησίον τῆς πόλεως κείμενον.

Περὶ τῆς ἐπὶ Θησέως ἐπιστρατείας τῶν Ἀμαζόνων ὁ Πλούταρχος ἀφηγούμενος(2), δανείζεται παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Μηδικῶν ἀκμάσαντος ἱστοριογράφου Κλειδήμου περιγραφὴν στρατηγικῆς ἀκριβεῖας ἀξίωσιν ἔχουσιν. Κατὰ ταύτην δέ, ἐν τῇ παρατάξει αὐτῶν αἱ Ἀμαζόνες ἐστήριζον τὴν μὲν δεξιὰν αὐτῶν πτέρυγα ἐπὶ τὴν θέσιν Χρύσαν κατὰ τὴν Πνύκα, τὴν δ' ἀριστερὰν εἰς τὸ Ἀμαζόνιον. Ὁρμησαν δὲ κατ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Μουσείου οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τῆς μάχης φονικῆς ἀποδόσης, τάφος τῶν πεσόντων ἐδείκνυντο καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐν τῇ πλατείᾳ τῇ ἀγούσῃ πρὸς τὸ ἡρώον τοῦ Χαλκιδόντος, κατὰ τὰς Πειραικάς πύλας. Ἐκείθεν δ' ἐδιώχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι μέχρι τῶν Εὐμενίδων· ἀλλ' ἐπιτεθέντες εἶτα ἀπὸ τοῦ Παλλαδίου, τοῦ Ἀρδηττοῦ καὶ τοῦ Λυκείου, ἀπέκρυσαν τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Ἀμαζόνων μέχρι τοῦ στρατοπέδου, καὶ τὸν τέταρτον μῆνα ἐσυνθηκολόγησαν.

Ἡ περιγραφὴ αὕτη ἐστὶ σπουδαία, οὐχὶ ὡς δῆθεν διδάσκουσα τὸ ἀληθὲς τῆς μάχης σχέδιον τῶν Ἀμαζόνων καὶ Ἀθηναίων, ἀλλ' ὡς δεικνύσα πῶς συγγραφεὺς μεταγενέστερος, εἰδήμων τῆς Ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας, ἀντελαμβάνετο τοιοῦτου σχεδίου καὶ συνηρμολόγει αὐτό.

(2) Β. Θησ. ΚΖ.

Καὶ τίς μὲν ἡ Χρύσα, ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπώνυμος (3), καὶ ποῦ τὸ Ἀμαζόνιον ἦν, οὐδαμοῦ λέγεται. Τὸ μόνον δ' ὃ ἐκ τῆς διηγήσεως διδάσκειται ἐστίν, ὅτι ἡ Χρύσα ἐκεῖτό που εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκός. Οἰκοθεν δ' ἐννοεῖται ὅτι τὸ Ἀμαζόνιον ἦν ἄλλο τῆς παρὰ ταῖς Ἰτωνίσι πύλαις κειμένης Ἀμαζονίδος στήλης (4).

Ἐκ δυσμῶν αἱ Ἀμαζόνες κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐπελθοῦσαι, περιγράφονται στρατοπεδεύσασαι πλησιέστατα τῆς πόλεως (« ἐν τῇ πόλει σχεδόν »). Ἐπρεπεν ἄρα νὰ ἔχωσι πρὸς αὐτὴν ἐστραμμένον τὸ μέτωπον. Ἄν λοιπὸν τὸ δεξιὸν αὐτῶν κέρας ἐστηρίζετο ὅπου δῆποτε τῆς Πνυκός, ἴσως κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς ὑπώρειαν, ἐπόμενον ἦν ὅτι ἐξέτεινον τὸ ἀριστερὸν βορειότερόν που, περίπου πρὸς τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν (τὸ Ἀστεροσκοπεῖον), ὅστις κατὰ τοῦτο ἦν βεβαίως τὸ Ἀμαζόνιον.

Ἐχοντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι τὰς κυριωτέρας αὐτῶν δυνάμεις συγκεκεντρωμένας εἰς τῆς πόλεως τ' ἀνατολικά, παρὰ τὸ Λύκειον καὶ τὰς παρακειμένας θέσεις, καὶ διὰ προφυλακῆς τὸ Μουσεῖον φρουροῦντες, ἀπὸ τούτου, ὡς ἐγγυτέρου, ἐκινήθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, διελθόντες μετὰ τὸ Ἀκροπόλεως καὶ Πνυκός, καὶ ἐπομένως ἐξ ἀνατολῶν αὐταῖς ἐπιτιθέμενοι· ἀλλ' ἐλαττούμενοι τῶν ἀνδρείων γυναικῶν, ἀπεκρούσθησαν πρὸς τὴν βορειοτέραν πλατείαν τοῦ Χαλκόδοντος, διωχθέντες ὑπὸ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Ἀμαζόνων κέρατος, καὶ ἐκεῖ, ἡττώμενοι πάντοτε, καὶ πιθανῶς πρὸς τὸ ἀσφαλές αὐτῶν ὀρμητήριον, τὸ Μουσεῖον, νὰ ἐπιστρέψωσι θέλοντες, ὥσθησαν μέχρι τῶν Εὐμενίδων ἢ τοῦ

(3) Σχολ. Ὅμ. Ἰλ. Α, 122. — Σχολ. Φιλοκτ. 194. 3261. — Τσέτσ. εἰς Λυκόφρ. 911.

(4) Ἀνωτ. Β, ζ, Σελ. 146.

ιεροῦ τῶν σεμνῶν Θεῶν, τοῦ ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον (5), μέχρις οὗ ἢ ἐκ τοῦ Λυκείου ἐλθοῦσα ἐπικουρία ἔτρεψε τὴν νίκην ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ Ἀμαζόνιον λοιπὸν ἐκλήθη οὕτω διότι ἐκεῖ ἐστρατοπέδευσαν (6), ἢ διότι ἐκεῖ κατετροπώθησαν (7) αἱ Ἀμαζόνες, καὶ αἱ Ἀμαζόνιον ἔδραν » καλεῖ ὁ Αἰσχύλος καὶ αὐτὸν τὸν Ἄρειον Πάγον (8). Ὡστε πιθανωτάτῃ φαίνεται ἡ εἰκασία ὅτι τὸ Ἀμαζόνιον ἦν ὁ εἰς τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Κλειδήμου ἀντιστοιχῶν καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου μὴ ἀπέχων λόφος τῶν Νυμφῶν.

Ἐξω δὲ τῶν Ἀθηνῶν, πλὴν τῶν τριῶν ὁρέων τῶν περιχλειόντων τὸ ἀττικὸν πεδίον, τοῦ Ὑμητοῦ, τοῦ Πεντελικοῦ (9) ἢ Βρυλησσοῦ (10) καὶ τοῦ Πάρνηθος, ὁ Πausanias ἀναφέρει (9) καὶ τὸν Ἀρχεσμον ὡς « ὄρος οὐ μέγα », ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ἄγαλμα Διὸς Ἀγχεσμίου. Τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονεύεται συγγραφείως· ἔνεκα δὲ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτοῦ ὡς « ὄρους μικροῦ », καὶ προσέτι τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως, δηλούσης τὸ πλησίον (τῇ πόλει), ὑπετέθη, οὐχὶ ἀπιθάνως, ὅτι ἐδίδετο εἰς τὸν ἀπότομον καὶ ὀξὺν λόφον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τὸν ἐγειρόμενον εἰς τῆς πόλεως τὰ βορειανατολικά, καὶ ὅτι οὗτος ἔφερε Διὸς ἄγαλμα καὶ βωμὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ἥτις καὶ ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐστὶ λελαξευμένη ἐπίπεδος.

Ὡς ὄρος δὲ κατὰ τὰς Ἀθήνας ἄλλοι συγγραφεῖς (11)

(5) Ἀνωτ. Α, 6, Σελ. 98.

(6) Διδ. Δ, 28.

(7) Στ. Βυζ. λ. Ἀμαζόνιον. — Ἰδ. καὶ Ἀρποκρ. αὐτ.

(8) Εὐμην. 680.

(9) Πaus. Ἀττ. ΑΒ, 2.

(10) Στράβ. Θ, Σελ. 399 — Plin. H. N. IV, 7. — Sext. Empir. adv. Grec. 257.

(11) Στράβ. Β, 10. — Σουλδ. — Φώτ. λ. Πάρνης. — Μαριν. Β. Πρόκλου.

ἀναφέρουσι καὶ τὸν *Λυκαβητόν*, καὶ ὁ Πλάτων (12), περιγράφων τὸν περὶ τὴν πόλιν χώρον, οἷον φαντάζεται αὐτὸν πρὶν ἢ διασχίσωσιν αὐτὸν τὰ ὕδατα τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος, λέγει ὅτι εἶχεν ὄριον ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν Πνύκα, ἀφ' ἐτέρου δέ, « ἐκ τοῦ καταντικρὺ τῆς Πνυκός », τὸν Λυκαβητόν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς Πνυκός παντοῖαι ἄτοποι ἐπροτάθησαν εἰκασίαι, καὶ περὶ τοῦ Λυκαβητοῦ ἐξελήφθη ὅτι ἦν ὁ λόφος τοῦ Ἀστεροσκοπείου.

Ὁ δὲ Καρύστιος Ἀντίγονος (13) διηγεῖται τὸν μῦθον, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ, φέρουσα ἐπ' ὤμων ὄρος δ' ἔκοψεν εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἀττικῆς καὶ ἔσπευδεν ἵνα θέσῃ αὐτὸ ὡς « ἔρυμα πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως », ἀπήντησε κορώνην, παρ' ἧς ἤκουσεν εἰδῆσιν δυσάρεστον εἰς αὐτήν, καὶ παραχθεῖσα, ἔρριψε τὸ ὄρος, τὸν Λυκαβητόν, « ὅπου νῦν ἐστὶ ». Προσέτι ἐν τῷ βίῳ Πρόκλου λέγεται ὅτι ἐτάφη αὐτὸς « ἐν τοῖς ἀνατολικωτέροις τῆς πόλεως, πρὸς τῷ Λυκαβητῷ ».

Αἱ μαρτυρίαι αὗται ἐφαρμόζονται εἰς τὸν λόφον τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, καὶ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οὗτος ἦν ὁ Λυκαβητὸς φαίνεται ἐπικυροῦν καὶ τοῦ ὀνόματος τὸ ἐτύμον, καθ' ὃ αὕτη θὰ ἦν ἡ παρὰ ταῖς Ἀθήναις κορυφή εἰς ἣν πρώτην « βαίνει ἡ λύκη », τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ἀνατολήν, δι' ὃ καταλληλότερα ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ὡς ἀστεροσκοπεῖον (14). Αὐξάνει δὲ τὴν πιθανότητα καὶ ἡ γειτνίασις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λυκίου Ἀπόλλωνος.

Ὡστε, κατὰ ταῦτα, ὁ λόφος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου θὰ ὠνομάζετο καὶ Ἀγχεσμος καὶ Λυκαβητὸς ἐνταυτῷ, ὡς τὸ Πεντελικὸν ἐλέγετο συγχρόνως καὶ Βρυλησσός.

(12) Κρίτ. 112. Ἐκδ. St.

(13) Θαυμ. Ἀκ. 18.

(14) Θεόφρ. Προγνωστ.

Ἄλλά, καθ' Ἡσύχιον (15), ὁ Λυκαβητὸς ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν διὰ τὸ « λύκοις πληθύνειν », ὅπερ, ἂν ὑποτεθῇ οὐχὶ ἀπλῇ γραμματικῇ ἐτυμολογίᾳ, ἀλλὰ γνώμῃ εἰδότων τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν, χαρακτηρίζει τὸν Λυκαβητὸν οὐχὶ ὡς μικρὸν καὶ περιφερῆ λόφον, ἀλλ' ὡς ὄρος ἑκτασὶν τινα ἔχον. Οὕτω δὲ φαίνεται θεωρῶν αὐτὸν καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὅτε ἐλέγχῃ τοῦ Αἰσχύλου τὴν κομποῤῥημοσύνην (16), ὡς δῆθεν πάντοτε λέγοντος « Λυκαβητοὺς καὶ Παρνασσῶν μεγέθη ». Καὶ ἄλλοι δὲ (17) λέγουσι τὸν Λυκαβητὸν « ὄρος τραχύ », καὶ ὁ Ξενοφῶν (18) ἀποδίδωσι τὸ ἐπίθετον « ξηρᾶς » εἰς τὴν περὶ αὐτὸν γῆν, συμφώνως καὶ τῷ Πλάτῳ, ἀποφαινομένῳ (19) ὅτι, ἂν εἴχῃ τις τὴν λαμπρὰν οἰκίαν τοῦ Πολυτίωνος (20) παρὰ τοῖς νομάσι Σκύθαις, δὲν θὰ ᾔην πλουσιώτερος τοῦ εἴ τις ἐκέκτητο τὸν (ξηρὸν καὶ ἄφρον) Λυκαβητὸν ἐν Ἀθήναις. Ἐλαιοφόρον ὁμῶς λέγει τὸ ὄρος ὁ Στάτιος (21).

Ἄλλ' εἰς τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα προστίθεται καὶ ἄλλο τρίτον, καθ' ὅσον ἐν τῷ Μεγ. Ἑτυμολογικῷ λέγεται (22): « Γλαυκωπίου ὄρους, ὁ Λυκαβητὸς καλεῖται », καὶ προστίθεται ὅτι οὕτως ἐκλήθη « ἀπὸ Γλαυκώπου τινὸς αὐτόχthonος, ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ κατοικήσαντος », εἰς ὃ ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος, τὸν Γλαύκωπα λέγων υἱὸν Ἀλαλκομενέως καὶ Ἀθηναίδος.

(15) Ἰδ. καὶ Σχολ. εἰς Πλάτ. Κριτ. 112.

(16) Βάτρ. 1056.

(17) Τίμενος, Λεξ. Πλατων. 404. Herm.

(18) Οἶκον. ΙΘ, 6.

(19) Ἐρυξ. 400^b.

(20) Ἀνωτ. Α, 6, Σελ. 45.

(21) Theb. XII, 631.

(22) Ἰδ. καὶ ἔτυμ. Γουδ. — καὶ Στράβ. Ζ, 299.

Καὶ οἱ σχολιασταὶ δὲ τοῦ Εὐριπίδου, εἰς τὸν στίχον(23)· « Πέτρην παρ' αὐτὴν Παλλάδος κατόψιον γῆς τῆς δε ναὸν Κύπριδος », οἱ ἄλλοι, πλὴν ἐνός, κατὰ παρεξήγησιν, ὡς φαίνεται, νομίσαντος ὅτι πρόκειται περὶ ὄρους τινὸς ἐν Τροϊζηνίᾳ, καὶ ἀποδίδοντες τὸ ἐπίθετον « κατόψιον » εἰς τὴν « πέτρην » ἀντὶ εἰς τὸν « ναόν », λέγουσιν ὅτι ἡ ἐκ Τροϊζήνος κατόψιος πέτρα τῆς Παλλάδος ἦν τὸ *Γλαυκώπιον*, « ὄρος τῆς Ἀττικῆς ».

Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν λέγει· « *Γλαυκώπιον* τὴν Ἀκρόπολιν οἱ ἀρχαῖοι, ἢ τὸ ἐν Ἀκροπόλει τῆς Ἀθηνᾶς ἱερόν », ὃ καὶ ὁ Εὐσταθίος ἐπικυροῖ διὰ τούτων(24)· « Ὅτι ἀπὸ Γλαύκωπος Γλαυκώπιον ἡ Ἀττικὴ ἐλέχθη Ἀκρόπολις, ἢ καὶ ἀπλῶς, δηλοῦσιν οἱ παλαιοί ». Ἐνταῦθα διὰ τοῦ « ἢ καὶ ἀπλῶς » ἐννοεῖ, οὐχὶ ἀπὸ τοῦ ἥρωος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Γλαυκώπιδος Ἀθηνᾶς, εἰς ἧς τὸ ἐπίθετον ἐγγράφη τοῦ Εὐσταθίου τὸ σχόλιον.

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη, ἢ τὸ ὄνομα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐφαρμόζουσα, φαίνεται ἢ πιθανωτέρα, καὶ τὴν ἄλλην, τὴν περὶ τοῦ Λυκαβητοῦ, εἰκάζω οὕσαν παρεξήγησιν μᾶλλον, προελθοῦσαν ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἐρμηνευταὶ ἐζήτουν παρ' Ἀθηναῖς « Πέτρην » τινὰ « κατόψιον » ἐκ Τροϊζήνος, ἄλλην τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τοιαύτην ἔβλεπον μόνον τὸν Λυκαβητόν.

Ὡστε φαίνεται ὅτι *Γλαυκώπιον* μὲν ἐλέγετο ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, ἢ, πιθανώτερον, παρὰ ποιηταῖς, ὁ ἱερὸς τῆς Γλαυκώπιδος λόφος, ἢ Ἀκρόπολις, *Λυκαβητός* δὲ πᾶσα ἡ τῶν λόφων σειρὰ, ἢ χωροῦσα ἐγκαρσίως ἀπὸ τοῦ Ἰλισσοῦ πρὸς τὸν Κηφισόν, καὶ διερχομένη ὑπὲρ τὰ Πατήσια, τόσῳ μᾶλ-

(23) Ἰππόλ. 29.

(24) Ὀδυσσ. Β, 398.

λον καθ' ὅσον καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα διετήρησεν, ὀλίγον εἰς « Λυκοδοῦνι » παραφθάρειν. Ἄρχεσμος δ' ὅτι ἐκαλεῖτο ἡ ταῖς Ἀθήναις ἐγγυτέρα κορυφή τοῦ ὄρους, ἡ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἐνίοτε ὁμῶς καὶ διὰ τοῦ γενικωτέρου ὀνόματος τοῦ Λυκαβητοῦ μνημονευομένη.

Ἐπειδὴ δὲ τῶν « Πατησίων » ἐμνήσθημεν, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ περὶ αὐτῶν, καίτοι ἐκτὸς τῆς πόλεως κειμένων, ὅτι τινὲς ἠθέλησαν, ἔνεκα τῆς ὁμοσχίας, ν' ἀναγνωρίσωσιν ἐν αὐτοῖς τὸν ἀρχαῖον δῆμον *Βατή*, ὡς καὶ εἰς τὰ « Σεπόλια » τὸν *Συπαλιτόν*. Ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον ὅτι τὰ πρῶτα ἦσαν τὰ ἐν τῷ Μεσαιῶνι *Βασιλικά* καλούμενα, ὃ ὄνομα οἱ Τοῦρκοι μετέφρασαν εἰς « Πατισὰ » (*Patischah*), τὰ δὲ « Σεπόλια » ὅτι ἦσαν τὸ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους *Παραδείσιον* λεγόμενον, κατὰ τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ἀνωνύμου τῆς Βιέννης, τὸ ἄλλως συγκεχυμένον καὶ ἀνακριβὲς κατὰ τὸ σύνηθες· « Πρῶτον ἡ Ἀκαδημία ἐν χώρῳ τῶν *Βασιλικῶν* . . . καὶ τρίτον τὸ τοῦ Πλάτωνος διδασκαλεῖον εἰς τὸ *Παραδείσιον* ». Τοῦ δὲ δήμου *Βατή* τὸ ὄνομα διετηρήθη ἴσως μᾶλλον εἰς τὴν θέσιν « *Βάθνα* », ὅπου εὐρέθη ἐπιγραφή μνημονεύουσα τοῦ δήμου ἐκείνου, καὶ αὐτὸν ἀφορῶσα (25).

Πέραν δὲ τοῦ Ἰλισσοῦ ἦν, ὡς ἀνωτέρω (26), τὸ « χωρίον » τὸ Ἄγρα ἢ Ἄγραι καλούμενον κατὰ πολλοὺς συγγραφεῖς (27), καὶ ἔξω τῆς πόλεως κείμενον. Ἄγνωστός τις (28) χαρακτηρίζει τὴν θέσιν ταύτην ὡς « ὄχθη », καὶ

(25) Rang. Ant. Hell. II, 799.

(26) A, η, Σελ. 88.

(27) Παυσ. Ἀττ. IΘ, 7. — Ἡσύχ. — Σουῖδ. — Στέφ. Βυζ. — Πλούτ. Β. Δημ. ΚΣΤ.

(28) Bekk. Anecd. gr. 326.

λέγει ὅτι τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο *Ἑλικών*, καὶ ὅτι « ἐπ' ἄκρου » ὑπῆρχεν ἐσχάρα, ἥτοι βωμός, « Ποσειδῶνος Ἑλικωνίου ». Τούτοις δὲ προσθετέα καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Μεγάλου Ἑτυμολογικοῦ, γινώσκοντος καὶ αὐτοῦ τὴν ἐνταῦθα λατρείαν τοῦ Ἑλικωνίου Ποσειδῶνος, ἀλλ' ἀποδιδόντος τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ἐπιθέτου εἰς τῶν κυμάτων τὰς ἑλικας.

Ὅπως δὴποτε, ἐξάγεται ἐκ τούτων, ὅτι αἱ Ἄγραι ἦσαν τὸ ὄρεινόν χωρίον οὗ ὁ Πausanias μνημονεύει μετὰ τοῦ Λυκείου καὶ τοῦ Σταδίου (29), καὶ ὅπου ἐτελοῦντο τὰ μικρὰ μυστήρια. Τὸν ναὸν ὁμοῦς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ἐν ᾧ βεβαίως ταῦτα πανηγυρίζοντο, ἀπαντᾷ ὁ περιηγητὴς ὑπὲρ τὴν Ἑννεάκρουνον (30). ὥστε φαίνεται προκύπτειν ἐκ τούτων, ὅτι Ἄγραι ἐκαλεῖτο πᾶν τὸ λοφώδες χωρίον πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, τὸ περιλαμβάνον καὶ τὸ Στάδιον καὶ τὰ διάφορα ἐκεῖ ἱερά, ἴσως πρὶν λεγόμενον *Ἑλικών*.

Ὁ δ' Ἀρδητιός, ὅστις καὶ « δῆμος παρὰ τῷ Ἰλισσῷ » λέγεται ὑπὸ Πολυδεύκου (31), χαρακτηρίζεται, ὡς φαίνεται, ἀκριβέστερον ὑπὸ τοῦ Ἀρποκρατίωνος, λέγοντος ὅτι ἦν « τόπος . . . ὑπὲρ τὸ Στάδιον . . . πρὸς τῷ δήμῳ τῷ ὑπένερθεν Ἀγρυλέων », τῷ πιθανῶς μετὰ τῆς Ἄγρας συνεχόμενος. Ὡς λόφον δ' ἐνδεικνύει τὸν Ἀρδηττὸν καὶ ἡ κατάληξις, καὶ πιθανῶς ἦν ὁ βορειότερος τῆς σειρᾶς, διότι ὁ Πλούταρχος μνημονεύει αὐτοῦ μετὰ τοῦ Λυκείου (32).

Τίς δ' ἡ θέσις τῶν ἀλλαχοῦ μνημονευομένων ὑψωμάτων, τοῦ Ἀγελίστου (33), τοῦ Ἰκαρίου (34) καὶ τοῦ Ἀρα-

(29) ΙΘ, 7.

(30) Ἀττ. ΙΔ, 1.

(31) Η, 10.

(32) Β. Θησ. ΔΓ.

(33) Bekk. An. gr. 537, 7.

(34) Pl. IV, 7.

κύνθου(35), ἀγνοεῖται· ἀλλὰ τὰ δύο τελευταῖα φαίνεται ὅτι ἔκειντο κατὰ τὸ Πεντελικόν. - Τὸ δ' ἄρτιον ἐν σὺντάξει καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει, ὡς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀπογραφῆς.

Ὑπῆρχε δὲ πού τῶν Ἀθηνῶν καὶ λόφος ὅστις Τρισκελῆς ἐκαλεῖτο, καὶ προσέτι καὶ Σικελία (36). Ὁ Müller(37) ἐκλαμβάνει αὐτὸν κείμενον περὶ τὸν Πειραιᾶ, καὶ πιθανόν ὅτι τὸ δεύτερον ὄνομα, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ τριγωνικόν (τρισκελές) αὐτοῦ σχῆμα, τῷ ἐδόθη μετὰ τὴν σικελικὴν ἐκστρατείαν.

E

Ὑδατα.

Ἐκ δὲ τῶν ποταμῶν τῶν διαρρέόντων τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας, ὁ Κηφισός, διατηρήσας πάντοτε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, τὴν διεύθυνσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα(1), ἐστὶν ἐντελῶς γνωστός.

Ὁ δ' Ἰλισσός(2), ὅστις καὶ Εἰλισσὸς ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐγράφετο(3), λέγεται ῥέων « ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς Ἀγρας καὶ Λυκείου μερῶν, καὶ τῆς πηγῆς ἣν ὑμνησεν ἐν Φαίδρῳ ὁ Πλάτων(2). Ἀλλὰ τὸ ὀρθότερόν ἐστιν ὅτι ἐπήγαζεν ἐκ τοῦ Ὑμητοῦ.

Εἰς αὐτὸν δ' ἐξέβαλλε καὶ ὁ Ἡριδανός(4), ἐν Ὑμητῷ ἐπίσης τὰς πηγὰς αὐτοῦ ἔχων, εἰ καὶ ὁ Στράβων(5) λέγει αὐτὰς « ὡς φασίν, ἐκτὸς τῶν Διοχάρους πυλῶν ». Τ' αὐτὰ

(35) Sext. Empir. Adv. Gr. 257.

(36) Σουλδ. Σικελίζειν.

(37) De Monum. Athenar. Götting. 1836.

(1) Πausan. Ἀττ. Α, 6. — Ἰδ. καὶ Σοφ. Οἰδ. ἐν Κολ.

(2) Στράβ. Θ, 400.

(3) Πaus. Ἀττ. ΙΘ, 6.

(4) Πaus. Αὐτ. — Πλάτ. Κριτ. 112*. — Φώτ.

(5) Θ, 397.

δ' ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Φώτιος, πρὸ ὧ ἡ λέξις « ἐντὸς » διορθωτέα εἰς « ἐκτὸς ». Λέγει δ' αὐτὸν ὁ Στράβων μὴ ἔχοντα πλέον, ὡς εἶχεν ἐπὶ Καλλιμάχου, « καθαρὸν γάνος », οὐχ' ἥττον ὅμως διατηροῦντα ἔτι πηγὴν ποτίμου ὕδατος. Τινὲς (6) ἐξέλαβον αὐτὸν ῥέοντα δυτικῶς τοῦ Ἰλισσοῦ διὰ τῆς πόλεως, ὑπόγειον διὰ τοῦ χρόνου γενόμενον, καὶ πέραν τοῦ Διπύλου πρὸς τὸν βοτανικὸν κήπον ἐκρέοντα. Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν φαίνεται στηριζομένη ἐπὶ βεβαίας ἀποδείξεως, οὐδὲ ῥύαξ, τὴν πόλιν διασχίζων, θὰ ἔμενεν ἀμνημόνευτος καὶ ἀπαράτρητος ἐπὶ τῶν μεγάλων ἡμερῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ δὲ πηγὴ ἦν ὑμνησεν ὁ Πλάτων ἦν ἡ τοῦ Πάνοπος κρήνη (7), παρὰ τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ, ἣ ἴσως καὶ ἐντὸς αὐτῆς, ὡς φλὲψ ὑπογείως ῥέουσα, καὶ ἐνταῦθα ἀναβλύουσα, καθὼς καὶ ἡ Ἑννεάκρουνος. Λέγει δ' αὐτὴν « μόνην πηγὴν » ὁ Παυσανίας, κατ' ἀντιδιαστολὴν πάντως πρὸς τὰ φρέατα.

Ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν εἶδομεν (8) ὅτι ἔρρει, ὡς εἰσέτι ῥέει, ἡ Κλειψύδρα, περὶ ἧς ἐπιστεύετο ὅτι ἐξέβαλλεν εἰς τὸ Φάληρον· ἀλλὰ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ἄλλη μαρτυρία (9), καθ' ἣν εἰς τὸ Φάληρον μᾶλλον ἔρρεεν ἡ κρήνη ἢ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ.

Ὡς ὄνομα χειμάρου περὶ τὰς Ἀθήνας ἐξελήφθη καὶ ἡ λέξις Κυκλόβορος, διότι περὶ τοῦ Κλέωνος λέγει ὁ Ἀριστοφάνης (10), ὅτι ἦν « ἄρπαξ, κεκράτης, Κυκλοδόρου φωνὴν ἔχων ». Ἄλλ' ἀποκεκινδυνευμένη φαίνεται αὕτη ἡ ἐρ-

(6) Dörpfeld.

(7) Παισ. Ἀττ. ΙΔ, 5.

(8) Α, ε, Σελ. 96.

(9) Plin. II, 8. — Ἰδ. ἀνωτ. Σελ. 92.

(10) Ἰππ. 137.

μηνεῖα, καὶ νομίζω ὅτι ἡ λέξις δηλοῖ ἐν γένει μόνον τὸν χεῖμαρρον, καθ' ὅσον περὶ τὰς Ἀθήνας οὐδὲν ὕδωρ ῥέει οὕτως ὀρμητικῶς, πλὴν ἰσως μόνου τοῦ Ἰλισσοῦ μετὰ ῥαγδαίας βροχάς, ὥστε νὰ δύνηται ν' ἀποδοθῇ αὐτῷ τοιαύτη ἐπιωνυμία.

Τὸ δὲ κατὰ τὰς δυσμὰς τῆς πόλεως πρὸς τὸ Φάληρον ῥέον ῥυάκιον, τὸ σχεδὸν ἄνυδρον καὶ αὐτὸ πλὴν μετὰ ῥαγδαίας βροχάς, ἐστὶ πιθανῶς ὁ Σκῆρος, ὅστις κατὰ τοὺς ἀρχαίους(11) ἦν « χεῖμαρρος », ῥέων ἔξω τῆς πόλεως, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν οἱ κατ' Ἀθηνῶν ἐπελθόντες Ἐλευσίνιοι, ἄρα πρὸς δυσμὰς, καὶ παρ' ᾧ ἴδρυτο τὸ ἱερὸν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς.

ΣΤ

Οἱ λιμένες τῶν Ἀθηνῶν.

α.

Πειραιεύς.

Μεταξὺ τῶν καθ' ἐκάστην ἐξ Ἀθηνῶν κατερχομένων εἰς Πειραιᾶ ὀλίγοι βεβαίως ὑποπτεύουσιν ὅτι ἡ κατάφυτος πεδιάς ἦν διατρέχουσα ἤν ποτὲ θάλασσα, ἥτις βαθμηδὸν προσχωθεῖσα, μετεβλήθη εἰς ἔλος, ἀλίπεδον ἢ ἀλαὶ καλούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, καὶ οὕτω πλήρης πηλοῦ, ὥστε πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Θρασύβουλον, ὑπὸ τοῦ Πausανίου διωκόμενοι, ἐνέπεσαν εἰς αὐτὸ καὶ ἀπωλέσθησαν (1).

(11) Πaus. Ἀττ. ΔΣΤ, 3 — Ἀρποκρ. — Σουῖδ. — Ἡσύχ. — Μ. Ἐτυμ. — Στ. Βυζ. λ. Σκῆρος. — Rang. Ant. Hell. II, 895. Σελ. 596.

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 4, § 30, 34. — Ἀρποκρ. λ. Ἀλίπεδον.

Ἐπὶ τῆς παρακμῆς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ μέρους ἐκείνου οὐδαμῶς ἐβελτιώθη, καὶ ἐσχάτως, ὅτε τῷ 1834 αἱ Ἀθηναὶ ἐγένοντο τοῦ βασιλείου πρῶτεύουσα, ἦν θάλασσα βορβόρου ρευστοῦ πολὺ τῆς πεδιάδος ἐκείνης, ὁ σήμερον κοσμοῦσιν εὐθαλεῖς ἄμπελοι, καὶ ὁδοὶ καὶ σιδηρόδρομοι διασχίζουσι.

Καθ' ὃ λοιπὸν « νησιάζουσα » καὶ « πέραν τῆς ἀκτῆς κειμένη », ἀπὸ τῆς πόλεως δὲ τῶν Ἀθηνῶν διὰ βραχίονος θαλάσσης χιλίων βημάτων χωριζομένη(2), ὠνομάσθη Πειραιεὺς ἢ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς τὸ ὄνομα τοῦτο φέρουσα χερσονήσος, μετὰ τοῦ μεγάλου λιμένος ὃν ἀπετέλει, καὶ μετὰ τῆς πόλεως ἧτις ἐπ' αὐτοῦ ἰδρύθη. Δύναται ὁμῶς οὐχ ἥττον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐκλήθη οὕτως ἐν ἀπωτάτοις χρόνοις καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἔκειτο ἀντιπέραν τοῦ Φαλήρου, ὅστις ἦν ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ἀθηνῶν λιμὴν, καθ' ὃ ὁ ἐγγύτατος (3), διότι αὐτὸς μὲν ἀπέχει εἴκοσι, ὁ δὲ Πειραιεὺς τεσσαράκοντα στάδια ἀπὸ τῆς πόλεως.

Κυρίως δ' ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις προέβλεπε καὶ νοημόνως παρεσκεύαζε τῶν Ἀθηνῶν τὴν θαλασσοκρατίαν, ἐξελέξατο τὸν βαθὺν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, τὸν καὶ ἄλλους ἐλάσσονας ἐγκλείοντα ἢ παρακειμένους ἔχοντα, ὡς ἐπίνειον(4).

Συγχρόνως δὲ οὗτος, ἢ ἴσως μετ' αὐτὸν ὁ Περικλῆς, ἀφ' οὗ ὁ Πειραιεὺς ἀνεδείχθη ὁ ἐπισημότερος θαλάσσιος σταθμὸς τῆς μεγίστης τῶν Ἑλληνίδων πόλεων(5), ἠθέλησε νὰ διασκευάσῃ τὴν περὶ αὐτὸν πόλιν, ἧτις δῆμον ἀπετέ-

(2) Στράβ. Α, Σελ. 58, 391. — Plin. II, 85. 201. — Σουίδ. λ. Ἑμβαρος.

(3) Παυσ. Α, 2, 3.

(4) Θουκ. Α, 93. — Corn. Nep. VI.

(5) Ἰσοκρ. Πανηγ. Α. — Ξενοφ. Πολ. Ἀθ. Β, 11.

λει (6), εἰς εὐρυθμίαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἀξίαν τῆς περιωπῆς τῆς, καὶ πρὸς τοῦτο μετεκαλέσματο τὸν ἐπισημότατον ἀρχιτέκτονα, Ἰππόδαμον τὸν Μιλήσιον (7), ἵνα ῥυμοτομήσῃ αὐτήν. Οὗτος δέ, γνωρίζων ἐκ πείρας πόσας ἀντενεργείας ἀπαντῶσιν αἱ τοιαῦται μεταβρύθμῖσαις ἐκ τῶν προσβαλλομένων ἰδιωτικῶν συμπερόντων, ἔδωκε πρῶτος τῆς αὐταπαρνήσεως τὸ παράδειγμα, καὶ ἐδωρήσατο εἰς τὸν δῆμον ἡν ἐκέκτητο ἐκείσε ἰδίαν οἰκίαν· εἴτα δὲ διέγραψε τὴν πόλιν καθ' ὃ σχέδιον εἶχε ῥυμοτομήσει καὶ τὴν Ῥόδον.

Ἦρῃσε δηλαδὴ τὴν πόλιν εἰς τοὺς βορειανατολικῶς τοῦ λιμένος ὑφουμένους λόφους, καὶ ἐξέτεινεν αὐτὴν ἀμφιθεατρικῶς πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς τοῦ λιμένος τὴν βόρειον καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀνατολικὴν πλευράν· καθωράϊσε δ' αὐτὴν μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὴν παραλίαν διὰ πέντε στοῶν (8) ἀλλήλας διαδεχομένων, εἰς λαμπρὸν θέαμα τοῖς εἰσπλέουσιν. Ἦσαν δ' αὗται τὸ ἐμπόριον (9), ἡ ἡ παραθαλασσία ἀγορὰ τῆς πόλεως, καὶ μία ἐξ αὐτῶν ἐλέγετο Μακρὰ στοά (6), ἵσως μέρος ταύτης ἡ Ἀλφειόπωλις (10), ἔνθα ἐπωλοῦντο τὰ σιτηρά, ἃν δὲν ἦτον ἄλλη, οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ Περικλέους (11), καὶ ἵσως ἄλλη τρίτη τὸ Δεῖγμα, ὅπερ ἦν, καθ' Ἀρποκρατίωνα (8), «τόπος ἐν τῷ ἐμπορίῳ», προφανῶς ἔνθα ἐξετίθεντο δεῖγματα τῶν ἐμπορευμάτων, καί, κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους (12), «ἔνθα πολλοὶ συνήγοντο

(6) Πausan. Ἀττ. Α, 2.

(7) Ἀριστ. Πολιτ. Α, 238. — Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἰππ. 327. — Ἀρποκρ. λ. Ἰπποδαμεία. — Ἡσύχ. λ. Ἰπποδάμου νέμεσις.

(8) Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 507. Εἰρήν. 144.

(9) Ἀρποκρ. λ. Δεῖγμα.

(10) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 548. — Δημοσθ. π. Φορμ. 198

(11) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 347.

(12) Ἰππ. 975. — Ἰδ. (6).

ξένοι καὶ πολῖται καὶ ἐλογοποιοῦν ». Ἄλλην δὲ « μεγίστην στοὰν » ὠκοδόμησεν καὶ οἱ Τετρακόσιοι, ἀλλ' εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν, ἐπὶ τῆς Ἡετιονείας, « εἰς ἣν τὸν σῆτον ἡνάγκαζον πάντας τὸν ὑπάρχοντα καὶ τὸν ἐπιπλέοντα » (13) νὰ καταθέτωσι, καὶ ἀπ' αὐτῆς καὶ μόνης νὰ τὸν ἀγοράζωσιν.

Ὅτι δ' αἱ στοαὶ αὗται, ἤτοι τὸ Ἐμπορίον, ἐξετείνοντο εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν μέχρι νοτίως τῆς Τερψιθέας, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ μιᾶς αὐτόθι ἐν χώρᾳ εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς, ἣτις φέρει ἀρχαῖκοις γράμμασιν· « Ἐμπορίου καὶ ὁδοῦ ὅρος ».

Ἐκτὸς δὲ τῆς παραθαλασσίας ταύτης ὑπῆρχε καὶ ἄλλη μεσόγειος ἀγορά, διὰ τὴν ἐσωτερικὴν χρῆσιν τῆς πόλεως, κληθεῖσα, κατὰ τὸν ἐπιφανῆ ἀρχιτέκτονα, *Ἰπποδαμεία* (14), καὶ ἔκειτο βεβαίως εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βορειοτέρου τῶν λόφων, ὅστις, ὡς κατωτέρω, ἦν ὁ τῆς Μουνυχίας. Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον, ἐκ τῆς Φυλῆς κατελθόντες, κατέλαβον τῆς Μουνυχίας τὸν λόφον· οἱ δὲ Τριάκοντα, ἀντεπελθόντες ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τῆς Ἀμαξιοῦ, ἣτις ἦν ἡ ἐκτὸς τοῦ βορείου τείχους ἐμπορικὴ λεωφόρος (15), εἰς ταύτην τὴν ἀγορὰν παρετάχθησαν, κατασχόντες καὶ τὴν πρὸς τὸ *Βενδίδιον* (16), ἥτοι τὴν πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ ἄγουσαν, καὶ ἐκεῖθεν ἡναγκάζοντο νὰ μάχωνται κατὰ τῶν ὑπερκειμένων ἀντιπάλων, ἐλαττούμενοι οὕτως ὡς ἐκ τῆς θέσεως.

Μνημονεύεται δ' ἐν Πειραιεὶ τοῦ *Διὸς Σωτῆρος* καὶ τῆς *Ἀθηνᾶς Σωτείρας*, βεβαίως τῶν σωζόντων ἐκ θαλασσίων

(13) Θουκυδ. Η, 90.

(14) Ξεν. Αὐτ. — Δημοσθ. κ. Τιμοθ. 1590 Rsk. — Ἀνδοκ. π. Μυστηρ. σ. 28.

(15) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 39.

Ἰδ. Κατωτ. Σελ. 182.

κινδύνων, ἐπίσημον «τέμενος» κατὰ Παυσανίαν(3), «ιερόν» κατὰ Στράβωνα(17) καὶ Λίβιον(18), «ναὸς» δὲ κατὰ Πλίνιον(19), οὐχὶ παράλιος πιθανῶς, διότι ὁ Στράβων διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν κειμένων. Λεῖψανα ἀρχαίας οἰκοδομῆς παρὰ τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα εὐρεθέντα ἴσως εἰσὶν αὐτοῦ ἐρείπια.

Ἄλλος δὲ ναὸς λίαν γνωστὸς ἦν τὸ Ἀφροδίσιον, ἀνεγερθὲν ὑπὸ Κόνωνος «πρὸς τῇ θαλάσῃ» μετὰ τὴν ἐν Εὐρυμέδοντι ναυμαχίαν, εἰς τὴν προστάτιν τῆς Κνίδου Ἀφροδίτην(3), ἣτις διὰ τοῦτο ἐπωνομάσθη πιθανῶς καὶ *Εὐπλοία*, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Κνίδιοι, λαβόντες ἐξ Ἀθηνῶν Ἀφροδίτην τοῦ Πραξιτέλους, τοῦτο ἔδωκαν αὐτῇ τὸ ἐπώνυμον. Τὸ αὐτὸ τοῦτο διηγεῖται ὁ Λαμπρεὺς Ἀμμώνιος(20), σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου(21), περὶ Θεμιστοκλέους, ὅτι καὶ αὐτός, μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην, εἶχεν ἀνεγείρει ἐν Πειραιεὶ ναὸν τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν καὶ ὠνόμασεν «Ἀπαρχον», διότι ἐπὶ τῆς ναυμαχίας περὶ στερὰ καθεσθεῖσα εἰς τὸν ἱστόν του τῷ προανήγγειλε τὴν νίκην. Ὡστε, κατὰ ταῦτα, δύο ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχον ναοὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Πειραιεὶ ἐφ' ὁμοίαις περιστάσεσιν ἰδρυθέντες· ἀλλὰ πιθανώτερον δύναται ἴσως νὰ ἐκληφθῇ ὅτι ὁ Ἀμμώνιος ἐσύγχυσε τὰς περιστάσεις, ἐκλαβὼν τὸν Θεμιστοκλῆν καὶ τὴν Σαλαμῖνα ἀντὶ τοῦ Κόνωνος καὶ τῆς Κνίδου.

Τοῦ Ἀφροδισίου ἡ θέσις ἐστὶ σήμερον ἀκριβῶς γνωστή, διότι τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἀνευρέθησαν πρό τινων ἐτῶν ἐπὶ

(17) Σ. 396. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Δημοσθ. ΚΖ.

(18) XXXI, 30.

(19) H. N. XXXIV, 8.

(20) Σχόλ. εἰς Ἑρμολ. π. Βωμῶν, Κεφ. π. γλυκύτητος.

(21) Πλούτ. Θεμισ. ΑΒ.

τοῦ ὑψώματος τοῦ παρατείνοντος τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Πειραιῶς, ὀλίγον νοτιώτερον τῆς θέσεως ἔνθα ἵσταται ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ « ὄρου τοῦ ἐμπορίου », βορειότερον δὲ τοῦ σημερινοῦ τελωνείου. Ἐκεῖ εἶδον καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀγκλμάτιον Ἀφροδίτης περίπου διποδιαῖον ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς εὗρεθέν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης εἶπετο ἀμέσως μετὰ τὴν τελευταίαν τῶν στοῶν πρὸς νότον.

Τινὲς (22) ἐξέλαβον τὸ ὄνομα Ἀφροδίσιον ὡς λιμένα ἐμφαῖνον, ὑποδιείρεσιν τοῦ Πειραιῶς, παραχθέντες ἐκ παρεξηγήσεως τοῦ ἐπομένου χωρίου τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (23): « Πειραιεὺς λιμένας τρεῖς ἔχει, πάντας κλειστούς· εἷς μὲν ὁ Κανθάρου λιμὴν, οὕτω καλούμενος ἀπὸ τινος ἡρώου Κανθάρου, ἐν ᾧ τὰ νεώρια· εἶτα κύκλω τοῦ λιμένος στοᾶς πέντε ». Ἐξέλαβον δηλαδὴ ὅτι ὁ σχολιαστής, τρεῖς λέγων λιμένας ἐν Πειραιεῖ, πρῶτον ἀπαριθμεῖ τὸν Κανθάρου, καὶ δεύτερον τὸ Ἀφροδίσιον. Παρεῖδον ὁμῶς ὅτι, κατὰ τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν, (ἀπάδουσαν καὶ εἰς τὴν κατ' αἰτιατικὴν σύνταξιν τῆς λέξεως « στοᾶς », ἐξαρτωμένης προφανῶς ἐκ τοῦ « ἔχει »), ὡς τρίτον λιμένα ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ παραδεχθῶσι τὰς στοᾶς! Πρόδηλον ἐξ ἐναντίας φαίνεται ὅτι ὁ γραμματικὸς ἐκεῖνος θέλει, μετ' ἴσως οὐχὶ λίαν ἀκριβοῦς φράσεως, ὡς οὐ σπανίως συμβαίνει τοῖς σχολιασταῖς, νὰ εἰπῇ ὅτι μετὰ τὰ ἐν τῷ Κανθάρῳ νεώρια εἶπετο τὸ Ἀφροδίσιον, καὶ μετ' αὐτὸ αἱ πέντε στοαί.

Κατ' ἐπιγραφὰς δ' εὗρεθείσας ἐν Πειραιεῖ (24), ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ ναὸς τοῦ Θησέως καὶ ἕτερος τῆς Ἑστίας.

(22) Leake, Athens, 373.

(23) Εἰς Εἰρήν. 146.

(24) Bœckh, C. I. G. 101. 103.

Τοῦ δὲ Θεάτρου τῆς πόλεως σώζονται λείψανα εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν κλιτὺν τοῦ βορειοτέρου τῶν λόφων, ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Ξενοφώντος (25) ὅτι ἔκειτο, διότι ἐκεῖ κατέβησαν ἐκ τοῦ λόφου οἱ μετὰ τοῦ Θρασυβούλου, καὶ ἐπολέμησαν τοὺς εἰς τοὺς πρόποδας ἐστρατοπεδευμένους Πελοποννησίους. Μνημονεύεται δὲ τὸ Θεάτρον τοῦτο καὶ ὡς « πρὸς τῇ Μουνυχίᾳ » (26) ἢ Μουνυχιάσι (27) κείμενον, διότι ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν λόφον τῆς Μουνυχίας. Ὡς δ' ἐν Ἀθήναις, οὕτως ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ, εἰς τινα ἀπὸ τοῦ Θεάτρου ἀπόστασιν, παρὰ τῷ νεωστὶ οἰκοδομηθέντι Θεάτρῳ, κατ' ἐκεῖ εὑρεθέντα γλυπτικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ τεμάχια, ναὸς τοῦ Διονύσου, ἔνθα καὶ Διονυσιακαὶ ἐτελοῦντο πομπαί (28). Μεσημβρινώτερον δέ, πρὸς τῇ Ζέᾳ, εὑρέθησαν λείψανα καὶ ἄλλου Θεάτρου Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Κρήνας δὲ δὲν εἶχεν ὁ Πειραιεύς, ἀλλὰ μόνον φρέατα, ἃ καὶ ἐπιστεύθη ὅτι ἐδηλητηρίασαν οἱ Σπαρτιαῖται (29).

6.

Οἱ ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς λιμενίσκοι

1. Κάνθαρος.

Ὁ Πειραιεὺς εἶχε, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, « τρεῖς » λιμένας, οὓς ὁ Θουκυδίδης λέγει « αὐτοφυεῖς », καὶ περὶ ὧν μαρτυροῦσιν ὅ τε Παυσανίας (3), καὶ ὁ σχολιαστής, περὶ οὗ

(25) Ἑλλ. Β, 4, § 31-34.

(26) Θουκ. Η, 93.

(27) Δυσ. κ. Ἀγορ. 464. 479, Rsk.

(28) Δημοσθ. κ. Μειδ. 517 Rsk.

άνωτέρω (24), χαρακτηρίζων αὐτοὺς ὡς «κλειστοὺς» (30), ἤτοι ἔχοντας ἐκατέρωθεν προχυμαίας τετειχισμένας, δι' ὧν ἀπεκλείετο πᾶς εἰσπλους ἐχθρικός ἢ ἀπηγορευμένος.

Εἶδομεν δ' ὅτι ἐξ αὐτῶν ὀνομάζει ὁ σχολιαστὴς οὗτος ἓνα, τὸν Κάνθαρον (31), ὃν λέγει προηγούμενον τοῦ Ἀφροδισίου («εἶτα τὸ Ἀφροδίσιον»). Προηγεῖτο δὲ πρὸς νότον, διότι μετὰ τὸ Ἀφροδίσιον ἐπομένως λέγει τὰς στοάς, ὧν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ «Ἐμπορίου» γνωστὴ ἐστὶν ἡ θέσις. Ἦν ἄρα ὁ Κάνθαρος ὁ χαρίεις ἐκεῖνος κολπίσκος, ὁ πρῶτος καμπτόμενος πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐπὶ τῆς θέσεως ἔνθα ἦν πρὸ χρόνων τὸ σχοινοπλοκεῖον, μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου ἐφ' οὗ σήμερον ἐστὶν ὠκοδομημένον τὸ τελωνεῖον.

Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα ἀπόδειξις καθίστησιν ἀναμφισβήτητον τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Κανθάρου. Κατὰ τὸν σχολιαστήν, ἐν τῷ Κανθάρῳ ἦσαν «τὰ νεώρια». Πρὸ ἐτῶν δέ, μακρὰ καὶ πολύτιμοι ἐπιγραφαὶ (32) τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν θέσιν τοῦ τελωνείου, καὶ ὑπὸ τοῦ Λ. Ρόσς τῷ Βοικίῳ πεμφθεῖσαι, ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ, περιέχουσαι πλουσιωτάτους καταλόγους τῆς σκευοθήκης τῶν νεωρίων. Αὕτη δ' ἦν βεβαίως ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διὰ σκεύη 1000 νηῶν οἰκοδομηθεῖσα λαμπρὰ «Ὀπλοθήκη τοῦ Φίλωνος» (33), ῥήτορος συγχρόνως καὶ ἀρχιτέκτονος, ἦν ὁ Σύλλας κατέστρεψεν, ἢ καὶ ἴσως ἦν μόνον μέρος αὐτῆς.

(31) Ἰδ. καὶ Ἡσύχ. καὶ Σουίδ. λ. Κάνθαρος.

(32) Bæekh, Urkunden üb. d. Seewesen d. Athener.

(33) Στράβ. Σελ. 395. — Ἀππιαν. Μισθ. 41. — Plin. H. N. VII, 37. — Vitr. VII, præf. — Cic. de Orat. I, 11.

(29) Θουκ. Β, 48.

(30) Ἰδ. καὶ Ἡσύχ. λ. Ζεία.

Εἶχε δέ, κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, ὁ Κάνθαρος 94 « νεωσοίκους », ἤτοι, ὡς ἐξηγεῖ ἄρχαῖον χωρίον, « καταγώγια ἐπὶ τῆς θαλάττης ὠκοδομημένα εἰς ὑποδοχὴν τῶν νεῶν ὅτι μὴ θαλαττεύοιεν ». Ἦσαν ἄρα οἱ νεώτικοι αἱ ἐπὶ τῆς παραλίας διεσκευασμένοι θέσεις εἰς αἷς ἀνείλκοντο αἱ τριήρεις μετὰ τὸν πλοῦν, ἐκάστη ὠρισμένη διὰ μίαν τριήρη. Λείψανα δὲ τῶν νεωσοίκων τούτων φαίνονται ἔτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο κατακλυσθέντα ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Προσέτι διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (34), ὅτι μύστην τινὰ (ιερέα μυστηρίων), λούοντα χοιρίδιον εἰς τὸν Κάνθαρον, κατέπιε κῆτος εἰσπλεῦσαν· ὅπερ ἐπίσης ἀποδεικνύει τὴν πρὸς τῷ ἀναπεπταμένῳ πελάγει θέσιν τοῦ Κανθάρου.

Πᾶσαι λοιπὸν αὐταὶ αἱ μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Κάνθαρος ἦν ὁ κόλπος ὁ κείμενος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λιμένος Πειραιῶς, εὐθὺς νοτίως τοῦ τελωνείου.

Κατωτέρω δὲ τοῦ Κανθάρου ὁ χῶρος ἦν, φαίνεται, ἀκατοίκητος, καὶ « μεγάλα λατομεῖα » ἀναφέρει ἐκεῖ ὁ Ξενοφῶν, τὰ μέχρι τοῦδε ὄντα καταφανῆ.

2. Κωφὸς λιμὴν.

Ὁ Ξενοφῶν μνημονεύει (35) λιμένος τινός, ὃν καλεῖ *Κωφὸν λιμένα*· λέγει δ' ὅτι ὁ Παυσανίας ἦλθε μετὰ στρατοῦ εἰς αὐτόν, « σκοπῶν πῇ εὐαποτειχιστότατος εἴη ὁ Πειραιεύς ». Ὁ λιμὴν ἄρα οὗτος ἦν πλησίον τοῦ Πειραιῶς, ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ, καὶ πρὸς δυσμὰς, ὅθεν καὶ μόνον ἦν ἡ τοιαύτη κατασκόπευσις δυνατή, καὶ προσεχῆς τῷ Ἀλιπέδῳ, ὅθεν ὠρμαῖο ὁ Παυσανίας.

Κατὰ πάντα λοιπὸν ταῦτα τὰ διδόμενα, ὁ Κωφὸς λιμὴν

(34) Β. Φωκ. ΚΗ.

(35) Ἑλλ. Β, 4. § 31. 32.

ἦν πιθανῶς ὁ λιμενίσκος ἐκεῖνος ὁ ἀνοιγόμενος εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Πειραικοῦ, κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν αὐτοῦ γωνίαν, ὀπίσω τῆς ἀποβάθρας, καὶ ὑπὸ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμόν. Ὁ πυθμὴν, ἀνερευνηθεῖς, εὐρέθη διὰ μεγάλων πλακῶν ἐστρωμένος καὶ ἀβαθύς, ὥστε βεβαίως ἐχρησίμευεν εἰς μικρῶν πλοίων προσόρμησιν. Ἦν ἐπομένως ἴσως εἰς καὶ αὐτὸς τῶν Πειραικῶν λιμένων.

Καὶ τὸ ὄνομα δ' αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς θέσεως εἰς τὴν ὑπολαμβάνω αὐτὸν ἀνήκοντα, διότι « κωφοὶ » ἐλέγοντο οἱ ἀκύμαντοι ἐσωτερικοὶ λιμένες, οἱ μὴ εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἀνέμων ἐκτεθειμένοι (36).

3. Ζέα. Φρεαττύς.

Ἄν οἱ δύο ἐκ τῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀποδιδομένων λιμένων ἦσαν ὁ Κάνθαρος καὶ ὁ Κωφὸς λιμὴν, τρίτος θὰ ἦν αὐτὸς ὁ Πειραιεύς, ὁ καὶ ὡς « μέγιστος λιμὴν » ὑπὸ τοῦ Πausανίου (Αὐτ.) χαρακτηριζόμενος.

Ἄλλ' ὁ Ἡσύχιος (30) λέγει ὅτι « εἰς τῶν ἐν Πειραιεὶ λιμένων » ἦν ἡ Ζέα· ὥστε τὸ ὀρθότερον φαίνεται ὅτι οἱ « τρεῖς » μνημονευόμενοι τοῦ Πειραιῶς λιμένες ἦσαν αὐτὸς ὁ Πειραιεύς, ὁ Κάνθαρος καὶ ἡ Ζέα, ὁ δὲ Κωφὸς λιμὴν ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς μυχὸς μόνον τοῦ μεγάλου λιμένος, ἄνευ σημασίας διὰ τὴν μεγάλην θαλασσοπλοΐαν.

Ἐν Ζεᾷ, κατ' ἀρχαῖόν τι χωρίον (37), ὑπῆρχε δικαστήριον ἔνθα ἐκρίνετο « ὁ ἐπ' ἀκουσίῳ μὲν φόνῳ φεύγων, αἰτίαν δ' ἔχων ἐφ' ἐκουσίῳ φόνῳ ». Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ περίπου αὐτόθι ἐπαναλαμβάνεται (« οἱ ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ φεύγοντες, ἐπ' ἄλλῳ δέ τιτι κρινόμενοι ») καὶ περὶ τῆς Φρεαττύος,

(36) Ζηνόδ. Δ, 62.

(37) Bekker, Anecd. gr. I, Σελ. 311. — Ἰδ. καὶ Πολυδ. Η, 120.

δθεν προφανές ὅτι ἡ Ζέα ἦ ἦν ἡ αὐτὴ τῇ Φρεαττύϊ, ἢ συνείχετό πως μετ' αὐτῆς. Λέγεται δ' ἡ Φρεαττύς οὕσα « ἔξωθεν τοῦ Πειραιῶς » (38).

Ἡ τελευταία αὕτη μαρτυρία φαίνεται ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν τοῦ Ἡσυχίου (30), λέγοντος τὴν Ζέαν « ἓνα τῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς »· ἐξηγεῖται ὁμως ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Πειραιεὺς ἐλέγετο οὐ μόνον ὁ λιμὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ χερσόνησος ἀνατολικῶς τοῦ λιμένος.

Ἐνταῦθα λοιπόν, « ἔξωθεν τοῦ (λιμένος) Πειραιῶς », ἦν « εἷς τῶν ἐν (τῇ χερσονήσῳ) Πειραιῶς λιμένων », ἡ Ζέα, καὶ ἐν αὐτῇ, ἢ παρ' αὐτῇ, ἡ Φρεαττύς.

Περιεῖχε δέ, κατὰ τὰς προμνημονευθείσας ἐπιγραφὰς (32) ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἡ Ζέα 196 νεωτοίκους, ὥστε ἦν προφανῶς μείζων τοῦ Κανθάρου, καὶ λιμὴν δεκτικώτερος πολεμικῶν ναυτικῶν δυνάμεων.

Ἐκ τούτων ἀριδῆλως προκύπτει ὅτι Ζέα οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἦτο λιμὴν, ἢ ὁ ἀνατολικῶς τῆς χερσονήσου εἰσιών, καὶ τὸν Πειραικὸν ἰσθμὸν ἀποτελῶν (τὸ ἐπὶ Τουρκοκρατίας *Πασᾶ λιμάνι*), ὅστις καὶ τῶν νεωτοίκων πολλὰ καὶ καλῶς διατηρούμενα λείψανα σώζει.

Κατὰ τὸν Ἡσύχιον (23), ἡ Ζέα εἶχε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς « ζειᾶς », εἶδους τινος σιτηρῶν· ἀλλ' ὁ αὐτὸς λέγει αὐτόθι ὅτι Ζέα ἐκαλεῖτο καὶ ἡ « Ἐκάτη παρ' Ἀθηναίοις ». Ἐπειδὴ δ' ἐνίοτε ἡ Ἀρτεμις ἐταυτίζετο, ὡς φαίνεται (39), τῇ Ἐκάτῃ ἐν Ἀθήναις, ἴσως μᾶλλον ἐκλήθη ὁ λιμὴν ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐκ τοῦ οὐ μακρὰν κειμένου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (τῆς Μουνυχίας).

Ἡ δὲ Φρεαττύς ἦν προφανῶς ἐπώνυμος φρέατος· καὶ

(38) Ἑλλάδιος, ἐν Φωτ. Μυριόβ. σ. 1594.

(39) Ἀθην. Δ, 168. — Ἰδ. Ἀνωτ. σ. 106.

τοιούτο ὑφίσταται τῷ ὄντι εἰς τὴν κολπουμένην ὄχθην, ἀμέσως ὑπὸ τὴν Ζέαν, νοτιοδυτικῶς αὐτῆς, εἰς τοῦ Πειραικοῦ ἀκρωτηρίου τ' ἀνατολικά, ἔνθα καὶ εἰσέτι φρέαρ ὑφίσταται ἱαματικᾶς ιδιότητος κεκτημένον, τὸ λεγόμενον τσιρλονέρι, καὶ ἰχνη κρηπίδος διατηροῦνται.

4. Μουνυχία.

Κατὰ Πausανίαν (40), « ἔστι καὶ ἄλλος Ἀθηναίους, ὁ ἐπὶ Μουνυχία λιμὴν »· ὁ δὲ Στράβων (41) λέγει τὴν Μουνυχίαν « λόφον χερσονησιάζοντα », ἐννοῶν προφανῶς τὸν βόρειον τῶν δύο μεγάλων λόφων κατὰ τὸν Πειραιᾶ, διότι προστίθῃσιν ὅτι « ὑποπίπτουσιν αὐτῷ λιμένες τρεῖς », οἵτινες εἰσὶν ὁ Πειραιεύς, ἡ Ζέα, καὶ ὁ ἀνατολικῶς αὐτῆς κυρτούμενος, ὁ σήμερον λεγόμενος Φανάρι. Τοῦτον λοιπὸν πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς τὸν τῆς Μουνυχίας, καὶ αὐτὸν λιμένα πολεμικόν. Ἦν δὲ μικρότερος τῶν δύο ἄλλων, τῆς Ζέας καὶ τοῦ Κανθάρου, διότι ἐν ᾧ ὁ πρῶτος εἶχεν 196 νεωτοίκους, ὁ δεύτερος 94, οὗτος εἶχε μόνον 82, καὶ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου οὐδόλως μνημονεύεται· ἀλλ' οὐχ ἥττον ἦν καὶ αὐτὸς ναυτικὸν ὁρμητήριον, ἐξ οὗ μοῖραι στόλου ἐξέπλεον (42). Ἐπὶ τῆς τραχείας δὲ καὶ ὑψηλῆς δυτικῆς ὄχθης αὐτοῦ σώζει φρουρίου ἐρείπια.

Περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ λόφου ὑπάρχουσι λίαν ἀποχρῶσαι ἀποδείξεις. Κατὰ Στράβωνα, ἦν αὐτὸς ὑψηλός, κατοικούμενος, συμπεριτετελιγμένος μετὰ τοῦ Πειραιῶς. Κατὰ Ξενοφῶντα δέ (43), ἐκ τῆς Φυλῆς ὁ Θρασύβουλος

(40) Αὐτ. Α, 4.

(41) Σελ. 157.

(42) Ἰσαῖος, π. Φίλοκτ. κλ. σελ. 157 Rsk.

(43) Ἑλλ. Β, 4, § 10-12.

προελθών, τὴν Μουνυχίαν κατέλαβε, προδήλως τὸν πρῶτον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ καὶ ὑψηλότερον λόφον, οὐχὶ τὸν ἀπωτέρω, ἐντὸς τῆς Πειραικῆς χερσονήσου κείμενον, ἔνθα ἤθελεν ἐγκλεισθῇ ἀδιεξόδως, ἔχων τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰ νῶτα καὶ ὑπερκείμενον.

Ὁ λόφος οὗτος ἦν ὁμολογουμένως σημεῖον στρατηγικόν. Εἰς αὐτοῦ δὲ τοὺς δυτικούς πρόποδας ἐστήριξεν ὁ Ἰππόδαμος τὴν πόλιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τὸ Πειραικὸν θέατρον, ὑπὸ δὲ τοὺς νοτιανατολικούς ἡνοίγετο ὁ λιμὴν τῆς Μουνυχίας, καὶ ὑπὸ τοὺς νοτιοδυτικούς ὁ τῆς Ζέας.

Μεταξὺ δὲ τοῦ λιμένος τούτου καὶ τοῦ Πειραικοῦ ἡγείρετο ὁ ναὸς τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος, οὗ ἐπίσημα λείψανα δωρίου ρυθμοῦ διατηροῦνται ἐν χώρᾳ, καὶ οὗ τὴν λατρείαν ἐξελάβομεν ἀνωτέρω (39) ὡς σχετιζομένην μετὰ τῆς ἐπωνυμίας τῆς Ζέας. Εἰς αὐτὸν κατέφευγον, ὡς εἰς ἄσυλον, οἱ ὑποδειχθέντες τριήραχοι, ὅσοι ἤθελον ν' ἀποφύγωσι τὴν δαπανηρὰν τιμὴν τῆς τοιαύτης λειτουργίας. Περὶ τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας, λέγει προσέτι ὁ Στράβων (41), ὅτι ἦν «κοῖλος καὶ ὑπόνομος πολὺ μέρος», ὥστε καὶ πολλάκις κακοῦργοι ἐκρύπτοντο εἰς αὐτοῦ τὰς σύριγγας, οἷαι ἀπαντῶνται καὶ μέχρι τοῦδε. Μία μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Μουνυχίας, πρὸς τὸ δυτικόνότιον, ἀνδρομήκης καὶ ἐπέκεινα τὸ ὕψος, κατέρχεται βαθέως εἰς τὴν γῆν, καὶ ὀνομάζεται Λουτρά σήμερον. Πιθανῶς αὕτη ἦν τὸ σηράγγιον (44), ὄνομα παράγωγον τοῦ Σήραγξ (ὑπόγειος δίοδος) (45), εἰ καὶ ὁ Φώτιος μνημονεύει ἥρωός τινος Σηράγγου, λέγων αὐτὸ ἐκείνου ἐπώνυμον, καὶ ἡρώον αὐτοῦ περιέχον. Τὸ λέγει δὲ «τόπον τοῦ Πειραιῶς»· ἀλλὰ Πειραιεύς ἦν τὸ γενικὸν ὄνομα,

(44) Φώτ. Λεξ. ἐν λ.

(45) Φώτ. — Ἡσύχ. εἰς λ.

περικλεῖον καὶ τὴν Μουνυχίαν, ὡς καὶ ὁ νοτιοδυτικὸς τῆς Ζέας ὑψούμενος λόφος, ὁ τὸ τελευταῖον Πειραικὸν ἀκρωτήριον ἀποτελῶν, ἐλέγετο μὲν Πειραιεύς, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐνίοτε περιελαμβάνετο ὡς ὅρος, καὶ εἰς τῆς Μουνυχίας τὸ γενικὸν ὄνομα. Λέγει δὲ προσέτι ὁ Στράβων ὅτι ὁ λόφος τῆς Μουνυχίας ἦν κατάλληλος « ὥστ' οἰκήσεις δέχεσθαι »· καὶ τῷ ὄντι θεμέλια οἰκιῶν φαίνονται ἔτι ἐνιαχοῦ ἐπ' αὐτοῦ, ἀνήκοντα ὁμῶς εἰς τὸν δῆμον τοῦ Πειραιῶς, διότι ἰδιαίτερον δῆμον δὲν ἀπετέλει ἡ Μουνυχία, ἀλλ' ἦν μόνον « τόπος τοῦ Πειραιῶς » (46).

Τὸ δὲ Βενδίδιον, οὗ τὴν ἀπὸ τῆς Πειραικῆς ἀγορᾶς ὁδὸν ὁ Παυσανίας κατέλαβε (47), ἦν ναὸς τῆς Βένιδδος Ἀρτέμιδος, « μεγάλης Θεοῦ » λεγομένης, καὶ ἐν Θράκῃ κυρίως λατρευομένης, ἐν Ἀθήναις δ' ἐορταζομένης τῇ προτεραίᾳ τῶν μικρῶν Παναθηναίων (19^η Ἑορταζομένης) (48). Ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τούτου ἐστὶ γνωστὴ σήμερον ἐπὶ τοῦ νοτιωτέρου λόφου τῆς χερσονήσου, ἔνθα ἀξιολογώτατα αὐτοῦ ἀνευρέθησαν λείψανα, τοῦ μὲν περιβόλου τείχεα κυκλώπια, ἐντὸς δ' αὐτῶν ὁλόκληρος θησαυρὸς γλυπτικῶν ἔργων καὶ ἐπιγραφῶν ἐκ διαφόρων ἐλληνικῶν ἐποχῶν.

Ὑπῆρχε δὲ προσέτι ἐν Μουνυχίᾳ καὶ βωμὸς τοῦ Φωσφόρου, περὶ οὗ διηγεῖται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (49), ὅτι, ὅτε ὁ Θρασύβουλος κατήλθεν ἐκ τῆς Φυλῆς, ὠδηγήθη διὰ τῆς ζοφερᾶς νυκτὸς ὑπὸ θαυματουργοῦ φωτὸς μέχρι τῆς Μουνυχίας, ἔνθα μετέπειτα ἰδρύθη ὁ βωμὸς. Ἡ θέσις λοι-

(46) Ἑτμ. Μ. λ.

(47) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 172.

(48) Φωτ. Λεξ. — Ἡσύχ. λ. Μεγάλη Θεός. — Λουκιαν. Ζεὺς Ταγῶδ. Η. — Πλάτ. Πολιτ. Α, καὶ Σχολ. — Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τιμ. Α. — Στράβ. σ. 471. Ἡσύχ. λ. Διολογχον.

(49) Στρωμ. Α, 24.

πόν αὐτοῦ ἦν βεβαίως κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ὄρους τῆς Μουνυχίας, ὅθεν τὸ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἀνέβησαν οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον.

Γίνεται δὲ μνεῖα (50) καὶ μνημείου ἥρωός τινος ὅστις ἐκαλεῖτο Ἀκρατοπότης, καὶ πιθανῶς, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος εἰκάσαι, ἦν τοῦτο πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Διονύσου.

5. Ἀλκιμος. Τάφος Θεμιστοκλέους.

Κατὰ Διόδωρον, ἡ ἰσως Ἡλιόδωρον (51) τὸν περιηγητήν, παρτιθέμενον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (52), « Περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἀλκιμον ἀκρωτηρίου πρόκειται τις οἶος ἀγκών, καὶ κάμψαντι τοῦτον ἐντός, ἢ τὸ ὑπεύδιον τῆς θαλάττης, κρηπὶς ἐστὶν εὐμεγέθης, καὶ τὸ περὶ αὐτὴν βωμοειδὴς τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους ».

Τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο τῆς Πειραικῆς χερσονήσου, ὃ Ἀλκιμος, πρέπει νὰ ἦτον δεξιῶς (ἀνατολικῶς) τῷ εἰσπλέοντι, διότι τὸ πρὸς ἀριστεράν, τὸ δυτικόν, εἶχεν ἄλλο ὄνομα. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ὑποδεικνυμένην θέσιν καὶ ὑφίσταται τῷ ὄντι εἰσέτι λάρναξ κατακλυζομένη, καὶ παρ' αὐτῇ ὀγκώδεις κιόνων σπόνδυλοι, τὸ ἀκατάστροφον μνημεῖον τοῦ ἥρωος, ὡς ἂν ἐκεῖθεν ἡ γιγαντιαία σκιὰ ἐπιβλέπη ἔτι καὶ δι' αἰώνων τὸ ὑγρὸν στάδιον ἐφ' οὗ ἀσταλεύτως ἰδρύθη τῆς Ἑλλάδος ἡ δόξα καὶ ἡ ἐλευθερία. Ὑπὸ τινων ἡμυρισθητήθη ἡ θέσις ἐνίοτε, ἀλλὰ διὰ λόγων οὐχὶ ἰσχυρῶν.

Ὑπεράνω δ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἀνηγέρθη τὸ μνημεῖον τοῦ Μιαούλη, τοῦ νέου Θεμιστοκλέους.

(50) Πολέμων παρ' Ἀθην. Β, 2, 9.

(51) Ψ. Πλούτ. Β. Ι. Ρ. Ὑπερίδης. — Ἀρποκρ. — Σουίδ. λ. Νίκη Ἀθηνᾶ. — Ἀρποκρ. λ. Θετταλός, Ὀνήτωρ, Προπύλαια.

(52) Β. Θεμιστ. ΛΒ.

Υ.

Ἐκτὸς τοῦ Πειραιῶς.

1. Ἡετιώνεια, Φώρων λιμὴν.

Τὸ δὲ δυτικὸν ἀκρωτήριον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὠνομάζετο Ἡετιώνεια (53), ἐπώνυμος τοῦ οἰκιστοῦ Ἡετίωνος (54). Ταύτην μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον οἱ τετρακόσιοι ὠχύρωσαν κατὰ τοῦ ἐν Σάμῳ ἀττικοῦ στόλου τῆς ἀντιπάλου μερίδος, καὶ πολλὰ λείψανα τῶν ὀχυρωμάτων σωζόμενα ἀνεσκάφησαν.

Ὅπισω δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου εἰσχωρεῖ εἰς τὴν στερεὰν κόλπος ἀποτελῶν, ἐκτὸς τοῦ Πειραιῶς, στενὸν λιμένα, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐστὶν ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (55) μνημονευόμενος Φώρων (κλεπτῶν) λιμὴν, καθ' ὅσον ὅλως ἀπαράδεκτον φαίνεται ὅτι κόλπος μικρὸς μὲν, ἀλλὰ βαθύς, θὰ ἔμενεν ἐκεῖ ἀπαρατήρητος καὶ ἀνώνυμος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ὁ δὲ Δημοσθένης (56) λέγει τὸν Φώρων λιμένα « ἕξω τῶν σημείων τοῦ . . . ἐμπορίου », ἥτοι ἕξω τοῦ μεγάλου (κλειστοῦ) ἐμπορικοῦ λιμένος κείμενον, καὶ τὸ ὄνομα προφανῶς ἐνέφαινε τοὺς τὸ λαθρεμπόριον ἐκεῖ μετερχομένους. Τὴν θέσιν δὲ ταύτην κυροῖ καὶ ὁ Στράβων, λέγων (57)· « οἱ Κορυδαλεῖς, εἰθ' ὁ Φώρων λιμὴν καὶ ἡ Ψυττάλεια ». Καὶ τῷ ὄντι ὁ λιμὴν οὗτος ἔπεται, πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ τὸν νοτιώτατον λόφον τοῦ Κορυδαλοῦ, τὸν καλούμενον σήμερον

(53) Θουκ. Η, 90.

(54) Φιλόχορος ἐν Ἀρποκρ. λ. Ἡετιώνεια. — Ἰδ. Δημοσθ. κ. Θεοκρίνου, σ. 1343 Rsk — Σουίδ. Στέφ. Β. ἐν λ.

(55) Στράβ. σ. 395.

(56) Κ. Λακρίτ. 932 Rsk.

(57) Σ. 395.

Κερατσίνι, ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ δὲ *Κέρατα*. Αὕτη δ' ἦν ἡ θέσις
δοθέν, καθήμενος « ὑπεράνω τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους »,
ἐθεώρει ὁ Ξέρξης τὴν ναυμαχίαν τῆς Σχλαμῖνος, κατὰ Φα-
νόδημον (58), βεβαίως ὀρθότερον λέγοντα ἢ ὁ Ἀπολλόδω-
ρος (59), καθίζων αὐτὸν εἰς τὴν ὑψηλὴν, σχεδὸν ἀπρόσβα-
τον καὶ μεμακρυσμένην τοῦ θεάτρου τῆς μάχης, κορυφὴν
τοῦ ὄρους τοῦ μεταξὺ Σχλαμῖνος καὶ Μεγάρων, ἣτις ἐπί-
σης Κέρατα ἐκαλεῖτο, καὶ νῦν ἔτι *Κερατόπυργος* λέγεται.
Ἴσως δὲ δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι, μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Ξέρ-
ξου, ἀπ' ἐκείνης τῆς κορυφῆς μετηνέχθη πρὸς περιφρόνη-
σιν ἡ ἐπωνυμία καὶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Κορυδαλοῦ (60),
δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι εἶχε καθῆσει ἐκεῖ ὁ μέγας βασιλεὺς.
Τὸ δ' Ἡράκλειον ἦν πιθανῶς ἐνθα σήμερον ἡ ἐκκλησία τοῦ
ἀγίου Γεωργίου. Καὶ τὸ ὅτι δὲ τῆς Ψυτταλείας μνημονεύει
ὁ Στράβων μετὰ τοῦ Φώρων λιμένος, καὶ τοῦτο στυγελεῖ εἰς
ἀπόδειξιν τῆς τούτου θέσεως, διότι ἡ μικρὰ ἔρημος νῆσος
τῷ ὄντι πρόκειται τοῦ στομίου αὐτοῦ.

Ὁ κολπίσκος οὗτος ἐκαλεῖτο μέχρις ἐσχάτων ἔτι ὑπὸ
τοῦ ὄχλου *Λιμενάκι*, προσέτι αὐτός, ἢ ὁ ἀμέσως πρὸς δυ-
σμάς αὐτῷ παρκαείμενος, *Κλεφτολιμάνι*.

2. Φάληρον.

Κατὰ Παυσανίαν (3), ὁ ἀρχαιότερος λιμὴν ἡ ἐπίνειον
τῶν Ἀθηνῶν ἦν, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Θεμιστοκλέους, τὸ
Φάληρον, καθ' ὃ ἐγγύτερον τῆς πόλεως κατὰ τὸ ἡμισυ ἀφ'
δοθέν ἦν ὁ Πειραιεύς. Ἦν δ' ἡ θέσις αὐτοῦ εἰς τοὺς τρεῖς
πύργους ἡ ἀρχαῖον *Φάληρον*, ὡς σήμερον λέγεται. Ἐκεῖ-

(58) Πλούτ. Θεμιστ. ΙΓ.

(59) Αὐτ.

(60) Ἰδ. ἐμὴν μετάφρ. τῶν Παρὰλλ. τοῦ Πλουτάρχου, Τόμ. Β, σ. 182, σημ. 4.

θεν ἐλέγετο ἀποπλεύσας ὁ Μενεσθεὺς εἰς Τροίαν, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Θησεὺς εἰς Κρήτην μετὰ τῶν παιδίων ἃ ἔφερε τῷ Μίνωϊ, δι' ὃ καὶ ὑπῆρχεν ἐκεῖ βωμὸς τῶν παίδων τοῦ Θησεῶς, καὶ ἄλλος Ἡρῶον λεγόμενος, καὶ ὑποτιθέμενος τοῦ Ἀνδρόγεω, υἱοῦ τοῦ Μίνωος. Καὶ ὁ ἐπώνυμος δ' ἦρως τοῦ λιμένος, Φάληρος, ὠρμήθη καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν, τοὺς Ἀργοναύτας συνοδεύσας εἰς τὴν Κολχίδα, δι' ὃ καὶ αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐκεῖ τρίτος βωμός.

Μνημονεύεται δὲ (3) καὶ ἕτερος ἐν Φαλήρῳ βωμός, ἔ τῶν Ἀγνώστων Θεῶν, ὧν ἡ λατρεία ἐλέγετο εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ εἰς Ἀθήνας κληθέντος Ἐπιμενίδου, ὅτε μέγας λοιμὸς εἶχε προσβάλει τὴν πόλιν (61), ἣν δὲ καὶ φυσικὴ ἄλλως κατὰ τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα εἰς θέσιν εἰς ἣν πολλοὶ ξένοι κατέπλεον καὶ ἀλλόθρησκοι. Πιθανῶς δ' αὐτὸς οὗτος ἦν ὁ βωμὸς τοῦ Ἀγνώστου Θεοῦ, οὗ μνημονεύει ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀποβὰς Ἰσως τὸ πρῶτον εἰς Φάληρον.

Πρὸς τῷ Φαλήρῳ ὑπῆρχε καὶ Δήμητρος ναὸς (62), πυρποληθεὶς ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὡς καὶ ἕτερος τῆς Ἥρας ἐπὶ τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν Φαληρικῆς ὁδοῦ (63).

Προσέτι ἱδρυτο ἐκεῖ καὶ ναὸς τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς, κατὰ Πausανίαν, ἢ, κατὰ Πλούταρχον (64), τὸ ἱερὸν τοῦ Σκίρου, μάντεως ἐλθόντος ἐκ Δωδώνης εἰς Ἀθήνας ἐπὶ Ἐρεχθέως B (65)· καὶ πλὴν τούτων τὰ ὑπὸ Θησεῶς οἰκοδομηθέντα ἡρῶα τοῦ Ναυσιθόου υἱοῦ τοῦ Φαίακος (62).

(61) Διογ. Λαέρτ. Ἐπιμεν. Α, 210. — Ἰ. Χρυσόστ. Ὁμιλ. ΑΗ, εἰς Πράξ. Ἀποστ. — Ἰδ. καὶ Φιλόστρ. εἰς Ἀπόλλ. Τυαν. Α, 6, 1. — Λουκιαν. Φιλοπατ. Ἐκδ. 2, Γερ. Τ. ΙΑ, Σελ. 247.

(62) Πaus. Ἀττ. Β, 3.

(63) Πaus. Φωκ. ΛΕ, 2.

(64) Θησ. ΙΖ.

(65) Πaus. Ἀττ. ΛΣΤ, 3.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ τις τόπος ἐν Φαλήρῳ Ὀσχοφόριον καλούμενος (66), ἐκ τῆς τελετῆς τῶν Ὀσχοφορίων, καθ' ἣν νέοι ἐπόμεπυον ἀπὸ τοῦ Διονυσίου, ἴτως τοῦ ἐν Πειραιεῖ, εἰς τὸν ναὸν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς, ἔχοντες διὰ χειρῶν « ὄσχους », ἦτοι κλήμματα μετὰ σταφυλῶν.

Εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα δ' ἐδείκνυτο καὶ ὁ τάφος ὃν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐξώρας εὐγνώμονες, ἤγειραν εἰς τὸν Ἀριστείδην, ἐν πενίᾳ ἀποθανόντα (67).

Ὑπῆρχε δὲ προσέτι καὶ Ἱπποδρόμιον ἐν Φαλήρῳ (68).

Καὶ τοῦ ποιητοῦ δὲ Μουσαίου ἦν ἐν Φαλήρῳ ὁ τάφος, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον (69), ὅστις καὶ τὸ ἐπιγεγραμμένον ἐπιτάφιον παρατίθησιν, ἐν ᾧ ὁ Πausanias (70) λέγει αὐτὸν ταφέντα εἰς τὸν φερώνυμον αὐτοῦ λόφον, νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως.

Παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπιστεύετο ὅτι ἡ Κλεψύδρα, ἡ ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἀναβρύουσα πηγή (71), ἔρρεεν ὑπογείως εἰς τὸ Φάληρον, ὅπερ τοπογραφικῶς ἐστὶ δυσπαράδεκτον, καὶ πιθανώτερον διηγεῖται ὁ Πλίνιος (72), ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀσκληπιδίου, ἐκ τῶν νοτίων τῆς Ἀκροπόλεως προρρέουσα.

Ἐκαλλιεργεῖτο δὲ τὸ περὶ τὸ Φάληρον ἔδαφος, καὶ γνωσταὶ ἦσαν αἱ φαληρικαὶ « ῥάφανοι » (73). Πρὸ πάντων δ' ἰχθυοφόρος καὶ μάλιστα πλούσιος εἰς « ἀφύας » καὶ « κω-

(66) Ἡσύχ. ἐν λ.

(67) Πλούτ. Ἀριστδ. ΚΖ.

(68) Ξενοφ. Ἱππάρχ. Γ, 1.

(69) Α, 8.

(70) Ἀττ. ΚΕ. — Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 158.

(71) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 65.

(72) Ἀνωτ. Σελ. 82.

(73) Ἀριστοτ. Ζ. Γ, 19. — Ἡσύχ. λ. Φαληρικαί.

βιούς » ἦν ὁ λιμὴν (74), διὰ τοὺς « εὐκόλπους ἀγκῶνας » αὐτοῦ (75) ἐν ἡρέμῳ κειμένους καὶ μετὰ τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους συνεχομένους.

δ.

Τειχισμός.

1. Πειραιϊκὰ τεῖχη.

Ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπεράσισε νὰ καταστήσῃ τὸν Πειραιᾶ τὸ πρῶτιστον ὀρμητήριον τῶν θαλασσίων δυνάμεων τῆς πατρίδος του, ἦν διανοεῖτο ν' ἀναδείξῃ θαλασσοκράτορα, ὥφρηνεν ἀναγκαίως καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τὸν λιμένα τοῦτον κατὰ τῶν ἀντιζήλων οὓς ἤθελεν ἐξεγείρει ἢ τοιαύτη πατριωτικὴ του φιλοδοξία. Ὅμοῦ λοιπὸν μετὰ τοῦ Κανθάρου, τῆς Ζέας καὶ τῆς Μουνυχίας (76), ἐσχεδίασε νὰ περιβάλῃ τὴν ὅλην Χερσόνησον διὰ τεῖχους στερεωτάτου, καὶ ἡ ἐργασία φαίνεται ὅτι ἤρξατο τῷ 482 π. Χ., ἐπὶ Κάρβριδος ἄρχοντος, ἐν ἔτος πρὶν ἢ ὡς ἄρχων αἰρεθῇ αὐτὸς ὁ Θεμιστοκλῆς (77).

Διήρκεσε δ' ἔτη πολλά, περὶ τὰ τεσσαράκοντα, ὡς φαίνεται, ἡ τειχοδομία (78), μόνον ἐπὶ Περικλέους περαιωθεῖσα, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀππιανὸς (79) « Περικλείων ἔργον » λέγει αὐτήν· καὶ ἦν ἀληθὲς μεγαλουργημα, ἔχον, κατὰ Θουκυδίδην (77), τοσοῦτον πάχος, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ « δύο ἅμαξαι ἐναντίαι ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἀπῆγον. Ἐντὸς δὲ οὔτε χάλιξ οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυνοικοδομημένοι μεγάλοι λίθοι

(74) Ἀριστοτ. Ἀχαρν. 901. Ὀρν. 91. — Ἀριστ. Ζ. Γ. ΣΤ, 15. — Πολδ. ΣΤ, 63. — Ἀθην. Δ, 5. Ζ, 8. 17.

(75) Ἀθην. Γ, 24. Ζ, 8. — Corn. Nep. Themist. VI.

(76) Θουκ. Α, 93. — Ἀρποκρ. λ. Πρὸς τῇ Πυλίδι Ἑρμῆς. — Σουίδ. λ.

(77) Πaus. Ἀττ. Α, 2.

(78) Ἀνδοκ. π. Εἰρ. σ. 23, 24 Rsk.

(79) Β. Μεθριδ. Α,

καὶ ἐν τομῇ ἐγγώνιοι, σιδήρῳ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἔξωθεν καὶ μολύβδῳ δεδεμένοι ». Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν λέγεται πρὸς ὑπερβολήν, φαίνεται ἐκ τῶν πολλαχθοῦ κατὰ τὴν παραλίαν, μάλιστα τὴν μεσημβρινήν, ἐν χώρᾳ σωζομένων ἐπιστήμων αὐτοῦ λειψάνων. Ἀλλὰ προστίθουσιν ὁ ἱστορικός, ὅτι τὸ τεῖχος ἐξετελέσθη μόνον κατὰ τὸ ἡμισυ τοῦ ὃ διενοεῖτο ὁ Θεμιστοκλῆς. Βεβχίως δ' ὑπερβολὴν γράφει ὁ Ἀππιανός (80), ἃν τις τῶν ἀντιγραφῶν τοῦ δὲν ἠλλοίωσε τὸ κείμενον αὐτοῦ, λέγων ὅτι εἰς τεσσαράκοντα πήχεων ὕψος ἦν ὠκοδομημένον, ὥστε ὁ Θεμιστοκλῆς θὰ ἤθελε νὰ τὸ ὑψώσῃ εἰς ὀγδοήκοντα πήχεις! Τοῦτο φαίνεται ἀδύνατον, διότι θὰ ἦν τότε, κατὰ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, τετράκις ὑψηλότερον τῶν τειχῶν τῶν ὀχυρωτέρων ἀρχαίων πόλεων.

Περιεκύκλου δὲ τὸ τεῖχος ἐλόκληρον τὴν χερσόνησον, καὶ διήρχετο ὀπίσω, πρὸς βορρᾶν, τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας, διηυθύνετο εἴτα διὰ τοῦ Ἀλιπέδου πρὸς τὸν Κωφὸν λιμένα, καί, διατέμνον τὴν Ἡετιώνειαν (81), παρετείνετο εἰς τὴν θάλασσαν, « κλείον » τὸν Πειραιᾶ μετὰ τῆς παρατάσεως τοῦ ἐκ τοῦ κατωτέρου, δυτικοῦ πέρατος τοῦ Κανθάρου ἐκ τοῦ μεγάλου περιβόλου προκύπτοντος, ἐφ' οὗ καὶ ἴστατο, κατὰ τὸ στόμιον τῆς εἰσόδου, ὁ μέγας μετὰ ταῦτα εἰς Ἐνετίαν ἀπαχθεὶς μαρμαρίνος λέων. Καθ' ὃ δὲ σημεῖον διετέμενετο ὑπὸ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν κατερχομένης « ἀμαξιτοῦ » ὁδοῦ, καὶ ἔνθα βεβαίως ὑπῆρχε πύλη τοῦ Πειραιῶς, φαίνονται ἔτι ἐπὶ τοῦ σωζομένου τείχους διὰ μεγάλων γραμμάτων αἱ συλλαβαὶ ΔΗΜΗ, ἴσως ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος Δημητρίου τοῦ Ψαλῆρέως, ἐπισκευάσαντος πιθανῶς πού τὰ τεῖχη.

Ἰχνη δ' ἀκροπόλεως φαίνονται καὶ εἰς τὸν νότιον λόφον

(80) Μιθριδ. Πολ. Α.

(81) Θουκ. Η, 90.

τῆς χερσονήσου, πρὸ πάντων ὁμῶς εἰς τὸν βορειανατολικόν, τὴν κυρίως Μουνυχίαν, ἥτις, ὡς πάντων τῶν λιμένων ὑπερκειμένη, ἤδη καὶ ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χρόνων ὑπὸ τοῦ Ἐπιμενίδου (82), καὶ ἐπὶ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν Μακεδόνων, ἐθεωρεῖτο ὡς σημεῖον στρατηγικὸν καὶ σπουδαιότατον διὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε καὶ ὁ χρησμὸς αὐτὸ ὡς τοιοῦτο παρίστα (83). Καὶ κατελήφθη μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου (84), καὶ ἀρ' οὗ ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἴτα αὖθις ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὑπὸ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Οὗτος δ' ἐλευθερώσας τὰς Ἀθήνας, κατηδάρισε τὰ τείχη τῆς Μουνυχίας (85), ἀλλ' ὁ Σύλλας ἀνφοκοδόμησε πάλιν καὶ κατέσχευεν αὐτά, ὡς κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ Καίσαρος (86). Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Βενετοί, ἐν τῷ ἰζ' αἰῶνι μετὰ Χριστὸν ἐπεμελήθησαν τῶν ὀχυρώσεων τούτων.

2. Μακρὰ τεῖχη.

Ἡ θέσις εἰς ἣν ὑρίσταται ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη ἐπιγραφή φαίνεται οὕσα τὸ σημεῖον περίπου τῆς εισόδου τοῦ Πειραιικοῦ περιβόλου, εἰς ἣν ἀπέληγε τὸ ἕτερον τῶν Μακρῶν τειχῶν, τὸ βόρειον (87), διότι ἐκεῖ ἔληγε τὸ πεδῖον καὶ ἤρχιζεν ἡ τῶν λόφων κλιτύς.

(82) Πλούτ. Σόλ. IB. — Διογ. Λαέρτ. Α, 114. — Τζέτζ. Ε, 18.

(83) Πλούτ. Φωκ. ΚΗ.

(84) Πολύβ. Θ, 29. — Διόδ. ΙΗ 18. — Παυσ. Ἀττ. ΕΕ, 4. Φωκ. Τ. 3. — Πλούτ. Δημοστ. ΚΗ. Φωκ. ΚΑ. Κεμῆλλ. ΙΘ. — Διονυσ. π. Δαιν. Θ.

(85) Διόδ. ΙΗ, 48. 74. Κ, 45. — Φιλόχ. ἐν Διονυσ. π. Δαινάρχ. Γ. — Πλούτ. Δημήτρ. Η. ΜΣΤ. Φωκ. ΛΑ. — Παυσ. Ἀττ. ΚΕ, 5. ΚΣΤ, 1. ΚΘ, 11. — Διογ. Α. Ε, 75.

(86) Δίων Κάσσ. ΜΒ, 14.

(87) Ίδ. Ἀνωτ. Σελ. 148.

Μακρὰ τείχη ἐνοῦντα ὀχυράς πόλεις μετὰ τῶν ὀχυρωμάτων ὀλίγον ἀρεστώτων λιμένων, ὑπῆρχον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ἀρχαίαν Κόρινθον, εἰς Σικυῶνα, εἰς Ἄργος ἐπὶ τινὰ χρόνον (88), ἐκ Μεγάρων εἰς Νίσαιαν, κτισθέντα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (89). Τῶν δ' ἐν Ἀθήναις, ἀνεγερθέντων ἐπὶ Κίμωνος, ὡς προεβρέθη, τὸ μὲν βόρειον, τὸ ἐκ τῶν ἐξόπισθεν τῆς Πνυκὸς ὁρμώμενον, ἔληγε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον· τὸ δὲ νότιον, ἀρχόμενον ἀναμφισβητήτως, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὀχυρωματικῶς καταλλήλου τῆς θέσεως, καὶ ὡς σωζόμενα ἔχνη ἐμφαίνουσιν, ἐκ τῆς νοτιανατολικῆς γωνίας τοῦ ὀπίσω τῆς Ἀκροπόλεως ὑψουμένου λόφου τοῦ Μουσείου, συνήνου μετὰ τοῦ περιβόλου τῶν Ἀθηνῶν τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου (90), ἔστις ἦν πρὸ ὀλίγου, ἂν οὐχὶ ἔτι καὶ τότε, τῆς πόλεως τὸ ἀνέκαθεν ἐπίνειον. Πρὸς τοῦτο δὲ βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὀχυρώσῃ ὁ Κίμων καὶ τὸν λιμένα τοῦτον, μᾶλλον ἂν δὲν ἦν οὗτος προωχυρωμένος, ὡς ἐμφαίνει καὶ τὸ σημερινὸν αὐτοῦ ὄνομα « Τρεῖς Πύργοι », εἰς λείψανα βεβαίως ἀνῆκον τοῦ τειχισμοῦ αὐτοῦ μὴ μέχρις ἡμῶν περισωθέντα.

Τὸ δὲ *Διὰ μέσου τεῖχος*, ὃ προσέθηκεν ὁ Περικλῆς (91), ἀνατολικῶς, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, τῶν Μελιτίδων πυλῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχόμενον, καὶ διὰ τοῦ Ἀλιπέδου χωροῦν, κατὰ ἔτι ὁρατὰ αὐτοῦ λείψανα, ἀπέληγε περὶ τὴν

(88) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 4, 7. 9. 18. — Ἀγησθλ. Β, 17. — Θουκυδ. Ε, 82. — Διδότ. ΙΒ, 81. Κ, 102. — Πλούτ. Ἀλκιβ. ΙΕ. Δημητρ. ΚΕ. — Στράβ. σελ. 382. — Πλυσ. Κορινθ. Ζ, 1.

(89) Θουκ. Α, 103. Δ, 66. 69. 107. — Ἀριστοτ. Λυσ. 1172. — Πλούταρχ. Φωκ. ΙΕ. — Στράβ. σελ. 391.

(90) Δουκ. Α, 107. — Πλούτ. Κίμ. ΙΓ. — Αἰσχ. π. Περσέδ. — Ἀνδοκ. π. Εἰρ.

(91) Ἀνωτ. Σελ. 148.

βορειανατολικήν γωνίαν τοῦ Πειραικοῦ περιβόλου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου καὶ βορείως τοῦ λιμένος τῆς Μουνυχίας, ἔνθα καὶ τούτου σώζονται βάσεις καὶ τοῦ πύργου εἰς ὃν ἐπερκαυτο. Ἐκτοτε ἐγκαταλειφθέντος καὶ καταργηθέντος ὡς ἀχρήστου τοῦ νοτίου μέρους, οὐδὲν ἴχνος αὐτοῦ διέμεινε. Τὰ δ' ἄλλα δύο, κατεδαφισθέντα μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν ὑπὸ Λυσάνδρου (92), βεβαίως καὶ μετὰ τοῦ περιβόλου τοῦ Πειραιῶς, ἀνωκοδομήθησαν μετ' οὐ πολὺ πάλιν ὑπὸ Κόνωνος (93), καὶ κατεστράφησαν εἴτα ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Σύλλα (94). Ἐπιγραφή τῆς 96^{ης} Ὀλυμπιάδος (95) εἰς τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Κόνωνος ἀνοικοδομῆς εὑρεθεῖσα, μνημονεῦει πυλῶν τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ Ἀφροδισίου, πιθανῶς εἰς τὸ μέρος τοῦ περιβόλου τὸ πρὸς τῷ νεωρίῳ ἀναφερομένη.

Εἶχε δ' ἐκπέσει ἐπὶ Στράβωνος ὁ Πειραιεὺς εἰς μικρὸν χωρίον, κατοικίας ἔχον μόνον περὶ τὴν ἀκτὴν καὶ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Διός (91), καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρήκμασεν ἔπειτα. Ἐπὶ δὲ Τουρκοκρατίας, Δράκος καλούμενος κατὰ τὸν προμνημονευθέντα λέοντα ὁ λιμὴν, ἔμεινε τέλος ὅλως ἔρημος καὶ ἀκατοίκητος, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀνέκυψε, καὶ ὁσημέραι προβαίνει εἰς ἀνάπτυξιν ἐράμιλλον τῆς ἀρχαίας.

(92) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 20.

(93) Ἰδ. Rang. Ant. Hell. II, ἀρ. 771. σελ. 389.

(94) Στράβ. σελ. 395.

(95) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. Ἀρ. 6 καὶ 37.

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ

Α

<p> 'Αγγύλη, 156.
 'Αγέλαστος, 166.
 'Αγνώστου θεοῦ, 186.
 'Αγνώστων θεῶν, 186.
 'Αγορά, 47. 52. 55. 63. 93.
 » Θεῶν, 137.
 » Μελιτέων, 132.
 » Κερκώπων, 157.
 » Πειραιῶς, 171. 172.
 » Σκαμβωνιδῶν, 134.
 » Χολαργέων, 156.
 'Αγοραῖος Ἑρμῆς, 55.
 » Ζεὺς, 126.
 » Κολωνός, 113.
 'Αγορᾶς Πύλη, 64.
 'Αγρας, 74. 88. 165.
 'Αγραύλιον, 69.
 'Αγρίππα βᾶθρον, 106.
 'Αγριππαῖον, 150.
 'Αγροτέρας Ἀρτέμιδος, 88.
 'Αγρυλεῖς, 96.
 'Αγχεσμος, 161. 165.
 'Αδριανοῦ οἰκοδομαί, 63. 140.
 'Αδριανούπολις, 138. </p> | <p> 'Αθηνᾶ Ἀρχηγέτις, 64.
 » Σώτειρα, 65.
 Αἰακοῦ ἱερόν, 150.
 Αἰγεῖται πύλαι, 148.
 Αἰγεῖον, 151.
 Αἰδοῦς βωμός, 111.
 'Ακαδημία, 40. 99.
 'Ακρατοπότης, 183.
 'Ακρόπολις, 99.
 'Αλαί, 169.
 'Αλεξικᾶκου Ἰδ. Ἡρακλέους.
 'Αλίπεδον, 148. 169.
 'Αλκιβιάδου οἰκία, 45.
 'Αλκιμος, 183.
 'Αλφειτόπωλις, 171.
 'Αλφίτων ἀγορά, 156.
 'Αλκιβιάδου οἰκία, 45.
 'Αλωπεκή, 84.
 'Αμαζόνιον, 159.
 'Αμαζονίς στήλη, 147.
 'Αμαξιτός, 39. 172.
 'Ανακτεῖον, 68.
 'Αναβᾶθρα Προπυλαίων, 105.
 'Ανδρόγεω ἡρώον, 186.
 'Απόλλωνος ἄντρον, 96.
 'Αποτροπαίου Διός, 151. </p> |
|---|--|

- Ἄπτερος, Ἰδ. Νίκη,
 Ἀρχύνθος, 167.
 Ἀργείων Ἀγορά, 63. 156.
 Ἀργυρεῖον, 73. 153.
 Ἀργυροκοπεῖον, 153.
 Ἀρδηττός, 166.
 Ἄρειος Πάγος, 97. 131.
 Ἄρεως ἱερόν, 51. 60.
 Ἀριστείδου τάφος, 187.
 Ἀριστοβούλης Ἀρτέμιδος, 132
 Ἀρτεμις Ἐπιπυργιδία, 106.
 » Μουρυχία, 179. 184.
 Ἀρχηγέτις Ἀθηνᾶ, 64.
 Ἀσκληπιεῖον, 91.
 Ἀσπιδοπηγεῖον, 73.
 Ἀστραπιαίου Ἰδ. Διός.
 Ἀττάλου στοά, 59.
 Ἀττικοῦ οἰκία, 144.
 Αὐγούστου Ναός, 111.
 Ἀφελείας βωμός, 111.
 Ἀφροδίσιον ἐν Πειραιεῖ, 173.
 192.
 Ἀφροδίτης οὐρανίας, 54. 84.
 » Πανδήμου, 92.
 Ἀχαρνικαὶ πύλαι, 146.
- Βασίλης ἱερόν, 154.
 Βασιλική, 165.
 Βατή, 165.
 Βενδίδιον, 172. 182.
 Βιβλιοθήκη, 63. 140.
 Βλαύτη, 153.
 Βορείου βωμός, 88. 144.
 Βουζύγιον, 154.
 Βουκολεῖον, 150.
 Βουλευτήριον, 49.
 » τεχνιτῶν 150.
 Βρυωνίας Ἀρτέμιδος, 108. / α
 Βρυλησσός, 93.
- Γ
- Γῆς καρποφόρου, 111.
 » κουροτρόφου, 112.
 » ὀλυμπίας, 83.
 Γλαυκώπιον, 163.
 Γυμνάσιον Ἀδριανοῦ, 63.
 » Διογένους, 70.
 » Πτολεμαίου, 64.
- Δ

B

- Βάθρον Ἀγρίππα, 105.
 Βάραθρον, 48. 132.
 Βασιλεῖον, 150.
 Βασιλείος στοά, 47. 50.

- Δαῖγμα, 175.
 Δελφίνιον, 83.
 Δευκαλίωνος τάφος, 82.
 Δήμητρος καὶ Κόρης, 80. 166.
 » ἐν Μελίτῃ, 42. 101.
 » ἐν Πειραιεῖ, 186.

Δήμητρος Χλόης, 92. 94.
 Δημιᾶδες πύλαι, 145.
 Δημοσθένης, 50. 66.
 Δημοσθένους φανάρι, 73.
 Δήμου καὶ Χαρίτων, 152.
 Διὰ μέσου τείχος, 148.
 Διογένειον, 70.
 Διογένους Φανάρι, 74.
 Διόμεια, 136.
 Διόμειαι πύλαι, 146.
 Διονύσου Μελοπομένου, 45.
 » ἐν Πειραιεῖ, 175.
 Διὸς Ὀλυμπίου, 82. Ἰδ. Παν-
 ελληνίου.
 » Ὑψίστου βωμός, 126.
 » Ἀστραπιαίου, 143.
 » Σωτῆρος, Ἰδ. Σωτ.
 Διοσκούριον, 67. 68.
 Διοχάρους τείχος, 147.
 » πύλαι, 146. 167.
 Δίπυλον, 40. 44. 86. 145.
 Δούριος ἵππος, 108.
 Δρόμος, 117. 155.
 Δώδεκα θεῶν, 51.

Ε

Εἰλειθυίας, 72.
 Εἰλισσός, Ἰδ. Ἰλισσός.
 Ἐκάτη Ἐπιπυργιδία, 106.
 Ἐκατόμπεδον 109.
 Ἐλέου βωμός, 88.

Ἐλευθερίου Διὸς στοά, 48. 50.
 Ἐλευσίνιον, 118.
 Ἐλικών, 166.
 Ἐμπεδῶ, 96.
 Ἐμπορίον, 171.
 Ἐννεάκρουνος, 76. 96.
 Ἐννεάπυλον, 103.
 Ἐπιπυργιδία, Ἰδ. Ἐκάτη.
 Ἐπτάχαλκον, Ἰδ. Χαλκόδων.
 Ἐπώνυμοι, 50. 57.
 Ἐργάνης Ἀθ. 108.
 Ἐρέτρια, 63. 156.
 Ἐρεχθεῖον, 109.
 Ἐρεχθίδς θάλασσα, 110.
 Ἐριννύων ἱερόν, 98.
 Ἐρμαῖ, 56. 116.
 Ἐρμῆς Ἀγοραῖος, 55. 57.
 » Ἡγεμόνιος, 89.
 » Τετρακέφαλος, 53. 155.
 » Τρικέφαλος, 156.
 » Ψιθυριστής, 89.
 Ἐρμογλυφείων ὁδός, 155.
 Ἐστία(ς) ὁδός, 185.
 » ναὸς ἐν Πειραιεῖ, 174.
 Εὐβουλίδου σύμπλεγμα, 45.
 Εὐδανέμων βωμός, 150.
 Εὐκλείας ἱερόν, 81.
 Εὐμενίδων λόφος, 41.
 Εὐμένους στοά, 92.
 Εὐνομίας, 82.
 Εὐρυσάκειον, 113. 134.
 Εὐγλόου Δήμητρος, 94.

Ζ

Ζέα, 178.

Ζωσίμου τάφος, 133.

Η

Ἡγεμονίου Ἑρμοῦ, 152.

Ἡετίωνεια, 172. 184.

Ἡλιαία, 157.

Ἡραῖον, 151.

» ἐν Πειραιεῖ, 186.

Ἡράκλειον, 85.

» ἐν Μελίτῃ, 131.

Ἡρακλέους Ἀλεξικῆκου, Μα-
στιγίου Μηνυτοῦ, 152.

» Μίλωνος, 131.

Ἡρία πύλη, 146.

Ἡριδανός, 87. 167.

Ἡρώδου θέατρον, 95.

» τάφος, 90.

Ἡρῶν, 186.

Ἡσύχου ἱερόν, 99.

Ἡφαίστου ναός, 53. 55.

Θ

Θέατρον, 73.

» Ἀγρίππα, 150.

» Ἡρώδου, 93.

» Πειραιῶς, 174.

» Σταδίου, 91.

Θέμιδος ναός, 90.

Θεμιστοκλέους τάφος, 183.

Θεσμοφορεῖον, 153.

Θεῶν ἀγορά, 157.

Θησαυρός, 154.

Θησεῖα ὁδός, 39.

Θησεῖον, 59. 115. 131.

» ἐν Πειραιεῖ, 174.

Θόλος, 50.

Θουκυδίδου τάφος, 133.

Θρακῶν στοά, 150.

Θρασύλλου μν. 91.

Θριάσαι πύλαι, ἰδ. Δίπυλον.

Ι

Ἰατροῦ ἥρῳν, 59.

Ἰεραὶ πύλαι, ἰδ. Δίπυλον.

Ἰκάριος, 166.

Ἰλισσιᾶδων, ἰδ. Μουσῶν.

Ἰλισσός, 98. 167.

Ἰππᾶδες, 145.

Ἰππέων, 146.

Ἰππιος, ἰδ. Κολωνός.

Ἰπποδαμεία ἀγορά, 172.

Ἰπποδρόμιον ἐν Φαλήρῃ, 187.

Ἰπποκράτους παλαίστρα, 154.

Ἰππολυτίας Ἀφροδίτης, 93.

Ἰππολύτου μνῆμα, 92.

Ἰππου καὶ Κόρης, 154.

Ἰσοκράτους τάφος, 85.

Ἰτώνιαι πύλαι, 147.

Κ

Καλαμίτης, 152.
 Καλλιρρόη, 77.
 Κάλω μνημα, 91.
 Κάνθαρος, 176.
 Κειριαδῶν δῆμος, 132.
 Κεραμεικαὶ πύλαι, 145.
 Κεραμεικός, 44. 196.
 Κέρατα, 184.
 Κερκώπων ἀγορά, 157.
 Κῆποι, 54. 84.
 Κῆπος Μουσῶν, 89.
 Κηφισός, 167.
 Κιβωτοποιῶν ὁδός, 155.
 Κιμώνια μνηματα, 133.
 Κιμώνιον τεῖχος, 102.
 Κλειστοὶ λιμένες, 175.
 Κλεψύδρα, 168. 187.
 Κλεψίρρυτον, 95.
 Κόδρου ἱερόν, 154.
 Κοῖλη, 133.
 Κοινὴ ἐστία, 150.
 Κοινὸν τῶν θεῶν, 140.
 Κολλυτός, 134. 157.
 Κολωνὸς Ἀγοραῖος, 113. 134.
 » ἵππιος, 47.
 Κώνωνος ἀνδριάς, 47.
 Κρόνιον, 89.
 Κυδαθῆναιον, 136.
 Κυκλόβορος, 168.
 Κύκλοι, 156.

Κωλώνιον, 99.
 Κυνόσαργες, 85. 137.
 Κυρρήστου πύργος, 65.
 Κωρὸς λιμὴν, 177. 178.

Λ

Λατομεῖα, 177.
 Λέσχει, 155.
 Λεωκόριον, 124.
 Ληναῖον, 75.
 Λίμναι, 55.
 Λιμοῦ πεδῖον, 70.
 Λυκαεθτός, 162.
 Λύκειον, 86. 93.
 Λυσιζώνου Ἀρτέμ. 152.
 Λυσικράτους, 73.

Μ

Μακρὰ στοά, 115.
 » Πειραιῶς, 171.
 Μακρὰ τεῖχη, 30. 141. 148.
 190.
 Μακραὶ πέτραι, 68.
 Μαστιγίου, ἰδ. Ἡρακλέους.
 Μαχαίροποιεῖον, 73.
 Μεδούσης κεφαλὴ, 91.
 Μελανίπειον, 56. 131.
 Μελιτέων ἀγορά, 135.
 » οἶκος, 132.
 Μελίτη, 43. 124. 131.

Μελιτιίδες πύλαι, 133. 145.

Μήλωνος, ἰδ. Ἑρακλέους.

Μηνυτοῦ Ἑρακλέους, 152.

Μητιοχεῖον, 152.

Μητρῶον, 48. 49. 51.

» ἐν Ἀγρας, 89.

Μιλωνος, ἰδ. Ἑρακλέους.

Μουνυχία, 172. 175. 180. 190.

Μουσαίου τάφος, 187.

Μουσεῖον, 143, 158. 187.

Μουσῶν βωμός, 88.

» κῆπος, 89.

Μύρμηκος ἀτραπός, 131. 155.

N

Ναῦς παναθηναϊκή, 117.

Ναυσιθόου ἡρῶον. 186.

Νεώσοικοι, 177.

Νεώρια, 176.

Νηλέως ἱερόν, 154.

Νίκης ναός, 106.

Νυμφῶν ἱερόν, 152.

» λόφος, 59. 161.

O

Οἶκημα ἔχον γραφάς, 107.

Οἰκία, 156.

» Ἀλκιδιδάδου, 45.

» Ἀττικοῦ, 86.

» Θεμιστοκλέους, 132.

Οἰκία Κίμωνος, 133.

» Φωκίωνος, 132.

Ὀλυμπίου Διὸς ναός, 82.

Ὀπισθεν τῆς πόλεως, 70.

Ὀπλοθήκη, ἰδ. Σκευοθήκη.

Ὀρθίου Διονύσου, 152.

Ὀρκωμόσιον, 150.

Ὀρχήστρα, 52. 150.

Οὐρανία Ἀφροδίτη, 54. 84.

Π

Παίδων Θησέως βωμός, 186.

Παλαῖστραι, 154.

Παλλάδιον, 151.

Πανδήμου Ἀφροδίτης, 92.

Πανδρόσιον, 110.

Πανελληνίου Διός, 140.

Πάνοπος κρήνη, 89. 147. 168.

Πανὸς ἄντρον, 68. 96.

Παραδείσιον, 165.

Παρασίτιον, 153.

Παρθενών, 109.

Πάρνης, 93.

Πατήσια, 95.

Πατρῶος Ἀπόλλων, 51.

Πειθοῦς ἱερόν, 92.

Πειραϊκαὶ πύλαι, 40. 145.

Πειραιεύς, 169.

Πεισιανάκτιος, ἰδ. Ποικίλη.

Πελασγικόν, 100. 121.

Πεντελικόν, 93.

- Περίβολος Ἀθηνῶν, 40. 141. Σεπόλια, 95.
 Περίπατος, 90. 156. Σεραπείον, 70.
 Πέσημον, ἰδ. Κόδρος. Σηράγγιον, 33. 181.
 Πινδάρου ἀνδριᾶς, 47. Σιθυρτίου παλαιίστρα, 154.
 Πλάτανος, 50. 66. Σικελία, 167.
 Πνύξ, 25. 93. Σκαμβωνίδαι, 134. 131
 Ποικίλη στοά, 55. 57. 132. Σκευοθήκαι, 176.
 Πολιάδος, ἰδ. Ἐρεχθεῖον. Σκιᾶς, ἰδ. Θόλος.
 Πολυτίωνος οἰκία, 45. 94. Σκιράδος Ἀθηνᾶς, 169. 186.
 Πομπείον, 42. 43. Σκίρος, 169.
 Ποσειδῶνος, 42. 43. Σκίρου ἱερὸν, 186.
 Προμάχου Ἀθηνᾶς, 111. Σόλωνος ἀνδριᾶς, 55.
 Προπύλαια, 104. Σπήλαιον θεάτρου, 91.
 Πρυτανεῖον, 69. 73. Στάδιον, 90. 166.
 Πτολεμαῖον, 58. Στεφανηφόρος, 152.
 Πύθιον, 83. 122. 143. Στοά Ἑρμῶν, 56.
 Πύλαι, 39. 145. Στοά Πειραιῶς, 171.
 Πύλη ἢ πυλὶς ἐν Ἀγορᾷ, 55. Σωτειρας Ἀθηνᾶς, 172.
 62. 146. Σωτήρος Διός, 49. 172.
 Πύλη παρὰ Λυκείῳ, 87. 147.
 » Ἀδριανοῦ, 138. Τ
 » τῆς Ἀγορᾶς, 62. 64.
 » Beulé, 106.

P

- Ῥέας ναός, 83.
 Ῥυμοτομία, 155.

Σ

- Σεμνῶν θεῶν, ἰδ. Ἑριννύων.

- Τάλω μνημα, ἰδ. Κάλω.
 Ταυρέου παλαιίστρα, 154.
 Τείχη, 141.
 » Πειραιῶς, 188.
 Τείχος ἐν Πνυκί, 129.
 Τέγμα Ἀθηνᾶς, 147.
 Τετρακέφαλος, ἰδ. Ἑρμῆς.
 Τιμοθέου ἀνδριᾶς, 47.
 Τρικέφαλος, ἰδ. Ἑρμῆς.
 Τρίοδος, 155.

Τρίποδες, 73.
 Τριπτολέμου ναός, 80.
 Τρισκελής, 167.
 Τρίτη ρύμη, 155.
 Τυραννοκτόνοι, 51.
 Τύχης ναός, 90.

Υ

Υγείας Ἀθηνᾶς, 108.
 Ὑδατα, 96.
 Ὑδραγωγεῖον, 139.

Φ

Φαίακος ἡρῶν, 186.
 Φαλανθεὺς Ἑρμῆς, 152.
 Φάληρον, 170. 185.
 Φαλήρου βωμός, 186.
 Φερεφάτιον, 151.
 Φιλοπάππου λόφος, Ἰδ. Μουσείον.
 Φορβάντιον, 152.
 Φράτρια, 153.
 Φρεαττύς, 178. 179.
 Φωκίωνος οἶκος, 132.

Φώρων λιμὴν, 184.
 Φωσφόρων βωμός, 182.

Χ

Χαλκᾶ, 54. 155.
 Χαλκοδων, 42. 43. 160.
 Χαρίτων τέμενος, 152.
 Χλόης, ἰδ. Δήμητρος.
 Χρύσα, 159.
 Χῶμα,

Ψ

Ψιθύρου Ἀφροδίτης, 152.
 Ψιθυριστοῦ Ἑρωτος, 152.
 » Ἑρμοῦ, 152.

Ω

Ὠδεῖον, 76.
 » Ἡρώδου, 95. 136.
 Ὠρολόγιον Κυρρήστου, 65.
 » Μέτωνος, 65. 114.
 Ὠρῶν ἱερόν, 152.
 Ὠσχοφόριον, 186.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

Α

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΛΟΓΩΝ

ΟΥΣ ΑΠΗΓΓΕΙΛΑ

ΩΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

Κατ' ἔτος ἐν μηνὶ Μαίῳ ἐτέλει ἡ τῷ 1837 συστάσα Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία μίαν τῶν ὠραιοτέρων ἐορτῶν ὅσαι ἐφέδρουν τότε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν γενικὴν ἐπέτειον αὐτῆς συνεδρίασιν, εἰς λογοδοσίαν καὶ εἰς μνήμην τῆς πρώτης αὐτῆς ιδρύσεως.

Ἄπειρον πλῆθος λαοῦ, πάντες οἱ φίλοι τῆς ἐπιστήμης, πάντες τῆς ἀρχαίας τέχνης οἱ θαυμασταί, αἱ κομψότεραι τῶν Ἀθηνῶν κυρίαι συνέρρεον, ἅμα μετρίαζομένου τοῦ καύσωνος τῆς ἀγγεληθείσης ἡμέρας, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἡ ἄνοδος αὐτῆς, ἐρημικὴ συνήθως καὶ νεκρά ὡς τὰ μνημεῖα πρὸς ἃ ὁδηγεῖ, καὶ μόλις ἀκούουσα τὸν κλαυθμὸν τῆς μονήρους γλαυκός, ἐζωογονεῖτο αἶφνης, καὶ πολύκροτος ἐγίνετο ὡς εἰς τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας ὅτε τὰ Παναθηναῖα μετὰ πομπῆς τὴν διήρχοντο. Κατ' ὀλίγον δὲ Παρθενῶν, ὁ σιωπηλὸς οὗτος παραστάτης τῶν ἀπελθόντων αἰώ-

νων, οὗ τὸ ἐμβαδὸν ἀνέσκαψε καὶ ἐκάθηρεν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία, ἐπληροῦτο λαοῦ καὶ ἀνυπομόνων ἀκροατῶν, ὥς δτε συνήρχετο ὁ ἰοστεφῆς δῆμος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς θυσίας τῆς πολιούχου Θεᾶς του. Πολλαὶ σειραὶ καθεδρῶν, διατεθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας εἰς τὸ ἐμβαδὸν τοῦ ναοῦ, κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν κυριῶν· οἱ δὲ ἄνδρες, περιεχόμενοι περίξ αὐτῶν, ἔστεφον γραφικώτατα πάντας τοὺς ἀρχαίους λίθους, καὶ τὰ ὑψηλότερα τοῦ μνημείου μέρη.

Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς πλευρᾶς τοῦ προνάου ὑψοῦντο εὐπρεπῶς ἐπὶ μαρμαρίνου βάθρου δύο λίθινοι θρόνοι ἀρχαῖοι, ἐφ' ὧν προεκάθηντο τῆς συνελεύσεως αἱ ΑΑ. ΜΜ. ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῆς Αὐλῆς, καὶ κατὰ πλευρὰν τῶν θρόνων, εἰς θέσιν ἐπιπεφυλαγμένην, ἐκάθητο ἐν ἡμικυκλίῳ ἡ ἐφορεία τῆς ἐταιρίας, περὶ τράπεζαν ἐφ' ἧς ἦσαν ἐκτεθειμένα τὰ βιβλία αὐτῆς.

Συνήθως ἐπροοιμιάζεν ὁ πρόεδρος τῆς ἐταιρίας διὰ λόγου ἀφορῶντος τὸν σκοπὸν τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, καὶ ἀναπολοῦντος τὴν ἀρχαίαν εὐκλειαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἡ νέα Ἑλλὰς ὀφείλει οὐδέποτε νὰ παύσῃται εἰς αὐτὴν ἀτενίζουσα. Ἦσαν δ' οἱ λόγοι τοῦ Ἰακώβου Ρίζου, προεδρεύσαντος ἐπὶ 7 ἔτη τῆς ἐταιρίας, τὰ ὠραιότερα δοκίμια τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς Εὐγλωττίας.

Μετὰ δὲ τὸν πρόεδρον, ὁ κατ' ἔτος γραμματεὺς ἐξέθετε τὰ περὶ τῶν ἐτησίων ἔργων τῆς ἐταιρίας.

Ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς τὴν θέσιν τοῦ γραμματέως διατελέσας, ἀναδημοσιεύω ἐνταῦθα ὅσα μέρη τῶν τότε ἐκθέσεών μου δύνανται ἴσως νὰ ἔχωσιν οἶον δῆποτε ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον.

Α

Ἔτος 1840.

Ἡμεῖς οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐπὶ τῇ κληρονομίᾳ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας τέχνης, καὶ μαρμαροχαράκτων τῆς ἱστορίας ἀπομνημονευμάτων, δὲν ἠθέλομεν λογισθῇ τῆς αὐτονομίας ἀνάξιοι ἢν εὐτυχῶς κατεκτήσαμεν, ἂν ἅμα καταχθέντες μεταξὺ τῶν νέων πεπολιτισμένων ἐθνῶν, δὲν ἐστρέφομεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ πρὸς τὰ ἱερὰ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ συντρίμματα, ἃ ἡ ἡμετέρα γῆ ὡς φιλόστοργος μήτηρ πιστῶς ἐπὶ τῶν μακρῶν αἰώνων τοῦ πένθους διετήρησεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς, ἂν δὲν ἐσπεύδομεν νὰ σώσωμεν αὐτὰ τέλος ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀμαθείας τὴν διηνεκῇ ἐπήρειαν, καὶ νὰ τ' ἀποδώσωμεν εἰς τῶν πεπαιδευμένων ὄλου τοῦ κόσμου τὴν μελέτην καὶ τὸν θαυμασμόν; Νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀδιαφιλονείκητον τὴν κτῆσιν τῶν θησαυρῶν τούτων ἐφ' οἷς ἀξίως κομπάζει, καὶ τοὺς φιλόλογους καὶ καλλιτέχνας εἰς νέα τῆς ἀρχαιότητος μυῶσα μυστήρια, ν' ἀποδείξῃ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος συμβὰν ἀσπαστότατον εἰς τὸν περρωτισμένον κόσμον ὁλόκληρον, τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ σκοπός, τοιαύτη ἡ τάσις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ἣτις πρὸ τριῶν ἡδὴ ἐτῶν μετὰ τῶν γενναίων προσπαθειῶν συναμιλλωμένη τῆς Κυβερνήσεως, εἶδεν αὐξόμενον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν ἀρχαϊκὸν τῆς Ἑλλάδος πλοῦτον, καὶ τὰς προσπαθείας τόσον ἑαυτῆς, ὅσον καὶ τῆς δημοσίου ἀρχῆς διὰ πολλοῦ λόγου ἀξίων ἐπιστεφείσας ἀποτελεσμάτων, ἅπερ κεφαλαιωδῶς πῶς ἔρχομαι νὰ διεξέλθω εἰς τὴν σεβαστὴν ταύτην ὁμήγουριν.

Αἱ Ἀθηναί, οὐ μόνον ὡς καθέδρα τῆς Κυβερνήσεως συγχρόνως καὶ τῆς ἐταιρίας, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐνέργειαν καὶ ἐπιτήρησιν ἀμφοτέρων κείμεναι, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς καθέδρα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας ἰσχύος, ὡς διασώζουσαι ζωηρὸν τὸν τύπον τῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ τὸ βάναισσαν κάλυμμα ὃ ἡ δουλεία μόλις κατίσχυσε νὰ ρίψῃ ἐπὶ τοῦ κάλλους των, αἱ Ἀθηναί ἐγένοντο κατὰ τὰ ἔσχατα ταῦτα ἔτη τὸ κυριώτερον τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν θέατρον, καὶ τὰ εἰς αὐτὰς εὑρεθέντα ἀντήμειψαν δαψιλῶς τὰς προσδοκείας τῶν φιλαρχαίων.

Ὁ βράχος οὗτος ἐφ' οὗ σενήλθομεν ἦτον ἱερὸς ἄλλοτε, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐπλανᾶτο τὸ πολιοῦχον πνεῦμα τῆς Ἀθηναῖς, ἐστὶν ἱερὸς καὶ σήμερον, διότι ἐπ' αὐτοῦ πλανᾶται προστατεύον τὴν Ἑλλάδα τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος· ἐν τῷ μέσῳ δ' αὐτοῦ ἴσταται ὡς σύμβολον τοῦ συνδέσμου τῆς ἀρχαίας μετὰ τῆς νέας ἐλευθερίας ἡμῶν ὁ γέρων τραυματίας τῆς βαρβαρότητος, ὁ Παρθενὼν οὗτος, ὅστις ἐξέπληξεν ἐξήκοντα γενεὰς ἀνθρώπων κατὰ συνέχειαν. Δὲν ἦν τοιοῦτος πρὶν ἐπικαθήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἡ δουλεία, πρὶν ἡ σφαῖρα τοῦ Κοινιγσμάρχ καταστρέψῃ τῶν γραμμῶν τοῦ τὴν συμμετρίαν, καὶ ἀπειρόκαλοι χεῖρες συλήσωσι τῶν κοσμημάτων αὐτοῦ τὰ λαμπρότατα. Βλέποντες τὸν σωρὸν τῶν κατατεθραυσμένων τοῦ ἐρειπίων, ἀναλογιζόμενοι τὰ καλλιτεχνήματα τοῦ Φειδίου ὅσα παρ' αἷσαν ἀπήχθησαν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ κἄν μέχρι ἐλπίδος φανταζόμεθα νὰ τὸν ἀνεγείρωμέν ποτε πλέον εἰς τὴν παλαιάν του μεγαλοπρέπειαν. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἕκαστος αὐτοῦ λίθος ἐστὶ σεβαστός, διὰ τὴν τέχνην ἕκαστον αὐτοῦ σύντριμμα ἐστὶ μάθημα.

Διὰ τοῦτο εὐλαθείας ἔργον ἐνομίσαμεν τὴν ὅσον ἔνεστι σύνθεσιν καὶ ἀνέγερσιν τῶν μερῶν αὐτοῦ, τοῦλάχιστον τῶν

δσα σώζονται. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον περισκαφέντες πέριξ αὐτοῦ οἱ σωροὶ τῶν ἐπιπεσόντων χωμάτων, ἀνεκάλυψαν τὰς βαθμίδας αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν περιφέρειαν, καὶ τὴν λιθοκτιστον βάσιν ἐφ' ἧς τὸ μέγα οἰκοδόμημα στηρίζεται πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν· εὐρέθησαν δὲ περὶ αὐτά, βαθύτερον τῆς ἀρχαίας τοῦ ἐδάφους ἐπιφανείας, καὶ ὑπερμεγέθεις ἡμιλταξεύτων μαρμάρων ὄγκοι, τμήματα στηλῶν ἀποδοκιμασθεισῶν ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων, οἵτινες τὸ πάλαι ἀπέβλεπον εἰς τὸ ἄριστον. Τὸ ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου, ἡ ζωφόρος τοῦ Παρθενῶνος, δὲν θέλει κοσμήσει πλέον τὰ τείχη ταῦτα, ἃ σήμερον ἀνεγείρομεν. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν, ὡς γνωστόν, ἐπωφελούμενος τὴν σιγὴν ἣν ἐπέβαλλεν ἡμῖν ὁ ζυγός, καὶ χρῆσιν ποιούμενος φερμανίου Ὀθωμανικοῦ, οὗ αὐθαιρέτως παρεξέτεινε τὴν ἔννοιαν, ἀπέσπασεν αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας των θέσεως, κολοβώσας τὸ σεβαστὸν τέμενος, ὡς τὴν ψευδῇ ἐκείνην μητέρα, ἣτις, στερουμένη παιδός, ἐζήτει νὰ λάβῃ τὸ ἥμισυ τοῦ τέκνου τῆς ἀντιζήλου της. Οὐχ ἦττον ὁμοῦς ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν συντριμμάτων ἔνδεκα τμήματα τῆς ζωφόρου ταύτης, πέντε τῶν μετοπῶν, καὶ ἐν τῶν ἀετωμάτων διέφυγον τὴν ἀρχαιολογικὴν ἱεροσυλίαν, καὶ εὐρεθέντα εἰς τὰς τελευταίας ἀνασκαφάς, δύναται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν οἰκεῖον χώρον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν αὐτὸν ἐκ τῶν περιγραφῶν τῶν ἰδόντων τὸν Παρθενῶνα πρὶν ἔτι καταστραφῇ (1). Ἄλλο περιεργείας ἄξιον εὔρημα ἐκ τῶν ἀφορώντων τὸν Παρθενῶνα εἰσὶν αἱ ἐπιγραφαὶ αἱπραγματευόμεναι περὶ τῶν κατ' ἔτος εἰς τὸν πρόναον, εἰς τὸ ἐκατόμπεδον καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα, τὰς τρεῖς τοῦ ναοῦ ὑποδιαίρεσεις, προσφερομένων ἀναθημάτων. Ἐκ

(1) Caerry, Stuart καὶ κατ' αὐτοὺς Visconti.

τῶν εἴκοσι πλακῶν αἵτινες, καθ' ἃ ἐπέισθημεν, περιεῖχον αὐτάς, μία ὀλόκληρος καὶ ἑπτὰ ἡκρωτηριασμένοι σωζονται εἰς ἡμᾶς, 2 ὀλόκληροι καὶ 4 ἡκρωτηριασμένοι εἰς τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον, καὶ 6 ὀλόκληροι καὶ 9 ἄλλων τὰ τμήματα ἐλλείπουσιν ἔτι· ἐξάγεται δ' ἐξ αὐτῶν ὅτι μεταξὺ τῆς 36^{ης} καὶ 95^{ης} Ὀλυμπιάδος τ' ἀργυρᾶ τοῦ προνάου ἀναθήματα εἶχον βάρος 19,919 δραχμ. 2 ὄβ., τὰ δὲ χρυσᾶ 33 δραχ. 3 ὄβ. Εἰς δὲ τὸ Ἑκατόμπεδον, τὰ μὲν χρυσᾶ ὑπὲρ 4,923 δραχ. τὰ δὲ ἀργυρᾶ 2,606 δραχ. Τὰ τοῦ ἀδύτου τοῦ Παρθενῶνος, ἅπερ καὶ πλουσιώτερα ἦσαν, δὲν ἐξετιμῶντο ἐκ τῶν σωζομένων τεμαχίων τῶν ἐπιγραφῶν. Μία δὲ μόνη ἐπιγραφή εὐρεθεῖσα περὶ τῶν ἱερῶν χρημάτων, τῶν διατηρουμένων εἰς τὸν ὀπισθοδόμον καὶ δανειζομένων ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἰς τὰ στρατεύματα, πιθανολογεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συνήθης τόκος τῶν δημοσίων χρημάτων ἦν τότε ἐν Ἀθήναις πρὸς 5 περίπου τοῖς 100. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων διωρθώθη καὶ ὁ πρόην ἐσφαλμένως δημοσιευόμενος πίναξ τῶν ἀρχόντων, οὓς κατ' ἔτος διώριζον οἱ Ἀθηναῖοι ὡς ταμίαις τῶν ἱερῶν χρημάτων, καὶ ὁ τῶν γραμματέων αὐτῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος εὐρέθησαν καὶ 120 περίπου τμήματα ἐπιγραφῶν περιεχουσῶν κατάλογον τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἃς οἱ Ἀθηναῖοι ἐφορολόγουν λόγῳ συμμαχίας καὶ ὑπερασπίσεως.

Ἄλλ' ἐν τῶν περιεργοτάτων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφέντων ἀντικειμένων ἐστὶν αὐτὸς ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις, ὡς εἰς μόνος πελώριος βωμὸς τῶν θεῶν, ἦν πανταχοῦ κεκαλυμμένος δι' ἀγαλμάτων, οὐχὶ συμμέτρως οὐδ' εὐρύθμως, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' ὀπτικήν ἀρμονίαν διατεθειμένων, ὡς τοῦτο καθιστῶσι δῆλον τὰ ἔχνη τῶν βάθρων αὐτῶν, τὰ συνεχῶς καλύπτοντα τὸν βράχον ἀπὸ τοῦ Παρ-

Θενῶνος μέχρι τῶν προπυλαίων, ἐκτὸς μόνου τοῦ μέρους ὅπου φαίνεται κεχαρ χαμένη ἡ ὁδὸς δι' ἧς ἀνήρχετο ἡ ἱερὰ ἄμαξα. Μεταξὺ τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκ τῶν βάθρων τούτων ἀρκοῦμαι ἀναφέρων ὡς περιεργότατα τὸ τοῦ Δι᾽ Τρεφοῦς, τὸ τῆς Ἀθηνᾶς Ὑγείας, κείμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν του θέσιν, καὶ τὸ τοῦ Ἐπιχαρίνου, καὶ τὰ τρία ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμενα (2). ἔτι δὲ καὶ τὸ τοῦ Δουρίου ἵππου, ὃν ὁ αὐτὸς περιηγητὴς ἀναφέρει, καὶ οὗ σώζεται ἡ ἐπιγραφή ὡς τὴν περιέχει σχεδὸν ὁλόκληρον ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (3).

Ἄλλ' ἡ λαμπρὰ ἐκείνη πύλη, δι' ἧς ὁ Περικλῆς ἐπροοιμίασε τῶν θαυμάτων του τὴν ἐπίδειξιν, τὰ Προπύλαια, ἔφερον πρὸ ὀλίγου ἔτι τὸ ἄχθος βαναύσων ἐπιτειχισμάτων, καταπιεζόμενα, ὡς ἡ Ἑλλάς πᾶσα, ὑπὸ λίθινα τῆς τυραννίας ἔργα· ἔμενον δ' ἄγνωστα καὶ ἀφανῆ εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας αὐτὰ περιηγητάς, ὡς τόσα ἄλλα λαμπρὰ τῆς ἀρχαιότητος ἀριστοτεχνήματα μένουσι κατακεκαλυμμένα εἰς μέρη τῆς Ἑλλάδος ὅπου ἐπικάθηται ἔτι τῆς δουλείας τὸ σκότος. Πρὸ μικροῦ μόνον τὸ κομψὸν τοῦτο οἰκοδόμημα ἀνέκυψεν ἐκ τοῦ σωροῦ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ὀχυρωμάτων ἃ τὸ κατέκρυπτον, καὶ ἡ μεγαλοπρέπειά του ἐκθαμβοῖ καὶ σήμερον τὸν εἰσιόντα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ τὸν παρασκευάζει διὰ τὰς μεγάλας ἐντυπώσεις ὅσαι τὸν περιμένουσι. Πᾶσαι αἱ στήλαι τῶν Προπυλαίων ἴστανται ὄρθιαι, ἀλλὰ πασῶν κατέπεσαν οἱ ἀνώτατοι σπόνδυλοι, σώζονται δ' ἱκανὰ τμήματα τῶν Ἰωνικῶν κιονοκράνων αὐτῶν, ὅπως μαρτυρήσωσι περὶ τῆς ὠραιότητός των.

Χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὴν ἀκριβολόγον περιγραφὴν

(2) Παυσ. Ἀττ. ΚΓ.

(3) Ἀριστ. Σφήκες, στιχ. 118 σχολ.

τῆς πενταπύλου ταύτης εἰσόδου, διότι ὁ λόγος ἤθελέ μοι ἐκταθῆ ὑπὲρ τὰ θεμιτὰ ὅρια, πρέπει οὐχ ἥττον ν' ἀναφέρω τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τῶν βαθμίδων αἵτινες, ἰσοπλατεῖς οὔσαι μετ' αὐτῶν τῶν Προπυλαίων, ἦγον πρὸς αὐτὰ δι' ἀνόδου ἀξίας τῆς λαμπρᾶς διασκευῆς τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, καὶ ὧν ἡγνοεῖτο καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐντελῶς (4).

Ἀριστερῶς τῷ ἐξιόντι, ἤτοι νοτιοδυτικῶς πρὸ τῶν Προπυλαίων εὐρέθη, κατηδαφισμένος καὶ τεθαμμένος ὑπὸ μεταγενέστερον προμαχῶνα, ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, οὗ, ἀνεγερθέντος ἐκ τῶν συναρμολογηθέντων μερῶν του, ἐδημοσίευσαν λαμπρὰν περιγραφὴν ἐν Γερμανίᾳ οἱ Κ.Κ. Λ. Ρὸς καὶ Σάουδερτ. Ἐν μέρος δὲ τῶν ὠραίων ἀναγλύφων αὐτοῦ εὐρέθη ἐπίσης, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ εἰς τοὺς οἰκείους τόπους κατάρθεις αὐτῶν· τὰ δ' ἐλλείποντα ἀπετέλουν μέρος τῶν λαφύρων ὅσα ὁ Λόρδος Ἐλγιν ἀπήγαγε· καὶ ἂν εἴχομεν καὶ ἐκεῖνα, τὸ μικρὸν τοῦτο ἀριστούργημα, ὁ χαρίεις ναὸς ἤθελε συμπληρωθῇ ὅποιος ἀνηγέρθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομῆς του, πρὸς κόσμον τῆς Ἑλλάδος, πρὸς θαυμασμὸν τῶν περιηγητῶν, πρὸς μεγίστην τῆς τέχνης ὠφέλειαν.

Ἀλλὰ τί μάτην ἐπανέρχομαι εἰς τὴν δεινὴν ἀλλ' ἄφευκτον συνέπειαν τῆς δουλείας, ἥτις στερεῖ μὲν τὰ ἔθνη τῆς φωνῆς ἐν' ἀπαιτήσωσι τὴν ἰδιοκτησίαν των, τὰ στερεῖ δὲ καὶ τῆς δυνάμεως ἵνα τὴν ὑπερασπισθῶσι; Τὰ παράπονα εἰςὶ σήμερον παράκαιρα πλέον, καὶ διαβήματα πρὸς ἀνάκτησιν ἤθελον, φοβοῦμαι, ἀποβῇ ἀτελεσφόρητα. Θέλει ἄραγε ἀνατεῖλει ποτὲ ἡμέρα καθ' ἣν ἡ γενναϊόφρων Ἀγγλία, ὡς ἀποδίδει σήμερον εἰς τὴν οἰκείαν γῆν τὰ λείψανα τοῦ πο-

(4) Ἡ κλίμαξ αὕτη ἀπεδείχθη ἔκτοτε οὔσα χρόνων μεταγενεστέρων. Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 105.

λεμίου της, ὃν ἐθαύμασε (5), θέλει ἀποδώσει εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος τὰ λείψανα τῶν ἀρχαιοτήτων, τούτων τῶν διηνεκῶν ἀντικειμένων θαυμασμοῦ παγκοσμίου;

Ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως ἀνηγέρθη προσέτι τὸ Ἐρεχθεῖον, τὸ αἰώνιον ἐκεῖνο αἰνίγμα τῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἀρχιτεκτόνων. Ἀφ' οὗ τὰ τεῖχη τοῦ πρωτίστου σηκοῦ τοῦ ἐπεσκευάσθησαν, καὶ τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ ἀνεσκάφη, ἡ λύσις τῶν ζητημάτων περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ σχήματος αὐτοῦ καθίσταται ἤδη εὐκολωτέρα. Λυπηρὸν ὅτι τοῦ τόσον τεχνηέντος ἐξεργασμένου τούτου ναοῦ οὐδὲν ἐσώζετο τῆς ζωφόρου, ἥτις, ἀνάλογος τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἐντελειῶν, ἔπρεπε καὶ αὕτῃ νὰ διαπρέπη ὡς ἀριστούργημα. Ἀλλ' ἀγαθὴ τύχη, ἀνασκαπτομένων τῶν συντριμμάτων τοῦ ναοῦ, εὐρέθη ὑπ' αὐτὰ ἐπιγραφή, εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ζωφόρου ἀναφερομένη, ὁμοία δὲ πρὸς τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βοικχίου (6), ἥτις πραγματεύεται περὶ τῆς οἰκοδομῆς ὅλου τοῦ Ἐρεχθείου. Ὁκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲ ταύτης καταφαίνεται ὅτι τὰ ζώδια τῆς ζωφόρου ἦσαν ἀγαλμάτια περιαιρετά, προσηρτημένα διὰ μεταλλίνων τόρμων εἰς τὴν ἀνήκουσαν θέσιν. Καὶ τῷ ὄντι, ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἵστανται εἰσέτι δοκοὶ λίθου μέλανος Ἐλευσινίου, ἐφ' οὗ τὰ λευκὰ μαρμάρινα ἀγάλματα ἀνεφαίνοντο ἀναμφιβόλως ἔτι λαμπρότερα διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν χρωμάτων. Διὰ περαιτέρω δ' ἀνασκαφῶν ἀνευρέθησαν καὶ πολλὰ ἐκ τῶν ἀγαλματίων τούτων, μαρτυρούμενα τόσον ἐκ τῶν διαστάσεων αὐτῶν, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ἀκατεργάστου τῆς ὀπισθίου ἐπιφανείας των, δι' ἧς προσηρτωντο εἰς τὸν Ἐλευσίνιον λίθον, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τῆς

(5) Κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἡ Ἀγγλία ἐπέτρεψε τοῖς Γάλλοις ν' ἀποκομίσωσιν ἀπὸ τῆς Ἀγ. Ἑλένης τὸ σῶμα τοῦ Ναπολέοντος.

(6) C. I. G. 270.

περιστάσεως ὅτι ἐν τῶν ἀνευρεθέντων περιγράφεται ἐντελῶς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν περὶ ἧς ἀνωτέρω ὠμίλησα.

Μεταξὺ Προπυλαίων καὶ Παρθενῶνος ἴστατο τὸ πάλαι ἡ πρόμαχος τῶν Ἀθηνῶν θεότης, Ἀθηνᾶ πελωρία, ἧς τὸ κράνος καὶ ἡ αἰχμὴ ἐφαίνοντο ἄνωθεν τοῦ Παρθενῶνος εἰς τοὺς καταπλέοντας ἐκ Σουνίου (7), ἀνάθημα ἀνεγερθὲν εἰς μνήμην τοῦ θριάμβου τῶν Ἀθηναίων κατὰ Περσῶν. Τοῦ περιέργου τούτου ἀγάλματος τὸ βάθρον εὐρέθη ἐσχάτως βορειοδυτικῶς τοῦ Παρθενῶνος, ἂν ἄλλως δὲν μᾶς ἀπατώσιν αἱ περὶ αὐτοῦ εἰκασταὶ ἡμῶν, ἃς ἦ τε θέσις, τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀνορυχθείσης κτιστῆς βάσεως φαίνονται δικαιολοῦντα. Δυτικονοτίως τοῦ Παρθενῶνος εὐρέθησαν ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τ' ἀπαρτίζοντα μικρὸν καὶ ὠραῖον ναὸν ἰωνικῆς τάξεως, τὸν τῆς Βραυρονίας Ἀρτέμιδος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διότι ταύτην φαίνεται προσδιορίζων εἰς αὐτὸν τὴν θέσιν ὁ Παυσανίας (8). Ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Παρθενῶνος ἀνεσκάφη ἄλλο ἐπίπεδον, ὅπου πιθανῶς ἦν ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τῆς Ῥώμης καὶ Αὐγούστου Καίσαρος, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ πολλῶν στρογγύλων δοκῶν αἰτίνες τὸν ἀπὸ πῆρτιζον, τῆς μιᾶς φερούσης τὴν περὶ τούτου ἐπιγραφὴν.

Φειδόμενος τοῦ ἀκροατηρίου, δὲν θέλω νὰ ἐνδιατρίψω περισσότερον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἥτις πολλοῦ ἔτι λόγου ἐδύνατο νὰ μοὶ παρέξῃ ἄφθονον ὕλην· κατέρχομαι δ' εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἡ ἐταιρία ἐνόμισε κατάλληλον ν' ἀνασκάψῃ τὸν κατὰ μέρος κατακεχωσμένον πύργον τοῦ Κυρρῆστου, ἔργον οὐχὶ πλέον τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς τῶν ἐλευθέρων Ἀθηνῶν, ἀλλ' οὐχ ἥττον περιέργον διὰ τὴν τριπλὴν χρῆσίν του, ὡς κλεψύδρας, ὡς ἡλιακοῦ ὥρολογίου,

(7) Παυσ. Ἀτ. κη'.

(8) Παυσ. Ἀττ. κγ.

καὶ ὡς ἀνεμοδείκτου, προσέτι δὲ καὶ διὰ τὸ μονοειδὲς τῆς οἰκοδομῆς του, διὰ τὴν ὠραιότητα τῶν κοσμημάτων του, καὶ διὰ τὸ σχεδὸν ἀκέραιον τῆς μέχρι τοῦδε διατηρήσεως αὐτοῦ. Ἡ ἀνασκαφή, ἀνακαλύψασα τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, κατέστησε καταφανεῖς τὰς τρεῖς περὶ τὸν πύργον βαθμίδας, τοὺς δύο οὐδοὺς αὐτοῦ μετὰ τῶν δύο τεθλασμένων στηλῶν ἐκάστου καὶ τινων τεμαχίων τῶν κιονοκράνων αὐτῶν. Ὅπισθεν δ' αὐτοῦ ἀνεκαλύφθη τεῖχος παράλληλον πρὸς τὴν μεσημβρινὴν τοῦ ὀκταγώνου πύργου πλευράν, στηρίζον, ὡς φαίνεται, ἐνταῦθα τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς πόλεως, καὶ ἐπ' αὐτοῦ σώζονται ἔτι ἰστάμεναι δύο ἀψίδες ὑδραγωγείου, αἵτινες, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν γίνεται ὀφθαλμικόν, ὡχέτευον ὕδωρ εἰς τὴν κλεψύδραν τοῦ πύργου (9). Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, πρὸς ὃ κατέρχονται ἀρχαῖαι βαθμίδες ἐκ τοῦ ῥηθέντος τεύχους, περιέκλεισεν ἡ ἐταιρία δι' ὀκταγώνου περιτειγίσματος.

Ἡ Ἐφορεία ἐνόμισεν οὐχ ἥττον ἀξίαν τῆς προσοχῆς τῆς τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως κειμένην δωρικὴν στοάν, ἥτις κοινῶς καλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων Πύλη τῆς Ἀγορᾶς. Τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος μέχρις οὗ ἔφθασαν αἱ ἀνασκαφαὶ φαίνεται ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς ἐκατέρωθεν μαρμαρόστρωτον, ἀφίνον μετὰ τὴν ἀστρωτον δίοδον, διὰ τὰς ἀμάξας ἀναμφιβόλως, ὡς τοῦτο ἀρμόζει εἰς πύλας.

Ἡ Ἐφορεία ἀπέβλεψε καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ περιδόξου ναοῦ τῆς ἀνθρωπίνης εὐφυΐας, τοῦ θεάτρου τοῦ Βάχου. Ἀλλὰ μετὰ μικρὰν πρόοδον εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἡγαγκάσθη ἐξ αἰτίας ἰδιωτικῶν ἀπαιτήσεων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, καὶ τινων ἄλλων δυσκολιῶν ἀνεξαρτήτων τῆς

(9) Τὴν Κλεψύδραν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἰδ. ἄνωτ. Σελ. 96.

θελήσεώς της, νὰ τὰς ἀναβάλῃ εἰς ἀόριστον μέλλον. Τὸ ἔδαφος ὁμῶς τοῦτο, τὸ εἰς τὴν ἱστορίαν μόνον ἀνήκον, ἔνθα ἐπ' αἰῶνας ἐκαλλιεργήθησαν οἱ γλυκύτεροι καρποὶ τῶν Μουσῶν, ἡγοράσθη ἤδη ἀπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ὅστις ἐκαλλιέργει ἐπ' αὐτοῦ τὸν ῥωπικὸν σπόρον τῆς Δήμητρος, καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ δὲν ἀντίκειται οὐδὲν ἐμπόδιον πλέον.

Συγχρόνως δέ, μὴ λησμονοῦσα ἡ Ἐφορεία ὅτι ἔχει ἀντικείμενον τῶν προσπαθειῶν της τὰς ἀρχαιότητας πάσας τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαίρετως, δὲν ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ τὰς ἐργασίας της ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν μόνον, καὶ ἠρεύνησε καὶ ἐκ τῶν ἐκτὸς αὐτῶν ἀρχαίων λειψάνων τ' ἀξιώτερα τῆς ἐπιμελείας της. Ὁ Λέων τῆς Χαιρωνίας, στηθεὶς εἰς μνήμην τοῦ ἡρώϊκοῦ τῶν Βοιωτῶν ἱεροῦ λόχου, εἶχε κατακρημνισθῇ ἐπὶ Τούρκων, ὡς μαρτυρῶν ὅτι εἶχον ἐκλείψει τότε αἱ ἀρεταὶ ἅς ἡνίττετο· ἀλλ' ἀφ' οὗ τὰ θαύματα τῆς ἀρχαίας ἀνδρείας ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἥτον εὐλογον νὰ ἴσταται πάλιν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας του βάσεως ὁ λέων οὗτος, ἐνθυμίζων ὅτι ὁ Ἕλληρ ἀποθνήσκει ἀλλὰ δὲν ὑποκύπτει. Αἱ πρὸς ἀνέγερσιν αὐτοῦ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο, τὰ σωζόμενα τμήματα αὐτοῦ κατεμετρήθησαν ἐπιμελῶς, καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς μόνον τῶν πόρων ἐκώλυσε τὴν μέχρι τοῦδε τοῦ ἔργου ἀποπεράτωσιν.

Ἐπίσης ἔστρεψε τὴν προσοχὴν της ἡ Ἐφορεία καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς, ὅπου, ἐκτὸς τοῦ Μαντείου, τοῦ Θεάτρου, τοῦ Γυμνασίου, τῆς Λέσχης, ἥς τὰ τεῖχη καλύπτουσιν ἐπιγραφαὶ παμπληθεῖς, εὑρέθησαν καὶ αἱ θέσεις τῶν τριῶν ἄλλων ναῶν, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Παυσανίου. Ἐξ αὐτῶν ὁ τῆς Ἀθηναῆς Προνοίας σώζεται κατὰ μέγα μέρος καταπεπτωκώς, καὶ ἡ ἐταιρία ἐσκέφθη ν' ἀναλάβῃ τὴν ὁ-

πάνην τῆς ἀνεγέρσεως αὐτοῦ, ἅμα τὰ εἰσοδήματά της τὸ ἐπιτρέψωσιν.

Εἰς Πειραιᾶ ἀνεσκάφη μέγα μέρος τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου, ιδίως δὲ τῶν ὀχυρωμάτων περὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Ἀθήνας, καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων καὶ ἐπιταφίων πετρῶν. Παρασιωπῶ τὰς πρὸς τὸν λιμένα κειμένας βάσεις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης (10), διότι αὗται ἦσαν γνωσταὶ πρὸ πολλοῦ.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀγγείων, ἐπιγραφῶν καὶ ἀγαλμάτων δι' ὧν ἐπλούτισαν τὸ Ἑλληνικὸν Μουσεῖον αἱ κατὰ τὴν Δῆλον, Αἰγιναν, Μέγαρα καὶ ἀλλαχοῦ ἀνασκαφαί, ἀναφέρω μόνον τὴν ἐπιγραφὴν ἣτις εὐρέθη περὶ τὰ μακρὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, καὶ πραγματεύεται περὶ τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ τὰς ἄλλας τὰς περὶ τῶν νεωρίων τοῦ Πειραιῶς, αἵτινες νέον ῥίπτουσι φῶς εἰς τὰ τὸ ναυτικὸν τῶν Ἀθηνῶν ἀφορῶντα (11).

Δύο ἄλλα περίεργα εὐρέματα δὲν δύναμαι νὰ παρατρέξω ἐν σιωπῇ, τὸ μὲν ἀγάλματος τέχνης ἀρχαίας, κατὰ τὴν Ἀττικὴν εὐρεθέντος, καὶ φέροντος ἰχνη βαφῆς, ὥστε ἀποδεικνύει καὶ αὐτὸ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, ἂν ὅχι πάντοτε, πολλάκις ὁμῶς ἐχρωμάτιζον τ' ἀγάλματά των (12). Τὸ δ' ἄλλο, εἰς τὸν καθηγῆτὴν κ. Οὐλερῆχον ὀφειλόμενον εὑρημα, ἐστὶ, κατ' αὐτόν, τὸ τρόπαιον τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης, γνωρισθὲν πρῶτον ἐκ τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ, ἣτις συμφωνεῖ πρὸς τὴν περιγραφομένην ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τοῦ σχήματος, παριστῶντος σηκὸν περιφερῆ, φέροντα ἕξωθεν

(10) Πaus. Ἀττ. Α. — Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 173.

(11) Bæckh, Urkunden über das Seewesen der Athener.

(12) Ἐπ' ἐσχάτων εὐρέθησαν, μάλιστα ἐν τῇ Ἀκροπόλει, πλείστα κεχρωματισμένα ἀρχαῖα ἀγάλματα, πιθανῶς ἐκ τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ τῆς Πολιάδος.

ἀσπίδων ἀπομιμήματα, καὶ περικλείοντα βωμόν, ἐφ' οὗ φαίνεται ἡ ἐπιγραφή ΑΛΕΞΙΩΝ, ἥτοι τῶν Ἀλεξητηρίων θεῶν, κατὰλληλος εἰς τὴν περίστασιν δι' ἣν τὸ τρόπαιον ἀνηγέρθη.

B

Ἔτος 1841.

Ὅτε ὡς πομπεύοντες τὰ παλαιὰ παναθήναια, πέμπτον ἤδη ἐπετείως συνερχόμεθα ὑπὸ τὰς στήλας τῆς Ἀθηνᾶς ἀς συγχαίρωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τὸ ἐθνικὸν ἔργον ὃ ἀπεπερατώσαμεν, καὶ σεμνυνόμενοι ἀς ἐπιδεικνύωμεν εἰς τοὺς ἐρευνητάς τε καὶ ἐκτιμητάς τῆς ἠθικῆς τῶν ἐθνῶν κατὰστάσεως τὸ ἄπταιστον τοῦτο γνώρισμα ἔθνους τείνοντος πρὸς τὰ πρόσω, τὴν αὐτόματον καὶ ἀπρόκλητον λέγω πρόνοιάν του ὑπὲρ τῶν συντεινόντων πρὸς τιμὴν καὶ δόξαν του. Ἀφ' οὗτου κατετέθη τῶν πολέμων ἡ σπάθη, ἃν οἱ φίλοι τῆς ἀνθρωπίνης προόδου ἐξέλαβον ὡς τάφῳ σιγῇ τὴν δι' ἀλληλομάχων συστημάτων σιωπηλὴν μὲν ἀλλὰ σταθερὰν ἡμῶν πορείαν πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀλάνθαστον προορισμόν, καὶ νομίσαντες τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ φύλου λαμπρὸν ἀλλὰ φροῦδον ὀνειροπόλημα, ἐστράφησαν πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Νεῖλον ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὸ Κοράνιον πρὸς ἐξευγένισιν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀς ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν των οὐχὶ εἰς τὴν νεκρὰν ἐπιφάνειαν ἣτις ἀπλοῦται εἰς τελματώδη ἀκινήσιαν, μόλις ὑποφρίσσουσα ὡς καὶ ὅτε ἤθελε δόξει εἰς σπανίας ῥιπὰς τοῦ ἀνέμου, ἀλλ' εἰς τὸν ἐνδόμυχον ἐθνικὸν βίον, ὅστις φωρᾶται ἀεικίνητος

καὶ γόνιμος πανταχοῦ, καὶ θέλουσι νοήσῃ διὰ τὴν ζωτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἰκμάς, ἥτις ἐπὶ τῶν ἀγώνων μας ἀνέδιδε δάφνας ἐπινικίους, κυκλοφορεῖ καὶ ἐπὶ τῆς εἰρήνης εἰσέτι, καὶ κοσμεῖ τὸ ἀρχαῖον στέλεχος, εὐθαλλεῖς παράγουσα κλάδους. Naί, εἰς τοὺς κρίνοντας καὶ κατακρίνοντας τὴν Ἑλλάδα διὰ φαινόμενα εἰς ἃ πολλάκις αὕτη δὲν ἐνέχεται, ἃς ἐπιδεικνύωμεν τὸ ἐθνικὸν σέβας ἡμῶν πρὸς τὰ σεβάσματα ταῦτα μνημεῖα, τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ὑπὲρ ἐλευθέρων θεσμῶν, ὑπὲρ εὐνομίας καὶ τάξεως, τὴν ἐθνικὴν ἀκάθεκτον πρὸς τὴν παιδείαν ὁρμήν, καὶ τὰς συνελεύσεις ταύτας εἰς ἃς δὲν μᾶς φέρει *σχοινίον μεμιλωμένον*, ἀλλ' ἡ συναισθησις καὶ ἡ ἐκτίμησις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀληθῶς συμφέροντος, καὶ ἃς τοῖς λέγωμεν «ἰδοὺ τὸ ἔθνος». Τὴν ἀκαδημίαν συνέστησεν ἐν Γαλλίᾳ, πρὸς αἰωνίαν δόξαν αὐτῆς, μεγαλεπήβολον ὑπουργοῦ πνεῦμα. Ἀντ' αὐτῆς, τὸ μεγαλεπήβολον ἐθνικὸν πνεῦμα ἐσύστησε πρὸς τὸ παρὸν ἐν Ἑλλάδι διαφόρους ἐπιστημονικάς Ἑταιρίας, ὅλην ἀκαδημίαν.

Ἡ ἀρχαιολογική, πρὸς διαφόρους ἀντιπαλαίουσα δυσχερείας, καὶ ἰδίως πρὸς τὴν τῶν πόρων αὐτῆς πενιχρότητα, ἀναλογιζομένων πρὸς τὸ γιγαντιαῖον καὶ τὸ δαπανηρὸν τοῦ σκοποῦ ὃν προτίθεται, ἐντελῇ μὲν ἐπιτυχίαν ἐλπίζει ἀπὸ μόνης τῆς σταθεραῆς τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπιμονῆς, καὶ ἀπὸ μακρᾶς διαρκείας, ἀλλὰ καὶ ἤδη καυχᾶται ὅτι ἐξετέλεσέ τινα οὐχὶ λόγου ἀνάξια, καὶ ὅτι ἐκ μικρῶν ὁρμωμένη, συνέτελεσε καὶ κατὰ τὸ παρὸν καὶ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη εἰς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας τὸν πλουτισμόν.

Πέρυσιν εἶχον ἐν συνόψει ἐκθέσει εἰς τὴν συνελθοῦσαν Ἑταιρίαν ὅσα ἀπ' ἀρχῆς μέχρις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχον πραχθῇ ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν μνημείων, ἄξια τῶν προσδοκιῶν ὅλων τῶν πεφωτισμένων φίλων τῆς ἐλευθευρίας

ήμων. Κατὰ δὲ τὴν παροῦσαν περίοδον ἡ Ἑταιρία ἐπεμελήθη τὸ κατὰ δύναμιν τῶν τε ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος λειψάνων.

Ὁ πύργος τοῦ Κυρρήστου, οὗ ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἐπὶ τῶν παρελθουσῶν περιόδων, ἐστὶν ἤδη ὅλος καταφραγής, ἐκθαρίσθη μέχρις ἐδάφους, περιετειχίσθη μετὰ τῶν σωζομένων γλυπτικῶν τεμαχίων του, ἐκλείσθη διὰ πύλης καταλλήλου, καὶ ἀπεδόθη μὲν ὅλος εἰς τὴν περιέργειαν τῶν φίλων τῆς ἀρχαιότητος, ἐπροφυλάχθη δὲ καὶ ἀπὸ τῶν βεβηλώσεων καὶ φθορῶν τῶν ἀπειροκάλων. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ πύργου τούτου ἐκτείνεται τοῖχος ἀρχαῖος ἐφαπτόμενος τῆς κυκλικῆς αὐτοῦ δεξαμενῆς, καὶ διαιρῶν ἐνταῦθα τὴν πόλιν εἰς δύο ἀνισοῦψῃ μέρη, ἃ πιθανῶς ἐκοινώνουν μετ' ἀλλήλων διὰ μεγάλης τινὸς ἀναβάθρας.

Ἦθελεν εἶσθαι μέγας τῆς πρωτευούσης καλλωπισμὸς ἂν ὁ ἤδη ὡς εἰς φρέαρ τεθαμμένος πύργος ἤθελε διαπρέπει ἐπ' ἰσοπέδου ἐπιφανείας πρὸς κόσμον τῆς πόλεως, ἂν τὸ ἀρκτικὸν ἢ κατώτερον ἥμισυ τῆς περὶ αὐτὸν πλατείας ἀνεσκάπτετο ὅλον (1), καὶ ἂν ἡ πόλις εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀνελάμβανε τὴν ἀρχαίαν μορφήν της. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο, ὑπερβαῖνον τὰς δυνάμεις τῆς Ἑταιρίας, ἐστὶ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς ξένον, ὡς ἀφορῶν τῆς πόλεως τὴν εὐπρέπειαν· ἡ δ' Ἑταιρία δύναται μόνον νὰ ἐκφράσῃ εὐχὴν ὅπως ἡ νεωστὶ εἰς τὴν δημοτικὴν διοίκησιν ἐνιδρυομένη ἀρχὴ φιλοτίμως ἐνεργήσῃ τὴν ἀνασκαφὴν, ἐγκαταλείπουσα εἰς τοὺς συμπολίτας της ἄξιον μνημεῖον τῆς ἐξουσίας της.

Καὶ εἰς προηγουμένας συνεδριάσεις ἐγένετο ἤδη λόγος περὶ τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἑταιρίας ὑπὲρ ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου τοῦ Βάκχου, ὡς καὶ τῶν προσκομμάτων εἰς ὅσα

(1) Τοῦτο καὶ ἐγένετο ἔκτοτε πρό πολλοῦ.

εἶχε προσκρούσει. Ἐπὶ τῆς δουλείας ἥτις τὰ πάντα ταπεινοῖ, τὸ στάδιον ἐν ᾧ ἐδολιχοδρόμουν αἱ Μοῦσαι ἐπωλήθη ὡς ἀγρὸς σιτοφόρος, καὶ ἀπητεῖτο νὰ ἐξαγορασθῇ δι' ἀργυρίου τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο ἔδαφος τῆς αἰωνιότητος. Τοῦτο ἐγένετο. Ὁ ἀγρὸς, ὡς καὶ πέρυσιν εἶχον ἀγγεῖλει, ἐξηγοράσθη, καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισε κατὰ τὸ ληξάν ἔτος δαπάνῃ τῆς Ἑταιρίας. Ἀλλά, μετὰ διαφόρους ἀποπείρας, λυπηρὰ βεβαιότης διεδέχθη τὰς παλαιὰς προσδοκίας ἡμῶν. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι οἱ δουλικοὶ χρόνοι δὲν κατίσχυσαν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς εὐφυΐας, καὶ ὅτι νέοι πρυτάνεις ποιήσεως θέλουσιν ἀνεγείρει νέους τῆς δραματικῆς θρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον θέατρον δὲν ὑπάρχει πλέον! Τάφροι, βαθέως ἀνορυχθεῖσαι πρὸς πολλὰς διευθύνσεις, ἀνεκάλυψαν πανταχοῦ καταστροφὴν, πανταχοῦ τὸν γυμνὸν βράχον μαρτυροῦντα ὅτι ἐξέλιπε μέχρι ἱχνους τὸ μέγα σχολεῖον ἐν ᾧ ἐξηυγενίζετο ὁ λαὸς ὁ ἐξευγενίσας τὴν οἰκουμένην (2). Οἱ σατράπαι κατέστρεψαν τὰ μνημεῖα ἡμῶν ἵνα οἰκοδομήσωσι φρούρια καὶ ἀνάκτορα. Ἐπρεπε νὰ καταστρέψωσι καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων, καὶ αἱ οἰκοδομαὶ τῶν ἠθελον εἶσθαι πάγια.

Ἄλλο μνημεῖον μεγαλοπρεπές, εἰς οὗ τὴν οἰκοδομὴν δὲν ἐξήρκεσαν αἰῶνες ὀλόκληροι, ἀλλ' ὅπερ ὀλίγα ἔτη δουλείας ἤρκεσαν νὰ κατεδαφίσωσι, τὸ Ὀλυμπιεῖον, ἐνησχόλησε μετὰ ταῦτα τὴν Ἑταιρίαν. Γνωστόν ἐστιν ὅτι τὸ μεγαλούργημα τοῦτο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπετιτανώθη ὅπως παρέξῃ ἄσβεστον εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, καὶ ὅτι τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ ἴστανται αἱ τὴν σήμερον εἰς μεγαλοπρεπῆ μόνωσιν καὶ καθαρὰν γραμμῶν συμμετρίαν παραμεῖναι ὀλίγα στῆ-

(2) Εὐτυχῶς τοῦτο ἀπεδείχθη ἀνακριδές. Ὁ μακ. Πιττάκης εἶχε περιορίσει τὴν ἀνασκαφὴν εἰς μόνον τὰ κατεστραμμένα ἀνώτερα μέρη τοῦ κοίλου.

λαι αὐτοῦ, περικυκλοῦται ὑπὸ τοίχου ἀρχαίου καὶ στερεῶν ἀντηρίδων, αἵτινες αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐπωκοδομημένου ναοῦ, εἰσὶ περίεργον ἀρχιτεκτονικῆς ἀντικείμενον. Τοῦ τοίχου τούτου πολλοὶ λίθοι εὐμεγέθεις καὶ τακτικῶς λελαξευμένοι εἶχον καταπέσει εἰς τοὺς πέριξ ἀγρούς, καὶ ἡ Ἑταιρία, προῖδοῦσα ὅτι αἱ ἐπήρειαι τοῦ χρόνου ἤθελον αὐξήσει τὸ ἅπαξ γεγονὸς ῥήγμα, ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκευάσῃ αὐτό, καὶ εἰκοσιτριῶν δοκῶν τεθεισῶν δαπάνῃ αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν θέσιν, ἡ ἀνατολικὴ ὅλη πλευρὰ τοῦ ὑποστηρίγματος τούτου ἀνεκαινίσθη ἐν καιρῷ, καὶ δύναται ν' ἀψηφήσῃ πολλοὺς ἔτι αἰῶνας.

Εἰς τὴν ἄμμον τῆς Μεγαρικῆς ὄχθης κατέκειτο λουόμενον εἰς τῆς Νισαίας τὸ κῦμα, φθειρόμενον ὑπὸ τῆς θαλασσίας ἄλμης, καὶ ἐκτεθειμένον εἰς νυκτερινὴν ὑφαίρεσιν παραπλέοντός τινος φιλαρχαίου, ἄγαλμα γυναικεῖον, ἀναστήματος κολοσσιαίου, καὶ ἐποχῆς τῆς λαμπροτέρας ὡς πρὸς τὴν τέχνην. Δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ τοσοῦτον ἀκριβολόγος περὶ τὰ ἱερά, ὁ τὰ πρώτιστα τῶν ἐν Μεγάροις ἐν πρὸς ἐν ἀπαριθμῶν Πausανίας (3), παρέλειψε τὸ ἄγαλμα τοῦτο, ἐν τῶν καλλίστων ἀναμφιβόλως ἐξ ὧν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ἀπήντησεν; Εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἀγάλματος φαίνονται ἔχνη πτερῶν περιαιρεθέντων, οἱ δὲ πόδες αὐτοῦ εἰσὶν ὑποδεδεμένοι. Τὸ πρῶτον ἐστὶν ἔμβλημα τῆς Νίκης γνωστόν, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου παρατηρητέον ὅτι ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, μία τῶν ἐπειργασμένων Νικῶν, ἥς διακρίνονται καθαρῶς οἱ πόδες, φαίνεται ὑποδεδεμένη, ἢ μᾶλλον ὑπολύουσα τὰ πέδιλά της, συμφώνως ἴσως πρὸς τὴν ὅλην ἀλληγορίαν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἀποδουθείσης τὰ πτερὰ αὐτῆς εἰς τὸ ἄστυ τῶν

(3) Πaus. Ἀττικά.

Μαραθονομάχων θεᾶς, δηλοῦσα δὲ καὶ αὕτῃ διὰ τούτου, ὅτι ἡ Νίκη, ἀφικθεῖσα ἅπαξ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπολύεται πλέον, ὥς φθᾶσα εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον της. Τὸ προκείμενον λοιπὸν ἄγαλμα, ὥς φέρον ἔχνη πτερῶν καὶ ὑπόδεσιν, ἦν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν καὶ αὐτὴν ὡς ἐν τῶν ἐμβλημαμάτων τῆς Νίκης, ἐστὶν ἴσως τὸ τῆς Ἀθηναῆς Νίκης. ἥς τὸ ἱερὸν ἀναφέρει ὁ Πausanias εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Μεγάρων, ὅθεν καὶ αὐτὸ πρὸ τινων μόνον ἐτῶν μετηνέχθη εἰς τὸν αἰγιαλόν. Καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, καὶ διὰ τὸ ἔξοχον τῆς τέχνης αὐτοῦ, δὲν ἔπρεπε τὸ ἀριστούργημα τοῦτο νὰ παροραθῇ φθειρόμενον καὶ ἄγνωστον εἰς τὴν ἔρημον παραλίαν. Διὰ τοῦτο, μετακομισθὲν ἐκ Μεγάρων εἰς Ἀθήνας, ἐστήθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας εἰς ὑψηλὸν βᾶθρον πλησίον τοῦ Θησείου εἰς τόπον καταφανῇ, καὶ πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πλατείας ἐκείνης, καὶ πρὸς εὐχερεστέραν ἐπίσκεψιν τῶν φίλων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς τέχνης (4).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρία ἐντὸς τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὰς ἐκτὸς ἀρχαιότητος δὲν ἡμέλησε. Δυτικῶς τοῦ λιμένος τῆς Ζέας (τοῦ Πασᾶ Λιμανίου) κεῖνται ἐπὶ τοῦ λόφου ὅστις κατέχει τὴν παρὰ τῇ Μουνυχίᾳ θέσιν, ἐρείπια ναοῦ δωρικῆς τάξεως, περὶ ὧν εἰκάζεται ὅτι εἰσὶ τὰ τοῦ ναοῦ τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος, ἢ τὰ τοῦ Βενιδιδίου, ἄλλου ναοῦ τῆς αὐτῆς θεᾶς, διότι Βένδις καλεῖται ὑπὸ τῶν Θρακῶν ἢ Ἀρτεμις (5). ἄλλο δὲ λόγου ἄξιον οἰκοδόμημα δὲν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν. Ἐξ αὐτῶν δὲ τὸ μὲν μνημονεύει ὁ Πausanias, τὸ δέ, ὡς παρακείμενον εἰς τὸ πρῶτον, ὁ Ξενοφών. Περὶ τὰ ἐρείπια ταῦτα ἡ Ἑταιρία ἐνήργησεν ἀνασκαφὰς ἐπ' ἐλπίδι ἴσως εὐρη

(4) Ἐκτοτε κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον.

(5) Τὸ τῆς Βενιδιδίας ἀνευρέθη ἔπειτα εἰς ἄλλην θέσιν. Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 172.

τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τοῦ ναοῦ καὶ τινα πλείονα λείψανα τῶν στηλῶν του, καὶ εὐτυχῆσῃ ν' ἀναγείρῃ πάλιν αὐτόν. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι τῆς ἀπέδωκαν μάταιαι, καὶ ἐξακολουθήσασα ὅσον ἐνεδέχετο τὰς ἀνασκαφὰς χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ τι λόγου ἄξιον, παρητήθη τῆς ἐργασίας ὡς ἀτελοσφορήτου, καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τῆς εἰς σπουδαιότερα.

Ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐρείπιον ἀρχαιότητος, καταστραφεῖσα μὲν καθ' ὃν καιρὸν αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἤνθουν ἢ ἀνεφύοντο, διὰ δὲ τῆς οἰκοδομῆς τῆς τοὺς ἡρωϊκοὺς παριστῶσα αἰῶνας καὶ τῆς τέχνης προελλήνιον ἐποχὴν, ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν ἦν πρὸς τοὺς ἀρχαίους περιηγητὰς ὅ,τι σήμερον πᾶσα ἡ Ἑλλάς πρὸς τοὺς νέους, λείψανον ἡρωϊκῶν ἀναμνήσεων, στάδιον συζητήσεων καὶ εἰκασιῶν, ἀντικείμενον θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ. Ὁ ἀναβαίνων τὸν λόφον τῶν Μυκηνῶν αἶρεται ἄνω τῆς ζώνης τῆς πεζῆς ἱστορίας, ὁμηρικῆς ποιήσεως αὖρα τὸν περιπνέει, καὶ ὁ φανταστὸς κόσμος τῶν μύθων ἐγείρεται πέριξ αὐτοῦ. Αἱ ἐπιπολάζουσαι εἰς τὴν ἔρημον ἦν διατρέχει σκιαὶ εἰσὶν ἡ τοῦ Εὐρυσθέως καὶ Ἀγαμέμνονος· οἱ ἀρχιτέκτονες οἱ ἀνεγείραντες τὰ τεῖχη ἅπερ καταμετρεῖ ἐκαλοῦντο οἱ Κύκλωπες. Πρὸ τριάκοντα τριῶν αἰώνων ὠκοδόμησεν αὐτὰ ὁ Περσεύς. Ὁ Ἀγαμέμνων τὰ ἐδόξε μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ὦχετο ἡ ἐφήμερος δόξα των. Εἰς τὸν Μαραθῶνα ἔπεμψαν ὀγδοήκοντα μαχητὰς αἱ Μυκῆναι, ἀλλ' οἱ Ἀργεῖοι ἐφθόνησαν καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦτο σημεῖον ζωῆς τῆς ψυχροβραγούσης πόλεως, καὶ πορθήσαντες αὐτὴν τὴν κατέστρεψαν (6). Τάφων σιωπὴ πλανᾶται ἔκτοτε ἐπ' αὐτῆς· ἡ ἱστορία τὴν ἐλησμόνησε, καὶ ὁ Στράβων ἀρνεῖται καὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς τὴν ὑπαρξίν. Ἄλλ' αὐτά, ἀψηφήσαντα τοὺς αἰῶνας,

(6) Κατὰ τὰ 468 π. Χ. ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

σώζονται ὡς τὸ πρωτότυπον τῶν ἐρειπίων, ὡς τὸ σεβασμιώτερον τῶν λειψάνων πρὸς ὅσα τεθλιμμένος ὁ διαβάτης προσέρχεται.

« Ἡρώων ὀλίγαι μὲν ἐν ὄμμασιν, αἱ δ' ἔτι λοιπαὶ
πατρίδες οὐ πολλῶ γ' αἰπότεραι πεδίων.
Οἶην καὶ σέ, τάλαινα, παρερχόμενός γε Μυκῆνην
ἔγνων, αἰπυλίου παντός ἐρημοτέραν,
αἰπολικὸν μῆνυμα. Γέρων δέ τις, ἡ πολύχρυσος,
εἶπεν, Κυκλώπων τῇ δ' ἐπέκειτο πόλις » (7).

Ἄν ὁ ξένος μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας πατῇ τὴν γῆν ἐφ' ἧς ἕκαστον βῆμα ἀπαντᾷ ἐγκεχαραγμένον ἀνὰ ἐν τῆς ἱστορίας μνημόσυνον, ἀλλ' ὡς μοναδικὸν ἢ ἐκπληκτικὸν φαινόμενον βλέπει τὴν πόλιν τῆς ἡρώϊκῆς ἐποχῆς, τὴν τέχνην τῆς κυκλωπικῆς φιλοκαλίας, καὶ ὑπὸ ξένου τινος πόθου ἐπείγεται νὰ ὑποκλέψῃ τὸν νοῦν τῶν ἀρχαίων ἐκεῖνων καλλιτεχνῶν εἰς τὰ ἔργα των, καὶ νὰ μαντεύσῃ πῶς ἐσκέπτοντο καὶ ἡσθάνοντο πρὸ τρισχιλίων χρόνων οἱ ἄνθρωποι. Ἄν πολλοὶ πολλάκις ἐπεσκέφθησαν κ' ἐμελέτησαν τὰ λείψανα ταῦτα, οὐχ ἥττον ὅμως ἔμειναν ἔτι πολλὰ περὶ αὐτῶν ζητήματα ἄλυτα, καὶ τὸ ὑπόγειον κωνικὸν οἰκοδόμημα, τὸ κοινῶς λεγόμενον « Τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος », ἐστὶ μέχρι τοῦδε ἱστορικὸν πρόβλημα. Ἐπὶ τῆς ὑπόπτου δεσποτείας αἱ ἐπιτόπιοι ἔρευναι ἐγίνοντο ἀτελῶς τε καὶ δυσ-

(7) Ἀλφείου Μιτυληναίου. — Ἐπειδὴ τὰ Πρακτικὰ ἐξέδιδον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως εἰς διάδοσιν αὐτῶν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, τὸ χωρίον τοῦτο μετέφρασα ὡς ἑπεται:

« Elles ont disparu les villes des héros.
Leurs crâneaux renversés sont au niveau des plaines.
A travers les déserts couduisant ses troupeaux,
Le berger au passant te désigne, ô Mycènes,
Et lui dit, en montrant un bercail déserté,
« Des Cyclopes tu vois l'opulente cité ».

χερῶς δι' ὃ ἡ ἐταιρία ἀνέλαβε νὰ συντελέσῃ τὸ κατὰ δύναμιν διὰ νέων ἀνασκαφῶν εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν ἀμφιβαλλομένων περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ συστήματος τοῦ ὑπογείου ἐκείνου οἰκοδομήματος, καὶ νὰ σχολιάσῃ τρόπον τινὰ διὰ πραγματικῶν ἀποδείξεων τὰ ἱστορικά περὶ αὐτοῦ διδόμενα, ἅπερ ἐν κεφαλαίῳ εἰσὶ τὰ ἀκόλουθα·

Ὁ Πausanias μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῶν Μυκηνῶν ἀναφέρει τὸν τάφον τοῦ Ἀτρέως καὶ τῶν ἐπανελθόντων ἐκ Τροίας μετὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ φονευθέντων ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου (8). προσέτι δὲ τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, τὸν τοῦ ἡνιόχου αὐτοῦ Εὐρυμέδοντος, καὶ τὸν τοῦ Τηλεδάμου καὶ Πέλοπος. Ἐκ τούτου τὸ ὄνομα « τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος » ἐδόθη κοινῶς εἰς ἓν, τὸ μέγιστον, καὶ μόνον ἐντελῶς γνωστὸν ὑπόγειον οἰκοδόμημα παρὰ ταῖς Μυκῆναις· τὰ δ' ἄλλα (διότι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου σῶζονται καὶ ἄλλα ὅμοια) ἐθεωρήθησαν ὡς οἱ τάφοι τῶν λοιπῶν οὓς ὀνομάζει ὁ Πausanias. Οἱ στηρίζοντες τὴν ἰδέαν ταύτην προτείνουν τὸν στίχον τοῦ Σοφοκλέους (9), λέγοντος διὰ τῆς Χρυσοθέμιδος περὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος·

Ἀρχαῖον τάφον κολώνης ἄκραις,

καὶ αἰνιττομένου ὅτι ὁ τάφος οὗτος ἔκειτο ἐπὶ λόφου.

Ἄλλ' ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν ἤρχισεν ἤδη νὰ παρακμάζῃ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐφ' οὗ καὶ μόνου κυρίως ἤκμασεν, ὅτι δ' ὁ Θουκυδίδης, ὅστις ἦν σχεδὸν σύγχρονος τῆς καταστροφῆς αὐτῆς, δυσπιστεῖ, ἔνεκα τῆς μικρότητός της, πρὸς ὅσα ὁ Ὅμη-

(8) Πaus. Κορινθ. ΙΕ.

(9) Σοφοκλ. Ἡλέκτρ.

ρος εἶχε ψάλει περὶ αὐτῆς (10), δικαιούμεθα ἄρά γε νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ πόλις ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ἤδη σωζομένων τειχῶν της μέχρις ἐπέκεινα τοῦ ὑπογείου οἰκοδομήματος; Τούτου δὲ μὴ ὄντος, ἡ ἰδέα περὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος καταστρέφεται ἀφ' ἑαυτῆς, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν Πausανίαν, ὁ Ἀγαμέμνων ἐτάφη ἐντὸς τῶν τειχῶν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν τάφων ἀναφέρει ὁ Πausανίας εἰς Μυκῆνας καὶ « ὑπόγαια οἰκοδομήματα Ἀτρέως καὶ τῶν παίδων, ἔνθα οἱ θησαυροὶ σφίσι τῶν χρημάτων ἦσαν ». Ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (11) περιγράφει τὸν θησαυρὸν τοῦ Μινύου διὰ τῶν λόγων τούτων· « λίθου μὲν εἵργασται, σχῆμα δὲ περιφερὲς ἔστιν αὐτῷ, κορυφὴ δὲ οὐκ ἐς ἄγαν ὀξὺ ἀνηγμένη, τὸν δ' ἀνωτάτω τῶν λίθων ἔστιν ἁρμονίαν παντὶ εἶναι τῷ οἰκοδομήματι », ἀναγκαζόμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἐφαρμόζονται ἐντελῶς εἰς τὸ σχῆμα τοῦ προκειμένου οἰκοδομήματος, καὶ λίθινον καὶ περιφερὲς ὄν, καὶ κορυφὴν μὴ ἔχον λήγουσαν εἰς ὀξὺ, διότι ἡ διατομὴ του ἀποτελεῖ σχῆμα παραβολοειδές. Διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο τὰ δύο οἰκοδομήματα, ὅτι τοῦ μὲν ἐν Ὀρχομενῷ (ἂν ὀρθῶς νοῶμεν τοῦ Πausανίου τὴν ἔκφρασιν) ὁ ἀνώτατος λίθος ἦν ὡς θόλου ψαλὶς συνδέουσα καὶ συνέχουσα τὴν ὅλην οἰκοδομήν, τὸ δ' ἐν Μυκῆναις, ὡς συγκεῖμενον ἐξ ὀριζοντίων δόμων, οἵτινες μόνον προκύπτουσιν ἐπαλλήλως κατὰ τι μέτρον ἵν' ἀποτελέσωσι τὴν καμπύλην, λαμβάνει πᾶσαν τῆς ἀντιστάσεως αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς κυκλικῆς τῶν λίθων του διαθέσεως,

(10) Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη τῷ 471 π. Χ. αἱ Μυκῆναι κατηράφθησαν, τῷ 468 π. Χ. ἐξωρίσθη δ' ὁ Θουκυδίδης ἐξ Ἀθηνῶν τῷ 423 π. Χ. καὶ τότε ἤρχισε τῆς ἱστορίας του τὴν συγγραφὴν.

(11) Πausan. Βοιωτ. ΔΗ.

καὶ ἐκ τοῦ ἐπισεσωρευμένου προσέτι χώματος, καὶ ἐπομένως ὁ ἀνώτατος λίθος ἐπικείται μόνον ἐπὶ τῶν λοιπῶν χωρὶς οὐδὲν νὰ συνδέῃ, καὶ ἐθραύσθη μάλιστα χωρὶς νὰ παραβλαφθῇ ἡ στερεότης τοῦ οἰκοδομήματος.

Ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ταύτης ἀδιστάκτως δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ οἰκοδόμημα ὅπερ ὁ Παυσανίας καλεῖ θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως, καὶ τὰ ἄλλα τὰ παρακείμενα καὶ ὅμοια μετ' αὐτοῦ, οἱ θησαυροὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Διὰ τούτου δὲν θέλομεν νὰ διίσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ ἐπὶ Παυσανίου παράδοσις ἦν ἀληθής, καὶ ὅτι, ἂν ἐδυνάμεθα νὰ προσαναβῶμεν τοὺς αἰῶνας τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἠθέλομεν ἀνακαλύψει ἄλλην τὴν ἀληθῆ χρῆσιν τῶν ὑπογείων. Ὅρειχάλκινοι ἤλοι καλύπτουσιν ἔτι σήμερον εἰς συμμέτρους ἀποστάσεις τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ οἰκοδομήματος ἐπιφάνειαν, καὶ ἐστὶ σχεδὸν βέβαιον ὅτι συνεῖχον χάλκινα πέταλα καλύπτοντα πᾶσαν ἐσωτερικῶς τὴν οἰκοδομὴν, καὶ δίδοντα εἰς αὐτὴν σχῆμα χαλκοῦ πίθου ἀνεστραμμένου. Δὲν παρέχει ἄρα τοῦτο πιθανὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἄλλως παραλόγου μύθου τοῦ Εὐρύσθέως (12), ὅστις, ἰδὼν τὸν Ἡρακλέα ἐπανερχόμενον μετὰ τοῦ κάπρου ἐπὶ τῶν ὤμων ὃν κατέβαλε, « καὶ φοβηθεὶς, ἔκρυψεν ἑαυτὸν εἰς χαλκοῦν πίθον; » Εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου πιθανῶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπεκράτει τὸ αὐτὸ ἀρχιτεκτονικὸν σύστημα, ὁ Ἀκρίσιος κρύπτει τὴν Δανάην εἰς κατάγειον οἰκοδόμημα καὶ χάλκεον θάλαμον, κατὰ Παυσανίαν καὶ Ἀπολλόδωρον (13), ἐν χαλκοδέτοις ἀύλαϊς, . . . ἐν τυμβήρει θαλάμῳ, ὡς ποιητικῶς ἐκφέρει τὸ πρᾶγμα ὁ Σοφοκλῆς (14), καὶ ὅπερ ἦν ἡ turris

(12) Διόδ. Α. 52.

(13) Παυσαν. Κορινθ. ΚΓ. — Ἀπολλόδ. Β. 4.

(14) Σοφοκλ. Ἀντιγ. 934.

ahenea, κατ' Ὠράτιον (15). Ὑπὸ τοὺς μύθους τούτους πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ἴσως τὰ ὑπόγεια ταῦτα οἰκοδομήματα, ὧν δείγματα διεσώθησαν ἐν Μυκῆναις, καὶ ἅπερ ἴσως ἦσαν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς κυκλωπικῆς οἰκοδομικῆς· διότι τῆς αὐτῆς φύσεως εἰσὶν, εἰ καὶ κατ' ἄλλας βάσεις ὠκοδομημένοι, αἱ ὑπόγειοι τῆς κυκλωπείας Τίρυνθος στοαί, πιθανῶς δ' ὅμοια νὰ ἦσαν οἰκοδομήματα καὶ οἱ ὑπόγειοι θάλαμοι τῶν θυγατέρων τοῦ Προΐτου εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, καὶ συγγενῇ αὐτοῖς ἔργα καὶ τὸ Μεμνόνιον (16), καὶ αὐταὶ αἱ πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, τῆς θεωρηθείσης ὑπὸ τινων ὡς πατρίδος τῆς Κυκλωπικῆς τέχνης· διότι, ἂν οἱ Κύκλωπες ἦλθον ἐκ τῆς Περσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα (17), ἀλλ' ἡ Περσία ἐλάμβανε τοὺς ἀρχιτέκτονας αὐτῆς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου (18).

Τινὲς ἠθέλησαν νὰ διαμφισβητήσωσι τὴν τόσῃ ἀρχαιότητα τῶν οἰκοδομημάτων τούτων (19), διίσχυριζόμενοι ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἐδύνατο νὰ παραγάγῃ τοιαῦτα θαύματα πρὸ τοῦ Δαιδάλου, ὅστις πρῶτος ἐφεῦρε τὸν πέλεκυν, τὸν πρίονα, τὸ τρύπανον, τὸν γωνιομέτρην καὶ ἄλλα (20). Ἀλλ' ἂν ὁ Δαιδάλος δὲν ἦτο προσωποποίησης ἀπλῆ τῶν προόδων τῶν πλαστικῶν καὶ τεκτονικῶν τεχνῶν, ἀποδοθεῖσων συλλήβδην εἰς εὐφυᾶ τινὰ λιθοξόον, ὅστις πρῶτος ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην τῶν Αἰγυπτιακῶν αὐτῆς σπαργάνων πιθανὸν ἐστὶν ὅτι οὐχὶ μόνον ὁ πέλεκυς καὶ τὸ τρύπανον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐντελέστερα ἐργαλεῖα δὲν

(15) Ὠρατ. Β:βλ. Γ. ὥδ. 16.

(16) Descript. de l'Egypte antique V, II, p. 39.

(17) Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Εὐριπίδου λέγει ὅτι οἱ Κύκλωπες ἦλθον ἐκ τῆς Συρίας, ἥτις ἦτο Μηδικὴ ἐπαρχία.

(18) Διόδ. Β.

(19) Goguet, de l'origine des lois, 2 p. Σελ. 205.

(20) Πλίν. φυσ. ἱστορ. VII.

ὑπῆρχον γνωστὰ πρὸ τοῦ οἰκοδομήσαντος ἐν Κρήτῃ τὸν Λαθύρινθον, εἰς Σικελίαν τὴν *κολυμβήθραν*, δι' ἧς ἐξερεύγετο μέγας ποταμὸς εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦ κρεμάσαντος φρούρια εἰς καθετόους κρημνούς, καὶ τόσα ἄλλα θαυμαστὰ φιλοτεχνήματα κατεργασαμένου (21); Ἐδιδάχθη ὁμοίως καὶ ὁ Δαίδαλος παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, οἵτινες, εἰσαγαγόντες τὴν κυκλωπικὴν τέχνην εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐγνώριζον βεβαίως τὴν χρῆσιν τῶν ἐργαλείων.

Καὶ ἂν ὁμοίως αἱ περὶ τῆς ἐποχῆς τῶν μνημείων τούτων ἐκτεθεῖσαι εἰκασίαι ἤθελον ἔχεσθαι τινὸς πιθανότητος, ἢ λύσις τῶν ζητημάτων περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς οἰκοδομῆς των ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ γενικοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ αὐτῶν συστήματος, καὶ διὰ μόνης τῆς ἀντιπαραθέσεως διαφόρων τοιούτων οἰκοδομημάτων, ἂν ἦν δυνατὴ, θὰ διηυκρινίζετο. Τοῦτο σκεφθεῖσα ἡ Ἑταιρία, ἀπεφάσισε ν' ἀνασκάψῃ ἐν ἑπὶ τῶν ἐν Μυκῆναις ὑπογείων, καὶ μετὰ ταῦτα, αὐξηθέντων τῶν πόρων αὐτῆς, καὶ τὸν ἐν Ὀρχομενῷ θησαυρὸν τοῦ Μινύου. Οὕτως ἔχουσα πλείονας τοῦ ἐνὸς συγκρίσεως ὅρους, θέλει εὐκόλως ἀνακαλύψει τὴν γενικὴν οἰκοδομικὴν μέθοδον, τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων αὐτῶν, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ καθ' ἕκαστα, ἅπερ θέλουσι σαφηνίσει ὁλόκληρον τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην τῆς τέχνης περίοδον (22).

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας εἰς τὸν Κ. ἔφορον τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου, ὅστις

(21) Διόδ. Δ, 77 καὶ 78.

(22) Τῷ 1832, ὁ πολυμαθὴς Θείρις, ὃν συνώδευον, ἐνήργησεν ἐντὸς τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ἀνασκαφὴν, καὶ εὔρε τὸ ἔδαφος αὐτοῦ συγκείμενον ἐκ λείου καὶ σκληροῦ τινος μίγματος ἐρυθροῦ.

μετέβη ἐπιτοπίως, παραγγελθεὶς ν' ἀνορύξῃ τὸ πλησιέστερον εἰς τὴν πύλην τῶν Μυκηνῶν ὑπόγειον οἰκοδόμημα, οὗ ἡ κορυφή μόνον φαίνεται ὀριζοντίως ἀποκεκομμένη, καὶ ὅπερ καὶ νῦν ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων καλεῖται βαρβαρωνύμως χαζίνες. Ν' ἀνασκάψῃ αὐτὸ εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ Βελῆ πασᾶς, οὐχὶ ὑπὸ φιλαρχαίου, ἀλλ' ὑπὸ φιλογρημάτου διαφλεγόμενος ζήλου, κ' ἐγκατέλιπε τὸ ἔργον ἀτελές, ἀπελπισθεὶς νὰ εὕρῃ τὸν θησαυρὸν ὃν ἡ κοινὴ τῶ ὑπέσχετο ἐπωνυμία. Τὸ πάχος τῶν λίθων τοῦ οἰκοδομήματος ἐστὶ κατὰ ἓν τρίτον ἔλασσον ἢ τὸ τοῦ μεγάλου θησαυροῦ, καὶ πιθανῶς καὶ τὸ ὕψος καὶ ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἰσὶ κατ' ἀναλογίαν. Τοῦ μεγάλου ἐκείνου ὀλόκληρον τὸ ἐμβαδὸν δύναται νὰ υπολογισθῇ εἰς τριάκοντα περίπου χιλιάδας ἀγγλικῶν κυβικῶν ποδῶν (23), ἐπομένως τὸ χῶμα ὅσον ἔμελλε ν' ἀνασκάψῃ ἡ Ἑταιρία, δύναται, διὰ τὰς ἐλάσσονας διαστάσεις τοῦ δευτέρου τούτου θησαυροῦ, καὶ ὡς ἐλλειπούσης τῆς κορυφῆς τοῦ οἰκοδομήματος, νὰ ἐκτιμηθῇ εἰς 20,000 πόδ. κυβ. Ὁ Κ. ἔφορος, ἰδὼν τὸ ἔργον ἐκ τοῦ πλησίον, καὶ ἀναλογισάμενος ὅτι δὲν ἤθελεν ἀποπερατωθῇ πρὸ τῆς γενικῆς ταύτης συνεδριάσεως, ἣτις ἤγγιζεν, ἐπροτίμησεν αὐτὸ μὲν ν' ἀναβάλλῃ καθ' ἣν εἶχε πληρεξουσιότητα, μέχρι τῆς προσεχοῦς περιόδου, ὅτε ἐδύνατο νὰ γίνῃ ἐκλογὴ μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἄλλης τινὸς θέσεως, ἐνθα πιστεύεται ὅτι ὑπάρχει κειχωσμένος ἄλλος ἀκέραιος θησαυρός, ἐπεχείρησε δ' ἀμέσως τὴν ἀνασκαφὴν ἄλλων μικροτέρων λιθίνων κύκλων, οἵτινες ἐφαίνοντο ὡς κορυφαὶ ἀποκεκομμέναι θησαυρῶν καὶ αὐταὶ ἐλασσόνων. Ἀλλὰ προβάς πόδας τινὰς κατὰ βάθος,

(23) Ὑπολογισάμεθα διὰ τὸ προχειρότερον τὸ ἐμβαδὸν τοῦ θησαυροῦ τούτου ὡς ἐντελοῦς κώνου, οὗ ἡ μὲν διάμετρος τῆς βάσεως ἐστὶ 47' 6'', τὸ δὲ ὕψος 50' ἀγγλ.

ἐπέισθη ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἀσυμμέτρως καὶ πολυγώνως λελαξευμένοι, κεῖνται πλησίον ἀλλήλων εἰς μίαν μόνην σειρὰν, χωρὶς τινος ἄλλης βάσεως ἢ ἐποικοδομῆς, ὥς οἱ δρυϊδικοὶ περίπου κύκλοι τῆς Ἄρκτου. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐστὶ περιέργον, διότι ἀνακαλύπτει ἄλλην τάξιν μνημείων, καὶ δίδει εἰς νέα συμπεράσματα ἀφορμήν. Δὲν θέλω τολμήσει νὰ ἐπιφέρω κατεσπευσμένην κρίσιν περὶ αὐτῶν. Ἄλ' ἐστὶ γνωστὸν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐπεφύλαττον τὸ κυκλικὸν σχῆμα εἰς τοὺς τάφους των ἐξαιρέτως. Δὲν δικαιούμεθα ἄρα νὰ πιστεύσωμεν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ Μυκηνῶν, ἀφ' ὅτου μετήνεγκεν ὁ Δαναὸς τὸν Αἰγυπτιακὸν βίον εἰς Ἀργολίδα; Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποφανθῶμεν θετικῶς καὶ περὶ αὐτῶν καὶ περὶ τῶν ὑπογείων οἰκοδομημάτων, ἃς περιμείνωμεν τὰς περαιτέρω ἀνασκαφὰς εἰς τὴν ἐπομένην περίοδον.

Ἡ εὕρεσις ὅμως μόνον αὕτη δὲν ἤρκει εἰς τὴν Ἑταιρίαν, ἣτις ἀνέθετο εἰς τὸν Κ. ἔφορον καὶ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ καθαρσιν τῆς γνωστῆς τῶν λεόντων πύλης, τοῦ μοναδικοῦ σχεδὸν καὶ περιέργου τούτου λειψάνου ἰδιαιτέρας τῆς γλυπτικῆς ἐποχῆς. Τὸ φρούριον τῶν Μυκηνῶν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ αὐτὸ ὡς ἔργον κυκλώπειον, δι' ὃ οἱ ποιηταὶ τὸ ἀπεκάλουν οὐράνια τείχεα (24), κυκλωπέων πόρον χειρῶν (25), κυκλώπων θυμέλας (26), κυκλωπίδας ἐστίας (27), κυκλώπων βάθρα (28), καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸν ἀρχαϊκὸν δὲ χαρακτήρα φέρουσι καὶ τὰ σωζόμενα τείχη, καὶ ὁ ἐξ ἀλλεπαλλήλων ἀπύργων τειχισμάτων τρόπος τῆς ὀχυρώσεως αὐτοῦ, καὶ ἰδίως αὕτη ἡ πύλη, ἡ τὸ τριγωνικόν

(24) Εὐριπ. 1158.

(25) Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Αὔλ. 1569.

(26) Αὔτ. 162.

(27) Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Ταυρ. 845.

(28) Εὐριπ. Ἡρακλ. μαινόμε. 746.

ἔχουσα ἐπίθεμα, σχῆμα σύνηθες εἰς τὴν κυκλωπικὴν ἀρχι-
τεκτονικὴν, ὡς ἀπαντῶμενον καὶ εἰς τὴν μεγάλην καὶ εἰς
τὴν μικρὰν θύραν τοῦ θησαυροῦ, καὶ εἰς τῆς Τίρυνθος τὰς
ὑπογείους στοάς. Ὁ Γέλλιος, καὶ ὁ Λεΐκιος κατ' αὐτόν, ᾔθε-
λησαν νὰ ἐξηγήσωσι τῆς πύλης τοὺς λέοντας καὶ τ' ἄλλα
κοσμήματα ὡς συμβολικὰ λατρείας σημεῖα. Καὶ ἴσως μὲν
κριθῇ ἀνυπόστατος ὁ δι᾽ ἡσυχασμὸς οὗτος· ἀλλ' ὅπως δῆποτε
ἡ πύλη αὕτη ἐστὶν ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία, ὡς προϊὼν τέ-
χνης ἥς μοναδικὸν ἐστὶ δείγμα, καὶ πολλάκις ηὐχθήθησαν
οἱ περιηγηταὶ νὰ ὑπῆρχέ τις προνοῶν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν
λείψανων, ὅστις ν' ἀνασκάψῃ τὸ ἐξάκισιον τοῦτο πανάρχαιον
λείψανον.

Τοῦτο ἔπραξεν ἡ Ἑταιρία, καὶ ἰδοὺ τίνας δυνάμεθα νὰ
δώσωμεν περὶ αὐτοῦ πληροφορίας. Τὸ πλάτος τῆς πύλης
ἐστὶ 9' ἀγγλ. τὸ δὲ ὕψος ἐστὶ δυσανάλογον πρὸς τὸ πλά-
τος, μόνον δηλ. 11' 3". Εἰς τοῦτο δ' ἴσως ὑπεχρέουν τοὺς
τότε οἰκοδόμους αἱ μονόλιθοι ἐκατέρωθεν παραστάδες, καὶ
πιθανῶς καὶ τὸ σχῆμα τῶν στρεφομένων κλεισιάδων δι' ὧν
ἡ πύλη ἐκλείετο. Τοῦτο τεκμαίρεται ἐκ τῆς τετραγώνου
ὀπῆς τῆς κατὰ τὸ μέσον τοῦ οὐδοῦ, ὅπου ἐστηρίζετο ὁ κίων
περὶ ὃν ἐστρέφοντο τὰ θυρώματα, καὶ ἐξ ἄλλων ὀπῶν κατὰ
τὰς γωνίας καὶ τὸ μέσον τῶν παραστάδων, εἰς αἷς ἐνηρμό-
ζοντο οἱ μοχλοί.

Τέλος ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ φαίνονται αὐλακες παράλληλοι πρὸς
τὴν τῆς πύλης διεύθυνσιν, χρήσιμοι ἢ εἰς τινὰ ἰδιαίτερον
τρόπον καθ' ὃν ἠνοίγοντο τὰ θυρώματα, ἢ εἰς τὴν ἐκροὴν
τῶν ὑδάτων ὅταν αἱ θύραι ᾔσαν κεκλεισμέναι.

Ἀκριβέστεραι παρατηρήσεις καὶ καταμετρήσεις τοῦ μνη-
μείου τούτου δύνανται νὰ γίνωσιν εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τῶν φι-

λαρχαίων περιηγητῶν, εἰς οὓς ἐφιλοτιμήθη ἡ Ἑταιρία νὰ εὐκολύνῃ τὴν προσπέλασίν αὐτοῦ (29).

Γ

"Ετος 1842.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία μικρὰ μόνον ἔχουσα νὰ διαθέσῃ κεφάλαια, καὶ ὀλίγα ἰδοῦσα εἰσέτι πρακτικὰ τῆς κοινῆς συμπαθείας τ' ἀποτελέσματα, εἰ καὶ πολλαχόθεν πολλάκις ἔλαβε προφορικὰς καὶ ἐγγράφους αὐτῆς διαβεβαιώσεις, δὲν ἠθέλησε νὰ περισπάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἀλλ' εἰς ἓν μόνον περιωρίσθη, τοῦτο δὲ μέγα καὶ ἄξιον τῆς προσπάθειας καὶ συνδρομῆς τῶν φίλων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ ἀντὶ μὲν πάσης δικαιολογίας ἀρκεῖ νὰ ὀνομάσω τὸν *Παρθενῶνα*· ἀντὶ δὲ πάσης ἐκθέσεως, νὰ δεῖξω τοὺς πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἀνεγερθέντας στύλους αὐτοῦ, ὥστε πᾶς τις ἐπευφημῶν εἰς τῆς ἑταιρίας τὴν ἐπιχείρησιν, νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι μεγάλα κατώρθωσε μετ' ἐλαχίστων μέσων, καὶ ὅτι αἱ συνεισφοραὶ τῶν αὐτῆς μελῶν καὶ εὐεργετῶν δὲν σπαταλῶνται εἰς μικροῦ λόγου ἄξια καὶ ἀνοίκεια.

Ἄλλ' ἔχοντες ἤδη ἐνώπιον ἡμῶν τὴν Ἑλλάδα ἀναθάλλουσαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἰᾷ μὲν τὰ τραύματα, παράγει δὲ καὶ τρέφει πᾶν μέγα καὶ εὐγενές, καὶ ποδηγετουμένην πρὸς τὸν θεόν προορισμένην τῆς ὑπὸ Μονάρ-

(29) Παγκοσμίως γνωστὰ εἰσὶν αἱ ἔκτοτε ὑπὸ τοῦ K. Schliemann γεγόμεναι ἐν Μυκῆναις πολὺτιμοι ἔρευναι καὶ ἀξιόλογοι ἀνακαλύψεις, αἱ πάντα λύσασαι τὰ ζητήματα ταῦτα.

χου κηδομένου ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τῆς εὐδαιμονίας της, δυνάμεθα χωρὶς πικρίας ν' ἀναπολήσωμεν τὴν ἐποχὴν τῆς βεβηλώσεως καὶ καταστροφῆς, ὅτε κατέπεσε τὸ ἀριστοῦργημα τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυΐας, διότι παρῆλθον οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἀμεταστρεπτέ· καὶ ἄνευ ταπεινότητος συναισθήσεως τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν νὰ ἐπιβλέψωμεν εἰς τοὺς καιροὺς καθ' οὓς ὠκοδομεῖτο ὁ ναὸς οὗτος, ἄξιος τῆς Ἑλλάδος ἥτις τὸν καθιέρου, καὶ τῆς θεότητος εἰς ἣν ἀνετίθετο· διότι οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι δύνανται πάλιν νὰ ἐπανέλθωσιν, ἀφοῦ ἐπανῆλθεν ὁ πρῶτος αὐτῶν ἄγγελος, ἡ ἀνεξαρτησία.

Ὅτε αἱ Ἀθηναὶ ἐβασίλευον τῆς Ἑλλάδος, ὁ μεγαλεπήβολος Περικλῆς, θέλων νὰ ἐπιστέψῃ αὐτὰς κατὰ τὴν ἀξίαν των, ἀνέθετο εἰς τὸν Φειδίαν, τὸν Καλλικράτην καὶ τὸν Ἰκτῖνον νὰ κατασκευάσωσι τὸν βασιλικὸν αὐτῶν στέφανον, καὶ ἡ εὐφυΐα τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ἠνωμένων παρήγαγε τοῦτον τὸν Παρθενῶνα. Ὑψωθεὶς δέ, τὸ μὲν μέγεθος ὑπερήφανος, ἀμίμητος δὲ τὴν χάριν καὶ τὴν μορφὴν, διέμενι δι' αἰῶνων μαρτυρῶν πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους ὑπὲρ πάσας τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις καὶ τ' ἀπομνημονεύματα, τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μέγεθος· καὶ μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν αἰώνων τόσον ἄθικτος καὶ νεόκτιστος εἰσέτι ἐφαίνετο, ὥστε, κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὡς ἂν ἐπέπνεεν ἐπ' αὐτὸν αἰθθαλὲς τι πνεῦμα, καὶ ἀγῆρωα ψυχὴ ἂν τὸν ἐξωογόνει.

Ἰδοὺ δὲ καὶ νῦν ἔτι αὐτός, ὅτε ἡ Ἑλλὰς τοσαύτας μετήλλαξε τύχας, ἀφ' οὗ ἔθνη παρῆλθον καὶ ἔθνη ἀνεφάνησαν εἰς τῆς ἱστορίας τὸ θέατρον, ἵσταται ὁ ἀρχαῖος προμαχὼν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μόνος καὶ ἀκατάβλητος, ἂν καὶ τόσας ὑπέφερε προσβολάς, καὶ κατατετρωμένος μὲν πανταχόθεν, ἀλλ'

οἶον τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἐχάραξε τοῦ Φειδίου ἢ εὐφυΐα, εἰς τὴν τάξιν ἐμπρέπων τὴν Δωρικήν, περίπτερος δέ, ἀνὰ δεκαεπτὰ ἔχων κίονας εἰς ἐκάστην πλευράν, διπλὴν δὲ σειρὰν ὀκτὼ κίωνων εἰς τὰ δύο τοῦ μέτωπα. Καὶ τὸ μὲν πάλαι ὁ ναὸς διηρεῖτο διὰ μεσοτοίχου εἰς δύο κυρίως μέρη, δυτικῶς μὲν ἔχων τὸν ὀπισθόδομον, τὸ θησαυροφυλακεῖον τῆς θεᾶς, πρὸς ἀνατολὰς δέ, τὸ ἐκατόμπεδον ἢ τὸν κυρίως ναόν, περικυκλούμενον μεγαλοπρεπῶς διὰ δυωρόφου περιστυλίου Ἰωνικῶν κίωνων στηριζομένων εἰς Δωρικούς, ὑπαιθρον δ' αὐτόν, καὶ περιλαμβάνοντα εἰς τὸ δυτικὸν πέρας του, πρὸ τοῦ Ὀπισθοδόμου, τὸν κυρίως λεγόμενον Παρθενῶνα, ἔνθα ἴστατο ἡ περίφημος χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου, ἡ χρυσοῦ μόνον καθαροῦ τεσσαράκοντα τάλαντα περιέχουσα, ἢ περίπου τρία δραχμῶν ἑκατομμύρια κατὰ τὴν νῦν τοῦ χρυσοῦ ἀξίαν. Ἡ δὲ πολυτέλεια αὐτοῦ εἰς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀναθήματα ἐξεθάμβει ὅσον τὸ μέγεθος του κατέπληττεν.

Ἄλλ' ἰδίως τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἦν ὅλον μεγαλεῖον, ὅλον συμμετρία καὶ κόσμος, ὥστε, ἐρείπιον σήμερον, νικᾷ πάντα τὰ θαυμαστότερα τῆς συγχρόνου τέχνης ἀριστουργήματα. Καὶ πρῶτον μὲν εἰς τὸν εἰσιόντα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν παρίσταται ἀμέσως οὐχὶ ἡ πλευρὰ ἢ ἐν μέτωπον τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ, κατὰ σοφὴν ὀπτικήν διάθεσιν, μία τῶν γωνιῶν αὐτοῦ, ὥστε ἀναπτύσσονται μετὰ μεγίστης μεγαλοπρεπείας ἀντὶ μιᾶς δύο πτέρυγες τοῦ περιστυλίου. Τῶν κοσμημάτων ὁμοῦ αὐτοῦ τὰ καθέκαστα ἦσαν, καί, καθ' ὅσον σώζονται, εἰσὶν ἄξια ἔτι μείζονος θαυμασμοῦ. Καὶ ἐμπρὸς μὲν καὶ ὀπίσω, τὰ δύο ἀετώματα περιεῖχον Φειδαϊκῶν ἀγαλμάτων συμπλέγματα, παριστῶντα, τὸ μὲν τὴν γέννησιν, τὸ δὲ τὴν ἔριν τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, καλλονῆς ὄντα

τοιαύτης καὶ ἐντελείας, ὥστε τὰ ἐλάχιστα αὐτῶν τμήματα συλλέγονται καὶ νῦν ἔτι ὡς πολύτιμοι τύποι καλλιτεχνίας.

Πέριξ δ' ἐκύκλου τὸν σηκὸν εἰς ἑκτασιν 1100 ποδῶν ζωοφόρος ἐξ ἀναγλύφων ἐξαισίου ἐργασίας, παριστῶσα τὴν Παναθηναϊκὴν πομπήν, καὶ μεταξὺ τῶν τριγλύφων ὑπῆρχον μετόπαι ἀπεικονίζουσαι σκηναὶ τῆς κενταυρομαχίας, ἐν ὅλοις ἀγάλματα περὶ τὰ ἑξακόσια, ὥραϊα μὲν καθ' ἑαυτά, ὠρσιότερα δ' ἔτι φαινόμενα διὰ τῶν ζωηρῶν καὶ ποικίλων χρωμάτων τῶν περικοσμοῦντων αὐτά.

Καὶ τοιοῦτον μὲν εὔρε τὸν ναὸν τοῦτον ὁ Πλούταρχος, τοιοῦτον δὲ καὶ ὁ Πausanias, τοιοῦτον τέλος καὶ οἱ χριστιανοί, οἵτινες, περὶ τὸν πέμπτον αἰῶνα παραλαβόντες εἰς τὴν θρησκείαν των καὶ ὀλίγον πῶς μετασχηματίσαντες τῆς ἐθνικῆς Παρθένου τὸ τέμενος, καθιέρωσαν αὐτὸ εἰς ἐκκλησίαν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ τὸ διετήρησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Καὶ τὸ μὲν χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς ἀφηρέθη φυσικῶ τῷ λόγῳ, τὴν δ' ἀρχαίαν πολυτέλειαν διεδέχθη ἄλλη ἐπὶ χριστιανῶν, ὥστε μεταγενέστεροι περιηγῆται εὔρον τὸν θόλον τοῦ ἱεροῦ εἰς στύλους ἐξ ἰάσπιδος καὶ πορφυρίτου στηριζόμενον, καὶ κατὰ βυζαντινὸν τρόπον ψηφρόθετον δι' ἐπιχρύσων ψήφων, ὧν πολλαὶ ἀνευρέθησαν εἰσέτι εἰς τὰ ἐρείπια ταῦτα, καὶ διηγοῦντο τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου καὶ τὸν κόμπον μεθ' οὗ αἱ κυρίαι τῶν Ἀθηνῶν ἀνῆρχοντο ἐπὶ τεθρίππων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ν' ἀκούσωσι τὴν ἱερὰν λειτουργίαν.

Κατὰ δὲ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὅτε αἱ Ἀθηναί, διαφόρους μεταβαλοῦσαι ζυγούς, ὑπέκυψαν τέλος ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, μετεβλήθη ἐκ τρίτου εἰς προσκυνητήριον τοῦ Μωάμεθ, μόνην, ὡς φαίνεται, ὑπομείνας

μεταβολὴν τὴν κατὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν αὐτοῦ προσθήκην τοῦ Μιναρέ, οὗ καὶ σήμερον σώζεται ἔτι ἡ ἐλικοειδὴς ἀναβάθρα.

Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην περίπου διετηρεῖτο ὁ ναός, ἀνέπαρος κατὰ πάντα, ἐκτός τινων ἀκρωτηριασμῶν, ὅτε, τῷ 1682, πολιορκουντος τοῦ Σουηδοῦ Κοινηγισμάρχου τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ Ἑνετικοῦ στρατοῦ, βόμβα ἐνέσκηψεν εἰς αὐτόν, ἀνήψε τὴν πυρίτιδα ἣν ἐφύλαττον ἐν αὐτῷ οἱ Τοῦρκοι, καὶ τρομερὰ ἔκρηξις ἐκλόνισε τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα μέχρι τῶν θεμελίων αὐτοῦ, καὶ ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ του, τοῖχοι καὶ στύλοι, κατέπεσαν, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀναγλύφων τῆς τε ζωφόρου καὶ τῶν μετοπῶν, καὶ τῶν ἀετωμάτων τ' ἀγάλματα, κατεκρημνίσθησαν καὶ ἐτάφησαν ὑπὸ σωρὸν ἐρειπίων, καὶ τὸ μέχρις ἐκείνου ἀκέραιον τοῦτο ἀριστούργημα τῆς ἀρχαίας οἰκοδομικῆς ἔμεινεν αἰφνης ἐρείπιον ἄμορφον, σύμβολον τῆς καταστροφῆς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἦν ἄλλοτε σύμβολον τῆς μεγαλειότητος αὐτῆς, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπωκοδομήθη βάναισον μικρὸν τζαμίον, σύμβολον τῆς δουλείας τῆς.

Ἄλλ' εἶθε καὶ οὕτω τά τε ἀνάγλυφα καὶ τ' ἀγάλματα ν' ἀφήνοντο τεθαμμένα ὑπὸ τὴν κόνιν ἣτις τὰ ἐκάλυπτεν! Ἡ πιστὴ γῆ τῆς Ἑλλάδος ἤθελε διατηρήσει αὐτὰ εἰς τὸν κόλπον τῆς καὶ τ' ἀποδώσει ποτὲ εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν καὶ δόξαν των, ὡς διετήρησεν ἡ γενεὰ τῶν Ἑλλήνων τεθαμμένον τὸν σπινθῆρα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνέπεμψεν αὐτὸν λαμπρὸν καὶ δραστήριον πάλιν ὅτε ἐπληρώθησαν οἱ καιροί. Ἀντὶ τούτου, πρὸς κακὴν τῆς Ἑλλάδος μοίραν, διέβη δι' αὐτῆς, οὐχί τις φυλὴ Βανδάλων ἢ Γότθων, οὐχί τις ἱερόσυλος καὶ βάρβαρος στρατὸς κατακτητῶν τῆς Ἀσίας, ἀλλ' ὁ ἄκριτον ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τρέφων ζῆλον, ὁ εἰς

ἐξηυγενισμένον καὶ πεφωτισμένον ἔθνος ἀνήκων Λόρδος Ἑλ-
 γιν, πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας εἰς Τουρκίαν, ὅστις (ὡς ἔγραψε
 πρὸς αἰώνιον αὐτοῦ ἔλεγχον ὁ ποιητὴς τῶν μεγάλων αἰ-
 σθημάτων καὶ τῶν εὐγενῶν ἰδεῶν Βύρων), ἔπραξεν ὅτι οἱ
 Γότθοι δὲν ἔπραξαν· διότι, ἐπωφελούμενος τὴν ἐπίσημον
 θέσιν του καὶ τὴν εὐνοίαν τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν πατρίδα
 του, καθ' ἣν ἐποχὴν τ' Ἀγγλικά ὄπλα ἀπέδιδον εἰς τὸν
 Σουλτάνον τὴν Αἴγυπτον, ἐπρομηθεύθη ὁ Λόρδος παρὰ τῆς
 Κυβερνήσεως ἐκείνης, ἥτις ἡγνόει ποίων θησαυρῶν εἶχε
 τὴν παρακαταθήκην, ἅδειαν νὰ θεωρήσῃ (πρᾶγμα τότε μὴ
 εὐκόλως εἰς τὸν τυχόντα ἐπιτρεπόμενον), ν' ἀντιγράψῃ,
 καὶ (ἂν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν τοὺς μάρτυράς του), νὰ
 λάβῃ προσέτι μεθ' ἑαυτοῦ πέτρας αἱ ἥθειλεν εὔρει ἀνα-
 σκάπτων περὶ τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων. Τοιοῦτο δὲ φέρων
 τῶν δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος φερμάνιον, ἦλθεν, εἶδε τὸν
 σεβάσμιον τοῦτον παραστάτην τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἀντὶ
 νὰ κλίνη ἐμπρὸς του κατανύξεως γόνυ, ἀντὶ ἡ ψυχὴ του
 νὰ ἐκχυθῇ εἰς θαυμασμὸν καὶ νὰ ὑψωθῇ εἰς εὐλάβειαν, τὸν
 ἐθεώρησεν ὡς πᾶν ἄλλο ἐρείπιον, ὡς λίθων σωρόν, οὐδ' ἐ-
 νόησεν ὅτι ζωὴ ἀρμονίας ἔπνεεν εἰς τὸ ἀριστούργημα τοῦτο,
 ὅτι δ' ὁ καταστρέφων αὐτήν, ὅμοιον ἐξετέλει ἔγκλημα πρὸς
 τὸν καταστρέφοντα τὸ ἀριστούργημα τῆς θεότητος, τὸν ἔμ-
 ψυχον ἄνθρωπον, ἀλλὰ κατεκρήμνισε καὶ ἀπήγαγεν εἰς Ἀγ-
 γλίαν διακόσια τεσσαράκοντα τέσσαρα τμήματα ἀναγλύ-
 φων καὶ ἀγαλμάτων, ἐξ ὧν πεντήκοντα ἐξ ἑκ τοῦ Παρθε-
 νῶνος, καὶ τὰ ἐπώλησεν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν
 ἀντὶ τρισμυρίων καὶ πεντακισχιλίων λιρῶν, ὁ ψυχρὸς ἀρ-
 χαιοκάπηλος! Προφητικὴ τις φωνή, ἡ φωνὴ ἐκείνη ἥτις
 εἰς μόνας τὰς μεγάλας ψυχὰς ὁμιλεῖ, δὲν τῷ ἔλεγε, καθ'
 ὃν καιρὸν ἐσύλει τὸν Παρθενῶνα, ὅτι τοῦ Περικλέους καὶ

τοῦ Φειδίου τὰ τέκνα, ἃ ἔβλεπε τότε σιγῶντα, διότι τὰ χεῖλη των ἔκλειε τῆς τυραννίας ὁ δάκτυλος, θέλουσι μετ' οὐ πολὺ ἀνεγερθῇ καὶ συνταράξει καὶ αὐτὴν τὴν ψυχρὰν κόριν του, ἀπαιτοῦντα τὰ πατρικά των κληροδοτήματα; Δὲν προέβλεπεν ὅτι συνέλευσις Ἑλλήνων ἤθελε ποτὲ ὑπ' αὐτοῦς τοὺς στύλους τοῦ Παρθενῶνος ζητήσῃ παρὰ τῆς μνήμης του λόγον τῆς ἀπειροκάλου κολοβώσεως τῶν ἀριστουργημάτων ἃ ἡ οἰκουμένη ἐθαύμαζεν; Ὅχι! οὐδὲ τοῦ μέλλοντος ἀποκάλυψις, οὐδὲ τοῦ παρελθόντος εὐλάβεια δὲν τὸν ἀνεχαίτισεν. Ἀλλὰ καὶ ὡς διακρινόμενος τὴν μνήμην τῆς καταστρεπτικῆς του παρόδου, ἥ ὡς τὸ ἀντίτιμον ἐκτίων τῶν ἀτιμῆτων θησαυρῶν ὅσους ἤρπασεν, ὕψωσεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀγορᾶς τὸν προπετῆ ἐκείνον πύργον, ὅστις ἐφυβρίζει εἰς τὰ παρελθόντα ἡμῶν δυστυχήματα πολὺ μᾶλλον ἢ αὐτὸ τὸ μουσουλμανικὸν προσκυνητήριον, τὸ ἐπικαθήμενον ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος, ὅπερ ὁμῶς θεία δίκη κατακρημνίζει ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἐγείρεται (1). Ἀφ' οὗ δ' ἐτελείωσε τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, ἀφ' οὗ τὰ μὲν ἀφήρεσε, τὰ δὲ διέσχισε διὰ πρίονος, καὶ ἄλλα κατεκρήμνισε καὶ συνέτριψεν, ὡς ὁ ἐπεμβαίνων νικητῆς, ὁ στιγματίζων τὸν ἐχθρὸν ὃν κατέβαλεν, ἐνεχάραξεν ὁ Λόρδος ἑαυτοῦ καὶ τῶν συμβοηθῶν του τὰ ὀνόματα εἰς ἓνα τῶν στύλων τοῦ γυμνωθέντος ναοῦ. Ἀλλ' ὅτε ἡ Ἑλλάς ἀνέστη διαμαρτυρομένη ἐνόπλως καθ' ὅλων τῆς τῶν δυναστῶν καὶ καθ' ὅλων τῆς τῶν ἀρπάγων, καὶ ἡ Ἀκρόπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τίς ἄρα δαίμων, ποία νέμεσις, ποῖος θεῖος

(1) Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο θύελλα, ἥ καὶ τὴν στήλην τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καταρβίψασα, κατέστρεψε καὶ μέρος τοῦ προσκυνητηρίου τούτου, ὃ μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀφῆρέθη ἐκεῖθεν. Ὁ δὲ πύργος τοῦ Ἑλγίνου ἐν τῇ ἀγορᾷ κατηδαρσθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

δάκτυλος ὠδήγησε τὴν πρώτην βόμβαν τῶν Ἑλληνικῶν πυροβόλων; διότι εὐθὺ κατὰ τοῦ κίονος ἐκείνου ἐκτοξευθεῖσα, ἀπέπλυνε τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ πρῶτον αἶσχος, καὶ ἀπέκοψε παραδόξως τοῦ Λόρδου τὸ ὄνομα.

Περὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἦσαν τότε θεαταὶ τῆς βεβηλώσεως ταύτης τοῦ Παλλαδίου των, ἀνέφερον οἱ περὶ τὸν Λόρδον Ἑλγίνα εἰς τὴν βουλὴν τῆς Ἀγγλίας, ὅτι ἔμενον ἀδιάφοροι καὶ ἀνάλγητοι εἰς τὸ θέαμα τοῦτο, καὶ ἐσιώπων χρηματίζοντες παρὰ τῶν ἐπιδημούντων ξένων. Καὶ τί μὲν ἡσθάνθησαν ἢ εἶπον οἱ τότε, ὅτε ὁ ἀνεξάρτητος λόγος ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου, καὶ τὸ γενναῖον αἶσθημα ὡς ἔγκλημα ἠλέγγετο, δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν σήμερον, εἰ καὶ πολλοὺς ἔχομεν μάρτυρας, ὅτι καὶ διαμαρτυρήσεις ἔντονοι ἐγένοντο, καὶ πολλὰ γενναῖα ἐχύθησαν δάκρυα. Ἄλλ' ἡμεῖς, οἱ ἐλευθέραν μὲν ἔχοντες τὴν φωνὴν ἵνα παρῶρησιαζώμεθα, ἀδυσμενέτους δὲ τὰς χεῖρας ἵνα πράττωμεν, ἡμεῖς ἃς κηρύζωμεν δημοσίως, ὥστε ν' ἀκουσθῇ μέχρις ὅπου γενναῖαι καρδίαι γενναίως σκιρτῶσιν ὑπὲρ Ἑλλάδος, ὅτι βαθέως συναισθανόμεθα τὴν γενομένην ἐξύβρισιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπερ, διότι ἐδυστύχησε πρὸ διακοσίων ἐτῶν, ἐθεωρήθη ὡς ἀπόκληρον ἢ ὡς μὴ ὂν ἐν τοῖς ζῶσιν, ὅτι μετὰ φρίκης βλέπομεν ἀκροτηριασθὲν ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης, καὶ καταστραφέν ἐν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ συλλέγοντες ὡς ἀδάμαντα πάντα αὐτοῦ λίθον, πᾶν αὐτοῦ σύντριμμα ὡς κειμήλιον, ἃς στήσωμεν περὶ αὐτό, ἵνα τὸ ἀναστήσωμεν, τὰς αὐτὰς ἐκείνας μηχανὰς καὶ τὰ ἱκρίώματα δι' ὧν ὁ Λόρδος Ἑλγιν κατέλυε τὸν ναόν, καὶ ἡ Εὐρώπη, μάρτυς τῶν ἔργων ἡμῶν, ἃς κρίνη τίνος αἱ προσπάθειαι εἰσὶν εὐγενέστεραι καὶ ἀξιώτεραι τῆς συμπαθείας καὶ συνδρομῆς τῆς.

Ἄλλὰ τί λέγω ν' ἀναστήσωμεν! Ποία ἐπαγωγὸς ἐλπίς μ' ἀπατᾷ! Ἰδοὺ ἡμεῖς πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ, ἰδοὺ οἱ φίλοι πάντες τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς τέχνης ἔτοιμοι νὰ συνεργήσωσι μεθ' ἡμῶν, ἰδοὺ καὶ αἱ προσπάθειαι ἡμῶν μέχρι τοῦδε εὐοδοθεῖσαι, καὶ τεσσαράκοντα δύο μὲν σπόνδυλοι ἀνεγειγερμένοι, εἰς δὲ κίων ὀλόκληρος ὑψωθείς, καὶ τοῦ σηκοῦ αἱ κατώτεραι δοκοὶ ἤδη τεθεῖσαι· ὅταν ὁμῶς φθάσωμεν εἰς τὸν θριγκόν, ἀκεῖ ἀνηρπάγη ἡ ζωοφόρος, καὶ ἀπὸ τῶν ἀετωμάτων ἐσυλήθησαν τὰ ἀγάλματα, καὶ ἀφηρέθησαν καὶ κιονόκρανα καὶ σπόνδυλοι τῶν κίωνων, καὶ τὸ ἔργον ἡμῶν θέλει ἴσως μείνει διὰ παντὸς ἡμιτελές.

Ἄν ἡ τέχνη ἢ ἡ ἐπιστήμη ὠφελεῖτο τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς κολοβώσεως ταύτης καθ' ἧς ἀγανακτοῦμεν! Ἄλλ' αἱ Μοῦσαι ἐκάλυψαν τὸ πρόσωπόν των θρηνοῦσαι τὴν ἡμέραν τῆς μεγάλης αὐτῆς βεβηλώσεως. Οἱ καλλιτέχναι τῶν μερῶν πάντων τῆς γῆς θέλουσι μάτην ζητεῖν τὸ ἐξαίσιον τοῦτο ὑπόδειγμα, ἐξ οὗ νὰ μανθάνωσι πῶς τῶν μερῶν ἡ κομψότης καὶ εὐρυθμία συναρμολογεῖται πρὸς τοῦ συνόλου τὴν μεγαλοπρέπειαν, ποῖον δεσμὸν ἐδανείσθη ὁ μέγας Φειδίας παρὰ τῶν Χαρίτων ἵνα συνδέσῃ τὰ καθέκαστα ταῦτα ἀριστοτεχνήματα πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ μεγάλου καὶ ἀπαρμύλλου ἀριστουργήματος! Τί ἤθελεν εἰπεῖ φρίττουσα ἡ Εὐρώπη, ἂν εὐρών τις εἰκόνα τοῦ Ῥαφαήλου ἢ τοῦ Ἀπελλοῦς, καὶ ἀδυνατῶν νὰ τὴν μετακομίσῃ, ἤθελε κόψει χεῖρας αὐτῆς ἢ πόδας ἢ κεφαλάς; Ἦθελε προφέρει ἀράς ἐναντίον του! Ἦθελε τὸν κηρύξει νέον Ἡρώστρατον! Ἄλλ' ἄς σεβασθῶμεν τοῦ τάφου τὸ ὄριον, καὶ ἄς εὐφημῶμεν πρὸς τεθνεῶτας, διότι (καὶ τοῦτο πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Παρθενῶνος) πρό τινων μηνῶν ὁ Λόρδος Ἐλγιν ἀπέθανε, καὶ ἐν ᾧ ἴσως εἰς τὸ μῆνυμα τοῦτο ἐξιλεοῦται ἡ

ἐνταῦθα ἐπιπλανωμένη σκιά παρωργισμένου τοῦ Περι-
κλέους, ἃς μὴ μνησικακῶμεν ἡμεῖς πρὸς ὅσους εἴτε χαι-
ρεκάκως εἴτε ἀκουσίως μᾶς ἔβλαψαν, ἀλλ' ἃς χαίρωμεν
βλέποντες τὸν Παρθενῶνα μετροῦντα τὴν ἡλικίαν του πρὸς
ἀπείρους ἀνθρώπων ζωάς, καὶ ἀνεγειρόμενον ἀπ' οὗ ὡς ἀφρὸς
χειμάρρου παρῆλθον καὶ ἐσβέσθησαν εἰς τοὺς πόδας του αἱ
γενεαὶ τῶν καταστροφῶν του. Καὶ ἡμεῖς μὲν ὡς ἐπιση-
μοτάτην διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἱεροσύλου καταστροφῆς
του ἀνεγείρομεν αὐτὸν σήμερον ἐκ τῶν ἐνόντων ἐρειπίων
αὐτοῦ, ὡς ἀνηγείραμεν τὴν ἀρχαίαν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἐκ
τῶν ἐνόντων λειψάνων της.

Ἡ δὲ τῶν μεγάλων πράξεων φίλη Ἀγγλία, ἂν δὲν δύ-
ναται νὰ μεταφέρῃ ὁλόκληρον τὸν ναὸν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν
της, καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ συµμεταφέρῃ εἰς τὸ ὑπερδόρειον
κλίμα της καὶ τὸν κυανοῦν οὐρανὸν ἐφ' οὗ κατάλευκος δια-
γράφεται, καὶ τὴν διαφανῆ ἀτμοσφαῖραν ἡμῶν εἰς ἣν λούε-
ται, καὶ τὸν λαμπρὸν ἥλιον ὅστις τὸν ἐπιχρυσοῖ, τότε, ὡς
ἄλλοτε βασιλεῖς καὶ λαοὶ ἐσεμνύνοντο πέμποντες ἀπὸ τῶν
περάτων τῆς οἰκουμένης ἀναθήματα εὐλαθείας πρὸς τὸν
Παρθενῶνα καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἃς πέμψῃ καὶ αὕτῃ ὡς
φόρον τοῦ σεβασμοῦ της πρὸς τὸ λίκνον τοῦτο τοῦ πολι-
τισμοῦ τ' ἀρπαγέντα κοσμήματα αὐτοῦ, ἃ μακρὰν αὐτοῦ
ἔχουσι μικρὰν μόνον καὶ μερικωτάτην ἀξίαν, ὡς καὶ αὐτὸς
χωρὶς ἐκείνων μένει κολοβὸς καὶ ἄμορφος· ἃς συντελέσῃ
δέ, γενναιότερον μᾶλλον ἢ ἰδιοτελέστερον ἐννοοῦσα τ'
ἀληθῆ τῆς τέχνης συμφέροντα, ἃς συντελέσῃ ὥστε ὁ ναὸς
οὗτος ν' ἀποβῇ καὶ πάλιν παγκόσμιον τῶν ὑποσώφων τε-
χνῶν σπουδαστήριον, καὶ γενικὸν ὑπόδειγμα τοῦ καθόλου
καλοῦ, ὅθεν οἱ καλλιτέχναι ν' ἀρύωνται τὰς ὑψηλοτέρας
ἐμπνεύσεις των. « Πῶς; » ἔψαλλεν ἐπὶ τῶν ἀθανάτων τού-

των ἔργων ὁ Βύρων εἰς στίχους ὡς αὐτὰ ἀθανάτους· « Βρεταννικὴ γλῶσσα θέλει προσφέρει ποτὲ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐν-
 τρυφᾷ εἰς τῶν Ἀθηναίων τὰ δάκρυα ; . . . Ἡ θαλασσοκρά-
 τωρ ἐλευθέρᾳ Βρεταννίᾳ ἀρπάζει τὰ ἔσχατα πενιχρὰ λά-
 φυρα τῆς ψυχροβραγούσης Ἑλλάδος ! » (2) Ἄς ἐλπίσωμεν
 ὅτι οἱ εὐγενεῖς οὗτοι λόγοι, οἵτινες ἀντηχοῦσιν εἰς παντὸς
 Ἀγγλου καρδίαν, θέλουσι βλαστήσει ποτὲ τὸν ὥραϊον καρ-
 πὸν τῶν, καὶ ἃς πιστεύσωμεν ὅτι αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνεγέρ-
 σεως εἰς ἃς τόσον ἐπιτυχῶς ἀσχολούμεθα, θέλουσιν ὑπὲρ
 πᾶν ἄλλο ἐπιταχύνει καὶ καταστήσει πιθανὴν τὴν πλήρω-
 σιν τῶν θερμότερων εὐχῶν καὶ ἡμῶν καὶ τῶν φίλων πάν-
 των τῆς τέχνης.

Δ

Ἔτος 1843.

Ἐπανειλημμένως ἤδη κατέστησα γνωστὸν τῇ φιλομούσῳ
 ὁμηγύρει ὅτι ἡ Ἑταιρία ἀπὸ τινων ἐτῶν ἔκρινεν ἀναγκαῖον
 ν' ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πρωτεύοντος μεταξὺ
 τῶν ἀρχαίων μνημείων, τοῦ Παρθενῶνος. Ὡς τὸν ὠκοδό-
 μησεν ὁ Περικλῆς ὅτε διὰ τῆς βίας ἡγεμόνευσον αἱ ἀρχαῖαι
 Ἀθηναί τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ὁμοίως ἀπεφάτισε νὰ τὸν
 ἀνοικοδομήσῃ ἡ Ἑταιρία, ὅτε ἡγεμονεύουσιν αἱ νέαι Ἀθη-
 ναί δλων τῶν σημερινῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν διὰ τῆς ἐλευ-
 θερίας. Οὕτω προσάγουσα τὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἱκρία τῆς
 εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ τεραστίου τούτου γίγαντος, προσθέτει,
 ἄνευ μεταφορᾶς, κατ' ἔτος τὸν λίθον τῆς εἰς τὴν μεγάλην

(2) Childe Harold, Canto II.

οικοδομήν, καὶ ἂν κατὰ τὸ παρὸν ἔτος αἱ δαπάναι ἦσαν λίαν δυσανάλογοι πρὸς τοῦ ἔργου τὸ τεράστιον μέγεθος, ἐνόμισεν ὅμως εὖλογον νὰ ἐπιμείνη εἰς αὐτό, ὅπως μὴ ματαιωθῶσιν αἱ προκαταβολαὶ καὶ αἱ ἄλλαι πρὸς ἑναρξιν τοῦτου γενόμεναι διαφόρου εἶδους προμήθειαι. Δι' αὐτῶν ἐκαθαρίσθη κατὰ μέρος τὸ ἐμβαδὸν τοῦ ναοῦ, ἐφ' οὗ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἤδη ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσω, μέχρι χθὲς καὶ πρώην ἴστατο βάνανυσον καὶ βέβηλον οἰκοδόμημα. Ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτῆσεως ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις εἰς τοὺς χριστιανικοὺς αἰῶνας καθιερώθη εἰς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, μετεβλήθη ὑπὸ τῶν δορικτητόρων εἰς προσκυνητήριον Ὀθωμανικόν, μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ Μοροζίνη καταστροφὴν τοῦ ἀντικατέστη ὑπὸ μικροῦ καὶ ἀμόρφου οἰκοδομήματος, ἀναλόγου τῆς τότε σμικρύνσεως τῆς Τουρκίας, καὶ ὑψουμένου ἐπὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ ναοῦ ὡς ἐν μέσῳ πεδιάδος μαρμαροστρώτου. Τὸ προσκύνημα τοῦτο ἐσώζετο μέχρις ἀρτίως, καὶ τὸ ἐφυλάττομεν οὕτως ἐν μέσῳ τοῦ Παρθενῶνος, κατέχον μίαν γωνίαν αὐτοῦ, ἀκέραιον μὲν, ἀλλὰ ταπεινὸν ἐνώπιον τῶν ἐρειπίων ἐκείνων, τὸ ἐφυλάττομεν ὡς ὑλικὸν καὶ προφανὲς μέτρον ἀναλογίας μεταξὺ τῶν προγόνων, ἐξ ὧν καταγόμεθα καὶ τῶν δεσποτῶν ὧν ἀπεσείσαμεν τὸν ζυγόν. Ἀλλ' ὡς νὰ συνησθάνθη τὴν εἰρωνεῖαν τῆς διατηρήσεώς του, ὡς νὰ μὴν ὑπέφερε τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ περιπνέον τοὺς κίονας τούτους, πρὸ ἐνὸς περίπου ἔτους κατέπεσεν αὐτομάτως, καὶ τὰ ἐρείπιά αὐτοῦ ἦσαν κόνις σαπρά, ἃφ' ἧς ἐκαθαρίσαμεν τὸ σεβάσμιον τοῦτο ἔδαφος. Ἐπὶ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης ἀνευρέθησαν τινὰ ἀρχαῖα τεμάχια, ἐν οἷς καὶ μία ἐπιγραφὴ λόγου ἀξία περὶ τῆς δαπάνης τοῦ ταμείου τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν Κερκυραϊκὸν πόλεμον.

Μετὰ ταῦτα δ' ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρία τὰ ἔργα τῆς ἀνεγέρσεως. Καὶ κατὰ μὲν τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀπαρτίσει δύο ὀλοκλήρους κίονας τῆς βορείου πλευρᾶς· κατὰ δὲ τὸ παρὸν δύο μὲν κίονας ἀνήγειρε μέχρι τοῦ ἡμίσεως ὕψους των, δύο δὲ ἄλλων ἔθεσέ τινας ἐκ τῶν κατωτέρων σπονδύλων, καὶ διεκόπη ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως ἐνὸς σπονδύλου, πρὸς οὗ τὸν ἀπαρτισμὸν ἀπητεῖο μακρότερος χρότος καὶ μεγαλητέρα δαπάνη.

Ἐκτὸς δ' αὐτῶν ἀνέστησε καὶ μέρος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ σηκοῦ, ἐπιθεῖσα ἀλλεπαλλήλως 158 ἐκ τῶν κατὰ γῆς κειμένων τμημάτων αὐτοῦ, ὧν ἀναγκάζεται νὰ στερεώσῃ δι' ὀπτῶν πλίνθων τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, κατακαεῖσαν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς βόμβας τοῦ Μοροζίνη. Τὸ ἔργον τοῦτο οὐ μόνον συνετέλεσεν εἰς τὸ ν' ἀποδώσῃ εἰς ἓν μέρος τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφήν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν περιστύλιον, διακοπτόμενον μέχρι τοῦδε ὑπὸ σωροῦ ἐρειπίων ἀτάκτων, ἠνέωξε, καὶ κατέστησε βατὸν καθ' ὅλην τὴν ἀρκτικὴν αὐτοῦ ἑκτασιν. Ἀνεγείροντες δὲ τοὺς καταπεπτωκότας τούτους λίθους, εὑρομεν πολῦτιμον εὔρημα, τρία ἀνάγλυφα ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, σχεδὸν ἀκέραια, καὶ ἐξ ὧν τὰ δύο συνέχονται, παριστῶντα μέρος τῆς διὰ δίφρων πομπῆς, ἐν ᾧ τὸ τρίτον ἀνήκει εἰς τὴν πομπὴν τῶν ἐρίππων τῆς βορείου πλευρᾶς. Ὁ εἰς τὴν ἑταιρίαν χρεωστούμενος πλουτισμὸς οὗτος τοῦ δημοσίου Μουσείου ἐστὶν ἄξιος πολλοῦ λόγου καὶ διὰ τὴν κατάστασιν τῆς διατηρήσεως τῶν τμημάτων τούτων, καὶ διότι ἐντὸς ὀλίγου, ὅταν μάλιστα προοδεύσωμεν ἀναγείροντες τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον, θέλομεν ἔχει ἐν Ἑλλάδι ἰσάριθμα σχεδὸν τμήματα τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς ζωφόρου

πρὸς τ' ἀρπαγέντα ἀπ' αὐτῆς καὶ ἀποτελοῦντα σήμερον τὸ ὠραιότατον κόσμημα ξένων Μουσείων.

Συγχρόνως ἡσχολήθη ἡ Ἑταιρία καὶ εἰς ἀνανκαφὰς κατὰ τὸν Ἄρειον Πάγον. Καθαρίσασα τὸν λίθον εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ, εὔρεν ἄνω τῆς λιθίνης κλίμακος ἐπίπεδον λελαξευμένον ἐντὸς τοῦ βράχου, αὐτὸ τὸ ἔδαφος τοῦ περιφήμου δικαστηρίου.

Περὶ δὲ τὸ ἄντρον τοῦ Πανὸς ἀνασκάψασα, εὔρε τὰς βαθμίδας, αἵτινες ἔφερον πλαγίως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀνασκαφὴ δὲ γενομένη ὀπίσω τῆς Πνυκός, ἀνεκάλυψεν ἐν σπηλαιον κεκονιαμένον καὶ φέρον ἰχνη βαφῆς κυανῆς.

Ἀνασκαφαὶ δ' ἐκτελεσθεῖσαι ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου φρουρίου τῆς Λεβαδίας, ἀνέδειξαν διάφορα ἀρχαιότητος ἰχνη, ἐξ ὧν ὑπετέθη, ὅτι ἐκείνη ἐστὶ τοῦ μαντείου τοῦ Τροφωνίου ἢ τόσον ἡμφισβητημένη θέσις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐξιχνίασις τοῦ περιέργου τούτου τοπογραφικοῦ ζητήματος ἀπῆτει περισσοτέραν δαπάνην, ἡ Ἐφορεία ἀπεφάσισε, λαβοῦσα ἀκριβεστέρας πληροφορίας, νὰ καταβάλλῃ ἐκ τοῦ ταμείου τῆς τὴν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς ἀναγκαίαν ποσότητα.

E

Ἔτος 1843.

Τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τῆς Ἑταιρίας τὴν προσοχὴν ἐλκύσαν μνημεῖον ἦν ὁ λεγόμενος Ναὸς τοῦ Αἰόλου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως κείμενον, περιέργον καὶ διὰ τὴν ἐντελῆ διατήρησιν αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ ἰδιόβρυθον σχῆμά του, καὶ διὰ τὰ κοσμοῦντα αὐτὸ γλυπτικὰ ζώδια, εἶχε καὶ

ἄλλοτε ἀσχολήσῃ τὴν Ἑταιρίαν, ἥτις πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀνέσκαψεν αὐτό, μέχρι τοῦ ἡμίσεως ὕψους τοῦ καλυπτόμενον ὑπὸ ἐπισωρευθέντων χωμάτων. Ὁ ὀκτάγωνος οὗτος πύργος ὠκοδομήθη, ὡς γνωστόν, ὑπὸ Ἀνδρονίκου Κυρρῆστου, μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα π. Χ. ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τριπλοῦν σκοπόν, ὡς ἀνεμοδείκτης, ὡς κλειψύδρα καὶ ὡς ἡλιακὸν ὠρολόγιον. Χαλκοῦς ἀνεμοκίνητος τρίτων ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἐδείκνυε κατὰ τὸν πνέοντα ἄνεμον, ὡς ὁ Βιτρούδιος ἐξηγεῖ, ἐν τῶν ὀκτῶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πύργου ἐπειρασμένων ζωδίων τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ἡ δ' ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πηγὴ, ἡ καλουμένη Κλειψύδρα, αὕτῃ ἡ ποτίσασα τοὺς προμάχους τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τειχισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὀχετευθεῖσα δι' ὑδραγωγείου, οὗ σώζονται μέχρι τοῦδε δύο ἀψίδες, ἔρρεον εἰς στρογγύλην δεξαμενὴν προσηρτημένην εἰς τὴν μεσημβρινὴν τοῦ πύργου πλευράν, καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς ὑδραυλικὸν ὠρολόγιον, δεικνύον τὰς ὥρας διὰ νυκτός, καὶ ἐπὶ νεφελώδους καιροῦ τὴν ἡμέραν. Τέλος αἱ ἐπὶ τῶν ὀκτῶ πλευρῶν κεχαραγμέναι γραμμαὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἡλιακὸν ὠρολόγιον, καθὼς καὶ ὀνομάζει ὁ Οὐάρρων τὸν πύργον.

Ἡ Ἑταιρία λοιπὸν συνέλαβε τὴν ἰδέαν ν' ἀπαρτίσῃ αὖθις, καθ' ὅσον ἐνδέχεται, τὸ ἀξιόλογον τοῦτο μνημεῖον κατὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσίν του, τοῦλάχιστον ὡς ἡλιακὸν ὠρολόγιον, σκεφθεῖσα, ὅτι οὐ μόνον ἤθελε προικίσαι τὰς Ἀθήνας δι' ὠρολογίου χρησίμου καὶ μοναδικοῦ εἰς τὸ εἶδός του, διότι θὰ ἐμέτρει καὶ ἐδείκνυε τὰς ὥρας ὡς καὶ πρὸ εἴκοσιν αἰώνων, ἀλλ' ἤθελεν ἴσως προμηθεύσει νέα διδόμενα πρὸς λύσιν τοῦ μεγάλου τῆς παγκοσμίου φυσικῆς ζητήματος, ἂν ὁ ἄξων τῆς σφαίρας ἡμῶν δὲν μετεκινήθῃ πρὸ δισχιλίων

ἐτῶν, ἣ ἂν δὲν μετεβλήθη ἢ προσάλληλος θέσις τῶν σωμάτων τοῦ ἡλιακοῦ ἡμῶν συστήματος. Πρὸς τοῦτο ἤρκει νὰ ἐντεθῶσι σιδηροὶ ὠροδεῖται ἢ γνώμονες οὕτως, ὥστε ἡ σκιά αὐτῶν νὰ συμπίπτῃ ἐκάστοτε μετὰ τῶν ἐγκεχαραγμένων ἐπὶ τοῦ πύργου γραμμῶν. Ἄλλ' ἡ κατασκευὴ καὶ ἐναρμογὴ αὐτῶν ἀπῆτει ἐπιστημονικὰς προεργασίας καὶ ὑπολογισμούς, καὶ τὴν σπουδὴν τῶν γραμμῶν τοῦ μνημείου ὑπ' ἀνδρὸς ἐμπείρου τῆς γνωμικῆς. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνεδέχθη προθύμως ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ στόλου Κ. Λεωνίδας Παλάσκας προτάσει τῆς Ἐφορείας, ἥτις τῷ ἐχορήγησεν ἐργαλεῖα καὶ ἀνήγειρε τ' ἀπαιτούμενα ἱκρία περὶ τὸν πύργον. Ἐν τῷ μέσῳ ὅμως τοῦ ἔργου, καὶ ἐν ᾧ, ὡς προφορικῶς ἀνέφερεν, εἶχεν ἤδη κατὰ μέγα μέρος ἐπιτύχει εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ, ἠναγκάσθη ν' ἀποπλεύσῃ ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ οὕτως ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐφορείας, πρὸς ὃν μέγα βῆμα καὶ ἡ κυριωτέρα δαπάνη ἐγένετο ἤδη, ἀνεβλήθη μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του.

Δεύτερον ἔργον, εἰς ὃ ἡ Ἐφορεία ἀπεφάσισε ν' ἀσχοληθῇ, ἦν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς μεσημβρινῆς τοῦ Παρθενῶνος πλευρᾶς. Ἀπ' αὐτῆς τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐλευθερώσεως καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἑταιρία ἔσπευσαν νὰ φέρωσι τὸν φόρον τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς δαπάνης τῶν εἰς τὸ κορυφαῖον τοῦτο τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ ἀπηλλάγη τῶν Τουρκικῶν ἐποικοδομήσεων· οἱ κίονες καὶ οἱ τοῖχοί του κατὰ μέγα μέρος ἀνηγέρθησαν, καὶ περὶ τὰς τρεῖς πλευράς του αἱ ἀνασκαφαὶ ἀνεκάλυψαν τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, καὶ εἰς αὐτὰς εὐρέθησαν πολλὰ τῶν θαυμασιῶν ἐκείνων Φειδαῖκων ἀναγλύφων, ὧν οὐδέποτε ἡ τέχνη οὐδὲν παρήγαγεν εὐγενέστερον. Ἄλλ' αἱ ἀνασκαφαὶ δὲν εἶχον ἔτι ἐκταθῇ καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευράν, ἥτις ἀπὸ τῆς με-

γάλης καταστροφῆς τοῦ ναοῦ, τῆς πρὸ δύο αἰώνων, κείται γιγαντιαίων ἐρειπίων παμμεγέθους σωρός. Ταύτην ἀνασκάπτουσα ἡ Ἐφορεία, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐσκόπευε νὰ καταστήσῃ βατὸν καὶ ὁρατὸν καὶ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀκροπόλεως, ἀφ' ἐτέρου δ' ἤλπιζε πολῦτιμα καὶ ἐν αὐτῷ νὰ ἐπιτύχῃ εὐρέματα, διότι ἐκ τῶν μετοπῶν τῆς πλευρᾶς ταύτης 15 ἀφῆρέθησαν ὑπὸ τοῦ Ἑλγινος, μία σώζεται εἰς Παρίσια καὶ μία ἐνταῦθα. Ὅλη ὁμῶς ἡ πλευρὰ εἶχε 32 μετόπας, ὥστε ἐλλείπουσιν 19, ὡς καὶ πολλὰ τμήματα τῆς ζωοφόρου, ἃ χρέος ἡμῶν ν' ἀναζητήσωμεν· διότι, ἂν, ὡς πιθανόν, δὲν τὰ κατέστρεψε πάντα ἡ ἔκρηξις, ἤθελεν εἶσθαι ἀπειρόκαλον καὶ βάναισον νὰ ὑποπτεύωμεν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν καὶ νὰ τ' ἀφίνωμεν τεθαμμένα.

Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη, ἐξ αἰτίας διαφόρων προσκομμάτων, ἤρχισε περὶ τὰ τέλη μόνον, καὶ διήρκεσεν ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας. Ἀλλὰ καὶ οὕτως εὐρέθησαν δι' αὐτῆς 5 ἐπιγραφαὶ καὶ πολλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἄξια λόγου γλυπτικὰ τεμάχια, ἐξ ὧν 10 ἀνήκοντα εἰς τὰ τοῦ Παρθενῶνος ἀνάγλυφα. Πάντα δὲ κατετέθησαν εἰς τὰ προσωρινὰ μουσεῖα τῆς ἀκροπόλεως.

Μετὰ τῆς ἐργασίας ταύτης, ἣτις μένει νὰ συμπληρωθῇ ὑπὸ τῆς διαδόχου Ἐφορείας, ἐξετελέσθη καὶ ἕτερον ἔργον οὐχ' ἥττον σπουδαῖον, καὶ οὐ τ' ἀποτελέσματα ἦσαν πληρέστατα. Τὸ ἀριστοτέχνημα τῆς παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ Ἐρεχθεῖον, εἶχε πρὸ τινῶν ἐτῶν ἤδη ἀνασκαφῇ δαπάνῃ τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων μερῶν αὐτοῦ, ἡ βορεῖα ἐξάστυλος πρόστασις, ἐβεβηλοῦτο εἰσέτι ὑπὸ βάρβαρον θόλον, ὅστις εἶχεν οἰκοδομηθῇ ἐπὶ Τούρκων, καὶ ἐχρησίμευεν εἰς πυρίτιδος ἐναπόθεσιν. Τὴν ὀροφὴν τῆς στοᾶς τὴν ὑπὲρ τῶν θόλον τοῦτον εἶχεν ἐπι-

φορτίσει ὁ Γούρας διὰ βρέων σωρῶν χρώματος, πρὸς ἐξασφάλισιν κατὰ τῶν πυροβόλων· καὶ γνωστὴ ἐστὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τελευταία τραγικὴ περιπέτεια, ὅτι τὸ βάρος τοῦ χρώματος, καὶ βόμβα ἐνσκήψασα, ἐκρήμνισαν αἶφνης τὴν ὀροφὴν, καὶ ὅτι ὑπὸ τὰ συντρίμματα αὐτῆς ἐτάφη οἰκτρῶς ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἑλλήνος στρατηγοῦ. Τῆς ὀροφῆς δ' ἐκείνης δύο δοκοὶ ὀγκωδέσταται καταπεσοῦσαι, ἐπέζον ἕκτοτε τὸν τουρκικὸν θόλον, καὶ ἐπίφοβον ἐφαίνετο μὴ τὸ βάρος αὐτῶν καὶ ἡ ἐπήρεια τῶν ὑετίων ὑδάτων ἐπιφέρῃ αἶφνης αὐτοῦ τὴν κατὰπτωσιν, ἣτις προφανῶς ἤθελε συνεπιφέρει καὶ τὴν τῆς στοᾶς ὀλόκληρον. Διὰ τοῦτο, προλαβοῦσα ἡ Ἐφορεία, καὶ τὰς δυσκολίας τοῦ ἐπισφαλοῦς ἔργου ὑπερνικήσασα, κατεβίβασε πρῶτον ἄνευ οὐδεμιᾶς ζημίας τὰς δύο δοκοὺς, καὶ μετὰ ταῦτα κατεκρήμνισε καὶ τὸν θόλον· ὥστε ἡ στοά, ἣν μέχρι τοῦδε αὐτὸς κατακαλύπτων ἡσχήμιζεν, ἠνεώχθη πάλιν καὶ δεικνύει τοῦ σχήματός της τὴν εὐρυθμίαν καὶ τῶν γραμμῶν τῆς τὴν καθαρότητα. Ἀντεμείφθη δὲ καὶ ἄλλως ἡ ἐταιρία ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης, καὶ κέρδος μέγα ἐκέρδισεν ἐξ αὐτῆς, διότι, κατεδαφιζομένου τοῦ θόλου, εὐρέθησαν εἰς αὐτὸν ἐντετειχισμένα ὡς λίθοι ἄργοι 15 ἐπιγραφαὶ καὶ 7 τμήματα ἐκ τῶν ἀξιολόγων ἀγαλμάτων τῆς ζωοφόρου τοῦ Ἑρεχθείου. Μέχρις ἐσχάτων ἔτι ἡ ἐπιστήμη ἠγνόει τὴν λαμπρὰν αὐτὴν ζωοφόρον, καὶ μέλανός τινος λίθου τεμάχια, ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων σωζόμενα, ἦσαν τὰ μόνα γνωστὰ αὐτῆς λείψανα. Ἀλλ' ἐπιγραφαὶ πρότινων ἐτῶν ἀνευρεθεῖσαι ἀνέφερον περὶ ἀγαλματίων τῆς ζωοφόρου σιδηροῖς γόμποις ἐφηρμοσμένων, καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀνεσκάφησαν περὶ αὐτὸν τὸν ναὸν διάφορα τοιαῦτα ἀγαλμάτια ἐκ μαρμάρου, ἀναγνωρισθέντα, ὡς καὶ ὅσα νῦν εὐρέθησαν, ὅτι ἀνήκον εἰς τὴν ζωοφόρον, καὶ ὅτι λευκὰ

ἀναφαινόμενα ἐπὶ τοῦ μέλανος ἐμβαδοῦ, ἐπρόσθετον καὶ τῶν χρωμάτων τὴν ποικιλίαν εἰς τὴν ἐντέλειαν τῆς λοιπῆς ἐργασίας. Τὰ γλυπτικὰ ταῦτα ἔργα εἰσὶ τῆς ἀρίστης καλλιτεχνικῆς ἐποχῆς, προϊόντα τῶν μαθητῶν καὶ ἀμέσων διαδόχων τοῦ Φειδίου, καὶ ἄξια αὐτῶν διὰ τὴν ὠραιότητα τῆς διαγραφῆς καὶ διὰ τῆς γλυφίδος τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν χάριν· καὶ ἕκαστον αὐτῶν, ἐγκαταριθμούμενον εἰς τὴν συλλογὴν τῶν μουσείων ἡμῶν, προστίθῃσιν εἰς αὐτὴν ἐν μικρὸν ἀριστούργημα. Εὐρέθησαν δ' ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ θόλου καὶ πολλὰ ἄλλα γλυπτικὰ τεμάχια αὐτοῦ τε τοῦ Ἐρεχθείου καὶ ἄλλων ναῶν.

Ἄλλ' ἢ Ἐφορεία ἐνόμισεν ὅτι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐδύνατο νὰ ὑπηρετήσῃ τ' ἀρχαιολογικὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν τῆς Ἐταιρίας σκοπόν. Ὅτε μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἐλευθέρα ἐπρώτευσεν ἡ Ἑλλάς, τότε κατεκόσμη ἐαυτὴν τε καὶ αὐτὰ διὰ τῶν θαυμασιῶν ἔργων τῆς τέχνης τῆς. Ἄλλ' ἀφ' ὅτου διὰ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καταπροδοῦσα τὴν ἐλευθερίαν τῆς, ἐτέθη ἐν μέρει δούλης δορυαλώτου, ἔκτοτε οἱ κατακτηταί, πεφωτισμένοι ἢ βάρβαροι, ἐχθροὶ ἢ φίλοι τῆς τέχνης, ὁμοίως τὴν ἀπεγύμνωσαν, ἢ ἀπλήστως τῆς ἀνισχύρου τὴν στολὴν ἰδιοποιούμενοι, ἢ βαναύσως τῆς δυστυχούσης καταστρέφοντες τὴν εὐπρέπειαν. Οὕτως, ἐν ᾧ ἀφ' ἐνὸς ἐστερεῖτο ἡ Ἑλλάς μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ πάσης τῆς τεχνικῆς γονιμότητος, ἀφ' ἐτέρου ἐλεηλάτουν αὐτὴν οἱ κατὰ καιροὺς ἰσχύοντες, ἀπὸ τοῦ Μουμίου μέχρι τοῦ Ἑλγίνος, καὶ ἐγκαταλιπόντες, αὐτὴν ἔρημον, ὑπὸ τυράννων καὶ θυμάτων κατοικουμένην, ἐπεσώρευον τοὺς πολυτιμοτέρους τῶν θησαυρῶν τῆς εἰς ξένα μουσεῖα. Θέλει ἴσως ἔλθῃ καιρός, ὅτε οἱ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς γλυφίδος διακατέχοντες σήμερον, ἐκτιμῶν-

τες τὰ συμφέροντα τῆς τέχνης ὀρθότερον, θέλουσι πιστεύσει, ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες ἀποδοθεῖσαι εἰς τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς των, ἐν συνδέσμῳ μετὰ τῶν μνημείων ἐξ ὧν ἀπεσπάσθησαν, ἐν σχέσει μετὰ τῆς γῆς ἣν τοπογραφικῶς ἐξηγοῦσι, καὶ ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐφ' οὗ διεγράφοντο, πολὺ ἀνωτέραν θέλουσι λάβει σημασίαν, πολὺ ζωηροτέραν θέλουσιν ἀποτελεῖ ἐντύπωσιν, πολὺ εὐγενέστερα θέλουσι διδάσκει μαθήματα, καὶ ἴσως τότε γεννηθῇ εἰς πολλοὺς ἡ ἰδέα νὰ καταστῇ ἡ Ἑλλάς, ὡς ἦτο καὶ ὡς ἔπρεπε νὰ μένῃ, μέγα παγκόσμιον μουσεῖον τῶν ἰδίων τῆς ἔργων, ὅπου νὰ σπουδάζηται ἡ κλασικὴ τέχνη ὡς δὲν δύναται νὰ σπουδασθῇ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρόν, καὶ διὰ πολὺν χρόνον ἔτι, ταῦτα εἰσὶν ὀνειροπολήματα φροῦδα! Πρὶν υἱοθετήσῃ αὐτὰ ἡ κοινὴ γνώμη, πόσαι προλήψεις πρέπει νὰ νικηθῶσι, πόσαι φιλαυταίαι νὰ ἀμβλυνθῶσι! Διὰ τοῦτο ἡ Ἐφορεία, τὰ ἐφικτὰ μόνον θηρεύουσα, ἐνόμισεν ὠφέλιμον, ἐν ἐλλείψει τῶν πρωτοτύπων, νὰ προκαλέσῃ τῶν ἀντιτύπων τὴν ἀποστολήν, ὅπως βλέπη ἡ Ἑλλάς τῶν ἀπόντων τέκνων τῆς τᾶς ὠχρᾶς καὶ εἰκόνας, ὅπως τὴν θέσιν τῶν ἀφαιρεθέντων ἀριστουργημάτων κατέχοντα τὰ ἰνδάλματα ταῦτα, ἀπατῶσι τὴν λύπην τῆς δι' ἐκείνων τὴν στέρησιν.

Χρεωστῶ δὲ ν' ἀναγγεῖλω τὴν φιλελληνικὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ἡ Ἐφορεία τοῦ μουσείου ἔσπευσε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν πρότασιν ἡμῶν, διατάξασα νὰ κατασκευασθῶσι καὶ πεμφθῶσιν εἰς τὴν Ἑταιρίαν ἑκτυπα, α'. τῶν τεσσάρων τμημάτων τῆς ζωοφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης, τῶν μόνων ὅσα ἦσαν γνωστὰ πρὶν τῆς νέας τοῦ ναοῦ ἀνακαλύψεως· β'. μιᾶς Καρυάτιδος, τῆς μόνης ἐλλειπούσης ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος· καὶ γ'. ἐνὸς σπονδύλου κίονος καὶ κιονοκράνου τοῦ

Ἐρεχθείου. Τὰ ἔκτυπα ταῦτα, ποιηθέντα ἐκ γῆς ὤμης, ἐπέμφθησαν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐκομίσθησαν γενναία δαπάνη τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου.

Ἀλλά, καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας, ἡ ἀποστολὴ αὕτη ἐστὶ πρόδρομος καὶ ἄλλης πολὺ μείζονος, ἀναβληθείσης μέχρις οὗ τὸ μουσεῖον βεβαιωθῇ ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία ἔχει ποῦ νὰ τὴν καταθέσῃ. Ὡς δ' ἔχομεν διδόμενα νὰ ἐλπίζωμεν, θέλει αὕτη περιέχει τῶν ἀετῶν τὰ ἀγάλματα, τὰς μετόπας καὶ τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος, ἰσως τῆς Φιγαλείας τὴν ἀνεκτίμητον ζωφόρον, καὶ πιθανῶς καὶ ἄλλα ἐκλεκτὰ τῆς γλυπτικῆς ἀντικείμενα (1).

ΣΤ

Ἔτος 1846.

Τὸ πρῶτον ἔργον τῆς Ἐταιρίας ὑπῆρξε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἐντελής ἀποπεράτωσις τῆς πρὸς βορρᾶν προστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, ἧς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη ἔτους εἶχε καταρρίψει τὸν δύσμορφον Ὀθωμανικὸν θόλον, ἥτις δὲ σήμερον τὸ κάλλιστον οὔσα μέρος τοῦ καλλίστου τούτου τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ἀπέβη νέον ἐξάισιον τῆς Ἀκροπόλεως καθωράισμα.

Μετὰ δὲ τὸ Ἐρεχθεῖον ἔστρεψεν ἡ Ἐταιρία καὶ αὖθις τὴν προσοχὴν αὐτῆς πρὸς τὸν Παρθενῶνα. Κατὰ διαφόρους ἤδη καιροὺς ὁ ἄλλοτε ὑπὸ πελώρια συντρίμματα σχεδὸν τεταμμένος οὗτος ναὸς εἶχεν ἀνασκαφῇ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευράς, ὥστε ἀνεφάνησαν τὰ ὑπὸ σωρὸν χωμάτων ἐν ἀτά-

(1) Ἐπέμφθη καὶ αὕτη μετὰ ταῦτα.

κτω συγχύσει κείμενα αὐτοῦ μέρη, καὶ μετὰξὺ αὐτῶν ἀνευρέθησαν πολλὰ τμήματα τῆς λαμπρᾶς ζωοφόρου, προϊόντα πολύτιμα τοῦ Φειδαῖκου ἐργαστηρίου. Μόνη δ' ἡ μεσημβρινὴ πλευρά, καθ' ὃ βαθυτέρα, καὶ ἐπομένως δυσχερεστέρα καὶ δαπανηροτέρα τῶν ἄλλων εἰς ἀνασκαφὴν, ἔμενεν εἰσέτι ἀνέπαφος, καὶ ἡγνοεῖτο τί ἐκρύπτετο ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν ἐρείπίων λόφον ὅστις τὴν κατεκάλυπτεν. Ἐπειδὴ δὲ προσέτι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐπιπόλαιός τις ἔρευνα ἀνεκάλυψε πρὸ δέκα ἐτῶν πολλὰς ὡραίας κεχρωματισμένας πιλίνας πλίνθους ἐξ ἀρχαίου τινὸς ναοῦ, ἵσως προγενεστέρου τοῦ Παρθενῶνος (1), διὰ τοῦτο ἐδικαιούμεθα νὰ περιμένωμεν δι' ἐπαναλήψεως τῆς αὐτόθι ἀνασκαφῆς καὶ ἄλλην τοιαύτην πολύτιμον λείαν. Ἀνέσκαψε λοιπὸν ἡ Ἑταιρεία ἅπασαν τὴν πλευρὰν ταύτην, καθ' ὅσον ἦν δυνατόν, εἰς ἱκανὸν βάθος, καὶ μετ' οὐ μικρᾶς δυσκολίας, διότι ἐπρόκειτο πάντοτε νὰ μετακινή τοὺς ὀγκῶδεις τῶν κιόνων σπονδύλους, τοὺς ἐπικαθημένους ἐπὶ τῶν συντριμμάτων· καὶ πιλίνας μὲν πλίνθους δὲν εὔρεν ἐκεῖ, ἀπέκτησεν ὅμως 6 τμήματα τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος, ὧν 4 καλῆς ὄντα διατηρήσεως, δύνανται αὐτὰ μόνα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔπαθλον ἐπαρκὲς τῶν προσπαθειῶν καὶ ἀγώνων ὀλοκλήρου τοῦ ἔτους, εὔρε δὲ προσέτι καὶ 20 ἐπιγραφὰς καὶ πολλοὺς σπονδύλους τῶν τοῦ ναοῦ κιόνων. Περὶ τὸν Παρθενῶνα πολλὰ ἔτι νὰ γίνωσιν ὑπολείπονται. Ὁλοκλήρων κιόνων ὑφίστανται πάντες ἢ οἱ πλείονες σπόνδυλοι, καὶ ἡ ἀνέγερσις αὐτῶν δὲν φαίνεται ἀδύνατος. Μέρος τοῦ τοίχου δύνανται ν' ἀπαρτισθῇ ἐκ τῶν ἐνόντων λίθων, μέρος τοῦ ναοῦ μένει νὰ καθαρισθῇ, καὶ ἡ δυτικὴ αὐτοῦ πύλη, ἀνοιγεῖσα μέχρι τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς πλάτους, θέλει

(1) Μεταγενέστεραι ἀνασκαφαὶ πιθανολογοῦσιν ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὰ λείψανα τοῦ ἐπὶ τῶν Περσῶν πυρποληθέντος ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

μᾶς δώσει τὰς ἀξιολογωτάτας ἐπιγραφάς, αἵτινες εὕρισκονται εἰς αὐτὴν ἐντετειχισμένοι (2).

Ἀνεσκάφησαν δὲ καὶ αἱ βάσεις τῶν βορείων τε καὶ νοτίων κιόνων τῆς ἐσωτερικῆς τῶν προπυλαίων στοᾶς, καὶ διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἐκτὸς ὅτι ἀνεκαλύφθη ὁλόκληρος ἡ στοὰ αὕτη, εὐρέθησαν καὶ ὀκτὼ γλυπτικὰ τεμάχια καὶ δύο ἐπιγραφαί. Ἄλλαι δὲ τινες ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐσχατιὰν τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ἐνηργήθησάν τινες ἀνασκαφαὶ πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους.

Ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῶν προπυλαίων ἐγένετο ἐργασία τις ἀξιόλογος δι' ἣν ἔσχεν ἀποτελέσματα. Γνωστὸν ὅτι ἡ Γαλλία, ἡ τὸ πλεονέκτημα κεκτημένη τοῦ προκατάρχεσθαι τῶν καλῶν ἰδεῶν, ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἤρχισε νὰ πέμπῃ ἐνταῦθα ἀριθμὸν τινα τῶν μᾶλλον εὐδοκιμούντων μαθητῶν τοῦ ἐν Παρισίοις σχολείου τῶν ὡραίων τεχνῶν, ὅπως ἐπισκέπτονται τὴν γῆν εἰς ἣν ἔθαλλεν ἄλλοτε αὐτοφυὲς τὸ καλόν, καὶ βλέπωσι τὰ μνημεῖα, ἃ καὶ ἡρειπωμένα διδάσκουσιν ἔτι μεγάλα μαθήματα, πρὸ πάντων δ' ὅπως τὰ βλέπωσι περιεχόμενα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἐπιστεφόμενα ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ, εἰς τὴν ἐξαίσιον αὐτῶν ἁρμονίαν, δι' ἣν τὰ συνέλαβον οἱ μεγάλοι νόες τῆς ἀρχαιότητος. Ὅποια ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς μεγαλοφυΐας! Μετὰ εἴκοσιν ὅλους αἰῶνας, τὰ ἐκ ἐκ τῆς γλυφίδος τῶν ἀρχαίων πεσόντα συντρίμματα ἀναδεικνύουσι καὶ μέχρι τοῦδε τὴν πατρίδα των τεχνικὸν κέντρον, καὶ διδασκῆριον τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἐθνῶν.

Οἱ φιλότιμοι δ' οὗτοι σπουδασταί, προθυμούμενοι νὰ δώσωσιν εἰς τὴν κλασικὴν μητέρα τῆς τέχνης δεῖγμα τῆς ἰδίας

(2) Τὸ ἔργον τοῦτο ἐγκατελείφθη, ἀναγνωρισθέντος ὅτι ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀρχαίου ὑπερθύρου.

εὐγνωμοσύνης δι' ἣν τοῖς δίδει ἀπορμὴν πρὸς τελειοποίησιν καὶ δι' ἧς τοῖς παρέχει ἀπολαύσεις διὰ τῆς θέας καὶ τῆς σπουδῆς τῶν ἀριστουργημάτων τῆς, ἠθέλησαν νὰ συντελέσωσι τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς εἰς τὰ ἔργα τῆς Ἑταιρίας, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης αὐτῶν προθυμίας, καθ' ἑαυτὸ ἄξιον λόγου πολλοῦ, φαίνεται πολὺ σπουδαιότερον ἔτι ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι τὸ παράδειγμα αὐτῶν, καθ' ὃ γενναῖον καὶ εὐγενές, θέλει βεβαίως εὐρεῖ μιμητὰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, καὶ οὕτω, πολύτιμον γινόμενον προηγούμενον, θέλει παρέχει ἑσαεὶ μεγίστην ἐπικουρίαν εἰς τὴν Ἑταιρίαν, καὶ προάγει δραστηριώτατα τὴν ἐπιβολὴν αὐτῆς καὶ τὴν πρόθεσιν.

Τὸ ἔργον λοιπὸν ὃ οἱ Κύριοι οὗτοι ἐπεχείρησαν ἦν ἀνασκαφὴ ἐμπρὸς τῶν Προπυλαίων καὶ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς βάσεως τοῦ Ἀγρίππα, ἀποβᾶσα εὐτυχεστάτη, διότι παρήγαγεν ἄρθρον καὶ ἀνέλπιστον προῖόν 27 ἐπιγραφῶν, εἰς ἧς μετὰ ταῦτα ἡ Ἑταιρία, ἐξακολουθήσασα τὴν ἀνασκαφὴν, προσέθηκεν ἄλλας 30, καλῶς διατετηρημένας καὶ λόγου πολλοῦ ἄξιας. Προσέτι δ' ἀνέσκαψαν καὶ μέρος τοῦ προμαχῶνος τοῦ ἀντικειμένου πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν τῶν Προπυλαίων εἴσοδον, καὶ ἐκεῖ εὐρέθη μία τῶν βαθμίδων τῆς ἀναβάθρας τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται ὅτι ἡ ἄνοδος πρὸς τὸν ἱερὸν λόφον ἐκτίσθη ποτὲ ἀνάλογος τῆς λοιπῆς αὐτοῦ μεγαλοπρεπείας, διότι ἡ ἀναβάθρα, πλατεῖα ὡς αὐτὰ τὰ Προπύλαια, κατήρχετο ἀπ' αὐτῶν μαρμαρόκτιστος μέχρι τοῦ μυχοῦ τῆς κοιλάδος, ἔχουσα ἐκατέρωθεν ἄνδρα στῆριζοντα ὥραίας οἰκοδομάς (3).

(3) Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀπεδείχθη ἀναμειβητῆτος ὅτι ἡ ἀναβάθρα αὕτη ἦν ἔργον χρόνων Ῥωμαϊκῶν. Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 105. 212.

Πρὸς τὴν καλὴν δὲ ταύτην πράξιν ἀντιφιλοτιμούμενος ὁ ἐνθουσιώδης λάτρης τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, Πρέσβυς τῆς Γαλλίας Κ. Πισκατόρης, οὗ τινος αἱ πρῶται πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις ἦσαν αἱ τοῦ φιλέλληνος, ἠθέλητε νὰ συναγωνισθῇ τὸν ἀξιάγαστον ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, εἰς ὃν ἡμεῖς ἀπεδύθημεν, καὶ νὰ πράξῃ ἐν αὐτῷ τι φέρον ὄφελος εἰς τὴν ἐπιστήμην, καὶ δόξαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Προτιθεμένης λοιπὸν τῆς Ἐφορείας, καὶ πανταχόθεν παρακινουμένης νὰ καθαρίσῃ τὰ περίξ τοῦ κομποτάτου μνημείου τοῦ Λυσικράτους, καὶ νὰ περιφράξῃ αὐτὸ διὰ κιγκλίδων κατὰ βαναύσων ἐπηρειῶν, ἐπρότεινεν ὁ Κ. Πισκατόρης ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν προμήθειαν τῆς δαπάνης καὶ τὴν φροντίδα τῆς ἐπισκευῆς, καὶ ταύτην μὲν ἀνέθετο εἰς τοὺς ἐπιδημοῦντας Γάλλους ἀρχιτέκτονας, ἡγεῖρε δ' ἐκ τοῦ μέσου καὶ τὸ μέγα πρόσκομμα πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναγκαίου τούτου ἔργου, πείσας τοὺς Γάλλους καπουκίνους ν' ἀποστῶσι πάσης ἐπὶ τοῦ περικειμένου τόπου ἀπαιτήσεως πρὸς ἀποζημίωσιν· διότι, ὡς γνωστόν, τὸ χορηγικὸν τοῦτο μνημεῖον ἔκειτο ἐπὶ Τούρκων ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου αὐτῶν, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν δεινὴν ἐποχὴν ἐκινδύνευσε μάλιστα, ἐκ θεμελίων ἀνασπασθὲν, νὰ μετακομισθῇ ὁλόκληρον εἰς Γαλλίαν· ἤδη δ' ἐξ ἐναντίας, τόσον ἡ ἐλευθερία καὶ εὐνομία μετέβαλε τὴν τύχην ἡμῶν, ὥστε διὰ γαλλικῶν χορηγιῶν περιποιεῖται καὶ διακοσμεῖται. Καὶ ἡ μὲν ἐργασία αὕτη, γενομένων ἤδη ὅλων τῶν ἀπαιτούμενων προπαρασκευῶν, θέλει ἀρχίσει ἀνυπερθέτως.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ Κ. Πισκατόρης, διὰ τῶν αὐτῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ διὰ δαπάνης ἣν ἐπορίσατο ἀπὸ φιλελλήνων καὶ φιλαρχαίων Γάλλων, προσήνεγκε καὶ αὖθις εἰς τὴν Ἑταιρίαν μεγίστην βοήθειαν, ἀναδεχθεὶς τὴν ἀποπεράτω-

σιν ἐνός τῶν κυριωτέρων ἔργων ἃ εἶχεν αὐτὴ ἀναλάβει. Τὸ Ἐρεχθεῖον, τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς, ἐνησχόλησε πάντοτε σπουδαιότατα τὴν Ἑταιρίαν, ἥτις ἀνήγειρε τὰ τεῖχη αὐτοῦ καὶ τοὺς κίονας, ἀνέσκαψε τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ, ἠνέωξεν, ὡς προεβρέθη, τὴν ἀρχαϊκὴν αὐτοῦ πρόστασιν, καὶ φιλοτιμουμένη ν' ἀποκαταστήσῃ ὅσον ἐνεδέχετο τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ μέρη εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν καὶ θέσιν, χωρὶς νὰ βεβηλώσῃ αὐτὰ διὰ προσθηκῶν νέων, ἀνεζήτησεν αὐτὰ ἐπιμελῶς εἰς τοὺς περικειμένους σωροὺς ἐρειπίων. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν εὔρε καὶ τὸ ἀνέλπιστον εὑρημα τῆς πέμπτης Καρυάτιδος, ἥτις κακῶς ἐνομιζέτο ἕως τότε ἀποῦσα ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ διατηρουμένη εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ Βατικανὸν μουσεῖον. Ἦν δ' ἡ Καρυάτις αὕτη τοσοῦτον ἡκρωτηριασμένη, τῆς μὲν κεφαλῆς ἐλλειπούσης, τοῦ δὲ κάτω μέρους τοῦ σώματος ὄντος συντετριμμένου εἰς διάφορα τμήματα, ὥστε ὁ περισωζόμενος κορμὸς ἦν ἀδύνατον ν' ἀνεγερθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν, ἐκτὸς ἂν συνεπληροῦντο τὰ ἐλλείποντα μέρη. Τοῦτο πρὸ δύο ἐτῶν ἔπραξεν ἡ Ἑταιρία διὰ τοῦ ἀξίου γλύπτου Ἀνδρεόλη, ὁ δὲ Κ. Πισκατόρης ἐνήργησε τὴν κατασκευὴν τῆς ἐλλειπούσης βάσεως αὐτῆς καὶ τὴν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον ἀποκατάστασιν τῆς ἐπισκευασθείσης, συμπράξει καὶ τῆς Ἑταιρίας· ὥστε ἡ λαμπροτάτη ἐκείνη πρόστασις πλησιάζει ν' ἀναλάβῃ πάλιν τὴν ἀρχαίαν μορφήν της, καὶ ὑπὸ τῆς χορείας τῶν ωραίων κορῶν, αἵτινες ἀπ' αἰώνων τὴν καθωραϊζουσι, μία μόνον ἐλλεῖπει εἰσέτι, ἐκείνη ἣν ἀφῆρπασεν ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ὁ Λόρδος Ἐλγιν, καὶ ἥτις ἤδη καταψύχεται ὑπὸ τὸν ὑπερβόρειον οὐρανόν. Ἀλλὰ καὶ ταύτης ἡ θέσις δὲν θέλει μείνει κενή, τὴν δ' ἀποῦσαν θέλει μετ' ὀλίγον ἀντικαταστήσει καὶ ἡ εἰκὼν της, δι' εὐπροσδέ-

κτου ἀπάτης τὸ πρόσχημα τῆς ἀρχαίας εὐρυθμίας ἀποκαθιστῶσα.

Ἐν τῶν μᾶλλον ἐμψυχούντων τὴν ἑταιρίαν εἰς ὃ διατρέχει δυσχερὲς στάδιον, ἐστὶ καὶ ἡ συμπάθεια ἧς τυγχάνει παρὰ πᾶσι τοῖς πεφωτισμένοις ἔθνεσι, καὶ ἧς αὐτὰ τῇ δίδουσι τρανὰς καὶ συνεχεῖς ἀποδείξεις. Οὕτως, ἐν ᾧ ἡ γενναία Γαλλία τοσαύτας τῇ ἐχορήγει ἐπικουρίας, ἀφ' ἑτέρου φιλοφρόνως καὶ τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον, προθύμῳ συμπράξει καὶ τοῦ ἐνταῦθα Βρεταννικοῦ Πρέσβεως Κ. Λάϋονος, τῇ ἔπεμπεν ἀξιολογώτατα δῶρα, τὰ ἐξ ἀργίλλου ἔκτυπα τῆς ἀπαραμίλλου ζωοφόρου τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἐνὸς κίονος τοῦ Ἑρεχθίου, καὶ αὐτῆς τῆς ἐκδήμου Καρυάτιδος, ἀμαυρὰς μὲν σκιάς τῶν λαμπρῶν πρωτοτύπων των, ἀλλ' ἂν οὐχὶ ἀποζημιούσας, παραμυθούσας καὶ ἡμᾶς δι' ἐκείνων τὴν στέρησιν. Καὶ ἡ ἕκτη λοιπὸν αὕτη Καρυάτις, ἐπιχρισθεῖσα λευκῷ χρώματι, θέλει ὅσον οὕπω ἀνεγερθῇ ὅπου ἤδη ἵσταται ἄσχημος κτιστὴ στήλη, τὸ αὐτὸ δὲ θέλει γίνεαι καὶ ὡς πρὸς τὴν ζωοφόρον τῆς Νίκης· ὥστε δύο τῶν ἀξιολογωτέρων ἡμῶν μνημείων θέλουσιν ἀπαρτισθῇ διὰ τῶν κοινῶν προσπαθειῶν καὶ τῆς προθύμου συμπράξεως τῶν δύο μεγάλων ἐθνῶν, ἃ πάντοτε ἐδείχθησαν τῆς Ἑλλάδος προστάται καὶ εὐεργέται.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἐγένετο κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας καὶ ἄλλη τις ἐξ Ἀγγλίας, οὐχὶ μὲν ἀρχαίου ἀλλ' ὠραιοτάτου ἀγάλματος ἐκ γύψου, τετρωμένης Ἀμαζῶνος, ἔργου τοῦ Ἀγγλου Κ. Ἰωάννου Γίββωνος, ἀξίου νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὸν ἐν Ἐφέσῳ συναγωνισμὸν τῶν Φειδιῶν καὶ τῶν Πολυκλείτων, ὧν ἔμπειρος μαθητὴς καὶ ἐράμιλλος δείκνυται ὁ Κύριος Γίββων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐστάλη ἄνευ ἐπιστολῆς ἢ ἄλλης εἰδήσεως, διὰ τοῦτο δὲν

ἤξεύρομεν ὑπὲρ τίνος ὀνομαστὶ πρέπει νὰ προκαλέσωμεν τὴν διὰ τὸ ὥραϊον τοῦτο δῶρον εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑταιρίας. Ὡς πολυτιμωτάτη δ' ἐπίσης ἐξετιμῆθη ὑπὸ τῆς Ἐφορείας καὶ ἄλλη προσφορά πεμφθεῖσα εἰς τὴν Ἑταιρίαν ὑπὸ τοῦ K. Trevelyan, μέλους αὐτῆς ἐν Ἀγγλίᾳ, συνισταμένη αὕτη εἰς ἔκτυπα ἐκ θείου τῶν ὠραιότερων νομισμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν, ἐκ τοῦ περιφήμου Νορθουϊκείου καὶ τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, ἀποτελούντων συλλογὴν ἀξιολογωτάτην διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς νομισματικῆς. Εἰς τὸ ὥραϊον δὲ τοῦτο δῶρον προσετέθη ἡ ὑπόσχεσις καὶ δευτέρας ἀποστολῆς, ἣν περιμένομεν μετ' εὐγνώμονος ἀνυπομονησίας,

Τέλος δ' ἐδωρήσατο τῇ Ἑταιρίᾳ ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ K. Βλάρενβέργ, ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Κέρσχη (Παντικαπαίῳ) Αὐτοκρατορικοῦ Μουσείου, χαλκᾶ νομίσματα ἐκ τῶν τοῦ Κιμερίου Βοσπόρου, ἀπαρχὴν τοῦ φιλελληνισμοῦ καὶ τῆς ὑπὲρ τῆς τῶν ἔργων ἡμῶν συμπαθείας του.

Ἄλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἔβλεπεν ἡ Ἐφορεία τὴν Ἑταιρίαν ὑπὸ τῶν ξένων τιμωμένην τε καὶ ὠφελουμένην, τόσῳ μᾶλλον ἐπέτεινε τὸν ἰδίον ζῆλον καὶ αὐτὴ, ὅπως ἀντιδώσῃ τι εἰς τοὺς φίλους τῆς ἀρχαιότητος· καὶ διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τῶν προεκτεθέντων, ἔλαβε καὶ ἄλλο μνημεῖον ὡς ἀντικείμενον τελεσφόρων προσπαθειῶν τῆς. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ Πύργος τοῦ Ἀνδρονίκου (Πύργος τῶν Ἀνέμων), εἰς ὃν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐξετέθη, ἐπρόκειτο νὰ προστεθῶσιν οἱ ἐλλείποντες μετὰλλινοι γινώμονες, ὅπως ἀποκαταστηθῇ πάλιν ἐνεργὸν τὸ μέγιστον καὶ περιεργότατον τῶν ἀρχαίων ὠρολογίων. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο παρεῖχε πολλὰς τὰς δυσκολίας· καὶ ἀφ' οὗ περίσῃ κατεσκευάσθησαν τ' ἀναγκαῖα ἱκρίώματα διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Πύργου κεχαραγμένων γραμμῶν,

ἐγένοντό τινες, ἀλλ' ἀνεπιτυχεῖς τότε ἀπόπειραι πρὸς ὑπολογισμὸν τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχήματος τῶν γνωμόνων. Τέλος δ' ἡ Ἐφορεία ἀνέθετο τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον εἰς τὸν ὑποπλοίαρχον Κ. Παλάσκαν, ὅστις, ἀναλαβὼν αὐτὸ καὶ σπουδάσας μετὰ πολλῆς ἀκριβείας τὸ μνημεῖον καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ γραμμάς, καθυπέβαλεν ἐμβριθέστατον περὶ τούτου ὑπόμνημα, ἀποδεικνύον ἐκτεταμένας καὶ βαθείας γνώσεις τῆς ἀρχαίας γνωμονικῆς. Ὡς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ μνημείου ὑπελόγισεν ὁ Κ. Παλάσκας τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ὥρισεν αὐτὴν ἀκριβῶς ὡς συμπεραίνεται δι' ἄλλων ἱστορικῶν διδομένων.

Προσέτι δ' ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ πύργος δὲν ἦτον ἢ ἴσως δὲν μένει πλέον ἐστραμμένος ἐντελῶς κατὰ τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ κόσμου· καὶ τέλος ἐκ παρατηρήσεως τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ ἐξήγαγε τὸ καὶ ἄλλοθεν ἤδη ὑποπτευόμενον συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ὠρολογίου τούτου διήρουν οὐχί, ὡς ἡμεῖς, τὸ ἡμερονύκτιον εἰς τέσσαρα καὶ εἴκοσιν ἴσα μέρη, ἀλλ' εἰς δώδεκα τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα εἰς δώδεκα, ὥστε τὸ μῆκος τῶν ὥρων ἦν τότε καθ' ἑκάστην ἡμέραν διάφορον.

Τὰ ἐπὶ τῶν ὀκτῶ πλευρῶν τοῦ πύργου ὀκτὼ ὠρολόγια ἦσαν ἐπομένως κεχαραγμένα κατ' ἀρχὴν διαφέρουσιν τῆς τῶν νέων ἡλιακῶν ὠρολογίων. Ταύτην δ' εὐρὼν ὁ Κ. Παλάσκας, ὑπελόγισατο τὸ μῆκος καὶ τὴν θέσιν τῶν ὀκτῶ γνωμόνων, καὶ κατὰ τὸ συμπέρασμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ὁ γερμανὸς μηχανικὸς Κ. Βέϊσενβὰχ κατεσκεύασε καὶ ἔθηκεν ἤδη 4 τοιούτους γνώμονας, δεικνύοντας ὅσον ἀκριβῶς ἐπιτρέπει ἡ ὑπὸ σεισμῶν μερικὴ μετακίνησις τοῦ μνημείου, τὰς ὥρας ὡς ἐδείκνυντο πρὸ 18 ἑκατονταετηρίδων,

δηλαδή τὰς ἀρχαίας ὥρας, εὐκόλως ὁμως ἀναγομένας εἰς τὰς νέας διὰ συντόμου τινὸς ὑπολογισμοῦ.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς Ἑταιρίας ἀνέλαβεν, οὕτως εἰπεῖν, ζῶν τὸ πρὶν νεκρὸν τοῦτο μνημεῖον. Ὁ ἀτόμαχος τῆς ἀρχαιότητος ἐνεδύθη τὴν ἀρχαϊκὴν πανοπλίαν του, καὶ ἐγκαταστάς αὐθις εἰς τὴν πρὸ αἰώνων ὑπηρεσίαν του, διὰ γλώσσης ἀρχαίας καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκαταλήπτου, ἀναγγέλλει εἰς τοὺς εἰδήμονας τὰς ἡλιακὰς περιόδους. Ἄν δὲ προσέτι ὁ πύργος ἐπιστεφῇ, ὡς ἄλλοτε, δι' ἀνεμοδεῖντου Τρίτωνος, καὶ ἂν ἐντὸς του κατασκευασθῇ κλεψύδρα, ἔσται οὗτος μεταξὺ ἡμῶν ὡς ἔμφυχος παραστάτης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χωρικός τι ἀνασκάπτων ἐν Σαλαμῖνι, ἀπήντησέ τινας ἀρχαιότητας, καὶ ἔφερε τοῦτο εἰς γνῶσιν τῆς Ἑφερείας, ἣτις ἔσπευσε νὰ ἐνεργήσῃ ἀμέσως ἐκεῖσε ἀνασκαφάς, καὶ εὔρε δύο ὥραϊα ἀνάγλυφα φυσικοῦ μεγέθους, καὶ ἓνα περιεργότατον λίθον, πιθανῶς ἀρχαίαν τινα πεττεῖαν, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα τινα μάρμαρα ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια, ἅπερ ἀφῆκεν εἰς τὴν νῆσον, ἀγοράσασα καὶ μετακομίσασα τὰ τρία πρῶτα εἰς Ἀθήνας, καὶ καταθεῖσα αὐτὰ προσωρινῶς εἰς τὸν Πύργον τοῦ Κυβρήστου. Πλὴν δὲ τούτων εὔρε καὶ 4 ἄλλα ἀνάγλυφα καὶ 2 ἐπιγραφάς, ἅπερ κατέθετο πάντα εἰς τὸ αὐτὸ μέρος.

Καὶ ἄλλον δὲ πλουτισμὸν χρεωστῇ τὸ μουσεῖον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς τὴν Ἑταιρίαν. Κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εὐρίσκετο πλῆθος στρογγύλων ἐπιτυμβίων ἀρχαίων στηλῶν, μετ' ἐπιγραφῶν, αἵτινες, ἢ παραρρίπτόμεναι ὑπὸ τῶν ιδιωτῶν, ἢ ἐντειχιζόμεναι εἰς τῶν ὁδῶν τὰς γωνίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατεστρέφοντο. Τούτων μέγαν ἀριθμὸν ἢ ἐξηγόρασεν ἢ συνέλεξεν ἡ Ἑταιρία δι' ἰδίας δαπάνης,

καὶ κατέθετο αὐτάς εἰς τὸ προχύλιον τοῦ αὐτοῦ πύργου.

Παρέστη δὲ τέλος κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ἄλλο ἀντικείμενον φανέν εἰς τὴν Ἐφορείαν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, καὶ ἀπαιτοῦν μέρος τῶν πόρων αὐτῆς. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος χειμῶνος, περίξ τῆς Κορίνθου, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀνεκαλύφθη ἀρχαία νεκρόπολις, ἐξ ἧς οἱ ἐγχώριοι ἐξῆγον χιλιάδας ἀγγείων καὶ τὰ ἐπώλουν εἰς περιηγητάς. Τοῦτο μαθοῦσα ἡ Ἐφορεία, ἐφοβήθη μὴ ἐξαντληθῇ ἡ νέα αὕτη καὶ πλουσία πηγὴ ἀγγειολογίας, χωρὶς νὰ μείνῃ τι ἐξ αὐτῆς καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα μαρτυροῦν περὶ τε τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ τύπου τῆς ἐργασίας τοῦ ἐργοστασίου τούτου, καὶ ἠγόρασε 160 ἀγγεία, ὧν 90 μετὰ γραφῶν ποικίλων, κομψὰ καὶ καλῶς διατετηρημένα, ἂν καὶ οὐχὶ ἐξόχου τινὸς καλλονῆς, διότι πάντα σχεδὸν ταῦτα τὰ κορινθιοῦργῇ εἰσὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χειρονακτικῆς ἐργασίας. Ἔστιν ὁμῶς κατὰ τοῦτο λόγου ἀξία ἡ συλλογὴ αὕτη, ὅτι ἀπαρτίζει σειρὰν σχεδὸν ὁλοσχερῇ πάντων τῶν σχημάτων ὅσα κατεσκευάζοντο εἰς τὸ κορινθιακὸν αὐτὸ ἐργοστάσιον.

Z

Ἔτος 1847.

Δέκα ἐτῶν μετρᾷ ἡλικίαν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία, ἧς συνερχόμεθα σήμερον ἵνα πανηγυρίσωμεν τὴν ἐπέτειον τελετὴν· καὶ διὰ τῶν δέκα τούτων ἐτῶν οὐδέποτε ἐπαύσατο ἀγωνιζομένη ἀόκνως ὑπὲρ τοῦ εὐγενοῦς σκοποῦ, ὃς προετέθη αὐτῇ ὑπὸ τῶν θεμελιωτῶν τῆς, ὑπεκκαίουσα μὲν τῶν φιλαρχαίων τὴν φιλότιμον ἐλευθεριότητα, ἐπιμελουμένη δὲ

ἢ ἀνασκαφῶν, ἢ ἐπισκευῶν, ἢ τῶν πρὸς διατήρησιν ἀναγκαίων ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων. Δεκάκις δὲ σχεδὸν ἤδη παρέστην καὶ ἐγὼ εἰς ὑμᾶς, κύριοι, τοὺς αὐτοὺς πάντοτε φέρων λόγους, τὸ αὐτὸ καίων θυμίαμα πρὸς τὰ ἀγήρατα καὶ οὐδέποτε ἀρκούντως θαυμαζόμενα ταῦτα ἀριστουργήματα, τὸν αὐτὸν πλέκων στέφανον πρὸς τοὺς κηδομένους καὶ συντελοῦντας ὑπὲρ αὐτῶν. Καὶ ἂν μὲν εἴχετε παρ' ἐμοῦ τὴν ἀξίωσιν δημηγορίας ἐπιδεικτικῶς κεκοσμημένης ἢ ἐσφηνωμένης ῥητορικῶς, οὐδέποτε ἐνεφανίζομένη ἐνώπιον ὑμῶν, τὴν αὐτὴν ἐκάστοτε παραθέτων ὕλην, φορτικῶς καὶ μετ' ὀχληρᾶς ταυτολογίας ἐσκευασμένην.

Ἄλλ' οὐχί. Τὸ συναγεῖρον ὑμᾶς ἐνταῦθα ἐστὶν οὐδόλως κενὴ περιέργεια, ἀλλὰ ζῆλος ἀκραιφνῆς ὑπὲρ τοῦ φιλοπάτριδος ἡμῶν ἔργου· οὐδὲ περιεμένετε παρ' ἐμοῦ πομπωδῶν λέξεων συρράφην, ἀλλ' ὠφελίμων πράξεων ἔκθεσιν. Καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς παρίσταμαι, κατὰ τῆς Ἑταιρίας τὸν ὀργανισμόν, οὐχὶ δι' ἄλλο ἐνώπιον ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα φέρω εἰς ὑμετέραν γνῶσιν ὅσα ἐφ' ὅλου τοῦ ἔτους ἡ Ἐφορεία ἔπραξεν ἢ ἐπεχείρησεν ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς Ἑταιρίας. Εἰς τοῦτο περιοριζόμενον, τὸ θέμα μου καθίσταται κατὰ τὸ παρὸν ἔτος πολὺ εὐχερέστερον· διότι ἀντί, ὥς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ὁ λόγος μου μεμψιμοιρῶν νὰ ἐλέγξῃ τῶν συνδρομῶν τὴν μικρότητα, τῶν συνδρομητῶν τὴν ὀλιγορίαν ἢ δυστροπίαν, ἔχει μόνον νὰ προθέσῃ ἐνώπιον ὑμῶν τῆς εὐγνωμοσύνης τὸν γλυκὺν καὶ εὐκόλον φόρον. Οὐχὶ μὲν ὅτι καὶ ἐν τῷ παρόντι ἔτει αἱ εἰσπράξεις δὲν ἐλαττοῦνται τῶν νομίμων ἐλπιδῶν ἡμῶν, καὶ τῶν ὑπολογισθέντων ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιμενόντων μελῶν, οὐχ ὅτι καὶ ἤδη δὲν δυσαναλογοῦσι καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἔργων ἃ ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἡ ἐταιρία καὶ πρὸς τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τῶν φίλων τῆς ἀρ-

χαιότητος τὴν ἀνυπομονησίαν· ἀλλ' ἐπηλήθευσεν ἤδη ὅ,τι πρὸ πολλοῦ καὶ προεῖδε καὶ προεῖπεν ἡ Ἐφορεία, καὶ ἀπεδείχθη ὅτι αὕτη τῆς Ἐταιρίας ἡ ψιλὴ διατήρησις ἐστὶ τὸ πρῶτιστον τῆς εὐοδώσεως αὐτῆς στοιχεῖον, διότι ἂν καὶ ποτε στερῇται τῶν συνθηκῶν τῆς δραστηρίου ὑπάρξεως, μένει ὅμως καὶ καρχαδοκοῦσα αἰσιωτέραν ἐποχὴν πρόδου, καὶ ἂν δὲν ἔχῃ δι' ἑαυτὴν τὸ παρόν, ἐπιφυλάττεται ὅμως τὸ μέλλον.

Καὶ τῷ ὄντι, κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς τινὰ τῶν μελῶν ἀπαυδῆσαντα ἀπεσύρθησαν, μέγα μέρος τῶν εἰσφορῶν ἔμεινε καθυστεροῦν, καὶ ἡ εἰσπραξις αὐτοῦ ἐφαίνετο δυσχερής, εἰ καὶ οὐχὶ ἀδύνατος. Αἱ ἐργασίαι τῆς Ἐταιρίας ἐναρκώθησαν, καὶ ἤλθε στιγμή καθ' ἣν ἡ διάλυσις αὐτῆς ἐπέκειτο. Λέγοντες τοῦτο οὐδενὸς καθαπτόμεθα. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ὑπάρχει, ἐν τῇ πρωτευούσῃ μάλιστα, μέρος ἀνθρώπων οἵτινες ὑποδύονται πάντα τὰ ἐκούσια, πάντα τὰ εἰς ἠθικὴν καὶ πρόδον τοῦ ἔθνους συντείνοντα βάρη; Πρωταγωνισταὶ εἰς τὴν διανοητικὴν πάλην τοῦ ἔθνους, αὐτοὶ φέρουσι τὸν φόρον τῆς συνδρομῆς των εἰς τὴν ἑκδοσιν πάντων τῶν συγγραμμάτων, αὐτοὶ ἀποτελοῦσι τὸν πυρῆνα πάντων τῶν ἐπιστημονικῶν ἐταιριῶν, καὶ πᾶσα ἐπιχείρησις ἐν ὀνόματι τῆς ἐθνικῆς ἐπιδόσεως γινομένη, ἀντλεῖ σταθερῶς εἰς αὐτῶν τὸ βαλάντιον. Δὲν δικαιοῦμεθα ἄρα οὔτε ν' ἀγανακτῶμεν οὔτε νὰ ἐκπληττώμεθα ἂν τινες ἐξ αὐτῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνδράμοντες τὴν ἐταιρίαν ταύτην, μεταθέτωσιν, οὐχὶ ἀφαιρῶσι, τὰς ἀγαθοεργίας των ἀπ' αὐτῆς εἰς ἄλλα καταστήματα κατ' αὐτοὺς οὐχ ἥττον ἐπωφελῇ.

Ἄλλ' οἱ ἐμμείναντες μέχρι τοῦδε, — καὶ τοιοῦτοι (πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ πρὸς τιμὴν των) εἰσὶν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀμέσως συστάσεως τῆς Ἐταιρίας καταγραφέντων, — ὥραϊον ἐκομίσαντο ἄθλον τῆς καρτερίας των τὴν

συναίσθησιν ὅτι, εἰ καὶ ψυχὸρράγοῦσαν, διетήρησαν ὁμῶς αὐτὴν ζῶσαν, μέχρις οὗ ἰσχυσεν, ἀνακύψασα, νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου, μέχρις οὗ γενόμενοι γνωστοὶ οἱ ἀγῶνες αὐτῆς, ἐκίνησαν ὑπὲρ αὐτῆς τὴν προσπάθειαν τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ αἱ εὐεργεσίαι αὐτῶν, ὧν τὰς πρωτίστας εὐδαίμων εἰμὶ δυνάμενος νὰ ἐκθέσω πρὸς ὑμᾶς σήμερον, ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπικρεμαμένης ἀπωλείας καὶ ἀπὸ τῶν θλιβερωτάτων ταύτης ἀποτελεσμάτων.

Ἄν μετὰ τοσούτων ἐτῶν προσπάθειας καὶ θυσίας ἐνδελεχεῖς ἡ Ἑταιρία ἐπαλινδρόμει, ἂν ἀντὶ ἐπιτυχίας ἐπήρχετο ἡ διάλυσις, ἡ ζημία ἤθελεν εἶσθαι ἀνεξαγόραστος. Ἀλλὰ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν σήμερον φιλογενέστερα μέλη δὲν ἤθελεν εὖρει ποτέ, οὔτε ἄλλα παντάπασιν· καὶ μετὰ τὸν τοιοῦτόν της θάνατον ἡ ἀναβίωσις αὐτῆς ἤθελεν εἶσθαι ὄνειροπόλημα ἄτοπον.

Ἄν δὲ καὶ συκοφάντις γλῶσσα ποτέ, ἐκ τῶν προθύμων νὰ διαβάλλωσι τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρακτῆρα, ἐκινεῖτο λέγουσα, ὅτι παραγνωρίζομεν τὴν ἀξίαν τῶν μεγάλων κειμηλίων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ παραμελοῦμεν αὐτὰ ἀναλγῆτως κατερειπούμενα καὶ ἀκρωτηριαζόμενα, δὲν ἠθέλομεν ἔχει πλεον τὴν ἐταιρίαν ὡς προφανὲς τοῦ ἐναντίου μαρτύριον, ἀλλ' ἐρυθριῶντες ἠθέλομεν σιγᾷ ἐνώπιον τῆς ἡμετέρας ἀδυναμίας· ἢ καὶ ἂν οὐδεὶς ἐπενέβαινεν ἐλέγχων τὴν συμφορὰν ἡμῶν, πολλοὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, οἱ ζωηρότερον αὐτὴν αἰσθανόμενοι, ἤθελον νομίζει ὅτι βεβηλοῦσι τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος, πατοῦντες θησαυροὺς ἀτιμῆτους, εἰς αἰωνίαν λήθην ἀμελουμένους.

Ἄλλ' οὐχί, ἡ ὑμετέρα ἐπιμονὴ προέλαβε τὴν καταστροφὴν ταύτην· καὶ τὸν τεῦθεν ἐπιτυχίας ἔχω μόνον ν' ἀναγγείλω, καὶ εὐεργεσίας, ὧν ἐδρέψαμεν τὸν γενναῖον καρπόν.

Ἀφ' ὅτου συνερχόμεθα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, τῆς Ἑταιρίας

τὴν μνήμην πανηγυρίζοντες, κατ' ἔτος σχεδὸν ὑψώθη ἐν αὐτῷ φωνὴ διακηρτυρομένη κατὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ βεβηλώσεως, τόσῳ μᾶλλον ἐπαισητῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅσῳ ἤρχιζον ἤδη ὑποδομβοῦσαι ἐν ταῖς ψυχαῖς των θορυβώδεις προανακρούσεις τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐπὶ τῶν κερματιζομένων κιόνων τοῦ Παρθενῶνος ὑπέλαμπεν ἤδη τῆς ἀναστάσεως ἡ ἡώς, βεβηλώσεως τόσῳ μᾶλλον βαρβάρου, ὅσῳ ἐγένετο ὑπ' ἀνδρὸς δῆθεν πεπαιδευμένου, υἱοῦ τῆς εὐγενοῦς, τῆς σοφῆς Βρεττανίας. Καὶ ἐν μὲν ταῖς Ἑλληνικαῖς καρδίαις ἡ μυστικὴ ἀγανάκτησις διὰ τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὰς τοιαύτας, ἀναρρίπιζουσα τὴν πρὸ αἰώνων ἐν αὐταῖς ὑποθαλπομένην φλόγα, ἴσως θεῖα βουλῇ συνετέλεσε καὶ αὐτὴ οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς πυρκαϊᾶς, ἐν ἣ αἱ δουλικαὶ ἀλύσεις μετεχωνεύθησαν εἰς ῥομφαίας ἐλευθερώσεως. Ὅτε δ' οἱ οὕτως ἀρπαγέντες φειδαῖκοι ἀνδριάντες κατέπλευσαν εἰς τὸν Ἀγγλικὸν λιμένα, γενικὸς μὲν ἐνθουσιασμὸς ὑπεδέξατο ὡς ἐν θριάμβῳ τοὺς λαμπροὺς ἐκείνους ἐπήλυδας· ἀλλὰ συγχρόνως λαίλαψ βλασφημίας ἀνέθορε πανταχόθεν κατὰ τοῦ καταβαλόντος τὰ ἀπ' αἰώνων ἀκατάβλητα ἱερά, τοῦ συλήσαντος τὸ ἔσχατον τῆς ἀρχαιότητος ἄσυλον, καὶ ἡ κοινὴ τῆς Ἀγγλίας γνώμη, ὀρθὴ κατ' αὐτοῦ ἐξαναστᾶσα, ἀπέξεσε τὴν κηλίδαν συνενοχῆς, ἣν ἡ πράξις του ἤθελε προστρίψει εἰς τὸν ἀγγλικὸν χαρακτῆρα· ὁ δὲ μουσόπνευστος καλυδώνιος βάρδος ἐνεχάραξε διὰ τῆς πυρίνης γραφίδος του ἐκδικητήριον στίγμα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μετώπου τοῦ ἀδικηθέντος ναοῦ, ὅπως μείνῃ, ὡς ἐκεῖνος, ἀθάνατον.

Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἡγόρασε τὴν παράνομον ταύτην λείαν. Οὐχὶ μομφή, ἀλλ' εὐγνωμοσύνη τῇ ὀφείλεται δι' αὐτό. Ἦνοιξε φιλοξένους ἀγκάλας εἰς τοὺς ἀπάτριδας ἐκείνους ταμίας τοῦ ἀρχαίου καλλιτεχνικοῦ πυρός, ὀρφανοὺς

τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ των, ὡς ἄλλοτε οἱ εὐγενεῖς Μένδικοι ὑπεδέχοντο τοὺς ἐξορίστους τῆς τυραννίας, τοὺς φυγάδας ταμίας τῶν Ἑλληνικῶν φώτων. Τοῖς διεσκεύασε Μουσεῖα πολυτελῆ, τοὺς ἐξέθετο εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν τῆς ἀρχαιοσύνης θαυμαστῶν, τοὺς ἐξέδωκεν εἰς συγγράμματα πολυδάπανα, ὥστε τὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἡλίου ἀντικατέστησε δι' αὐτοὺς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, καὶ τὸ κυριώτερον, ἀπέσπασε τ' ἀριστουργήματα ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀφανοῦς, τῆς ἰσως ὀλεθρίας τύχης ἣτις τὰ περιέμενε σηπόμενα καὶ εὐρωτιῶντα ἐν ὑπογείοις τισιν ἀποθήκαις ἰδιωτικαῖς, εἰς τὰς χεῖρας ἀνδρὸς δόντος τὸ μέτρον τῆς πρὸς αὐτὰ ἀσεβείας του διὰ τε τῆς βιαιότητος αὐτῶν κατεδάφισης, καὶ διὰ τῆς ψυχρᾶς καὶ κερδοσκοποῦ αὐτῶν μεταπράσεως.

Καὶ ἐνίοτε μὲν, τὸ ὁμολογοῦμεν, παροδικὰ τινα ὄνειρα τῆς ἀνακτῆσεως αὐτῶν μᾶς ἐπεφοίτησαν ἐν τῇ ἐκστάσει ἡμῶν εἰς τὴν ὄψιν τῶν μνημείων ἀφ' ὧν ἀπεσπάσθησαν. Ἐλπίδων σκιαὶ αὐτομάτως ἀνηγέρθησαν ἐντὸς ἡμῶν, ὅτι ἰσως κριθῇ ποτε συμφέρον τοῦ πολιτισμοῦ ἡ ἀποκατάστασις αὐτῶν εἰς τὰ μέρη, ἔνθα ἐν ἀρχῇ τὰ ἔθεσεν ἡ χεὶρ τοῦ Πραξιτέλους ἢ τοῦ Φειδίου, ἰσως τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης κέρδος ὁ ἀπαρτισμὸς τῆς ἐφικτῆς τῶν ἔργων τούτων ἐνότητος καὶ τῆς συναφείας αὐτῶν μετὰ τῶν ναῶν οὓς ἐκόσμου, καὶ ἰσως δόξης ἀνωτέρας πάροχος ἢ ἀπόδοσις μᾶλλον ἢ ἡ κτήσις αὐτῶν· καὶ νύξεις μάλιστα τῶν τοιούτων εὐχῶν ἐδόθησαν πρὸ δέκα ἢ δώδεκα ἐτῶν, νύξεις ἄωροι καὶ ἀτελεσφόρητοι, ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν Ἑταιρίαν, ποτὲ ὁ ζήλός της δὲν τὴν παρήγαγεν εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ παραγωνώσῃ διὰ τίνων θετικῶν συμφερόντων, καὶ διὰ πόσου χρονικοῦ διαστήματος

ἡ τοιαύτη εὐχὴ πρέπει νὰ διέλθῃ ἐναγωνίως, πρὶν ἢ περι-
 δυθῇ ποτε πραγματοποιήσεως πιθανότητα. Διὰ τοῦτο πε-
 ριορισθεῖσα ἀνέκαθεν εἰς προσπάθειας μετριοφρονεστέρας,
 εἰ καὶ περὶ τῆς ἐπιτυχίας διστάζουσα, ἐξητήσατο πρὸς τὸ
 παρὸν ἀντὶ τῶν πρωτοτύπων καὶ τὰ ἀντίτυπα, ἀντὶ τῆς
 ἀληθείας τοῦλάχιστον τὰς σκιάς. Διστάζουσα δὲ τὰ ἐζή-
 τησε, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἐζήτει δαπανηρὰ καὶ μεγάλα.

Ἄλλὰ σπεύδω ν' ἀναγγείλω τὸ ἀποτέλεσμα τῆς αἰτή-
 σεως ταύτης εἰς τὴν ὑμετέραν, εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος εὐ-
 γνωμοσύνην. Μόλις λαβὼν τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον τὴν
 τοῦ Κ. Προέδρου ἐπιστολήν, ἐσύστησεν αὐτὴν ἐν τῷ ἅμα
 εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Βασιλείσης, ἥτις γενναιοφρόνως οὐ
 μόνον τὴν κατασκευὴν ἐκ λευκοῦ γύψου ὄλων τῶν ἐν Ἀγ-
 γλίᾳ ἀνδριάντων καὶ ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ
 καὶ τὴν ἰδίᾳ δαπάνῃ μετακόμισιν αὐτῶν μέχρι τῶν Ἀθη-
 νῶν διέταξε, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἐπὶ πλοίου ἐπίτηδες
 ναυλωθέντος.

Ὅτε πρὸ ἑξ μηνῶν εἰσέπλεεν αὐτὸ εἰς τὸν λιμένα τοῦ
 Πειραιῶς, χαίρουσαι αἱ αὔραι τοῦ Αἰγαίου ἀνείλισσον τὰς
 πτυχὰς τῆς ἐπ' αὐτοῦ κυματούσης Βρεττανικῆς σημαίας,
 διότι δὲν ἤρχετο ὅπως ἀπειλητικῶς ἐπιδείξῃ τὴν θαλασσο-
 κράτορά της ἰσχύν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας φέρουσα τὸ εὐκταίό-
 τατον μεταξὺ αὐτονομουμένων ἐθνῶν συνάλλαγμα φιλο-
 φροσύνης καὶ δώρων, κατέπλεεν ὡς ἡ ἀρχαία θεωρίς, ὅταν
 ἐστεμμένη ἐπανήρχετο ἀπὸ τῶν εὐσεβῶν ἐκδρομῶν της,
 κατάγουσα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα.

Ἀγαλλόμενος συνέρρεεν ὁ λαὸς εἰς τὴν ἀκτὴν, καὶ πα-
 ρίστατο ὡς πανηγυρίζων εἰς τὴν ἀποβίβασιν ὀκτῶ καὶ τριά-
 κοντα κολοσσιῶν κιβωτίων, ὧν εἶχε μάθει μετ' ἐνθουσια-
 σμοῦ τὸ περιεχόμενον. Δαπάνῃ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνή-

σεως μετεκομίσθησαν αὐτὰ ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἀθήνας· ἡ δ' Ἐφορεία ὑμῶν ἔσπευσεν ἐξαιτησαμένη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως δημόσιόν τι κατάστημα ἐν ᾧ νὰ καταθέσῃ δεόντως, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεως καὶ πρὸς τὸν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ κοινοῦ, τ' ἀξιόλογα καὶ πολυάριθμα ταῦτα προπλάσματα. Ἡ αἴτησις δ' αὐτῆς καὶ ἐντεῦθεν εὐμενῶς εἰσηκούσθη, καὶ τῇ παρεχωρήθη εὐρύχωρος, κυκλωτερῆς καὶ θολοσκεπῆς αἴθουσα ἀρχαίου λουτρῶνος, ἣν δαπανήσασα μετεσκεύασεν εἰς Μουσεῖον προσωρινὸν μὲν, ἀλλὰ κατὰ πάντα κατάλληλον.

Προσέτι δ' ἡ Ἐφορεία, ἔχουσα λόγους ὅπως προσδοκᾷ τὴν προσεχῇ ἐπαύξεισιν τῶν συλλογῶν τούτων, διότι ἐνιαχοῦ μὲν ἀπέτεινεν αἰτήσεις, ἀλλαχόθεν δ' ἔλαβεν ὑποσχέσεις, ἐζήτησε νὰ τῇ παραχωρηθῇ ὁλόκληρον τοῦ λουτρῶνος τὸ οἰκοδόμημα. Καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργεῖον ἐδέξατο μετὰ πολλῆς προθυμίας τὴν πρότασιν ταύτην· ἀλλὰ λόγοι ὑπηρεσίας ἀνέβαλον αὐτῆς τὴν πραγματοποιήσειν.

*Ἄν λοιπὸν ἀπέκτησε κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία Μουσεῖον, ὅπερ καὶ ἤδη μὲν ἐστί, καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν προσδοκωμένων αὐτοῦ πλουτισμῶν ἔσται ἐν τῶν ἐπισημοτάτων ἐθνικῶν καταστημάτων, ἐν τῶν ὠραιότητων κοσμημάτων τῆς πόλεως, χάρις διὰ τοῦτο ἀποδοθήτω εἰς τὴν φιλόφρονα πρὸς αὐτὴν διάθεσιν τοῦ τε Βρετανικοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βρετανικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἀπέδειξε πόσον συναισθάνεται ὅτι δεσμοὶ εὐποιίας καὶ εὐγνωμοσύνης εἰσὶν οἱ ἀσφαλέστερον συνδέοντες ἔθνη πρὸς ἔθνη.

Ἐπειδὴ δὲ τὸντεῦθεν τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα εἰσὶ κτῆμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ θέλουσιν ἀναμφιβόλως κινήσει τὴν περιέργειαν καὶ δεχθῇ τὴν εὐλαβὴν ἐπίσκεψιν ἐκάστου

ὕμῳ, νομίζω ὅτι, ἀνακαλῶν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ὑπ' αὐτῶν παριστώμενα, θέλω εἰπεῖ οὐχὶ ἀσκόπως, ἴσως δέ πως καὶ κεχαρισμένως πρὸς τοὺς ἡττον ζωηράν σῶζοντας τὴν μνήμην τοῦ πράγματος.

Τὰ ἔργα ταῦτα διακρίνονται εἰς τρεῖς διαφόρους κατηγορίας. Τὰ μὲν, ὅσα ἐξετέθησαν ἐπὶ κρηπίδος τετραπλεύρου, κατασκευασθείσης ἐν μέσῳ τοῦ Μουσείου, ἦσαν ἀγάλματα κολοσσιαῖα, κοσμοῦντα τοὺς ἐπὶ τῶν δύο εἰσόδων τοῦ ναοῦ αἰτούς. Τὰ τοῦ ἀνατολικοῦ (1) παρίστων τὴν τῆς Ἀθηνᾶς γέννησιν, ἥ, ἀκριβέστερον, τὴν Θεὰν ἄρτι γεννηθεῖσαν, καὶ εἰσαγομένην ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸν σύλλογον τῶν Θεῶν. Καθ' ὃν καιρὸν εἶδον τὸν Παρθενῶνα οἱ πρῶτοι αὐτὸν διὰ λόγου ἢ ἱχνογραφικῶς περιγράφαντες (2), τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ αἰτώματος τούτου ἔλειπον ἤδη· ἀλλ' ὅσα τότε ὑφίσταντο, σφενδονισθέντα κατὰ γῆς ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ 1682, μετεκομίσθησαν μετὰ 130 ἔτη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ὅλων τούτων ἔχομεν ἤδη τὰ ἐκμαγεῖα. Τὸ πρῶτον αὐτῶν τμήμα παριστᾷ κεφαλὴν καὶ νευρώδεις προτεταμένους βραχίονας, ἔτι δὲ προτομὴν δύο ἱππῶν ἀνορθουμένων, τὸν Ἥλιον ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδυόμενον, ὅπως μεθέξῃ τοῦ σεμνοῦ ἐκείνου θεάματος.

« Σέβας δ' ἔχε πάντας ὀρώντας ἀθανάτους
 κινήθη δ' ἄρα πόντος,
 κύμασι πορφυρέοισι κυκώμενος. Ἔσχετο δ' ἄλμα
 ἑξαπίνης. Στήσεν δ' Ὑπερίωνος ἀγλαὸς υἱός
 ἵππους ὠκύποδας δηρὸν χρόνον »

καθ' Ὅμηρον (3). Τὸ μετὰ ταῦτα ἐπόμενον, ὁλοκλήρως σχε-

(1) Εἰς δὲ τὸν ναόν . . . εἰσιούσιν. Π. Α'. 24.

(2) Carrey, 1674. Spon καὶ Wheler, 1676.

(3) Ὑμν. ΚΗ'.

δὸν σωζόμενον ἄγαλμα κειμένου νεανίου, Ἡρακλέους κατὰ τινας, Θησέως κατ' ἄλλους, ἐστὶ τὸ ωραιότατον ἴσως τῶν ὄσων κεκτήμεθα δεῖγμα ἀνδρικοῦ νεανικοῦ κάλλους. Δύο εὐθρόνοι Θεαί, κληθεῖσαι ὑπὸ τῶν μὲν Πειθῶ καὶ Ἀφροδίτῃ, ὑπ' ἄλλων δὲ Περσεφόνη καὶ Δήμητρα, εἰσὶν ἀριστουργήματα διὰ τῶν θέσεων τὴν εὐπρέπειαν, τὴν εὐκοσμίαν τῆς ἀναβολῆς, καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἐργασίας. Χάριν δὲ παρθενικῆς συνάμα καὶ θείας φυῆς, ἀναλογίας τῆς ἐλαφροῦς καὶ ὠκείας τῶν θεῶν ἀγγέλου, ἐμφαίνει τὸ ἀκέφαλον, ἄλλως δὲ σῶον τῆς Ἰριδος ἄγαλμα, (τὸ στηθὲν εἰς τοῦ Μουσείου τὸ κέντρον), καὶ ὁμοίου ἐστὶ ῥυθμοῦ ὁ κορμὸς τῆς πτερωτῆς Νίκης. Ἀλλὰ τὸ πάντων ἐξαισιώτατον ἔργον τοῦ ἀετώματος τούτου, διὰ τε τὸ κάλλος τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ἐντέλειαν τῆς διατηρήσεως, εἰσὶ τὰ τρία τελευταῖα καθημένων γυναικῶν ἀγάλματα, ἃς τινὲς μὲν Ἑστίαν, Περσεφόνην καὶ Δήμητραν, οἱ δὲ τὰς τρεῖς Μοῖρας ἀποκαλοῦσι. Τὸ ἐπαφρόδιτον καὶ μεγαλοπρεπὲς τῆς μιᾶς αὐτῶν, τῆς προσανακεκλιμένης εἰς τῆς ἄλλης τὰ γόνατα, ὁ λεπτοῦφαντος αὐτῆς χιτῶν, συσκιᾶζων μᾶλλον ἢ συγκαλύπτων πολλαχοῦ τὴν νεανικὴν αὐτῆς μορφήν, καὶ καθ' οὗ φαίνεται ὡς πάλλουσα καὶ ἐξανισταμένη τοῦ στήθους τῆς ἡ ζωηρὰ καὶ νεάζουσα σάρξ, μᾶς παριστῶσι τῆς γλυπτικῆς καλλιτεχνίας τ' ἀνυπέρβλητα πέρατα. Τέλος δ' ἀπολήγει τὸ αἶτωμα τοῦτο εἰς ἄλλην κεφαλὴν ἵππου, τοῦ τῆς νυκτός, κύπτουσαν αὐτήν, καὶ ὡς βυθιζομένην εἰς τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὸ σκότος, καὶ περατοῦσαν τὴν διὰ Θεοῦς καὶ ἀνθρώπους χαρμόσυνον ἐκείνην ἡμέραν.

Τοῦ δὲ δυτικοῦ αἵτου τὰ ἀγάλματα παρίστων τὴν περίφημον Ἑριν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ταῦτα ὑφίσταντο ὅλα σχεδὸν ὅτε ἐπεσκέποντο τὴν Ἑλλάδα οἱ

πρώτοι περιηγηταί. Ἀλλά τινα φαίνεται ὅτι συνέτριψεν ἡ ἔκρηξις, ἡ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Μοροζίνη, τῆς τόσον ματαίας ἐκείνης διὰ τοὺς Ἑνετοὺς, τόσον ὀλεθρίας διὰ τοὺς Ἑλλήνας. Ὁ Ἑνετὸς ναύαρχος ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθήνας κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ οἱ δυστυχεῖς Ἀθηναῖοι, χρυσὴν ὀνειρουθέντες ἐλευθερίαν, τὸν ὑπεδέχθησαν ὡς Θεὸν Σωτῆρα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Μοροζίνης μεταμεληθεὶς διὰ τὴν ἄσκοπον καὶ δυσφύλακτον ταύτην κατάκτησιν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐξέθετο τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὸ μέσος τῶν Μουσουλμάνων, κωφὸς ἤδη εἰς τὰς οἰμωγὰς αὐτῶν καὶ τὰ δάκρυα, παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τὸν φιλέλδικον πέλεκυν τῶν τυράννων αὐτῆς, καὶ ἀπέπλευσε μετὰ τῆς φρουρᾶς ἀπὸ τῆς γῆς ἐφ' ἧς τοσαύτας ἐφείλκυσε συμφοράς. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἵνα ἀποφύγῃσι τὸν βέβαιον θάνατον, διεσπάρησαν εἰς τὰς πέριξ πόλεις καὶ κώμας, μέχρις ὧν δὲν ἔφθανε τῶν Τούρκων ἡ δύναμις. Ὁ δ' Ἑνετὸς προσέτι, πρὶν ἀναξίως καταπροδώσῃ τὴν χώραν ἣν ἀπερισκέπτως κατέκτησεν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῆς λαμπρόν τι τρόπαιον τῆς περιβολῆς του στρατείας του, καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀφαιρέσῃ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος τὰ κοσμοῦντα αὐτὸ ἀγάλματα. Οἱ συμπολιταὶ του μηχανικοὶ ὅμως, οἵτινες τὰ κατεδίβαζον, τὰ ἀφῆκαν νὰ πέσωσι κατὰ γῆς καὶ νὰ διαλυθῶσιν εἰς τρίμματα, οἱ ἀνεπιτήδειοι! Μόνον δ' ἐν ὀλόκληρον καὶ θαυμάσιον κειμένου νεανίου ἄγαλμα, Ἰλισσοῦ, ἡ κατ' ἄλλους Θησέως, καὶ τινα ἀτελῆ τεμάχια (Ἀθηνᾶς, Διὸς ἡ Ποσειδῶνος, Νίκης, Κέρκροπος ἡ Ἐρεχθέως, καὶ Λητοῦς), αὐτὰ εὔρε καὶ συνέλεξεν ὁ Λόρδος Ἑλγιν εἰς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ τούτων μόνων ἔχομεν ἐνταῦθα τὰ ἐκμαγεῖα. Προσέτι δ' ὁ Κόμης Λαβόρδ, μέλος τῆς ἡμετέρας Ἑταιρίας, μᾶς εἰδοποίησεν ὅτι, διερχόμενος δι' Ἑνετίας,

εὑρεν ἐκεῖ παρ' ἰδιώταις ἐξαίσιον κεφαλὴν λιθίνην, καὶ λαβὼν ἀποδείξεις ἀναμφισβητήτους ὅτι προήρχετο αὕτη ἐκ τοῦ Παρθενῶνος, ἐκ τούτου ἀναμφιβόλως τοῦ ἀετώματος, τὴν ἠγόρασε, καὶ ὑπεσχέθη νὰ μᾶς πέμψῃ τὸ ἐκμαγεῖον αὐτῆς.

Ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει μετόπας τοῦ Παρθενῶνος, αἵτινες ἀνέκαθεν οὗται 92 τὸν ἀριθμόν, λίαν ἀνέχουσαι καὶ θαυμασίοις ἀναγλύφοις κεκοσμημέναι, περιεῖχον διαφόρους ἥρωολογικὰς παραστάσεις. Τούτων μία μὲν πρὸς ταῖς τεσσαράκοντα εὐρίσκονται ἐνταῦθα λίαν ἠκρωτηριασμέναι, μία καλῶς διατετηρημένη ἀνευρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς, 34 ἀπωλέσθησαν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως, μία ἠγοράσθη ἐπὶ Τούρκων παρὰ τοῦ Γαλλικοῦ Μουσείου δι' 25 χιλιάδας φράγκων, καὶ πεντεκαίδεκα κόψας ὁ Λόρδος Ἑλγινος ἀπὸ τοῦ ναοῦ διὰ πρίονος, ἔπεμψεν εἰς Ἀγγλίαν. Τῶν τελευταίων τούτων εἰσὶ τὰ δωρηθέντα ἡμῖν ἐκμαγεῖα, ἃ ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ ἐνταῦθα Μουσείῳ εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα, ἐκατέρωθεν τῆς πύλης αὐτοῦ. Ἀναφέρονται δὲ τούτων αἱ παραστάσεις, ὡς καὶ τῆς παρ' ἡμῖν εὑρεθείσης, εἰς τὸ ἀθαιμιτούργημα τῶν ὑβριστῶν Κενταύρων παρὰ τοῖς Λαπίθαις, καὶ εἰς τοῦ Πειρίθου καὶ Θησέως τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν. Ἐφ' ἐνὸς (4) φαίνεται αὕτη ἡ ἄνομος πρᾶξις, ἡ προκαλέσασα τὸ αἵματηρὸν δρᾶμα. Κένταυρος ἀρπάσας γυναῖκα, ἴσως αὐτὴν τοῦ Πειρίθου τὴν νύμφην, ὁρμᾷ μετὰ τῆς λείας αὐτοῦ εἰς φυγὴν. Ἄλλ' ἰδοῦ, πῦρ πνέων ὁ ἥρωϊκὸς Λαπίθης, ἐπέρχεται φέρων ἐκδίκησιν. Ἐκ τοῦ τραχήλου συνέλαβε τὸ ἀσελγὲς τέρας, τὸ στιβαρὸν αὐτοῦ γόνυ πιέζει τὴν ῥάχιν του, καὶ κάμπτει μέχρι γῆς τοὺς ἰππίους

(4) Βρ. Μουσ. 15. Ὁμοία παράστασις καὶ ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ Γαλλ. Μουσείου, καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι εὑρεθείσης.

του πόδας (5). Ἄλλος δὲ νεανίας ἐφορμῶν κατὰ Κένταυρου, βυθίζει τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στήθος του, μάτην ἐπανισταμένου (6). Ὁ ἄλλος δ' ἐκεῖνος Κένταυρος ἤλπισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς· ἀλλὰ τὸν κατέλαβε πολεμιστῆς ὑψηλὸς ὑπὲρ φύσιν, ἴσως αὐτὸς ὁ Θησεύς, τῷ κατέφερε βαρεῖαν πληγὴν, καὶ σύρων ἀπὸ τῆς κόμης αὐτόν, θέλει νὰ τῷ καταφέρῃ καὶ δευτέραν, τὴν τελευταίαν (7). Ἀλλὰ δὲν ἦσαν οὐδ' οἱ Κένταυροι ἐκ τῶν παραχωρούντων τὴν νίκην ἀμαχητί. Ἐξ ἐναντίας πεισματωδῶς τὴν διημβισθήτησαν· ὥστε οὐ μόνον πολλαχοῦ ἀμφίβροπος ἔμεινεν (8), ἀλλὰ πολλάκις ἐκηρύχθη καὶ κατὰ τῶν Λαπίθων. Μάτην κλίνων ὁ Λαπίθης τὸ γόνυ ἀνατείνει τὴν ἄχρηστον πλέον ἀσπίδα του ἢ τὸ ξιφὸς του (9). Ὁ Κένταυρος ἀγρίως ἐξανιστάμενος, στρέφει ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν του ῥόπαλον ἢ λίθον χειροπληθῆ (10), καὶ εἰς τὴν ἀρπαγὴν προσθέτων τὸν φόνον, ἐκτείνει τὸν πολεμιστὴν νεκρὸν κατὰ γῆς (11). Τὴν ζωηρότητα καὶ τὸ κάλλος τῶν δραματικωτάτων τούτων συνθέσεων οὔτε γλυφίς ἡδυνήθη ποτὲ νὰ ὑπερβῇ, οὔτε λέξεις ἀρκοῦσι νὰ περιγράψωσιν.

Ἡ τρίτη τέλος κατηγορία περιλαμβάνει τὸ μέρος τῆς ζωοφόρου τὸ ἀπαχθὲν εἰς Ἀγγλίαν. Ἡ ὅλη ζωοφόρος, ὡς ταινία παμποίκιλος περιζωννύουσα τὸν ναόν, παρίστα, καὶ εἰς κάλλος ἀνῆγεν ἰδανικόν, τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων. Εἶχε δὲ μῆκος 524', ἐξ ὧν 140 περίπου περιεσώθησαν ἐν

(5) Βρ. Μ. 2.

(6) Βρ. Μ. 7.

(7) Βρ. Μ. 13.

(8) Βρ. Μ. 4 καὶ 5.

(9) Μ. Β. 16.

(10) Μ. Β. 3, 6. Αἱ κεφαλαὶ τοῦ ἀρ. 3 εὑρίσκονται ἐν Κοπεγχάγη, καὶ προσετέθησαν κατὰ γύψιν ἐκμαγεῖα τοῦ Βρ. Μουσείου.

(11) Β. Μ. 14.

Ἑλλάδι, 250 μετεκομίσθησαν εἰς Ἀγγλίαν, καὶ τὸ λοιπὸν μέρος ἀπώλετο, φοβοῦμαι, ἀμεταστρεπті. Ὁ θέλων λοιπὸν νὰ ἐννοήσῃ τὰς θαυμασίας ταύτας γλυφάς, ἀνάγκη ν' ἀναπολήσῃ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἐκείνην τὴν τελετὴν.

Μεσοῦσης τῆς θερινῆς ὥρας ἐκάστου τετάρτου ἔτους (12), ἐν Ἑκατομβαιῶνι φθίνοντι, ἡ πόλις ὅλη τῶν Ἀθηναίων ἦν ἀνάστατος διὰ τὴν πανήγυριν τῆς πολιούχου θεᾶς τῆς. Εἰς τὸ στάδιον ἡμιλλῶντο δρομεῖς καὶ πύκται, μουσικοὶ ἔψαλλον τὰς πράξεις τῶν προγόνων εἰς τὸ Ὠδεῖον, δραματοῦργοι ἀντηγωνίζοντο εἰς τὸ θέατρον, τὰς νύκτας ἐφαίδρυνον λαμπαδοφορίαι ἐν τῷ Κεραμεικῷ, καὶ πλασταὶ ναυμαχίαι περὶ τὸ Σούνιον ἀνεκάλουν τῆς πόλεως τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν. — Ἀλλ' ἅμα ὑπέφωσκεν ἡ ὀγδόη καὶ εἰκοστὴ τοῦ μηνός (13), λαμπροστόλιστος καὶ μύρτου κλάδους διὰ χειρὸς φέρων, ἐξερχετο ὁ λαὸς ἀθρόος εἰς τὸν ἕξω Κεραμεικόν (14), ὅπου παραταξάμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τὴν ἐποπτεῖαν, εἰσῆρχετο διὰ τῆς Πειραικῆς Πύλης, καὶ ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ παρακειμένου Πομπείου τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἑορτάσιμα σκεύη (15), ἰδίως δὲ τὸν νέον κροκωτὸν (16) πέπλοντῆς θεᾶς, ὃν ἐξύφαινον, ὑπὸ τῶν ἀρρήφόρων τὴν ἐπιτήρησιν, νέαι παρθένοι, αἱ ἐργαστῖναι (17), ἐμποικίλλουσαι γιγαντομαχίας, καὶ ἄθλα ἡρώων καὶ πράξεις τῆς Ἀθηναῆς (18). Προσῆρτων δ' αὐτὸν εἰς παράδοξον κατασκευά-

(12) Κατὰ πενταετηρίδα, τὸ γ' ἔτος ἐκάστης Ὀλυμπιάδος.

(13) Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τιμ.

(14) Θουκ. ΣΤ. 57.—Πλούτ. Δημ. 12.

(15) Πομπεία, Meurs. att. lect.

(16) Εὐριπίδης Ἑκάβη 464.

(17) Ἡσύχιος, ἐργαστῖναι, αἱ τὸν πέπλον ὑφαίνουσαι.

(18), Μία Ἀθηναῖ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Μουσείου φορεῖ τὸν παναθηναϊκὸν πέπλον. August. I. Pl. 9, 10.

σμα, εἰς ναῦν ἡγκυροβολημένην ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου (19). Ἐκεῖ ἐνήρχετο ἡ κυρίως πομπή. Ὁ πέπλος κολπούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὥθει ὡς ἰστίον τὴν ναῦν, ἥτις ἐρεσσομένη *χελία κώπη* (20), καὶ ὀλισθαίνουσα διὰ κεκρυμμένου μηχανισμοῦ, ἐξετέλει ἀκατανόητος τὸν ἄνυδρον πλοῦν τῆς διὰ τῆς πόλεως. Οἱ ἄρχοντες τὴν περιεχύκλουν καὶ τὴν προέπεμπον, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀναμεμιγμένοι εἰς τὸ πλῆθος, ἐβρύθμιζον καὶ διηύθυνον τὰς τάξεις αὐτοῦ (21). Μετ' αὐτοὺς δ' ἔβαινον σεμνῶς καὶ ἐορτασίμως γυναῖκες καὶ νεάνιδες Ἀθηναῖαι ἐν βαθυκόλπῳ χιτῶνι, φέρουσαι τὰ σκεύη τῶν θυσιῶν (22), καὶ παρακολουθούμεναι ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῶν μετοίκων, εἰς ἅς τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀλαζονεία ἐπέβαλλε νὰ φέρωσιν, ἐν ὑπηρετίδων μέρει, τὰς ὑδρίας καὶ τὰ σκιάδια (23).

Κατόπιν δ' αὐτῶν ἦγοντο εἰς τοὺς βωμοὺς τὰ ἱερὰ θύματα. Κριοὶ εὐτραφεῖς (24) ἐβάδιζον περιεσκεμμένως, ἡ ὥρων εἰς τὰ πρόσω λιπαροὶ ταῦροι, δῶρα υἱικοῦ φίλτρου τῶν ἀποίκων τῶν Ἀθηνῶν (25), μόλις ἀναχαιτιζόμενοι ὑπὸ τῶν εὐρώστων θυτῶν (26), καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι χωροῦσιν οὕτω προθύμως εἰς τὴν σφαγὴν, ὅτι πρὶν τῆς ἐσπέρας θέλουσι θρέψει τὸν περιεχυμένον ἐκεῖνον ὄχλον. Μετ' αὐτῶν δὲ προέβαινον καὶ οἱ λοιποὶ τῆς δημοτικῆς εὐωχίας θεράποντες, οἱ ἐν σκάφαις φέροντες τὰ ὄψα καὶ τὰ τραγάλια,

(19) Πausan. Α, 19.

(20) Φιλοστρ. Σοφιστ. Β'. 4, 5.

(21) M. B. 18, 21, 22.

(22) M. B. 17, 23.

(23) M. B. 17, 24, καὶ ἐν ἐς Ἑλλάδι.

(24) Ἐν τμήμα ἐν Ἑλλάδι.

(25) Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ.

(26) M. B. 25, 84, 87 καὶ ἐν τμ. ἐν Ἑλλάδι.

καὶ τὸν οἶνον ἐν ἀμφορεῦσι (27), καὶ ὀπίσω αὐτῶν οἱ μουσικοί, λυρισταί τε καὶ αὐληταί (28) καὶ ἀοιδοὶ θαλλοφόροι (29), πληροῦντες τοὺς ἀέρας φαιδρῶν τόνων καὶ σεμνῆς μελωδίας.

Τὸν πεζὸν ὄχλον παρηκολούθει σειρὰ τεθρίππων πολυτελῶν (30), τῶν προαγωνισθέντων εἰς τὴν διφρηλασίαν (31). Ὑπὸ τοῦ βόμβου τοῦ συρρέοντος πλήθους, ὑπὸ τῆς ἀμίλλης, τῆς τῶν ὅπλων κλαγγῆς καὶ τῶν τόνων τῆς μουσικῆς οἰστρηλατούμενοι, οἱ θυμοειδεῖς ἵπποι ἀφηνιάζον, καὶ ἠπεύθουν πρὸς τὸν ἡνίοχον. Μάτην, κατὰ διάταξιν τοῦ Θησέως (32), οἱ ἐν τῷ σταδίῳ ἀγωνισάμενοι (33) προσανέβαινον ἔνοπλοι, καὶ εἰς τῆς πομπῆς τὴν λαμπρότητα συντελοῦντες καὶ τῆς ἡνιοχίας συναντιλαμβανόμενοι. Οἱ ἀδάμαστοι ἵπποι ἤθελον θραύσει πάντα χαλινὸν καὶ συνταράξει τῆς πομπῆς τὴν ἐμβρίθειαν, ἂν πεζοὶ ὁδηγοὶ παρακολουθοῦντες δὲν ἐρρύθμιζον τὸ βῆμα αὐτῶν καὶ δὲν ἐπράυνον τὴν ὁρμὴν των.

Μετὰ δὲ τὰ τέθριππα εἶπετο τέλος μέγα πλῆθος ἵππων χρυσοφαλάρων, ἀποπερατοῦν τὴν πομπήν (34). Πᾶς ὁ δυνάμενος νὰ θρέψῃ καὶ ν' ἀναβῇ ἵππον ἐφιλοτιμεῖτο, ὥφειλε μάλιστα, νὰ παρουσιασθῇ ἔφιππος (35). Καὶ ἐν ᾧ τὸ εὐγενὲς ζῶον καλπάζον μετεωρίζετο, καὶ γοργούμενον ἔκαμπτεν ὑπερηράνως τὸν τράχηλον, περιβλεπτος καὶ μεγαλο-

(27) M. B. 25, καὶ 2 τμ. ἐν Ἑλλάδι.

(28) 1 τμ. ἐν Ἑλλάδι.

(29) M. B. 28 καὶ 2 τμ. ἐν Ἑλλάδι.

(30) M. B. 25, 28, 38, 31, 78, 82.

(31) Ἀριστοφ. Εἰρ. 899. — Νεφ. 15, 25, 122. — Ἀθην. Β, 154.

(32) Σχ. Ἀριστ. 28.

(33) Διον. Ἀλικ. Τ. Γ. Ε. 1499. Reisk.

(34) M. B. 32, 34, 77 καὶ τμ. ἐν Ἑλλ.

(35) Ξενοφ. Ἴππ. 2.

πρεπῆς ὁ ἵππευς ἔχαιρεν ἐπὶ τοῖς λαμπροῖς τούτοις κινήμασι, καὶ τὸ πλῆθος ἐπὶ ἱκρίων σεσωρευμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς (36), ἐχειροκρότει ἐπὶ τοῦ θεάματος τῇ ζωηρότητι καὶ τῇ ποικιλίᾳ. Οὕτω διήρχετο ἡ τελετὴ τὴν ὁδὸν τῶν Ἑρμῶν, παρήλλαττε τὸ παρὰ τὴν ἀγορὰν Ἐλευσίνιον (37), διέδαινε ἐμπρὸς τοῦ Πελασγικοῦ ἢ βορείου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸ Πυθίου (38), καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ ἄστυ. Διὰ δὲ τῶν Προφυλαίων προελθοῦσα πρὸς τὸν Παρθενῶνα, διεσχίζετο δίχα, καὶ παροδεύσασα παρὰ τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ, συνηνοῦτο πάλιν ἐμπρὸς τῆς ἀνατολικῆς, τῆς κυριωτέρας εἰσόδου του. Ἐκεῖ δὲ τὴν περιέμενον οἱ ἀνώτατοι τῆς πολιτείας ἄρχοντες καὶ οἱ νομοφύλακες (39). Ὁ ἄρχων Βασιλεύς, προβαίνων μέχρι τῆς πύλης, ἐδέχετο ἐν τῇ ἀοράτῳ τῶν θεῶν παρουσίᾳ ἐκ τῶν χειρῶν νέου παιδὸς τὸν πέπλον, ἵνα τὸν θέσῃ ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ εἰς τοὺς ὤμους τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος (40), ἐν ᾧ δύο παρθένοι, αἱ ἄρρηφόροι, λαβοῦσαι διὰ νυκτὸς παρὰ τῆς ἱερείας τῆς Πολιάδος δύο κανᾶ μυστηριώδη καὶ κεκλεισμένα, τὰ παρέδιδον εἰς τὴν Τραπεζῶν (41), τὴν μίαν τῶν δύο ἱερείων τῆς θεᾶς, τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἱερᾶς τραπέζης ἐπιτετραμμένην (42).

Ταύτην τὴν δημοτελεστάτην πομπὴν διαιώνισεν ἐν τῇ ζωοφόρῳ ἡ ποιητικὴ γλυφίς τῶν περὶ τὸν Φειδίαν, ἀπολιθώσασα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ζωὴν, καὶ συγχρόνως δοῦσα ζωὴν εἰς τὸν λίθον.

(36) Ἀθῆν. Δ, 168.

(37) Ἀνωτ. Σελ. 118.

(38) Φιλόστρ. Β. Ἡρώδ. 5.

(39) M. B. 17, 18, 21, 22 Μολύβ. Η. 8, 7.

(40) M. B. 19.

(41) M. B. 19.

(42) Meurs. Att. iv. 11. Ἡσύχ.

Τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἀνεκτίμητος συλλογή, δι' ἧς τὴν ἀπόκτησιν δὲν δυνάμεθα ἱκανὴν νὰ ἐκφράσωμεν εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν φιλοφροσύνην τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἣτις ἀπαρτίζει τὸν πρῶτον πηρὶνα τοῦ ἀρτισυστάτου τῆς Ἑταιρίας Μουσείου. Θέλει δὲ περιλάβει τὸ Μουσεῖον τοῦτο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων συλλογῶν ἐκμαγείων ὅσας περιμένει πολλαχόθεν μετὰ πεποιοτήσεως, ἀκόμη καὶ τὰς ἀρχαιότητας ὅσας ἰδίᾳ δαπάνῃ ἀνέσκαψεν ἢ ἀπέκτησεν ἡ Ἑταιρία, ἔτι δ' ὅσῃν ἀπαρτίζει, καὶ ἤδη ἀπῆρτισε, συλλογὴν ἀγγείων, καὶ τέλος τὴν ὠραίαν συλλογὴν νομισματικῶν ἐκμαγείων ἐκ θείου, ἣν πρὸ διετίας τῇ ἔπεμψεν ὁ Ἀγγλος Κ. Τρεβέλυαν, ἐπαγγειλάμενος νὰ ἐπαυξήσῃ αὐτὴν εἰς τὸ μέλλον.

Πρὸ δύο ἐτῶν ἤδη ἀνέλαβεν ἡ Ἑταιρία, ὡς ἔργον ἄξιον προσοχῆς τῆς μεγίστης καὶ τῶν ἀφειδεστέρων τῶν θυσιῶν, τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ὑφισταμένων τοῦ Ἑρεχθίου μερῶν. Ἀνήγειρεν ἐπομένως τὰ κατερῥυηκότα τοῦ σηκοῦ τείχη, ἀνέσκαψε καὶ ἐκάθηρε τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ, ἠνέωξε τὴν τέως ἐπωκοδομημένην μεγάλην αὐτοῦ πρόστασιν, ἐλάξευσε τοὺς ἐλλείποντας αὐτῆς σπονδύλους καὶ τὰ κιονόκρανα, ὡς καὶ τῆς ἐνταῦθα εὐρεθείσης Καρυάτιδος τὸ συντετριμμένον μέρος, καὶ ἔμελλε πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦ ναοῦ τούτου τὴν ἀποπεράτωσιν, εἰ καὶ ἤθελεν ἐξαντλήσει αὕτη πάντα τὰ διαθέσιμα τῆς Ἑταιρίας κεφάλαια καὶ ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῆς τοὺς τρόπους πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν ἄλλην.

Ἄλλ' ὃ ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ πάσῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσει αὐτοῦ καὶ δημοσίᾳ καὶ ἰδιωτικῶς δειχθεὶς ἔνθερμος καὶ δραστήριος αὐτῆς φίλος, ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Κ. Πισκατόρης, ἔσπευσε νὰ συνδράμῃ γενναίως τὴν Ἑταιρίαν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ οὐ μόνον κατέβαλεν ἐξ ἰδίων

πᾶσαν τὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀναγκαίαν δαπάνην, συμπο-
 σουμένην εἰς πολλὰς δραχμῶν χιλιάδας, ἀλλὰ, προσαγα-
 γὼν αὐτῇ καὶ ἕτερον δῶρον, τοῦ χρηματικοῦ οὐχ ἦττον
 πολύτιμον, ἐπέτρεψεν ὥστε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀνεγέρσεως
 ν' ἀναλάβῃ ὁ ἐνταῦθα ἐπιδημῶν ἄριστος ἐν ἀρχιτέκτοσι
 Γάλλος Κ. Πακάρδος.

Τούτου τῇ ἐμπειροτέχνῳ συμπράξει συνηρμόσθη καὶ
 ἀνηγέρθη τὸ ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας ἀνευρεθὲν μετὰ τοῦ ὑπ' αὐ-
 τῆς λαξευθέντος μέρους τῆς Καρυάτιδος, ἀνεστήθη δ' εἰς
 τὴν οἰκίαν θέσιν, σιδηρῶ κίονι στηριχθὲν, τὸ ἐξ Ἀγγλίας
 δωρηθὲν αὐτῇ τῆς ἄλλης Καρυάτιδος ἐκμαγεῖον, συνεπλη-
 ρώθη δ' ὁ θριγκὸς μετὰ τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς τῶν Καρυα-
 τίδων προστάσεως διὰ κατασκευῆς καὶ προσθήκης νέων ἐπι-
 στυλίων καὶ βάσεων, καὶ τέλος περιεσκάφη καὶ ἰσοπεδώθη
 τὸ περὶ τὴν πρόστασιν ταύτην ἔδαφος.

Ἐν δὲ ταῖς ἐργασίαις ταύταις ἀνωρύχθησαν ἐν τῷ
 βράχῳ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Τετᾶζου, συνα-
 δελφοῦ τοῦ Κ. Πακάρδου, τρεῖς φυσικαὶ ὀπαί, ἴσως τῆς
 τριαίνης τὰ ἴχνη, ἃ ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι ὡς μνημόσυ-
 νον τῆς θείας ἐκείνης ἀμφισβητήσεως περὶ τῆς ἀττικῆς
 γῆς (43). Τὴν βοήθειαν ταύτην κηρύττει μετὰ μεγίστης εὐ-
 γνωμοσύνης ἡ Ἐφορεία, ὡς ὑπερβάσαν πάσας τὰς ἐλπίδας
 καὶ ἀξιώσεις αὐτῆς, καὶ ἀναδείξασαν ἔργον ἀνώτερον τοῦ ὁ
 ἐδύνατο αὐτῇ διὰ τῶν ιδίων αὐτῆς πόρων ἐν ἴσῳ διαστή-
 ματι χρόνου νὰ κατορθώσῃ.

Δύο δ' ἔργα τῆς Ἑταιρίας περιορίζομαι προσαναφέρων,
 καὶ ἐφ' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἔχω δυστυχῆς τι συμβᾶν ν' ἀναγ-

(43) Καὶ ὕδωρ ἔστιν ἔνδον θαλάσσιον ἐκ φρέατος . . . καὶ τριαίνης ἔστιν ἐν τῇ
 πέτρᾳ σῆμα. Ταῦτα δὲ λέγεται Ποσειδῶνι μαρτύρια εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς χώ-
 ρας φανῆναι. Πaus. Α. 26.

γείλω. Πρὸ δύο ἐτῶν τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον ἔπεμψε δῶρον εἰς τὴν Ἑταιρίαν, ἐκμαγεῖα ἐκ μέλανος γῆς τῶν τεσσάρων τμημάτων τῆς ζωοφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τῶν ἐν Λονδίῳ διατηρουμένων. Καὶ τὰ μὲν τρία ἐναπετέθησαν εἰς τὸν θριγκὸν τοῦ ναοῦ, καὶ μένει μόνον, ὡς ἡ ὁμόχρους αὐτοῖς Καρυάτις, νὰ ἐπιχρισθῶσιν εἰσέτι. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἀνεβιβάζετο καὶ τὸ τέταρτον, ὅπερ ἀνέκαθεν, ἀπὸ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ ἤδη, ἦν τεθραυσμένον καὶ συνδεδεμένον σιδηροῖς τόρμοις, αἱ δοκοί, αἵτινες πολὺ ἀνώτερα βάρη εἶχον φέρει ἀκινδύνως, ἐνέδοσαν αἴφνης, καὶ τὸ ἐκμαγεῖον κατέπεσε καὶ κατεσυντρίβη. Ἡ συμφορὰ αὕτη ἦν μὲν τυχαία καὶ ἀκούσιος, καὶ καθ' ἃ ἐπληροφορήθη ἡ Ἐφορεία εἰς οὐδενὸς ἀμέλειαν ἢ ἀπερিসκεψίαν δύναται δικαίως ν' ἀποδοθῇ.

« Πολλὰ δ' ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν ἔπесεν
Ἐμπαλιν μὲν τέρψιος » (34).

ἀλλὰ δὲν θέλω ν' ἀρνηθῶ ὅτι τὸ συμβᾶν ἐστὶ λυπηρόν, ἀμαυροῦν αὐτὸ μόνον τὴν ἄλλως χαροποιὸν ἔκθεσιν τῶν ἔργων τῆς Ἑταιρίας, καὶ ἐκθέτον αὐτὴν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀποκτήσῃ ὅπως δῆποτε ἄλλο ἐκμαγεῖον ἀντὶ τοῦ ἀπολεσθέντος.

Πέρυσιν ἀνέφερον ἐν ἐκτάσει ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ πλοιάρχου Κ. Παλάσκα ἡ Ἑταιρία ἐπεχείρησε νὰ θέσῃ γνῶμονας εἰς τὸν Πύργον τοῦ Κυρρῆστου καὶ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο ὠρολόγιον εἰς τὴν πρώτην του χρήσιν, δεικνύον τῆς ἡμέρας τὰς διαιρέσεις ὡς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τέσσαρες γνῶμονες ἐτέθησαν τότε ἐν εἴδει ἀπο-

(34) Πίνδ. Ὀλ. IB, 14. — Ταῦτα ἐν τῇ Γαλλικῇ μεταφράσει:

« Bien souvent l'homme a vu
Son espoir renversé d'un coup inattendu ».

πείρας, ἥτις ἐπέτυχεν ἐντελῶς· δι' ὃ ἡ Ἑταιρία ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, στερεοῦσα ἐκείνους τοὺς γνώμονας καὶ προσθέτουσα καὶ τοὺς ἔτι ἐλλείποντας. Τοῦ ἔργου δὲ τούτου τὴν ἐκτέλεσιν ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν μηχανικὸν Βαϊσεμβάχ, ὅστις εὐρίσκεται ἤδη περὶ τὸ τέλος αὐτῆς.

 Η

Ἔτος 1848.

Ἄν τῆς συνεδριάσεως ταύτης σκοπὸς μόνος ἦτον ἡ ἔκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐτησίας ἡμῶν ἐνεργείας, ἴσως ἤθελε διστάτῃ ἡ Ἐφορεία νὰ παρουσιασθῇ σήμερον λόγον διδοῦσα, διότι ἀποτελέσματα τοιαῦτα, ἐκ προοιμίων τ' ὁμολογεῖ, δὲν ἔχει νὰ καταδείξῃ ἐπὶ τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους σχεδὸν παντάπατιν. Ἀλλ' ἡ δημοτελής αὕτη ὁμήγουρις ἐγκατέστη προσέτι καὶ πρὸς διηνεκὲς μνημόσυνον συμβάντος ἐθνικὴν ἔχοντος σημασίαν, τῆς πρώτης καθιδρύσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας. Ἀμα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Θρόνου παρέλαβεν ἡ ἐλευθερία τὴν εὐνομίαν συμπάρεδρον ἐν Ἑλλάδι, τὸ βαθὺ αἶσθημα εὐλαβείας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὸ πολῦτιμον προγονικὸν κληροδότημα τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ἀπεκαλύφθη προδῆλως εἰς τῆς Ἑταιρίας ταύτης τὴν αὐτόματον σύστασιν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐφορεία, εἰ καὶ μηδὲν ἴσως ἔχουσα ν' ἀναγγείλῃ ἄξιον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς προσδοκίας ὑμῶν, δὲν ἠθέλησεν ὁμως, ἕνεκα τούτου, ν' ἀφαιρέσῃ τὴν πανηγυρικὴν ταύτην ἄνοδον εἰς τὸν ἱερὸν τῆς ἀρχαιότητος λόφον, τὴν ἀναπολοῦσαν τὴν πνευματι-

κὴν ἡμῶν κοινωνίαν ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλληνικῆς δόξης καὶ τοῦ εὐγενοῦς τῆς ἐπιστήμης συμφέροντος, καὶ ἐλέγχουσιν ὑπὲρ τι καὶ ἄλλο τὸν βαθμὸν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Διὰ τῆς ἐορτῆς ταύτης ἀναπολοῦμεν καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς ἐπιτηροῦντας ἡμᾶς, ὅτι εἴμεθα οἱ ἀπόγονοι τῶν μεγάλων ἐκείνων, περὶ ὧν μᾶς μνηνύουσι τὰ ἔργα καὶ ἡ φήμη αὐτῶν, ὅτι ἀναδεχόμεθα τῆς κληρονομίας αὐτῶν καὶ τὰς συνεπειάς καὶ τὴν εὐθύνην, καὶ ὅτι ἀγωνιζόμεθα νὰ φέρωμεν ἐπαξίως τὸ δυσβάστακτον τοῦτο βάρος. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν ὑψηλῶν ἐμπνεύσεων αἵτινες καὶ ἐκ τῶν ἀφορμῶν αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν τόπων ἐκρέουσιν, ὑπὸ τὰς σεβασμίας ταύτας σκιάς, καὶ περιπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων αἰώνων, προσαναβαίνομεν ἀπὸ τῆς ὕλης εἰς τὴν διάνοιαν, καὶ ἐνθυμούμεθα ὅτι οὐ μόνον λίθων ξεστῶν καὶ μνημείων γραπτῶν παρελάβομεν διαθήκην, ἀλλὰ καὶ παραδειγμάτων ἀξιαγάστων, καὶ ἀρετῶν σωσιπόλεων.

Ὡς ὀφείλομεν ἅπαξ καθ' ἐβδομάδα, εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ν' ἀκούωμεν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις τῶν εὐαρεστησάντων αὐτῷ ὅπως δι' αὐτῶν κρατυνόμεθα εἰς τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων τὴν ἄσκησιν, οὕτως ὥς ἐπικρατήσῃ ἐσαεὶ τὸ πρὸ δεκαετηρίδος εἰσαχθὲν ἔθος τοῦ ν' ἀνεργῶμεθα ἅπαξ κατ' ἔτος εἰς τὸ παγκόσμιον τοῦτο προσκυνητήριον, ἔνθα διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀγέρων προγονικῶν ἀριστουργημάτων ν' ἀναπτερῶμεν τὴν ψυχὴν εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀγέρων πράξεων, ἔνθα ἐπιφοιτῶσαι ἡμᾶς ἐλλάμψεις τῆς παλαιᾶς ἀρετῆς, νὰ μᾶς παρασκευάζωσιν ἀθλητὰς ῥωμαλεωτέρους εἰς τοῦ δημοσίου βίου τὸ στάδιον. Ἐδῶ που περιπτάμεναι ἀθανάτων ἀνδρῶν σκιαί ἀθάνατοι, θέ-

λουσι μυστηριωδῶς ὁμιλεῖ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ μᾶς ἀναμιμνήσκει πῶς ἡ τιμὴ καὶ ἀφοσίωσις σώζουσι τὰ ἔθνη, πῶς, προκειμένου τῆς πατρίδος κινδύνου, οἱ Θεμιστοκλεῖς καὶ οἱ Ἀριστείδαι ἀπέπτυον πᾶσαν κενοδοξίαν φιλόπρωτον, καὶ περιεπτύσσοντο εἰς δεσμὸν ἡρωϊκῶς πατριωτικόν· πῶς ὁ μὲν τοὺς τῆς Ἑλλάδος θησαυροὺς ἀνελέγκτως διέπων οὐδ' ὀβολὸν ἐκέκτητο εἰς πορθμεῖα τοῦ Χάρωνος, ὁ δὲ καὶ ταύρειον ἔπιεν αἶμα, ἵνα μὴ βιασθῇ καὶ κοινοπραγῇ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος του.

Αἱ αὐταὶ δὲ θέλουσι πάλιν μᾶς νοθετεῖ διηγούμεναι, πῶς διχονοιῶν ἐμφύλιοι σπαραγμοί, ἀναρρίπιζόμενοι ὑπὸ δημαγωγικῶν ἐρεθισμῶν τῶν συκοφαντῶν, πῶς κραυγαὶ ἰδιοτελείας κατασιγάζουσαι τὴν εὐγενῆ φωνὴν τῆς αὐταπαρνήσεως, πῶς τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων ἡθῶν ἡ διαφθορὰ ἐπέφερον τὴν ἀγέρωχον τῆς Σπάρτης ἐπέμβασιν, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν κατάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας.

Ἄν δὲ ποτὲ ἤθελον ἔλθει καιροὶ δραστηριωτέρας ἀρετὰς ἀπαιτοῦντες, αὐταί, αὐταί, πυρὸς τὴν ἀτμοσφαῖραν πληροῦσαι, καὶ τὰ στήθη ἡμῶν τῆς ἀρχαίας ἀνδρείας, θέλουσι παιανίζειν τὸ ἐλελεῦ τῶν Μαραθωνομάχων, καὶ ψάλλει τὰς Πλαταιὰς καὶ τὰς Θερμοπύλας, καὶ τὸ γοερόν: Ὅα Περσικοῦ στρατεύματος! (1).

Καὶ ἂν ὁ μόνος καρπὸς ὃν ἀποφέρομεν ἐκ τῆς ἐπετείου συνελεύσεως ταύτης ἐστὶ τὸ νὰ ταμιεύωμεν εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν αἰσθήματα ὑψηλότερα καὶ ἀρχαιοπρεπέστερα, ἄλλον κοινωφελέστερον οὐδ' ἀνώτερον τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ ζητῶμεν, οὐδ' ἐπιδέχεται νὰ τελέσωμεν ἀξιώτερον τῆς καθιδρύσεως τῆς Ἑταιρίας ἡμῶν τὸ μνημόσυνον.

Ἀλλὰ διὰ τῶν λόγων τούτων δὲν ἐννοῶ βεβαίως ὅτι ἡ

(1) Αἰσχύλ. Πέρσ. 116.

Ἐφορεία θέλει ἢ δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐπιβαλλομένην αὐτῇ ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ ἐκθέσῃ πρὸς τὴν Ἑταιρίαν ὅσα ἔπραξεν ἐν διαστήματι τοῦ ἔτους, ἢ καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀπραξίας της, οὐδ' ἔχει δ' ἀνάγκην ὑπεκφυγῆς ὅπως σώσῃ τὴν ἰδίαν εὐθύνην, διότι τῆς ἀπραξίας αὐτῆς τὸ μὲν ἐπήγαγεν ἐκ περιστάσεων ἀκαταμαχῆτων καὶ ἀναποδράστων, τὸ δὲ ὑφίσταται κατ' ἐπιφάνειαν μόνον.

Κατὰ τὸ ἔτος τῷ ὄντι τοῦτο ἐπέπρωτο ν' ἀναχαιτισθῇ βιαίως καὶ ἀπαισίως ἡ Ἑταιρία ἐν μέσῳ τῶν ἀνενδότων προσπαθειῶν της. Ἡ ἀπροσδόκητος θανάτου πληγὴ, ἣτις ἀντήχησε μέχρι τῶν σπλάχνων τοῦ πανελληνίου, αὐτὴ ἡ στερήσασα τὴν Κυβέρνησιν τοῦ συνέχοντος εἰς χεῖράς του τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, αὐτὴ καὶ ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἑταιρίας ἀνῆρπασε τὸν ἀείμνηστον αὐτῆς Πρόεδρον (2), τὸν μετὰ τελεσιουργοῦ ζήλου συμμεριζόμενον καὶ στηρίζοντα πάντα αὐτῆς τοὺς ἀγῶνας. Τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολίτου εὐφρήμως ἐνταῦθα ἀναπολῶ, διότι ἐπὶ τρία ἔτη ἐξηκολούθησεν ἐμψυχῶν καὶ διευθύνων τὴν Ἑταιρίαν, καὶ μέχρι τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς του προνοήσας ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῆς, καὶ μνημόσυνον καταλείπων εὐεργεσίας, ἀπῆλθε καθ' ἣν στιγμὴν περιέμενε τῶν ἐνεργειῶν του ἄφθονον ἀποτέλεσμα, καὶ τῇ ἐκκληροδότησεν ἐλπίδα βεβαίαν καὶ αὐτῷ ἐπιζήσασαν ἐπισήμου τινὸς ὠφελήματος.

Ἄλλ' ὁ καταπληκτικὸς χεῖμαρος ὅστις ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατέσεισεν ἐκ θεμελίων τῆς Εὐρώπης τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, αὐτὸς κατὰ δυστυχῇ σύμπτωσιν συμπαρέσυρε καὶ τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐλπίδα τῆς Ἑταιρίας,

(2) Τὸν Ἰωάννην Κωλέττην.

ἄφ' οὗ εἵχομεν ἤδη λάβει σχεδὸν ἀναμφιδόλους τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς ἐγγυήσεις. Καὶ ταύτην μὲν, καθ' ὃ μὴ τελεσφορήσασαν, ἐξαιτοῦμαι διὰ πολλοὺς λόγους τὴν ἄδειαν ν' ἀποσιωπήσω. Ἡ δ' Ἑταιρία, ξένη εἰς ἀνταιτιάσεις πολιτικές, καὶ τοῖς τῶν φατριῶν μὴ χρωμένη διόπτροις, καταθέτει ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Προέδρου αὐτῆς ὕστατον φόρον εὐσεβοῦς καὶ εὐγνώμονος μνήμης.

Ἄλλ' ἀντὶ νὰ κατηγορήσωμεν ἀπραξίας τὴν Ἑταιρίαν, δικαιότερον ἴσως φανῇ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἐν ᾧ ἡ γῆ ὑπεγόγγυζε καὶ ὁ ὀρίζων ἐκυοφόρει θυέλλας, ἐν ᾧ παντοία σύγχυσις ἐπεκράτει καὶ ἰδεῶν καὶ ἐλπίδων καὶ φόβων, ἡ Ἑταιρία ἀμεταστρεπτὴ τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν προσηλωμένον ἔχουσα, ἔδιδε τὸ παρήγορον θέαμα ἀνδρῶν ἐλπίζόντων εἰς τῆς πατρίδος τὴν τύχην, καὶ τὴν εὐκλειαν, καὶ πρόοδον αὐτῆς τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐπιδιωκόντων ἐπὶ σταδίου ἀγώνων εἰρηνικῶν, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σάλου ἀπερισπάστως ὑπηρετούντων τὸ ἔργον εἰς ὃ οἰκειοθελῶς ἐτάχθησαν· διότι, ἂν καὶ διὰ πάσας τὰς ῥηθείσας αἰτίας, τῆς Ἑταιρίας αἱ ὕλικαὶ ἐργασίαι εἰς ἐλαχίστας περιωρίσθησαν, ἀλλ' ἡσυχολήθη εἰς ἄλλης φύσεως ἄλλας, οὐχ ἥττον ἐπωφελεῖς, καὶ ἴσως μάλιστα πρέπει τὸ ἔτος τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ γονίμων ἀποτελεσμάτων περιεκτικώτερον δι' αὐτήν.

Ἡ πρώτη αὐτῆς φροντίς ὑπῆρξε νὰ συλλέξῃ τὰς πολλοῦ τῶν Ἀθηνῶν παρερρίμμενας στήλας μετ' ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλας ἀρχαιότητας ὅσαι ἐφθεύροντο ἀμελούμεναι, καὶ νὰ καταθέσῃ αὐτάς μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχαίων ἀντικειμένων, ὅσα πρὸ καιροῦ συνάγει, ἐντὸς τοῦ ὑπ' αὐτῆς εἰς πρόχειρον Μουσεῖον διασκευασθέντος πύργου τοῦ Κυρρῆστου.

Μετὰ ταῦτα δ' ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐκκαθάρῃσιν τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ἐπιφάνειαν αὐ-

τῆς, καὶ ἰδίως τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, τῶν βαναύσων καὶ καταβρέοντων Ὀθωμανικῶν ἐποικοδομημάτων. Ἀλλ' ἀπῆντησεν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην προσκόμματα, διότι τὰ μὲν τῶν ἐρειπίων τούτων τῇ ἀπηγορεύθῃ νὰ ἐγγίσῃ, ὥς δυνάμενα δῆθεν νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἐθνικὰ μουσεῖα, τὴν δὲ ἀχρείαν ὕλην τῶν ἐξορυττομένων λιθαρίων δὲν τῇ ἐπετράπη νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῆς ἐργασίας, θεωρηθεῖσαν ὡς δημοσίαν περιουσίαν.

Τρίτον τέλος, γνῶσιν ἔχουσα ὅτι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνορύττονται ἀρχαῖα ἀγγεῖα εἰς μυριάδας, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐξάγονται τοῦ κράτους χωρὶς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον μέρος αὐτῶν νὰ μείνῃ εἰς τὰ ἡμεδαπὰ μουσεῖα, καθυπέβαλεν εὐσεβάστους περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου προτάσεις εἰς τὴν κυβέρνησιν.

Ἀλλὰ τὰ λοιπὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἀποτελέσματα εἰσὶν εὐτυχέστερα ἅμα καὶ σπουδαιότερα. Οἱ ἀκούσαντες τὰ ὑπὸ τῆς Ἐφορείας ἐκτεθέντα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἐνθυμοῦνται ἴσως ὅτι κατὰ παράκλησιν αὐτῆς, ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις εἶχε πέμψει πρὸς τὴν Ἑταιρίαν τὴν ἀνεκτίμητον ἐκείνην συλλογὴν τῶν γύψων τοῦ Παρθενῶνος, ἥτις πρὸ ἐνὸς ἔτους μᾶς παραμυθεῖ διὰ τῶν πρωτοτύπων τὴν στέρξιν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν δι' ἧς ἡ Ἐφορεία, διερμηνεὺς γινομένη τῶν αἰσθημάτων τῆς Ἑταιρίας, ἐξέφρασεν εἰς τὴν μεγαλόδωρον κυβέρνησιν τὴν ἔνθερμον εὐγνωμοσύνην αὐτῆς, ὑπὸνίζατο μετ' εὐλαθείας καὶ τὴν εὐχὴν τοῦ νὰ ἰδῇ ποτε εἰς τὸ μουσεῖον ἡμῶν κατατεθειμένα πλῆσιον τῶν ἀριστουργημάτων τούτων καὶ τ' ἀδελφὰ αὐτῶν κατὰ τε ῥυθμὸν καὶ κάλλος ἐκμαγεῖα τῶν λίθων τῆς Φιγαλείας. Παραδεξάμενος δ' εὐμενέστατα τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, καὶ συστήσας αὐτὴν μετὰ προθυμοτάτης σπου-

δῆς, προκαλούσης πᾶσαν ἡμῶν τὴν εὐγνωμοσύνην, ὁ ἐν-
ταῦθα Κ. πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας μᾶς ἀνήγγειλε μετ' οὐ
πολύ, ὅτι Α. Μ. ἡ Βασίλισσα ηὐδόκησε νὰ ἐπινεύσῃ καὶ
εἰς ταύτην ἡμῶν τὴν εὐχὴν, καὶ ὅτι πλοῖον ἐπίτηδες ὑπὸ
τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου ναυλωθέν, κατήγαγεν εἰς τὸν
Πειραιᾶ τὰ ζητηθέντα ἐκμαγεῖα τῆς Φιγαλείας. Ὁ αὐτὸς
δὲ Κ. πρέσβυς εἰδοποίησε τὴν Ἐφορείαν, ὅτι τῆς μετα-
κομιδῆς καὶ ἐναποθέσεως αὐτῶν ἡ δαπάνη θὰ καταβληθῇ
ὑπὸ τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου, μὴ θέλοντος νὰ καταβάλλῃ
ἡ ὀλίγους πόρους ἔχουσα Ἑταιρία οὐδ' ὁβολὸν δι' αὐτά.

Οὕτω διὰ τοῦ γενναίου τούτου δώρου, γενομένου τοσοῦ-
τον εὐγενῶς καὶ ἐλευθερίως, ἀπῆλause τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος
τὰς εἰκόνας τοῦλάχιστον τῶν θαυμασιῶν ἐκείνων καλλιτε-
χνημάτων, ὧν ἄδικος τύχη τὸ ἐστέρησε καθ' ὃν καιρὸν καὶ
ἡ ὑπαρξίς, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ιδιοκτησία του ἦσαν ἐλεεινὸν
ἔρμαιον τῶν ἰσχυρωτέρων.

Ἡ Ἐφορεία, θέλουσα νὰ παρασκευάσῃ καὶ δι' αὐτά, ὡς
εἶχε καὶ διὰ τὰ τοῦ Παρθενῶνος, θέσιν κατάλληλον πρὸς ἐνα-
πόθεσιν, ἐζήτησε πολλάκις καὶ κατ' ἐπανάληψιν παρὰ τῆς
κυβερνήσεως νὰ τῇ παραχωρηθῇ τὸ ἕτερον ἡμισυ τοῦ οἰ-
κοδομήματος τοῦ δοθέντος αὐτῇ εἰς μουσεῖον, καὶ ἐπέμεινε
τοσοῦτω μᾶλλον εἰς τὴν αἵτησιν ταύτην, καθ' ὅσον εἶχε
κατορθώσει νὰ λάβῃ καὶ ἐκ Γαλλίας τὴν ὑπόσχεσιν ἀπο-
στολῆς ἐκμαγεῖων τῶν κυριωτέρων ἀριστουργημάτων τῶν
μουσείων αὐτῆς. Τῆς δ' Ἐφορείας τὸ σχέδιον καὶ ἡ ἐλπίς,
ἐπὶ βεβαίῳν σαλευομένη βάσεων, ἦν ν' ἀπαρτίσῃ κατ' ὀλί-
γον, ἂν δὲν παρενέπιπτον αἱ σημεριναὶ τῆς Εὐρώπης ἀνα-
τροπαί, καὶ ἂν εἶχε τὸν κατάλληλον τόπον, πλουσιώτατον
ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον ἐκ προπλασμάτων. Ἀλλὰ φαίνε-
ται ὅτι ἀνυπέρβλητοι λόγοι ὑπηρεσίας δὲν ἐπέτρεψαν μέχρι

τοῦδε τὴν ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν ὀλοσχερῇ παραχώρησιν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τοσοῦτον κατεπειγόντως ἀναγκαίαν εἰς τὴν Ἑταιρίαν· δι' ὃ καὶ ἐδιάσθη ἡ Ἐφορεία νὰ ἐναποθέσῃ τὰ ἐκμαγεία ἐκεῖνα πρὸς ὥραν ἐντὸς τῆς αὐτῆς αἰθούσης, ἥτις μόλις περιέχει αὐτὰ μετὰ τῶν Ἀττικῶν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα εἰσὶν ἤδη ἐν τῶν ἀγλαϊσμάτων τοῦ τῆς Ἑταιρίας μουσείου, καὶ ἀντικείμενον συνεχὲς τῆς ἐπισκέψεως ἐκάστου τῶν φιλοκάλων καὶ φιλαρχαίων, φέρε ἀναφέρωμεν κεφαλαιωδῶς τὰ περὶ αὐτῶν, κυρίως ἐπιτέμνοντες ὅσα περὶ αὐτῶν ὁ πολὺς ἐν ἀρχαιολόγοις Λεβάσιος εἶπε (3), καθὼς καὶ πέρυσιν περιεγράψαμεν τὰ φειδαῖκά ἐκεῖνα ἐν περιλήψει. Καὶ εἶθε καθ' ἕκαστον ἔτος ὅμοιαι εὐποιῖαι νὰ μᾶς παρέχῃσι περιστάσεις τοῦ νὰ ἐπιθεωρήσωμεν οὕτω βαθμηδὸν πάντα τ' ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ὅσα ἔκφυλα σήμερον κοσμοῦσι μουσεῖα ἀλλότρια.

Ὅτε ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ ὀλέθριος ἐκεῖνος λοιμὸς ἐνέσκηψεν εἰς Ἀθήνας, καὶ συγχρόνως εἰς πολὺ τῆς Πελοποννήσου (4), τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρκαδικῆς πόλεως Φιγαλείας, κατατρυχόμενοι ὑπὸ τῆς μάστιγος, κατέλιπον τὰς ἐστίας τῶν, καὶ κατέφυγον εἰς τὰ παρακείμενα ὄρη, ἰδίως δέ, φαίνεται, ἀνῆλθον εἰς τὴν ὑψηλὴν καὶ σύμφυτον θέσιν Βάσσας, ὅπου ἡ διασπορὰ αὐτῶν, τὸ εὐκραέστερον κλίμα, καὶ ἡ ἐκεῖ ὁροσερὰ καὶ ζωογόνος ὑπερβόρειος αὖρα, ἀπέσβεσαν διόλου τὸ μῖασμα. Διὰ τοῦτο τὴν σωτηρίαν τῶν εἰς τοῦ Ὑπερβορείου Ἀπόλλωνος ἀναφέροντες τὴν ἐπικουρίαν, ἀνήγειραν οἱ Φιγαλεῖς εἰς αὐτὴν τῆς καταφυ-

(3) Lebas, Monumens d'Antiquité figurée, 1er Cahier.

(4) Θουκ. Β, 54.

γῆς των τὴν θέσιν (5) κατὰ τὰς ἀμφιθεατροειδεῖς καὶ ζωγραφικὰς ὑπορείας τοῦ Κοτυλίου ὄρους, Ναὸν Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος (6). Τοσαύτῃ δ' ἦν τότε (7) ἡ καλλιτεχνικὴ τῶν Ἀθηναίων ὑπεροχή, ὥστε οἱ Ἀρχάδες παρ' αὐτῶν, καίτοι πολεμίων, μετεπέμψαντο οἰκοδόμον, τὸν περικλεῆ Ἰκτῖνον, ἐναύλους ἔτι ἔχοντα τῶν Ἑλλήνων τὰς χειροκροτήσεις διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ἐκείνου ἀριστουργήματος τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ὁ σοφὸς δ' οὗτος ἀριστοτέχνης ἐφεῦρε καὶ διὰ τὸ ἀρχαδικὸν ἱερὸν νέας ἀναλογίας καὶ νέον ῥυθμόν, καὶ κατεποίκιλεν αὐτὸ παντοίῳ κόσμῳ, ὥστε τὸ ἀνέδειξεν ἓνα τῶν ὠραιωτάτων καὶ περιφημοτάτων ναῶν, ἐφ' οἷς ἡ Πελοπόννησος ἐσεμνύνετο (8).

Χωρὶς νὰ ἐκταθῶ εἰς τὰ καθέκαστα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διασκευῆς τοῦ ναοῦ τούτου, ἀρκοῦμαι λέγων ὅτι ἦν ἔσωθεν κεκοσμημένος δι' ἡμικίωνων ἐνφοδομημένων εἰς προέχοντας τοίχους, τὰ δ' ἀνάγλυφα περὶ ὧν ἡμῖν πρόκειται, περιέθεον ὑπὲρ τοὺς ἡμικίονας τούτους, ὡς τις ἐσωτερικὴ ζώνη, ἑκατόμπους μὲν τὸ μῆκος, τὸ δ' ὕψος δίπους περίπου (9). Ἡ πρὸς ἄλληλα διάθεσις τῶν 3 πρὸς τοῖς 20 τμημάτων ἐξ ὧν αὕτη συνέκειτο, ἔγινε διαφόρων εἰκασιῶν ἀντικείμενον, διότι, ὅτε ταῦτα ἀνευρέθησαν ἐν 1811 ὑφ' ἐταιρίας ἀρχαιομπόρων, ἦσαν πάντα συγκεχυμένα καὶ συντεθλασμένα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον, πριάμενον αὐτά, τὰ συνεχόλλησε καὶ τὰ ἀπῆρτισεν, ἡ ἀλληλουχία αὐτῶν ἀπεδείχθη πάσης ἀμφιβολίας κρείττων (10).

(5) Lenormant, Trésor de numism. et de glypt. P. 15.

(6) Παυσ. Η, 41.

(7) Ἐν Ὀλ. 86, δ'.

(8) Παυσ. Αὐτ.

(9) Μῆκος 100', ὕψος 2' 1 1/2'.

(10) Der Apollotempel zu Bassæ in Arcadien und die daselbst ausge-

Εἰς τὸν ἀριστοτέχνην τῆς γλυπτικῆς ταύτης τοῦ ναοῦ στεφάνης, ἴσως αὐτὸν τὸν Ἰκτῖνον (διότι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἄρτιος τεχνίτης, ἀρχιτέκτων μάλιστα, ἦν ὁ κατέχων τῆς τέχνης τὴν ἀνθοδέσμην ὁλόκληρον) προὔκειτο βεβαίως τὸ θέμα, νὰ διαιωνίσῃ διὰ τῆς γλυφίδος τὴν περίστασιν τῆς τοῦ ναοῦ ἀνεγέρσεως, μέγα δεινὸν ἐπελθὼν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὸν Ἀπόλλωνα ἐπιφανέντα εἰς σωτηρίαν αὐτῆς. Ἀλλὰ τῇ μὲν ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια, φιλοῦσα ὑπὸ ποιητικὰ νὰ ἐνδύῃ ἐμβλήματα τὴν περὶ τὴν ἱστορίαν, τῇ δὲ τοῦ Ἀθηναίου ἡ πατριωτικὴ κενοδοξία, φιλοτιμουμένη ἀττικὴν νὰ ἐπιτυπώσῃ σφραγίδα ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ μνημείου, παρέστησαν ἀντὶ τοῦ ὀλετήρος λοιμοῦ, τῶν κενταύρων τὴν ἀνθρωποφόνον λύσσαν καὶ τῶν Ἀμαζόνων τὴν καταστρεπτικὴν εἰσβολήν, δύο μυθεύματα Ἀττικά, τῶν ἀρχαίων Ἀθιδῶν καὶ Θησηίδων προσφιλῇ ἀντικείμενα (11), ὧν τὸ μὲν (ἡ Κενταυρομαχία) καὶ τοῦ Θησείου ἐκόσμει τὴν ζωοφόρον, καὶ τὰς μετόπας τοῦ Παρθενῶνος, καὶ τὴν ἀσπίδα τῆς Παρθένου, καὶ τὸν Ἀετὸν τοῦ ἐν Πισάτιδι Ὀλυμπίου, τὸ δὲ (ἡ μάχη τῶν Ἀμαζόνων), τὰ πέδιλα τῆς φειδαϊκῆς Ἀθηνᾶς, τὸν θρόνον τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὴν Ποικίλην, καὶ ἀμφότεραι αἱ σκηναὶ ὁμοῦ ἐν ἐντειχίῳ γραφῇ τὸ Θησεῖον. Συνέδεσε δ' ἀμφότερα μετὰ τῆς ἐπιχωρίου λατρείας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ εἰς ὃν ὁ ναὸς ἀφιέρωται, παρεμβαλὼν τὸν Ἀπόλλωνα ὡς συναντιλήπτορα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, τόσῳ φυσικώτερον, ὅσῳ ὁ αὐτὸς Θεὸς ἦν καὶ Λοίμιος (12) ἢ ἀλεξίκακος ἐν-

grebanen Bildwerke, dargestellt und erläutert durch. O. M. Baron v. stackelberg. Rom. 1826.

(11) Θησηίδες Πυθοστράτου καὶ Νικοστράτου. Διογ. Α. Β', 59. — Κόδρου Inv. Sat. I, 2. — Θησεύς. Εὐριπ. Ἀπόπ.

(12) Macrobian. Saturn. I. 17.

ταυτῷ (13), ὁ αὐτὸς δὲ καὶ Ἀμαζόνιος, καθ' ὃ ἐπικουρήσας τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τῶν Ἀμαζόνων.

Τοιαύτης οὔσης τῆς τῶν γλυφῶν ὑποθέσεως, δὲν θέλω, φορτικῶς μακρηγορῶν, καὶ περιγράφων τ' ἀπερίγραπτα, νὰ προβῶ εἰς τὴν διὰ λέξεων ὥχρὰν σκιαγραφίαν τῆς τῶν ἔργων τούτων ποικιλίας καὶ ζωηρότητος· διότι πάντων λόγων κρεῖσσον ἐστὶν εἰς τὴν Ἀμαζονομαχίαν τὸ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο γενῶν ἀποτελέσμα, καὶ εἰς τὴν τῶν Ἀμαζόνων διάπλασιν θαυμασία ἢ σύγκρισις τῆς γυναικείας τρυφερότητος μετὰ τῆς ἀνδρικῆς δραστηριότητός τε καὶ ῥώμης, καὶ ἀνεξάντλητος τῆς φαντασίας ὁ πλοῦτος, ὁ πολυπλασιάζων τὰ τῆς μάχης συμβάντα, καὶ γραφικώταται συγχρόνως καὶ φυσικώταται τῶν μαχομένων αἱ θέσεις, ὅτε μὲν Ἀμαζόνες καταβληθεῖσαι ἢ πίπτουσαι τετρωμέναι, λυθείσης τῆς προσκλήτου αὐτῶν ἀνδρείας, καὶ Ἀθηναῖοι ἐπικείμενοι ἐνθουσιωδῶς, καὶ σύροντες ἐκ τῆς κόμης αὐτὰς μάτην ἀνθισταμένας· ὅτε δὲ πολεμισταὶ καταπονηθέντες ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ στυγάνορος (14), καὶ ἀμίμητον ἐπιδεικνύντες τοῦ ἐφηβικοῦ σώματος τὸν σχηματισμόν, καὶ ἄλλοτε ἢ μάχη ἰσόρροπος, ὅλη κίνησις καὶ ὅλη ἐνέργεια!

Ἄλλ' ἢ ζωηροτάτη πασῶν τῶν σκηνῶν, ἥς αἱ λοιπαὶ εἰσὶν ὡς ἐπεισόδια μόνον, ἔστιν ἡ κατέχουσα τὸ κέντρον τῆς πρὸς ἑω πλευρᾶς. Ἐκεῖ περὶ τὰς τρεῖς βασιλίδας τῶν Ἀμαζόνων, τὴν Ὀρύθειαν, τὴν Ἴππολύτην καὶ Ἀντιόπην, αἶρεται ἡ μάχη δεινὴ. Καὶ αἱ τρεῖς ἀδελφαὶ εἰσὶν ἔφιπποι, ἀλλὰ τὴν μὲν κατακρημνίζει τοῦ ἀποτρέχοντος ἵππου, ἐκ τῆς κόμης σύρων αὐτήν, στιβαρὸς Ἀθηναίου βραχίων, ἐν ᾧ καταφέρεται νὰ τὴν σπαράξῃ τὸ ξίφος του·

(13) Πaus. A, 3. H, 41, κτλ.

(14) Aίσχ. Προμ. Δεσμ. 730.

ἡ δέ, καυχᾶται μὲν ὅτι θριαμβεύει, ὑπὸ δύο συντρόφων βοηθουμένη, καὶ νέος Ἑλλήν ἐκπνέει ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου τῆς· ἀλλ' ὁ ἥρωες τοῦ δράματος, ὁ Θησεύς, λεοντὴν περιβεβλημένος, αἶρει κατ' αὐτῆς τὸ τερατοκτόνον του ρόπαλον, καὶ ἡ τύχη τῆς δὲν μένει πλέον ἀμφίβολος. Πρὶν ὅμως στραφῇ πρὸς αὐτήν, διὰ βαρείας πληγῆς εἶχε καταβάλλει τῆς τρίτης βασιλίδος τὸν ἵππον, καὶ ἐν ᾧ τὴν σύρει ἐκ τῆς κόμης, εἰς τῶν ὀπαδῶν του τὴν ἀναρπάζει καὶ τὴν αἰχμαλωτεύει.

Ἄλλὰ τὸ ἄλλο τοῦ Ἀττικοῦ Ἡρακλέους (15) ἄθλον ἐστὶ πολὺ εὐκλεέστερον τούτου. Δὲν μάχονται οἱ Λαπίθαι καὶ ὁ Θησεύς κατὰ γυναικῶν πλέον, οὐδὲ καὶ κατ' ἀνδρῶν, ἀλλὰ κατ' ὀρεσιβίων τεράτων, ἐχόντων ἀγριανθρώπων μὲν ρώμην, ἵππων δὲ ὀπλὰς καὶ ταχύτητα. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος καὶ ἡ ἀρμογὴ τῆς ἵππειας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, παρέσχε θαυμασίαν συνθέσεων ἀφορμὴν εἰς τὸν γλύπτην, ὅστις τοσοῦτον σοφῶς διέπλασε τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ὄν, ὥστε εἰς μὲν τὰ πρόσωπα ἐπιπνέει τι θηριῶδες, τὸ δὲ σῶμα φαίνεται ὡς ὑπὸ νοήμονος ψυχῆς κατοικούμενον. Ἐπὶ πάσης δὲ τῆς συνθέσεως ταύτης ἐπιφαίνεται φρικαλέον τι, καὶ ἀπαίσιος ἐστὶ τῶν θηρίων ἡ ὄψις, ἃν ἡ τοὺς κορμούς τῶν δένδρων, ἡ τῶν ὀρέων τοὺς βράχους ἐκριζώσαντα σφενδονίζωσιν, ἡ ἐπιθαίνωσι διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν των, ἡ λακτιζῶσι λυσσωδῶς, ἡ ἀρπάζωσιν ἐφ' ὕβρει καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν βωμῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά, ἡ ὁδᾶς ἐπικείμενοι σπαράττωσι τῶν ἐχθρῶν των τὰς σάρκας. Ἀπαίσιος δ' ἐστὶν ἐπίσης ἡ ὄψις των καὶ ὅτε, ἡ καταβαλλόμενοι ὑπὸ τὸ σιδηροῦν γόνυ, ἡ ἀποπνιγόμενοι ὑπὸ τὴν εὐ-

ρωστον χεῖρα τῶν νέων Λαπίθων, διαστρέφωσι δυσμόρφως καὶ ἐναγωνίως αὐτήν, καὶ πνέωσι μανίαν ἀνίσχυρον,

Ἄλλ' ὥς ἐπὶ τῆς ἀντικειμένης πλευρᾶς, οὕτω καὶ κατὰ τὸ κέντρον τῆς δυτικῆς ταύτης παρίσταται τοῦ δράματος ἡ κυριωτάτη σκηνή, αὐτὴ ἣτις καὶ ἐν τῇ ζωοφόρῳ τοῦ Θησείου ἀπαραλλάκτως ἐπαναλαμβάνεται. Καινέας, ὁ βασιλεὺς τῶν Λαπίθων, προσβάλλεται λυσσῶδῶς ὑπὸ τῶν τερατομόρφων ἐχθρῶν του· ἀλλὰ μάτην ἐξαντλοῦσι κατ' αὐτοῦ τὰς ἀνισχύρους πληγὰς των· ὁ Ποσειδὼν τὸν κατέστησεν ἄτρωτον. Τότε τὰ ἐπ' ὠμότητι ἐπινοητικὰ τέρατα ἀποφασίζουσι νὰ τὸν θάψωσι ζῶντα, καὶ τὸν κατέχωσαν μέχρι τῆς ὀσφύος δι' ὀγκωδῶν λίθων. Μάτην δ' ἀνατείνει τοῦ λοιποῦ τὴν ἀσπίδα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, καὶ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα τὸ ἄχρηστον ξίφος. Δύο αἰμοδόροι κένταυροι, ἀσθμαίνοντες ὑπὸ τὸ ἄχθος τεραστίου πέτρου, ταλαντεύουσιν αὐτὸν ἐκκρεμῇ ὑπεράνω του, καὶ κατακρημνίσαντές τον, θέλουσι κατασυντρίψει τὸν δύσμορον Λαπίθην σὺν αὐτῷ τῷ ξίφει καὶ τῇ ἀσπίδι.

Ἄλλ' οὐδεὶς φόβος! Ὁ θεὸς μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς ὁ Ἀπόλλων ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του ἡνιοχούμενος, ἐπέρχεται, τὸ τόξον ταννύων, θεὸς ἐπικούριος, ὡς ὅτε κατῆλθεν εὐμενὴς πρὸς τοὺς Φιγαλεῖς ἀπαλλάττων αὐτοὺς τῆς λοιμώδους θεομηνίας. Ἐξαίρει δ' ἡ παρουσία του τὴν ὁρμὴν τοῦ Θησέως, ὅστις, ὡς πάνθηρ ῥιφθεὶς καθ' ἱεροσύλου Κενταύρου, ἐπισεῖει ἐπὶ κεφαλῇς αὐτοῦ τὸ τρομερὸν ῥόπαλον, ἐν ᾧ συντρίβει μὲν τὰ νῶτά του ὑπὸ τὸ γόνυ, ἀποπνίγει δ' αὐτὸν εἰς ἄγριον ἐναγκαλισμόν, καὶ οὕτως ἐπισφραγίζει τὴν νίκην.

Τοιαύτη ἡ καλλιτεχνικὴ αὕτη σύνθεσις, μία τῶν ἐξαισιωτάτων ἐξ ὧν ποτὲ παρήγαγεν Ἕλληνας τεχνίτου γλυ-

φίς, θαυμασία διὰ τῆς ἐπινοίας τὴν ποιήσιν, διὰ τῆς παραστάσεως τὴν δραματικὴν ἔμφασιν, διὰ τῆς ἐργασίας τὴν ἰδανικὴν ὠραιότητα. Ἡ Ἑταιρία, καὶ διὰ τὸν λαμπρότατον τοῦτον πλουτισμὸν τοῦ μουσείου της, καὶ διὰ τὴν εὐμένειαν μεθ' ἧς τῇ ἐχορηγήθη ἐπὶ τῇ πρώτῃ αἰτήσῃ της, καὶ μετὰ τῆς ἐταιρίας τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, πολύτιμον δι' αὐτῆς δεξάμενον δωρεάν, ἃς μὴ φεισθῇ τοῦ φόρου τῆς εὐγνωμοσύνης του, ἀποδεικνύον καὶ νῦν ὡς πάντοτε, ὅτι δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν ἀληθῆ εὐποιίαν, καὶ ὅτι τὸ σπέρμα αὐτῆς οὐδέποτε πίπτει ἄγονον ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' εἰ καὶ μεγίστη αὕτη, δὲν ἦν ὅμως ἔτι ἡ μόνη εὐνοίας ἔνδειξις. ἦν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἔλαβε κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος παρὰ τοῦ Βρεταννικοῦ μουσείου καὶ τῆς Βρεταννικῆς κυβερνήσεως. Πέρυσιν εἶχον ἐκθέσει πῶς ἐν τῶν ἐξ Ἀγγλίας πρὸ τετραετίας σταλέντων ἡμῖν ἐκμαγείων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτερίου Νίκης, ἐν ᾧ ἀνεβιδάζετο εἰς τὴν τοῦ ναοῦ ζωοφόρον, αἶφνης παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν καὶ παρὰ πάσας τὰς ληφθείσας προφυλάξεις, καταπεσὼν συνετρίβη. Ἡ ἐταιρία ἐθλίβη βαρέως διὰ τὸ συμβάν τοῦτο, καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ δι' ἧς ἀπένεμε χάριτας εἰς τὸ μουσεῖον ἐκεῖνο διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀναγλύφων τῆς Φιγαλείας, ὠμολόγει αὐτῷ συγχρόνως καὶ τὸ ἀπαίσιον τοῦτο συμβάν, καὶ ἐκήρυττεν ὅτι ἔσται ἐτοίμη εἰς οἵανδήποτε θυσίαν ὅπως ἀντικαταστήσῃ τὸ ἀπολεσθὲν ἀριστούργημα. Πρὸ πέντε δὲ ἡ ἐξ ἡμερῶν ἔλαβεν ἡ Ἐφορεία ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτῆς, καταλλήλως συστηθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα πρεσβείας, καὶ τὸ Βρεταννικὸν μουσεῖον ἀποφαινεται ὅτι, εἰ καὶ λυπούμενον διὰ τὴν ἀγγελλομένην περίστασιν, ἀλλὰ σπεύδει, κατ' ἄδειαν τῆς κυβερνήσεως, νὰ προσφέρῃ ἡμῖν νέον ἄλλο ἐκμαγεῖον, μέλλον ἀνυπερθέτως

ν' ἀποσταλῇ. Αἱ τοιαῦται εὐεργεσίαι ἐπιβάλλουσιν εἰς τὴν Ἑταιρίαν τὸ καθήκον νὰ ἐπιτείνῃ τὸν ζήλόν της, καὶ οὐδ' ἀγώνων οὐδὲ θυσιῶν νὰ φεισθῇ ὅπως δειχθῇ ἀξία αὐτῶν.

Ἔτος 1849 (*).

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν νέον ὀργανισμόν εἰς τὴν γενικὴν συνεδρίᾳσιν ταύτην θέλει ἀναγινώσκεσθαι πάντοτε ὑπὸ τινος τῶν μελῶν ἀνὰ ἓν ἀρχαιολογικὸν ἢ ἱστορικὸν ὑπόμνημα, δίδον αὐτῇ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα, διὰ τοῦτο θέλω περαιορίσει τὸν ἑμὸν λόγον εἰς μόνην τὴν ἀπαραιτήτως ἀναγκαίαν καὶ ἀφελῇ ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, οὔτε διὰ τῶν μυριάκις ἐπαναληφθέντων ἐπαίνων τῶν προπατορικῶν μνημείων προσιμιάζων, οὔτε δι' ἀκαίρων προτροπῶν ζητῶν νὰ ἐκκαύσω τὸν πρὸς αὐτὰ ζήλον τῆς Ἑταιρίας. Τῷ ὄντι, ὅτε σήμερον τὴν τρίτην καὶ δεκάτην τελῶμεν αὐτῆς ἐπέτειον συνεδρίᾳσιν, ποίαν ἄλλην ταύτης βεβαιωτέραν ἐγγύησιν θέλομεν ὅτι γίνεται τῶν ἱερῶν τούτων λειψάνων προσήκουσα ἡ ἐκτίμησις, ὅτι ὑπάρχει πρὸς αὐτὰ ζήλος μέγας, ζήλος οὐχὶ ἐφήμερος καὶ ἀψίκορος, ἀλλὰ λελογισμένος καὶ διαρκής, πρὸ πάντων δ' ἐπίμονος, καὶ πάντων τῶν προσκομμάτων κρείττων; διότι κατὰ τὸ δωδεκαετὲς τοῦτο τῆς ὑπάρξεώς της διάστημα, ἡ Ἑταιρία καὶ ψυχρὰν πολλάκις ἀπῆντησεν ὅπου δὲν περιέμενεν ἀδιαφορίαν, καὶ μεμψιμοίρων ἐπικρίσεων, καὶ ἀντι-

(*) Πρὸ τοῦ ἔτους τούτου εἶχε μεταβληθῇ ὁ ὀργανισμὸς τῆς Ἑταιρίας· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπανέκαμψε πάλιν εἰς τὸν ἀρχαῖον.

πράξεων ἔτι δὲν ἔμεινεν ἄγευστος. Καὶ ὁμῶς σκοπὸν ἔχουσα ἀναντιρρήτως ἐπωφελῇ, καὶ τοιοῦτον ὥστε ἡ ἔλλειψις αὐτῆς ἤθελεν εἶσθαι ἀνωμαλία, ἵνα μὴ τι αὐστηρότερον εἴπω, διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἔτι δὲ προσιτὴ εἰς ἕκαστον οὔσα, καὶ ἐν φανερῷ ἐνεργοῦσα, καὶ εὐθύνας διδοῦσα, καὶ τοὺς ἀπολογισμούς της ἐκάστω ἐκάστοτε εἰς ἔλεγχον ἐκτιθεῖσα, ἐδύνατο σύμπραξιν μᾶλλον τῶν τὰ καλὰ ποθούντων καὶ τὸ κρεῖττον οὐχὶ ἐχθρόν τοῦ καλοῦ ἡγουμένων νὰ προσδοκᾷ, καὶ ν' ἀξιοὶ παρὰ τῶν καθαπτομένων αὐτῆς, προσελθόντες αὐτῇ μᾶλλον νὰ διορθώσωσι τὰ κακῶς ἔχοντα, ἢ μακρυνόμενοι νὰ καταμέμφωνται αὐτήν, τὸ ἀπρόθυμον αὐτῶν ὑπὸ τὸ τοιοῦτο πολλάκις κρύπτοντες πρόσχημα.

Ἄλλὰ πρὸς τοὺς δυσκόλους τούτους προτιμῶ τὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς Ἑταιρίας νὰ μιμηθῶ, ἥτις οὐ πολὺν λόγον αὐτῶν ποιουμένη, προώδευσε σταθερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως πρὸς τὰ ἐμβριθῆ αὐτῆς καθήκοντα, καὶ κατώρθωσε τέλος ὅ,τι πρὸ χρόνων ἐπιζητεῖ, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπαρξιν ἑαυτῆς, καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἀβεβαίου ἐλευθεριότητος τῶν εἰς συμβουλάς μὲν ἐτοίμων, ὀκνούντων δὲ πρὸς ὕλικωτέραν βοήθειαν.

Κανόνα δὲ σχεδὸν προθεμένη ἀνέκαθεν νὰ μὴ παραβλέπῃ παρερχόμενον ἔτος χωρὶς νὰ προσθέσῃ τὸν λίθον της εἰς τὴν ἐνδεχομένην ἀναστύλωσιν τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ λαμπροτέρου τούτου τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πάσης τῆς ἀρχαιότητος, ἐνήργησε καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὸν κατὰ μέρος καθαρισμὸν τοῦ ἐμβάδοῦ αὐτοῦ, ἀποκομίσασα τὰ εὐκίνητότερα τῶν συντριμμάτων ὅσα τὸ κατακαλύπτουσι, λυποῦντα τὴν ὄψιν, καὶ διατέμνοντα τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ἐνότητα. Ἀπεφάσισε δὲ νὰ ἐναποθέσῃ καὶ εἰς τὴν ζωοφόρον τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης τὸ ἐκμαγεῖον ὅπερ φιλοφρό-

νως ἔπεμψεν αὐτῇ ἐκ δευτέρου τὸ Βρεταννικὸν μουσεῖον ἀντὶ τοῦ πρὸ δύο ἐτῶν συντριβέντος κατὰ τὴν ἀνάβασιν, καὶ νὰ συμπληρώσῃ οὕτω τὸ χαριέστατον ἐκεῖνο ἐρείπιον ὁποῖον ἤθελε φαίνεσθαι ἂν ὁ ἄκριτος ζῆλος τοῦ Λόρδου Ἑλγινος δὲν τὸ εἶχε συλήσει· ἀλλ' ἀνέβαλε τὴν ἐργασίαν ταύτην, ὅπως τὴν ἐκτελέσῃ μετ' ἄλλων ὁμοίας φύσεως, καὶ τὴν ἐμπιστευθῇ εἰς ἐμπείρους τεχνίτας.

Προσέτι δ' ἐφρόντισεν ἡ Ἑταιρία καὶ περὶ τῆς ἐξασφαλίσσεως τῶν ἐπιγραφικῶν κειμηλίων ὅσα ὁ Κ. ἔφορος τοῦ Κεντρικοῦ μουσείου εἶχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν συνάψει ἐν ξυλίνοις πλαίσιοις πρὸς προσωρινὴν διατήρησιν καθ' ὑφαιρέσεως ἢ καταστροφῆς, μέχρις οὗ διατεθῶσι ποτὲ ἐπιστημονικῶς εἰς τὴν σταθερὰν αὐτῶν θέσιν. Ὁ μακρὸς χρόνος καὶ ἡ ἐπῆρεια τῆς ἀτμοσφαίρας εἶχον ἀποσπάσει τὸν συνδέοντα τὰ τμήματα γύψον, καὶ ἡ Ἑταιρία προνοησαμένη συνεχόλλησεν ἐκ νέου αὐτὰ πρὶν ἢ συμβῇ τι δυστύχημα, οὗ ἡ ζημία ἤθελεν εἶσθαι ἀκαταλόγιστος.

Ὁμοίως δ' ἐπιμεληθεῖσα καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν ὅσαι ἐν Ἀθήναις φυλάττονται, ἀνενέωσε μὲν τὴν παλαιωθεῖσαν πύλην εἰς τὸν περίβολον τοῦ πύργου τοῦ Κυρρήστου, ὠκοδόμησε δὲ ξυλίνους οἰκίσκους ὡς φυλακεῖα παρὰ τὸν πύργον αὐτόν, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Θησέως καὶ παρὰ τὴν στοάν τοῦ Ἀδριανοῦ, φροντίσασα νὰ ταχθῶσιν εἰς αὐτοὺς φύλακες ἐκ τῶν ἀπομάχων.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον τῶν τῆς Ἑταιρίας ἔργων κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἦν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγίστου καὶ περιεργατάτου πάντων τῶν Ῥωμαϊκῶν μνημείων ὅσα σώζονται ἐν Ἑλλάδι, τοῦ Θεάτρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἢ τῆς Ῥηγίλλας καλουμένου, ὅπερ συγκαταριθμῶν ὁ Φιλόστρα-

τος (1) μετὰ τοῦ Σταδίου, « δύο μὲν δὴ ταῦτα Ἀθήνη-
σιν οἷα οὐχ ἐτέρωσι τῆς ὑπὸ Ῥωμαίοις » λέγει περὶ ἀμ-
φοτέρων. Τὸ Θέατρον τοῦτο ἐστὶ προϊόν ἐποχῆς καθ' ἣν
μετὰ μακρὸν μαρασμὸν ἢ τέχνη ὑπὸ τὸ μειδιάμα τῶν κρα-
τούντων, ὅπερ ἀπατηθεῖσα ἐξέλαβεν ὡς ἀντανάκλασιν τῆς
προστάτιδος αὐτῆς ἐλευθερίας, ἀνέθαλεν ἐφημέρως ἐν Ἑλ-
λάδι οὐχὶ ὅλως ἀναξία τῆς ἀρχαίας ἀκμῆς τῆς, καὶ ἔργον
ἀνδρὸς οὗ ἢ μεγαλοπρέπεια καὶ ἢ φιλοκαλία, ἀναπολοῦσαι
τοὺς χρόνους τῶν Κιμῶνων καὶ Περικλέων, ἐπεχρύσουν καί
πῶς ὑπέκρυπτον τὰς τῆς Ἑλλάδος ἀλύσεις. Διὰ τοῦτο ἡ
Ἑταιρία ἔκρινε τὸ μνημεῖον τῆς προσοχῆς αὐτῆς μάλιστα
ἄξιον, καὶ συνιδούσα ὅτι μέχρις οὗ κατορθώσῃ νὰ ὀργανίσῃ
ἐπιτόπιον ἐκασταχοῦ ἀρχαιολογικὴν ἐπιτήρησιν, δὲν δύνα-
ται νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίας ἀνασκαφὰς μακρὰν τῆς πρω-
τευούσης, ἀπεφάσισε περὶ αὐτὸ ν' ἀσχοληθῇ κατὰ προτί-
μησιν, ὡς παρὰ πόδας κείμενον, καὶ ὡς μοναδικὸν εἰς τὸ
εἶδος τοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀφ' οὗ δὲ ἤδη κατὰ μέγα μέ-
ρος ἀνεσκάφη καὶ διατελεῖ τὸ κοινὸν ἀντικείμενον τῆς προ-
σοχῆς πάντων τῶν φιλοτέχνων καὶ πάντων τῶν περιέργων,
δὲν θέλω ἴσως κριθῇ ὑπ' αὐτῶν ἄκαιρα λέγων, ἂν ἀναφέρω
διὰ βραχέων τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀνεγέρσεως καὶ τὸ σχῆμα
τῆς κατασκευῆς τοῦ μνημείου τούτου.

Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς (2), ἐκ δισυπάτων πατρόθεν, καὶ τὸ
γένος εἰς Αἰακίδας ἀνάγων, ὑπῆρξεν εἷς τῶν λαμπροτέρων
ἀνδρῶν ὅσους ἀνέδειξεν ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς
αὐτονομίας τῆς, ἐπισημότατος μὲν τῶν κατ' αὐτὸν φιλοσό-
φων, οὓς συνεκέντρον περὶ αὐτὸν ἀπὸ τῶν περάτων τοῦ
Ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἢ φήμη του, μέγιστος δὲ καὶ ὁ μᾶλ-

(1) Φιλόστρατος Β. Σοφιστῶν. Ἡρώδης.

(2) Φιλόστρ. αὐτ.

λον θαυμαζόμενος τῶν τότε ῥητόρων. Καὶ ἐπὶ νεότητός του μὲν ἐλθὼν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν Πανονίαν ὡς πρέσβυς, καὶ ἀδόκιμος φανεὶς ἐν τοῖς λόγοις, ἠθέλησεν ὑπὸ φιλοτιμίας, ἣτις σήμερον ἤθελε κριθῇ ὑπερβολικῇ, νὰ ριφθῇ εἰς τὸν Ἰστρον καὶ νὰ πνιγῇ· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δι' ἀόκνου ἐπιμελείας δι' ἣν σιτευτὸς ῥήτωρ ὑπὸ τινων ἐχλευάζετο, ἠυδοκίμησεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε συγκατηριθμεῖτο μετὰ τῶν δέκα ῥητόρων, καὶ Ἑλληνικῇ γλῶσσα ἰδίως ἐπεκαλεῖτο, καὶ οἱ λόγοι του παρεβάλλοντο πρὸς χρυσᾶ ψήγματα ἀπαυγάζοντα ὑπὸ ἀργυρόδιον ποταμόν. Δι' αὐτὸν ἐκτίσατο μεγάλα προτερήματα λίαν τιμώμενος ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, κατέστη διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, καὶ εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τοῦ Ἀσιάρχου καὶ τοῦ ὑπάτου προεχειρίσθη. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὁ μέγας αὐτοῦ πλοῦτος καὶ ἡ γενναία αὐτοῦ ἐλευθεριότης κατέστησαν τὸν Ἡρώδην περίφημον.

Ὁ πάππος αὐτοῦ, στρατηγὸς ὢν ἐπὶ τῶν ἱππέων, κατηγορήθη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τυραννίᾳ, καὶ ἐδημεύθη πᾶσά του ἡ οὐσία, ὥστε ὁ υἱὸς αὐτοῦ, πατὴρ δὲ τοῦ Ἡρώδου, ὁ Ἀττικὸς, ἦτο πένης, ὅτε ἀνασκάπτων ποτὲ τὴν πρὸς τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ οἰκίαν του, μόνον λείψανον τῶν πατρικῶν του κτημάτων, εὗρεν αἶφνης ἐν αὐτῷ θησαυρὸν τόσῳ μέγαν, ὥστε γράψας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, τὸν ἠρώτησε τί περὶ αὐτοῦ διατάττει. « Χρῶ », ἀπεκρίθη γενναίως ὁ Νέρβας. Ἀλλ' ὁ Ἀττικὸς παρετήρησεν ὅτι ὁ θησαυρὸς ἦν ἀνώτερος πάσης ἰδιωτικῆς χρήσεως. « Παραχρῶ » λοιπὸν ἀπήντησεν ὁ μεγαλόψυχος αὐτοκράτωρ. Δὲν κατεχράσθη ὁμῶς, ὡς τῷ ἐπετρέπετο, τῷ δωρήματι τούτῳ τῆς τύχης, ἀλλὰ μεγαλοπρεπεστάτην μάλιστα ἐποιήσατο τὴν χρῆσιν αὐτοῦ, εἰς κοινωφελῆ καὶ βασιλέων ἀντάξια ἰδρύ-

ματα πολλά δαπανῶν, πολλάκις μετὰ δημοτελεῖς ἑκατόμβας τὸν δῆμον καλῶν εἰς ἐστίαις, καὶ πρὸ πάντων τοῖς ἀρίστοις καὶ εὐκλεεστάτοις τῶν τότε σοφῶν τὴν παιδαγωγίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου ἐμπιστευσάμενος. Τοσοῦτος δ' ἦν ὁ πλοῦτος αὐτοῦ, ὥστε, παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ υἱοῦ του νὰ ἐλαττώσῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ἀφῆκε διὰ διαθήκης εἰς ἕκαστον Ἀθηναῖον ἀνὰ μίαν μνᾶν εἰσοδήματος ἐτησίου· καὶ ὅτε μετέπειτα ὁ Ἡρώδης πρὸς τὸν δῆμον συμβιβασθεὶς, καὶ κολάσας τῆς ἀποφάσεως ταύτης τὴν αὐστηρότητα, ἔδωκεν ἀντὶ τῆς ἐτησίας ἐκείνης προσόδου ἀνὰ πέντε μνᾶς ἐφάπαξ εἰς ἕκαστον Ἀθηναῖον, ἧτοι 90 περίπου ἐν ὅλοις ἑκατομμύρια τοῦ ἡμετέρου νομίσματος, τοῦτο ἐφάνη ὀλίγον, καὶ δυσαρεσκείας ἐκίνησεν, ὥστε καὶ πολλοὶ ἔλεγον ὅτι τὸ στάδιον ὁ ἀνφοκοδόμησεν ὁ Ἡρώδης δικαίως ἐκαλεῖτο *Παραθηναϊκόν*, καθ' ὃ κατασκευασθὲν ἐξ ὧν ἡδικήθησαν πάντες οἱ Ἀθηναῖοι.

Καὶ οὕτως ὅμως ἔμενον εἰς τὸν Ἡρώδην ἄμετρα πλοῦτης, διπλασιασθέντα προσέτι καὶ διὰ τῆς μητρικῆς αὐτοῦ οὐσίας. Δι' αὐτῶν δὲ συνώκησε μὲν διαφόρους τῶν τότε μετὰ τὰς συμφορὰς τῆς Ἑλλάδος ἡρημωμένων πόλεων τῆς Εὐβοίας, τῆς Βοιωτίας, τῆς Πελοποννήσου καὶ αὐτῆς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Σικελίας, κατεκόσμησε δὲ τὴν Ἑλλάδα πολυτελεστάτοις μνημείοις, θέατρον μὲν ἐν Κορίνθῳ ἀνεγείρας, στάδιον δ' ἐν Δελφοῖς, καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ κατασκευάσας πηγὴν, καὶ ἐν Θερμοπύλαις λουτρά, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀλλαχοῦ, καὶ τέλος τὸ στάδιον ἐν Ἀθήναις καὶ τὸ θέατρον τοῦτο οἰκοδομήσας.

Ἐκτὸς δὲ τῶν τῆς τύχης δώρων καὶ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ πνεύματος, ὁ Ἡρώδης, ὡς περιγράφεται, εἶχε καὶ τῆς καρδίας πολλὰς ἀρετάς, καὶ πρὸ πάντων εὐαίσθη-

σίαν μεγίστην. Διὰ τὸν θάνατον τῶν νέων τοῦ φίλων Ἀχιλλέως, Πολυδεύκους καὶ Μέμνονος ἐφάνη ἀπαρამύθητος, καὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐν τοῖς δρυμοῖς καὶ πρὸς ταῖς πηγαῖς ἔστησε πανταχοῦ ἀνδριάντας αὐτῶν ἐν σχήματι θηρευτῶν, κατὰ τῶν συνταραζάντων τ' ἀναθήματα ταῦτα προσεπιγράψας ἀράς, αἵτινες καὶ πολλαχοῦ διασώζονται. Στερούμενος δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ νὰ ἰδῇ παρ' ἑαυτῷ τρεφόμενον διάδοχον ἑαυτοῦ ἄξιον, διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀττικὸς ἦν βλάξ, δυσμαθής, μέθυσος καὶ ἐκδεδιητημένος, καὶ ἐπομένως πᾶσαν αὐτοῦ τὴν φιλοστοργίαν συγκεντρώσας εἰς τὰς δύο τοῦ θηγατέρας Παναθηναΐδα καὶ Ἑλπινίκην, περιέπεσε σχεδὸν εἰς μανίαν θλίψεως ὅτε εἶδε μαρνανθέντα ἀλληλοδιαδόχως ἀμφοτέρα ταῦτα τῆς ζωῆς τοῦ τὰ γλυκύτατα ἄνθη, οὐδὲ τὸν παρηγόρησε τῶν Ἀθηναίων τὸ ψήφισμα, ἀφαιροῦν ἀπὸ τοῦ ἔτους τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἀπέθανεν ἡ Παναθηναΐς. Καὶ πάλιν δ' ὅτε, γευσάμενος τοῦ πικροῦ μέλιτος, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγε, τῆς δημοτικῆς εὐνοίας, κατηγορήθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὡς τυραννῶν τὸν δῆμον, καὶ ἦλθεν εἰς τὸ Σίρμιον τῆς Ἰλλυρίας ἵνα δικασθῇ, ἐπειδὴ κεραυνὸς ἐνσκήψας ἐθανάτωσεν ὁμοῦ τὰς δύο θυγατέρας τοῦ φίλου τοῦ Ἀλκιμέδοντος, ὃς εἶχεν υἱοθετήσῃ εἰς μνήμην τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ, εἰς λύπης ἀπελπισίαν βυθισθεὶς ὁ Ἡρώδης, καὶ ἀδιαφορῶν πρὸς τὸν θάνατον, δὲν ἠθέλησε καὶ ν' ἀπολογηθῇ πρὸς τὸ δικαστήριον, καὶ μόλις τὸν ἔσωσεν ἡ φιλία τοῦ αὐτοκράτορος.

Οὕτω λοιπὸν ἔχων τρυφερὰν τὴν διάθεσιν καὶ εὐαίσθητον τὴν ψυχὴν, δὲν φαίνεται παράδοξον, ἂν ἀπαρηγόρητος ἐδείχθη εἰς τὸν θάνατον τῆς γυναικὸς τοῦ Ῥηγίλλας, καὶ πιθανῶς ἐχθρῶν μόνον δυσμένεια τὸν διέβαλεν ὅτι αὐτὸς τὴν ἐφόνευσε, διατάξας τὸν ἀπελεύθερόν του νὰ τὴν μαστιγώσῃ

ἀπανθρώπως ἐπίτεκα οὖσαν. Ἀληθῶς ὁμῶς δύνатаι νὰ ῥηθῇ ὅτι ἡ εἰλικρινὴς λύπη ἐστὶ μᾶλλον σεμνὴ καὶ σιωπηλὴ, ἢ δ' ἐπίδειξις τοῦ πένθους τοῦ Ἡρώδου ἐδύνάτο ὡς ἐπιτήδευσις νὰ ἐξηγηθῇ. Διότι οὐ μόνον αὐτὸς ἐμελανοφόρησε, καὶ τὸν οἶκόν του μελανοῖς ὑφάσμασι κατεπέτασε, καὶ τοὺς λευκοὺς αὐτοῦ λίθους ἀντικατέστησε πανταχοῦ διὰ μελανῶν, ὥστε καὶ ἐπισκώπτων τῷ ἔλεγεν ὁ σοφιστὴς Λούκιος ὅτι *ἀδικεῖ τὴν Πηγήλλαν* σιτούμενος *λευκὰς ῥαφανίδας*, ἀλλὰ καὶ τὴν στολὴν αὐτῆς ὡς ἐγκλήματος δῆθεν καθαρὰν, ἀνέθηκεν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον ὅπου ἐμυσταγωγεῖ αὐτός, καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας ἔστησεν εἰκόνας τῆς πενθουμένης, καὶ ἐπὶ πᾶσιν εἰς ἀκατάστροφον αὐτῆς μνήμην ἀνήγειρεν ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς μεγαλοπρεπὲς θέατρον, κέδρῳ ὀροφώσας αὐτό, καὶ καταγλαῖσας πολλοῖς ἀγάλμασι. Τὸ θέατρον τοῦτο, μὴ ὑπάρχον ὅτε ὁ Παυσανίας ἐπεσκέπτετο τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' οἰκοδομηθὲν ἐν ᾧ ἔτι αὐτὸς περιήρχετο τὴν Ἑλλάδα, κεῖται ὑπὸ τὴν νοτιοδυτικὴν ὑπώρειαν τῆς Ἀκροπόλεως. Μέχρις ἄρτι ἐφαίνετο ἐξ αὐτοῦ μόνον τὸ σχῆμα τοῦ κοίλου καὶ τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ μετασκηνίου καὶ τῶν δύο πλευρῶν, ὑπὸ τῶν πλείστων ἐκλαμβανόμενον ἀντὶ τοῦ ὅλου ὕψους τοῦ θεάτρου· τὸ δὲ λοιπὸν οἰκοδόμημα ἦν ἡ κατακεχωσμένον ἢ κατεστραμμένον, καὶ εἷς τῶν περιηγητῶν μάλιστα, ὁ Στουάρτος, παραδόξως παραγνωρίσας τῶν σωζομένων τειχίων τὸν Ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα, ἐξέλαβεν αὐτὰ ὡς λείψανα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τοῦ Βάκχου. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἃς ἡ Ἑταιρία ἐνήργησεν, ἀνεφάνη τὸ ὕψος τοῦ ἐρειπίου διπλάσιον τοῦ τέως γνωστοῦ, καὶ πολλὰ αὐτοῦ μέρη ἀνεκαλύφθησαν, ἄγνωστα πρὶν, καὶ τὸ ὅλον σχῆμά του, εὐσύνοπτον ἤδη, δὲν θέλει εἶσθαι τούντεσθεν δυσνόητον εἰς τὸν ὅστις διὰ τῆς

φαντασίας προσαναβὰς τοὺς αἰῶνας, ἀναπολήσῃ ζωηρῶς τὴν ἐν Ἀθήναις τελετὴν τῶν μεγάλων Διονυσίων.

Ἐν Ἐλαφηβολιῶνος δευτέρᾳ ἱσταμένου, ἐν ᾧ κῶμος, καὶ θόρυβος, καὶ ὀρχήσεις, καὶ οἶνου προχύσεις, καὶ κραυγαὶ θαυματοποιῶν, καὶ ἄσματα παροινούντων ἐπλήρουν τὰς ἀγυιάς, τὸ εὐγενεστέρας ἡδονὰς ἐπιζητοῦν μέρος τῶν Ἀθηναίων συνέρρει περὶ τὸ θέατρον ἔωθεν, καὶ ἕκαστος τὸ διώβολον αὐτοῦ εἰς τὸν θεατρῶνην καταβαλὼν, εἰσῆρχετο διὰ τῶν πυλῶν ὅσαι ἡνοίγοντο ἐκατέρωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, καὶ διηυθύνετο ὑπὸ τῶν ράβδοφόρων πρὸς τὰς ἑδρας, αἵτινες, δίκην βαθμίδων καὶ ἡμικυκλικῶς διατεθειμέναι, προσηρείδοντο εἰς τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως. Οἱ θεαταὶ ἐκυκλοφόρουν μεταξὺ αὐτῶν διὰ δύο ὁδῶν ἢ διαζωμάτων, τεμνόντων τὰ ἐδῶλια εἰς τρεῖς διαιρέσεις καθ' ὕψος, καὶ διὰ κλιμακίδων, αἵτινες κατὰ πλάτος διήρουν αὐτὰ εἰς κερκίδας σφηνοειδεῖς· καὶ ἕκαστος εὐκόλως τὴν θέσιν αὐτοῦ εὐρίσκων, οἱ ἄνδρες μετὰ τῶν παιδῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, αἱ δὲ γυναῖκες πρὸς τ' ἀριστερά, οἱ ἔφηβοι καὶ οἱ ξένοι εἰς τὰς ἀπωτάτας βαθμίδας, οἱ δοῦλοι εἰς τὴν ἐπιστέφουσαν τὸ θέατρον ἀνωτάτην στοάν, καὶ οἱ ἄρχοντες τέλος, οἱ βουλευταὶ καὶ οἱ πρόεδροι εἰς τὸ πρῶτον ξύλον ἢ τὴν πρώτην σειράν, ὑπεστρώννουν τὰ προσκεφάλαιά των, καὶ ἐκάθηντο ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐκεῖ, ὑπὸ μὲν τοῦ ἡλίου μὴ ἐνοχλούμενοι, διότι τότε μόλις ἤρχιζον πνέουσαι αἱ γλυκύτεραι αὖραι τοῦ ἔαρος, κατὰ δὲ τοῦ ὁμβρίου, ὅστις ἦν πιθανώτερος, καταφύγιον ἔχοντες τὰς ὑπὲρ τὸ θέατρον καὶ πέριξ αὐτοῦ ὑποστέγους στοάς.

Ἐμπρὸς δ' αὐτῶν, εἰς δέκα ποδῶν βάθος περίπου, ἐξετείνετο πλατεῖα, στρογκύλη μὲν ἀφ' ἐνός, εὐθύγραμμος δ' ἀφ' ἐτέρου, ἡ ὀρχήστρα, ἔχουσα ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς τὴν

θυμέλην, βωμὸν ἐξηρμένον ἐπὶ βαθμίδων, καὶ ἐξακολου-
θοῦσα ἐκατέρωθεν διὰ δύο παραλληλογράμμων παρόδων.
Ἀπέναντι δ' αὐτῶν ὑψοῦτο, μέχρι τοῦ ἀνωτάτου θριγκοῦ
τοῦ θεάτρου, οἰκοδόμημα τρίδομον καὶ ὑπόστεγον, ἐκατέ-
ρωθεν μὲν προέχον πρὸς τοὺς θεατάς, κατὰ δὲ τὸ μέσον
εἰσέχον πρὸς τὸ πεδίον, καὶ περιλαμβάνον ἐνταῦθα τὴν
σκηνὴν, δέκα πόδας καὶ αὐτὴν αἰρομένην ὑπερ τὴν ὀρχή-
στραν, ἔμπρὸς δ' αὐτῆς τὸ λογεῖον, ξυλίνην ἐπέκτασιν τῆς
σκηνῆς, στηριζομένην ἐπὶ πολυτελῶν κιόνων καὶ ἀγαλμά-
των. Ἀλλὰ λογεῖον καὶ ὀρχήστρα ἐσίγων εἰσέτι, διότι ἡ
αὐλαία, εὐρὺ παραπέτασμα ἐκ τῶν παρασκηνίων ἐξαρτώ-
μενον, ἐκάλυπτε τὴν σκηνὴν μέχρις οὗ γίνῃ τοῦ δράματος
ἡ ἀρχή, καὶ προὔκλειε τὴν περιέργειαν τῶν θεωμένων.
Αὐτῶν δέ, οἱ μὲν παρεμύθουν τὴν ἀνυπομονησίαν των
θορυβωδῶς τὴν εὐνοίαν ἢ τὴν δυσμένειαν αὐτῶν πρὸς τινα
τῶν παρόντων ἢ εἰσερχομένων ἐπισήμων πολιτῶν ἐκφρά-
ζοντες, οἱ δὲ ἀριστοῦντες διὰ τραγαλίων καὶ οἴνου, ὅσοι
μάλιστα προὔτίθεντο νὰ διημερεύσωσι, μάρτυρες τῶν θεα-
τρικῶν διαγωνισμῶν.

Ἄλλ' ἡ αὐλαία καταβιβάζεται καὶ ἀνοίγεται ἡ σκηνή.
Ἐπ' αὐτῆς θάλλει δάσος πεφυτευμένον, ἢ ἐγείρεται οὐρα-
νόμηκες ὄρος, ἢ ἐκτείνεται οἶκος μεγαλοπρεπῆς, περιστύ-
λιον ἔχων, καὶ τρεῖς εἰσόδους ἀντιστοιχοῦσας πρὸς ἰσα-
ρίθμους πύλας τοῦ μετασκηνίου. Ἰδού, διὰ τῆς μεγίστης
τῶν τριῶν, τῆς μεσαίας, προβαίνει ὁ βασιλεὺς, λαμπρὰν
ἀλουργίδα ἐνδεδυμένος καὶ σοβαρὰν προσωπίδα φορῶν, διότι
εἰς τοιαύτην ἀπόστασιν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου του
ἤθελον εἶσθαι δυσδιάγνωστοι εἰς τοὺς θεατάς. Ἐκ δὲ τῶν
ἐκατέρωθεν δύο, τῶν ξενίων πυλῶν λεγομένων, προέρχον-
ται τὰ λοιπὰ τοῦ δράματος πρόσωπα, ἐκ μὲν τῆς δεξιᾶς οἱ

ἐγγώριοι, ἐκ τῆς ἀριστερᾶς δὲ οἱ ξένοι, καὶ ὑπὸ αὐλητοῦ ἕκαστος προπεμπόμενος, προχωροῦσιν εὐρύθμῳ βήματι πρὸς τὸ λογεῖον ἐμπρός. Ἐνταῦθα τὰ πρόσωπα διαλέγονται εἰς γλῶσσαν θεῶν ἀξίαν, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν ἐκρέει λάβρως ἀπαράμιλλος ποίησις, ἥτις ἢ τὴν Τιτάνιον τοῦ Αἰσχύλου δανειζομένη φωνήν, ἢ τὸ σῶφρον ὕψος τοῦ Σοφοκλέους, ἢ τὸ πάθος τοῦ ψάλτου τῶν καρδιῶν Εὐριπίδου, δημοσιεύει ἀπὸ σκηνῆς τῶν φιλοσόφων τὰ ὑψηλὰ μελετήματα, καὶ ἐνσταλάζει αὐτὰ διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τοὺς νόας καὶ τὰς καρδίας συγχρόνως. Ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ λογείου, ἐκτελεῖται ἡ κυρίως δραματικὴ πρᾶξις, εἰς ἣν καὶ οἱ θεοὶ πολλάκις μετέχουσιν, ἀπὸ τοῦ ἄνω δόμου τῶν παρασκηνίων ἐκ μηχανῆς κατερχόμενοι, καὶ νεκρῶν σκιαὶ ἐκ τῆς Χαρωνείου πύλης ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν θεατῶν προκύπτουσαι, καὶ φαντάσματα ἐκ τῶν ἀναπνευσμάτων τοῦ λογείου ἢ τῆς ὀρχήστρας ἀναφαινόμενα.

Ἄλλ' ἐκ τῆς μιᾶς τῶν δύο παρόδων, τῶν δύο τῆς ὀρχήστρας πτερύγων, προβαίνει τοῦ δράματος τὸ κυριώτερον πρόσωπον, ὁ χορός, ἐκ τῆς δεξιᾶς μὲν ἂν ἦν χορὸς ἐγγώριος, ἐκ τῆς ἀριστερᾶς δέ, ἐὰν ξενικός. Βραδέως χωρῶν, καὶ τὸ βῆμά του πρὸς τῶν αὐλητῶν τὸ μέλος ρυθμίζων, φθάνει εἰς τῆς ὀρχήστρας τὸ κέντρον. Ἐκεῖ ἵσταται, καὶ ἐν ᾧ ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ τὰς βαθμίδας ἀνέρχεται τῆς θυμέλης, σχίζεται εἰς δύο ἡμιχόρους αὐτός, ὑπὸ δύο κορυφαίων ὀδηγουμένους, καὶ παραταττομένους τὸν μὲν πρὸς ἀνατολὰς, τὸν δὲ πρὸς δυσμάς. Ὁ ἡγεμὼν στρέφεται πρὸς τὸν πρῶτον, τὸν προκαλεῖ διὰ φωνῆς καὶ χειρονομίας, καὶ ἀμέσως ὁ ἡμίχορος αἶρει τὴν στροφὴν, καὶ ὀρχούμενος περιέρχεται τὴν θυμέλην ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, τὸν ἥλιον εἰκονίζων, διερχόμενον διὰ μεσημβρίας, δύσεως καὶ μεσο-

νυκτίου. Μετὰ ταῦτα δὲ στρέφεται ὁ Ἥγεμὼν πρὸς τὸν ἄλλον ἡμίχρον, καὶ ὁμοίως αὐτὸς ἄδων τὴν ἀντιστροφὴν, ὀρχεῖται ἐκ δεξιῶν περὶ τὸν βωμόν, συμβολικῶς τὴν κίνησιν ἐμφαίνων τῶν πλανητῶν, καὶ τέλος ὁ Ἥγεμὼν στρέφει τὸ πρόσωπον πρὸς τοὺς θεατὰς, καὶ τότε ἀκίνητοῦντες εἰς τὰς ἰδίας θέσεις ἀμφοτέροι οἱ ἡμίχροι, καὶ ὡς τὴν ὑποτιθεμένην ἀκίνησίαν τῆς γῆς παριστῶντες, ψάλλουσιν ἐκ συμφώνου τὴν ἐπὶ δόξιν. Μετ' ἄλλεπαλλήλων δὲ διαλόγων καὶ ἀσμάτων διαδοχὴν, τὰς ψυχὰς ἐντείνουσιν εἰς τὴν ἀνωτάτην διαπάσῃ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ εἰς τὰς καρδίας τὰ δραστηριώτερα πάθη ἀνακυῶσαν, ἀνέρχεται τέλος ἡ αὐλαία, καὶ περατοῦται τὸ δρᾶμα ἐν μέσῳ ῥαγδαίων χειροκροτήσεων, καὶ ἴσως καὶ τινων συριγμῶν τῶν δυσκολωτέρων κριτῶν ἢ τῶν φθονούντων τοῦ ποιητοῦ τὴν δόξαν ἢ τὴν δόξαν τοῦ χορηγοῦ. Ἀλλὰ τὸ θέαμα δὲν ἐπερατώθη. Τρεῖς ἔτι θέλει καταβιβασθῇ ἡ αὐλαία μέχρις οὗ συμπληρωθῇ ἡ τραγικὴ τριλογία μετὰ τοῦ ἀναγκαίου αὐτῆς σατυρικοῦ παραρτήματος· καὶ ἐκάστοτε νέα θαύματα, νέαι σκηνογραφίαι, καὶ τὰ τὸν μεκρυσμένον ὀρίζοντα παριστῶντα καταβλήματα διὰ τῶν περιιάκτων μεταβαλλόμενα, νέαν ἐκπληξιν καὶ νέαν εἰς τοὺς θεατὰς παρέχουσι τέρψιν.

Μετὰ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς διαδέχεται τὴν Μελπομένην ἡ Θάλεια, τὸ δὲ τοῦ σκώματος βέλος διὰ τῶν εὐγενεστέρων τῆς ποιήσεως περιχοσμοῦσα ἀνθέων, καὶ ὑψηλὰ διδάγματα ἐν εὐτραπέλοις λόγοις περικαλύπτουσα· ἄσβεστος δὲ γέλως σείει τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πληροῖ τὸ θέατρον μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅτε, ἀφ' οὗ τέσσαρες διδασκῶσι κωμῳδαίαι ἄλλεπαλλήλως, οἱ δικάσται ἐκ τῶν πέντε μὴ συναγωνισαμένων φυλῶν λαμβανόμενοι, ἀναγγέλλουσιν εἰς τὴν δημοσίαν εὐγνωμοσύνην τὸν νικήσαντα

ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν χορηγῶν, καὶ ὁ ἐπιδοκιμασθεὶς, ἀντὶ τῶν εὐγενῶν του ἀγώνων ἀθάνατον δόξαν δρεψάμενος, ἀπονέμει χάριτας εἰς τοὺς θεοὺς ἐπὶ τῷ εὐτυχήματι, καὶ ἀναθέτει αὐτοῖς τὸ ἄθλόν του, ἡ δὲ φυλὴ αὐτοῦ κομπάζει διὰ τὴν εὐκλειαν τοῦ φυλέτου τῆς, καὶ οἰκαιοποιεῖται τὴν νίκην αὐτοῦ.

Τοιαύτη ἦν ἐν συντόμῳ ἡ διασκευὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς δραματικῆς· διέφερε δ' αὐτοῦ τὸ Ῥωμαϊκὸν κατὰ τοῦτο κυρίως, ὅτι, στερούμενον τοῦ χοροῦ, καὶ ὅλον τὸ δρᾶμα παριστῶν ἐπὶ τοῦ λογείου, οὐδὲ θυμέλην εἶχεν οὐδὲ παρόδους, καὶ εἰς μὲν τὴν ὀρχήστραν ἐκάθηντο τῶν θεατῶν οἱ ἐπίσημοι, ἡ δὲ σκηνὴ ἦν ταπεινὴ ἐξ αἰτίας τούτου, τὸ ἀμφιθέατρον συνείχετο ἀμέσως μετὰ τῶν πλευρῶν καὶ τῶν παρασκηνίων, καὶ αἱ πρὸς τὰς κατωτέρας ἑδρας καὶ τὴν ὀρχήστραν εἰσοδοὶ ἦσαν ὑπόγειοι, διερχόμεναι ὑπὸ τὰ ἄνω ἐδῶλια.

Ἀλλὰ τοῦ Θεάτρου τοῦ Ἡρώδου ἡ οἰκοδομὴ ἔχει τι ιδιόρρυθμον, ὥς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν. Τούτου ἀνοίξασα ἡ Ἑταιρία μέρος τοῦ κοίλου, ὅλην τὴν σκηνὴν ἐσωτερικῶς, καὶ τὴν δυτικὴν πτέρυγα ἐξωτερικῶς, εἰς μὲν τὸ κοῖλον εὗρε τῶν ἐδωλίων ἀφηρευμένας τὰς μαρμαρίνας ἑδρας, καὶ μόνην καταφανῆ τὴν θέσιν αὐτῶν, τῆς δὲ σκηνῆς τὴν ἐπιφάνειαν σχεδὸν μετὰ τῆς ὀρχήστρας ἰσοῦψῃ, ἢ τοῦλάχιστον μόλις ἐν μέτρον ὑπὲρ αὐτὴν ὑψουμένην. Αἱ τρεῖς πύλαι τοῦ μετασκηνίου, ἡ Βασίλειος καὶ αἱ δύο Ξένιαι, ἔχουσι τοὺς οὐδοὺς ἐκ μαρμάρου, καὶ μετὰ αὐτῶν κοιλοῦται ὁ τοῖχος εἰς νύμφας πρὸς ἔνθεσιν ἀγαλμάτων· διότι πολλάκις, ὥς φαίνεται, τὸ μετασκήνιον τοῦτο ἐπεῖχε τόπον σκηνογραφίας, καὶ ὅταν ὑπῆρχον σκηναί, ἐξηρτῶντο πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ πρὸ τῶν πυλῶν τῶν δύο

πλευρῶν, ὡς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ θέατρα. Κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἐξῶθεν, ἀνεκάλυψεν ἡ Ἑταιρία δύο δωμάτια ἄλλοτε θολωτά, εἰς τὰ δύο αὐτῆς πέρατα, ἔχοντα ἐκ νότου τὴν εἴσοδον. Ἐξ αὐτῶν τὸ παρὰ τὴν σκηνὴν, ἔχον τὸ ἔδαφος ὅλον ψηφόθετον, κοινωνεῖ μετ' αὐτῆς διὰ θύρας, δι' ἧς εἰσέρχοντο οἱ σκηνικοὶ πρὸ τοῦ δράματος. Ἐτέρα δὲ θύρα ἀπ' αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν φέρει εἰς ὑπόγειον θόλον ὑπὸ τὰ ἐδῶλια, εἰς τὴν ὀρχήστραν ἐκβάλλοντα, καὶ τέλος ἔχει αὐτὸ καὶ τετάρτην πρὸς δυσμὰς θύραν, ὡς τὸ ἄλλο δωμάτιον ἔχει τοιαύτην πρὸς ἀνατολάς, φερούσας ἀμφοτέρας εἰς διπλὴν κλίμακα κειμένην μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ἥτις, ἀφ' οὗ ἡνοῦτο εἰς ἓνα κοινὸν βραχίονα ἀνιόντα πρὸς μεσημβρίαν, ἐστρέφετο ἔπειτα πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἐφ' αὐτῆς πρὸς δυσμὰς, καὶ ἔφερε διὰ δύο εἰς ἄνισον ὕψος ἀνοιγομένων θυρῶν, εἰς τὰ ἀνώτερα διαζώματα τοῦ θεάτρου. Ἡ αὐτὴ διάθεσις τῶν κλιμάκων καὶ τῶν θυρῶν ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, καὶ κατὰ τοῦτο διέφερε τὸ θέατρον τοῦτο τῶν ἄλλων ῥωμαϊκῶν, ὅτι ἀντὶ νὰ ἔχῃ τὰς εἰσόδους τοῦ ὑπογείου ὑπὸ τὸ κοῖλον, τὰς εἶχεν ὅλας ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Φαίνεται δὲ καὶ ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τῆς σκηνῆς ἦτο μονόδομον, οὐχὶ τρίδομον, καὶ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ μέρος συνίστατο εἰς ἀπλοῦν τοῖχον διὰ τὰς σκηνὰς χρησιμεύοντα, παρέχοντα δέ, ὅταν σκηνῶν δὲν ἐγίνετο χρῆσις, διὰ θυρίδων ἀψιδωτῶν, θαυμασίαν ὄψιν πρὸς τὸ ἀττικὸν πεδίου καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, τὴν λαμπροτάτην πασῶν τῶν σκηνογραφιῶν.

Τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἂν δὲν ἐπεράτωσεν εἰσέτι ἡ Ἑταιρία τὴν ἀνασκαφὴν, διότι καὶ χρόνον μακρὸν αὐτὴ ἀπαιτεῖ καὶ δαπάνην πολλήν, ἀνεκάλυψεν ὅμως τὰ χαρακτηριστικώτερα μέρη, καὶ ἐλπίζει ὅτι καὶ διὰ τούτου τοῦ

ἔργου τῆς, ὡς καὶ διὰ τῶν λοιπῶν εἴτε διανοητικῶν εἴτε ὑλικῶν αὐτῆς ἀσχολήσεων, δὲν ἔμεινε κατωτέρα τῶν εὐεργετῶν αὐτῆς, ὅσων τὰ γενναῖα δωρήματα διετράνωσαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸν ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων μνημείων πεφωτισμένον αὐτῶν ἐνθουσιασμόν, καὶ τὴν εὐνοϊάν των πρὸς τὴν ἐπιμελουμένην αὐτῶν Ἑταιρίαν.

Ὁ Ἡρώδης, οὗ τὸ μεγαλουργημα ἰδίως ἐνησχόλησεν ἡμᾶς ἐπὶ τούτου τοῦ ἔτους, δύο εἶχε προσφιλεῖς κατοικίας, τὸν Μαραθῶνα, καὶ τὴν Κηφισίαν. — «Ὅτε διέτριβον παρὰ τοῖς ἐν Ἀθήναις διδασκάλοις, — γράφει ὁ Αὐλὸς-Γέλλος, — Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, ἀνὴρ διάσημος καὶ καθ' ὃ ὕπατος, καὶ καθ' ὃ ἐξοχος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων, μὲ προσεκάλει συνεχῶς εἰς παρακειμένην τινα ἔπαυλιν του, ἐμὲ καὶ τὸν Σερβιλιανόν, καὶ ἄλλους νέους Ῥωμαίους, ἐλθόντας εἰς Ἀθήνας πρὸς καλλιέργειαν τοῦ νοός των. Εἰς δὲ τὴν ἔπαυλιν ταύτην, ἥτις ἔχει τὸ ὄνομα *Κηφισία*, ἐν μέσῳ τοῦ θερείνου καὶ τοῦ μετοπωρινοῦ καύσωνος, διηνεκῆς δρόσος ἐπεκράτει ὑπὸ τὰς σκιὰς ἄλσους μεγαλοπρεποῦς, καὶ στοαὶ μακρὰ καὶ τερπνόταται, ὑπὸ ζεφύρων διαπνεόμεναι, ἐξετείνοντο περίξ τοῦ οἴκου· κατεκόσμου δ' αὐτὸν ἄφθονοι δεξαμεναὶ διαυγεῖς καὶ λαμπραὶ, καὶ ἀντήχει ὅλη ἡ ἔπαυλις εἰς τῶν ὑδάτων τὰ κελαρύσματα καὶ τὰ κελαδήματα παντοίων πτηνῶν».

Εἰς τὴν θελκτικὴν ταύτην θέσιν, παρ' αὐτὰ τὰ ἐρείπια τῆς λαμπρᾶς ἐπαύλεως, ἐκέκτητο οἰκίαν ὁ Κωνστ. Ἰωνίδης, ἀνὴρ ὃν δικαίως δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἐφάμιλλον τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου τῆς Κηφισίας ιδιοκτήτου, οὐχὶ τοσοῦτον διὰ τὴν εὐπορίαν αὐτοῦ, προῖδον ἔμφρονος καὶ ἐντίμου φιλοπονίας, ὅσον κυρίως διότι εἰς αὐτὸν ἐφαρμόζεται ὅ,τι περὶ τοῦ Ἡρώδου ἐλέγετο, ὅτι παρ' αὐτῷ ὁ πλοῦτος

ἀνέβλεψε. Τῷ ὄντι, γνωσταὶ εἰσὶν εἰς τὸ Πανελλήνιον, καὶ εἰς πᾶσαν Ἑλληνος καρδίαν κεχαραγμένοι αἱ πρὸς τὴν πατρίδα γενναῖαι προσφοραὶ τῶν Ἰωνιδῶν. Ὡς ἐπίμετρον δὲ τῶν εὐεργεσιῶν των ὁ σεβάσμιος γενάρχης αὐτῶν ἐδωρήσατο τὴν ῥηθεῖσαν οἰκίαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν, καὶ προσέτι οὐκ εὐκαταφρόνητον ἑτησίαν συνδρομὴν ἐπὶ δέκα ἔτη πρὸς τὸ παρόν. Δι' ὃ ἡ Ἑταιρία, θέλουσα νὰ προσμετρήσῃ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῆς τὸν φόρον πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ δωρήματος, ἐψήφισε νὰ ἐπιγραφῇ τὸ ὄνομα τῶν Ἰωνιδῶν παρὰ πᾶν μνημεῖον ἀνεγειρόμενον ἐκ ταύτης τῆς χορηγίας ὡς καὶ ἐν τῷ μουσεῖῳ ἐπὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ γενησομένης συλλογῆς γλυφῶν καὶ ἐπιγραφῶν· εἰς τὴν στήλην δὲ τῶν εὐεργετῶν ἀναγράψασα τοῦτο τὸ δόγμα, ἔστησεν αὐτὸ πρὸ τῶν Προπυλαίων, ὅπου ἕκαστος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνερχόμενος θέλει χαίρων ἀναγινώσκει τὰ ὀνόματα τῶν γενναίων φίλων τῆς ἐθνικῆς δόξης, καὶ θέλει ἐπαινεῖ τ' ἀξιομίμητα αὐτῶν ἔργα.

Τὰ τεμάχια ταῦτα περιέχουσι φορτικὰς ἐπαναλήψεις, διότι εἰσὶ μέρη λόγων ἀπαγγελθέντων εἰς ἑτῶν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων. Ἐκρίθη ὁμοῦς οὐχὶ περιττὴ ἡ δημοσίευσις αὐτῶν, ὡς ἐν μέρει ἀφορώντων τὴν τύχην τῶν κυριωτέρων μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαρτιζόντων τῆς τοπογραφίας αὐτῶν παράρτημα.

B

Κεφαλή Νίκης.

Τὸ Μουσεῖον τῶν Παρισίων ἀπέκτησε πρό τινων ἐτῶν ἀρχαίαν κεφαλὴν, ἣτις, ὥς ἀπεδείχθη, ἀνήκει εἰς ἄγαλμα τῶν αἰτωμάτων τοῦ Παρθενῶνος. Ἐκαστον τρίμμα λίθου, τῆς γλυφίδος ἐκπεσὸν τοῦ ἀθανάτου Φειδίου ἢ καὶ τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ, ἐστὶ πολύτιμος θησαυρός, ὑπὲρ χρυσὸν καὶ ὑπὲρ ἀδάμαντα ἀσπαστὸς εἰς τοὺς φίλους τοῦ καλοῦ ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ τ' ἀγάλματα τῶν αἰτωμάτων τοῦ Παρθενῶνος, θεωρούμενα ὡς τὰ γνήσια τέκνα τῆς μούσης τοῦ καλλιτέχνου ἐκείνου, εἰσὶν ὅ,τι θαυμασιώτερον περιελείφθη μέχρις ἡμῶν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας λιθοξοίας. Ἀλλὰ τὰ διατηρηθέντα ἐξ αὐτῶν εἰσὶ κατὰ δυστυχίαν ἀκέφαλα πάντα, πλὴν μόνου τοῦ Θησέως, καὶ αὐτοῦ ἔχοντος τὴν κεφαλὴν ἀθλίως ἡκρωτηριασμένην. Ἐννοεῖται ἐπομένως πόσον σπουδαῖον διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ διὰ τὴν τέχνην πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ εὔρημα φειδαϊκῆς κεφαλῆς, τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ σώματος, ἐφ' οὗ ἐπιπνέει πᾶσα τοῦ τεχνίτου ἡ εὐφυΐα καὶ συγκεφαλαιοῦται εἰς ὑπερτάτην ἔκφρασιν πᾶσα αὐτοῦ ἡ ἐπιδεξιότης. Δὲν θέλει ἄρα φανῇ ἴσως ἄσκοπος ἐκτενεστέρα τις τῶν περὶ τοῦ πολυτίμου τούτου εὐρήματος ἐξιστόρησις.

Ἐκ τῶν δύο αἰτωμάτων τοῦ Παρθενῶνος, τὸ πρὸς ἀνατολὰς παρίστα τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς τὴν ἔριν τῆς θεᾶς ταύτης πρὸς τὸν Ποσειδῶνα. Τοῦτο μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πausaniου, ὅστις πρῶτος καὶ τελευταῖος μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁμιλεῖ περὶ τῶν πλαστικῶν τού-

των ἔργων. Ἐν ἔτει 1674 ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν Μαρκέσιος Νοϊντέλος, διαβὰς δι' Ἀθηνῶν, καὶ εὐρὼν τὸν Παρθενῶνα ἔτι ἀκέραιον, ἀφῆκεν ἐνταῦθα τὸν συνοδεύοντα αὐτὸν ζωγράφον Καρρέυ, ἵνα ἀντιγράψῃ τὰ ἔτι τότε σωζόμενα γλυπτικὰ τοῦ ναοῦ κοσμήματα. Τὰ σχέδια τοῦ καλλιτέχνου, δι' ἐρυθροῦ χρωστῆρος ἐκτελεσθέντα, ἐστάλησαν καὶ διατηροῦνται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων, καὶ εἰσὶν ἡ μόνη πηγὴ ἐξ ἧς γνωρίζονται καὶ νῦν ἔτι τὰ πλεῖστα τῶν συμπλεγμάτων ἐκείνων. Ὁ Καρρέυ εὗρε καὶ ἀντέγραψε τὸ δυτικὸν αἰτώμα σχεδὸν ὁλόκληρον, ἐνὸς ἢ δύο μόνων ζωδίων ἐλλειπόντων καὶ τινων ὄντων ἀκεφάλων ἢ ἄλλως ἡκρωτηριασμένων. Ἀλλὰ τοῦ ἀνατολικοῦ αἰτώματος τὰ πλεῖστα ἀγάλματα ἦσαν καὶ τότε ἤδη κατεστραμμένα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀντέγραψε μόλις δέκα τεμάχια, ἐν ᾧ ἐκ τοῦ ἄλλου ὑπὲρ τὰ εἴκοσι.

Μετὰ δεκατρία ὅμως ἔτη, τῷ 1687, κατέπλευσεν ὁ Ἑνετὸς Ναύαρχος Μοροζίνης ἵνα κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας, κατεχομένας τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Κοίνιγσμάρκ ἐπολιόρκησε κατὰ διαταγὴν τοῦ τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἀπαισία βόμβα, ἐκ τῶν πυροβόλων αὐτοῦ σφενδονισθεῖσα, καὶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ δαίμονος τῆς Ἑλλάδος ὀδηγούμενη, ἐνέσκυψεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, χρησιμεύοντα τότε ὡς πυριταποθήκην τῶν Τούρκων, καὶ ἀνέτρεψε τὸ μέγιστον τοῦ οἰκοδομήματος μέρος. Ἀλλὰ τὰ δύο αὐτοῦ ἄκρα, οἱ δύο αἰετοί, διεσώθησαν, καὶ ὁ Μοροζίνης ἐκυρίευσεν μετ' οὐ πολὺ τὰς Ἀθήνας. Μάταιος ὁ θρίαμβος, ἀγορασθεὶς διὰ τοιαύτης τιμῆς!

Ὁ ἀπερίσκεπτος νικητὴς, ἀναγνωρίσας σχεδὸν ἀμέσως ὅτι δὲν εἶχε δυνάμεις ἱκανὰς ἵνα διατηρήσῃ τὴν λείαν του, ἀπεφάσισε νὰ ἐκκενώσῃ αὐθὺς τὰς Ἀθήνας, ἀφ' οὗ τὰς ἐκά-

λυψε διὰ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὠραιότερου αὐτῶν κοσμήματος, καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἀφ' οὗ τοὺς ἐξανήγειρε κατὰ τῶν δορικτητόρων των καὶ τοὺς ἐξέθεσεν εἰς αὐτῶν τὴν ἐκδίκησιν.

Θέλων δὲ κομपाστικῶς νὰ φέρῃ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ τὰ τρόπαια τοῦ τοιούτου του κατορθώματος, ἀπεφάσισε νὰ γυμνώσῃ μέχρι τέλους τὸ σεβάσμιον οἰκοδόμημα, ὡς ἂν ἡ ἀκούσιος αὐτοῦ καταστροφή δὲν ᾔην ἱκανὸν βάρος διὰ τὴν συνείδησιν καὶ τὴν μνήμην του.

Ἴδου περὶ τούτου περιέργον ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑνετικὴν κυβέρνησιν, διατηρούμενον εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἀγίου Μάρκου, καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Λαβόρδου. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ἡμερομηνίαν, τὴν 19 Μαρτίου 1688.

« Ἀποφασίσας νὰ ἐγκαταλείψω τὰς Ἀθήνας, ἤθελον νὰ λάβω μετ' ἐμοῦ τινὰ τῶν πρωτίστων αὐτῶν κοσμημάτων, ὅπως αὐξήσω τὴν λαμπρότητα τῆς ἐνδοξοτάτης Δημοκρατίας. Ἐγινε δοκιμὴ ν' ἀποσπασθῶσι τ' ἀγάλματα τοῦ Διὸς καὶ δύο ἵππων ἀπὸ τοῦ αἱετώματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐξαίσιοι γλυφαί· ἀλλὰ μόλις ἐπετέθη χεὶρ ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ, καὶ ὅλα κατέπεσαν ἀπὸ μεγίστου ὕψους, καὶ θαῦμα πῶς οἱ ἐργάται δὲν ἔπαθον τίποτε.

« Ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ φέρωμεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὰς κεραίας τῶν πλοίων, ὅπως τὰς μεταχειρισθῶμεν ὡς μοχλοὺς, δὲν ἐπανελάβομεν πλέον τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην δοκιμήν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὠραιότερα ἔργα δὲν ὑπάρχουσι πλέον, τὰ δὲ περισωθέντα εἰσὶ πολὺ κατωτέρας ἀξίας, καὶ κατὰ μέρος συντετριμμένα ».

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς ἀνεπιδεξίου ἀποπείρας ταύτης κατεκρημνίσθησαν καὶ συνετρίβησαν τὰ τοῦ δυτικοῦ αἱετώματος

ἀγάλματα, τὰ ἐπὶ Καρρέῳ, ὡς εἶδομεν, ἐντελῶς σχεδὸν διατηρούμενα, καὶ ἐν οἷς ὁ Ζεὺς κατεῖχε τὸ μεσαίτατον σημεῖον τοῦ αἰτοῦ, ὡς δικαστῆς μεταξὺ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Καὶ ὅτε μετὰ ἑκατὸν εἰκοσιπέντε ἔτη ἦλθεν ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῶν καταστροφῶν, τότε σχεδὸν μόνα τὰ ἀγάλματα τοῦ ἀνατολικοῦ αἰτώματος εὐρών, ἀπήγαγεν αὐτὰ εἰς Ἀγγλίαν, ἐκ δὲ τοῦ δυτικοῦ ἐν μόνον ἄγαλμα, τὸν Θησέα, καὶ τινὰ συντρίμματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἄμορφα.

Ἀλλὰ τοῦ Μοροζίνη οἱ ἀξιοματικοί, ἥττον ἀπαιτητικοὶ τοῦ στρατηγοῦ των, δὲν περιεφρόνησαν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν λαφυραγωγίαν καὶ τὰ ἡκρωτηριασμένα ἐκεῖνα συντρίμματα, καὶ ἐξ αὐτῶν, ὁ μὲν Δανὸς ὑπολοχαγὸς Ὅρν ἐπεμψεν εἰς Κοπεγχάγην ἀποκεκομμένην κεφαλὴν ἐκ μιᾶς μετόπης, τὸ ὠραιότατον σήμερον ἐγκόσμημα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τῆς Δανίας Μουσείου, ἀξιοματικοὶ δὲ Γερμανοὶ μετεκόμισαν εἰς Κάσσελ στήλας καὶ ἐπιγραφάς, Ἐνετοὶ δ' ἔφερον εἰς τὴν πατρίδα των πλῆθος ὠραίων γλυφῶν, μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐν τμῆμα τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Ὁ δὲ γραμματεὺς τοῦ Μοροζίνη, Γάλλος τὸ ὄνομα, αὐτὸς ἐξελέξατο δι' ἑαυτὸν μικρὰν μὲν, ἀλλὰ τὴν ἀρίστην πασῶν μερίδα, τὴν κεφαλὴν, ὡς ἐφρόνει, τῆς θεᾶς εἰς ἣν ὁ ναὸς ἀφιέρωται, τμῆμα τοῦ διὰ τῆς ἀπρονοησίας τοῦ στρατηγοῦ του συντριβέντος συμπλέγματος.

Κατὰ τὴν ἐσφαλμένην ἐξήγησιν τῶν ἀρχαιοτέρων κριτικῶν, ὁ δυτικὸς καὶ οὐχὶ ὁ ἀνατολικὸς αἰτὸς περιεῖχε τὴν παράστασιν τῆς γεννήσεως Ἀθηνᾶς. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ παρίστατο ὁ Ζεὺς γυμνὸς καὶ ὄρθιος, δεξιῶς δὲ τοῦ Διὸς, γυνὴ ἐφ' ἄρματος, συρομένου ὑπὸ δύο ἵππων θυμοειδῶν. Αὕτη λοιπὸν ἐξελαμβάνετο ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, εἰσαγομένη δὴ-

θεν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς τὴν θεῖαν χορείαν, καὶ ταύτης τὴν κεφαλὴν ἐξελέξατο ὁ γραμματεὺς Γάλλος. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ὀρθοτέρα ἐξέτασις τῶν ἱχνογραφημάτων τοῦ Καρρέυ ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ἦν αὕτη ἡ Ἀθηνᾶ, ἀλλ' ἡ προσαναβάτις, ἡ ἡνίοχος αὐτῆς, ἡ ἄπτερος Νίκη· ἡ δὲ θεὰ ὅτι, καταβάσα τοῦ ἄρματος ὅπως μετὰσχῃ τῆς πάλης,—διότι τὴν πρὸς τὸν Ποσειδῶνα πάλην παρίστα τὸ ἀέτωμα,—ἴστατο ἐμπρὸς τῶν ἵππων καὶ πλησιέστατα τοῦ Διός.

Ταύτην λοιπὸν τῆς Νίκης τὴν κεφαλὴν ἔφερεν ὁ Γάλλος εἰς Ἐνετίαν, καὶ ἐνετείχισεν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἔνθα ἔμεινε μέχρις οὗ, εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἐκρημνίσθη ἡ οἰκία ἵνα εὐρυνθῇ ἡ ἀκαδημία ἐκείνης τῆς πόλεως. Τότε δ' εἶχεν ἤδη λησμονηθῇ ἡ καταγωγὴ τῆς κεφαλῆς, καὶ ἐπωλήθη αὕτη εἰς μαρμαροκόπον τινά, κατασκευάζοντα σκιρωτὰ ἐδάφη ἐκ συνθέσεως ἀσβέστου καὶ κεράμου. Εἶχε λοιπὸν φθάσει ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἔμελλε τὸ φειδαϊκὸν ἀριστοῦργημα νὰ κατασυντριβῇ εἰς κόνιν, ὅτε Γερμανός τις Βέβερ καλούμενος, ἀκούσας ἡ ὑποπτεύσας ὅτι ἡ κεφαλὴ ἦν ἐκ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος, ἠγόρασεν αὐτὴν ἐπὶ σκοπῷ κερδοσκοπικῷ, καὶ ἐδημοσίευσεν τὰ περὶ τῆς εὐρέσεως αὐτῆς διὰ τῶν ἐφημερίδων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας.

Τότε δ' ὁ Κ. κόμης Λαβόρδος, Γάλλος, υἱὸς τοῦ περιδόξου συγγραφέως καὶ στρατηγοῦ Λαβόρδου, καὶ διάδοχος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκαδημαϊκὴν ἑδραν, ἐν ᾧ περιηγεῖτο τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως εἶχε λάβει ὡς ἀντικείμενον τῶν σπουδῶν αὐτοῦ τὸν Παρθενῶνα, ἀκούσας περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λειψάνου τούτου, διήλθεν ἐπίτηδες δι' Ἐνετίας, καὶ πρόσφατον ἔχων τὴν ἐντύπωσιν τῆς φειδαϊκῆς γλυφίδος, ἅμα εἶδε τὸ καλλιτέχνημα, τὸ ἀνεγνώρισεν ὡς

γνήσιον αὐτῆς προϊόν, τὸ ἡγόρασε, καὶ τὸ μετέφερεν εἰς Γαλλίαν (*).

Ἡ κεφαλὴ αὕτη κατὰ τοῦτο πρὸ πάντων πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνεκτίμητος, ὅτι ἐστὶν ἡ μόνη ἀκεραία καὶ ἀβλαβὴς σωζομένη ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τῶν αἰτῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἅτινα, καὶ ἂν μὴ ἄμεσα ἔργα αὐτοῦ τοῦ Φειδίου, εἰσὶν ὁμῶς βεβαίως ἐκ πάντων τῶν γλυπτικῶν τοῦ ναοῦ κοσμημάτων τὰ κατὰ προτίμησιν ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιμέλειαν καὶ κατὰ τὰ διαγράμματα τοῦ ἄκρου ἀριστοτέχνου. Αὐτῆς δὲ μόνον τὸ ἄκρον τῆς ῥινὸς καὶ ὁ ὀπίσθιος τῆς κόμης κρώβυλος εἰσὶν ὀλίγον ἐφθαρμένα. Ἐπὶ τῆς μορφῆς δ' ἐπιπνέει τὸ σεμνὸν ἐκεῖνο καὶ ἐνθουσιαστικὸν τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὸ ἀναπτυχθὲν ὑπὸ τοῦ Φειδίου εἰς ὕψος συγγενὲς τῇ θείᾳ φύσει. Ἄνω δὲ τοῦ μετώπου, περὶ ὃ στρέφονται δύο πλεξίδες τῆς κόμης, ὑπάρχει σειρὰ μικρῶν ὀπῶν, καὶ τοιαῦται φαίνονται καὶ εἰς τῶν ὠτίων τὰ ἄκρα, ἀποδεικνύουσαι ὅτι ἡ ἀρχαία τέχνη, τὸ τέλειον θηρεύουσα καθ' ἑαυτό, καὶ οὐχὶ μόνον δι' ἣν ἐδύνατο ν' ἀποτελέσῃ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς θεατάς, ἀπῆρτιζε τὸν κόσμον τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς καὶ διὰ παντοίων χαλκῶν καὶ ἐπιχρύσων ἢ ἄλλων παρέργων, ἅτινα, εἰς ἣν θέσιν ἔκειντο, ἦτον ἀδύνατον νὰ διακρίνωνται κάτωθεν.

(*) Ἰδ. Ἀνωτ. Σελ. 274.

Γ

Πορτλάνδιον ἀγγεῖον.

Πρὸ τετρακοσίων περίπου ἐτῶν ἀνεκαλύφθη μεταξὺ Ῥώμης καὶ Φρασκάτης πολυτελὲς κρύπτη, ἣτις ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ὡς ὁ τάφος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἰουλίας Μαμμαίας. Ἐντὸς δ' αὐτοῦ εὐρέθη λάρναξ ἐκ λίθου λευκοῦ, καὶ ἐντὸς τῆς λάρνακος ἀγγεῖον δέκα δακτύλων ἔχον ὕψος καὶ περιφέρειαν 22, κυανοῦν δὲ τὸ χρώμα, καὶ ἔχον ἐπειργασμένα καὶ πέριξ καὶ εἰς τὸν πυθμένα ζώδια ἐν λευκῷ ἀναγλύφῳ. Ἡ ὕλη ἐξ ἧς ἦν κατεσκευασμένον ἦν εἶδος στιλπνοῦ ὑελώδους μίγματος, ἔχοντος σύστασιν καὶ ὁμοιότητα κυανοῦ ὄνυχος, ἐξ οὗ ἐξεῖχον αἱ λευκαὶ παραστάσεις, οὐχὶ ὡς ἐπικεκολλημέναι τινὲς ἢ πρόσθετοι, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ συνιστάμεναι μίγματος, γινόμεναι δὲ λευκαὶ καθ' ὅσον προέκυπτον ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον, ὡς λευκαίνεται ὁ ἄφρὸς ὁ ἐπιστέφων τὰ κυανᾶ κύματα.

Ἀλλὰ κυρίως γενικὸν ἐκίνησε θαυμασμὸν ἡ ἐξαίσιος καλλονὴ τῶν εἰκόνων, ἀξία τῆς ἀρίστης ἐλληνικῆς γραφίδος. Παρίστων δ' αὖται ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως τοῦ ἀγγείου γυναῖκα ἡμίγυμνον, ἀμελῶς ἠπλωμένην ὑπὸ τὴν σκιὰν δένδρου καὶ ἐπὶ σωροῦ λίθων, καὶ τινων ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων, κρατοῦσαν δ' εἰς τὴν χεῖρα ἀνατετραμμένην δαῖδα, ἐν ᾧ τὸν δεξιὸν βραχίονα φέρει ἐπὶ τὴν κεφαλὴν. Ἐμπρὸς δ' αὐτῆς, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σωροῦ, κάθηται ἀνὴρ στρέφων τὸ μὲν σῶμα ἀπ' αὐτῆς, τὸ δὲ πρόσωπον πρὸς αὐτήν, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κάθηται ὀπισθεν αὐτῆς, ἐπὶ ἄλλου σωροῦ λί-

θων, γυνή, καὶ αὐτὴ ἡμίγυμνος, κρατοῦσα βακτηρίαν ἢ σκῆπτρον εἰς τὴν ἀριστεράν.

Ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι δὲ μέρους παρίσταται ἀνὴρ διερχόμενος διὰ πύλης πρὸς μέρος ὅπου τὸν προσκαλεῖ διὰ τῆς χειρός, ἢ τὸν ὑποδέχεται, γυνὴ καθημένη, μεταξὺ μὲν τῶν ποδῶν αὐτῆς ἔχουσα ὄφιν, ἄνωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς τῆς ἐριπτάμενον περωτὸν παιδίον. Ἐμπρὸς δ' αὐτῆς ἵσταται γέροντων βαίνων ἐπὶ στήλης. Ὁ πυθμὴν δὲ τέλος παρίστησιν ἢ ἄνδρα ἢ γυναῖκα καλῶς ἐνδεδυμένην, καὶ φέρουσιν τὸν δάκτυλον εἰς τὸ στόμα.

Διάφοροι ἐξηγήσεις ἐδόθησαν τῶν εἰκόνων τούτων. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι παριστῶσι τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀδμήτου καὶ τῆς Ἀλκῆστιος, ἀπίθανα προτείνοντες, διότι ἡ Ἀλκηστις εἶχε καταβῆ εἰς τὸν ᾄδην ὅπως σώσῃ τὸν ἄνδρα τῆς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐκομίσθη πρὸς αὐτὸν πάλιν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ παρίσταται ἀνὴρ διερχόμενος διὰ τῆς πύλης τοῦ ᾄδου, οὐδὲ νὰ προσκαλῇται ὑπὸ γυναικός. — Ἄλλοι δι᾽ ἰσχυρίσθησαν ὅτι αἰνίττονται αἱ παραστάσεις τὴν εἰς τὰ Ἐλευσίνια μύησιν, καὶ ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἦν τὸ ἀποβόραντῆριον τῶν μουυμένων, ἢ καθημένη καὶ τὴν δ᾽ ἄδᾳ ἔχουσα γυνὴ ὅτι ἦν ἡ μουυμένη, ἐκ τῶν ἀγρυπνιῶν ἀπαυδήσασα, καὶ τὰς δυνάμεις τῆς αἰσθανομένης ὅτι ἐκλείπουσιν, ὅπερ ἐμφαίνει ἡ σθεννυμένη δ᾽ ἄς, οἱ δὲ παραλαθήμενοι ὅτι εἰσὶν οἱ φύλακες αὐτῆς· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους ὅτι φαίνεται ἡ μυηθεῖσα παραδεδεγμένη ἤδη εἰς ἰέρειαν, ὅτι ὁ ὄφιν, ἔμβλημα τῆς σοφίας καὶ ἀθανασίας, ἐμφαίνει τὴν νέαν ἀξίαν αὐτῆς, καὶ ὅτι αὕτη εἰσάγει νέον εἰς τὰ μυστήρια· ὅτι δὲ τέλος ἢ ἐπὶ τοῦ πυθμένος γυνὴ ἐστὶν ἡ ἰέρεια.

Κατ' ἄλλους, εἰς νύμφης τάφον τὸ ἀγγεῖον ἀνῆκον, παρίστησι σκηνὰς ἐπιθαλαμίους καὶ ἐρωτικούς, ἢ ἀνεστραμμένη

δᾶς τὴν ἐρωτικὴν βαρυθυμίαν, ὁ ὄφρις πλησμονὴν ζωϊκῶν δυνάμεων καὶ ἀκάθεκτον πόθον, οἱ δὲ παρακαθήμενοι, τὴν τιμὴν καὶ τὴν σεμνότητα περιφρουρούσας τὴν νύμφην· ἀφ' ἑτέρου δέ, κατὰ τοὺς αὐτοὺς, φαίνεται ἡ νύμφη, ἐφ' ἧς ἐφίπταται ὁ ἔρως, προσκαλοῦσα τὸν νυμφίον, καὶ εἰς τὸν πυθμένα τὸ ἔμβλημα τοῦ μυστηρίου.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, τολμῶμεν νὰ προτείνωμεν τὴν ἐπομένην ἐξήγησιν, ἥτις ἴσως ἀποδοκιμασθῇ ὡς πολὺ ἀφελής, ἡμᾶς ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο κυρίως προσμειδιᾷ. Ἀφ' ἑνὸς παρίσταται ἡ Ἰουλία Μαμμαία, ἀφ' οὗ ὑπερέβη ἤδη τοῦ θανάτου τὴν πύλην. Ὁ ὄφρις μεταξὺ τῶν ποδῶν αὐτῆς, αὐτὸ τοῦτο, ὡς γνωστόν, σημαίνει, τὸν θάνατον. Τὸ ἐφιπτάμενον ὡς πτερωτὸν παιδίον ἐστὶ τὸ δαιμόνιον αὐτῆς, ἡ αὔλος αὐτῆς ψυχὴ, ἀπερχομένη εἰς οὐρανοὺς, ἥτις ιδέα καὶ παράστασις ἦν συνηθεστάτη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἀπαντᾶται πολλάκις ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων. Ὁ ἀπώτερον δὲ τῆς πύλης παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς ἱστάμενος γέρων ἐστὶν ἴσως ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, προαποθανών. Ὁ δὲ πέραν τῆς πύλης ἱστάμενος καὶ πρὸς αὐτὴν πορευόμενος, ὁ τεθλιμμένος υἱὸς τῆς, αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος Σεβήρος, θελήσας ἐν τῇ θλίψει του νὰ παραστήσῃ διὰ τῆς εἰκόνος ταύτης ὅτι ἡ μήτηρ τὸν καλεῖ, ὅτι σπεύδει πρὸς αὐτὴν δι' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ τοῦ θανάτου. Ἀφ' ἑτέρου δὲ παρίσταται αὐτὴ ἡ Ἰουλία Μαμμαία ἡμίγυμνος, ὡς τότε πολλάκις παρίσταντο αἱ αὐτοκρατόρισσαι καὶ αἱ ἐπίσημοι γυναῖκες, ἔχουσα τὴν δᾶδα ἀνατετραμμένην, καὶ ἐμφαίνουσιν τὴν ἀπόσβεσιν τῆς ζωῆς, ὅπερ ἐστὶν ἐπίσης παράστασις συνεχῶς εὕρισκομένη ἐπὶ σαρκοφάγων. Ὅτι δὲ τοῦτο, καὶ τὸ τῆς ἀφιπταμένης ψυχῆς ἔμβλημα, οἰκειότερα φαίνόμενα πρὸς τὰς χριστιανικὰς ιδέας, ἀπαντῶνται ἐνταῦθα, δὲν θέλει ἐκπλήξῃ οὐδένα ἐνθυμούμενον τὸν θρη-

σκευτικόν χαρακτῆρα τοῦ γ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, τὴν κρᾶσιν τῶν ἀρχαίων ἰδεῶν μετὰ τῶν νέων, καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος εἶχε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν ἐφεστῶν θεῶν του.—Οἱ ἐκατέρωθεν δὲ παρακαθήμενοι παριστῶσιν ἴσως, ὁ μὲν νέος τὸν Ἀλέξανδρον Σεβῆρον, ἐπὶ θρόνου καθήμενον ὑψηλοῦ, ἡ δὲ γυνή, ἡ τὴν ἀδελφὴν τῆς Ἰουλίας Μαμμαίας Σοαιμιάδα, τῆς βακτηρίας ἐμφαινούσης ἴσως τὴν γερουσιαστικὴν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀξίαν, ἡ τὴν θεῖαν τῆς Ἰουλίαν Δόμναν, γυναῖκα τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου. Τέλος ἡ ἐπὶ τοῦ πυθμένος εἰκὼν ἐμφαίνει τὴν σιγὴν τοῦ θανάτου. Μίαν κυρίως ἀντιλογίαν εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην, καὶ τὴν λέγομεν πρὶν ἢ μᾶς τὴν εἰπῶσι, τὸ κάλλος τῆς ἐργασίας, ἀνώτερον τοῦ ὅσου ἐφαίνετο ἡ τέχνη ἐπιδεκτικὴ κατὰ τὴν τρίτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Κατὰ διαταγὴν τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Η' τοῦ Βαρβερίνου, ἐλήφθη τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἐκ τοῦ τάφου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1623 καὶ 1644, καὶ κατετέθη εἰς τοὺς οἴκους τῆς Βαρβερίνης οἰκογενείας, ὅπου διαμεῖναν περὶ τοὺς δύο αἰῶνας, ἐκαλεῖτο τὸ *Βαρβερίνιον ἀγγεῖον*. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1795 ἠγόρασεν αὐτὸ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, Κ. Γουλιέλμος Ἀμιλτών, ἀντὶ 560,000 φρ. διὰ τὸ μουσεῖον τοῦ Δουκὸς τῆς Πορτλανδίας, ἔνθα ἔγινε περίφημον ὑπὸ τὸ ὄνομα Πορτλανδίου ἀγγείου. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Δουκὸς, οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ, μὴ θέλοντες νὰ ἔχωσι τὴν εὐθύνην τῆς διατηρήσεως τοιοῦτου ἀριστουργήματος, οὗ ἡ κτῆσις ἔφερεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τιμὴν, παρακατέθεσαν αὐτὸ εἰς τὸ Βρεταννικὸν μουσεῖον δι' ἀσφάλειαν. Ἐκεῖ ἔμενεν ἐκτεθειμένον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑπ' ἀριθ. 9 αἰθούσης, ἐπὶ ὀκταγώνου τραπέζης καὶ ὑπὸ ὑάλινον κάλυμμα.—Ἀλλὰ τὴν 7 Φεβρουα-

ρίου 1845, εἷς τῶν ἐπισκεπτομένων τὸ μουσεῖον, Γουλιέλμος Αλλούδς καλούμενος, ἅμα ἔφθασεν ἐμπρὸς εἰς τὸ σπάνιον τοῦτο καλλιτέχνημα, λαβὼν ὑπὸ τὸν μανδύαν του μέγαν λίθον, τὸν ἐσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ, καὶ τὸ συνέτριψεν εἰς μικρότατα τμήματα. Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις καὶ ἡ θλίψις πάντων τῶν φιλομούσων καὶ φιλοκάλων διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο. Ὁ ἀσεβὴς κακοῦργος συνελήφθη ἀμέσως, καθυπεβλήθη εἰς ἐξέτασιν, καὶ ἐπροφασίσθη παράδοξον νομανίαν ἢ ἐρεθισμὸν τῶν νεύρων του. Παρεπέμφθη δ' εἰς τὰ δικαστήρια, ἀλλὰ κατεδικάσθη μόνον . . . νὰ πληρώσῃ τὸ ὑαλίον ὑφ' ὃ ἐκαλύπτετο τὸ ἀγγεῖον, διότι εἰς τὴν Ἀγγλικὴν νομοθεσίαν νόμος δὲν εὔρεθη τιμωρῶν τὰ τοιοῦτου εἶδους ἐγκλήματα!

Ἄν ὅμως ὁ νόμος τῶν Ἀγγλων ἦν ἀτελής, ἡ τέχνη των ἀπεδείχθη παντὸς θαυμασμοῦ ἀνωτέρα· καθ' ὅσον εὔρεθη τεχνίτης, ὅστις συνεκόλλησε καὶ τὰ ἐλάχιστα τμήματα, καὶ θαῦμα ἐστὶν ὅτι σήμερον τὸ πορτλάνδιον ἀγγεῖον σχεδὸν οὐδὲ καὶ διακρίνεται ὅτι εἶχε ποτὲ συντριβῇ.

Δ

Μάρμαρα τῆς Ξάνθου.

Κατὰ τὸ 1837 ὁ Ἀγγλος Κάρολος Φέλλως ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ βαδίσῃ τὴν πεπατημένην. Τὴν Σμύρνην, κοινὸν τόπον τῶν περιηγητῶν, τὴν Ἐφεσον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν, ἐστὶν εὐκολον νὰ ἰδῇ ὅστις θέλει, οὐδὲ μετέχει ποιήσεως τὸ εἰς τοὺς παντὶ ἀναπεπταμένους τούτους λιμένους εἰσπλέον ἀτμόπλουν.

Τούτου ἕνεκα ὁ Κ. Φέλλως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταβὰς εἰς Χρυσόπολιν, καὶ ἐκεῖ ἵππου ἐπιβάς, ἐστράφη εὐθὺ πρὸς μεσημβρίαν. Ἀρχαιολόγου, καὶ ἐν γένει λίαν πεπαιδευμένου οὐδεμίαν ἀξίωσιν εἶχεν ὁ περιηγητής, ὥστε καὶ σχεδὸν ἠγνόει πρὸς τίνα ἐπορεύετο μέρη καὶ ὅποια ἀντικείμενα ἔμελλε ν' ἀπαντήσῃ. Τοῦτο ὅμως δὲν τὸν ἀνεχαίτισεν. Ἀπ' ἐναντίας ἔτι μᾶλλον ἐκίνει τὴν περιέργειαν αὐτοῦ τὸ ἄγνωστον, καὶ θαρρύντως ἐβυθίσθη εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὰς ἐρήμους ἐκείνας τοῦ πολιτισμοῦ τὰς σπανιώτατα ὑπὸ ξένων διοδευομένας.

Κατ' οὐ μικρῶν στενοχωριῶν παλαίσας ἐπὶ πολὺ, διέσχισε πᾶσαν τὴν Βιθυνίαν, καὶ τὴν Ἐπὶκτητον καὶ τὴν Κατακεκαυμένην Φρυγίαν, ἀπαντῶν τὸ πάντοτε ποικίλον καὶ πάντοτε νέον θέαμα τῆς λαμπρότητος καὶ τοῦ πλούτου τῆς φύσεως, συγχρόνως ὅμως καὶ τὸ πάντοτε μονότονον τῆς ἀθλιότητος καὶ βαρβαρότητος τῶν ἀνθρώπων.

Τέλος, ἐκ βορρᾶ ὁρμώμενος, εἰσῆλθεν, εἰς τὴν Λυκίαν, καὶ ἐνταῦθα ἄλλα καὶ ἀπροσδόκητα ἀντικείμενα παρέστη-

σαν εἰς τὴν ὄψιν τοῦ καὶ ἐκίνησαν τὴν ἑκπληξίν τοῦ. Πᾶς ὁ τόπος ὑπ' ὀρέων καὶ κοιλάδων διατεμνόμενος, εἶχε πᾶσάν τοῦ σχεδὸν κορυφὴν ἐστεμμένην ὑφ' ἐνὸς ἀρχαίου ναοῦ, πάντα βράχον ὑπὸ μιᾶς ἀκροπόλεως· τὰ πλευρὰ τῶν ὀρέων εἶδε λελαξευμένα εἰς χιλιάδας τάφων γλυπτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν κοιλάδων καὶ πεδιάδων ἐκτεινόμενα. ἀναρίθμητα συν- τρίμματα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, βωμῶν, ἀψίδων, στυλοβατῶν καὶ κιόνων, ἐφ' ὧν ἀναβρίχεται ὁ κισσὸς καὶ φω- λεύει ἡ νυκτερίς καὶ ἡ σαύρα.

Ἰδίως δ' ἡ ἀρχαία Ξάνθος, ἡ πρωτεύουσα τῆς Λυκίας, παρίστησι σήμερον, ἥ καὶ παρίστα ὅτε τὴν εἶδε, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ἀπέραντον σειρὰν ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, σκληροτάτου καὶ καταστίλπνου, ἐλαφρῶς ὑπο- χρυσίζοντος ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν αἰώνων. Ὁ Κ. Φέλλως μετ' ἐκπλήξεως διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο εὑρημα ἐθεώ- ρει τοὺς ἀπειραρίθμους ἐκείνους λίθους, ὅλους κεκαλυμμέ- μένους ὑπὸ γλυφῶν καὶ ἐπιγραφῶν, καὶ ἐξίστατο ὅτι τοιοῦ- τοι καὶ τοσοῦτοι ἀρχαιολογικοὶ θησαυροὶ ἔκειντο ἐνταῦθα πρόχειρον ἔρμαιον, χωρὶς οὐδεὶς νὰ τοὺς συλλέξῃ ἢ καὶ νὰ τοὺς γνωρίζῃ. Πολλὰς τῶν γλυφῶν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἀντέγραψεν, εἰ καὶ ὀλίγον αὐτάς ἐννοῶν, καὶ ἐπανελθὼν εἰς Ἀγγλίαν, ἐξέδωκε τὴν περιγραφὴν τῆς περιηγήσεώς του, κινήσασαν εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν περιέργειαν τῶν σοφῶν.

Ἐκ τούτου ἐνθαρρυνθεὶς, ἐπανῆλθε τὸ ἐπόμενον ἔτος διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Λυκίαν, συνοδευόμενος ὑπὸ ζωγράφου καὶ ἄλλων τεχνιτῶν, καὶ ἐπανήγαγεν εἰς Λονδίνον λείαν, πολὺ τῆς προτέρας ἀφθονωτέραν, οὐ μόνον ἀντιγράφων, ἀ ἐξέδωκεν εἰς νέον, πληρέστερον σύγγραμμα, ἀλλὰ καὶ πρω- τοτύπων λίθων, κατατεθέντων εἰς τὸ Βρεταννικὸν μουσεῖον.

Μετὰ ταῦτα δέ, τῷ 1843, ἡ Βρεταννικὴ κυβέρνησις

ἔπεμψεν ἐπίτηδες πολεμικά πλοῖα, δι' ὧν ἀπεκόμισε πολλὰ τῶν ἰδιορρύθμων καὶ περιεργοτάτων τούτων μνημείων.

Αἱ πάμπολλοι ἐκεῖ καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Λυκίαν εὐρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ εἰς πολλῆς προσοχῆς ἄξιαι. Αἱ πλεῖστα αὐτῶν εἰσὶν Ἑλληνικαί, ἰδίως τῶν χρόνων καθ' οὓς ἡ Λυκία ὑπέκειτο τοῖς Ῥωμαίοις, ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστόν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ τινες ἀνήκουσαι εἰς ἐποχὴν πολὺ ἀρχαιοτέραν, καὶ ἀποδεικνύουσαι πόσον πρωΐμως εἶχον φθάσει εἰς ἀκμὴν τὰ μέρη ταῦτα. Μία μάλιστα, ἀρχαϊκῶς γεγραμμένη, μνημονεύει Ἀρπάγου, τοῦ Σατράπου Κύρου τοῦ πρεσβυτέρου ἐπὶ τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος.

Εὐρέθησαν ὅμως μεταξὺ τούτων τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τινες δυνάμεναι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πολύτιμος συνεισφορά εἰς τὴν ἐπιστήμην, καθ' ὅσον εἰσὶ γεγραμμένοι εἰς γλῶσσαν ἄγνωστον, τὴν ἐγγώριον, καὶ διὰ γραμμάτων ἐπίσης οὐχὶ γνωστῶν, σγέσιν ὅμως ἐχόντων πρὸς τ' ἀρχαιότατα Ἑλληνικά.

Τ' ἀξιολογώτατα δὲ καὶ ἀκεραιότατα σωζώμενα τῶν μνημείων εἰσὶν οἱ τάφοι, ὧν διάφορα ὑφίστανται εἶδη. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἰσὶ μονολίθως λελαξευμένοι ἐν τῷ βράχῳ τοῦ ὅρους, πολλάκις ἔχοντες προσόψεις ἀρχιτεκτονικάς, μιμουμένας τὰ πρόσωπα κορυφοτάτων προστύλων ναϊσκων, πολλάκις δὲ κοσμούμενοι ἐντὸς δι' ὠραιολύτων ζωγραφιῶν, αἵτινες διατηροῦσι πᾶσαν τὴν ζωηρότητα τῶν χρωμάτων.

Ἄλλοι δ' εἰσὶν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ἐδάφους ὠκοδομημένοι ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ἐνίοτε εἰς ὕψος τριάκοντα ποδῶν ἀνιόντες, ἐξ ἀλλεπαλλήλων δόμων συγκείμενοι, ἄνω δὲ θολωτοί, χαριέστατοι τὸ σχῆμα, καὶ κοσμούμενοι διὰ γλυφῶν παμποικίλων καὶ ποιητικῶν, ὧν ἀναπολεῖ μὲν πολλὰ-

κίς ἡ ὑπόθεσις ἀσιατικὰς ιδέας, ἀλλ' ὁ ῥυθμὸς ἐστὶ συγγενέστατος πρὸς τὸν ἀρχαῖζοντα Ἑλληνικόν.

Τινὲς δὲ τούτων ὁλόκληροὶ μετεκομίσθησαν καὶ ἀνφοδομήθησαν εἰς τὸ Βρεταννικὸν μουσεῖον· καὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ὡς παράδειγμα παρατίθημι τὴν περιγραφὴν.

Αὐτοῦ αἱ τέσσαρες πλευραὶ καλύπτονται ὑπὸ παντοίων γλυφῶν, αἵτινες εἰσὶ προϊόντα τῆς καλλιτεχνίας ἀξία τῆς ἐμβριθεστάτης προσοχῆς, εἰότι οὐ μόνον δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέτρον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰ μεμακρυσμένα ἐκεῖνα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παράλια κατὰ πανάρχαιον ἐποχὴν, ἧς τὸν τύπον φέρει ὁ ῥυθμὸς τῆς γλυφῆς αὐτῶν, ἀλλ' εἰσὶ προσέτι καὶ ἀποδείξεις τῆς καὶ ἄλλοθεν μαρτυρουμένης σχέσεως τῶν Λυκίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Καθὼς τὰ γράμματα αὐτῶν ἔχουσι μὲν τι ιδιόρρυθμον, ἀλλὰ φαίνονται κατὰ μέγιστον μέρος ταυτιζόμενα μετὰ παναρχαίων Ἑλληνικῶν, καθὼς καὶ ἡ γλῶσσά των, εἰ καὶ ἰδίους ἔχουσα τύπους, φαίνεται ὅμως συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην Ἑλληνικὴν, ἥ καὶ κλάδος τοῦ κοινοῦ κορμοῦ ἐξ οὗ καὶ ἐκείνη ἐβλάστησε, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπαρλλάκτως τρόπον καὶ ἡ γλυπτικὴ τῶν μνημείων αὐτῶν ἔχει μὲν τινα ἰδιάζουσαν φυσιογνωμίαν, ἀλλὰ δὲν δύαται ν' ἀμφισβητηθῇ ὅτι ἐκ τῆς αὐτῆς προήχθη ῥίζης ἐξ ἧς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη, οἷα διετυπώθη εἰς τὰς γλυφὰς τὰς προφειδαϊκάς. Καὶ οὐ μόνον ἡ τῶν πτυχῶν ἀφθονία καὶ ἡ παράλληλος αὐτῶν καὶ ἐπιτετηδευμένη διάθεσις, οὐ μόνον τῆς κόμης ἡ διακόσμησις, ἀλλὰ καὶ τῶν σωμάτων τὸ σκληρὸν μὲν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἄνετον, καὶ τῶν μορφῶν τὸ δραματικόν, ἀποδεικνύουσι καλλιτεχνικὸν αἶσθημα συγγενέστατον τῷ Ἑλληνικῷ, καὶ γλυπτικὴν χειρουργίαν προϊούσαν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν κανόνων.

Ἐπὶ μιᾷ τῶν ὀψεων τοῦ προκειμένου τάφου, τῆς πρὸς βορρᾶν, παρίσταται ἀνὴρ φέρων πώγωνα, καὶ σοβαρῶς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, ὑφ' ὃν φαίνεται ἰστάμενον ζῶόν τι, ἴσως χοῖρος ἢ κύων. Κρατεῖ δ' ὁ ἀνὴρ εἰς τὴν ἀριστερὰν μακρὰν βακτηρίαν, ὅποια ἦσαν τῶν ἀρχαίων ἀνάκτων τὰ σκηπτρα· διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς φαίνεται παραδίδων περικεφαλαίαν εἰς νεανίαν φέροντα θώρακα καὶ κρατοῦντα ἀσπίδα. Πιθανὸν φαίνεται ὅτι τὸ ἐπιτάφιον ἀνάγλυφον παρίστησιν ἴσως τινὰ τῶν ἀνάκτων, ὅστις, αἰσθανόμενος τὸ τέλος τοῦ προσεγγίζον, ὀπλίζει τὸν νέον υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τῷ παραγγέλλει νὰ φέρῃ, ὡς καὶ αὐτὸς ἄλλοτε ἔφερε, τὰ ὅπλα του εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τῆς πατρίδος. Κατὰ δὲ τὰ δύο ἄκρα τῆς πλευρᾶς ταύτης φαίνονται ἀσπιτάμενα δύο πνεύματα, κεφαλὴν μὲν, στήθος καὶ χεῖρας ἔχοντα γυναικός, πτερὰ δέ, οὐρὰν καὶ πόδας πτηνοῦ, καὶ κρατοῦντα εἰς χεῖράς των ἀνὰ μίαν μικρᾶς κόρης μορφήν. Παριστῶσι δ' ἀναμφιβόλως Μοίρας ἢ Κῆρας ἐν εἵδει Ἀρπυιῶν, κατ' ἐγγώριον ἀναμφιβόλως τι θρήσκευμα, αἵτινες ἀναρπάσασαι ἀπάγουσι τὴν ψυχὴν τοῦ θανόντος. Κάτωθεν δὲ τῆς μιᾶς φαίνεται μορφή γυναικὸς γονυπετῆς, λιτὴν ἔχουσα τὴν κόμην καὶ τὰς χεῖρας συνδεδεμένας, ἐν θέσει καὶ σχήματι ὀδυρομένης ἢ προσευχομένης, ἴσως σύζυγος ἢ θυγάτηρ τοῦ ἀποθανόντος, ἢ ἴσως αὕτη ἡ ψυχὴ του πρὶν ἔτι ἀποσπασθῇ τοῦ ὕλικου τῆς σκηνώματος.

Εἰς δὲ τὴν πλευρὰν τὴν πρὸς ἀνατολὰς κάθεται ἐπὶ θρόνου, ὑψηλοτέρου καὶ πολὺ μᾶλλον κεκοσμημένου, ἀνὴρ, οὐχὶ ὁ αὐτὸς τῷ προτέρῳ, ἀλλὰ γέρον αὐτός, μακρόν, κρεμάμενον καὶ οὐχὶ προέχοντα ἔχων πώγωνα, καὶ κεφαλὴν φαλακράν. Ἔχει δ' εἰς μὲν τὴν ἀριστερὰν χεῖρα σκηπτρον, ὡς καὶ ὁ ἕτερος, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ἄνθος ὃ φαίνεται

ὁσφραίνόμενος. Καὶ ὀπίσω μὲν αὐτοῦ παρίστανται ἢ προσέρχονται: δύο νέαι γυναῖκες, ποδῆρη ἐνδεδυμένοι χιτῶνα, ἐμπρός του δὲ παιδίον τῷ προσφέρει ἀλέκτορα, καὶ μετὰ τὸ παιδίον ἀνὴρ, τὴν κεφαλὴν ταινίᾳ ἀναδεδεμένος, σκῆπτρον ἔχων εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, τὴν δὲ δεξιὰν τείνων πρὸς τὸν γέροντα· καὶ παρὰ τοὺς πόδας τούτου ὀκλάζει κύων, πρὸς αὐτὸν στρέφων τὴν κεφαλὴν.

Δὲν δύναται ἄρά γε νὰ ὑποτεθῇ ὁ εὐθρονος ἐκεῖνος γέρων ὡς ὁ Ἀσκληπιός, καὶ μὴ τὸ ἄνθος ὁ κρατεῖ καὶ ὁσφραίνεται ἐστὶν ἐμβληματική τις παράστασις τῆς θεότητος, τῆς ὑπερτάτης εὐδαιμονίας τῆς θείας φύσεως; Τότε ὁ ἐστεμμένος ἄλλος ἀνὴρ ἔσται αὐτός ὁ ἐνταφιασθεὶς, γνώριμος προσέτι καὶ διὰ τοῦ κυνός, προσφέρων εἰς τὸν θεὸν θυσίαν ἀλέκτορος, καὶ μάτην ἐπικαλούμενος αὐτόν, δι' ἀνατάσεως τῆς χειρός, ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεώς του. Αἱ δὲ παριστάμεναι δύο γυναῖκες ἔσονται ἴσως ἡ γυνὴ καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ ἀσθενοῦς.

Εἰς τὴν δυτικὴν δὲ πλευρὰν παρίστανται ἐκατέρωθεν κατὰ τὰ πέρατα δύο γυναῖκες ἐπὶ θρόνων καθήμεναι, ὧν ἡ μὲν ἔχει καὶ ὁσφραίνεται ἄνθος, τῆς δὲ ἐλλείπει ἡ χεὶρ. Πρὸς τὴν πρώτην εἰσὶν ἐστραμμέναι τρεῖς γυναῖκες, λυτούς ἔχουσαι τοὺς πλοκάμους, διπλοῦν ἐνδεδυμένοι ἱμάτιον, καὶ ἐπίσης ὁσφραίνόμεναι ἄνθη. Παρὰ τῇ ἄλλῃ δέ, ὑπεράνω τῆς θυρίδος τοῦ τάρου ἥτις ἐνταῦθα ἀνοίγεται, ἵσταται δάμαλις θηλάζουσα μόσχον.

Ἄν τὸν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς τὸν Ἀσκληπιόν, πρὸς ὃν προσέρχεται ὁ ἀσθενῶν, ἴσως ἐνταῦθα παρίσταται ἡ Ὑγεία, διακρινομένη ἐπίσης διὰ τοῦ ἄνθους, καὶ πρὸς αὐτὴν προσέρχονται, λυτὰς ἔχουσαι τὰς κόμας, ὡς ἱκέτιδες, αἱ γυναῖκες τῆς οἰκογενείας,

κρατοῦσαι καὶ αὐταὶ ἄνθη, ἴσως ἔμβλημα τῆς ἰδιαίτερας ταύτης λατρείας. Ἡ δ' ἀπέναντι τῆς γυναικὸς ταύτης καθυμένη, ἐστὶν ἡ ἄλλη τις θεά, ἢ μᾶλλον ἡ σύζυγος τοῦ ἀποθανόντος, ἡ μήτηρ τῆς οἰκογενείας, ὅπερ ἐμβληματικῶς ἐμφαίνει ἡ θηλάζουσα δάμαλις.

Εἰς τὴν μεσημβρινὴν τέλος πλευρὰν φαίνεται εὐθρονος ἀνὴρ ὡς τὸν ἐπὶ τῆς βορείας, καὶ ἐμπρὸς αὐτοῦ ἵσταται γυνή τις, καθ' ὅσον διακρίνεται, ἥτις προσφέρει μὲν εἰς αὐτὸν περιστερὰν, λαμβάνει δὲ παρ' αὐτοῦ καρπούς· εἰς τὰς δύο δὲ γωνίας παρίστανται τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα ἀρπυιοειδῆ πνεύματα, ἔχοντα τὸ ἰνδαλμα τῆς ψυχῆς διὰ τῶν χειρῶν. Ἐνταῦθα πιθανῶς αἰνίττεται ὁ τεχνίτης τὸν μεταξὺ τῶν συζύγων τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν διὰ συμβόλων τινῶν ἀρυσμένων ἐξ ἐγχωρίων ἐθίμων.

Κατὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν, ἐφ' ὧν γίνονται εὐχαὶ ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεως τοῦ ἀσθενοῦς, δὲν ὑπάρχουσι τὰ καταχθόνια ἐκεῖνα πτερωτὰ πνεύματα, παρίστανται δ' ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων, ἐφ' ὧν ὁ ἀσθενὴς φαίνεται μὴ βοσκόμενος πλέον ὑπὸ ματαίων ἐλπίδων, καὶ προπαρασκευαζόμενος εἰς τὸν θάνατον.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ γλυπτικοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ, ἀναλόγου τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίκοῦ, ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἑκτῆς μέχρι τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ἀφ' οὗ ἔφθασεν ἡ τέχνη εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἀκμὴν ἐν Ἑλλάδι, δὲν φαίνεται παραμεληθεῖσα καὶ εἰς τὰ μέρη ταῦτα, τὰ ἀνέκαθεν Ἑλληνικὰ τὸν τε πληθυσμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε πιθανώτατα ἀρυσμένη τὰ ὑποδείγματα αὐτῆς ἐκ τῶν μεγάλων τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐργαστηρίων· διότι ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Λυκίας ἀνευρέθησαν ἀγάλματα ἔχοντα τὸν τύπον τῆς ἀρίστης Ἑλληνι-

κῆς ἐποχῆς, καὶ κατὰ τὸν ῥυθμὸν προσέτι καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας ὀλίγον λειπόμενα τῶν ἀξιολογωτέρων Ἑλληνικῶν. Μεταξὺ τῶν ἀρίστων ἐν Ξάνθῳ συλλεχθέντων, ἅτινα συγκαταριθμοῦνται μετὰ τῶν πολυτιμοτάτων ἐγκοσμημάτων τοῦ Βρεταννικοῦ μουσείου, ἐν φαίνεται, ὡς ἐκ τῆς τολμηρᾶς αὐτοῦ κινήσεως, παριστῶν ἴσως Ἄρτεμιν κυνηγέτιν. Ἐχει δ' ὠραιότατον τοῦ σώματος τὸν σχηματισμὸν καὶ τὰς ἀναλογίας, καὶ πολλὴν τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως, εἰ καὶ ἀκέφαλον, καὶ ἐντελὴς διοράται ὁ σχηματισμὸς τῶν μελῶν διὰ τῶν διαφανῶν τοῦ χιτῶνος πτυχῶν.

Οὐχ ἥττον ἄξιον μνείας ἐστὶν ἕτερον, μᾶλλον Ἴριν ἢ Νίκην τινα παριστῶν, διότι αἱ πλούσιαι καὶ βαθεῖαι καὶ θαυμασίως εἰργασμέναι πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος καὶ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἰσχυρῶς ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κολπούμεναι, ἀποδεικνύουσι βιαίαν κίνησιν πρὸς τὰ πρόσω.

Ἑτερον, κορμὸς γυναικὸς διπλοῖδα ἐνδεδυμένης, ἐστὶν ἔργον φυσικώτατον καὶ φέρον σῶφρονος γλυφίδος τύπον καὶ χαρακτῆρα.

Καὶ πλεῖστα δ' ἄλλα εἰσὶν, ὧν τὰ ἄριστα εἰς Ἀγγλίαν ἀποκομισθέντα, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ τέχνη ἐν Λυκίᾳ, συγγενὴς τῇ Ἑλληνικῇ κατ' ἀρχάς, συνεταυτίσθη ἐντελῶς μετ' αὐτῆς, καὶ τὴν ἠκολούθησε κατὰ βῆμα, ἀφιχθεῖσαν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἐντελείας τῆς.

Ε

Ἀσσυριακὰ μάρμαρα.

Ἐπιστολὴ τῷ Κ. Π. ἐκ Λονδίνου.

Ὅσάκις ἐξέρχομαι ἐξ ἐνὸς τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης μουσείων, τῶν ἀπεράντων ἐκείνων πανδαιμονίων τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυΐας, ἐν οἷς συνοικοῦσιν ὡς εἰς πόλεις μυριανθρώπους ὁλόκληρα ἔθνη γλυπτὰ ἢ γραπτὰ, ἀντὶ νὰ ἔχω τὴν κεφαλὴν ἰδεῶν πλήρη καὶ ἐντυπώσεων, τὴν αἰσθάνομαι ἐξ ἐναντίας κενήν, καὶ ἀδυνατοῦσαν δύο σκέψεις τῆς νὰ συνάψῃ. Ὁ θαυμασμός πολεμεῖ τὸν θαυμασμόν, τὸ πνεῦμα ἵπταται ἀπὸ ἐντυπώσεως εἰς ἐντύπωσιν, καὶ εἰς τὸν κατακλυσμὸν τῶν αἰσθημάτων ἅτινα ἐπιπίπτουσιν εἰς ἐμὲ ἀθρόα, μοὶ πνίγεται καὶ αὐτὴ ἡ μνήμη.

Ὅταν δὲ μόνον ἐκ τοῦ κυκεῶνος τούτου κατορθώσω ἐν ἀντικείμενον ν' ἀποσπάσω, καὶ μονώσω αὐτὸ πάντα τ' ἄλλα προσωρινῶς ἀποκλείων, τότε ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐγείρεται ζωηρὰ εἰς τὴν φαντασίαν μου, καὶ ἀντηχεῖ εἰς τὴν καρδίαν μου ἡ χορδὴ ἣν εἶχε κρούσει ἡ θεὰ του.

Ὑπὸ τοιούτου κατειχόμεν αἰσθήματος καὶ ὅτε ἐξηλθον τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου, τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ταμείου τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαιότητος, ὧν εὕρισκον ὅτι ἕκαστον ἐδύνατο σχεδὸν ν' ἀρκέσῃ εἰς τὴν δόξαν τῆς πόλεως ἣν κοσμοῦσι. Τὰ αἰσθήματα ἐκυκῶντο θορυβώδη ἐντός μου. Τὰς ἐντυπώσεις αἵτινες ῥαγδαίαι ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμὲ ἐζήτουν μάτην νὰ διατάξω, καὶ νὰ θέσω τίνα πρῶτην, τίνα δευτέραν, διότι πᾶσαι μοὶ ἐφαίνοντο πρῶται. Ἐν ᾧ ὑπὸ

τοὺς ὄνυχας τοῦ χρόνου ἐξεσμέναι ἐπιγραφαί, ἢ τεμάχια ἀρχιτεκτονικά, περὶ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν μαρτυροῦντα, μ' ἐβύθιζον εἰς σπουδαίας μελέτας, μεταξύ αὐτῶν αἴφνης μὲ προσεμειδία πονηρὸν βλέπουσα Ἀφροδίτη γλυφίδος Ἑλληνικῆς, καὶ ἡ φαντασία μου πρὸς αὐτὴν ἐξορμᾶτο, καὶ ἔθαλπε τὴν ἀμίμητον χάριν της.

Ἄλλ' ἐκεῖ, ἰδοῦ, ἐπρότεινε τὸ δυσειδὲς ῥύγχος τοῦ κυνοκέφαλός τις τῆς Αἰγύπτου Θεός, καὶ ἡξίου εὐλάβειαν ἢ αὐστηρὰ καὶ ἀκίνητός του μεγαλειότης. Συγχρόνως ὁμως ἀλλαχόθεν ἀνέπτυσσον ἐμπρὸς μου τὰς ἐκτεθηλυμένας καὶ Ἀσιαπρεπεῖς καλλονάς των αἱ τῆς Λυκίας γλυφαί, αἱ νέαι αὗται κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν συγκινήσεις συνετάραττον πάλιν αἱ μυριάδες τῶν κεραμογράφων ζωδίων, περιβάλλουσαί με εἰς φανταστὸν καὶ παμπούκιλον ὁμίλον, ἢ θυσίας τελοῦσαι, ἢ παραφόρους ὀρχοῦμεναι κόρδακας, ἐν ᾧ αὐτὰς ἐξ ἄλλου ἐξεδίωκε συνέλευσις χρυσοτύπων καὶ ἀγυροτύπων βασιλέων, ἢ πόλεων σεμνυνομένων ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ των.

Ὡς εἰς ἀεικίνητον καλλιδοσκοπίον αἱ εἰκόνες αὗται περιεδινοῦντο εἰς τὴν ψυχὴν μου ἀντιδιωκόμεναι καὶ ἀλλήλως καταστρεφόμεναι, ἐντείνουσαι δ' αὐτὴν εἰς ἀόριστον καὶ ὑπέρτατον αἶσθημα θαυμασμοῦ.

Διὰ τοῦτο, ἀθελῶν ἦν σοὶ εἶχον δώσει ὑπόσχεσιν νὰ σοὶ περιγράψω ὅλον τὸν ναὸν τοῦτον ἐν ᾧ λατρεύουσιν οἱ Βρεταννοί, καὶ μετ' αὐτῶν πᾶσα ἡ οἰκουμένη, τὴν ἀρχαίαν μεγαλοφυΐαν, περιορίζομαι εἰς ἓν μέρος αὐτοῦ, ἢ καὶ ἄρχομαι πρὸς τὸ παρὸν ἀφ' ἐνὸς μέρους, καὶ τούτου τοῦ κατωτέρου, τῆς ὑπογείου αἰθούσης, ἔνθα εἰσὶ κατατεθειμένοι αἱ Ἀσσυριακαὶ γλυφαί.

Καὶ ἡ μὲν αἰθουσα οὐδὲν ἔχει περιγραφῆς ἄξιον· ἐξ ἑναν-

τίας μάλιστα τόσον τὴν εὖρον εὐτελῆ καὶ ἀκόσμητον, ὥστε, καὶ τοὶ ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὸ περιεχόμενον ἢ εἰς τὸ περιέχον, θὰ προσῆπτον ἀπειροκαλίαν εἰς τοὺς θάψαντας εἰς ὑπόγειον ἀχυρῶνα θησαυροὺς ἀνεκτιμήτους, ἂν δὲν ἐμάνθανον ὅτι ἐκείνη ἦν προσωρινὴ ἀποθήκη.

Τῷ ὄντι, διὰ τοὺς ἐκτιμῶντας τὴν ἀνακάλυψιν νέας τέχνης, τὴν εὖρεσιν μνημείων μαρτυρούντων περὶ τῆς τύχης ἐνὸς τῶν μεγαλητέρων ἔθνων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ μελλοντῶν ἴσως νὰ διηγηθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἀσίας, δι' ἐκείνους αἱ Ἀσσυριακαὶ αὗται ἀρχαιότητες εἰσὶ θησαυροὶ ἀληθείας.

Ὡς γνωστόν, ἐν ᾧ κατ' ἐξήγησιν, ἡ ἴσως καὶ παρεξήγησιν, τῶν προφητῶν ἐπιστεύετο ὅτι τῆς ἀρχαίας Νινευτ οὐδ' ἔχνος σώζει ἡ γῆ, ὁ ἐν Βαγδάτῃ Γάλλος πρόξενος Βόττας ἀνεκάλυψεν αἶφνης παρὰ τὸν Τίγριν, κατὰ τὴν θέσιν Μοσσούλ, ἥς πλησίον ὑπάρχει καὶ χωρίον διατηροῦν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νινιὲ διεφθαρμένον τὸ τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης τῆς Ἀσσυρίας, μέγιστα ἐρείπια ἐκείνης τῆς πόλεως, καὶ ἀδράς λαβὼν τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ χορηγίας, καὶ καλλιτεχνῶν ἐμπειρῶν ἐπικουρίαν, ἐνήργησε μεγάλας ἀνασκαφάς, καὶ ἔπεμψεν εἰς Παρισίους θαυμάσια ἀγνώστου γλυπτικῆς ἔργα, εἰς ἃ προθύμως ἀνεπετάσθησαν αἱ πύλαι τῶν μεγαλοπρεπῶν αἰθουσῶν τοῦ Λοῦβρου.

Πρὸς αὐτὸν δ' ἀντιφιλοτιμούμενος ὁ Ἀγγλος συνταγματάρχης Λαυᾶρδος, ἐζήτησε παρὰ τῆς Ἀσσυρίας τὴν μερίδα τῆς πατρίδος του, καὶ εἰς ἄλλην τινὰ θέσιν, βορειότερον τοῦ Μοσσούλ, εὗρεν ἄλλα ἐρείπια ἐπίσης πολυτελῆ, καὶ μεγαλητέραν μάλιστα περιέχοντα λείαν θαυμάτων τῆς ἀγνώστου ἐκείνης τέχνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πατρίς αὐτοῦ ἦν ἐλευθέρα στάσεων καὶ περισπασμῶν, καὶ ἴσως ἐπιτηδεῖα νὰ

ποιήσεται χρήσιν θεσμῶν δημοκρατικῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπιτηδείοτάτη ν' ἀπολαμβάνη πάντων τῶν θησαυρῶν ὅσους παρέχει ἡ εὐνομία καὶ ἡ εἰρήνη, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς συντονώτερον καὶ τελεσφορώτερον, καὶ ἔπεμψεν, οὐδ' ἐπαύσατο πέμπων, πολυπληθῆ καὶ ἐξάίσια αὐτῶν προϊόντα, ἅτινα, ὅτε τὰ εἶδον ἐν Ὀκτωβρίῳ τοῦ 1850, ὑπερέβαινον μὲν πολὺ τὰ Γαλλικὰ κατὰ πλῆθος, δὲν ἡλαττοῦντο δ' αὐτῶν κατὰ κάλλος καὶ μέγεθος, καὶ εἰςί τοσοῦτον ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὰς παραστάσεις, ὥστε ὅ,τι λέγεται περὶ τῶν μὲν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰ ἄλλα.

Αἱ γλυφαὶ εἰσὶ λελαξευμέναι ἐπὶ λίθου τιτανώδους καὶ λευκοφαίου, ἀνάγλυφα λίαν ἐξέχοντα, καὶ χρησιμεύοντα, ὅπου εὐρέθησαν, εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν ἐπικόσμησιν μεγίστων καὶ πολυτελεστάτων βασιλείων. Εἰσὶ δὲ διάφοροι αἱ παραστάσεις αὐτῶν, τινὲς μὲν τερατόμορφοι, ἔχουσαι σῶμα ἀνθρώπου, κεφαλὴν δὲ ζώου, συνήθως πτηνοῦ· ἢ τ' ἀνάπαλιν, σῶμα μὲν πτερωτοῦ ταύρου, ἀνθρώπου δὲ κεφαλὴν· ἐμφαίνουσι δὲ θεότητας, ἢ, τὸ πιθανώτερον, εἰσὶν ὁρατὰ σύμβολα ἰδεῶν, οἷον ἰσχύος, φρονήσεως, καὶ ἄλλων ἀρετῶν ἢ ἰδιοτήτων τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν τοῖς βασιλείοις.

Ἐκ τῶν ἀναγλύφων τούτων τινά, οἱ ἀνθρωποκέφαλοι ταῦροι μάλιστα, εἰσὶ κολοσσιαῖα, ἔχοντα τὸ ἐμπρόσθιον καὶ ἄνω μέρος τοῦ σώματος προέχον τοῦ λίθου. Τὰ τοιαῦτα ἴσταντο πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν βασιλείων, ὡς ἐμβλήματα τῆς φρουρούσης αὐτὰ δυνάμεως.

Ἄλλα δὲ παριστῶσι τὸν βασιλέα πολυτελῶς ἐνδεδυμένον, τὸν κῶνον τῆς πίτυος, ἢ ἄλλο τι σύμβολον εὐφορίας διὰ χειρὸς ἔχοντα, ἢ σφίγγοντα καὶ πνίγοντα λέοντα εἰς τὰς ἀγκάλας του, εἰς δυνάμεως ἐνδείξιν.

Ἄλλαχοῦ, ἐνώπιον τῶν βασιλέων παριστῶνται ὑπηρεταὶ αὐτῶν, προσκυνοῦντες διὰ τῆς χειρός, ἢ φέροντες τὰ βασιλικά σκεύη· καὶ εἰσὶν αἱ τοιαῦται παραστάσεις φυσικοῦ μεγέθους ἢ μειζονες ἢ κατὰ φύσιν.

Παρατηρήσεως ἀξία ἐστὶν ἡ μεγάλη ἐπιμέλεια καὶ λεπτότης τῆς ἐξεργασίας τῶν κοσμημάτων τῆς ἐνδυμασίας. Πολλάκις δ' αἱ κεφαλαί, μάλιστα αἱ τοῦ ἀνθρωπομόρφου ταύρου, φέρουσιν, ὡς ἔμβλημα δυνάμεως, ταύρου κέρατα, ὡς ἐν τῇ Ἱερᾷ Γραφῇ τὸ κέρας σημαίνει τὴν δύναμιν, καὶ ὡς ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ οἱ Σελευκῖδαι παριστῶνται κερασφόροι ὁμοίως, διότι, ὡς κοινῶς ἐκλαμβάνεται, χρησμός εἶχεν ὀνομάσει τὸν Σέλευκον « υἱὸν Ταύρου », ἥτοι τοῦ Ἰσχυροῦ, καὶ διότι, ὡς ἤδη προφανές, εἶχε καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπικρατήσῃ τὸ Συριακὸν ἢ Ἀσσυριακὸν σύμβολον.

Καὶ εἰς πολλὰ δὲ καὶ ποικίλα ἀνάγλυφα ὁ βασιλεὺς φαίνεται οὐχὶ μόνος, ἀλλ' ὅτε μὲν εὐθρονος καὶ δεχόμενος δῶρα ἡττηθέντων λαῶν, ὅτε δ' ἐφ' ἄρματος καταδιώκων ἐχθροὺς φυγάδας, ἢ ἐκ τῆς μάχης ἐπιστρέφων θριαμβευτικῶς. Ἐπὶ μιᾶς δὲ τῶν εἰκόνων τούτων παριστᾶται τὸ ἀπαίσιον ἔμβλημα ἀγρίας νίκης καὶ ἐκδικήσεως χαιρεκάκου, γυψ ἔχων εἰς τὸ ῥάμφος του τοῦ ἐχθροῦ τὰ ἐντόσθια. Ἄλλαχοῦ πολλορκοῦνται καὶ προσβάλλονται φρούρια, ἢ συγκροτεῖται μάχη ἱππέων, ἢ πλοῖα διαπλέουσι τοὺς εὐρεῖς ποταμούς, ἢ ἄνδρες γυμνοὶ διανήχονται αὐτούς, προσδεδεμένοι εἰς ἄσκους πλήρεις ἀέρος, ὡς εἰσὶ καὶ αὐτὰ τὰ πλοῖα. Περιέργον δ' ὅτι μέχρι τῆς σήμερον ἔτι οἱ παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν οἰκοῦντες διέρχονται τοὺς ποταμούς ἀπαραλλάκτως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ὅτι αἱ σχεδία, ὡς αἱ ἐφ' ὧν αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀσσυριακὰ μάρμαρα κατεβιδάσθησαν μέχρι Βαγδάτης ὅτε ἐπεβιδάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα, σύγκεινται ἐκ

καλάμων ἢ δοκῶν ἐλαφρῶν, δεδεμένων ἐπὶ ἀσκῶν. Ἐπ' ἄλλων τέλος λίθων παρίστανται παντοῖαι περιεργόταται σκηναὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου, ἐξ ὧν, ἐννοεῖται, ἀποκλείεται πᾶσα γυναικῶν παράστασις, ὡς εἰς πάντα τ' Ἀσιανὰ τεχνουργήματα.

Ἐπὶ τῶν πλείστων δ' ἀναγλύφων τούτων, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν μεγάλων, εἰσὶν ἐγκεχαραγμένοι μακραὶ ἐπιγραφαὶ σφηνοειδῶν γραμμάτων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διερχόμεναι ἐπ' αὐτῶν τῶν γλυφῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφῶν μόνων εὐρέθη τοσοῦτο πλήθος, ἐπιστρωννύον τὰ μακρὰ τεῖχη τῶν ἀπεράντων Ἀσσυριακῶν ἀνακτόρων, ὥστε ἂν αἱ γραμμαὶ αὐτῶν συνετίθεντο κατὰ μῆκος εἰς ἀλληλουχίαν, ὑπελογίσθη ὅτι θὰ εἶχον πολλῶν ὥρῶν ἔκτασιν, καὶ ὑπετέθη, ἂν ἱστορικὸν ἔχωσι τὸ περιεχόμενον, ὅτι δύνανται νὰ περιλαμβάνωσιν οὐ μόνον τῆς Ἀσσυρίας, ἀλλὰ πάσης τῆς Ἀσίας τὴν ἱστορίαν.

Λέγω δ' ὅτι ὑπετέθη, διότι ἡ σφηνοειδὴς γραφὴ ὑπάγεται εἰσέτι εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἀρχαιότητος ὅσα ἐπιφυλάττονται εἰς τῆς ἐπιστήμης τὴν ὀξυδέρκειαν (1). Ὁ Γερμανὸς Γρότενφένδος ἔρριψε πρῶτος εἰς αὐτὴν βλέμμα παράλληλον πρὸς τὸ τοῦ Σαμπολιῶνος, καὶ τὸ δυσκολώτερον κατώρθωσεν, εὐρὼν τὴν πρώτην ἄκραν τοῦ ὁδηγοῦ μίτου. Ἡ λαβὴς τῆς ἐπιστήμης δάκνει ἤδη ἐπὶ τὸν πάγιον τοῖχον, καὶ οὐδεμία ἀμφισβολία ὅτι θέλει τὸν καταρρίψει.

Πολλὰ καὶ σοφὰ ἤκουσα τοῦ Σκώτου καθηγητοῦ Ἰγξ, πραγματευομένου περὶ τῆς Ἀσσυριακῆς γλώσσης. Ἡ ἀγγελία τοιοῦτου διδάγματος εἶχεν ἐλκύσει πολυαρίθμους ἀχροατὰς ἀμφοτέρων τῶν φύλων, καὶ ἕκαστος, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ζωηρότητος ἢ τῆς ἀνυπομονησίας του, τὸ ὠραιό-

(1) Ἦν ἀληθὲς ὅτε ταῦτα ἐγράφοντο.

τερον μάλιστα καὶ φύσει ἀνυπομονώτερον μέρος τοῦ ἀκροατηρίου, ἤλπιζεν ὅτι ἐντὸς ὀλίγων συνεδριάσεων, ἴσως εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης, θέλει ἀναγινώσκει τὰ σφηνοειδῆ χρονικά τῆς καθέδρας τοῦ Νίνου εἰς τὴν πάτριον αὐτοῦ γλῶσσαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εἶχον τὴν λύπην νὰ ἰδῶ τοὺς ὀφθαλμοὺς βαθμηδὸν κλειομένους καὶ τὰ στόματα ἀνοιγόμενα, καὶ τὴν ἔτι μεγαλειτέραν λύπην καὶ ἐντροπὴν, νὰ αἰσθανθῶ ὅτι καὶ οἱ ἔμοι χαρακτῆρες τοῦ προσώπου, εἰ καὶ ἀνταγωνιζόμενοι τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τοῦ ὑπνωτικοῦ ρεύματος, συνεμορφοῦντο ὅμως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν κοινὴν φυσιογνωμίαν· τοῦτο δέ, διότι ὁ πολυμαθὴς γλωσσολόγος ἐξήταζε διὰ βαθυτάτων θεωριῶν ἂν τ' ἄσσυριακὰ ῥήματα ἔχωσιν ἐντὸς ἢ ἐκτὸς συνθέσεως τὴν αὔξησιν, ἂν κατὰ τοῦτο εἰσὶ συγγενῇ πρὸς τὰ αἰγυπτιακά, ἢ τὰ τῶν σημειτικῶν ἢ σανσκριτικῶν γλωσσῶν, ἂν ἡ κατάληξις τῶν ἐπιρρήμάτων ἐκφράζεται διὰ δύο ἢ τριῶν σφηνῶν, καὶ τούτων καθέτων ἢ ἐγκαρσίων, πάντα ζητήματα σπουδαιότατα, ἀλλ' ἐπιφέροντα τὸ ἀκαταμάχητον ἐκεῖνο φυσικὸν σύμπτωμα.

Μετὰ πολὺ συντονωτέρας προσοχῆς ὁμολογῶ ὅτι κατῴρθωσα ν' ἀκούσω τοῦ συνταγματάρχου Ῥωλινσῶνος, περιγράψαντος τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνακαλύψεως τῶν σφηνοειδῶν γραμμάτων, τῶν ἔκτοτε γενομένων προσπαθειῶν πρὸς ἀνάγνωσιν αὐτῶν, καὶ ἀναγγείλαντος τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλουσιν ἐνδώσει εἰς τοὺς ἀτρύτους τῶν σοφῶν κόπους καὶ αἱ ἔσχαται δυσκολίαι. Οὐδεὶς δ' ἔχει εἰς τὸν τοιοῦτον δι᾿ ἄσχυρισμὸν δικαίωμα μεῖζον τοῦ Ῥωλινσῶνος, ὅστις διεδέχθη τὸν Γροτενφένδον εἰς τὸ ἀκανθῶδες αὐτοῦ στάδιον, καὶ ἐθαυματουργήσῃ μετ' ἐκεῖνον περὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἄσσυριακῶν ἐπιγραφῶν.

Μέχρις οὗ ὅμως οἱ πρωταθληταὶ οὗτοι τῆς ἐπιστήμης παρασκευάσωσι ταύτας τὰς ἐπιγραφὰς διὰ τὴν ἀσθενῆ ἡμῶν κατάληψιν, δὲν ἔχω τι ἄλλο νὰ προσθέσω περὶ αὐτῶν, πλὴν ὅτι εἰσὶ συνήθως καθαρῶτατα κεχαραγμένοι καὶ μετὰ μεγίστης καλλιγραφικῆς ἐντελείας, ἧς ἡ σφηνοειδὴς γραφὴ ἐστίν, ἕνεκα τῆς κανονικότητος αὐτῆς, εἰς μέγαν βαθμὸν ἐπιδεκτικῇ.

Ἐπιστρέφω εἰς τὰς γλυφάς. Ὁ ῥυθμὸς ἔχει τὸ ὑπόσκληρον καὶ ἀλύγιστον τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, οἷα ἦν αὕτη πρὸ τῶν μηδικῶν. Ἄλλ' αἱ ἀσσυριακαὶ γλυφαὶ εἰσὶ μᾶλλον ἱερατικῶς σοβαραί, μᾶλλον σωματικῶς ὀγκώδεις καὶ ἀνεπτυγμένοι, ἐστερημένοι δὲ τῆς τῶν ἐνδυμάτων πτύξεως, ἥτις, εἰ καὶ ἐπιτετηδευμένως καὶ ὑπερβολικῶς σύμμετρος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τέχνην, προστίθῃσιν ὅμως αὐτῇ χάριν καὶ ποικιλίαν.

Τὴν ἔλλειψιν τῶν πτυχῶν, ἥτις μονότονον δίδει καὶ ἀλύγιστον τὴν ἔκφρασιν εἰς τὰ σώματα, διότι δὲν καταδεικνύει τῶν μελῶν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν κίνησιν, ἔχει ἡ Ἀσσυριακὴ τέχνη κοινὴν μετὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς· ἀλλὰ κατὰ τ' ἄλλα πάντα ἐστὶν ἀνωτέρα ἐκείνης. Αἱ μορφαὶ εἰσὶν ἐμβριθέστεραι, μεγαλοπρεπέστεραι καὶ εὐαρεστότεραι· ἡ γλυφὴ συνήθως πολὺ μᾶλλον προέχουσα καὶ ἀνατομικῶς ἐντελεστέρα· αἱ κινήσεις ἀνετώτεραι καὶ ὀλίγον μακρυνόμεναι τῆς φυσικῆς ἀληθείας. Ὁμοιότητα δ' ἔχει καὶ ταύτην μετὰ τῆς ἀρχαιοτάτης Ἑλληνικῆς καὶ Αἰγυπτιακῆς τέχνης, ὅτι ἕκαστον τῶν μελῶν τοῦ σώματος διατίθεται εἰς τὴν θέσιν ἥτις ἐστὶ δι' αὐτὸ ἡ χαρακτηριστικωτέρα· οὕτως, ἐν ᾧ οἱ πόδες παρίστανται πάντοτε εἰς κατατομήν, ἢ πλαγίως, τὸ στῆθος φαίνεται ἀντωπὸν, τὸ δὲ πρόσωπον, ὅταν ᾗ ἐν κατατομῇ,

— ὅπερ δὲν συμβαίνει πάντοτε, ὡς εἰς τὰς ἄλλας δύο τέχνας, — ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀντωποῦς.

Τὰ γνωρίσματα ταῦτα ἔχει κοινὰ καὶ μετ' ἄλλης τινὸς τέχνης, τῆς Περσεπολιτικῆς, τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην μετ' αὐτῆς συγγενοῦς κατὰ τε τὸν ῥυθμόν, τὴν ἐξεργασίαν, τὰ παριστώμενα ἀντικείμενα καὶ τὸν τρόπον τῆς αὐτῶν παραστάσεως. Τὰ καλλιστεῖα ὁμῶς ἀνήκουσι μεταξὺ τῶν δύο τεχνῶν εἰς τὴν Ἀσσυριακὴν.

Ἐν ὅσῳ αἱ τὰς γλυφὰς ταύτας συνοδεύουσαι ἐπιγραφαὶ φυλάττουσιν ἐπιμόνως ἔτι τὸ μυστικόν των, ἕκαστος ἀρχαιολόγος ἄλλα περὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῶν γνωμοδοτεῖ, καὶ οἱ πλεῖστοι ταῖς ἀποδίδουσιν ἀρχαιότητα μεγάλην, πάντες δὲ μεῖζονα τῆς τοῦ Ναβουχοδονόσορος, καὶ πολλοὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαρδαναπάλου, πειθόμενοι ὅτι ἐκ τῆς τέχνης αὐτῶν ἐπήγασαν καὶ ἡ Αἰγυπτιακὴ καὶ ἡ Περσικὴ, καὶ μόνον περὶ τῆς τῶν Φοινίκων εἰσέτι διστάζοντες.

Ἀλληθὲς ὅτι ἐν ἐκ τῶν δύο φαίνεται ἀναπόφευκτον, ὅτι ἡ ἡ Περσεπολιτικὴ τέχνη ἦν ἀπόβροια τῆς Ἀσσυριακῆς ἢ τ' ἀνάπαλιν. Ἄν δὲ χρονολογικοὶ λόγοι δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, ταύτην θὰ παρεδεχόμεν κατὰ προτίμησιν, διότι ἐν πολλοῖς τὰ ἔργα τοῦ Μοσσοῦλ φαίνονται ὡς πρόοδος ἐπὶ τῶν τοῦ Τζιλμινάρ (τῆς Περσεπόλεως).

Προσέτι δέ, ἐν ᾧ εἰς ἑκατέρας τὰς γλυφὰς παρίστανται οἱ βασιλεῖς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπαραλλάκτως, ἔχοντες τὴν αὐτὴν θέσιν, τὴν αὐτὴν θεραπείαν τῶν δορυφόρων, τὸ αὐτὸ σκιαδίων καλύπτον τὴν κεφαλὴν των εἰς ἔνδειξιν τῆς βασιλικῆς των δυνάμεως, συγχρόνως ἔχουσι κοινὸν καὶ ἄλλο τι σύμβολον, ὅπερ ὁμῶς φαίνεται οἰκειότερον εἰς τὰς Περσομηδικὰς ιδέας. Ἐστὶ δὲ τοῦτο μικρὰ εἰκὼν, ἀνδρὸς προτομὴν ἔχουσα, κάτω δ' ἀπολήγουσα εἰς ἀκτῖνας, στέ-

φανον μετὰ ταινιῶν ἐζωσμένη, καὶ ἐπὶ δύο πτερύγων αἰρουμένη ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τὴν κεφαλὴν. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξηγεῖται ὡς τὸ δαιμόνιον, ἧ ἡ τῆς διανοίας τοῦ βασιλέως παράστασις, ἀποσπωμένη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀναπτερουμένη πρὸς τὴν τῆς θεότητος θεωρίαν.

Ἡ τοιαύτη αὔλος ἀντίληψις φαίνεται οὐχὶ ἀνταποκρινόμενη πρὸς τὴν Ἀσσυριακὴν θρησκείαν, τὴν πρὸς τὴν Συριακὴν ἀποκλίνουσαν, καὶ χαίρουσαν μᾶλλον εἰς ὕλικας τερατομόρφους συνθέσεις ἀνθρωποκεφάλων θηρίων, πτηνῶν καὶ ἰχθύων· πολὺ δὲ συγγενέστερα πρὸς τὴν Περσομηδικήν, τὴν ἐκ τῆς ὕλικῆς πλάσεως μόνον τὸ σχεδὸν αὔλον φῶς λατρεύουσιν, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν ἰδανικὴν ἀρχὴν τοῦ καλοῦ καὶ ἀρχὴν τοῦ κακοῦ.

Ἡ Μηδοπερσικὴ ἐπιβρόχῃ ἡσκήθη ἀρχαιοτάτα ἐπὶ τῆς Ἀσσυρίας, διότι, κατὰ τὸν ἐγγώριον (Βαβυλώνιον) ἱστορικὸν Βηρυσσόν, τὸν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἀκμάσαντα, ἐπὶ Ζωροάστρου οἱ Μῆδοι ὑπεδούλωσαν τοὺς Ἀσσυρίους, καὶ ἔδωκαν αὐτοῖς ὀκτὼ κατὰ σειρὰν βασιλεῖς· ὥστε πιθανὸν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὅτι ἔμειναν ἕκτοτε εἰς τὴν Ἀσσυρίαν βασιλικά ἐμβλήματα, ἐκ τῆς Ζενδικῆς ἢ Μηδοπερσικῆς θρησκείας πηγάζοντα. Μετὰ ταῦτα δ' οἱ Ἀσσύριοι ἐξ ἐναντίας ἐκυρίευσαν τὴν Μηδίαν, ἀλλὰ πάλιν ἔπειτα μεταγενεστέρα ἐγένετο κατάκτησις τῆς Ἀσσυρίας ὑπὸ τοῦ Μήδου Ἀρβάκου, κατὰ τὸν ἑννατον ἢ ὀγδοὸν πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ὅτε καὶ ὁ Ἀσσυριακὸς βασιλεὺς, ἢ Σαρδανάπαλος, ἐνέπρησε τὰ βασίλεια τῆς Νηνευί. Ἐκτοτε δ' ἡ Ἀσσυρία διετέλει ἐνίοτε μὲν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μήδων, ἐνίοτε δ' αὐτονομουμένη, ἀλλὰ πάντοτε εἰς τὴν μηδικὴν ὑποκειμένη ἐπιβρόχῃ μέχρις οὗ, κατὰ τὴν ἐβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα,

ὁ Μῆδος Κυαζάρης μετὰ τοῦ Βαβυλωνίου Ναβοπολασάρου κατέσκαψαν τὴν ἀρχαίαν πόλιν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἀπὸ Σαρδαναπάλου μέχρι Κυαζάρου, ὡς πιθανὸν ἐξελήφθη ὅτι εἶχον αὐθις ἀνεγερθῇ τὰ κέντα μέγαρα, καὶ ἐκοσμήθησαν διὰ τῶν γλυφῶν τοῦ Μοσσούλ καὶ τοῦ Κορσαβάδ.

Μετὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλεῖ περὶ τῆς Νινευὶ ὡς περὶ πόλεως κατεστραμμένης, καὶ εἰς τὰς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐδαμοῦ γίνεται αὐτῆς μνεῖα. Μεταγενέστεροι ὁμῶς συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἀμμιανὸς καὶ ὁ Τάκιτος, μνημονοῦσιν αὐτῆς ὡς ὑπαρχούσης ἐπὶ τῶν ἡμερῶν των, ὥστε φαίνεται ὅτι ἀνιδρύθη αὐθις μετ' Ἀλέξανδρον ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀδιαβηνῆς, ἐπὶ τῆς Παρθικῆς κυριαρχίας, συστάσης ἐν τῷ μέσῳ τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

* Ἄν οὐδὲν ἀντέκειτο εἰς τὸ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν τ' ἀνακαλυφθέντα ἀνάκτορα, θὰ ἦν δυνατὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἐκοσμήθησαν τότε κατὰ ζῆλον τῶν Περσπολιτικῶν, περὶ ὧν ὑπάρχουσιν ἐπιγραφικαὶ ἀποδείξεις ὅτι ὠκοδομήθησαν ἐπὶ τῆς ἰσχύος τῶν Μεγάλων Βασιλέων, ἐπὶ Δαρείου καὶ Ξέρξου. Γνωστὸν μάλιστα ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦλθε καὶ ἡργάσθη εἰς Περσίαν ὁ Φωκεὺς γλύπτης Τηλεφάνης, ὅστις διὰ τοῦτο καὶ ἀπεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπομένως εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς Περσεπόλεως ἐπενήργησε καὶ Ἑλληνικὴ ἐπιβρόχ.

Οἱ Ἀρσακίδαι ὁμῶς εἶχον ἐν Περσίᾳ Ἑλληνικὴν θρησκείαν καὶ ἤθη, καὶ μετέπειτα μόνον οἱ Σασσανίδαι ἐπανῆλθον εἰς τὴν παλαιὰν Περσικὴν· ὥστε δυσπαράδεκτον θὰ ἦν ὅτι ἀνάκτορα, διακοσμηθέντα ὑπὸ τῶν πρώτων, θὰ εἶχον

ἐπειργασμένα ἀντικείμενα τῆς Ζενδικῆς ἢ τῆς Ἀσσυριακῆς θρησκείας.

Μέχρις οὗ λοιπὸν οἱ περὶ τοὺς Κυρίους Ἰγξ καὶ Ῥωλινσῶνα μᾶς ἀποδείξωσι τὸ ἐναντίον, ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιγραφῶν στηριζόμενοι, ἀναγκαῖον φαίνεται νὰ παραδεχθῶμεν τὰς Ἀσσυριακὰς γλῦφας ἢ ὡς χρόνων ἔτι μεταγενεστέρων, ἢ ὡς ἀνηκούσας εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ ἐνάτου μέχρι τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ χρονικὸν διάστημα, καὶ νὰ θεωρήσωμεν τὸ δαιμόνιον ἐκεῖνο τὸ ἐφιπτάμενον ἐπὶ τῶν Βασιλέων ἢ ὡς Περσομηδικὸν σύμβολον εἰσχωρήσαν εἰς τὰς Ἀσσυριακὰς παραστάσεις, ἢ ἄλλως ἴσως ὡς Ἀσσυριακὴν σύνθεσιν ἀνδρὸς καὶ πτηνοῦ, ἢ ἀνδρὸς πτερωτοῦ, ἐξ Ἀσσυρίας μεταβάσαν εἰς τὴν Περσίαν.

ΣΗΜ. Μεταγενεστέρως τῆς ἄνω ἐπιστολῆς, αἱ προσπάθειαι τοῦ Γροτενφένδου, τοῦ Ἰγξ, τοῦ Ῥωλινσῶνος, καὶ ἔτι μᾶλλον τῶν μετ' αὐτοὺς ἐργασθέντων Στέρν, Λεβενστέρν, Σπεϊγελ, Σωλού, καὶ τοῦ βαθέος ἀσσυριολόγου Ὀππέρτ, ἐβρίωσαν τὸ προσδοκώμενον ὥς εἰς τὰ ἐπιγραφικὰ ταῦτα μνημεῖα, ἀνευροῦσαι ὅτι τὰ τῆς Νινευτ καὶ τῆς Βαβυλῶνος σφηνοειδῆ γράμματα εἰσὶν οὐχὶ ἰδεογραφικά, ὡς ἦσαν τὰ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐποχῶν, ἀλλ' ἀπλῶς φωνητικά· καὶ διὰ βαθείας μελέτης καὶ ἀγχινουστάτων συνδυασμῶν ἐγνώρισαν οὗτοι ὅτι αἱ δι' αὐτῶν γεγραμμέναι ἐπιγραφαὶ εἰσὶν οὐχὶ ἀρχαιότεραι τοῦ ἡμίσεως δευτέρου αἰῶνος π. Χ., πολὺτιμι ὅμως δι' ἣν περιέχουσιν ἀπέραντον ὕλην, ἱστορικὴν, γεωγραφικὴν, μυθολογικὴν (τῶν ἐγχωρίων μύθων), καὶ γραμματικὴν. Οὕτως εὐρέθησαν ἐξ αὐτῶν περιλαμβάνουσαι οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν τρισμυρίων γραμματικῶν σημειώσεων. Καὶ ὅμως ἡ γλῶσσα, εἰς ἣν τοιαύτη κατεβάλλετο γραμματικὴ ἐπιμέλεια, ἀπώλετο ἀνεπιστρεπτί.

ΣΤ

Ὁ Φλαμίνιος Ὀβελίσκος.

Οὐδενὸς ἔθνους ἡ ἀρχαιότης παρίσταται τοσοῦτον καταπληκτική, καὶ τοσοῦτον δικαίως τὴν περιέργειαν διεγείρουσα, ὅσον ἡ τῆς Αἰγύπτου. Χίλια ἔτη πρὸ τοῦ καιροῦ ὅτε αἱ ἀμυδρότεραι καὶ σχεδὸν μυθικαὶ παραδόσεις περὶ Ἑλλάδος ἀναφαίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν, οἱ Αἰγύπτιοι ἀποδείκνυνται ἀναμφισβητήτως ἔχοντες κανονικὸν ὀργανισμόν, εὐρυθμον κυβέρνησιν, τέχνας, ἐπιστήμας καὶ φιλολογίαν· καὶ ὡς κρύπτεται εἰς ἀβάτους ἐρήμους ἡ πηγὴ τοῦ Νείλου, τῆς ἐπιγείου προνοίας αὐτῶν, οὕτως ὑπεκφεύγει πᾶσαν ἔρευναν, εἰς ἀνεξιχνίαστα σκότη ἐνειλιμένη ἡ ἀρχὴ τοῦ πολιτισμοῦ των, ἐξ οὗ ἐκλαμβάνεται ἀπορρέουσας ὁ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ αὐτὸς προσέτι ὁ πολύχροτος καὶ θαυμάσιος τῆς Ἑλλάδος.

Εὐκατανόητος ἐπομένως ἐστὶν ἡ σπουδὴ τῶν σοφῶν πρὸς ἐξιχνίασιν τοῦ βαθέος τούτου μυστηρίου, καὶ φυσικὴ ἡ ἐπιμέλεια, ἣν καταβάλλουσιν εἰς μελέτην τῶν ἐξαισίων τοῦ τόπου ἐκείνου μνημείων, ἐφ' ὧν ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα παρῆλθον αἰῶνες, χωρὶς πολλακίς οὐδὲ τὴν ἐπιδερμίδα αὐτῶν καὶ ν' ἀμύξωσι· καὶ φυσικωτάτη δὲ μάλιστα, διότι ἡ ἐπιδερμὶς αὕτη ἐστίν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατὰστικτος δι' ἐπιγραφῶν, ὧν ἡ ἔκτασις καὶ ὁ ἀριθμὸς δύναται πολυαριθμούς νὰ πληρώσῃ τόμους, καὶ ὧν τὸ κείμενον ἐπὶ πολὺ ὑπετίθετο ὅτι περιέχει ἴσως ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας σοφίας, τὴν ζῶσαν κληρονομίαν ἣν μᾶς κατέλιπον τὰ πρὸ Χριστοῦ διςχίλια ἔτη.

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἦσαν ἐπίσης μυστηριώδεις ὡς καὶ οἱ χρόνοι εἰς οὓς ἀνῆκον. Οἱ σοφοὶ ὄλων τῶν χρόνων καὶ ὄλων τῶν τόπων παρῆλθον ἐμπρὸς αὐτῶν, καὶ πάντες τοὺς ἐθεώρησαν ὡς βιβλίον κλειστὸν διὰ τὴν κατάληψιν, ὡς αἴνιγμα, οὗ ἡ λύσις συναπόλετο διὰ παντὸς μετὰ τῶν γενεῶν ὧν ἡ κόνις ἐπλήρου τὰς πυραμίδας· οὐδ' ὑπῆρχεν ὁ τολμητίας ὅστις θὰ ἐπεχειρεῖ ν' ἀναγνώσῃ τὰς ἱερογλυφικὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, μὴ γνωρίζων οὔτε τίς ἡ ἀξία τῶν χαρακτήρων αὐτῶν, οὔτε τί τὸ σύστημα εἰς ὃ ἀνήκουσιν, οὔτε τίς οὔτε ὁποία ἡ γλῶσσα ἦν παριστῶσιν. Ἄλλ' οὐχ ἤττον ἡ σύμπτωσις, ὁ μέγας οὔτος ἐφευρέτης, καὶ ἡ μεγαλοφυΐα ἐνὸς ἀνδρός, ἧς ἄνευ μένει νεκρὰ πᾶσα σύμπτωσις, τὸ κατώρθωσαν.

Ἐν ἔτει 1799 ἡ ἐν Αἰγύπτῳ Γαλλικὴ ἐκστρατεία εὑρε κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νείλου εἰς τὴν πόλιν Ῥοσσέτην (Ῥασσίδ) μέλανα λίθον, ἔχοντα ἐπιγραφὴν ἱερογλυφικὴν, καὶ συνάμα τὴν ἑλληνικὴν αὐτῆς μετάφρασιν. Τὸ εὑρημα τοῦτο ἦν ἡ πρὸ πολλοῦ ζητουμένη κλεῖς. Ὁ Ἀγγλος Ὑοῦγγος, παρατηρήσας εἰς αὐτὴν ἐν κύριον ὄνομα, ἀνεκάλυψε, τῷ 1819, τὴν φωνητικὴν δύναμιν 7 ἱερογλύφων, καὶ ὀλίγον μετ' αὐτὸν ὁ Γάλλος Χαμπολλίων ἐνεβάθυνε πολὺ περισσότερον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν αἰγυπτιακῶν χαρακτήρων, καὶ ἐξέδωκεν αὐτῶν γραμματικὴν καὶ λεξικόν. Κατὰ τὸ σύστημα δ' αὐτοῦ, ἡ γλῶσσα τῶν ἱερογλύφων, ἡ ἀρχαία Αἰγυπτιακὴ, ἦν ἡ τὴν σήμερον σωζομένη γλῶσσα τῶν Κόπτων· τῶν δὲ ἱερογλύφων εἰσὶ τὰ μὲν ἡμίση περίπου συμβολικά, τὰ δ' ἕτερα ἡμίση φωνητικά, δηλαδὴ ἐμφαίνουσι τὴν φωνὴν ἐκείνην ἀφ' ἧς ἄρχεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀντικειμένου ὃ παρίσταται ὑπὸ τοῦ ἱερογλύφου. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὴν ἑλληνικὴν, κατὰ τὸ σύστημα

τοῦτο, ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀετοῦ ἤθελε σημαίνει τὴν φωνὴν Α, καὶ τοῦ Λέοντος τὴν φωνὴν Λ, διότι ἀπ' αὐτῶν ἄρχονται τὰ ὀνόματα αὐτῶν.

Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν τὸ μνημεῖον τῆς Ῥοσσέτης, τὸ μόνον, τότε καὶ, τοῦ εἶδους τούτου δυνάμενον νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς μεθόδου τοῦ ἀναγινώσκειν τὰ ἱερογλύφα, ἐστὶ πανταχόθεν ἡκρωτηριασμένον, καὶ πολλαχοῦ ἐξηφανισμένον καὶ ἀμυδρόν, ὥστε οὐδὲ εἰς σχεδὸν στίχος σώζεται ἐπ' αὐτοῦ πλήρης, καὶ ἐπομένως ἡ ἀντιπαράθεσις τῶν δύο κειμένων ἦν δυσχερεστάτη, καὶ πολλαχοῦ ἀδύνατος· δι' ὃ καὶ εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἐλπίς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη νὰ ἐξηγηθῇ ἐντελῶς ἢ καὶ ν' ἀναγνωσθῇ. Ἐπομένως ἐπὶ πολὺ οὐδὲ καὶ ἀπεικονίσθη ἡ ἀντεγράφη μετ' ἀκριβείας.

Ὑπῆρχεν ὁμοίως ἄλλο μνημεῖον δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πολῦτιμος ὀδηγὸς τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἱερογλυφικὴν, καὶ πρὸς ὃ πολλάκις, ἀλλὰ μέχρι τινὸς πάντοτε ματαίως, ἐστράφη ἡ προσοχὴ αὐτῶν. Πρὸ τρισχιλίων τριακοσίων εἰκοσιν ἐτῶν ὁ προτελευταῖος Φαραώ, ἡ βασιλεύς, τῆς δεκάτης ὀγδόης Θηβαϊκῆς δυναστείας, ὁ μέγιστος τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, Ῥαμσῆς ὁ Μέμνων, ἦτοι *Μεαμουν* (ἀγαπητὸς τοῦ Ἀμωνος), ὁ καὶ Ὁσυμανδύας, ἦτοι Ὁσιμανφθὰς (ὁ ὑπεραγαπητὸς τοῦ Φθᾶ), αὐτὸς ὁ κατακοσμήσας τὰς Θήβας διὰ τῶν ἐξαισίων ἐκείνων οἰκοδομημάτων τῶν προκαλούντων τὸν θαυμασμὸν τῶν αἰώνων καὶ ἀψηφούντων τὴν ἐπήρειαν αὐτῶν, αὐτὸς ἀνήγειρε καὶ εἰς Ἡλιούπολιν τῆς Κάτω Αἰγύπτου, ἀνατολικῶς τῆς Μέμφιδος, εἰς τὴν πόλιν ἣν ἡ Γραφὴ καλεῖ Ὡν, μέγαν ὀβελίσκον μονόλιθον, ἱερογλύφοις κατακεκαλυμμένον, ἑποιοὶ εὐρίσκονται πολλοὶ πολλαχοῦ τῆς Αἰγύπτου,

καὶ μάλιστα ἐν Θήβαις, καὶ τινες ἐκεῖθεν μετεκομίσθησαν κατὰ καιροὺς εἰς Εὐρώπην. Τὰ μνημεῖα ταῦτα ἀνηγείροντο συνήθως ἐμπρὸς τῆς εἰσόδου ναῶν ἢ μεγάλων οἰκοδομημάτων, ἀπομνημονεύοντα τὴν οἰκοδομὴν αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν δόξαν τοῦ οἰκοδομήσαντος.

Ὁ Ὀβελίσκος λοιπὸν τῆς Ἡλιουπόλεως ἔμεινεν, ὡς φαίνεται, ἀνέπαφος μέχρι τῶν 500 π. Χ., ὅτε ὁ Πέρσης Καμβύσης, ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς ἣν ἀφῆκε καταστρεπτικὰ ἔχνη, ἀνέτρεψε καὶ αὐτόν, μείναντα κατὰ γῆς ἐρριμμένον, μέχρις οὗ ὁ Αὐγουστος, κυριεύσας τὴν Αἴγυπτον, μετέφερεν αὐτόν διὰ μεγάλης δαπάνης καὶ κόπου εἰς Ῥώμην, καὶ τὸν ἔστησεν ἐπὶ τὴν νύσσαν τοῦ Μεγάλου Ἱπποδρόμου. Αἱ δ' ἱερογλυφικαὶ τοῦ μνημείου ἐπιγραφαὶ ἐκίνησαν μεγάλως τὴν περιέργειαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὁ Ἑρμαπίων, ἱερεὺς Αἰγύπτιος, καὶ τῆς γραφῆς αὐτῶν εἰδήμων, διαταχθεὶς, μετέφρασεν αὐτὰς Ἑλληνιστί, τὴν δὲ μετάφρασιν ταύτην εὐτυχῶς διετήρησε, κατὰ μέρος τοῦλάχιστον, ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἀμμιανὸς Μαρχελλῆνος, εἰς τῶν συγγραφέων τῶν Αὐγουστίων ἱστοριῶν.

Ἄν πρὸς τῇ μεταφράσει εἶχε διατηρηθῇ καὶ τὸ πρωτότυπον, αἱ ἔρευναι τῶν ἱερογλυφολόγων δὲν ἤθελον περιμείνει τὴν εὕρεσιν τοῦ λίθου τῆς Ῥοσσέτης. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα μ. Χ. οἱ ἐπιδραμόντες τὴν Ἰταλίαν βάρβαροι, μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτῆς μνημείων κατέστρεψαν καὶ τοῦ Ἱπποδρόμου τὸν Ὀβελίσκον. Ἐπὶ χίλια τοῦλάχιστον ἔτη ἐθεωρεῖτο οὗτος ὡς ἐξαφανισθεὶς, καὶ ἀπολωλὼς ἀμεταστρεπτί. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1588, ἐπὶ Πάπα Σήξτου τοῦ Ε', ἀνασκαφῶν γινομένων ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἱπποδρόμῳ, ἀνευρέθη ὁ Ὀβελίσκος, πλησίον τοῦ βάρου αὐ-

τοῦ, δηλοῦντος ἐν Λατινικῇ ἐπιγραφῇ τὴν εἰς Ῥώμην μετακόμισιν καὶ ἀνέγερσιν αὐτοῦ, τεθλασμένος ὁμῶς τριγῇ, καὶ πολλαχοῦ κεκαυμένος, μάλιστα περὶ τὴν βάσιν, ἧς ἡναγκάσθη ὁ ἀρχιτέκτων Φοντάνας ν' ἀποκόψῃ διὰ τοῦτο τινὰς σπιθαμάς, ὅτε μετὰ ἐν ἔτος ἀνήγειρε πάλιν αὐτὸν πρὸ τῆς Φλαμινίας πύλης (porta del popolo), ὅθεν καὶ Φλαμίνιος Ὀβελίσκος ὠνομάσθη καὶ ὀνομάζεται.

Ἡ κατάστασις τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ αὐτοῦ ἦτο λυπηρά· ἀλλ' ἀνεκαλύφθη ὅτι 230 περίπου ἔτη μ. Χ., μετακομισθέντος εἰς Ῥώμην ἄλλου ὀβελίσκου ἐξ Αἰγύπτου, τοῦ Σαλλουστιανοῦ λεγομένου, καὶ κατ' ἀρχὰς ἀνεπιγράφου, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τῆς Ἡλιουπόλεως εἶχεν ἀντιγραφῇ ἐπ' αὐτοῦ ἀκόμψως μὲν, ἀκριβῶς δέ· ὥστε τὸ ἀντίγραφον τοῦτο συντελεῖ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου. Ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τούτοις ἐνομίσθη, ἐπιστεύθη μάλιστα, ὅτι ὁ τῆς Ἡλιουπόλεως ὀβελίσκος δὲν ἦν αὐτὸς ὁ εὐρεθείς, εἰ καὶ ἀνεσκάφη εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἀκριβῶς εἰς ὃ εἶχεν ἀνέγειρει ἐκεῖνον ὁ Αὐγουστος. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκύρωσεν ὁ Χαμπολλίων, ὅστις ἀντιπαραβαλὼν τὴν ἐπιγραφὴν αὐτοῦ, κατὰ τὸ σύστημα ὃ αὐτὸς ἐπενόησε, πρὸς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἑρμαπίωνος, εὗρεν ὅτι δὲν συμφωνοῦσι παντάπασιν! Ὑπετίθετο λοιπὸν ὅτι τοῦ Ῥαμσοῦ ὁ ὀβελίσκος ἔκειτο εἰσέτι ἐκεῖ που ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ Ἱπποδρόμου παρερρίμμενος καὶ ἄγνωστος, καὶ περιμένων τὴν εὐτυχῇ χεῖρα ἣτις νὰ τὸν ἀνακαλύψῃ. Ὁ Χαμπολλίων ἐν τούτοις, καὶ τοι ὑποσχεθεὶς τὴν κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα μετάφρασιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἀπέθανε τῷ 1827, πρὶν ἢ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀπεπειράθη δὲ καὶ ὁ περίφημος τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀρχαιοτήτων ἐκδότης Ῥοσσελίνης καὶ αὐτός, τῷ 1835, τῆς μεταφράσεως, ἀλλ' ἀπέτυχεν· καὶ μόλις κατὰ τὸ

1843 ἐξεδόθη ἀκριβὲς τοῦ ὀβελίσκου ἀντίγραφον μετὰ μεταφράσεως τοῦ Οὐγγαρέλη, γενομένης κατὰ τὴν γραμματικὴν τοῦ Χαμπολλιῶνος, καὶ κατ' οὐδὲν συμφώνου πρὸς τὴν τοῦ Ἑρμαπίωνος.

Ἄλλ' ἤδη τῷ 1826 ὁ ἐκ Λειψίας καθηγητὴς Κ. Σεϋφφάρθ διεφώνησε πρὸς τοῦ Χαμπολλιῶνος τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ στηριζόμενος καὶ αὐτὸς κυρίως ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ῥοσσέτης, ἀντεπρότεινεν ἄλλο σύστημα, καθ' ὃ ἡ γλῶσσα τῶν ἱερογλυφικῶν ἐστὶν οὐχὶ ἡ σήμερον ὁμιλουμένη Κοπτική, ἀλλ' ἦν ἡ παλαιὰ Αἰγυπτιακὴ συγγενὴς μὲν αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς διαφέρουσα. Ἐπειτα δὲ διῃσχυρίσθη ὅτι τὰ ἱερογλυφικὰ σημεῖα εἰσὶν οὐχὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μὲν συμβολικά, κατὰ τὸ ἥμισυ δὲ φωνητικά, ἀλλὰ σχεδὸν ἀνεξαιρέτως πάντα φωνητικά, παριστῶντα 25 φωνάς ἢ γράμματα τῆς Αἰγυπτιακῆς γλώσσης, ἐπὶ τῇ διαφορᾷ, ὅτι ἡ αὐτὴ εἰκὼν πολλάκις εἰς διαφόρους κειμένη θέσεις ἐμφαίνει διάφορα γράμματα, ἀλλαχοῦ δὲ δύο εἰκόνες ὁμοῦ παριστῶσιν ἓν γράμμα, καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν μία μόνη εἰκὼν ἐκφράζει δύο κατὰ μυθολογικὰς θεωρίας συγγενῇ σύμφωνα.

Ἡ φήμη ὁμῶς τοῦ Χαμπολλιῶνος ἦτο μεγάλη· ὁ διάδοχος αὐτοῦ Λετρῶνος παρεδέχθη τὸ σύστημα αὐτοῦ ὡς ἄπταιστον, καὶ εἰς τὴν μέθοδον τοῦ Σεϋφφάρθ ὀλίγη προσοχὴ ἐδόθη καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ πατρίδι του. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἀφ' οὗ, ὡς προεβρέθη, τὸ ἱερογλυφικὸν κείμενον τοῦ Φλαμινίου Ὀβελίσκου ἐγένετο κοινῶς γνωστὸν ἐν ἔτει 1842 διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Οὐγγαρέλη, ὁ Σεϋφφάρθ, ἀναγνούς αὐτὸ κατὰ τὴν ἰδίαν του μέθοδον, εὗρεν αὐτὸ ἐντελῶς σχεδὸν σύμφωνα πρὸς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἑρμαπίωνος. Ἄλλη καὶ θετικωτέρα ἀπόδειξις ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος τῆς μεθόδου αὐτοῦ βεβαίως δὲν ἐδύνατο νὰ δοθῇ. Ἐκτοτε ἐπ'

αὐτῆς κυρίως ἐστηρίχθησαν αἱ αἰγυπτιακοὶ μελέται τοῦ Λεψίου καὶ ἄλλων σοφῶν, αἱ τὸ μυστήριον τῆς Αἰγυπτιακῆς γλώσσης σχεδὸν ἐντελῶς ἀποκαλύψασαι, ὥστε καὶ ὁ Brugseh ὀγκῶδες, ὀλόκληρον καὶ πολύτιμον ἐξέδωκεν αὐτῆς λεξικόν.

Κατὰ τὸ ἀκριβὲς τοῦ Οὐγγαρέλη ἀντίγραφον, εἰσὶ καὶ αἱ τέσσαρες τοῦ Φλαμινίου Ὁβελίσκου πλευραὶ ἀνελλειπῶς ἄνωθεν ἕως κάτω κεκαλυμμέναι ὑπὸ ἱερογλύφων, καὶ ἐφ' ἐκάστης διακρίνονται ἀνὰ τέσσαρες ἐπιγραφαί, ὧν ἡ πρώτη ἐστὶν ἡ ἐπὶ τοῦ πυραμιδίου ἢ τῆς πυραμιδοειδοῦς κορυφῆς· δευτέρα ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὀβελίσκου, μέχρι διαιρέσεώς τινος ἣν ἐμφαίνουσι τρεῖς ἱέρακες· τρίτη ἡ τοῦ σώματος τοῦ ὀβελίσκου, καὶ τετάρτη ἡ κατὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ, ὅπου καὶ τὰ σημεῖα γίνονται μικρότερα.

Τὸ ὕψος τοῦ ὅλου ὀβελίσκου σήμερον, ἀφ' οὗ δηλ. ἀπέκοπη, ὡς προείπομεν, μέρος τῆς βάσεως αὐτοῦ, ἐστὶν εἰσέτι 107 σπιθαμῶν, ἢ 84 ποδῶν, καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρίτος κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἐν Ῥώμῃ σωζομένων· διότι ὁ ὑψηλότερος πάντων, ὁ τοῦ ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Λατερανοῦ, ἐστὶ 202 σπιθαμὰς ὑψηλός. Τὰ ἱερογλυφικὰ σημεῖα εἰσὶν ἀνάγλυφα ἐν τὸς κοιλωμάτων ἐχόντων βάθος 2 δακτύλων περίπου, ἐξαΐσια δὲ διὰ τὸ κάλλος τοῦ διαγράμματος καὶ διὰ τὸ μέγεθος. Οὕτω παραδείγματος χάριν οἱ τὸν αἰγυπτιακὸν πῖλον ἀναδεδεμένοι ἱέρακες ἔχουσιν ἕκαστος ὕψος τριῶν πήχεων. Οἱ στίχοι χωροῦσιν, ὡς ἐν τῇ Σινικῇ γραφῇ, ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω, ὥστε ἐκάστη πλευρὰ ἔχει ἀνὰ τρεῖς στίχους· καὶ εἴ που ἐν τῷ καθέτῳ στίχῳ φαίνονται δύο ἢ πλείονα σημεῖα πλησίον ἀλλήλων, προηγείται πάντοτε τὸ γεγλυμμένον ἐμπρὸς τῆς κεφαλῆς τοῦ ζωδίου. Ἀρχεται δ' ἡ ἐπιγραφή ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ὡς λέγει ὁ Ἑρμαπίων· Ἀρ-

χὴν ἀπὸ τοῦ νοτίου διηρμηνευμένα ἔχει στίχος πρῶτος. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐπομένη μετάφρασις, ἥτις τῷ Ἑρμαπίωνι ἀποδίδεται, πολλαχοῦ συνετμήθη, κατὰ τι ἐμετριάσθη ὡς πρὸς τὰς ἐκφράσεις, καὶ τινὰ ἔλαβε σύγχυσιν, ἴσως ἐπὶ λόγῳ διορθώσεως, ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ. Ἀντιπρατίθεται δ' αὐτῇ ἡ τοῦ Σεῦφφάρθ ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, διηρμημένη ἐπίσης κατὰ πλευρὰς καὶ κατὰ στίχους.

Ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἦν ἀπλουστάτη καὶ συγχρόνως εὐφρεστάτη, καί, ὡς ἡ Σινική, εἰς τὰ μονοσύλλαβα χαίρουσα. Ἰδού, περιεργείας χάριν, ὁ πρῶτος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς τὴν πρωτότυπον γλῶσσαν ἀναγινωσκόμενος κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Σεῦφφάρθ, καὶ δι' ἑλληνικῶν ἀντιγεγραμμένος γραμμάτων (ἔνθα τὰ σσ ἐτέθησαν ἀντὶ τοῦ παχέος sch).

*Ze ταῖ βοκ τοτο σοσι σο.λο.λ Ραμσεε· αντι νακ, σα ου-
ρουφ, σσισσι σσισσι τοτοτο, σσισσι κᾱ, μου, ρε ρασστε,
αφ μεφ Ὅρ ζορ, μεῖμε, σσισσι βοτ, σσε απαφ φθα, Ραμ-
σεε, μισι σεσσε μιφι, κοτ τοτο, σιρασσι, ετζετ, Ραμ-
σεε, σσισσι το, σσισσι ροχτ, σσισσι ζέρ.*

Μετάφρασις Ἑρμαπίωνος.

1. Ἀπὸ τοῦ νοτίου.

(Τὸ πυραμίδιον μέχρι τῶν τριῶν ἱεράκων).

Τὰ δε λέγει Ἥλιος Πρῶτος βασιλεῖ Ῥαμέστη· δεδωρήμεθ' αἰ παῖσαν οἰκουμένην μετὰ χαρᾶς βασιλεύειν, ὃν Ἥλιος φιλεῖ.

(Ταῦτα ἐν Ἑρμαπίωνι ἐπαναλαμβάνονται ἐν οὐ δέοντι πρὸ πάντων τῶν στίχων).

(Στίχος πρώτος).

Ἀπόλλων κρατερός, φιλαλήθης, υἱὸς Ἡρωνος, θεογέν-
νητος κτίστης τῆς οἰκουμένης, ὃν Ἥλιος προέκρινεν, ἄλ-
κιμος Ἄρεως βασιλεὺς Ῥαμέστης· ᾧ πᾶσα ὑποτέτακται ἡ
γῆ μετὰ ἀλκῆς καὶ θάρσους· βασιλεὺς Ῥαμέστης Ἡλίου
παῖς αἰωνόβιος.

(Στίχος δεύτερος).

Ἀπόλλων κρατερός, ὃ ἐστὼς ἐπ' ἀληθείας, δεσπότης δια-
δήματος, τὴν Αἴγυπτον δοξάσας, κεκτημένος, ἀγλαοπονή-
σας Ἡλίου πόλιν, καὶ κτίσας τὴν λοιπὴν οἰκουμένην, πολυ-
τιμήσας τοὺς ἐν Ἡλίου πόλει θεοὺς ἐνιδρυμένους, ὃν Ἥλιος
φιλεῖ.

(Στίχος τρίτος).

Ἀπόλλων κρατερός Ἡλίου παῖς παμφεγγής, ὃν Ἥλιος
προέκρινε, καὶ Ἄρης ἄλκιμος ἐδωρήσαντο· οὗ τὰ ἀγαθὰ ἐν
παντὶ διαμένει καιρῷ· (βασιλεὺς) ὃν Ἀμμων ἀγαπᾷ (Ῥα-
μέστης) πληρώσας τὸν νεῶν τοῦ Φοίνικος ἀγαθῶν· (βασι-
λεὺς Ῥαμέστης) ᾧ οἱ θεοὶ ζωῆς χρόνον ἐδωρήσαντο.

2. Ἀφ' ἡλίου δυσμῶν.

(Τὸ πυραμίδιον).

Ἥλιος θεὸς μέγας, δεσπότης οὐρανοῦ (βασιλεῖ Ῥαμέ-
στη)· δεδώρημαί σοι βίον ἀπρόσκορον.

(Στίχος πρώτος).

Ἀπόλλων κρατερός, (φιλαλήθης) υἱὸς Ἡρωνος, βασι-
λεὺς οἰκουμένης Ῥαμέστης, ὃς ἐφύλαξεν Αἴγυπτον τοὺς
ἄλλοεθνεῖς νικήσας· ὃν Ἥλιος φιλεῖ, ᾧ πολὺν χρόνον ζωῆς
ἐδωρήσαντο θεοί, δεσπότης οἰκουμένης, Ῥαμέστης αἰω-
νόβιος.

(Στίχος δεύτερος).

Ἀπόλλων κρατερός, κύριος διαδήματος ἀνείκαστος, (ὁς τῶν θεῶν ἀνδριάντας ἀνέθηκεν ἐν τῇ δε τῇ βασιλείᾳ, δεσπότης Αἰγύπτου, καὶ ἐκόσμησεν Ἥλιου πόλιν, ὁμοίως καὶ αὐτὸν Ἥλιον, δεσπότην οὐρανοῦ· συνετελεύτησεν ἔργον ἀγαθόν. Ἥλιου παῖς, βασιλεὺς αἰωνόβιος.

(Στίχος τρίτος)

Ἐλλείπει.

3. Τὸ βόρειον.

(Τὸ πυραμίδιον).

Ἥλιος δεσπότης οὐρανοῦ Ῥαμέστη βασιλεῖ, δεδώρημαί σοι τὸ κράτος καὶ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν.

(Στίχος πρῶτος).

Ἐλλείπει.

(Στίχος δεύτερος).

Ἐλλείπει.

(Στίχος τρίτος).

Ἀπόλλων κρατερός φιλαλήθης δεσπότης χρόνων, (ὃν καὶ Ἡφαιστος ὁ τῶν θεῶν πατὴρ προέκρινε διὰ τὸν Ἄρεα· βασιλεὺς (Ῥαμέστης) παγχαρῆς Ἥλιου παῖς καὶ ὑπὸ Ἥλιου φιλούμενος (βασιλεὺς Ῥαμέστης).

4. Ἀπηνλιώτης.

(Τὸ πυραμίδιον).

Ὁ ἄφ' Ἥλιου πόλεως μέγας θεὸς ἐνουράνιος (Ῥαμέστη βασιλεῖ· δεδώρημαί σοι . . .).

(Στίχος πρῶτος).

Ἀπόλλωνος κρατερός (φιλαλήθης) Ἡρωνος υἱός, ὃν Ἥλιος ἡγάγησεν, ὃν οἱ θεοὶ ἐτίμησαν, ὁ πάσης γῆς βασι-

λεύων, ὃν Ἥλιος προέκρινεν, ὁ Ἀλκιμος διὰ τὸν Ἄρεα βασιλεύς, ὃν Ἀμμων φιλεῖ (Ῥαμέστης) καὶ ὁ παμφεγγής συγκρίνας αἰώνιον βασιλέα . . .

(Στίχος δεύτερος).

Ἐλλείπει.

(Στίχος τρίτος).

Ἐλλείπει.

Μετάφρασις τοῦ Σεῦφάρθ.

1. Μεσημβρινὴ πλευρά.

(Τὸ πυραμίδιον μέχρι τῶν τριῶν ἱερῶν).

- α) Τάδε λέγει Ἥλιος ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, ὁ μέγας θεός, ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ, Ῥαμεσῇ Ὁσυμανδύα (ἦτοι τῷ ὑπεραγαπητῷ τοῦ Φθᾶ), τῷ θεῷ εὐεργέτῃ, τῷ βασιλεῖ τῶν τόπων. Δεδώρημαί σοι τὴν ζωὴν, πᾶν κράτος καὶ ἐξουσίαν.
- β) Ὡρος, ὁ μέγας θεός, ὁ ἄρχων τοῦ οὐρανοῦ, δεδώρημαί τῷ βασιλεῖ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἥλιου, Ῥαμσῇ τῷ Ὁσυμανδύα μετὰ χαρᾶς εὐδαιμόνως ζῆν καὶ μετὰ κράτους βασιλεύειν.

(Στίχος πρῶτος).

Ἐγὼ Ὡρος κρατερός, φιλαλήθης, τῷ ἰσχυρῷ υἱῷ, οἶος ὁ πατήρ αὐτοῦ Φθᾶς, τῷ βασιλεῖ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἥλιου, Ῥαμσῇ Μέμονι, γόνω ἐπαξίῳ τῶν θεῶν, ἀρχιτέκτονι τῶν βασιλειῶν αὐτοῦ, τῷ ἐξουσιαστῇ τοῦ κόσμου, τῷ υἱῷ τοῦ Ἥλιου Ῥαμσῇ Μέμονι τῷ ζωοδότῃ, τῷ ἄρχοντι.

(Ἡ βᾶσις).

Τάδε λέγει ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ

υπέρτατος θεός, ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ, τῷ βασιλεῖ, τῷ κυρίῳ τοῦ κόσμου, τῷ κραταίῳ, ἰσχυρῷ Ῥαμσῇ Ὁσυμανδύχ, τῷ ἡλιογενεῖ κτλ. Δεδωρήμεθά σοι πᾶσαν οἰκουμένην, πάντας τόπους, πάσας θαλάσσας· δεδωρήμεθά σοι τῆς Αἰγύπτου τὸ ἄρθιτον κράτος, κτλ.

(Στίχος δεύτερος).

Ὡρος κρατερός, ἰσχυρός, δεσπότης τῶν τόπων, τῷ φέροντι τὸ ἀμίμητον διάδημα, τῷ ἀθανάτῳ, ὃν Ὡρος ὁ κύριος ἐγκατέστησε διοικητὴν τῶν βασιλειῶν αὐτοῦ, ὃς ὁ Ῥαμσῆς ἰδρύσατο ἀνδριάντας, τούτῳ (τῷ Ῥαμσῇ) ὃς τὴν Ἡλιούπολιν (Ἦν) ἐκόσμησε καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡλίου· τῷ κυρίῳ τῶν κυρίων, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τῷ κτίστῃ πολλῶν πολυτελῶν ἔργων ἐν τοῖς κράτεσιν αὐτοῦ, τῷ ἀρέσκοντι υἱῷ τοῦ Ἡλίου, ὃν ὁ Φθᾶ φιλεῖ, τῷ κυρίῳ τοῦ κόσμου, τῷ προσφιλεῖ κυρίῳ, τῷ ἀθανάτῳ.

(Ἡ βασίς).

Τάδε λέγει ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου κτλ.

(Στίχος τρίτος).

Ὡρος κρατερός, υἱὸς Ἡρωνος, τῷ φέροντι τὸ διάδημα, τῷ φύλακι τῆς Αἰγύπτου, τῷ νικητῇ τῶν λαῶν, τῷ βασιλεῖ τοῦ Ἡλίου, Ῥαμσῇ Μέμνονι κτλ.

(Ἡ βασίς).

Τά δε λέγει ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου.

2. Δυτικὴ πλευρά.

(Δὲν μετεφράσθη).

(Ἰδ. ἄνωτ. στίχ. τρίτον).

(Ἰδ. ἄνωτ. στίχ. δεύτερον).

3. Βορεία πλευρά.

(Τὸ πυραμίδιον).

Τάδε λέγει Ἡλῖος τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ Ὁσυμανδύα. Δεδώρημαί σοι βίον, πᾶν κράτος καὶ ἐξουσίαν, κτλ.

(Στίχος Πρῶτος).

Ὡρος κρατερός, ὃν φιλεῖ Ἡρων, τῷ παμφεγγεῖ γόνῳ τῶν θεῶν, ᾧ ὑποτέτακται ἡ οἰκουμένη, τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ, τῷ ἡλιογενεῖ, ὃν ἐξελέξατο ὁ δότης τοῦ φωτός, τῷ ἀλκίμῳ διὰ τὸν Ἄρεα, τῷ κυρίῳ τοῦ κόσμου Ῥαμσῇ Μέμνονι, τῷ ἡλιογεννήτῳ, τῷ ζωοδότῃ, τῷ δεσπότῃ.

(Ἡ βάσις).

Τάδε λέγει ὁ κύριος τοῦ κόσμου, ὁ μέγας θεὸς Ὡρος, ὁ κρατερός, τῷ βασιλεῖ, τῷ κυρίῳ τοῦ κόσμου, τῷ υἱῷ Ἡλίου Ῥαμσῇ Ὁσυμανδύα, τῷ ζωοδότῃ, τῷ Ἀθανάτῳ δεσπότῃ. Δεδωρήμεθά σοι ἐν χάριτι τὸ κράτος κτλ.

(Στίχος δεύτερος).

Ὡρος κρατερός, ὁ ἐστὼς τῷ ποδὶ ἐπ' ἀληθείας, τῷ δεσπότῃ τοῦ διαδήματος, τῷ κυρίῳ τῆς γῆς, τῷ τὴν Αἴγυπτον δοξάσαντι, ὡς Ὡρος ὁ παμφεγγής καὶ Ὅσιρις ὁ θεῖος καὶ ὁ Τόρης, τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ, ὃς λαμπρότητι μονίμῳ τὴν Ἡλιούπολιν ἐκόσμει καθ' ἐκάστην, κτίστη ἐν τοῖς τέταρσι μέρεσι τοῦ οὐρανοῦ, ὃς πλούσια ἀναθήματα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἡλίου ὑπὲρ τῶν λοιπῶν ἐκέῖσε ἐνιδρυμένων θεοτήτων ἀνέθετο, τῷ ἀρέσκοντι υἱῷ τοῦ Ἡλίου, ὃν φιλεῖ ὁ Φθαῖ, ὃς πολλάκις τὴν Ὀν κατηγλάισε, τῷ ἀγαπητῷ δεσπότῃ.

(Ἡ βάσις).

Τάδε λέγει ὁ κύριος τοῦ κόσμου τῷ βασιλεῖ κτλ.

(Στίχος τρίτος).

(Δὲν μετεφράσθη).

4. Ἀνατολικὴ πλευρά.

(Τὸ πυραμίδιον).

α) Τάδε λέγει ὁ παμφεγγής Τμούε ἀφ' Ἡλίου πόλεως, ὁ κύριος τοῦ κόσμου, τῷ θεῷ ἀγαθοποιῷ Ῥαμσῇ Μέμνονι τῷ ζωοδότῃ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἡλίου κτλ. Δεδώρημαί σοι τὸ ζῆν, τὸ πράττειν. β) Ἐγώ, ὁ παμφεγγής τῆς Ἡλιουπόλεως, ὁ κύριος, ὁ μέγας θεός, ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ δεδωρημαί τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ, ὃν Ἀμμων φιλεῖ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἡλίου, βίον ἀπρόσκορον, μετὰ χαρᾶς τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν.

(Στίχος πρῶτος).

(Δὲν μετεφράσθη).

(Στίχος δεύτερος).

Ὡρος, ὁ κρατερός, ὁ φιλοδίκαιος, τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ τῷ Ἡλίου υἱῷ Μέμνονι, οὗ ἡ φήμη ἀφικνεῖται μέχρι ἀστέρων· διαλάμπουσι τὰ ἔργα τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ μέχρις οὐρανοῦ, ὃν ἐξελέξατο ὁ Ἥλιος καὶ ἔθετο (ὁ Ἄρης) ὡς φόβητρον τῶν κακούργων καὶ τῶν μισθοφόρων, ὁ ἐξολοθρευτὴς τῶν (ἐχθρικῶν) στρατῶν· οὗ τὰ ἔργα διαμενοῦσι τὸν πάντα χρόνον τῶν ἡμερῶν· ὁ ὡραίαις ταυτικαῖς γλυφαῖς (ιερογλύφοις) τὸν ναὸν τοῦ Ἡλίου (ἐν Ἡλιουπόλει) καταγλαΐσας, τῷ ἀρέσκοντι υἱῷ τοῦ Ἡλίου, Ῥαμσῇ Μέμνονι ὃ ὁ παμφεγγής, ὁ κύριος τῆς Ἡλιουπόλεως, ὁ τιμώμενος, ἀθάνατον βίον δεδώρηται.

(Ἡ βάσις).

Ταῦτα λέγει Ὡρος, ὁ Ἥλιος, ὁ κρατερός, ὁ φιλοδίκαιος, τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ κτλ. Δεδωρήμεθά σοι βίον, κτλ.

(Στίχος τρίτος).

Ὡρος ὁ κρατερός, ὁ φιλοδίκαιος, τῷ (δευτέρῳ) Ὡρῳ,

τῷ δεσπότῃ τοῦ χρόνου τῶν ἐτῶν, τῷ ἰσχυρῷ ἐν πολέμῳ (Ἄρει), τῷ βασιλεῖ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἡλίου, Ῥαμσῇ Μέμνονι, οἷς θεοῖς αὐτὸς ἀγάλματα ἰδρύσατο ἐν Ἡλιουπόλει· τῷ τροφεῖ τῶν τόπων (τῷ Ἡλίῳ), τῷ πατρὶ τῶν θεῶν, ᾧ (ὁ Ῥαμσῆς) ἀγάλματα ἐν τοῖς θείοις οἴκοις ἰδρύσατο· τῷ δεσπότῃ τῶν κόσμων Ῥαμσῇ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἡλίου, ὃν φιλεῖ Ἀμμων, τῷ ζωοδότῃ, τῷ ἀθανάτῳ.

(Ἡ βάσις).

Τάδε λέγει Ὡρος, ὁ Ἥλιος κτλ. τῷ βασιλεῖ Ῥαμσῇ κτλ. ὡς ἀνωτέρω.

Τὰ ἱερογλυφικὰ πρωτότυπα ἶδε ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Οὐγγαρέλν.

Z

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙΝ ΑΓΩΓΗΣ

Ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν τελετὴν
τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν νέων ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν
τῇ 16 Ὀκτωβρίου 1866.

Διὰ τῆς ἐπιεικοῦς ἐμπιστοσύνης τῶν συναδέλφων μου καὶ διὰ τῆς Βασιλικῆς ἐπινεύσεως κληθεὶς ἵνα διαδεχθῶ εἰς τὴν Πρυτανείαν ἄνδρα διακεκριμένως αὐτὴν διεξαγαγόντα, μετὰ συγκινήσεως ἀναλαμβάνω τὴν ἐνιαύσιον διοίκησιν τοῦ ἀνωτάτου τούτου παιδευτηρίου, εἰς οὗ τὴν ἰδρύσιν μέγα καύχημα τοῦ βίου μου θεωρῶ ὅτι εἰργάσθην εἰς ἓκ τῶν πρώτων ἤδη πρὸ τριακονταετίας, καὶ εἰς ὃ πρὸ εἰκοσιδύο ἐτῶν ἐλάχιστος χρισθεὶς λειτουργός, οὐδ' ὑπὸ τῶν σπουδαιότερων τῆς πολιτείας ὑπηρεσιῶν ἐπὶ στιγμὴν κᾶν ἡνέχθην ν' ἀποτραπῶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πρὸς αὐτὸ καθηκόντων μου· διότι τὸ Πανεπιστημεῖον ἐστὶ τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν ἐλπίδων ἢ κιβωτός, καὶ τὸ ἔρισμα συγχρόνως καὶ τὸ κορύφωμα τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἡμετέρας αὐτονομίας, τῆς εἰς μαρτύρων καὶ εἰς ἡρώων αἵματα ἰδρυθείσης.

Καὶ δειλίαν μὲν μοι ἐμποιεῖ ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς εὐθύνης τοῦ νὰ παραδώσω αὐτὸ εἰς τοὺς διαδεξαμένους με ὡς τὸ παρέλαβον παρὰ τοῦ προκατόχου μου, ἀμειώτον, καὶ εἰ που ἔνεστι καὶ προσηυξημένον διὰ

τῶν προσπαθειῶν μου· ἀλλὰ τὸ ἐμψυχοῦν με ἐστὶν ἡ, ὡς πέποιθα, οὐδέποτε διαψευθησομένη μέριμνα τῆς Βασιλικῆς κυβερνήσεως ὑπὲρ τοῦ τηλαυγοῦς τούτου φάρου τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ· ἡ εἰς αὐτὸ θερμὴ καὶ δεδοκιμασμένη ἀφοσίωσις, ὡς καὶ ἡ βαθεῖα πολυμαθία τῶν πρὸ ἐνὸς τρίτου ἑκατονταετηρίδος ἐντεῦθεν ἐπὶ πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν τὰς ἀκτῖνας τῆς σοφίας διαχεόντων καθηγητῶν· καὶ τέλος καὶ πρὸ πάντων ἡ τῆς παιδείας δίψα καὶ τὸ Ἑλληνοπρεπὲς φρόνημα τῆς εἰς τὸ ἐθνικὸν τοῦτο φυτώριον τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῆς καλλιεργούσης Ἑλληνικῆς νεολαίας. Πλὴν τῆς τῶν σπορέων ἐπιμελείας καὶ τῆς τοῦ σπέρματος ἐκλογῆς, γενναῖον ἐστὶ καὶ τὸ ἔδαφος ἐφ' ὃ αὐτὸ ρίπτεται, καὶ διὰ τοῦτο πλουσίαν ἐγγυᾶται τὴν συγχομιδὴν. Οἱ ἐνταῦθα συρρέοντες νέοι Ἕλληνες, πέπεισμαι ὅτι κατανοοῦσι τί ὀφείλουσιν εἰς ἑαυτούς, τί εἰς τὸν ἀνοιγόμενον αὐτοῖς διανοητικὸν τοῦτον ξενῶνα, καὶ τί εἰς τὴν αὐτοῖς ἐνατενίζουσιν πατρίδα ἐν γένει. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτῶν, τοῦ πρωτοβλάστου τούτου ἄνθους τῶν νέων εὐγενῶν καρδιῶν, εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλῃ. Ἐλπίζω δ' ὅτι καὶ ἡ κρίσις αὐτῶν ἐστὶν ἱκανῶς ἀνδρική, ὥστε νὰ κατανοῶσιν ὅτι οὐχὶ διὰ πατάγου λόγων, οὐχὶ δι' ἀπερισκέπτων ὁρμῶν ἐκδηλοῦσι τὴν πρὸς τὴν πατρίδα στοργήν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγρύπνου φρουρήσεως, διὰ τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς αὐξήσεώς της ἀξίας τοῦ πολυτιμοτέρου αὐτῆς θησαυροῦ, ὅστις οὐδεὶς ἐστὶν ἄλλος ἢ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.

Οἱ υἱοὶ τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἀποδυόμενοι εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀνωτέρας παιδείας, ἔσονται οἱ ἐργάται τῆς μελλούσης αὐτῆς ἐπιδόσεως· καὶ ἂν ἐνταῦθα, ὅπου ἔχουσι πᾶν τὸ ἐνδόσιμον ὅπως προαλειφθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου,

ἐνστερνισθῶσιν ἀρετὴν καὶ ἐμπορηθῶσι παιδεῖαν, οὐδεὶς ἐστὶ λόγος ὅπως μὴ ἀναβιβάσωσιν ἐσαυθὺς τὴν πατρίδα εἰς τὴν περιωπὴν ἀφ' ἧς μακρὰ συμφορὰ εἶχον κρημνίσαι αὐτήν, ἧς τὴν ὁδὸν ὅμως κατέκτησαν αὖθις καὶ διεκόσμησαν οἱ ἡρώϊκοὶ αὐτῆς ἐλευθερωταί. Οὗτός ἐστιν ὁ ὕψιστος καὶ εὐγενέστατος σκοπός, ὃ νέοι, τῆς ὑμετέρας διαίτης ἐν τούτῳ τῷ σεμνῷ πανελληνίῳ ἰδρύματι. Θαρρόντως χωρεῖτε πρὸς αὐτόν, καὶ μὴ δειλιᾶτε, ἐκλαμβάνοντες αὐτὸν ὡς ἀνέφικτον.

Τὰ ὑπὲρ πᾶν ἔθνος ὑψώσαντα τοὺς μεγάλους ἡμῶν προπάτορας ἦσαν ἡ ἀνδρία ἣν τοῖς ἐνεφύσα ὁ ἐνθουσιασμός τῆς ἐλευθερίας, ἡ εὐγενὴς προσέτι τοῦ ἔθνους φύσις, ἡ ἰσορροποῦσα ζωηρὰν αἴσθησιν μετὰ λαμπρᾶς εὐφυΐας, καὶ τέλος ἡ ἀγωγή καὶ παίδευσις τῶν ἀρίστων, ἡ τὴν Ἑλλάδα παρασκευάσασα εἰς πρωτοστάτιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Καὶ τὸ μὲν αἶσθημα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκκαιομένης ἀνδρίας ὅτι δὲν ἐσβέσθη παρὰ τοῖς ἀπογόνους, ἀποδείκνυσιν αὐτὴ ἡμῶν ἡ ἀνεξαρτησία, καὶ οἱ ἐξαίσιοι ἀγῶνες πρὸς κατάρκτησιν αὐτῆς καὶ συμπλήρωσιν. Ἡ δ' εὐγενὴς φύσις τοῦ ἔθνους, δῶρον θεόσδοτον, οὐδόλως ὑπὸ τῶν συμφορῶν αὐτοῦ ἡλλοιωθῆ· καὶ ἡ παιδεία τέλος, διὰ τοὺς θέλοντας σπουδαίως εἰς αὐτὴν νὰ ἐπιδοθῶσι, κατ' οὐδὲν ἐλαττοῦται σήμερον τῆς ἀρχαίας, ὡς θέλω προσπαθήσει νὰ δείξω διὰ βραχέων.

« Δέξω τοίνυν τὴν ἀρχαίαν παιδεῖαν ὡς διέκειτο » (1).

Ἡ ἀγωγή τῶν παίδων παρὰ τοῖς πάλοι σκοπὸν μάλιστα εἶχε τὴν πόλιν· διότι ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς ἡ ἀρχή, ἣν ἐκφράζει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι « οὐ χρὴ νομίζειν αὐτὸν αὐτοῦ

(1) Ἀριστοφ. Νεφ. στ. 943.

τινα εἶναι τῶν πολιτῶν· ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως». Καί, κατὰ Δημοσθένη· « Ἡγεῖτο ἕκαστος οὐ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ μόνον γεγονέναι, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίδι ». Καὶ εὐνόητον ἐστίν, ὅτι ἐν δημοκρατίαις, ἐν αἷς ἄρχων ἦν ὁ ὑπὸ τοῦ κλήρου ἀναδεικνύμενος, καὶ νομοθέτης ἦν πᾶς πολίτης, ἔπρεπε πάντες νὰ παρασκευάζωνται πρὸς σκόπιμον καὶ ἀκίνδυνον ἐξάσκησιν τῶν μεγάλων τούτων ἀστυκῶν καθηκόντων· ἔπρεπε πᾶν παιδίον ν' ἀνατραφῇ ὡς μέλλον πολιτευόμενος. Δι' ὃ καὶ « αἱ μᾶλλον εὐημεροῦσαι » τῶν πόλεων, κατ' Ἀριστοτέλην, περὶ πλείστου ποιούμεναι τὴν ἠθικὴν τῶν πολιτῶν ἀγωγὴν, εἶχον δημοσίους ἐπιμελητάς τῶν ἐφήβων, καὶ παιδονόμους, καὶ κοσμητάς, καὶ σωφρονιστάς· καὶ περὶ Σπάρτης, ὅπου οἱ τοιοῦτοι ἄρχοντες ἐκαλοῦντο Βιδιαῖοι, λέγει ὁ Ξενοφῶν, ὅτι « Οὐδέποτε ἐκεῖ οἱ παῖδες ἔρημοι ἄρχοντος εἰσίν ».

Ἦν δ' ἔργον τῶν ἀρχόντων τούτων νὰ ἐπιτηρῶσι καὶ ῥυθμίζωσι τῶν νέων τὰ ἥθη, καὶ νὰ ἐνασχωσιν αὐτούς, ὡς εἰς πρῶτην τοῦ χρηστοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν, εἰς κοσμιότητα καὶ εἰς σωφροσύνην, καὶ νὰ τοὺς τρέφωσιν εἰς σέβας πρὸς τὸ ἠθικῶς ἀγαθόν, καὶ μάλιστα εἰς σέβας εἰς ἑαυτούς. Ὡστε ἔλεγε Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, « Τοὺς νέους δεῖν ἐπὶ μὲν τῆς οἰκίας τοὺς γονεῖς αἰδεῖσθαι, ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς ἀπαντῶντας, ἐν δὲ ταῖς ἐρημίαις ἑαυτούς ». Διὰ τοῦτο ἐπετήρουν αὐτῶν καὶ τὸ ἥθος, καὶ τὸν τρόπον, καὶ τὴν ἀναβολήν, καὶ τὸ βάδισμα, καὶ ἀπεῖργον αὐτοὺς συγνῆς φοιτήσεως εἰς δημόσια μέρη, εἰς δικαστήρια, βουλευτήρια, καὶ τὴν ἀγοράν, καὶ τοσοῦτον πάσης πολιτικῆς πολυπραγμοσύνης μεμακρυσμένους ἐπαιδοκόμουν αὐτούς, ὥστε περὶ Θεομνήστου, προσήβου ἤδη ὄντος, ὅτε οἱ Τριάκοντα ἐθανάτωσαν τὸν πατέρα του, ὁ Λυσίας λέγει, ὅτι, « ταύτην

ἔχων τὴν ἡλικίαν, οὐδ' εἰ ἐστὶν ὀλιγαρχία ἡπίστατο».

Τὸ δ' ἐλαττήριον ταύτης τῆς ἀγωγῆς, ἣτις διέπλαττε τοὺς ἀτρομήτους τῆς ἀρχαιότητος ἥρωας, ἴσως ξενήκουστον φανῇ ὅτι ἦν ὁ «φόβος», ὃν ὁμῶς ἐταύτιζον οἱ ἀρχαῖοι μετὰ τῆς αἰδοῦς. «Ἡ γὰρ τῶν ἀρχόντων παρουσία», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «ἐμποιεῖ τὴν ἀληθινὴν αἰδῶ καὶ τὸν τῶν ἐλευθέρων φόβον». Ἀλλὰ τὸν φόβον τοῦτον ἐνεποιοῦν καὶ δι' ὕλικῶν προσέτι τιμωριῶν κατὰ τῶν ἀπειθούντων, αὐτοὺς «ὥσπερ ξύλον διεστραμμένον καὶ καμπτόμενον εὐθύνοντες ἀπειλαῖς καὶ πληγαῖς» κατὰ Πλάτωνα· καὶ οἱ δυσήνιοι «ἐτραχηλίζοντο καὶ ἐμαστιγοῦντο» διὰ τοῦ «νάρθηκος», ὃν σχολιαστὴς τις ἐτυμολογεῖ «ἀπὸ τοῦ νεαροῦς θήγειν, ἥτοι τοὺς νεαροὺς παῖδας ἀκονᾶν καὶ ὀρμᾶν πρὸς τὰ μαθήματα», ὡς καὶ ὁ κωμικὸς Μένανδρος φρονεῖ ὅτι «ὁ μὴ δαρεῖς ἄνθρωπος οὐ παιδεύεται».

Οὕτως ἐπαιδαγωγοῦντο εἰς αὐστηράν πειθαρχίαν, εἰς συστολήν καὶ αἰδῶ, εἰς ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους, καὶ εἰς ἀποχὴν ἀπὸ αῶρου εἰς τὰ δημόσια ἀναμίξεως, ὑποβαλλόμενοι ἀγογγύστως καὶ εἰς σωματικὰς πολλάκις ποινὰς οἱ μεγαλόφρονες νεανῖαι, ἄνευ ταπεινώσεως τῆς φιλοτιμίας αὐτῶν, διότι ταπεινωτικὴν ἐθεώρουν οὐχὶ τὴν κόλασιν, ἀλλὰ τὴν κολάσιμον πρᾶξιν. Καὶ αὐτοὶ δὲ τῆς Σπάρτης οἱ ἀδάμαστοι μαχηταὶ οὕτως ἀνετρέφοντο ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ, ὥστε ὁ Ξενοφῶν λέγει περὶ αὐτῶν· «Ἐκείνων γὰρ ἥτιον μὲν ἂν φωνὴν ἀκούσαις ἢ τῶν λιθίνων, ἥτιον δ' ἂν ὄμματα μεταστρέψαις ἢ τῶν χαλκῶν, αἰδημονεστέρους δ' ἂν αὐτοὺς ἡγήσαιο τῶν ἐν τοῖς θαλάμοις παρθένων». Οὕτω δὲ παιδεύομενοι εἰς σεμνότητα καὶ εἰς πειθαρχίαν, ἠὔξανον εἰς σπουδαιότητα καὶ εἰς γνῶσιν τοῦ καθήκοντος, ἱκανοὶ νὰ ἄρχωσι, καθ' ὃ μαθόντες νὰ ἄρχωνται. «Τὸν γὰρ

μέλλοντα καλῶς ἄρχειν, ἀρχθῆναι δεῖν πρότερον » λέγει ὁρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης.

Καθωδήγουν δὲ τῶν εὐπορωτέρων νέων τὴν ἀνατροφήν καὶ κατ' οἶκον παιδαγωγοί, παραλαμβάνοντες αὐτούς, κατὰ τὸ ἕκτον περίπου ἔτος. ἀπὸ τῶν τροφῶν, ἐνίοτε μὲν μισθωτοί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ θεράποντες, ἢ καὶ δοῦλοι. Καὶ εἶχον μὲν πᾶσαν ἐπ' αὐτῶν πειθαρχικὴν ἐξουσίαν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν διδάσκαλοι, συνώδευον δὲ μόνον τοὺς παῖδας εἰς τοῦ διδασκάλου, καὶ ἐπετήρουν αὐτῶν τὴν συμπεριφορὰν· δι' ὃ καὶ παρ' αὐτῶν παιδεῖα κυρίως δὲν ἀπηγτεῖτο· πολ- λάκις μάλιστα ὑπὸ τῶν συγγραφέων ψέγονται οἱ γονεῖς, ὅτι παρέδιδον τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀμα- θῶν καὶ βαρβαρίζοντων, καὶ εἰς πᾶν ἄλλο ὡς ἀχρήστων θεωρουμένων. « Ὅ, τι δ' ἂν εὖρωσιν ἀνδράποδον οἰνόλη- πτον », λέγει ὁ Πλούταρχος, « καὶ λίχρον, πᾶσαν πραγ- ματεῖαν ἄχρηστον, τούτῳ φέροντες ὑποβάλλουσι τοὺς υἱούς ».

Ἄλλ' ἐν ᾧ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν, καθ' ὃ συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολιτικῶν ἀρετῶν, ἐθεώρουν ὡς δη- μοσίας ἐπιμελείας ἀξίαν οἱ ἀρχαῖοι, δὲν φαίνονται τὴν αὐ- τὴν πεποιθήσιν ἔχοντες καὶ περὶ τῆς κυρίως ἐκπαιδεύσεως, ἣν « αἱ πλεῖσται πόλεις » κατέλειπον μᾶλλον εἰς τὴν διά- κρισιν ἐνὸς ἐκάστου, « ἀφεῖσαι παιδεύειν ὅπως τις ἐθέλει τοὺς ἐαυτῶν παῖδας », ὡς ὁ Ξενοφὼν μαρτυρεῖ. Καὶ ἀνα- φέρει μὲν ὁ Αἰσχίνης Σολωνίους τινὰς νόμους περὶ ἐκπαι- δεύσεως ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' αὐτοὶ περιστρέφονται εἰς τὴν ἀστυνομίαν τῶν διδασκαλείων, κανονίζοντες, ὑπὲρ τῶν ἡθῶν, τὰς ὥρας τῆς ἀνοίξεως αὐτῶν καὶ τῆς κλείσεως, καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ προσόντα τῶν εἰς οὓς ἡ εἴσοδος ἐπετρέ- πετο. Καὶ ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ νόμου, παραγγέλλοντος

νά διδάσκωνται τοῖς παιδίοις ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστική· καὶ ἀλλαχοῦ μνημονεύεται κείμενον, ἴσως τοῦ αὐτοῦ νόμου, λέγον· «*Τοὺς παῖδας διδάσκεισθαι πρῶτον νεῖν τε (δηλαδὴ κολυμβᾶν) καὶ γράμματα*». Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν παραγγελίαι καὶ νουθεσίαι μᾶλλον ἢ διαταγαὶ τοῦ νομοθέτου δημοσίως ἐπιβαλλόμεναι. Οὕτε δ' ἡ ὑπὸ τῶν Τροϊζηνίων ἐπὶ τῶν Μηδικῶν ψηφισθεῖσα δημόσιος μισθοδοσία τῶν διδασκάλων, πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν παρ' αὐτοῖς προσφυγόντων Ἀθηναίων, ἦτον ἄλλο ἢ φιλόξενος καὶ φιλάδελφος ἐλευθεριότης ἐν περιστάσει ἐκτάκτῳ, οὐχὶ δ' ἀπόδειξις δημοσίως ὀργανισμένης παιδείσεως. Ὁ Χαιρώνδας μόνος λέγεται νομοθετήσας τοῖς Ἐπιζεφυρίοις Λοκροῖς «*τῶν πολιτῶν τοὺς υἱεῖς ἅπαντας μαθάνειν γράμματα, χορηγούσης τῆς πόλεως τοὺς μισθοὺς τοῖς διδασκάλοις*». Ἀλλὰ τῶν νόμων τούτων ἡ γνησιότης ἡμφισβητήθη. Ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δὲ τὸ πρῶτον ἐποχῆς ἀπαντᾶται παράδειγμα στρατηγοῦ διενεργήσαντος ἐξετάσεις μαθητῶν καὶ διδασκάλων, καὶ πρὸς ἐμψύχωσιν τοὺς εὐδοκιμωτέρους εἰς δεῖπνον καλέσαντος.

Ἐλεύθερος ἦν ἕκαστος ἐπομένως νὰ παιδευθῇ ὥς καὶ ὅσον ἤθελε· δι' ὃ καὶ ἐν Ἀθήναις, λέγει ὁ Πλάτων, ὅτι μόνοι οἱ παῖδες τῶν «*καλῶν κἀγαθῶν*» ἐπαιδεύοντο. Ἐγένετο δ' ἡ ἐκπαίδευσις οὐχὶ κατ' οἶκον, ἀλλ' εἰς διδασκαλεῖα, ἅτινα ἦσαν ἰδιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις διδασκάλων, μισθὸν πραττόντων παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν, καὶ εἰς ἃ προσήρχοντο, ἢ ἔπρεπε νὰ προσέρχωνται οὗτοι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος, περὶ τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας των.

Κατ' ἔθος ὁμῶς, πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος, ἐν ταῖς ἐπισημοτέραις πόλεσι καὶ κατὰ τοὺς ἀρίστους καιροὺς, ἦν ὁμοίомορφος «*ἡ ἐγκύκλιος παιδεία, πάντων τῶν Ἑλλή-*

νων ὁμοίως παιδευομένων », κατὰ Θεόφραστον, καὶ περιλαμβάνανε πρωτίστως τρία τινά, τὴν γραμματικὴν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν. Περὶ τῶν Ἀθηναίων δ' ἰδίως λέγει ὁ Πλάτων· « Ὀρῶντες γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν ὑμᾶς τε αὐτοὺς καὶ τοὺς παῖδας ὑμῶν ἱκανῶς μεμαθηκότας, ἃ δὴ παιδείαν ἀρετῆς τελέαν εἶναι ἡγεῖσθε . . . ». Καὶ περὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, πλὴν τῶν Σπαρτιατῶν, ὁ Ξενοφῶν· « Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φαίνονται κάλλιστα τοὺς νιεῖς παιδεύειν . . . πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐν παλαιστοῖς ».

Ἦν δ' ἡ Γραμματικὴ ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, καὶ τὰ πάθη τῶν λέξεων διακρίνειν, τέχνη εὐκολος, ἣν ταπεινοὶ πολλάκις ἐδίδασκον βιομήχανοι, ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ σκωπτικῶς μετ' ἀνδρῶν ταριχοπωλῶν καταριθμούμενοι, ἐν ταῖς τριόδοις οὐ σπανίως μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν καθήμενοι, « χαμαιδιδύσκαλοι », ὡς καλεῖ αὐτοὺς ὁ Ἱεροκλῆς, ἀπὸ λυπροῦ μισθαρίου ἀποζῶντες, καὶ αὐτοῦ ἔστιν ὅτε ἀνάξει διὰ τὴν ἀμάθειάν των, ὡς ἐκεῖνος πρὸς ὃν προσελθὼν ὁ Θεόκριτος, καὶ ἀκούσας αὐτὸν φάυλως ἀναγινώσκοντα, τὸν ἠρώτησε· « Διατί γεωμετρεῖν οὐ διδάσκεις; Τοῦ δ' εἰπόντος, ὅτι οὐκ οἶδα· καὶ τί τοῦτ' ; εἵπεν· οὐδὲ γὰρ ἀναγινώσκειν ».

Ἀλλὰ τὴν στοιχειωδεστάτην ταύτην γνῶσιν τῆς γραμματικῆς ἀνεδείκνυε σπουδαίαν διὰ τὴν διάπλασιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας ἡ περίστασις, ὅτι τὸ πάγκοινον βιβλίον ἐξ οὗ ἐδιδάσκοντο τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ὁ ἠναγκάζοντο ν' ἀντιγράφωσι καὶ ν' ἀποστηθίζωσιν, ἣν ἡ ποιητικὴ ἐγκυκλοπαιδεία πασῶν τῶν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν, πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν γνώσεων τῶν ἀρχαίων, ἦν

ὁ Ὅμηρος. Τούτου, κατὰ Ξενοφῶντα, ἕκαστος πατήρ ἡνάγαζε τὸν υἱὸν αὐτοῦ « Πάντα τὰ ἔπη μαθεῖν, ὅπως ἀνὴρ ἀγαθὸς γένηται ». Καὶ μετὰ τοῦ Ὀμήρου συνεδιδάσκοντο « οὐ ψυχαγωγίας χάριν, ἀλλὰ σωφροτισμοῦ », κατὰ Στράβωνα, καὶ ἄλλοι τινὲς ποιηταί, συναπεργαζόμενοι τῆς διανοίας τὸν ἐξευγενισμόν, ὡς καὶ ὁ Πλάτων λέγει· « Παρατιθέασιν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν βάθρων ἀναγινώσκειν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα, καὶ ἐκμανθάνειν ἀναγκάζουσιν, ἐν οἷς πολλαὶ μὲν ρουθετήσεις ἔνεισι, πολλαὶ δὲ διέξοδοι καὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ὁ παῖς ζηλῶν μιμῆται καὶ ὀρέγεται τοιοῦτος γενέσθαι ». Καὶ τ' αὐτὰ πρεσβεύει καὶ ὁ Αἰσχίνης· « Διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι ἡμᾶς παῖδας ὄντας τὰς τῶν ποιητῶν ἐκμανθάνειν γνῶμας, ἵν' ἄνδρες ὄντες αὐταῖς χρώμεθα ». Ὡστε τοὺς ποιητάς, καθ' ὃ ταμίας πάσης τῆς ἀρχαίας σοφίας, αἰνίττεται καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ὅτε λέγῃ περὶ τῶν γραμμάτων ἐν γένει· « Τοὺς ἐπισταμένους καὶ ὀρθῶς χρωμένους αὐτοῖς μὴ μόνον ἐμπείρους γίνεσθαι τῶν ἐπὶ τῆς ἡλικίας τῆς αὐτῶν πραχθέντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρόποτε γιγνομένων ».

Ἡ δὲ Μουσική, εἰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διατείνεται, ὅτι « ἡδονῆς χάριν οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς », ἦν ὅμως τέχνη θεωρουμένη ὡς ἐπίσης ἀπαραίτητος εἰς πάντας τοὺς ἐλευθερίως τεθραμμένους, καθ' ὃ ρυθμίζουσα αὐτῶν τὴν ψυχὴν. « Πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται », κατὰ Πλάτωνα, ὅστις καὶ συνεχομένην αὐτὴν θεωρεῖ μετὰ πάσης τῆς ἠθικῆς τῶν λαῶν ὑπάρξεως· δι' ὃ καὶ φρονεῖ μετὰ τοῦ Δάμωνος ὅτι « οὐδαμοῦ κινεοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων ». Καὶ μικρὰς μὲν ἀπελάμβανε τιμῆς ἡ μουσική ὅτε ἦν ἀπλὴ βιοποριστικὴ χειρουργία, ὡς ἐχλεύα-

ζεν ὁ Ἀλκιβιάδης τῶν Θηβαίων τὴν ἔξοχον περὶ τὸ αὐλεῖν δεξιότητα, λέγων, « *Αὐλήτωσαν οὖν Θηβαίων παῖδες, οὐ γὰρ ἴσασι διαλέγεσθαι* ». Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν αὐλητικὴν κατ' ἀρχὰς ζήλω τῶν Θηβαίων ἐπιδοθέντες, ἀπέβριψαν εἴτα αὐτὴν, ὥς καὶ ἡ Θεὰ αὐτῶν εἶχε ῥίψει τοὺς αὐλοὺς εἰς τὸν δῦσμορφον Μαρσύαν. Ἄλλ' ἐκείνη μὲν φιλαρέσκως εἶχεν ἀρνηθῆ τὴν τέχνην τοῦ αὐλεῖν ὥς τὸ πρόσωπον διαστρέφουσιν, οὗτος δέ, κατ' Ἀριστοτέλην, « ὥς μὴ συντείνουσιν πρὸς ἀρετὴν ». Ἡθοποιητικὴν δὲ μᾶλλον ἐφρόνουν τὴν λύραν καὶ τὴν κιθάραν, οὐ μόνον ὥς τὴν ψυχὴν εἰς καθαρωτέραν ἐντεινούσας ἀρμονίαν, ἀλλὰ καὶ διότι πρὸς αὐτάς ἐψάλλοντο αἱ μεγάλων καὶ εὐγενῶν πράξεων ποιητικαὶ διηγήσεις. « *Πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴν καθαρίζειν μάθωσι* », λέγει ὁ Πλάτων, « *ἄλλων αὖ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν, εἰς τὰ καθαρίσματα ἐντείνοντες, καὶ τοὺς ῥυθμούς τε καὶ τὰς ἀρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκειοῦσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν παίδων, ἵνα ἡμερώτεροί τε ᾖσι, καὶ εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμωστότεροι γιγνώμενοι, χρησίμως ᾖσιν εἰς τὸ λέγειν τε καὶ πράττειν* ». Τοσοῦτο δὲ σπουδαῖον μέρος τῆς ἀγωγῆς ἔθεωρεῖτο μετὰ τῶν γραμμάτων καὶ ἡ μουσική, ὥστε, κατ' Αἰλιανόν, οἱ Μιτυληναῖοι ἀτιμωτικὴν ποινὴν ἐπέβαλλον εἰς τοὺς ἀφισταμένους τῶν συμμάχων, τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ διδάσκεισθαι γράμματα καὶ μουσικὴν, « *πασῶν κολάσεων ἡγρησάμενοι βαρυντάτην εἶναι ταύτην, ἐν ἀμαθίᾳ καὶ ἀμουσίᾳ καταβιῶναι* ». Ἦρχιζε δ' ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς, κατὰ Πλάτωνα, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας.

Ἡ δὲ *Γυμναστική*, ὑπὸ γυμναστῶν καὶ παιδοτربῶν εἰς τὰ γυμνάσια ἐνασκουμένη καὶ διδασκομένη ἐν ταῖς παλαίστραις, σκοπὸν εἶχε τὴν ἀνάπτυξιν ἰσχυροῦ σώματος, καὶ

καθ' ἑαυτὸ χρησίμου εἰς τῆς πατρίδος τὴν ὑπηρεσίαν, καὶ μόνου καταλλήλου ἵνα στέγῃ ψυχὴν ἰσχυράν. Περιελάμβανε δὲ πάσας τὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος, καὶ προσέτι καὶ τὴν ὀπλομαχίαν καὶ τὴν ἵππικὴν, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, χωροῦσα δέ, μετὰ τῶν ἐπιπονωτέρων γυμνασμάτων, μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ ἔτους, ἢ τοῦ τέλους τῆς ἡβῆς. Καί, κατὰ Πλάτωνα, ἔπρεπε νὰ συμβαδίζωσι μουσικὴ καὶ γυμναστικὴ, ἰσοῤῥόπως τὸ φιλόσοφον καὶ τὸ θυμοειδὲς ἀναπτύσσουσαι τῆς ψυχῆς. « Τὸν κάλλιστ' ἄρα μουσικῇ γυμναστικὴν κεραυνόντα, καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέροντα, τοῦτον ὀρθώτατ' ἂν φαίμεν εἶναι τελέως μουσικώτατον καὶ εὐαρμοστότατον ».

Ἄλλ' ὁ τοσοῦτον στενὸς κύκλος παιδείας δὲν ἐδύνατο ν' ἀρκέσῃ ἐπὶ πολὺ εἰς διάνοιαν ὡς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἐν δημοκρατουμέναις πολιτείαις ἡ περὶ τὸ λέγειν εὐχέρεια ἦν ἐν τῶν ἀναγκαιοτάτων προτερημάτων. Καὶ ἡ μὲν κατὰ χρησις αὐτῆς πηγήγαγε τὴν ἀδολεσχίαν, περὶ ἧς παραπονεῖται ὁ Ἀριστοφάνης, ὅτι « γεαρίσκων αἰεὶ δι' ἡμέρας λαλούντων πλήρες τὸ βαλαρεῖον ποιεῖ, κενὰς δὲ τὰς παλαίστρας ». Ἐκ δὲ τῆς ὑπὸ μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν καλλιεργείας αὐτῆς ἐβλάστησεν ἡ ῥητορικὴ, ἣν ὡς τέχνην ἐδίδαξε πρῶτος ὁ Λυσίας, μετὰ τὰ Πελοποννησιακά, καὶ μετ' αὐτὸν ἕτεροι, παρὰ τῶν ἐθελοντῶν ἀκροατῶν μισθὸν πράττοντες οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν χιλίων δραχμῶν. Καὶ ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν Δημοσθένην, θελήσαντα νὰ δώσῃ 200 μόνον δραχμάς, ὅπως μάθῃ τὸ πέμπτον τῆς τέχνης, « Οὐ τεμαχίζομεν, ὦ Δημόσθενες, εἶπε, τὴν πραγματείαν. Ὡσπερ δὲ τοὺς καλοὺς ἰχθῦς ὅλους πωλοῦμεν, οὕτω καὶ γώ σοι, εἰ βούλοιο μαθητεύειν, ὁλόκληρον ἀποδώσομαι τὴν τέχνην ». Καὶ γνωστοὶ εἰσὶν οἱ Κλεάνθαι, οἱ Μένανδροι

καὶ οἱ Ἀσκληπιάδαι, οἵτινες φρεαντλοῦντες καὶ κηπουροῦν-
τες κατάρθουν ὡς ἀποτίσωσι τὰ διὰ τοὺς τότε χρόνους βα-
ρύτατα ταῦτα δίδακτρα.

Ἄλλ' ἡ τέχνη τοῦ λέγειν προϋποτίθησι τὴν τοῦ νοεῖν
καὶ διαλογίζεσθαι, ἥς ἡ κατάχρησις καὶ διαστροφή ἦν ἡ
παιδαριώδης σοφιστική. « Καὶ γάρ, ὥσπερ ἐκ τύχης τότε
φορὰ γενέσθαι συνέβη σοφιστῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, λέγει ὁ
Πλούταρχος, καὶ τούτοις οἱ νέοι πολὺν τελοῦντες ἀργύ-
ριον, οἰήματος ἐπληροῦντο καὶ δοξοσοφίας, καὶ λόγων
ἐζήλουν σχολὰς καὶ διατριβὰς ἀπράκτους ἐν ἔρισι καὶ
φιλοτιμίαις· καλὸν δὲ καὶ χρήσιμον οὐδ' ὅτιοῦν ». Ἄλλ'
ἄνθρωποι δαιμόνιοι, ὁ Σωκράτης, ἐκ τῶν ματαιοσκόλων τούτων
συζητήσεων ἐπωφεληθεὶς, ἔτρεψεν αὐτὰς πρὸς τὴν εὕρεσιν
τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐσκέδασε μεταξὺ τῶν
ἀνθρώπων τὸ πρὶν παρ' ὀλίγοις ἐν κρυπτῷ αὐγάζον οὐρά-
νιον φῶς τῆς φιλοσοφίας, ἥς πρώτην σχολὴν ἱδρυσεν ὁ θε-
σπέσιος αὐτοῦ μαθητής, ὁ Πλάτων, τὴν Ἀκαδημίαν.

Ἡ φιλοσοφία ὅμως μικρὸν θὰ διέφερε τῆς σοφιστικῆς,
ἂν δὲν ἐστηρίζετο καὶ ἐπὶ γνώσεων ἐπιστημονικῶν, ὧν αἱ
δημωδέστεραι, καὶ τοῖς ἀνωτέρας παιδείας ἐφιεμένοις κοι-
νότερον διδασκόμεναι, ἦσαν ἡ ἀριθμητική, ἡ γεωμετρία
καὶ ἡ ἀστρονομία. Καὶ ὁ μὲν Σωκράτης διδακτέα ἐφρόνει
μόνα τὰ στοιχειωδέστερα καὶ κοινωνικῶς χρησιμώτερα τού-
των μέρη. Ὁ Ἰσοκράτης ὅμως, καὶ τοι λέγων ὅτι « οἱ
πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ὑπειλήφασιν ἀδολεσχίαν καὶ
μακρολογίαν εἶναι τὰ τοιαῦτα τῶν μαθημάτων », οὐχ
ἥττον ὑπερασπίζεται τὴν σπουδὴν αὐτῶν ὡς οὐχὶ ὅλως
ἀνωφελῆ. Ὁ δὲ Πλάτων ἤδη λέγει· « Ἐτι δὲ τοίνυν τοῖς
ἐλευθέροις ἐστὶ τρία μαθήματα, λογισμὸν μὲν καὶ τὰ
περὶ ἀριθμοὺς ἐν μάθημα, μετρητικὴν δὲ μήκους καὶ

ἐπιπέδον καὶ βάθους ὡς ἐν αὐτῷ δεύτερον, τρίτον δὲ τῆς τῶν ἀστρῶν περιόδου πρὸς ἄλληλα ὡς πέφυκε πορεύεσθαι». Ἐδιδάσκοντο δ' αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ἀριθμητικῆς ὁμοῦ μετὰ τῶν γραμμάτων. Καὶ μόνον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, αἱ ἐπιστῆμαι αὐταὶ μετὰ τῆς φιλοσοφίας (ἢ διαλεκτικῆς) καὶ τῆς ῥητορικῆς, τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, ἀπετέλεσαν τὸν κύκλον τῶν ἐπτά ἐπιστημῶν, αἵτινες περιελάμβανον κατὰ τοὺς τότε πάσας τὰς τῇ ἐλευθερίᾳ ἀγωγῇ πρεπούσας γνώσεις. Εἰς ταύτας δὲ τινες προσέθεντο καὶ τὴν ἰατρικὴν, ἄλλοι δὲ καὶ τὴν καλλιτεχνίαν, ἤτοι τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν γλυπτικὴν καὶ τὴν γραφικὴν.

Τοιαύτη, ἐν βραχεῖ, τῶν ἀρχαίων ἡ ἀγωγή καὶ παιδεία. Ἄν δ' ἐκεῖθεν εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς στρέψωμεν τὸ βλέμμα, εὐρήσομεν ὅτι ἡ πρώτη ἀγωγή στερεῖται μὲν νῦν τῆς δημοσίας ἐπιμελείας καὶ διευθύνσεως, ἱδρύται ὅμως ἐπὶ βάσεως ὀρθοτέρας, τῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἐπιβάλλεται οὐχὶ διὰ μαστιγώσεων καὶ πληγῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς γνησίας φιλοτιμίας, καὶ διὰ τῆς ἐνασχήσεως τῶν ἀρχῶν εἰς ἃς πᾶς γονεὺς ὑποχρεοῦται ὑπὸ τῆς θρησκείας ὡς ἀνατρέφῃ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὰ τέκνα αὐτοῦ.

Ἐξ ἐναντίας δ' ἡ κυρίως ἐκπαίδευσις, ἡ δημοτικὴ καὶ, διατάσσεται παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοῦ νόμου πολὺ ὑποχρεωτικώτερον ἢ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Λαὸς ἐλεύθερος ἀπαιτεῖται νὰ ᾖ λαὸς πεπαιδευμένος. Ἡ ἐξάσκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀπαιτεῖ γνώσεών τινων δόσιν, καὶ περὶ τῆς χορηγίας αὐτῶν μεριμνᾷ παρ' ἡμῖν ὁ νόμος, διδασκάλους παιδεύων, καὶ δημοτικὰ καὶ Ἑλληνικὰ σχολεῖα πανταχοῦ τοῦ κράτους δημοσίᾳ δαπάνῃ διατηρῶν.

Ἡ δὲ τῆς ἀνωτέρας παιδείας ἀνάγκη οὐδ' ἡ αὕτη

ἐστίν, οὐδ' ἐκ τῆς αὐτῆς πηγάζει θεωρίας, ὡς ἡ τῆς κατωτέρας. Καὶ πᾶσα μὲν ἐξηυγενισμένη πολιτεία καὶ ἐνδιαφέρεται, καὶ ἀνάγκην ἔχει, καὶ καύχημα ἑαυτῆς θεωρεῖ, νὰ περιέχῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἄνδρας πολυμαθεῖς, οἵτινες ἀξίως νὰ ὑπηρετῶσι καὶ δοξάζωσιν αὐτήν· ἀλλ' οὐδὲ δύναται οὐδ' ἀνάγκην ἔχει ν' ἀπαιτῇ ἵνα ὧσι πάντες αὐτῆς οἱ πολῖται σοφοί, ὡς ἀξιοῖ νὰ ἔχωσι πάντες τὴν διανοητικὴν προπαίδειαν. Παρασκευάζει ἐπομένως διδασκῆρια εἰς ἃ νὰ εὐρίσκωσιν ἀφορμὴν καὶ εὐκολίαν νὰ γίνωνται μέτοχοι τῆς ἀνωτάτης παιδείας οἱ βουλόμενοι καὶ δυνάμενοι, ἀδιαφοροῦσα ὅμως τίνες ἔσονται οὗτοι, καὶ πεπεισμένη ὅτι, ἐν λαῷ φιλοτίμῳ καὶ νοήμονι ὡς τῷ Ἑλληνικῷ, οὐδέποτε αἱ τάξεις αὐτῶν ἔσονται λειψανδροῦσαι καὶ ἀραιαί, τὰ δὲ τῶν ἀπολειπομένων κενὰ προθύμως ἀναπληρωθήσονται πάντοτε ὑπὸ πλειόνων ἢ ὅσους ἀπαιτεῖ ἡ δημοσία ἀνάγκη, ὑπὸ τῶν κατανοούντων ὅτι αὐτοὶ ἔχουσι πρῶτον καὶ μέγιστον καὶ ἡθικὸν καὶ ὕλικόν συμφέρον ἵνα ἐκπαιδευθῶσι.

Καὶ ὅμως ἐλευθεριώτερος παρ' ἡμῖν σήμερον ὁ νόμος τοῦ ὅσον αὐστηρῶς ἀπαιτοῦσιν αἱ τῆς πολιτείας ἀνάγκαι, καὶ τοῦ ὅσον ἐστὶ παρ' οἷφ' ὅποτε ἄλλω ἔθνει, ἀφορῶν δ' εἰς τὴν ταχίστην ἐπανόρθωσιν τῆς ἐπὶ τῶν δουλικῶν αἰώνων ἐπενεχθείσης ἡθικῆς ζημίας, παρέχει ἄμισθον οὐ μόνον τὴν κατωτάτην ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν, ἥτις καὶ παρὰ τοῖς προγόνοις ἡμῶν διὰ μεγάλων δαπανῶν, καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν συγχρόνων δι' ἀδρῶν χορηγεῖται διδάκτρων· διότι καὶ παρ' ἐκείνοις, ὡς καὶ παρὰ τισι τούτων, ἐπιπολλάζει ἡ δόξα, ὅτι ἡ ἀνωτέρα παιδείσις ἄνευ τῆς ἀνωτέρας ἡθικῆς ἀγωγῆς ἐστὶν ὅπλον ἐπικίνδυνον μᾶλλον ἢ ἐπωφελές, ὡς ἐν ἄλλοις ἐπρέσβευεν ὁ Σωκράτης, ὅστις «*Τούς, ἄνευ σωφρονεῖν, ταῦτα δυναμένους, ἀδι-*

κωτέρους τε, καὶ δυνατωτέρους κακουργεῖν ἐνόμιζεν εἶναι ».

Καὶ γενικῶς μὲν πεπαιδευμένους ἄνδρας καταρτίζουσι παρ' ἡμῖν τὰ Γυμνάσια· τὴν δ' εἰδικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν παιδείαν παρέχει, μετὰ τὴν ἐν ἐκείνοις προπαρασκευήν, τὸ Πανεπιστημεῖον, οὗ τὴν ἀνωτάτην διανοητικὴν ἐνότητα ἀποτελεῖ ἡ φιλοσοφία, εἰς πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις τὴν ζωογόνον αὐτῆς ἰκμάδα διακλαδεύουσα, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῆς καταυγάζουσα. Ταύτης κεχρισμένοι στρατιῶται οἱ εἰς τὸ στάδιον τῆς πανεπιστημονικῆς παιδείσεως ἀλειφόμενοι, τάττονται μὲν πάντες ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν αὐτῆς σημαίαν, ἀλλ' εἰς τέσσαρας διαστέλλονται λόγους, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὁρμωμένους ἀφετηρίας, πρὸς διάφορα δὲ τέρματα διευθυνομένους.

Καὶ πρωτοστάτης μὲν χωρεῖ ὁ τῆς Θεολογίας, ἥτις ἐστὶν αὕτῃ ἡ φιλοσοφία, οὐρανίῳ φωτὶ περιαιυγάζομένη, ἐστὶν αὕτῃ ἡ ἀλήθεια, — διότι δύο ἀλήθειαι δὲν ὑπάρχουσι, — θεόθεν λαβοῦσα τὸ βέβαιον κῦρος, ὁ ἀτελῶς μόνον καὶ ἀμφιβόλως δύνανται νὰ χορηγήσωσιν αὐτῇ αἱ σφαλλόμεναι σκέψεις τοῦ ἀνθρωπίνου πεπερασμένου νοός. Ἡ θεολογία ἐστὶν ἡ φιλοσοφία ἀποκεκαλυμμένη. Οἱ δ' ἐν αὐτῇ διδασκόμενοι τὰς τὸν ἄνθρωπον μᾶλλον ἐνδιαφερούσας ὑψίστας ἀληθείας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν πηγάζοντας ἠθικοὺς τῆς διαγωγῆς κανόνας, καὶ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας δι' ὧν τὰ δόγματα διεκρίθησαν καὶ ἰδρύθη ἀπ' αἰώνων ἡ ἱερὰ ἡμῶν Ἐκκλησία, καὶ τὰ καθήκοντα τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς καθιερωμένων, ἂν ἔχωσιν ἐμβριθεῖ τὸν νοῦν καὶ εὐσεβεῖ καὶ θερμῶς πατριωτικὴν τὴν καρδίαν, πρέπει νὰ συναισθάνωνται τῆς κλήσεως αὐτῶν τὴν σοβαρότητα καὶ τὸ ὕψος, ὅτι αὐτοὶ ἔσονται οἱ λαμπτήρες τοῦ

ἐν σκότει χωροῦντος λαοῦ, οἱ ἡθοποιοὶ τοῦ ἔθνους, οἱ παρήγοροι τῶν πασχόντων, οἱ ἔχοντες τὴν κληρονομίαν καὶ παρακαταθήκην τοῦ ἱεροῦ πυρός, ὁ κατέλιπον αὐτοῖς οἱ Βασίλαιοι καὶ Χρυσόστομοι, καὶ εἰς οὗ τὴν θέρμην διετηρήθη ζῶν, καὶ ἐξ οὗ ἐξέλαμψεν αὐθις ὁ Ἑλληνικὸς ἐθνισμός. Ἀναλογιζόμενοι πρὸς τίνα ἀγῶνα ἀποδύονται, οὕτως ὀφείλουσι νὰ παρασκευάζωσι τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν· καὶ ὁ ἑαυτὸν αἰσθανόμενος οὐχὶ τεθωρακισμένον πρὸς τὴν ἀγίαν κλησιν, καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ οὐχὶ καθαρὰν, ὡς πρέπει τῷ προσερχομένῳ εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ οὐχὶ ἀπηλλαγμένην τοῦ ζυζανίου τῆς ἀμβολίας, οἷα πρέπει τῷ στρατιώτῃ τῆς ἀληθείας, ἃς ἀπέχη μᾶλλον ἐπαγγέλματος δι' ὃ πρῶτος πρέπει νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἂν ὑπὸ τὴν ἱερὰν ἀναβολὴν κρύπτῃ ὑπόκρισιν ἢ χαλαρὰν πίστιν.

Οἱ δ' ἐν τοῖς φιλολόγοις ταττόμενοι, ειδικωτέραν μὲν ἴσως ἔχουσιν ἐντολήν, ἀλλὰ καὶ ταύτην μεγάλην καὶ περισπούδαστον, διότι εἰς τούτων τὰς χεῖρας παραδοθήσονται ποτε τῶν Ἑλλήνων τὰ τέχνα, ὅπως μορφωθῶσιν εἰς ἄνδρας χρηστοὺς καὶ πεπαιδευμένους. Ἡ Ἑλλὰς τοῦ μέλλοντος ἔσται ὅ,τι αὐτοὶ τὴν πλάσωσι. Μεγάλῃ ἐστὶν ἡ εὐθύνη, καὶ πρέπει ἐν συναισθήσει αὐτῆς νὰ παρασκευάζωνται· προσέτι δὲ νὰ μὴ λησμονῶσιν, ὅτι, εἰς διδασκάλους προοριζόμενοι, Ἑλληνας Ἑλλήνων ἐρμηνευταί, καὶ τοὺς ἀπογόνους εἰς τὰ τῶν προγόνων μουσῶντες, ὑποδύονται ὑποχρεώσεις ἀνωτέρας ἢ οἱ φιλόλογοι πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐν τούτοις ἡμιμάθεια ἤττον αὐτοῖς παραβλέπεται· ὡς καὶ εἰς οὐδένα πεπαιδευμένον Ἑλληνα ἐπιτρέπεται νὰ μὴ ᾗ, πλὴν τῆς ειδικῆς ἐπιστήμης του, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας μέχρι τινὸς ἐγκρατῆς.

Σπανιωτέρα ἐστὶν εἰσέτι ἢ παρ' ἡμῖν ἐφαρμογὴ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, ὅσαι ἐν τῇ αὐτῇ σχολῇ καὶ εἰς ἰδιαιτέρον τμήμα περιελήφθησαν. Αὗται τροφὴν θετικῶν γνώσεων προσάγουσαι εἰς τὴν πεπαιδευμένην διάνοιαν, εἰσὶ πρὸ πάντων χρήσιμοι εἰς τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῶν ἐθνῶν τὴν ἀνάπτυξιν, καὶ εἰς τὴν ἐξάσκησιν προσέτι τῆς μεγάλης βιομηχανίας, εἰς ἣν, ἂν καθυστερῇ σήμερον, πρέπει ὅμως νὰ προαλειφθῇ καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ὅπως μὴ μείνῃ ἐστερημένον τῶν πλεονεκτημάτων ἃ δαφιλεύει ἡ μεγάλη αὕτη εὐεργέτις καὶ τροφὸς τῶν λαῶν.

Οἱ δὲ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὁπαδοὶ κατανοοῦσι βεβαίως εἰς τίνα ἐπίσημον λειτουργίαν παρασκευάζονται. Ζωὴ ἀνθρώπων ἔσται εἰς χεῖρας αὐτῶν. Ἐπὶ τὸν τολμῶντα νὰ θίξῃ αὐτὴν ἄνευ τῶν ἀναγκαίων γνώσεων καὶ ἄνευ τῆς πείρας, ἥτις ἐστὶ τὸ ἔρμα τῶν γνώσεων, ἡ συνειδήσις του, ἂν ἔγῃ συνειδήσιν, θέλει προσάπτει τοῦτο ὡς δολοφονίαν. Ἡ σπουδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, καὶ τῶν ἀλλοιώσεων αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιβλαβῶς ἢ σωτηρίως ἐπενεργούντων σωμάτων, ἡ ἐκ τῶν προτέρων καὶ τῶν ὑστέρων, ἐκ τῆς θεωρίας καὶ ἐκ τῆς πείρας τῶν αἰώνων πηγάζουσα γνώσις τῶν θεραπευτικῶν μεθόδων, εἰσὶ τ' ἀντικείμενα εἰς ἃ περιστρέφεται ἡ ἀνθρωποσώτειρα αὕτη ἐπιστήμη, ἥτις ὁσημέραι μὲν πλουτίζεται καὶ ἐκτείνεται, ἀλλὰ καὶ μέγας εἰς τοὺς δαιμονίους ἡμῶν προπάτορας ὀφείλει ἀνακαλύψει.

Ὡς δ' οἱ ἰατροὶ διαθέτουσι τὴν ζωὴν, οὕτως οἱ ὑπηρέται τῆς Θέμιδος ἔχουσιν οὐ μόνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τὴν πολύτιμον παρακαταθήκην, προσέτι δὲ καὶ αὐτὴν τὴν τῆς ὑπολήψεως καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας. Καὶ ὅμως ὁ Σωκράτης ἔλεγεν ἄλλοτε· «Ὡς

θαυμαστὸν εἶη, τό, εἰ μὲν τις βούλοιοτο σκυτέα διδάσασθαι τινα, ἢ τέκτονα, ἢ χαλκέα, ἢ ἱππέα, μὴ ἀπορεῖν ὅποι ἂν πέμψας τούτου τύχοι· ἐὰν δέ τις βούληται ἢ αὐτὸς μαθεῖν τὸ δίκαιον, ἢ υἱὸν ἢ οἰκέτην διδάσασθαι, μὴ εἰδέναι ὅποι ἂν ἐλθὼν τύχοι τούτου ». Ἦδη δὲ οἶδεν « ὅποι ἂν ἐλθὼν τύχοι », διότι ἡ νομικὴ σχολὴ διδάσκει τὸ δίκαιον καὶ τὸ νόμιμον, καὶ τὰς βάσεις ἐφ' ὧν αἱ πολιτεῖαι στηρίζονται, καὶ τοὺς θετικοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς σχέσεις μεταξὺ πολιτῶν· καὶ ἐν αὐτῇ καταρτίζεται ὁ ἀδέκαστος δικαστής, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης φιλαλήθης συνήγορος, καὶ ὁ ἐν τῇ διοικήσει μέλλων τῶν νόμων ἐφαρμοστής. Εἰς ταύτην ἀφορᾷ ἡ πατρίς, ὅπως ἔσχει κενοδόξων ἀνικανοτήτων ἀπηλλαγμένα, ἐμπιστεύεται τὰ ἀνώτατα αὐτῆς συμφέροντα μόνον εἰς ἄνδρας ἐν γνώσει καὶ παιδείᾳ τὸν νοῦν αὐτῶν μορφώσαντας.

Τοιαύτη ἐν συνόψει σήμερον ἡ ἐκπαίδευσις· εὐρυτέρα τῆς ἀρχαίας, καὶ εἰς βεβαιωτέρας βάσεις στηριζομένη, καὶ συχνοτέρων πλουτοῦσα βοηθημάτων, δύναται ἴσως καὶ γενναιοτέρους ν' ἀποφέρῃ καρπούς, ἂν μόνον ἡξεύρωμεν νὰ καλλιεργήσωμεν αὐτούς, καὶ ἂν προθυμώμεθα νὰ τοὺς συγχομίσωμεν. Ἀνώτερα εἰσὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἢ παρὰ τοῖς προγόνοις ἡμῶν περὶ παιδείας νενομισμένα. Οἱ πρόγονοι ὅμως ἡμῶν, οἱ Ἀθηναῖοι μάλιστα, ἦσαν πάντων ἀνώτατοι, καὶ ὑπὲρ πάντας ὑψώθησαν, διότι ἐν συνέσει ἐπειθάρχουν τοῖς νόμοις, ἐν ὧν ἦσαν νόμοι, καὶ οἰοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν, καὶ ἐξετέλουν αὐτοὺς μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας. « Συνέσει γὰρ οἰκεία τὸ Ἑλληνικὸν ὑπερεβάλλοντο, καὶ νόμοις τοῖς καθεστηκόσιν ἐλάχιστα ἠπειθουν », ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις μαρτυρεῖ ὁ Παισανίας περὶ αὐτῶν.

Ἦκουσα αὐτοῖς ὥσιν ἄλλοτε ξένους ἐπαινοῦντας καὶ μακαρίζοντας τὴν Ἑλλάδα διότι ἡ νεολαία αὐτῆς, ἐν τῇ ἡλικίᾳ τῆς σπουδῆς, μετ' ἐμβριθοῦς καὶ ἀπερισπάστου φρενὸς ἐσπούδαζε, καὶ ἐταμίευε γνώσεις διὰ τὴν ἡλικίαν τῆς ἐνεργείας. Τὸν ἔπαινον οὖν τοῦτον μὴ παύεσθε ἐπιδιώκοντες, ὧς τρόφιμοι τῆς παιδείας, διότι ἐν αὐτῷ κεῖται ἡ ἐπιτυχία ὑμῶν καὶ ἡ ἐλπίς τῆς πατρίδος. Στάδιον ὑμῶν ἐστὶ τὸ μέλλον, ἀνθόστρωτον ὑπ' ἐλπίδων. Εὐτυχεῖς ὑμεῖς ὅτι ἐστὶ τὸ μέλλον! Μὴ σπεύδετε νὰ τὸ ἀνταλλάξῃτε πρὸς τὸ παρόν, τὸ ἐστρωμένον πικρίας, καὶ πρὸς τὸ παρελθόν, τὸ ἐστρωμένον ἐρείπια. Μὴ ἀνυπομονεῖτε πρὸς τὸν ἀγῶνα πρὶν ἐντελῶς καὶ ἀξίως αὐτοῦ ἀλειφθῆτε. Τοὺς ἀνέτοιμον τὴν χεῖρα ὀρέγοντας πρὸς τὸν στέφανον, διαφεύγει ὁ στέφανος. Πρὶν παιδευθῆτε καὶ πειραθῆτε, δυσπιστεῖτε πρὸς ὑμᾶς αὐτοὺς. Εἴ τι σᾶς φαίνεται μὴ κατ' αἶσαν χωροῦν ἐν τοῖς δημοσίοις, πείθεσθε μετριοφρόνως, ὅτι εἰσὶν ἕτεροι ἐμπειρότεροι καὶ ἀρχαιότεροι νὰ τὸ διορθώσωσιν. « Οὐκοῦν, ὅτι μὲν πρεσβυτέρους τοὺς ἄρχοντας δεῖ εἶναι, νεωτέρους δὲ τοὺς ἀρχομένους, δηλον », σᾶς φωνάζει ὁ Πλάτων, ὁ φιλόσοφος τῆς πολιτικῆς, ὁ πεπειραμένος πολίτης τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀκράτου δημοκρατίας. Ἡ ἀνάμιξις ὑμῶν εἰς ἀλλότρια ταῖς ὑμετέραις σπουδαῖς πολλαχῶς θὰ σᾶς ἐζημίει, τὸ ἀποτέλεσμα ἔχουσα τοῦ νὰ μηκύνῃ τὸν χρόνον καθ' ὃν δύνασθε νὰ γίνητε τοιαύτης ἀναμίξεως ἄξιοι. Ἄν δὲ ποτέ τις ὑμᾶς προτρέπῃ εἰς ταύτην, κωφεύετε, ὑποπτεύοντες, ὅτι πρὸς ἴδιον ὄφελος σᾶς στερεῖ τοῦ μεγαλητέρου ὑμῶν θησαυροῦ, τοῦ καιροῦ τῶν σπουδῶν ὑμῶν. Ἀντὶ νὰ γίνησθε ξένων κρίσεων ἑτεροκίνητα ὄργανα, σπεύδετε μᾶλλον νὰ ἐρματίζετε διὰ γνώσεων τὴν ἰδίαν κρίσιν ὑμῶν καὶ δι' ὅσα ὑπολαμβάνετε κακῶς ἔχοντα ἐκ τῶν περὶ ὑμᾶς

πραττομένων, παρηγορεῖσθε ὡς ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτι οἱ πατέρες ὑμῶν σᾶς κατέλιπον τί νὰ ἐπανορθώσητε ὅταν γίνητε ἱκανοὶ νὰ πράξητε τοῦτο ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος. Ἐκάστη ἐποχὴ καὶ ἐκάστη γενεὰ ἔχει τὸ ἔργον καὶ τὴν εὐθύνην της. Ἄν δὲ φρονῆτε, ὅτι περιττὴ ἡ παιδεία ὅπως κρίνητε καὶ πράττητε τὰ ἀνώτατα, τότε καταδικάζετε ὑμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰς προσπάθειάς ὑμῶν ὅπως ἐκπαιδευθῆτε.

Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καταστήματι, οὗ τὰς πύλας φιλοξένως ἀνοίγει ὑμῖν ἡ πατρίς, φροντίζετε πῶς νὰ ὠφελησθε ἐκ τῶν ἐνόντων, μηδὲ πολυπραγμονῆτε πῶς νὰ ρυθμίζητε τὰ ἴσως καθ' ὑμετέραν δόξαν χωλαίνοντα, συνετῶς καὶ μετριοφρόνως ἀναγνωρίζοντες ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τὸ ἐφ' ὑμῖν· μηδ' ἀξιοῖτε νὰ γίνησθε κριταὶ αὐτῶν ἐκείνων ἃ ὁμολογεῖτε ὅτι ἀγνοεῖτε, διότι ἤλθατε ὅπως τὰ μάθητε. Τὸν ἐπιστήμονα ὁ ἐπιστημονέστερος αὐτοῦ δύναται μόνος νὰ ἐπικρίνῃ, οὐχὶ δ' ὁ δεόμενος νὰ διδαχθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ μέγας τῆς ἐλευθερίας διδάσκαλος Πλάτων λέγει καταστροφομένην καὶ πόλιν καὶ ἐλευθερίαν, ὅπου « Διδάσκαλός τε φοιτητὰς φοβεῖται καὶ θωπεύει, φοιτηταὶ τε διδασκάλων ὀλιγωροῦσιν, οὕτω δὲ καὶ παιδαγωγῶν ». Ἄλλως ὅμως, ἡ δυσταρεστὴν πρὸς τὰ κείμενα, καὶ πρὸς τὴν διανοητικὴν ἐστίασιν εἰς ἣν φιλοφρόνως καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀφ' ἑαυτοῦ συμβολῆς προσεκληθῇ, εἰς ἓν μόνον διακαιοῦται εὐλόγως, εἰς τὸ ν' ἀπέχῃ αὐτῆς, οὐχὶ δὲ καὶ ν' ἀξιοῖ νὰ διατάττῃ αὐτὴν κατ' ἀρέσκειαν, πρόσκομμα γινόμενος τοῖς ἐμβριθεστέροις καὶ σπουδαιότεροις τῶν παιδευομένων.

Ἐπανερχόμενοι λοιπὸν λέγομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἡ νέα παιδεία κατωτέρα τῆς τῶν ἀρχαίων· καὶ ἂν ἡ εἰς αὐτὴν ἐπιδιδόμενη νεολαία φέρῃ, ὡς ἐλπίζω, ἴσον ζῆλον εἰς τὸ νὰ

διδαχθῇ πρὸς ὃν φέρουσιν οἱ καθηγηταὶ αὐτῆς εἰς τὸ νὰ τὴν διδάξωσιν, ἂν φέρῃ διάθεσιν ἐμβριθῇ, καὶ προσέτι ἀπόφασιν στερεὰν οὐδεμίαν τῶν ὀλίγων στιγμῶν ὅσαι δέδονται αὐτῇ πρὸς συγκομιδὴν τῶν ἐφοδίων τοῦ μέλλοντος νὰ σπαταλᾷ εἰς ἀνοίχεια καὶ εἰς ξένα, τότε δύναμαι νὰ ἐγγυηθῶ τῇ πατρίδι υἱοὺς ἀνταξίους τῶν μεγάλων αὐτῆς πρωτοτόκων, καὶ τύχας μὴ ἐλαττουμένας τῆς προτέρας εὐημερίας αὐτῆς, καὶ νὰ συγχαρῶ ἑμαυτόν, ὅτι καὶ ἐπ' ὀλίγον ἐκάθησα εἰς τὸ πηδάλιον τοῦ δαφνοστεφοῦς τούτου σκάφους, τοῦ φέροντος εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ μέλλον καὶ τὴν ἐλπίδα.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α

Λόγος περί τοπογραφίας Ἀθηνῶν	Σελ. 7
---	--------

Β

Ἐπίτομος τοπογραφία Ἀθηνῶν	» 37
--------------------------------------	------

Α

Πανσανίου ἐκδρομαί.

α'. Πύλη δι' ἧς διήλθε	Σελ. 39
β'. Πρώτη ὁδὸς τοῦ Πανσανίου.	» 44
γ'. Δευτέρα » »	» 46
δ'. Τετάρτη » »	» 53
ε'. Πέμπτη » »	» 67
ς'. Ἑξῆς » »	» 73
ζ'. Τρίτη » »	» 80
η'. Ἑκτὴ » »	» 82
θ'. Ὀγδόη » »	» 91
ι'. Δεκάτη » »	» 95
ια'. Ἐνάτη « » (Ἡ Ἀκρόπολις)	» 99

Β

Τὰ παραλειφθέντα ὑπὸ Πανσανίου.

α'. Ἀγοραῖος Κολωνός	Σελ. 112
β'. Ἐν τῷ Κεραμεικῷ	» 116
γ'. Μελίτη	» 124
δ'. Κολλυτός	» 134
ε'. Διόμεια	» 136
ς'. Ἀδριανούπολις.	» 138
ζ'. Ἀθηνῶν περίβολος καὶ πύλαι	» 141
η'. Ἄτερα χωρία παραλειφθέντα	« 150

Γ

Χωρία ὑπὸ συγγραφῶν μαρτυρούμενα, ἀλλ' ἀγνώστου θέσεως . . . Σελ. 151

Δ

Υψώματα . . . » 158

Ε

Υδατα . . . » 167

ΣΤ

Οἱ λιμένες τῶν Ἀθηνῶν.

α'. Πειραιεύς	Σελ. 169
β'. Οἱ ἐν Πειραιεὶ λιμενίσκοι	» 175
1. Κάνθαρος	» 175
2. Κωφὸς λιμὴν	» 177
3. Ζέα, Φρεαττύς	» 178
4. Μουνυχία	» 180
5. Ἀλκυμὸς. Τάφος Θεμιστοκλέους	» 183
γ'. Ἐκτὸς τοῦ Πειραιῶς	» 184
1. Ἡετιώνεια. Φώρων λιμὴν	» 184
2. Φάληρον	» 185
δ'. Τειχισμός	» 188
1. Πειραιϊκὰ τεῖχη	» 188
2. Μακρὰ τεῖχη	» 190

Γ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

Α

Ἀποσπάσματα λόγων εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν	Σελ. 205
α'. Ἔτος 1840	» 207
β'. » 1841	» 218
γ'. » 1842	» 234
δ'. » 1843	» 244
ε'. » 1845	» 247
ς'. » 1846	» 254
ζ'. » 1847	» 264
η'. » 1848	» 284
θ'. » 1849	» 298

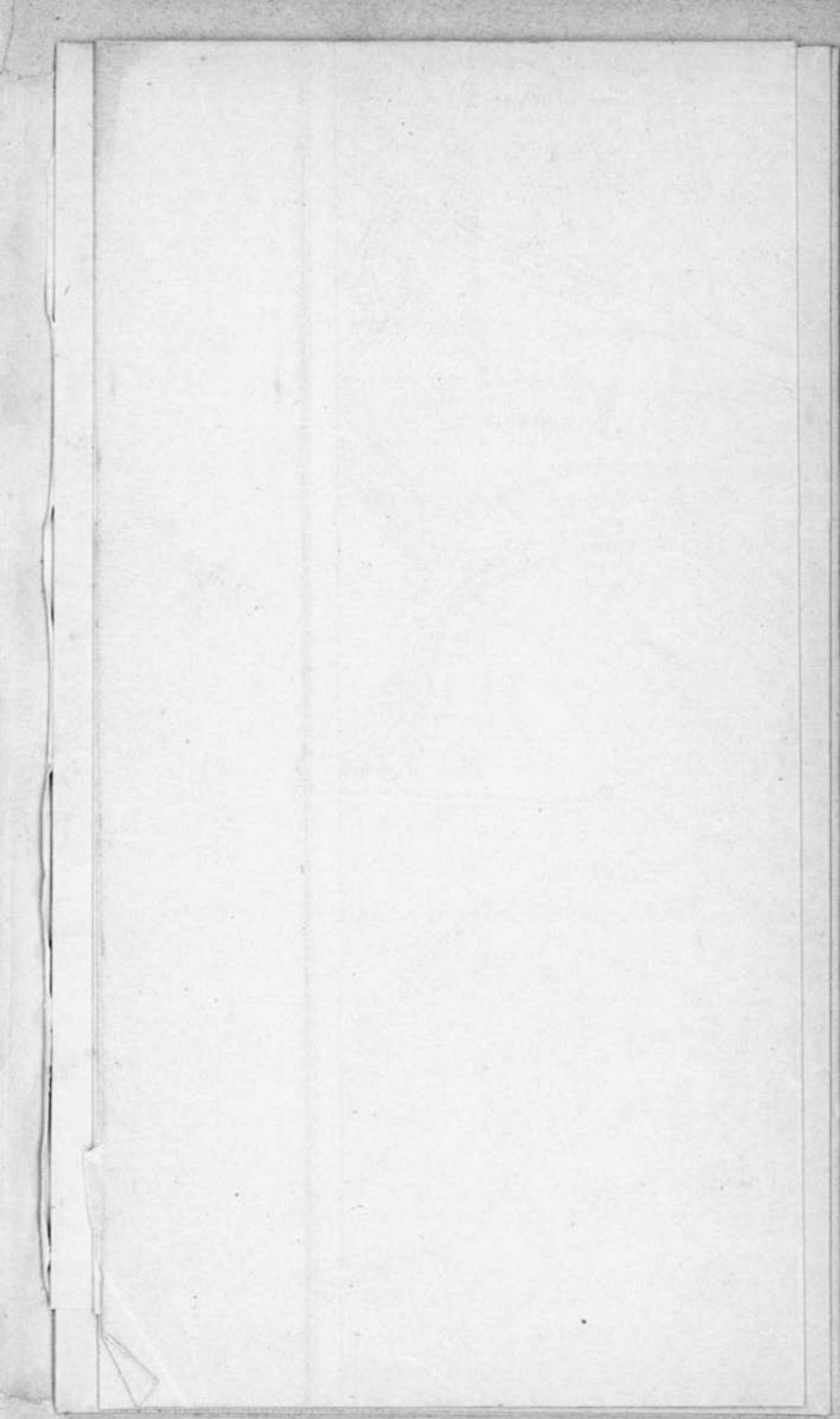
	Β	
Κεφαλή Νίκης.		Σελ. 314
	Γ	
Πορτλάνδιον ἀγγεῖον		» 320
	Δ	
Μάρμαρα τῆς Ξάνθου.		» 325
	Ε	
Μάρμαρα Ἀσσυριακά.		» 333
	ΣΤ	
Ὁ Φλαμίνιος Ὀδελίσκος.		» 345
	Ζ	
Περὶ τῆς ἀρχαίας ἀγωγῆς		» 360

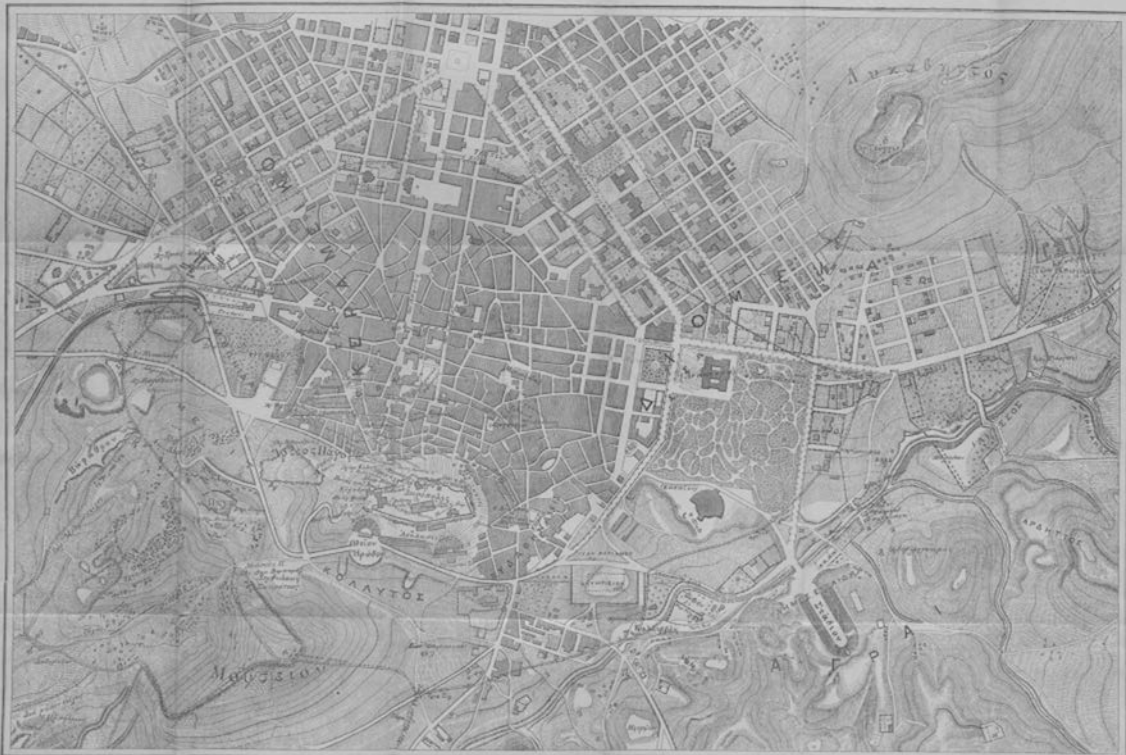
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	91	Στήλ.	17	ἀντὶ	Μεθοόσης,	γρ.	Μεθοόσης
»	102	»	23	»	ὁ αὐτός	»	ὁ Θεμιστοκλῆς
»	134	»	9	»	στ.	»	δ.
»	147	»	12	»	Πύλη	»	Πυλῆς
»	213	»	17	»	Ἐκ	»	Ἐκ
»	240	»	27	»	τὴν στήλην	»	τὸν στύλον.

ΧΑΡΤΗΣ
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΚΑΙ ΕΞ ΑΝΘΡΩΠΩΝ
 • Βασιλεία
 • Πύλην Πόλεως
 • Πύλην Πόλεως
 • Πύλην Πόλεως

Κλίμα 1:100,000

003360

